

Eibarko Hiztegi Etnografikoa

Natura, Baserria, Lanbideak, Ohiturak

Serafin Basauri - Asier Sarasua

Eibarko Hiztegi Etnografikoa
Natura, Baseria, Lanbideak, Ohiturak

Laguntzailea:

Argitaratzen duen enpresa laguntzailea

En la edición de esta publicación colabora:

kutxa

zuri esker
gracias a ti

gizarte ekintza
obra social

© Eibarko Euskara Mintegia

© Serafin Basauri Arteaga - Asier Sarasua Aranberri

Argitaratzailea
Maketazioa
Inprenta

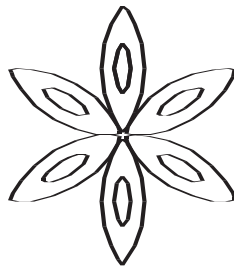
Eibarko Udala
Koldo Mitxelena Zumaran
Gertu S. Kop. Inprenta, Zubillaga auzoa, Oñati.

ISBN
L.G.

84-89696-30-6
SS-0213/03

Eibarko Hiztegi Etnografikoa

Natura, Baserria, Lanbideak, Ohiturak

Serafin Basauri Arteaga eta Asier Sarasua Aranberri (koord.)

Eibarko Euskara Mintegia
Eibarko Udala
2003

Koordinatzaileak	Serafin Basauri Arteaga Asier Sarasua Aranberri
Bilketa-lana	Oier Araolaza Arrieta (Dantzak) Nerea Areta Azpiri (Baserria, Onomatopeiak) Serafin Basauri Arteaga (Industria) Imanol Laspiur Zabala (Onomatopeiak) Leire Narbaiza Arizmendi (Jolas eta jokoak, Ohiturak) Asier Sarasua Aranberri (Baserria, Fauna, Flora, Lanbideak) Egoitz Unamuno (Lanbideak) <i>Eibartarren Ahotan</i> (Baserria, Lanbideak, Flora, Fauna) <i>Laukuan, Eibarko Natura eta Etnografia Taldea</i> (Baserria)
Bilketa-lanaren itxuratzea	Nerea Areta Azpiri
Gainbegiratze lan-taldea	Aintzane Agirrebeña Ubera Itziar Alberdi Bilbao Nerea Areta Azpiri Juanan Argoitia Urkiola Serafin Basauri Arteaga Jose Mari Gisasola "Trunbol" Pedro Laka Iriondo Roberto Larreategi Besoitagoena Leire Narbaiza Arizmendi Asier Sarasua Aranberri Egoitz Unamuno Loidi
Etnotestuak	<i>Eibartarren Ahotan Proiektua</i> , Ego Ibarra Batzordea Nerea Areta Azpiri Aintzane Agirrebeña Ubera Asier Sarasua Aranberri
Marrazkiak	Ibon Serrano Lasa
Kudeatzailea	Fernando Muniozguren Urkiola
Argazkiak	Asier Sarasua Aranberri Jose Valderrey de Lera Castrillo-Ortuoste Fondoa, Eibarko Udal Artxiboa Indalecio Ojanguren Fondoa, Eibarko Udal Artxiboa Eibartarren Ahotan Bilduma, Eibarko Udal Artxiboa
Azala	Jose Valderrey de Lera

Zer, ai, gure aldietako
mendi ederren illaria,
zer sagasti kerizatsuak,
zer baserrixen bakia,
zer gure lur zorioneko
guk maitte dogun guztia,
euskeraz ez izatera
ango alkarren aitzia?

Arno, Oiz et´ Anboto;
Udalaitz t´ Aizgorria;
Elosu, Izarraitz, Ernio,
Aralar da Larrunarra,
zer biotz-ikara izen onek
juanda balitz euskeria?

Beizabal eta Eguarbitza,
Otolá eta Olerria;
Mandiola eta Gorosta,
Arrate eta Akondia,
Loixola, Azittaiñ, Aixa,
eta Kiñarra ballia,
zeren itxura alde onek
an balitza erderia,
eta orde, aintzakotzat b´ ez
gurasuen euskeria?

Toribio Etxebarria,
Ibiltarixanak (156. or.)

AGURRA

Hiztegi interesgarri honekin ikusten dan moduan, *Eibarko Euskera Mintegixak* aurrera jarraitzen dau, eten barik biharrian eta frutuak emoten. Egixa esan, poztutzekua da honen moduko lana egituko gai diran boluntarixuak herrixan eukitzia, eta zoriontzekua eta eskertzekua egitten diharduen kantidadezko eta kalidadezko biharra.

Liburu honetan, hainbat arlotako berbak jaso dira, natura eta basarri-munduko hiztegitik hasi, eta lanbide eta industria girokuetaraiño, danak be antxiñako Eibarko ohituren eta bizimoduaren barri emoten deskuenak; teknologixiak daroian abixadia txikixagua zanian etxeko genkazenak, eta azken urtiotako aldaketa haundixekin galtzekotan darenak. Gaiñera, hiztegi honek, berbak ez ezik, inguruko informaziño mordua be emoten desku, horrek berbok ejenpluekin, kontestuan emoten diralako. Eta hain zuzen be, horretxek dauka garrantzixa, berbiak komunikaziñuaren kation eta testu-inguruan hartzen dau-eta benetako zentzuna eta esanguria. Hori da, nere ustez, holako hiztegi etnografiko baten zeregiña: berbia emotiaz gaiñera, berba horren inguruko informaziñua eskintzia. Gaiñera, etnotestu eta adibidiei esker, honek liburuonek Eibarko euskeriaren berezitasun eta aberastasunak erakusteko be balixo haundixa dauka, bertako euskeriaren erakusgarri eta euskera batuaren aberasgarri.

Esandakua kontuan eukitta eta hau hiztegi xau egitten zeintzuk jardun daben ikusitta, dudarik ez dago lau urteko txindurri-lan bikain baten aurrian gagozela. Seguru nago, gaiñera, erabilgarritasun haundixa daukala, bai Eibarren eta inguruan, baita hamendik kanpo be.

Agur berbok amaitzeko, eskerrak eta zorionak emotia derrigorrezkua jata, modu batian edo bestian biharrian jardun, lagundu eta testigantzia emon dozuen guzti-guztiori, eta batez be, Serafini eta Asierri eginkizun honen arduria hartu dabelako.

Iñaki Arriola López
Eibarko alkatia

AURKIBIDEA

I - Atarikoa	11
II - Egileon sarrera.....	15
III - Metodologia eta irizpideak	17
IV - Eibarko Hiztegi Etnografikoa	35
1. <i>Natura</i>	37
1.1. <i>Flora</i>	39
1.1.1. <i>Landara izenak</i>	41
1.1.2. <i>Perretxiko izenak</i>	55
1.1.3. <i>Landaren inguruko berbak</i>	65
1.2. <i>Fauna</i>	87
1.2.1. <i>Koko izenak</i>	89
1.2.2. <i>Txori izenak</i>	97
1.2.3. <i>Basoko animalixen eta friztixen izenak</i>	107
1.2.4. <i>Animalixen inguruko berbak</i>	113
1.2.5. <i>Aberiak</i>	123
1.2.6. <i>Animalixen berbetia</i>	143
2. <i>Basarrixa eta Ohiturak</i>	147
2.1. <i>Basarrixa eta gizartia</i>	149
2.1.1. <i>Basarriko tresnak</i>	151
2.1.2. <i>Etxia eta gizartia</i>	165
2.1.3. <i>Gaixotasunak</i>	189
2.1.4. <i>Neurrixak</i>	195
2.1.5. <i>Geografixia eta egualdixa</i>	199
2.2. <i>Jaixak, jolasak eta jokuak</i>	213
2.2.1. <i>Ospakizunak eta jaixak</i>	215
2.2.2. <i>Herri kirolak</i>	231
2.2.3. <i>Jolas eta jokuak</i>	239
2.2.4. <i>Ume berbetia</i>	249
2.2.5. <i>Onomatopeiak</i>	253
3. <i>Lanbidiak</i>	261
3.1. <i>Lanbide zaharrak</i>	263
3.1.1. <i>Errotia eta ogixa</i>	265
3.1.2. <i>Liñua eta ardilania</i>	271
3.1.3. <i>Lanbide zaharrak</i>	279
3.2. <i>Industria girokuak</i>	299
3.2.1. <i>Burdiñolak</i>	301
3.2.2. <i>Armagintzia</i>	311
3.2.3. <i>Grabaua</i>	319
3.2.4. <i>Taillarra</i>	331
3.2.5. <i>Gizartia</i>	355
V - Euskara-Gaztelania.....	363
VI - Gaztelania-Euskara.....	395
VII - Bibliografia	421

I - ATARIKOA

Hizkuntza dugu gure atzoko, gaurko eta biharko bizitzaren ispilu bizia. Hizkuntzaren barruan adierazten ditugu bizitzako gorabehera guztiak. Baina bizitzaren lege naturalean, aurrera egin ahala, egokitu egiten gara datozkigun leku-denporetara. Mundu berrira egokitzean, lehengo ekintza asko zaharkiturik gelditzen zaizkigu, baina hor daude besterik ez bada, hizkuntzan bertan gordeta gure memoria historikoaren lekuko. Bizikera zaharraren altxorra hor dago, hizkuntza-ura dariola, behar dena etorkizunera bidera dezagun beti ere aberastasun bidean.

“Eibarko Hitzegi Etnografikoa: Natura, Baserria, Lanbideak, Ohiturak” izenburuaz egindako ikerketa lan hau euskara eta euskal munduaren alor garrantzizkoa dugu, eibartarrantzat zein Euskal Herri osoarentzat. Euskal munduaren bilketa lana multidisziplinarra da eta, besteak beste, gure On Jose Migel Barandiaranengana joko nuke bere irakatsiak gogoratzeko. On Jose Migel Barandiaranen lanetariko bat Atlas Etnografikoa bideratzea zen eta hona hemen zer bide proposatu zigun.

Atlas Etnografikoaren mundu honetan sartzeko, On Jose Migel Barandiaran, gure maixua aipatukeran, berak 1968an Zaragozako *“I Congreso Nacional de Artes y Costumbres Populares”*eko *“Bosquejo de una Atlas Etnográfico del Pueblo Vasco”* hitzaldian, eta 1969an *“V Jornadas de Estudios Folklóricos Aragoneses”*eko *“Criterios generales para una investigación etnográfica de los Pueblos Pirenaicos”* berbaldian jorratutako puntu programatiko batzuk aipatuko ditut.

Gure Etnografia lanetan bildutako datuak, gure herriaren tradizioetik hartuak dira gugana heldu diren neurrian. Gaur eguneko kultura ez da urteetan zehar gure herri zaharretik etorri zaiguna bakarrik, ezpabere, lau haizeetatik gugana heldu eta onartutakoa ere.

Gure ikerketariko asko deskripzio estatikoak dira, ia morfologikoak, kontestutik atareak. Baina, gauza bat da datu biltzea beste barik, eta beste bat “izate kulturala”ren berri ematen diguna. Beraz, herri-bilketa giza-kontestutik isolatzea eta objetibizatzeak errealitateetik urrunduko gaitu.

Irudi ikustetik bakarrik ezin dugu gure kulturaren berri sakona jakin, gizakiak bere medioan bizi duena zehatz jasota baino. Bizi ez dena nekez ulertuko da etnologian.

Gauza edo jazoera baten deskripzioak ez du estatikoa izan behar. Herri baten, gizartean elementu bakoitzak fisikoki eta izaeraz jokatzen du gizatasunean, bizitzaren joanean joanean, norbere eta gizartearen kultura garatzen.

Gure bilketa lanean, jaso den materiala zenbateraino bizi den adierazi behar da batetik, eta herrian edo herriz kanpo noraino hedaturik dagoen bestetik.

Euskal Herrian, oraindik, leku zabal edo txiki asko dago bilketa-lana egin gabe. Egin behar urgentea dugu. Batetik lekukoak zahartuz doazelako, eta bestetik mundu modernoari begirako aldaketa arina bizi dugulako. Lurralde bakoitzeko herri-

jakituriaren lekukoen norainoko akulturazio prozesuaren deskribapena egiteko daukagu neurri handi batean.

Esandako guztiagatik, urgentea eta behar beharrezkoa dugu, bilketa proiektu hau, metodo egoki batez aurrera eroatea Euskal Herri luze zabalean. Talde-laneko monografia zehatz hauekin, Euskal Herriaren bizitze kulturala jasoko dugu.

On Jose Migel Barandiaranek proposatu zuen Atlas Kultural hau aurrera eroteko, Etniker taldeak sortu zituen. 1969an Departamento de Arqueología de la Universidad de Navarra. 1972an, Gipuzkoan, Sociedad de Ciencias Aranzadi de San Sebastián. 1973an, Bizkaian, Departamento de Etnografía del Instituto Labayru de Bilbao. 1974an, Araban, Seminario Alavés de Etnografía. 1986an, Iparraldean, Association Lauburu de Bayonne.

Etniker taldeen ikerketa bidea puntu hauetan laburtuko genuke, beti ere, On Jose Migel Barandiaranen irizpidea jarraituz:

- 1.- Ikerlari bakoitzak norbere herrian egingo du azterketa. Alde batetik barrurik hara ezagutzen duelako bere herria, eta bestetik, herritarrenganako harremanetarako bidea egingo da.
- 2.- Kuestionario berdinez eta metodologia berberaz ezagutaraziko da herri baten bizikera eta bere kultura.
- 3.- Ikerlari bakoitzak tokian tokiko hizkuntza-erregistroa ezagutuko du. Era honetara, zehaztasunez jokatuko du transkripzio lanetan.
- 4.- Bilketa ez da morfologia hutsa izango, izakera bakoitzaren funtzioa eta kontestu kulturala adieraziko da.
- 5.- Datu etnografikoak lekukoaren memoria heltzen denerainokoak izango dira. Ez dira pasatutakoak bakarrik izango. Noraino bizi eta onartu diren ere adieraziko da. Gainera, bizikera berriak ere jasoko dira, noraino berriak zaharra aldatu duen esanez kultura aldaketa prozesuan.
- 6.- Etniker talde-lanak kontrastatu egingo dira, lurraldeka lehenengo eta urteroko talde guztien bileran.

Lehenago ere esan denez, Etniker taldekideok kuestionario berbera darabilgu gida bezala gure kanpo-lanetako bilketa egikeran. Baldintza hau behar beharrezkoa da osotasuneko bilketa lan bat egiteko. Horretarako, On Jose Migel Barandiaranek "*Guía para una encuesta etnográfica*" sortu zuen eta bertan 850 galdera agertzen dira, bederatzi kapitulu nagusitan banatuz:

- 0.- Auzo eta herrien datu geografikoak
- 1.- Sail domestikoa: etxea, elikadura, janzkera, familia eta harremanak.
- 2.- Sail domestikoko usadioak: tresneria, garbikuzia, jolasak, gaisoak, erlijioa, pasaje-erritoak (jaiotza, bataioa, ezkongaiaroa, ezkontza, heriotza...).
- 3.- Ekintza saila: nekazaritza, artzantza.
- 4.- Ekintza saila: itsas tresnak eta arrantza.
- 5.- Ekintza saila: nekazal-esplotazioa.
- 6.- Ekintza saila: artesia eta ginetikoak.
- 7.- Lurralde saila: herria, auzunea, lege eta ohitura araudia

8.- Kulturizazioa: etxea, eskola, sineskerak, jaiak, urtaroak, mitoak eta gainetikoak.

9.- Biografia-etnografikoak: berriemalaren datuak, formazioa, bizitze neurria, harremanak, estatusa, kultura aldaketa, gainetiko bizikerak...

Kuestionario hau, gida komun bezala darabilgula esan dut, absoluto kutsua albo batera utzita. Izan ere, tokian tokiko elkarrizketak egin ahala, galdera berriak etortzen zaizkizu gogora eta hori ere jaso egiten da, eta gero kontrastatu.

On Jose Migel Barandiaranen inkestaren helburua hauxe litzateke: gure herriaren izakera bereizten duten arau-sistema, estruktura eta funtzioak aztertzea. Eginbehar honetan, gure herriarenganako obserbazioa eta informazioa lirateke biltze ardatz nagusienetarikoa.

a) Obserbatze hau ikuspuntu bitik egindakoa izango da: alde batetik, morfologikoa, eta bestetik, funtzionala. Ikerketa morfologikoa objektua bere elementuetan analizatuko du euren sintesia eginaz. Esate baterako, etxe bat, bere plano eta orokorrean aztertuko bada ere, bere zatiak ere egingo dira osotasun horretara heltzeko. Azterketa funtzionalak, ostera, konportamendu, helburu eta esangurak edukiko ditu aztergai bezala. Funtzioa zatiturik azter daiteke, baina gero espazio-denporan estrukturatu behar da, gizakiaren urteetan zeharko humanizazio eta guzti. Gure azterketak, ba, objektu materialetik funtzio fisikora joan behar du lehenengo, eta hortik esangura edo bizikera kulturalera.

b) Informazioak obserbazioa osatu behar du. Inkestalariak gutxienez aurreko mendeko datuen berri jakin behar du (zaharragoak baditu hobeto), ebokazio itxurazko bat lortzeko. Berriemalak, ahal dela, natiboa izan behar du. Bere aurrekoak bertakoak izan badira hobeto, kontestu diakroniko on bat egiteko.

Eibarko Euskara Sailak eskaintzen digun ikerketa lan sakon hau, alde batetik, Etniker taldekoen partetik doa bilketari dagokionez, baina bestetik, hiztegi etnografiko landuago baterantz jo du, kasuan kasuko hitzen sakontasunean.

Hiztegi Etnografiko hau Eibarko bertokoek eginga dugu eta bertatik harako ikerketa honek zehaztasun fidagarria adierazten digu. Jakina, gehiago ere zehatz daiteke, grabaziorik harako etnotestu zehatzak eta laborategi fonetiko bidezko emaitzak adieraziz, baina, dakusagunez, ulerterraz bidean jokatu da, eta balioa aldean daroa.

“Min bako arrana ugerrak jo” diosku herri esaera zahar batek, ba eibartarron euskal arranak badaragoio arrantotsean, Eibarren eta Hiztegi Etnografiko honen bidez, Euskal Herri osoan. Zahar on egin dailela!

Juan Manuel Etxebarria Ayesta

II - EGILEON SARRERA

Aspaldikoa da Toribio Etxebarria idazlearen *Lexicón del euskera dialectal de Eibar* lana. Pentsalari eibartarra gerra ostean hasi zen berbak batzen, Venezuelan erbesteratuta zegoela, eta 1966an kaleratu zuen Eibarko berbak batzen dituen lan mardo eta zoragarri hori. Bera izan zen gure herriko euskara batzeaz arduratu zen lehenengoa, baina ez bakarra. Ondorengo urteetan ere makinatxo bat lan etorri ziren, gehienbat Juan San Martín eta Imanol Laspiurren eskutik, eta azken hamarkadan ugaritu egin dira Eibarko euskarari buruzko ikerketak eta bilketak.

Lan guzti horien artean, Etxebarriaren *Lexicón* lanaren osagarri izan zitezkeen zenbait lexiko-bilketa labur ere bazeuden: baserriko tresnen izenak, txori eta animalia izenak, baserri-munduko hiztegia, lantegiko hitzen bildumak.... Horrela, 1998 inguruan, lanean hasi ginen, hor zehar sakabanatuta zeuden hitz-zerrenda horiek bildu eta denak batera hiztegitxo batean kaleratzeko asmoz. Baina Toribio Etxebarriaren hiztegiaren osagarri izan behar zuena, gutxinaka, nahiezta, ahozko iturrietatik edanez loditzen joan zaigu, berba berriz hornitzen, adibidez eta irudiz apaintzen, eta lau urte geroago *Eibarko Hiztegi Etnografikoa* izendatu dugun lan hau jaio zaigu.

Denok dakigu azken ehun urteotan zelako azkar aldatu den gure ingurua. Aldaketa teknologikoen mendea izan da, eta horien atzetik etorri dira gizartean, ekonomian eta ohituretan gertatu diren aldaketa izugarriak. Mundua goitik behera itxuraldatu zaigu. Gure aitxita-amamen gaztaroko Euskal Herria ez zen euren arbasoek ehundaka urte lehenago ezagutu zutenaren oso ezberdina; euren bilobek gaur egun bizi dutena, ostera, beste mundu bat da, beste gizarte bat, beste bizimodu bat. Horri, beste aldaketa handi bat ere gehitu behar diogu: euskaldunok mendez mende gure ezagutza, jakituria eta kultura ahoz aho transmititzen jardun ondoren, ahozko transmisio hori eten egin dela, eta horrekin batera, bisitari berria heldu dela gurera: erdara. Euskal Herria, berrogeita hamar urteko epe laburrean, ia erabat euskaldun izatetik, ia erdaldun izatera igaro da.

Ondorioz, orain gutxira arte gure-gureak izan ditugun hainbat ohitura, lanbide eta jarduera –eta, ondorioz, horiei lotutako berba eta ipuinak– desagertzekotan daude, betirako joan behar zaizkigu. Ahozkotasunean jaio eta euskal gizarte tradizional hori ezagutu zuen belaunaldiak 80-90 urte ditu egun. Eurak dira azken 60 urteotan eguneroko bizimoduan eta hizkeran gertatu den eten hori ezagutu duen atzenengo belaunaldia, eta bekatua litzateke iturri hori gure begien aurrean agortzen ikustea, ezer egin barik desagertzen lagatzea, esku artetik ihes egiten uztea. Gurea bezalako kultura, herri eta hizkuntza txiki batek ezin du horrelako zerbait galtzeko itsukeria edota nagikeria izan.

Hiztegi honen helburu nagusia, galzorian dagoen mundu hori, gure neurri apalean, batu eta zabaltzea da; oraindino bizirik dagoen hari fin horri oratu, eta hurrengo belaunaldiengana luzatzea, sekula gehiago etenik izan ez dadin. Izenburuak berak dioskun moduan, asmoa etnografiarekin zerikusia duten Eibarko hitzak biltzea da, baina betiere herriko lekukoei jasotako etnotestuetan oinarrituz. Horrela, hiru helburu bete nahi ditugu: batetik, Eibarko eta inguruko hiztegia zehaztea eta bertako ditugun aldaera eta adierak ematea; bestetik, galzorian dauden lanbide, ohitura eta ipuinen berri ematea;

azkenik, jaso dugun hori Eibartik Euskal Herrira zabaltzea.

Hitzek baino etnotestuek behar dute izan horren guztiorren oinarri, testu baten barruan hartzen baitute hitzek benetako zentzua eta esangura; berba bakoitzak testu-inguruan hartzen baitu benetako bizia. Dena dela, ezin dugu ahaztu gurea hiztegi bat dela, ez entziklopedia bat; ezin azken lau urteotako joan-etorrietan jasotako milaka orriak hemen argitaratu. Baina hitza baino ez damaigun atlas linguistikoa ere ez da. Hau da, tarteko zerbait egin nahi izan dugu: hiztegi bat kaleratu –eta hori izenburuan ere garbi laga dugu– baina ahal den neurrian informazio entziklopedikoa, etnografikoa (edo etnolinguistikoa) jaso eta argitaratzea, orrialde kopuruak aukera ematen digun neurrian behintzat. Horrela, lan lexikografiko hutsa baino, etnolinguistikoa nahi izan dugu egin; hau da, etnografia eta hizkuntza, biak, moduren batean uztartzea.

Deba eskualdea aitzindari izan zen herrietako hitzak jasotzeko orduan, orain 40 urte. Hor ditugu, adibidez, Candido Izagirrereren eta Toribio Etxebarriaren lanak. Herri komunikabideak eta herri aldizkariak ere azkar eta asko hedatu ziren gure bailaran 1990 inguruan. Gaur egun ere aitzindari gara herri hizkerak aztertzeko orduan eta eskualdeko (ia) herri guztietan egin da bertako berbetak jasotzeko ahaleginen bat: Ermuan, Bergaran, Antzuolan, Mutrikun, Elgoibarren, Soraluzen, Aramaion.... Guri, Eibarren, beste batzuek orain 40 urte hasitakoa biribiltzea egokitu zaigu. Etxebarriaren lanak ezagutu genituen 1960ko hamarkadan (*Lexicón*, 1966; *Ibilarixanak*, 1967); Juan San Martinek hainbat lan egin zituen 1970ekoan; Imanol Laspiurrek, Antxon Narbaizak eta Serafin Basaurik Eibarko hizkeraren deklinabidea, ezaugarri nagusiak eta onomatopeiak jaso zituzten, besteak beste, hurrengo urteetan; eta horren ondoren etorri dira Eibarko toponimia, esaerak, kantuak eta aditza biltzen dituzten liburuak. Orain esku artean duzun hiztegi hau da fruiturik berriena, baina ez azkena, ezin ditugulako ahaztu gaur egun martxan dauden beste hiru proiektu sendo: Etxebarriaren hiztegia erdaratik euskarara jartzeko (eta ondoren oso-osorik interneten kontsultagai ipintzeko) asmoa, Eibarko Ahozko Ondarea jasotzen eta antolatzen diharduen *Eibartarren Ahotan* proiektua (oraingoz 400 grabazio-ordu, bideoz eta minidisc-ean; hori ere interneten kontsultagai), eta hirugarrenik, Eibarko ahozko euskararen ezaugarri morfosintaktiko nagusiak jasotzen dituen Nerea Aretaren doktore-tesia. Bilketa hori biribiltzeko beste atal batzuk jorratzea izango da hurrengo lana, azentu-moldea, esate baterako; hurrengokoei lagatzen diegu behar hori.

Amaitzeko, eskerrak eman, banan-banan, lekuko eta kolaboratzaile guztiei, ez bakarrik oraingo honetan zuzenean lagundu digutenei, baita aurreko lanetan informatzaile izan ditugunei ere. Eta bestalde, eskerrik beroenak hiztegi hau esku artean hartu eta euren iritzi eta zuzenketekin, hasierako lana itxuratu duten lagunei.

Lexiko bilketa amaierabako lana da, baina egunen batean argitaratu behar, eta hementxe orain artekoa. Hemendik aurrerakoa zuri dagokizu, irakurle. Hala bedi.

Eibarren, 2003ko otsailan

III - IRIZPIDEAK ETA METODOLOGIA

Sarrera: Eibarko Euskara

Lan honen jomuga Eibarko hiztegi etnografikoa jasotzea izanik, irizpide nagusiak aztertzen ekin aurretik, nahitaezkoa dugu hizkerari berari tartetxo bat egitea. Izan ere, ezinbestekoa da, labur bada ere, Eibarko hizkera kokatzea eta inguruko herriekin dituen loturak aipatzea. Eibar Gipuzkoako mendebaleko muturrean dago, Ego erreka ibarrean. Bizkaiko Ermua, Zaldibar eta Mallabia ditu mugakide sartaldean, Bizkaiko Markina iparraldean, Elgoibar sortaldean, eta Soraluze, Elgeta eta Bergara hegoaldean. Gipuzkoa eta Bizkaia arteko herri izateak eragin handia izan du bere historian. Hortaz, ingurune horretan kokatu behar dugu gure herria, eta kokapen horrek zehaztuko ditu gure herriko hizkeraren ezaugarri nagusiak.

Euskalkien arteko ezberdintasunez aspaldi konturatu ziren autore klasikoak. Axularrek, *Gero* liburuan *iracurtçailleari* egiten dion oharrean honako hau dio: “*badaquit halaber ecin heda naitequeyela euscaraco minçatce molde guztietara. Ceren anhitz moldez eta differentqui minçatcen baitira euscal herrian*”¹. Mintzaira diferente horiek sailkatzeko orduan, Axularrek berak (eta baita Oihenartek edota Etxeberri Sarakoak ere), hiru-lau euskalkitan sailkatzen zuten euskara. Sailkapenok ez ziren oso zehatzak, baina nolabaiteko ikuspegi orokorra agertu ziguten. Gizaldi bat geroago, berriz, Larramendi izango da euskalkien nondik-norakoak garbi xamar zehazten hasiko zaiguna eta *Corografía de Guipúzcoan* (1882an kaleratua, baina 1755 inguruan idatzia) dakartza daturik jakingarrienak². Hor bertan aurkituko dugu Eibarko berbetaren inguruko aurreneko aipamena: “*En Elgoibar y más en Eibar empieza el dialecto de Vizcaya en mucha parte: eman eustan, equin euen, buruagaz, etc. y corre por Placencia, más o menos por Vergara, Mondragón, Arechavaleta, Escoriza, Salinas, Oñate y todas aquellas aldeas*”³.

Eibarko hizkera (eta Deba Ibarrekoa, oro har) Bizkaikoen tankerakoa delako iritzi hori ondorengo ikerketa guztietan aurkituko dugu. Louis Lucien Bonapartek bere lan mardulean zortzi euskalki eta horien 25 azpieuskalki eta 49 aldaera sailkatu zituen⁴. Azken sailkapenaren arabera (1869) Eibarko euskara bizkaieraren barruan ezarri zuen, Deba Ibarreko gehienekin batera (Elgoibartik Gatzagaraino) azpieuskalki berean sartuta (*Gipuzkoako bizkaiera* diotsa) eta Markinakotik bananduta⁵. Hortik aurrera ere, hizkuntzalari gehienek antzeko sailkapenari eutsi diote, *eibarrera* delakoa Gipuzkoako bizkaieraren eremuan sartuz, Bergarako aldaeran, hain zuzen ere.

Inguruko herriekin duen harremana aztertzeko orduan, Bergarako eta Markinako aldaerekin duen senidetasuna azpimarratu izan da aldioro (Yrizar, 1981; San Martín, 1981; Elexpuru, 1988; Aranberri, 1996). Horrela, Juan San Martinek (1981) zera dio Eibar inguruko aditz paradigmatik aztertzean: “*Hala ere, gure egunotan, Elgoibarko*

¹ Axularrek 1643an idatzi zuen *Gero* liburua. Guk 1988an Euskaltzaindiak ateratako edizio faksimila erabili dugu.

² Guk 1969ko edizioa erabili dugu (ikus bibliografia atala).

³ Kontuan izan Larramendik aipatzen dituen adibide horiek ez datozela bat gaur egun Eibarren egiten den hizkerarekin, honek baizik: *emon (z)estan, egin (z)eben* eta *buruakin (buruaz* zaharrenek baino ez).

⁴ Bonapartek hainbat sailkapen egin zituen 1862 eta 1869 bitartean. Datu horiek azkenengo sailkapenarenak dira eta Yrizar-etik (1981) hartu ditugu.

⁵ Hala ere, Markinakoa eta Bergarakoa, biak, Bizkaiko gainontzekoetatik bereizita.

hizkeran, gipuzkeraren kutsapenez, aditza bera aski nahastua aurkitzen da, baina Eibar, Ermua eta Mallabikoa ordea, Ego errearen barrutikoak, Markina-Jemein eta Markina-Etxebarrikoarekin elkarrengandik senide hurbil". Yrizarrek (1981), bestalde, Bergarakoaren multzoan sartzen du, ibar guztikoekin. Azken urteotan Koldo Zuazok (1998) euskalkien mapa berria egin du. Sei euskalki bereizi ditu eta Bonapartek *bizkaiera* deitu zion hari *mendebaleko euskalkia* deritzo⁶. Azpieuskalki bi bakarrik zehazten ditu eremu osorako, *sartaldekoa* eta *sortaldekoa*, eta azken horren barruan 3 hizkera: Lea-Artibai eta Durangaldekoa batetik, Leintz aldekoa bestetik, eta Bergara-Eibar aldekoa hirugarrenik.

Yrizarrek Bizkaiko hizkerentzat proposatu zuen sailkapena (Yrizar, 1981).

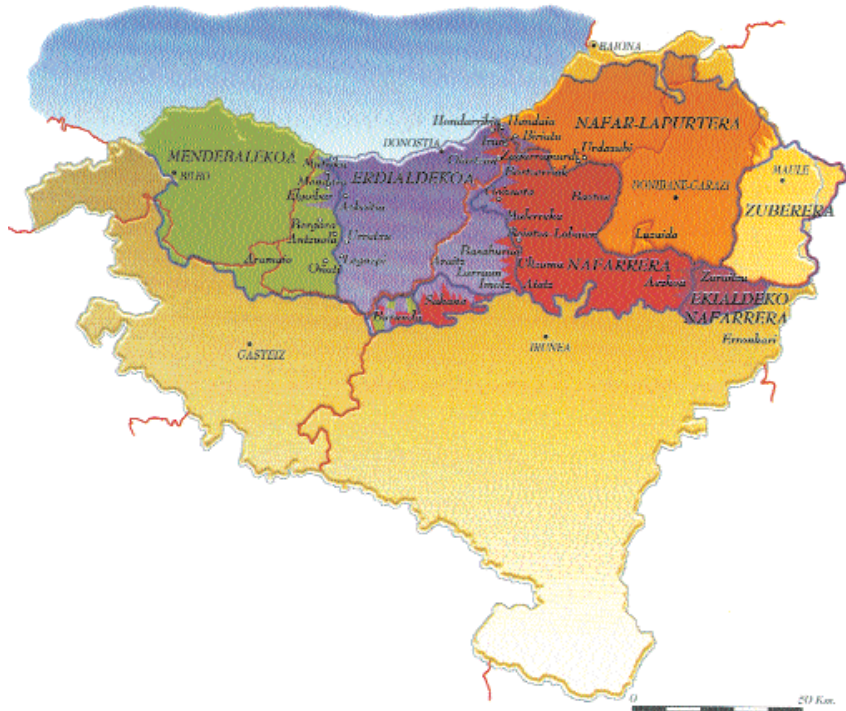
Batzuetan, beraz, Markinako azpieuskalkiarekin senidetuta eta beste batzuetan Bergarakoarekin, baina betiere Ermua eta Soraluzekoarekin parekatuta. Fernando Aranberrik (1996), esaterako, multzo bereko eta senitarteko ditu Soraluze, Eibar eta Ermuko berbetak. Are gehiago, Ermukoa eta Eibarkoa ia-ia pareko ditu: "*Desberdintasun hori, Eibarko hizkerari dagokionez, entonazio eta azentuan datza batez ere*". Zuazok ere (1999), Deba ibar osoa aztertzean, hiru multzotan sailkatzen du bailarako euskara: *Debagoienekoa* (batetik Oñatiko hizkera eta bestetik Leintz ingurukoak: Aramaio, Gatzaga, Eskoriatza, Aretxabaleta eta Arrasate), *Debabarrenekoa* (Elgoibar, Mendaro eta Mutrikuko hizkerak), eta *Debaerdikoa*, horien artean bi talde bereiz daitezkeela aipatuz: Bergara aldekoa (Antzuola barne) eta Eibar aldekoa (Soraluze, Elgeta eta Ermua barne).

Deba Ibarra Gipuzkoan dago, eta euskalkien arteko mugan gainera. Horrek zalantzaren bat sor dezakeen, zein euskalkitan sartu beharko dugun aztertzeko orduan. Hala izan da inguruko herri batzuetako hizkerekin. Debabarrenekoak, esate baterako, euskalki batetik bestera saltoka ibili dira urteetan zehar, eta Zuazorentzat berarentzat ere tarteko hizkerak dira (Zuazo, 1999); Bergara ingurukoetan ere nabaria ei da gipuzkeraren eragina (Elxepuru, 1996; Larrañaga, 1998; Zuazo, 1999).

Ez dirudi, baina, Eibarren horrelako zalantzarik dagoenik. Izan ere, mugakoa izan

⁶Zuazok hala dio *Euskararen Sendabelarrak* liburuan (67. o.): "*Bizkaitik kanpo ere erabiltzen denez, egokiagoa dirudi mendebaleko euskara deitzea, orain arteko bizkaiera baino*". Izan ere, Gipuzkoako herriak (Deba eskualdea) eta Arabakoak (Legutiano eta Aramaio) ere hartzen ditu *mendebaleko euskalkia* delakoak.

arren, ezin esan tarteko hizkera denik. Adibide gisa, nahikoa izango da Zuazok mendebaleraren markatzat jotzen dituen ezaugarrien zerrenda aztertzea⁷, eta gure herriko hizkeran ezaugarri horietatik gehienak aurkituko ditugula ikusiko dugu. Ez da hau ezaugarri guztiak

Gaur egungo euskalkien mapa (Zuazo, 1998).

banan banan gainbegiratzeko lekua, baina laburbilduz esan dezakegu Zuazok mendebaleko euskalkiaren markatzat jotzen dituen 33 ezaugarrietatik 31 agertzen direla Eibarko euskaran⁸. Bestalde, Deba Ibarreko hizkeren ezaugarri nagusiak aurkituko ditugu Eibarren, besteak beste Koldo Zuazok (1999) aipatzen dituen hauek:

- 1.- /i_ + bokal / arteko <x> epentesia (*mendixa, ogixa...*);
- 2.- <j> ebakera zenbait adizkitan (*jako, juat, jetsat, najuan, najeukan...*);
- 3.- hurbiltze adlatiboko *-runtz* morfema zeharo emankorra izatea;
- 4.- destinatiboko *-endako* morfema;
- 5.- *-tzeke / -tzeka* "gabe" aditz atzikia;
- 5.- *barren* lokailua...

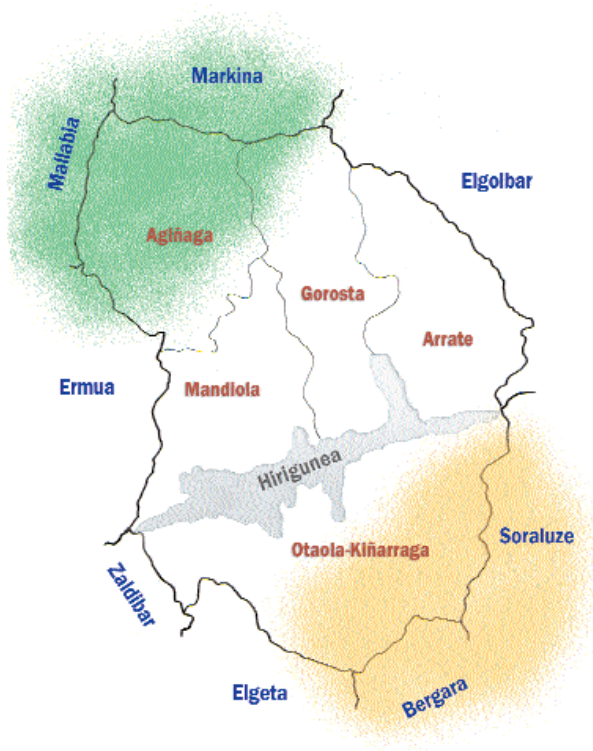
Mendebaldeko azpieuskalki eta hizkerak (Zuazo, 2000).

Laburbilduz, horretara, badirudi Eibarko euskara mendebaleko euskalkian sartuko dugula sortaldeko azpieuskalkian, eta Gipuzkoa aldeko aldaeren barruan, Ermua, Elgeta eta Sorluzerekin batera Eibar inguruko hizkeren multzoa osatuz.

⁷ Ezaugarri hauen zerrenda Zuazok Gasteizko Filologia Fakultatean *Dialektologia I* ikasgaia emateko darabiltzan apunteetatik atera dugu. Gehienak *Euskalkiak Gaur* (Zuazo, 1998) artikuluan daude. Guztira fonetikako 3 ezaugarri, izenaren morfologiako 10, aditzaren morfologiako 13 eta morfosintaxiko 7 zehazten ditu mendebaleko euskalkiaren ezaugarri nagusizat. Hiztegia ere aztertzen du; guk ez dugu hemen aipatuko, baina neurri handi batean mendebaleko berba gehienak Eibarren ere aurkituko ditugu. Eskerrak eman nahi dizkiogu Koldo Zuazori zerrenda hori eta mapak erabiltzeko aukera eman digulako.

⁸ Eibarren arrotzak diren biak: denborazko *-keran* atzikia (*urtekeran*) eta norabidea edo helburua adierazten

Eibar: auzoak eta inguruko hizkeren eragina.

dituenak¹¹. Baina esan bezala, ez horrenbeste geografikak eragindakoak. Hala ere, auzoen artean alderen bat dagoen kasuetan, adierazi egin dugu oharretan.

Baina Eibarren bertan ere bost auzo daude, eta euren artean ere, aldeak egon badaude, auzo horien kokapenaren arabera. Horrela, Kiñarra-Otaola ingurukoek aldamenean duten Soraluze-Elgeta-Bergara inguruko ikututxoak dute, eta Aginagakoek Markina ingurukoa⁹. Baina Eibar herri txikia da eremuz, eta erdigune garrantzitsu eta garbia duena; auzo guztietako baserriarren bilgune nagusia hirigunea bera izan da. Ondorioz, auzo batetik besterako aldea hutsaren hurrengoa da. Aginaga, Ixutik bestekaldera dagoenez¹⁰, berezi samarra izan daiteke zenbait ezaugarritan, baina oro har, Eibarko auzo guztien artean batasun handia dago. Gurean ez dago Oñati, Aramaio, Markina edo Mungia bezalako herri zabaletan agertzen den auzo batetik besterako alderik. Gaur egun, ezberdintasunak izatekotan, kaletar eta baserriarren artean daude, eta horrez gainera, gehienbat, adinak eragiten

duten aditz izenetan *-t(z)en* atzizkia (*etxera ikesten juen da*).

⁹ Antzekoa kontatzen digute gure bailaran egin diren beste azterketa batzuetan. Larrañagak (1998) Antzuolarako hauxe diosku: “Ondamendi baserrikoek-eta (Irimoegi Goena auzoa), esaterako, Azkoititik gertu dagoelako edo Azkoitirako joera izan dutelako, Azkoitiko hizkeraren eragina dute. Berdin gertatzen da Bergararako joera izan duten Galartza auzoko zenbait baserriarekin ere, Bergarako hizkeraren arrastotxoak ezagun dute”. Eta Elexpuruk (1996) ere adibide mordoa ematen dizkigu Bergararako, adibidez: “Basalgoko Goimendi auzoak Eibar eta Soraluzerekin du harremana, eta berbeta ere herri horietakoen tankerakoa da”.

¹⁰ Aginaga auzoa mendiaz bestalde dago, geografikoki Lea-Artibain kokatuta. Parrokia eta kanposantua izan ditu, eta Barinaga eta Etxebarrira (Bizkaia) joateko joera izan dute. Hori igarri egiten da zenbait ezaugarritan. Nabarienak, besteak beste: *a>e / {i,u}* asimilazioak (*etxie, ugeri, iketza, txarrix...*), zenbait adizki (*dotsat* eta ez *detsat*), edo aditz amaiera batzuk (zenbait aditzen *-ten* amaiera, *-zen* beharrean: *ibiltten, hiltten, urteten...*). Hala ere, beti izan dute hirigunearekin lotura handia, eta bertako hizkera ere gainontzeko auzokoen oso antzekoa da.

¹¹ Euskal Herriko herri gehienetan moduan (eta bizkaieraren eremuan zer esanik ez), Eibarren ere euskalkia

Itxura Orokorra eta Sailkapena

Era honetako lan bat egiteko orduan, hainbat erabaki hartu behar izaten da, eta lehenengoa, jasotako berba guztiak nola antolatu zehaztea izaten da. Antzeko lanen artean badira sailkapen alfabetikoa aukeratu dutenak (esaterako, Barrutia, 1996; Larrañaga, 1998), eta baita berbak gaika antolatu dituztenak ere (esaterako, Garmendia, 1987; Gaminde, 1999). Guk bigarren bide hori aukeratu dugu, hau da, hiztegiko 4.147 sarrerak sei atal nagusitan (*Flora, Fauna, Basarrixa eta ohiturak, Jaixak, jolasak eta jokuak, Lanbide Zaharrak, Industria girokuak*) eta 27 azpi-ataletan banatu ditugu. Ondoren, azpi-atal bakoitzeko hitzak alfabetoaren arabera ordenatu ditugu.

Horrela egiteak badu hainbat abantaila. Hasteko, alderdi etnografikoak indarra hartzen du. Gainera, berba askok eta askok, ezezagunak izanda, beste batzuen inguruan zentzua hartzen dute. Azkenik, atalez ataleko azterketak edo bilketa-lanak egiteko erraztasunak ematen ditu: Eibarko txori izenak, armagintzako hiztegia... Hala ere, badakigu antolaketa horrek zenbait arazo ere sor ditzakeela, batez ere berba batzuk aurkitzeko orduan gaiaren ezagutza beharrezkoa delako. Hori konpontzeko, amaieran, *Euskara/Gaztelania* eta *Gaztelania/Euskara* zerrendak sartu ditugu, liburuko hitz guztiak bata bestearen ostean hurrenkera alfabetikoan ipiniz. Erabiltzaileak, horretara, hiru modu izango ditu hitza aurkitzeko: gaiaren arabera, euskarako zerrendatik abiatuz, edo gaztelaniako baliokidea erabiliz.

Atal bakoitzak, hitzekin batera, etnotestuak, marrazkiak eta argazkiak ere baditu, eta horrekin batera, sarreratxo labur bat. Atal guztiei nolabaiteko homogeneotasuna eman nahi izan diegun arren, badituzte hainbat ezberdintasun, bai bilketa egiteko orduan, bai itxura aldetik. Zuk zeuk, irakurle, ikusiko duzun moduan, *Perretxikoen* atala eta *Burdinolena* nahiko desberdinak dira; zer esanik ez *Onomatopeiena* edo *Umeberbetarena*. Berezitasun horiek atal bakoitzaren sarreretan adierazi ditugu: atal horretan zer sartu dugun, atal horretarako bereziki erabilitako iturriak (ahozkoak eta idatzizkoak), metodologia (galdetegi klasea, dagokionean), berben aukeraketa (zeintzuk laga ditugun kanpoan, zerrenda osoak diren ala ez, zergatik...), eta beste zenbait ezaugarri berezi (izen zientifikoari buruzkoak, adibideen ingurukoak...).

Bestalde, sarreran esan bezala, ahal zen neurrian etnotestuak sartzen ahalegindu gara, bai adibideen bitartez, bai transkribapen luzeagoen bitartez. Juan Martin Elexpuruk (1996) dioen moduan, etnografia eta linguistika sarri ibili zaizkio elkarri mokoka, eta biak uztartzea guztiz derrigorrezkoa iruditzen zaigu. Horrelako lanetan ezinbestekoa da ahozko iturrietara jotzea, ahozko jario horri ahalik eta leku handiena ematea. Testuinguruaren mugak gizarte baten bizipen, ohitura, gertaera, sineskera eta bizimoduen esparruaren barruan badaude, testua ez da testu soila izango, *etnotestu* baizik, eta hitzak hortxe aurkituko du bere benetako lekua, bere osotasuna. Horixe da hitzaren benetako esangura (literal eta erabilera) jasotzeko modu bakarra. Eta horixe -etnotestua, alegia- kontatzeko trebetasuna, pentsamendua adierazteko erraztasuna eta berbeekin gozatzeko gaitasuna galdu duten belaunaldi berriei eredu hurbilagoak, jakingarriak eta denon memoria gordetzen dutenak eskaintzeko bide bakarra.

Berben Aukeraketa

Ez da erraza izaten *corpusa* mugatzea horrelako lan bat egiteko orduan. Izan ere, helburua ez da izan Eibarko hiztegi orokorra jasotzea (horretarako dago Toribio Etxebarriaren *Lexicón* lana, eta Eibarko hiztegi orokorra osatzeko proiektua), etnografikoa baizik, eta horrek zalantzak sor ditzake, ez baita erraza "etnografiko" izenburu horrenpean zer dagoen zehaztea. Barrutiak (1996) dioten moduan, horrelakoetan hobeto izaten da motz baino zabal jotzea, eta baliteke norbaitendako berbaren bat sobera egotea; beste batzuek, agian, motzegi geratuko ginen.

Beste muga bat geografikoa izan da. Liburuaren izenburuak dioten moduan, Eibarko hiztegi etnografikoa jasotzen ahalegindu gara. Horrek, jakina, ez du esan gura hiztegi honetako berbak Eibarkoak bakarrik direnik. Badakigu asko eta asko inguruko herrietan ere erabili egiten direla. Izan ere, eibartarrok parean dugun hiztuna Bergarakoa, Plazentziakoa edo Elgoibarkoa den berehala ezagutzen dugun arren, egia esan, zorrotz aztertuz gero, oso txikiak dira inguruko herrietako hizkeren arteko ezberdintasunak; eta are txikiagoak hiztegi mailakoak, hitzek segituan hartzen dutelako herri batetik besterako bidea. Hala ere, gure lekuko guztiak eibartarrak izan dira, eta Eibarren erabiltzen diren berbak bakarrik jasotzen ahalegindu gara.

Toribio Etxebarria, idazle eibartarra (Eibartarren Ahotan bilduma, EUA).

Atalez atal ezberdintasunik bada ere, oro har lau irizpide nagusi hauek erabili ditugu liburuan zein berbatzu sartu behar genituen erabakitzeke orduan:

- 1.** Galzorian dauden hitzei, Eibarren bertan eta inguruan gutxi erabiltzen direnei, lehentasuna eman diegu; horrelakoak, denak sartu ditugu.
- 2.** Inguruko herrietakoak izanda, Eibarren ezagunak bai, baina bertakotzat ez ditugunak kanpoan laga ditugu. Esate baterako, *igel* berba ezaguna da eibartar askorendako, baina inork ez du bertakotzat joko, Eibarren *ugaratxo* eta *ugarixo* bakarrik erabiltzen direlako. Atlas linguistikoetan interes soziolinguistiko handia izaten dute ezezko datuek eta hitzen ezagutza pasiboak (hau da, nahiz eta herri batean hitz bat erabili ez, ezaguna den ala ez jakiteak). Gure bilketak beste helburu bat du, eta ez dugu horrelako daturik sartu, liburu honen helburuak (eta orri-mugak) gainditzen zituelako.
- 3.** Euskarak aspalditik jaso izan ditu erdarazko hitzak, eta guk ere beldur barik ekarri ditugu liburu honetara. Hori bai, kanpoan laga ditugu: 1) eremu zabaleko erdal

hitzak (*junta, llave inglesa, desague...*); 2) bertako hitzekin lehian dauden berba berri eta arrotzak. Adibidez, hilabete izenak sartzeko orduan, *marti* eta *zemendi* sartu egin ditugu, baina *junio, otsail, irail* eta *enero* ez¹².

4. Eibarren erabili arren, oso hedadura zabalekoak diren berbak, kanpoan laga ditugu: *harri, ogi* edo *txori*, adibidez, ez dituzu liburu honetan aurkituko. Dena dela, hiru kasutan salbuespena egin dugu: 1) batukoen aldaeren kasuan (*bedar, lora* edo *landara*); 2) adiera bereziren bat dutenen kasuan (esate baterako, *mendi* sartu egin dugu *baso* esanguragaz); eta 3) “*zerrenda oso*” izendatu ditugunetan. Hau da, perretxiko izenak edo zuhaitz izenak aukeratzeko orduan, denak sartu ditugu, ezagun zein ezezagun, horrelakoetan irakurleari zerrenda osoak eskaintzea interesgarria pentsatu zaigulako.

Kontuan izan, gainera, berba batzuek bigarren adiera bat ere badutela. Adibidez, *mozolo* hitzak, hegazti bat izendatzeaz gainera, *memelo* esangura ere badauka; antzera *asto, txarri* edo *artamaluta* berbekin. Horrelakoen kasuan, Hiztegi Etnografiko honen helburuetan sartzeko adierak bakarrik sartu ditugu, Etnografiarekin zuzen-zuzen lotu daitezkeenak. Beste adiera edo esanahiak kanpoan laga ditugu.

atzeraka doa batuaren eta ustez dotoreagoak diren ereduaren eraginez, batez ere gazteen artean.

¹² Hiztun nagusi ez alfabetatuek erdarazko hile izenak darabiltzate gehienbat; gazte eta alfabetatu gehienek

Fitxa Lexikala

Hiztegi honetako hitz-sarrera bakoitzean, sarrera buruez gain, informazio gehiago sartzen ere saiatu gara. Fitxa lexikala osatzeko orduan, Toribio Etxebarriaren *Lexicón* lana, eta Bergarako udalak kaleratutako *Bergara inguruko lanbideak* bilduma (Isazelaia, 1997; Olañeta, 1998; eta Narbaiza, 2001) erabili ditugu eredutzat. Dena den, gure asmo, nahi eta helburuetara moldatu ditugu. Azken batean, jasotako informazio guztia sartzeko aukera ematen zigun fitxa lexikala asmatzen ahalegindu gara: aldaerak, erlazio semantikoak, datu soziolinguistikoak, adibideak, informazio linguistikoa, informazio etnografikoa... Hauxe da hitz bakoitzarekin batera sartu dugun informazioa, nahiz eta sarrera berean atal guzti-guztiak nekez azalduko diren:

sarrera-burua gaztelaniazko baliokidea, (*lzen zientifikoa*). Explicación. • Azalpena.

It. (iturria). **FO.** (forma osoa). **Ald.** (aldaerak). **Erab.** (erabilerari buruzko oharra). **Sin.** (sinonimoak). **Ant.** (antonimoak). **Ik.** (ikus). **Bes.** (beste batzuk). **Esak.** (esaerak, esapideak...).

• *Adibiderako testu zati bat.*

Ikusten den moduan, fitxa horretan 4 mailatako informazioa sartu dugu.

1.- Zehatz-mehatz hiztegitzat jo dezakeguna.

Sarrera-burua: Eibarren jasotako berba beltzez eta txikiz sartu dugu, mugagabeen. Badira sarrerak mugatuan ematen dituzten hitz-bildumak (Etxebarria, 1966; Ugarte, 1995; Gaminde, 1999). Beste batzuek biak ematen dituzte, mugagabea eta mugatua (Isazelaia, 1997; Narbaiza, 2001; Badihardugu, 2002). Guri egokiagoa iruditu zaigu hitza bera bakarrik ematea eta, beharrezko denean, oharretan forma mugatuari buruzko informazioa sartzea. Bestalde, ia sarrera-buru gehienak hitz bakarrak dira, baina perifrasi batzuei ere sarrera eman diegu interesgarria iruditu zaigunean. Hitz batek adiera bat baino gehiago duenean, zenbatu egin ditugu sarrerak, hitzaren ondoren 1, 2, 3... zenbakiak jarritz.

Gaztelaniazko ordaina: gaztelaniazko baliokidea, ahal bezain zehatza, eta ahal denean izen zientifikoa argibide gisa (Flora eta Fauna ataletan). Batzuetan, euskal hitzaren ordaina erdal hitz bakarrarekin ematea ezinezkoa denean, erdarazko azalpen labor bat ere sartu dugu.

Azalpena: behar bezala ulertzeko nahitaezkoa begitandu zaigunean, euskarazko azalpen luzeak sartu ditugu. Gehienbat tresnetan eta jardunetan, zerbait zertarako erabiltzen den azaltzeko, jardun bat zer den argitzeko... Aurrerago esan bezala, informazio etnografikoari garrantzia eman nahi izan diogu. Hala ere, euskarazko eta erdarazko informazioa ez errepikatzen ahalegindu gara.

igabera nutria (*Lutra lutra*). • Erab. Hau berbiau TE-k dauka batuta, eta inguruko herrixetan be batu izan da hiztegitetan (Arrasaten, Markiñan, Oñatin...), forma askotan: *igaribai*, *igaribi*.... MO-k be *Igarabija* dakar. Gaur egunian *ixa* erabiltzen dan berba bakarra *ur-txakur* da, bai Eibarren, bai

2.- Hitzarekin zerikusia duen informazioa:

Iturria: hitz gehienak ahozko iturritik jaso ditugu. Berba bat idatzizko iturritik bakarrik jaso dugunean (Etxebarria, Azkue, Mogel...), adierazi egin dugu, hitz hori gaur egun jasotakoa ez dela nolabait argitzeko. Ahozko iturrien bitartez jasotako berbetan ez dugu ipini berba hori nori jaso diogun, gehienak 6, 8 edo 10 lekuko baino gehiagori jaso dizkiegulako (eta sarritan aldaera bat baino gehiago bakoitzari), eta nahaste handiegia izango litzatekeelako denen izenak ipintzea, eta bakoitzari zein(tzu) aldaera jaso diogun zehaztea. Hitz-bilketa gehienetan ere horrela egin da orain arte (besteak beste, Etxebarria, 1966; Elexpuru, 1988; Ugarte, 1995; Larrañaga, 1998; Gaminde, 1999), eta guk ere horrela jokatu dugu.

Forma osoa: gutxitan erabili dugu atal hau. Hizkuntza irizpideetan ikusiko duzun legez, forma osoak jaso ditugu hiztegi honetan. Esate baterako, hiztun batzuek *hormatxo(r)ji* edo *mu(g)arri* esan arren, guk forma osoak (*hormatxori*, *mugarri*) jaso ditugu sarrera-buruetan. Baina badira eibartar guztiontzat lexikalizatuta dauden hainbat berba. Eibarren sekula ez ditugu *argizari*, *marasma* edo *kereiza* entzungo, *argizai*, *masma* eta *keixa* baizik. Horrelakoetan, bidezko pentsatu zaigu forma lexikalizatu lagatzea sarrera-buru -herrian bizirik dagoen forma- eta *FO*. atal barruan sartu dugu forma osoa edo "jatorrizkoa" litzatekeena.

Aldaerak: izenburu horrenpean sartu ditugu berba bakoitzaren aldaera guztiak (guk jasotakoak, behintzat). Beste hiztegi batzuetan (Etxebarria, 1966; Garmendia, 1987; Gaminde, 1999) aldaera bakoitzari sarrera bat eman izan zaio. Guk, lema berbera denean, guztiak sarrera bakarrean bildu ditugu. Uste dugu nahasteak sahiestu egiten dituela, bilaketak erraztu, eta erabiltzailearentzat garbiagoa eta onuragarriagoa dela. Aldaeren artean, zein ipini sarrera-buru, eta zein(tzuk) aldaeren atal barruan? Horretarako hiru irizpide nagusiri jarraitu diegu. Burua aukeratzeko orduan, formarik osoena (*mugarte* Ald. *muarte*), Toribio Etxebarriaren Lexicón-en agertzen dena (*subalindara* Ald. *subilandara*) edota Eibarren gehien erabiltzen dena (*arte* Ald. *arta*) hartu dugu. Horrela Eibarko errealitatera hurbiltzen ahalegindu gara. Dena dela, zalantzako kasuetan euskara batuko forma laga dugu sarrera-buru, eta besteak aldaera atalera bidali ditugu (esate baterako *igeltsero* Ald. *ireltsero*, *idaltsero*).

Erabilera: azken atal honetan hitzaren erabilerari buruzko oharrak sartu ditugu: (1.-) esanguraren ingurukoak; (2.-) gramatikalak (mugatua nola egiten duen, esate baterako); eta (3.-) soziolinguistikoak (berba bat asko edo gutxi erabiltzen den, zein auzotan erabiltzen den gehiago, zeinek, inguruko herrietan ezaguna ote den, noiztik erabiltzen den...). Badakigu azken puntu hori subjektibotasun handikoa eta arriskutsu samarra dela, baina aberasgarria iruditu zaigu. Bergaran egin diren saioetan ere (Elexpuru, 1988; Olañeta, 1998, besteak beste) antzera jokatu dute, eta guri ere interesgarria iruditu zaigu.

hode 1 nube. • Ald. *hore*, *hoda*, *hodei*, *horei*. Erab. Eibarren gehixen erabiltzen dan berbia *laiño* da gaur egun; *hode* gehixenetan trunboi girua daguanian erabiltzen da: *trunboi-hodak*, *hode-adarrak*....

3.- Beste hitzekin lotura:

Sinonimoak / Antonimoak: horrelako lan batean hitzen arteko erlazio semantikoak adieraztea oso aberasgarria dela uste dugu. Horregatik, ahal izan dugun guztietan, hitz bakoitzaren sinonimoak eta antonimoak ere sartu ditugu. Sinonimo eta antonimo guztiek sarrera dute eta erlazioa erreziprokoa da.

Ikus: atal honen bitartez hartu-emanen bat duten hitzak batzen ahalegindu gara, horrela informazio etnografikoa zabaldu egiten delako, jarduera bereko hitzak elkarren artean lotuz. Atal honen bidez, antzeko esangura duten hitzak elkartu ditugu (*kupel / barrika*), edo talde semantikoak lotu ditugu (*lixibia jo, zapi, jabonaduria egin, laskittu*).

Beste batzuk: atal honetan hitz horren beste hitz elkartu, eratorri edo perifrasi batzuk sartu ditugu, gure ustez sarrerarik merezi izan ez dutenak. Esate baterako, *karga* sarrera barruan, *egur-karga, ira-karga, karga-bedar, nabo-karga...*

Esakerak: berba batekin egiten diren esapideak eta lokuzioak batu ditugu atzenengo atal honetan. Bat

baino gehiago **gaztaiña 1** castaño (árbol) (*Castanea sativa*). • Ald.

d i r e n e a n *kaztaiña*. Sin. *gaztaiña-arbola*. Ik. *enano-*

zenbatu egin *gaztaiña, indi-gaztaiña*; eta *gaztaiña* (1.1.3. atala).

ditugu.

Bes. *gaztaiña-lakatz*.

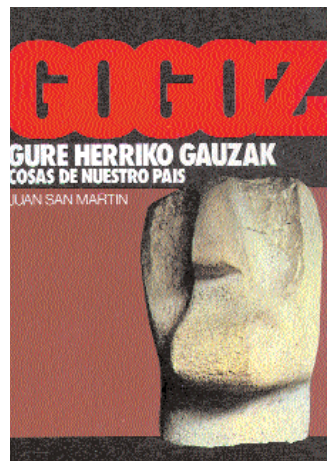
4.- Adibideak:

Etnotestuetan zati osoak sartu ditugun bitartean, adibideak testu zatiak dira, lekuko batek edo batzuek esandakoak edo laburpenak. Bat edo gehiago izan daitezke. Gehienak grabazioetatik jaso ditugu, baina idatzizko iturrietatik bildutakoak ere badira (batez ere Industria atalean). Laburduren bitartez nori jaso diogun ipini dugu. Horrelako laburdurik ez dutenak guk moldatutakoak dira, betiere lekukoek esandakoa oinarritzat hartuta.

Iturriak eta elkarrizketen metodologia

• Iturriak

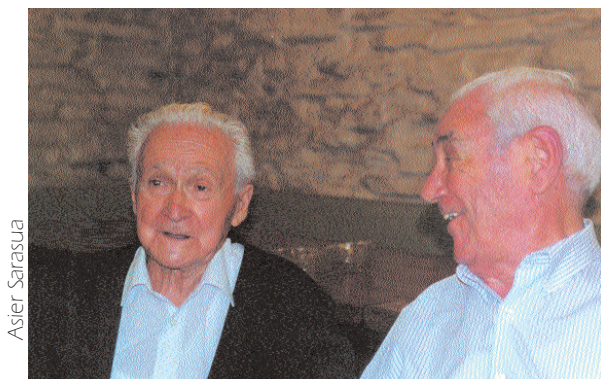
Liburu honetarako erabili ditugun iturriak idatzizkoak zein ahozkoak izan dira. Eibarren, zorionez, badugu idatzizko iturrietatik edateko aukera zabala, eta lasai asko egin dugu. Lan hau burutzeko ezinbesteko laguntza izan dira Toribio Etxebarriaren *Lexicón del euskera dialectal de Eibar* (1966), Imanol Laspiurren *Eibarrera Jatorraren Bidetik* (1999), eta Juan San Martinen hainbat lan (batez ere, 1958a, 1958b, 1959, eta 1973). Inguruko herrietan egindako lexiko-bildumetara ere sarri jo dugu argibide bila (Azkue, 1984; Izaguirre, 1994; Larrañaga, 1998; Mogel, 1999; Elxpuru, arg. gabe). Beste hainbat lan ere, jakina, kontsultagai izan ditugu (ikus *Bibliografia atala*).

Hala ere, benetako oinarria ahozko iturriak izan dira, bai hiztegi honetarako apropos egindako elkarrizketa eta lexiko-bilketak, bai beste helburu batzuekin egindako bilketak. Azken horien artean, derrigor aipatu behar hiru hauek: Nerea Aretak bere doktoretzirako egindako grabazioak¹⁴, Eibarko Natura eta Etnografia Taldeak burututakoak¹⁵, eta *Eibartarren Ahotan* ikerketaren baitan jasotakoak¹⁶. Grabazio horietatik ere hainbat eta hainbat hitz atera dugu, eta etnotestu zein adibideetarako funtsezko izan dira.

Behin betiko zerrenda egiteko orduan, ahozko nahiz idatzizko iturriak uztartzen ahalegindu gara, ahoz jasotakoak zehazteko idatzizkoetara joanez, eta idatzizkoetan azaltzen zirenak fidagarriak ote ziren eta oraindik ere bizirik ote dauden jakiteko ahozko iturrietara joz. Gutxi gora-behera hiztegian aurkituko dituzun hitzen %95 ingurua ahoz jaso dugu; aurreko beste lan batzuetatik bakarrik jaso ditugunei -hau da, bakarrik iturri idatzietatik jasotakoei- *It.* marka jarri diegu (eta ondoren erreferentzia bibliografikoa), hitz hori ez dugula

ahoz jaso adierazteko. Horrelakoak dira Azkueren, Mogelen edo beste zenbaitzuren lanetatik jaso, baina gure lekukoentzat ezezagun ziren berba batzuk. Horrela, ba, argi laga dugu zeintzuk diren gaur egun Eibarren jaso ditugunak, eta zeintzuk zalantzazkoagoak begitandu zaizkigunak. Hizkerak etengabe aldatzen dira urteen buruan, eta orain 100 urte erabiltzen ziren zenbait berbaren lekua, beste batzuek hartu

Candido Eguren (1906) eta Antonio Sarasua (1912).

dute azken aldian.

euskara estandarrean hedatu direnak: ekaina, uztailla, otsaila...

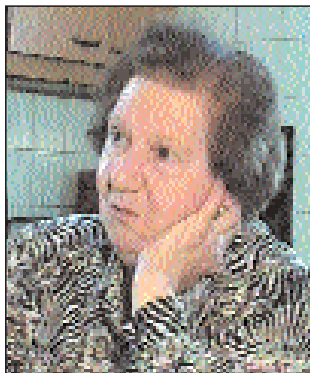
¹⁴ "Eibarko Euskara. Morfologiako alor baten azterketa: izen sintagmaren deklinabidea, adjektibo sintagma eta adberbio sintagma." Doktore-tesia (Areta, arg. gabe).

¹⁵ Eibarko Natura eta Etnografia Taldeak hainbat bilketa eta grabaketa egin izan ditu azken bost urteotan. Horien artean gehienak "Laixetan, Garixetan: Basarrixa Eibarren" erakusketa antolatzeke egindakoak. Orduan jasotako fitxak, hitz zerrendak eta grabazioak gure esku egon dira.

• Lekukoak

Aukeratu ditugun lekukoei dagokienez, esan denak eibartarrak izan direla, Eibarren jaiotakoak, beti bertan bizi izan direnak eta, salbuespenak salbuespen, 70 urtetik gorakoak. Auzoen artean oreka gordetzen ahalegindu gara: erdiak-edo kaletarrak izan dira, eta gainontzekoak baserritarrak. Azken horien artean, auzo guztietakoak izan ditugu, 3-5 inguru auzo bakoitzetik. Horrelako lan bat burutzeko, nahitaezkoa da lekuko onak izatea, eta guk benetan ere berriemaile zoragarriak izan ditugu: buru ona, euskara hobea eta pazientzia amaigabea erakutsi diguten informatzaile apartak. Beste gauza guztien artean kontu bi azpimarratu nahiko genituzke: batetik, inork ez digula aterik itxi, eta denak laguntzeko prest izan direla; eta bestetik, kontatzeko trebezia berezia dutela erakutsi digutela, telebistarik ez zegoen sasoi bateko seme-alaba direla frogatuz. Gehienetan lekukoen konfidantza lortzea ez da zaila izan. Lanaren helburuekin bat egin dute eta beti izan dira laguntzeko prest; inplikatu egin dira. Lehendabiziko kontaktua ondo egiteak garrantzi handia dauka. Hortik aurrera askoz xamurragoa da dena.

Euxebi Gisasola.

Jose Bergara "Agarrazpi".

Hiztegi hau burutzeko hainbat ikerketa eta bilketa-lanetako grabazioak erabili ditugunez, lekuko guztien zerrenda amaigabea litzateke. Hemen azpian dituzu lekuko nagusien izen-abizenak¹⁷:

Euxebi Gisasola (Zumaran, Agiñaga), 1922-III-5.
 Faustino Larrañaga¹⁸ (Arando Aurtena, Agiñaga), 1904-VIII-29.
 Jose Mari Loiola, (San Roman, Agiñaga), 1945-XI-19
 Mari Asun Azpiri (Larrañeta, Agiñaga), 1946-V-28.
 Carmen Areta (Mendigoitxi, Arrate), 1930-X-26.
 Felisa Areta (Mendigoitxi, Arrate), 1928-V-18.
 Vicente Areta (Mendigoitxi, Arrate), 1938-IV-24.
 Jesusa Unzetabarrenetxea (Barrenetxe, Arrate), 1918-III-31.
 Emilio Azurmendi (Sagarbitsa, Gorosta), 1936-IX-6.
 Felisa Atxa-Orbea (Orbe, Gorosta), 1914-VI-9 († 2002).
 Jose Bergara "Agarrazpi" (Agarre Azpikoa, Gorosta), 1928-II-26.
 Juan M. Jaio (Azaldegi Gainekoa, Gorosta), 1927-VIII-8 († 1998).
 Alberto Sarasketa (Azpiri, Mandiola), 1946-V-21.
 Jose Gisasola (Zozola, Mandiola), 1912-II-10 († 1997).
 Timoteo Zubiate, (Aritxulueta, Mandiola), 1887-VI-10 († 1987).
 Julian Etxeberria "Ubitxa" (Ubitxa, Otaola-Kiñarraga), 1913-VII-27.
 Migel Zarrabe (Urki Kurutzekoa, Otaola-Kiñarraga), 1921-VII-5.
 Pedro Egiguren "Izkuia" (Eizkoaga, Otaola-Kiñarraga), 1927-III-28.
 Petra Agirregomezkorta (Eguren, Otaola-Kiñarraga), 1926-IX-23.

¹⁶ Eibarko Udalak 1999an jarri zuen martxan *Eibartarren Ahotan* programa. Helburua, eibartar nagusiak bideoz grabatu eta bertako historia eta hizkera jasotzea. Laurehun ordutik gora dira orain arte grabatutakoak.

¹⁷ Izenaren aldamenean jaioteguna. Baserritarren kasuan baserriaren izena eta auzoa; ezer jartzen ez badu, kaletarrak dira. Gainontzeko grabazio eta lekukoen fitxak (Nerea Aretarenak izan ezik) Eibarko Udal Artxiboan aurkituko dituzu.

¹⁸ Faustino Larrañagaren kasua berezi samarra da. Eibarren jaioa da, baina Markinako mugan dagoen Arando Aurtena baserrikoa da, oso nagusia (97 urte zituela egin genion elkarrizketa, 2001ean), eta gurasoak Barinaga

Julian Etxebarria

Faustino Larrañaga.

Angel Albizuri, 1921-VII-12.
Bartolo Arriola, 1912-XI-27.
Candido Eguren "*Oka txiki*", 1906-XI-25 († 2002).
Dunisi Murua, 1931-XII-12.
Faustina López, 1908-X-13.
Fernando Etxebarria "*Urreduna*", 1927-V-18.
Javier Etxebarria, 1927-X-17 († 2002).
Jose Etxebarria "*Querido*", 1912-II-18 († 2001).
Juanito Gisasola "*Txoko*", 1917-IX-10 († 2002).
Justo Larrañaga, 1912-IX-10
Luciana Larreategi, 1912-V-28 († 2003).
Maite Aranberri, 1942-IX-22.
Maria Luisa Maitre-Jean, 1920-VIII-25.
Martin Ugarteburu, 1925-X-12.
Paz Gisasola, 1907-II-10 († 2002).
Pedro Arrizabalaga "*Zozua*", 1906-VII-6.
Perico Irusta, 1928-I-3.
Roberto Isasi "*Callón*", 1935-VII-23.

• **Elkarrizketak eta grabazioak**

Azken lau urteotan hainbat elkarrizketa eta grabazio egin ditugu esku artean duzun liburu hau osatzeko asmoz, asko eta asko Eibarko Udalaren *Eibartarren Ahotan* programa barruan. Elkarrizketak egiteko bi inkesta mota erabili ditugu. Hasteko, galdeketa zehatzak erabili ditugu: lekukoari erdarazko hitz bat esan eta berak euskarazkoa emateko gertatutakoak. Ahal zen kasuetan galdera ez-zuzenak egin izan ditugu. Hau da, galderak egiteko orduan argazkiak eta marrazkiak erabili ditugu identifikatzen laguntzeko. Badira horretarako aproposak diren atalak: perretxikoak, baserriko tresnak, damaskinatuan erabiltzen diren lanabesak, zuhaitz-izenak... Galdetegiak gertatzeko *Euskal Herriko Hizkuntza Atlas*a egiteko erabili duten galdesorta (Aurrekoetxea eta Videgain, 1993) eta On Joxe Migel Barandiaranek osatu eta erabilitakoa (Manterola, 1994) hartu genituen oinarritzat. Dena dela, honezkero eginda dago *Hizkuntza Atlas*aren galdeketa Eibarren, eta gure helburuak beste batzuk izanda, dexente moldatu dugu galdetegia: atal batzuk laburtu, beste batzuk kendu, eta asko luzatu. Beste atal batzuetarako galdesorta osorik idatzi behar izan dugu (armagintza, damaskinatua, industria...). Galdetegiak prestatzeko erabilitako liburu eta giden zerrenda bibliografia atalean aurkituko duzu.

Beste askotan, galdera zehatzez gainera elkarrizketa askeak ere egin ditugu. Hau da, gai bat hartu hizpide, eta horren inguruan berriketan jardun, lekukoari askatasun osoz berba egiten lagata. Elkarrizketa horiek ere oso aberasgarriak izan dira, espero ez genuena edo bila ez genbiltzana jasotzeko aukera eman digutelako. Adibide eta etnotestu gehienak horrelako elkarrizketetan jaso ditugu.

Gainera, elkarrizketak ezin dira sekula galdera-erantzun hutsak izan. Pertsona nagusiak dira, eta batzuetan haria galtzen duten arren, "libre" hitzegiten utzi behar zaie. Nahi dutena kontatzen laga, eta ahal denean, gutxinaka, harira itzultzen ahalegindu. Mekanika horrek asko luza ditzake elkarrizketak, baina horrela behar du izan,

Jose Valderrey

Juanita Arrieta (1922), Margarita Murgizu (1910) eta Dolores Tolosa (1911).

bestela ez direlako eroso sentitzen. Eta garrantzi handiena horrek dauka, hizlaria eroso sentitzea, aurrean duen kamara ahaztu eta lasai-lasai egitea berba. Bideoa ere, 2-3 metrora jarri, plano a itxi eta ez dugu elkarrizketa guztian mugitzen, lekukoak ahaz dezan. Elkarrizketa gehienak euren etxean egin ditugu, eta bestela udaletxean, gela lasai batean. Gehenez 90-120 minutu inguruko grabaketak egin ditugu, neka ez ditezten. Lekuko batzuekin elkarrizketa bakarra egitea nahikoa izan da; beste batzuekin, oster, hiru edo lau aldiz elkartu gara. Elkarrizketa gehiago egin ahala, hitzunaren diskurtsoa aldatu egiten dela igarri dugu. Polito-polito, hizkuntza desberdina agertzen da, ez hasiera batekoa bezain "formala".

Hasierako grabazioak audi-zintetan grabatu genituen; azkenak, berriz, bideoz eta minidisc-en bidez. Grabazioetarako AT803b mikrofono omnidirekzionala erabili dugu, Panasonic SJ-MR200 minidisc-a, eta Sony CCD-TR713E eta Canon DM-XM1 bideokamerak. Grabaketak leku itxietan egin ditugunean *Photax* markako 500 W-ko fokoa erabili dugu.

Lan honetarako burutu ditugun elkarrizketak, eta Eibarren azken urteotan egin diren beste mordoak, Udal Artxiboan daude, *Ahozko Bilduma* delakoan. Guztira 500 grabazio-ordu inguru daude, gehienak audio-zintetan eta berrienak bideoan, nahi dituenarentzat kontsultagai. Zaharrenak 1982koak, eta gehienak azken zortzi urteotan egindakoak. Hainbat eibartarri egindako elkarrizketak dira, eta hamaika gai jorrazten dituzte (kultura, politika, kirolak, jolasak, eskola kontuak...). Ahozko Bilduma osatzen duten zinta guztiak begiratu ditugu eta horietatik ere hainbat hitz eta adiera atera ditugu. Grabazio guzti horiek *Eibartarren Ahotan* proiektu barruan sartu dira. Proiektu horren helburua, eibartar nagusiei (80 urtetik gorakoei) bideoz elkarrizketak egin eta herriko hizkera zein historia jasotzea da. Ondoren, grabazio horiek -eta lehenago egindako guztiak- kodifikatu egiten dira eta datu-base bakar batean sartu. Datu-base horrek, zinta bakoitzeko minutu bakoitzean zeri buruz hitzegiten den azaltzen digu, grabazioari, hitzunari eta gaiari buruzko informazioa emanez. Ondoren, zinta eta bideo zatiak datu-basera gehitzen dira, eta zati interesgarrienak transkribatu egiten dira. Horrela, Eibarko euskararen *corpus* sendoa lortu da, digitalizatua eta sailkatua,

- **Laburdurak: Egileak, Bibliografia eta Iturriak**

gure lan honetarako oso erabilgarria izan dena.

- **Iturri bibliografikoak eta egileak**

AJKE: Garai, *et al.*, 1983
ANar: Narbaiza, 2001
Arg: Argoitia, 1995
AS: Sarasua, 1996
AZ: Azkue, 1984
BE: P. B. Villarreal de Berriz
EA: "Eibartarren Ahotan Bilketa proiektua"
ELH: Elhuyar, 2000
ENET: Eibarko Natura eta Etnografia Taldea
GS: Araolaza, 1998
IUA: Inventario de Utillaje Armero, EUA
Izag: Izagirre, 1994
JME: Elexpuru, 1996 (dok. tesia, arg. gabe)
JSM: Juan San Martin
JZ: Zubiaurre, 1960
LA: Larramendi, M., 1969
Lab: Laborde, M., 1990
Lar: Larrañaga, 1998
Lasp: Laspiur, 1999
MA: Museo de Armas-Esc. de Armería
Mo: Mogel, 1999
NA: Areta, 2002 (dok. tesia, arg. gabe)
OEH: Orotariko Euskal Hiztegia
RL: Ramiro Larrañaga
TE: Etxebarria, 1998
Tr: Jesus Mª Gisasola *Trunboi*
UZ: Uzei

- **Fitxa Lexikalean erabilitako laburdurak**

Ald: Aldaera
Ant: Antonimoak
Bes: Beste batzuk (konposatuak, eratorriak...)
Erab: Erabilerari buruzko oharrak
Esak: Esaerak, lokuzioak...
FO: Forma osoa
Ik: Ikus
It: Iturria
Sin: Sinonimoak

• **Lekukoak**

AA: Angel Albizuri
BA: Bartolo Arriola
CE: Candido Eguren
DM: Duni Murua
EG: Euxebi Gisasola
ES: Emilio Azurmendi *"Sagarbitsa"*
FAO: Felisa Atxa-Gorbea
FAU: Faustina López
FE: Fernando Etxebarria.
FL: Faustino Larrañaga
JB: Jose Bergara *"Agarrazpi"*
JE: Julian Etxebarria *"Ubitxa"*
JG: Jose Gisasola *"Zozola"*
JL: Justo Larrañaga
JML: Jose Mari Loiola
JM: Juan Manuel Jaio
JO: Jose Etxebarria *"Querido"*
JTx: Juanito Gisasola *"Txoko"*
JU: Jesusa Unzetabarrenetxea
LL: Luciana Larreategi
MA: Mari Asun Azpiri
MAI: Maite Aranberri
MZ: Migel Zarrabe
PA: Pedro Arrizabalaga *"Zozua"*
PE: Pedro Egiguren *"Izkua"*
PI: Perico Irusta
RI: Roberto Isasi *"Callón"*
TZ: Timoteo Zubiate
VA: Vicente Areta

eta Gerrikaitzekoak zituen. Hori igarri egiten da bere hizkeran, eta kontuan izan bere adibide eta etnotestuetan, Eibarko hizkera arruntetik aldendu egiten baita.

¹⁹ Bakoitzak bere irizpideak izan dituen arren, Juan Antonio Mogelek, Toribio Etxebarriak, Jose Antonio Iturriozek,

	Erpainkaria	Erpaín- hortzetakoa	Horzkaria	I horzobikaria		Sabaiaurrekoa	Sabaikaria	Delarea
				Uizkaria	Apikaria			
Herskari gorra	p		l				tt	k
Herskari ezena	b		d				dd	g
Sudurkaria	m				n		ñ	
Irnikaria		f		(z)	s	x	y	l
Airiketua				tz		lx		
Albokaria					l		ll	
Diardarkaria					r			
Diard. arkaria					rr			

Eibarren erabiltzen diren kontsonanteen taula

Hizkuntza Irizpideak

Hiztegi honen helburuetako bat hedapena da, Eibarren jasotakoa bertatik kanpo ere zabaltzea. Hori garbi izan dugu hasieratik eta eragina izan du liburu honetan hartu ditugun zenbait erabakitan, batez ere hizkuntza irizpideetan. Liburuan eredu bi aurkituko dituzu: lehenengo zati hau eta atalen sarrerak batuan daude, eta fitxak (hitz-zerrendak, azalpenak eta adibideak), hau da, ahoz jasotakoa, Eibarko euskarari idatzita. Baina jasotakoa Euskal Herri osora zabaltzeko asmoa dela-eta, hiztunek esandakoa (eta baita guk idatzitakoa ere) nolabait “arautu” egin dugu, irakurleari bidea erraztearren.

Herri hizkerak biltzen dituzten lanetan (Elexpuru, 1988; Etxebarria, 1991; Aranberri, 1996; Larrañaga, 1998...) hizkera jakin horien ezaugarriak azaltzea da helburu nagusia, eta transkribapen fonologikoak darabiltzate oinarri gisa. Baina gure helburua ez da Eibarko euskararen ezaugarriak aurkeztea. Horretarako egon dira honezkero beste lan batzuk (*Eibarko Aditza*, *Eibarrera Jatorraren Bidetik*, *Eibarko Euskeraren Ikastunitatea*, Nerea Aretaren doktore-tesia...), eta etorriko dira berriak. Gure helburua hitzak jasotzea izan da, eta beraiei lotutako informazio etnografikoa ematea. Horregatik, hiztegiak egin dituztenen bide beretik jo dugu (Garmendia, 1987; Izagirre, 1994; Barrutia, 1996...). Adibideak eta etnotestuak berbei eurei adiera zabalagoa emateko sartu ditugu, testuingurua zehazteko, eta ez Eibarko euskararen ezaugarri fonologikoak zeintzuk diren azaltzeko. Hemen azpikoak modukoak sartzeak ez dute, gurea bezalako asmoa izanda, liburua laskitu besterik egiten:

inbia'ako (> egin bihar jako)
arek es'otzu (>harek esan dotsu)
espa'ako (>ez ba jako)
naixao'ot (>nahixago dot)
itxitteittue (>itxi egitten dittue)

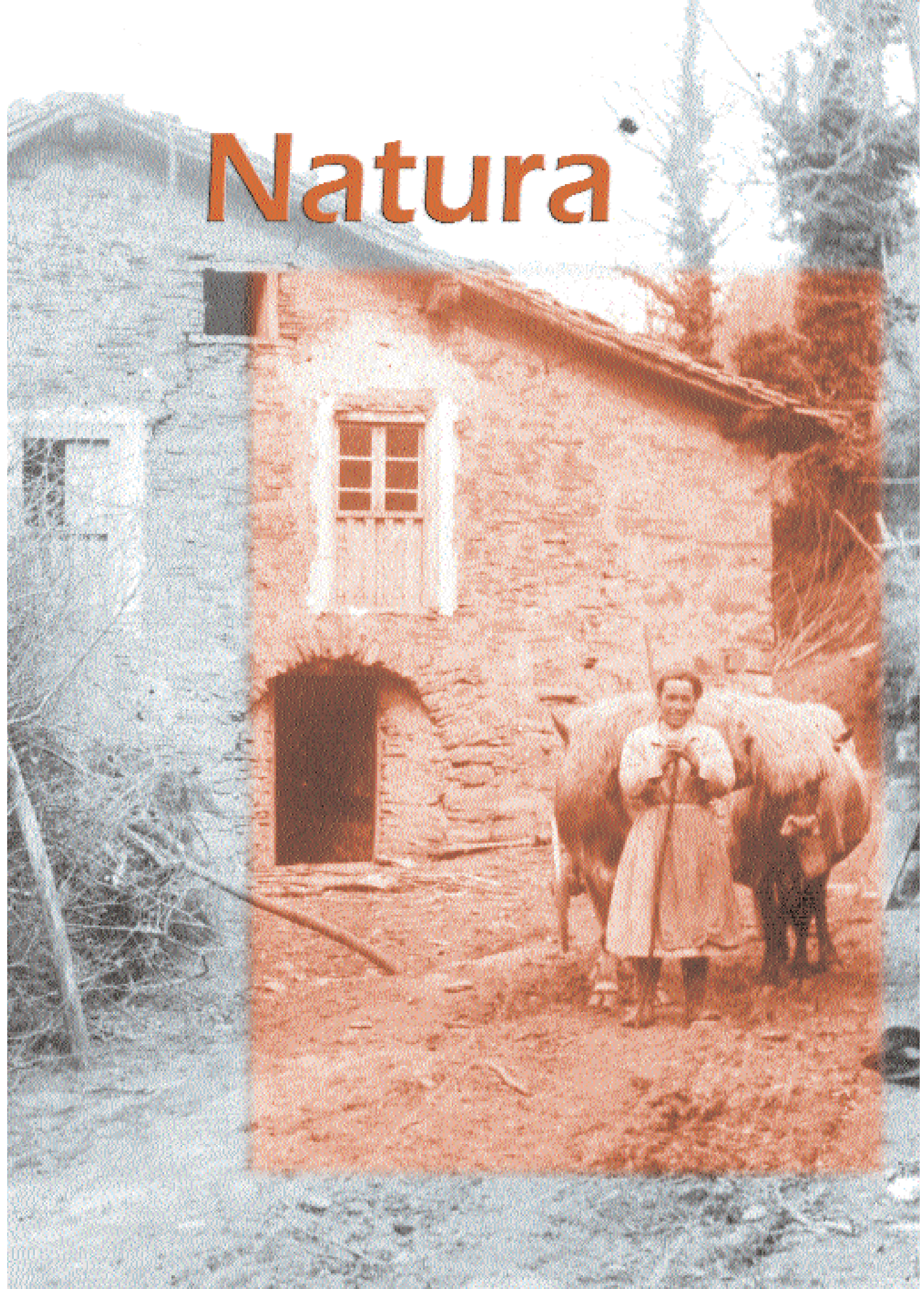
Horregatik, irakurleari erraztasunak emateko, gure inguruko idazkera tradizioari jarraitu diogu¹⁹, eta, sarrerak, adibideak eta etnotestuak samurtu egin ditugu. Toribio Etxebarriak horrela jokatu zuen bere hiztegian eta guk bere bide beretik jo dugu. Badakigu testuek, alderdi linguistikotik begiratuta, zertxobait gal dezaketela, baina balio etnografiko osoa gordetzen dute eta, neurri handi batean, baita morfosintaktikoa ere. Nahi duenak grabazio gehienak ikusgai eta entzungai ditu Eibarko Udal Artxiboan, eta ikerketa sakonagoa egin nahi duenak ere, gure transkribapenetan oinarritu beharrean, hantxe izango ditu zuzenean erabiltzeko moduan. Gaur egun dauden baliabide teknikoekin (ahotsa grabatuta, digitalizatuta,

ordenagailuetan aztertzeko aukera, interneten entzuteko aukera...), garai bateko transkribapenek zentzua galdu dute helburutzat hedapena duten gurea bezalako lanetan. Dena dela, argibide gisa, hemen bertan Eibarren erabiltzen diren kontsonanteen taula:

IV - EIBARKO HIZTEGI ETNOGRAFIKOA

Natura, Baserría, Lanbideak, Ohiturak

Natura

Aurreko argazkixa: Atxa basarrixa, Aginaga auzua 1920 inguruan (IOF)

1.1. Flora

Liburu honetako hitzak moduren batean sailkatu behar, eta hiru talde handitan banatu ditugu: 1) **Natura**, 2) **Baserria eta Ohiturak**, eta 3) **Lanbideak**. Sailkapen zentzuzkoena iruditu zaigu, lehenbizi izadiarekin hasi, gizakiarekin jarraitu, eta teknologiarekin amaitzea. Goian aipatutako hiru horietako bakoitzak bi atal ditu, eta Natura izeneko lehenengo honetan *Fauna* eta *Flora* izenekoak aurkituko dituzu, hau da, landareen eta animalien inguruko kontuak biltzen dituzten atalak.

Azken urteotan munduan (mendebaldeko herrialdeetan, behinik behin) gertatu diren aldaketa teknologikoak izugarriak izan dira; onerako edo txarrerako, apurka-apurka, gizakia naturatik aldentzen joan da. Orain gutxira arte, natura ezagutzea ezinbestekoa zen jan ahal izateko. Teknologiarik esker naturari jaramon egin barik bizi gara gehienok. Gero eta gutxiago ezagutzen ditugu gure inguruko animalia eta landareak, gero eta gutxiago ulertzen ditugu naturak eskaintzen dizkigun arrastoak, gero eta urrunago eta isolatuago bizi gara, naturari bizkarra erakutsiz.

Gaur egun, landareak etxean ditugun apaingarriak dira gehienondako, baina orain gutxira arte, landareen ezagutza ezinbestekoa izan da. Lurrak ematen zuena gabe ez zegoen bizitzetik. Lur eta basoek ematen zituzten, bai jateko barazki eta fruituak (izan ere babak, gaztainak, garia eta artoa izan dira mendeetan zehar euskaldunon elikagai nagusia), bai sendabelarrak (beste botikarik ez zegoen), bai ganajatekoa (orain gutxi agertu da pentsua, baina ordura arte baserritarrek ere in eta batu behar zuen abereen jatekoa).

Landareen inguruko atal hau hiru azpi-ataletan banatu dugu: *Landara Izenak*, *Perretxiko Izenak* eta *Landaren Inguruko Berbak*. Lehenengo izen orokor horren azpian, landareen izenez gainera, loreen, barazkien eta zuhaitzen izenak ere jaso ditugu, erdarazko baliokidea eta izen zientifikoa barne.

Bigarrenean perretxikoen izenak jaso ditugu, hor ere erdarazko baliokidea eta izen zientifikoa barne. Jakin badakigu perretxikoak ez direla landareak, baina beraientzat bakarrik atal berezi bat egitea baino nahiago izan dugu landareekin batera sartzea, hartu dugun lizentzia txiki hori barkatuko zaigulakoan.

Azkenik, hirugarren atalean, aurreko bietatik kanpo geratu diren landareen inguruko kontuak batu ditugu. Horien artean, landare eta zuhaitzen zatiak (*abar*, *gerri*, *ostro*, *zuztar*...), lurra lantzearekin zerikusia duten berbak (*lur-aldatu*, *mintegi*, *mihetz ipini*, *zarratu*...), landare eta fruitu klaseak (*txaparda*, *malgari*, *errege-sagar*...) edota landareen ugalketan zeresana duten berbak (*mota*, *garatu*, *zil*, *pinporta*...).

Atal honen iturri nagusia ahoz jasotako informazioa izan da. Dena dela, Juan San Martinek ere baditu gai honen inguruko hiru artikulua (1975, 1977, 1990) eta horiek ere erabili ditugu. Azpi-atal bakoitzaren sarreran sakonago azalduko dugu zeintzuk izan diren bakoitzaren iturri nagusiak.

1.1.1. Landara izenak

Azpi-atal honi *Landara izenak* deitu diogun arren, landare, lore, barazki, zuhaitz eta belar izenak sartu ditugu bertan. Kontuan izan atal honetan espezieen izenak besterik ez ditugula sartu (*urki, hur-arbola, mielo* edo *kiñar bezalakoak*), eta kanpoan laga ditugula zuhaitz edo landareen zatiak, landareen hazkuntzarekin zerikusia duten hitzak, eta abarrak. Horiek *Landaren inguruko kontuak* atalean (1.1.3.) aurkituko dituzu.

Aurreneko zerrenda honetako berbak gure mendietako espezieen izenak direnez, beste atal batzuetan baino azalpen eta adibide gutxiago sartu dugu. Izan ere, erdarazko baliokidea eta izen zientifikoa emanda, azalpen beharrik ez dagoelakoan gaude. Zalantzako izenetan bakarrik sartu ditugu azalpen sakonagoak.

Galdesortak prestatzeko eta elkarrizketetan erabili ditugun argazkiak lortzeko hiru liburu erabili ditugu batik bat, *Landare eta animalien izenak* (Aizpurua, 1984), *Guía de plantas silvestres del parque natural de Pagoeta* (Garin, 1986) eta *Euskal Herriko zuhaitz eta zuhaisken gidaliburua* (Aizpuru, 1990). Izen zientifikoa eta erdarazkoa ere hiru liburu horietatik atera ditugu. Bibliografia atalean agertzen da beste liburu eta giden zerrenda.

Zuhaitzen eta barazkien izenak jasotzeko, hainbat lagunen laguntza izan dugu, edozeinek ezagutzen dituelako horrelakoak. Sendabelar eta landareen kasuan, beste informatzaile batzuk ere izan ditugun arren, kontu horiek oso ondo ezagutzen dituzten hiru lagun izan dira iturri nagusia: Mari Asun Azpiri, Petra Agirregomezkorta eta Pedro Egiguren.

Amaitu aurretik aipatzekoa da *Bergarako Euskara* (Elexpuru, 1988) izeneko liburuan ere belar eta zuhaitzen izenen zerrenda luze bat dagoela. Nahiz duenak hantxe aurkituko ditu azalpen gehiago, eta Bergarako eta Eibarko izenen arteko aldea aztertzeko aukera izango du. Gure oharretan ere behin baino gehiagotan aipatu dugu lan horretatik ateratako informazioa.

abellana cacahuete. • Erab. Eibarren, euskeraz zein erderaz, *abellana* = *cacahuete*, eta *hur(ra)* = *avellana*.

agarratz grosella (*Ribes grosularia*, *Ribes uva-crispa*). • Ald. *arakatx*, *algarratz*, *algarratz*.

aillorba alholva (*Trigonella foenum-graecum*).
• Ezagun da behi horrek aillorbia jan dabena, esniak berorren gustua daka-eta! (EA).

aingeru-lora maravilla silvestre (*Calendula arvensis*).

aitona-bedar agrimonia (*Agrimonia eupatoria*).

aixen clematide (*Clematis vitalba*).

aixen haundi corregüela mayor (*Calystegia sepium*).

aixen txiki corregüela menor (*Convulvus arvensis*).

aixeri-buztan cola de caballo (*Equisetum arvense*).

albaraka albahaca (*Ocinum basilicum*).

- Lehen erromerixara albarakia eruaten zan paparrarian, usain gozua eukitzeko (NA).

albertxiko albérchigo (*Prunus armeniaca*).

- Ald. *albertxigo*, *alberretxiko*.

albi heno (*Holcus lanatus*). • It. JSM.

albizuri heno blanco (*Holcus mollis*). • It. JSM.

- Agiñan dagok Albizuri basarrixa. Bueno, oin behia jota dagok, baiña hantxe dagok, Usartzatik behera, bide ertzian (EA).

almorrana-bedar hierba para curar hemorroides. • Lekuko baten ustez, bost orriko sekula-bedar modokua da.

alpapa alfalfa (*Medicago sativa*). • Ald. *alpape*, *alfafa*.

- Ganauak danetik jaten dau, emoten jakon guztia. Emon ezkeriok, geratu bez. Oin pentsua gehixago, baiña lehen, ba, negu-bedarra, alpapia, artua be asko... eta bedarrondua (VA).

amaberjiñ-atzapar madreSelva (*Lonicera periclymenum*). • Sin. *kriston-atzapar*; *jangoikuan atzamar*.

ameraun clemátide (*Clematis vitalba*).

ametz melojo (*Quercus pyrenaica*).

anis-bedar hinojo; anís (*Foeniculum vulgare*).
• Sin. *mielo*.

apio-bedar apio (*Apium graveolens*).

arabixa arándano (*Vaccinium myrtillus*).

- Erab. Eibarren bertan ez dogu jaso, baiña inguruko herrixetan ezaguna da; guk Soraluzen eta Elgetan jaso dogu; JME-k Bergaran.

arabota enebro (*Juniperus communis*).

- Erab. Gehixago erabiltzen da Eibarren *ipuru*. Sin. *ipuru*.

aran endrina (*Prunus spinosa*). • Erab. Toponimixan “Arando, Aranbaltza” dagoz dokumentauta.

- *Aranekin egindako etxeko patxarana bai edarra!* (NA).

Arantza zurixa (*Crataegus monogyna*).

- arantza 1** zarza (*Rubus sp.*). • Sin. *lahar*, *sasi*, *sasi-arantza*.
- arantza 2** endrino (*Prunus spinosa*). • Erab. *Elorri* be ezaguna dan arren, gehixago erabiltzen da *arantza*. Ik. *elorri zuri*.
- arantza baltz** endrino (*Prunus spinosa*).
- arantza zuri** espino albar (*Crataegus monogyna*). • Sin. *elorri zuri*.
- aratuste-lora** narciso (*Narcissus bulbocodium*).
- arbi** nabo (*Brassica napus*). • Sin. *nabo*.
• *Nabua eta arbixa gauza bera. Guk nabua gehixago, eta hortik behera arbixa gehixago (EA)*.
- arkazixa** falsa acacia, acacia (*Robinia pseudacacia*). • Ald. *alkazixa*.
- artatxiki** mijo (*Panicum miliaceum*).
- arte** encina (*Quercus ilex*). • Ald. *arta*. Erab. Toponimixan “*Artegieta, Artaetxeberria*” izenak dagoz. Bes. *artitza, artadi*.
- arto** maíz (*Zea mays*). • Bes. *artajorra*, *artamatxar*, *artakaskar*, *arto-maluta*, *arto-zuriketa*, *arto-batze*, *arto-sail*, *arto-zuztar...* Ik. *arto* (1.1.3. atala).
• *Artua maietzan lehelengua San Isidro bittartian, hortxe artua. Berotutakuan pixkat. Artua berozalia dok! Artua lehelengo izotzakin igartu eitten dok; lehelengo izotzak ikututakuan artua igartuta dagok. Enkanbio garixa negu guztian hantxe ha! (VA)*.
- arto-putz** tizón del maíz (*Ustilago zaeae unger*). • Ald. *artaputz*.
• *Baiña ustelak jakanaz hamen bueltan... Artaputza izan leike. Artaputza esango genduke guk. Ustela esaten detsagu guk; artuak eukitzen daben ustela esaten detsagu guk. Artaputza (PE)*.
- asentzio-bedar** ? • Lekuko baten arabera, erromeruaren itxurako landara zurixka bat da. Izag-ek “*flor de huerta (...) se bendecía el día de San Juan*”.
- askar** arce (*Acer sp.*). • Erab. Biharbada *azkar*. AZ (Ermuan jasota), Izag-ek Oñatin eta JME-k Bergaran (*azkar*). Gaur egun Eibarren ez dirudi larregi erabiltzen danik, lekuko batzuek ezaguna dan arren. Sin. *astigar*.
• *A! Bai, bai, bai. Askarra izaten da. Hori egoten da mendixan, bai. Baiña gora barik e? Goixan barik, hamen behian egoten da hori. “Akarra” ez, “askarra”. Horrek etaratzen dau ixa lehelengo loria udabarrizan (PE)*.
- aski** grama (*Cynodon dactylon*). • Sin. *sagasti-bedar*.
- astigar** arce (*Acer sp.*). • Sin. *askar*.
- asto-arantza** tipo de espino.
- asto-kardo** dipsaco, cardo borriquero (*Dipsacus fullonum*). • Sin. *sorgin-orratzi*, *kardulatz*.
- asto-larrosa** rosal silvestre (*Rosa cannina*).
- asto-perrejil** perejil silvestre (*Petroselinum hortense*).
- asun** ortiga (*Urtica dioica*). • Bes. *asunura* (infusión de ortigas).
- asunarrabixa** (*Lamium purpureum*).
- aulamo** vulvaria (*Chenopodium album*).
- aza** berza, col, repollo (*Brassica oleracea*).
• Sin. *aza-berde*, *aza-buru*.
- aza-berde** berza, col, repollo (*Brassica oleracea*). • Sin. *aza*, *aza-buru*.
• *Aza-berdia eta kafía gaiñian, Elgetako kalian San Roke gabian*.
- azaburu** berza, col, repollo (*Brassica oleracea*). • Sin. *aza-berde*, *aza*.
- azalga** acelga (*Beta vulgaris*). • Ald. *azelga*. Sin. *zarba*.
- azeittuna-arbola** olivo (*Olea europaea*).

URKIKO BASUAK

Basuak, ba, basarri bakotzak bere zatixa ekan... Ospasek zati batzuek, guriak, Tutulukuak, Ipuruakuak, Martin Amuategik be baekazen... Martin Amuategi, elgoibartarra zan bera, baiña hor basarrira ezkondu ein zan haura, alaba bakarra ekan basarri baten, ta harekin ezkondu zan ta... Gero, goragokua zan Takillangua. Bestia zan Txatxingua, Kurutzekua ta Urki Guenengua, ermittatik gora. Gero Altamirak; Altamirak oin be hirurak han dagoz harek lehengo moduan! Harek goixan dagoz, ez jok kamiñuak eta ezek be harrapau! Eta ha inguru guztia, orduan, dana **gaztaiña**; gaztaiña zuan dana hor! Dana! **Pagua** baeguan, gitxiago baiña! Proporziñuan asko gitxiago baiñal! Zatitxo batzuek bail **Haritzak** be bai, baeguazen haritzak, baiña gitxi, e? Haritz gitxil Holan, baso-eskinetan igual lau edo bost edo, baiña holan **harizti** haundirik ez eguan hor. Hor eguan gaztaiña asko. Eta beste inguruetan, Gorosta ta Mandiola ta ... Hor beti danetik egon da; baiña hor arbola gutxiago egon da beti. Sekula baiño gehixago ointxe dagola pentsatzen dot. Baiña hor arbolak... Ez da izan **arbola-lekua** hau el Arrate bai, Arrate, San Pedro auzua... Hori bail Arbola asko egon da hor. Pagua hor asko! Ta Kalamua, barriz...! Kalamuan eguan mendixa...! Ni azkenengo egon naizela izango diaz hogeit urte, Kalamuan, eta tristuria emoten estan! Gu gaztiak giñanian hara juanda... harek mendixak! Kaballerixia, ardirak eta kaballuak ibiltzen zian ba hor, ta **bedarrak** urtetzen eban...! Alfonbria moduan el Ibiltzen ziñan, alfonbria hori leun-leunori. Bedarra leuna, garbi-garbi-garbi-garbil Azkenengo egon nitzanian, "Eneel", esan neban. **Piñua**, txarrikerixia, zikiña... "Bueno...!", esan najuan: "Hau lehengo mendixak ikusittal". Ta lehen dana garbi-garbi? Dana! Bedarra, jo-ta garbil Ez **ota** bat, eta ez arbola bat, eta ez... Zoragarria zan hori parajior! Zoragarria gero el Kalamua? Kalamua zan mendi bat! Ez zan hemen inguruan egongo horren moduko mendirik!

Julian Etxeberria

- Ald. *azeituna-arbola*. Sin. *olixo-arbola*.
- azpi** acerolillo (*Pyrus terminalis*). • It. JSM.
- azpizuri?** mostajo (*Sorbus aria*). • Erab. Lekuko batzuek ezaguna, baiña ez dirudi larregi erabiltzen danik.
- baba** alubia, judía (*Phaseolus vulgaris*).
- baba-baltz** haba (*Vicia faba*).
- babalora** amapola (*Papaver rhoeas*). • It. JSM.
- baso-krabelin** clavelina (*Dianthus monspessulanus*).
- basolizar** serbal de cazadores (*Sorbus arcuparia*).
- batana** menta (*Mentha suaveolens*). • Ik. *mentabedar*; *mendafin*.
  - *Oso antzerakuak dira bixak, batania eta mendafina. Baiña igartzen da, zein dan zein. Bai, mentak asko dagoz, 2 edo 3 diferentia bai. Baiña usaina ona beti. Lehen armarixuetan-eta ipintzen zan, usain gozua emoteko; ohian be bai. Kokua hiltzen dau horrek (EA).*
- bedar garratz** acedera (*Rumex acetosa*).
  - Sin. *matxingarratz*.
- bedarbaltz** ranúnculo (*Ranunculus repens*).
- belarri-bedar** uva de gato (*Sedum album*).
  - Sin. *belarriko-min bedar*.
  - *Belarri-bedarra be bai beste bat. Nik aspaldixan ez dot ikusi. Kaktusa modukua da hori, belarri-bedarra, belarriko miña kentzen dabena. Estutu kotxarilla baten hartuta, estutu, ta bota tantak belarri barrura (PE).*
- belarriko-min bedar** uva de gato (*Sedum album*). • Sin. *belarri-bedar*.
- berakatz** ajo (*Allium sativum*). • Esak. *Berakatz atala baiño fiñagua izan.*
  - *Gustora afalduko neuke, ba, berakatz-zopia gaur gabian. Pistoliakin eindakua bai ona. Eta gaiñian arrautza prijidua. Ointxe be jango neuke! (EA).*

Irustarbixak fruta gorri eta txikixak daukaz.

berbena verbena (*Berbena officinalis*). • Sin. *berbena-bedar*; *enplasto-bedar*.

berbena-bedar verbena (*Berbena officinalis*).
• Sin. *berbena*, *enplasto-bedar*

berro berro (*Nasturtium officinale*).

bizixo-bedar 1 lombriguera (*Tanacetum vulgare*).

bizixo-bedar 2 heléboro verde (*Helleborus viridis*).

borraja borraja (*Borago officinalis*).

boskotx ruda. • It. AZ “*las madres frotran los pechos con esta planta para destetar a los niños*”. Sin. *erruda*.

bronkixo-bedar arnica (*Chelidonium majus?* / *Arnica sp.?*). • Sin. *iodo-bedar*; *ebagi-bedar*.

ebagi-bedar arnica (*Chelidonium majus?* / *Arnica sp.?*). • Sin. *iodo-bedar*; *bronkixo-bedar*.

eguzki-bedar girasol (*Helianthus annuus*).

eguzki-lora cardo rizado (*Carlina acaulis*).
• Sin. *kardu-lora*.

elbitz lastón (*Brachypodium pinnatum*).

elorri zuri espino albar (*Crataegus monogyna*). • Erab. Eibarren gitxi erabiltzen da, baiña toponimixan izen asko agertzen dira, esate baterako “Elorreta” basarri izena. Sin. *arantza zuri*.

enano-gaztaiña castaño de indias, castaña pilonga (*Aesculus hippocastanum*). • Ik. *indi-gaztaiña*.

endarlai zarzaparrilla (*Smilax aspera*).
• Ald. *endarlai-bedar*.

enplasto-bedar verbena (*Berbena officinalis*).
• Sin. *berbena*, *berbena-bedar*.

erramu laurel (*Laurus nobilis*). • Erab. Ezagunak izan arren, Eibarren ixa ez dira erabiltzen inguruetakoko herrixetako *ereiñotz* eta *elauntz*; *erramu* da erabiltzen dana.
• *Gure ama zanak urtero ipintzen eban*

erramua atian. Ultza txikitxo bat zenkagun ataiko atian, eta hantxe. Erramu bedeinkatu adartxua hartu, eta atian ipini. Urtero-urtero hori (EA).

erromero romero (*Rosmarinus officinalis*).

• Ald. *erremero*.

erromolatxa remolacha. • Ald. *erremolatxa*.

errosarixo-bedar tortero (*Arrhenaterum elatius*). • Sin. *mugitza*.

erruda ruda (*Ruta graveolans*). • Sin. *boskotx*.

eskarola escarola (*Lactuca serriola*).

esne-bedar lechetrezna (*Euphorbia helioscopia*).

eukalitu eucalipto (*Eucalyptus globulus*).

ezpata-bedar iris, lirio (*Iris germanica*).

ezpel boj (*Buxus sempervirens*).

• Eibarren ez dago ezpelik, berezkorik behintzat. / Ezpel zura ei da onena koillararak eitteko (JB).

eztul-bedar tusilago (*Tussilago farfara*).

• Bedar-ebaten, esate baterako, eta atxika hasi eta ezin geratu. Eta, bai ba, eztul-bedarra ebagi nahi barik, eta horretxegaittik! Eztul-bedarra ebagi ezkeriok, hautsa botatzen dau horrek, eta eztulka hasten zara batera-batera (PE).

flota sauco (*Sambucus nigra*). • Lora zuri haundixak eta fruitu baltz ugari emoten dittuan zuhaitz txikixa. *Mausia* be antzerakua da, baiña txikixagua. Erab. Mugagabian *flot* zein *flota* entzutzen dira; mugatuan beti *flota*. Oso landara ezaguna, senda-bedar moduan asko erabiltzen dana. Eibarren bertan hiru izen jaso dittugu: *flota*, *intsusia* eta *sakutia*. AZ-k eta JME-k be hirurak jaso dittue inguruko herrixetan. Sin. *flot-arbola*, *intsusa*, *sakuta*. Ik. *mausa*.

flot-arbola sauco (*Sambucus nigra*). • Sin. *flota*, *intsusa*, *sakuta*. Ik. *mausa*.

frantses-bedar trébol (*Trifolium pratense*).

• Sin. *sekula-bedar*.

frantzia-krabelin clavel chino (*Dianthus barbatus*).

frisku especie de albaricoque o briñón (*Prunus* ?). • Melokotoi txikixa, uletsua, lehen ugarixa zan eta oin ixa zihero galduta dago. Fruitu zein zugaitza. Ald. *frisko*, *frixku*, *prisku*, *prixku*.

• *Frixkuari hazurra libre geratzen jakok; melokotoiari ez (Tr).*

garagar cebada (*Hordeum vulgare*). • Bes. *garagar zuri*, *goixagoko garagar*:

• *Uruna etaratzeko, ba, artua, edo garixa edo garagarra, edo antzerako zeozer bihar da (JE). / Olua eta garagarra be basarrixan eitten zittuan. Garagarra dagozak hiru klase: garagar normala, goixagoko garagarra eta garagar zurixa. Garagar zurixa, zerbezia eitteko, eta pastak... Zehi-zehia eitten dau uruna.*

Gorostixa (*Ilex aquifolium*).

Hamen garagar normala bakarrik ikusi juat. Bestiak Bittorixatik honutz ez dittuk eitten (JB).

garbantzu garbanzo (*Cicer arietinum*). • Ald. garbanzu, garbantzo.

gari trigo (*Trifolium aestivum*). • Bes. *malgari, gozgari, gari-bizardun, beranduko gari, gari-batze, gari-jorra, garixak bedeinkatu...* Ik. *gari* (1.1.3. atala).

• *Garixa esaten juagu beti, baiña garixak be mordua dagozak, eta bakotxak beran zera jaukak. Malgarixa, gozgarixa, gari-bizarduna, berandukua... Bakotxak beran zera jekan (ES).*

garittako especie de haba que se sembraba entre el trigo. • Ald. *garittako baba-baltz.*

garo helecho (*Pteridium aquilinum*). • Sin. *ira.*

garo txiki helecho (*Polypodium interjectum*). • Sin. *ira txiki, hormako ida.*

gaztaiña 1 castaño (*Castanea sativa*). • Ald. *kaztaiña.* Sin. *gaztaiña-arbola.* Ik. *enano-gaztaiña, indi-gaztaiña; eta gaztaiña* (1.1.3. atala). Bes. *gaztaiña-lakatz.*

gaztaiña 2 castaño (*Castanea sativa*). • Ald. *kaztaiña.* Esak. *Gaztaiña lakatza baiño latzagua izan.*

gaztaiña-arbola castaño (*Castanea sativa*). • Ald. *kaztaiña-arbola.* Sin. *gaztaiña.*

gibel-bedar hepática (*Hepatica nobilis*).

gisats retama (*Genista hispanica, Cytisus sp.*). • Ik. *kiru.*

gladiolasa gladiolo (*Gladiolus sp.*). • Ald. *gladiologo, gradiolo.*

globo-bedar colleja (*Silene vulgaris*).

gorosti acebo (*Ilex aquifolium*). • Erab. Toponimixan “*Gorostiaga, Gorostaeta*” eta antzerako izenetan dokumentauta dago (gaur, “*Gorostixa, Gorosta*” esaten dira). • *Gorostixa erabiltzen zuan tximinixako*

kedarria kentzeko, gogorra dok-eta! (JE).

gurpitz madroño (*Arbutus unedo*). • Ald. *gurbitx, gurbitz.*

hagin tejo (*Taxus baccata*).

• *Hagiñak juan zittuan betirako. Oin Aixola inguruan, uste juat badala banakaren bat. Baiña ostian? Bape! Ez dagok hagiñik. Izena bai, badagok hor, Agiñaga, baiña hagiñik ez (EA).*

haltz aliso (*Alnus glutinosa*). • Erab.

Toponimixan izen askotan dago: *Altzua, Alzubarren, Alzaga, Altzerreka...*

• *Haltza gozua bai, bigun-bigun-biguna. Haltza dok egurrik gozuen, biguna, gozua, baiña ez jaukak... Ona balitzok muebliak eitteko, baiña haltzari kasorik bez iñok be! (VA).*

haritz roble (*Quercus robur*). • Ald. *haritx, haretx, haitx.* Bes. *haritxale, haritx-tantai, haritz-mendi, haritzi...* (ikus 1.1.3. atala). • *Hamen haritxa beti ezagutu juagu gitxi. Gaztaiña asko. Gaztaiña eta pagua asko. Ipurua, Unbe, Illordo ingurua, Galdaramiño... Hor gaztaiña asko. Eta Matsarixan be bai. Baiña haritxa gitxi: Urko inguruan, Mandiolan eta Agiñan piskat... Lehenago egongo zan, ezta? baiña gure sasoirako gitxi. Haritx-tantai solte batzuk, bide ertzetan, eta erreka inguru batzuetan, baiña gitxi. Oingotxe moduan (AA).*

haritz amerikano roble americano (*Quercus rubra*).

hirukotx trébol silvestre (*Trifolium pratense*). • *Hirukotxa bedar gozua izaten da, ganauak gustorago jaten dabe hori elbitza baiño (NA).*

horma-bedar 1 albahaquilla (*Parietaria diffusa*).

horma-bedar 2 stachys (*Stachys lanata*).

hormako ira helecho (*Polypodium*

interjectum). • Sin. *ira txiki, garo txiki*.

huntz hiedra (*Hedera helix*). • Sin. *huntz-orri*.

huntz-orri hiedra (*Hedera helix*). • Ald. *ahuntz-orri* (?), *ahutz-orri* (?). Holako aldaerak TE-k daukaz, eta lekukoren bati ezaguna egitten jakoz, baiña ezin izan dogu gehixago zehaztu. Sin. *huntz*.

• *Huntz-orrixak estalduta eguan zugatz guztia (TE). / Ahutz-orrixa, horma zaharretan gora zabaltzen dala, edertzen ditte izan ziran gizaldixetako zuti-jausixak (TE).*

hur 1 avellano (*Corylus avellana*). • Ald. *hurra*. Sin. *hur-arbola, hurritx*.

hur 2 avellana (*Corylus avellana*). • Esak. *Ezta hurrik emon bez. “Ni por el forro; ni pensar”*

• *Hurrak izaten dira bikotxak, hirukotxak eta baita laukotxak be (TE).*

hur-arbola avellano (*Corylus avellana*).

• Sin. *hur, hurritx*.

hurritx avellano (*Corylus avellana*). • Sin. *hur, hur-arbola*.

idar guisante (*Pisum sativum*).

ihi junco (*Juncus effusus*).

indi-gaztaiña castaño de indias (*Aesculus hippocastanum*). • Sin. *enano-gaztaiña*. • *Indixa-gaztaiñak kamiño-onduetan ta egoten ziran. Enano-gaztaiña? Haxe da ba hau! Enano-gaztaiña ta indi-gaztaiña bat dira (PE).*

intsusa saúco (*Sambucus nigra*). • Sin. *flota, flot-arbola, sakuta*. Ik. *mausa*.

intxaur 1 nogal (*Juglans regia*). • Sin. *intxaur-arbola, intxaur-zugatz*. Bes. *intxaurti, intxausti, madari-intxaur, intxaur zuri...*

intxaur 2 nuez (*Juglans regia*).

intxaur-arbola nogal (*Juglans regia*). • Sin. *intxaur, intxaur-zugatz*.

intxaur-zugatz nogal (*Juglans regia*). • Sin.

Kiñarra (*Erica sp.*).

- intxaur, intxaur-arbola.*
 • *Intxaur-zugatz haundi bat zan ataixan, udan kerizia ein zeixan ifar-haixiak joten daben lekuan (TE).*
- iodo-bedar** celidonia (*Chelidonium majus?* / *Arnica sp.?*). • Sin. *ebagi-bedar, bronkixo-bedar.*
- ipuru** enebro (*Juniperus communis*). • Sin. *arabota.*
- ira** helecho (*Pteridium aquilinum*). • Ald. *ida, ide, ire.* Sin. *garo.*
- ira txiki** helecho (*Polypodium interjectum*).
 • Sin. *garo txiki, hormako ira.*
- irasagar** membrillero (*Cydonia oblonga*).
 • Erab. Eibarren bertan ez da oso ezagun eta erabilixa; inguruko herrixetan gehixago.
- irustarbi** gamón? bruno? • Irustarbixak fruta gorri eta txikixa ei daka.
 • *Legena irustarbixakin osatzen da (MA).*
- jangoikuan atzamar** madreselva (*Lonicera periclymenum*). • Sin. *kriston-atzapar, amaberjiñ-atzapar.*
- kañabera** caña (*Arundo donax*). • Ald. *kañalera.*
- kardu-hori** diente de león (*Taraxacum officinale*). • Ald. *kardo hori.* Sin. *txixa-bedar.*
- kardubera** cerraja (*Sonchus oleraceus*).
- kardulatz** dipsaco, cardo borriquero (*Dipsacus fullonum*). • Sin. *sorgin-orrazi, asto-kardo.*
- kardu-lora** cardo rizado (*Carlina acaulis*).
 • Sin. *eguzki-lora.*
- karraskilla** aladierno (*Rhamnus alaternus*).
- katu-lora** (*Nepeta sp.?*). • Erab. Izena jaso dogu, baiña lekukuak ez daki ziur *Nepeta* dan ala ez.
- keixa 1** cerezo (*Prunus avium*). • Sin. *keixa-arbola.*
- keixa 2** cereza (*Prunus avium*). • Esak. *Gabonetan keixak.*
 • *Keixak patxarretan sartuta, erari gozua gertatzen da. / Oin heldu haiz?, Gabonetan keixak! / Keixa klase guztietatik, anpolarixa onena (TE).*
- keixa makatz** cerezo silvestre, sin injertar (*Prunus avium sylvestris*). • Sin. *txori-keixa.*
- keixa-arbola** cerezo (*Prunus avium*). • Sin. *keixa.*
- kiñar** brezo (*Calluna vulgaris, Erica sp. eta beste batzuk*).
- kipula** cebolla (*Allium cepa*).
- kiru** retama (*Genista hispanica, Cytisus sp.*).
 • Erab. Izen ezaguna da Eibarren, baiña landara desbardiñak izendatzen dira izen berakin: *Genista, Cytisus...* Izan be, talde bereko landarak dira, erderaz *retama* izenez ezagutzen diranak, eta erreza da nahastia. Sin. *gisats.*
 • *Otia takarra da, arantzaz josittakua. Kirua bedarra letxe da, biguna, eta lora horixa, lora ederra eukitzen dau (JU).*
- koniflor** coliflor (*Brasica oleracea botrytis*).
 • Ald. *koliflor.*
- koskabillo-bedar** celidonia menor (*Ranunculus ficaria*). • Sin. *potro-bedar.*
- krabelin** clavel (*Dinathus caryophyllus*).
 • Ald. *klabelin, krabeliña.*
- kriston atzapar** madreselva (*Lonicera periclymenum*). • Sin. *amaberjiñ-atzapar, jangoikuan atzamar.*
- kukufra** digital (*Digitalis purpurea*).
- kukurruko-eztul bedar** amor del hortelano (*Gallium mollugo*).
- lahar** zarza (*Rubus sp.*). • Sin. *sasi.*
- lapatz** lampazo (*Arctium minus*).
- lar-amilla** especie floral. • It. TE.

lar-bedar especie floral. • It. TE.

larrosa rosa, rosál (*Rosa sp.*).

lasai-bedar ? • Izena jaso detsagu lekuko bati, baiña ezin izan dogu asmau zein bedarri dagokixon.

latz-bedar berro • Erab. Lekuko baten ustez *berro*-ren sinonimua da.

legar galio (*Gallium mollugo*). • It. JSM.

leka judía verde, vaina (*Phaseolus vulgaris*).

lekeittio-bedar acederilla (*Oxalis latifolia*).

- Sin. *txomin-bedar*.
- *Uste dot Lekeittion beste izen bat dakala, baiña Eibarren lekeittio-bedarra (MA). / Hau bai bada lekeittio-bedarra! Hau bedar txarra da, oso txarra da. Hori sartzen dan lekuan ezer ez da hartzen. Hori etorri ein zan itxuria handikan, hori bedarriori honutz, landariakin edo zeozekin, ta gero hamen ugaldtu ein zan etxe batzuetan, ta hori galtzia kosta jakuen... Horrek barrua, horrek behian dana alia daka horrek! Bolak azpixon dakaz honek, behian, zuztarrian... Horixe da lekeittio-bedarra esaten jakona. Nik galdu neban, e? Zuluá eindda lurrera, barruan eukitzen dau hazixa asko, ta etara dana, ta sua ein gaiñian, erreturia. Eurak dana erre! (PE).*

letxuga lechuga (*Lactuca sativa*).

liño lino (*Linum bienne*). • Ald. *liño*.

lirixo azucena blanca (*Lilium candidum*).

lixar fresno (*Fraxinus excelsior*). • Ald. *lexar*, *lizar*.

- *Lixarra erremintta kertenetarako da ona, bai. Segá-kertenak, eta... bairta zerak eitteko be, esku-erreminttak: trintxak, epaikixak... (JB).*

madari peral (*Pyrus communis*). • Esak. *Ixa-ixa*, *madarixa*.

- *Ariatzan Indianokuak zekan ortua. San*

Juan kalia? Hasi Ardantzatik eta palazioraiño ortuak dana. Ta han eguazen arbolak!? Madari-arbolak eta... itzalak baiña! Eta han Bartolo eguan, ha zaintzen ebana. Eta guk, lapurretan eitteko, madarixak hartzeko –orduan gaztiak, eta buru ona– zer eitten genduan? Palo luze bat hartu, urkilliakin, ta azpixon pote haundi bat ipini alanbriakin lotuta; ta gero, beste palo baten lotzen genduan igetaixa, ha be lapurretan eindakua. Ta igetaixakin madarixa ebagi “ttas!”, ta pote barruan sartu! Ta Bartolo behetik begira: “Txarrixok!”. Ha agertu ordurako gu tuneletik Estaziño kalera! Gu harrapau? Arreglauta eguan ha! (JTx).

mahats vid (*Vitis vinifera*). • Erab.

Toponimixan hor dago “Matsarixa”. Bes. *mahaspasa*, *mahatsadi*, *mahats-farral*, *mahats-korda*, *mahats-mordo*, *mahats-orri*, *mahats-txorta*.

maillubi fresa (*Fragaria vesca*). • Ald.

mallabi, *malluki*, *maubi*.

- *Mallubixeri, ortukuak baziran, ontzakuak esaten gentsen: ontzako mallubixak (TE).*

maillubi-bedar fresa estéril (*Potentilla sterilis*).

makal álamo negro (*Populus nigra*). • Erab.

Toponimixan dokumentauta dagoz *Makalarro*, *Makalarrokua*, eta *Makalarrobarrena* leku eta basarri izenak. Sin. *txopo*.

makatz pera silvestre (*Pyrus sylvatica*).

- *Madari txiki, siku eta gogor samarrak. Ik. makatz (1.1.3. atala).*

malba malva (*Malva sylvestris*). • Ald.

malma. Bes. *malba-real*, *malba silbestre*. • *Hori malmia da. Klase bi dagoz: malma reala, hori; eta malma silbestria (MA).*

malbabisko malvavisco (*Althaea officinalis*).

mantzeliña manzanilla (*Chamaemelum*

nobile). • Ald. *manzaliña*, *man(t)zenilla*, *manzanilla*.

masustra mora, zarzamora (*Rubus spp.*).

• Ald. *masusta*.

matxingarratz acedera (*Rumex acetosa*).

• Sin. *bedar garratz*.

• *Matxin-garratza! Geuk be bai egarrixa kentzeko... umiak bakarrik ez! Geuk be bai iñoix bedarra ebaten gabizenian ta berotutakuan, egarrixa kentzeko hartu hori ta “ra!”*. Ez zeguan ba Kasik eta Koka-kolarik eta! (PE).

mausa yezgo, sauquillo (*Sambucus ebulus*).

• *Flotaren antzerako landaria, baiña flota zuhaitz itxurakua dan bittartian, mausia bedar estilokua da*. Ik. *intsusa*, *flota*, *sakuta*.

maxa especie floral. • It. TE, JSM. Erab. TE-k holaxe dakar: “*Planta vivaz silvestre que da nombre a Maxamendi*” (gaur egun Kalamua izenez ezagunagua).

melakatoi melocotón (*Prunus persica*).

• Ald. *malakatoi*, *melokotoi*.

mendafin hierbabuena (*Mentha piperita*).

• Ald. *mentafin*, *bendafin*. Ik. *menta-bedar*, *batana*.

menta-bedar hierbabuena (*Mentha silvestris*).

• Ald. *menda-bedar*, *benda-bedar*. Ik. *batana*, *mendafin*.

mielo hinojo, anís (*Foeniculum vulgare*).

• Ald. *millo*, *miro*. Sin. *anis-bedar*.

milenrama milenrama (*Achillea millefolium*).

mimosa mimosa (*Acacia dealbata*).

mihura muérdago (*Viscum album*). • Ald.

mirura, *migura*, *bigura*.

mizpilla níspero (*Mespilus germanica*).

• Ald. *mixpilla*.

mugitza tortero (*Arrhenaterum elatius*).

• Sin. *errosarixo-bedar*.

nabo nabo (*Brassica napus*). • Sin. *arbi*. Ik.

nabo (1.1.3. atala). Bes. *nabazi*, *nabolora*.

Otia (*Ulex europaeus*)

negu-bedar hierba, forraje. • Soluan erañ egitten dan bedar klasia.

odolgi musgo (*Muscus sp.*). • Ald. *odolki*, *orolgi*, *oroldixo*.

• *Mendira juan, eta orolgi bigunian luze-luze etzinda orduak emoten nittuan* (TE).

okaran 1 ciruelo (*Prunus domestica*).

okaran 2 ciruela (*Prunus domestica*).

olixo-arbola olivo (*Olea europaea*). • Ald. *orixo-arbola*. Sin. *azeittuna-arbola*.

olmo olmo (*Ulmus glabra*, *Ulmus minor*).

• Erab. Jatorrizko izena *zumar* izan arren, gaur egun erderazko mailleguak leku haundixa jan detsa. Sin. *zumar*.

olo 1 avena (*Avena sativa*).

• *Bai, olua da-ta! Olua, garixa moduan eitten dan hori. Baiña hau da olo gaixtua. Hau da garixan artian urtetzen ebana,*

TXONTAN JOLASIAN

Gure jolastokixa zan Salbador! Goizian urten Salbadorrera, arbola gaiñian txabolía ein... Baiba! Bakotxak bere txabolak eukitzen genduzen. Goizian juaten giñan, ta orduan ez zeguan piñadirik. Ziran pagadixak eta gaztaiñadixak, mendixa... bueno, juaten giñan hara. Erlojurik ez genkagun, ta ez genduan ikasi euzkixakin be ibiltzerik! Baiña Eibarren hamabixetan drauna jotzen zan. Drauna zan kanpai haundi bat. "Boum!... Boum!...". Ta "boum!" entzutzen gendunian hasten giñan goittik behera mendixan aintxitxiketan. Bidetik ez, e? Martxia hartzen genduanian ezin geratu ta "baul" eskua ipiñi arbolan ta geratzen giñan. Hurrengo beste arbolan, ta drauna jo orduko ya Txontan gegozen. Aittak urten, Beistegiñetik etxera, ta gu Salbadorretik, ta mahaira batera etortzen giñan. Bazkaldu, igari ein lehenengo Txontan ta atzera Salbadorrera; bidian sagarrak ohostu, keixa sasoian keixak ohostu... nahiz ta jan ez. Sagarrak... ohostu. Intxaurrik ez zeskuen lagatzen ohosten, intxaurra saldu eitten eben, baiña gaztaña nahi genduana, e? Poltsakada gaztaña. Ta perretxikua eguan edozein lekutan orduan, ongua ta, sasoian, ezta? Etxera eruan gaztañak ta ama pozik; perretxikuak eruan ta hasarre. Zegaittik pentsatzen dozue zala? Gaztañak ura ta gatza bakarrik bihar dabe ta perretxikuak olixual.

Jose Etxeberria, "Querido"

silbestria, balio ez dabena zertzeko. Garixa eitten zanian, garixan tartian banakia urtetzen zeban ta hau batu ein bihar ixaten zan aurretik, "ta-ta!" garixan zabaldu ez dein; ostian, hau zabaldu eitten da soluan ta txarra da (PE).

olo 2 gramínea, nombre genérico. • Gramínea guztiendako erabiltzen dan izena.

olo gaizto avena silvestre (*Avena fatua*).

oregano orégano (*Origanum vulgare*).

• *Oreganua batzen ibili naix odolostiak eitteko (NA).*

ota argoma, tojo (*Ulex europaeus*).

• *Mendixa laga ezkerro, segiduan eitten da txaria eta sastrakia. Otia, eta laharra, eta zikiña. Gero atzera garbitzia ez da lan makala! Aixotza hartu bihar, eta biharra ein bihar gero! (JU).*

otondo-bedar betónica (*Stachys officinalis*).

• Erab. Eibarren bertan ez dogu jaso, baiña Bergaran jasota dago, eta Eibarren izena ezaguna da.

pago haya (*Fagus silvatica*). • Erab.

Toponimixan ugari ageri da: *Pagamendi, Pagaegi, Pagoaga...* Bes. *pagadi, pagolixar, pago-tantai.*

• *Basarrixak eitteko ez zan erabiltzen, bigunegixa da. Burdixari ardatza sartzeko eta buztarrixak eitteko bai. Ikatza eitteko be gehixen haxe (VA).*

pagotx trébol encarnado (*Trifolium incarnatum*). • Ald. *pagatx.*

pasmo-bedar murajes (*Anagalis arvensis*).

• Sin. *sinositis-bedar.*

patata patata (*Solanum tuberosum*).

• *Patata gorrixa oin ikusi be ez da eitten! Oso gitxi! Eta patata baltza bapez. Patata baltza zan morau-moraua azala, ta barrua zuri-zuri-zurixa. Holako patatarik ez dot ikusi nik...?! Lehenago horretxek: gorrixa eta baltza. Patata zurixa gerratik honuzkua*

Sartain-ipurdixa (*Daucus carota*).

da. Orduan etorri zan eskarabajua be, patata-kokua! (JB).

perrejil perejil (*Petroselinum hortense*). • Ald. *perejill*.

piku higuera (*Ficus carica*). • Ald. *piko*. Sin. *piku-arbola*.

piku-arbola higuera (*Ficus carica*). • Sin. *piku*.

piñu pino (*Pinus radiata*). • Erab. Edozein piñu espezie izan leike, baiña *monterrey* edo *insignis* piñua gehixenbat. Bes. *piñu-gazte*, *piñu-kaskara*, *piñu-landara*, *piñu-orri*, *piñu-zahar*.

piñu baltz pino monterrey (*Pinus radiata*, *Pinus insignis*).

piñu puntabera ciprés de lawson (*Chamaecyparis lawsoniana*).

piñu zuri alerce (*Larix sp.*).

piñu-arbola pino (*Pinus radiata*).

pipar pimiento (*Capsicum sp.*). • Bes. *pipar*

berde, *pipar gorri*, *piparmin*, *pipar txorizero*. Esak. 1.- *Piparra baiño zittalagua izan.*; 2.- *Potia pote, nahiz pipar ta nahiz tomate*. “A caballo regalado no le mires el diente”.

pipar-bedar baltz tomatillo del diablo (*Solanum nigrum*).

pipar-bedar gorri hierba pejuguera (*Polygonum persicaria*).

pitxi-lora vellorita, margarita menor (*Bellis perennis*, *Bellis sylvestris*). • Sin. *txintxin-bedar*.

• *Pitxilorak izeten dira asko urtetzen dabenak, mordua, manzanillia morokuak, poli-polittak... Harek urtetzen dabenian ya udabarrixa ona dago...; baiña harek, noixko urten?, listiaguak dira, listiaguak! Bestiak, sanjose lorak, asko egoten dira, baiña pitxilorak argixauak dira! (NA).*

porru puerro (*Allium porrum*).

potro-bedar celidonia menor (*Ranunculus*

Asier Sarasua

Aixeribuztana (*Equisetum* sp.).

ficaria). • Sin. *koskabillo-bedar*. Erab. Lekuko batendako, *Ranunculus ficaria* ez dan beste lora bat da.

sagar 1 manzano (*Mallus domestica*).

• Erab. Toponimixan: *Sagartegieta*, *Sagarbieta*...

sagar 2 manzana (*Mallus domestica*). • Esak. *Sagar erria baiño zimurragua izan.*

sagar makatz manzano silvestre (*Malus sylvestris*).

sagasti-bedar grama (*Cynodon dactylon*).

• Sin. *aski*.

sakuta saúco (*Sambucus nigra*). • Sin. *flota*, *flot-arbola*, *intsusa*. Ik. *mausa*.

sanjose lora primula (*Primula vulgaris*).

• San Jose egun inguruan lorara datozen lora zuri-horixak. Zelaixetan eta bide ertzetan ugarixak.

sarats sauce (*Salix atrocinerea*). • Erab.

Kurutziak egitteko erabiltzen danez,

kurutzeixa be esaten jako. Ik. *kurutzei* (2.1.2. atala).

sartain-ipurdi zanahoria silvestre (*Daucus carota*).

• *Ez dakit zergaittik, baiña holan jako izena, sartaiñ-ipurdixa. Ez dakit, ba, zapala eta biribilla dalako, sartaiñ-ipurdixan modokua (EA).*

sasi zarza (*Rubus* sp.). • Sin. *lahar*, *sasi-arantza*, *arantza*.

• *Arantza baltzak lora zurixa emoten dau; arantza zorrotzak dittu eta hesixetan jartzen da. Beste arantzia, sasixa, luzia da, eta masustak emoten dittu (EA).*

sasi-arantza zarza (*Rubus* sp.). • Sin. *lahar*, *sasi*, *arantza*.

• *Sasi-arantzia hazten hasten danian, ha gelditzia gatxa dok! Harek dana harrapatzen jok! (VA).*

sator-bedar tártago (*Euphorbia lathyris*).

sekula-bedar trébol (*Trifolium pratense*).

• Sin. *frantses-bedar*.

sinositis-bedar murajes (*Anagalis arvensis*).

• Sin. *pasmo-bedar*.

sopuru espiguilla (*Poa annua*). • Ald. *supuru*.

sorgin-bedar belladona (*Atropa belladonna?*).

• *Sorgin-bedarra, begiko miñandako.*

sorgin-egur evónimo (*Euonymus europaeus*).

sorgin-garo helecho hembra (*Athyrium filix-femina*). • Sin. *sorgin-ira*.

sorgin-ira helecho hembra (*Athyrium filix-femina*). • Sin. *sorgin-garo*.

sorgin-itxuski rusco (*Ruscus aculeatus*).

• Ald. *sorgin-muski*.

sorgin-orrazi cardo borriquero, dipsaco (*Dipsacus fullonum*). • Ald. *sorgin-orratzi*. Sin. *kardulatz*, *asto-kardo*.

• *Sorgin-orratzixa baiño latzagua zan ha andrakumia (TE).*

1.1.2. Perretxiko izenak

Perretxikoak zehazki landareak izan ez arren, *Flora* izeneko atal honetan sartzea erabaki dugu; beraientzat bakarrik atal berezi bat egitea baino nahiago izan dugu landareekin batera sartzea.

Sarrera guztietan Eibarren jasotako izena, gaztelaniazko baliokidea eta izen zientifikoa sartu ditugu. Sarritan erabilerari buruzko oharra ere gehitu ditugu: izenaren jatorria, perretxikoa Eibarren ezaguna den ala ez... Izan ere, gaur egun perretxikoen inguruko informazio asko dago: hitzaldiak, telebista, liburu ugari... eta perretxikozaleei informazio hori jasotzea gustatzen zaie, espezie berriak ezagutzea, jangarriak diren ala ez jakitea, beste lurralde batzuetara perretxiko bila joatea... Horrela, izen berriak sartzen dira etengabe gurera, liburuetatik eta beste lurralde batzuetatik (*entoloma*, *senderuela*...).

Galdesortak prestatzeko eta elkarrizketetan erabili ditugun argazkiak lortzeko, *Perretxikuak: Euskal Herriko perretxikuen gida* (Laskibar eta Palacios, 1991) erabili dugu gehienbat. Izen zientifikoa eta erdarazkoa ere liburu horretatik atera dugu gehienetan. Izenak jasotzeko argazkiak erabili ditugunez, adibideetan sarri irakur daitezke horrelakoak: "*hau holakotxia dok / hori ez dok hain ugarixa, baiña hau bai.*". Kontuan izan atal hau irakurtzeko orduan.

Azpiko zerrenda honetan, jaso ditugun perretxiko-izen guztiak sartu ditugu (Eibarren erabiltzen direla uste dugunena, behintzat). Kontuan izan, baina, jaten direnek eta oso kaltegarriak direnek izena dutela, baina beste espezie askok, ostera, ez; nahiz eta oso ugariak izan.

Ez da zaila izan zerrenda hau osatzea. Eibarren sekulako zaletasuna egon da betidanik, eta perretxikotalari finak aurkitu ditugu. Beste asko ahaztu barik, Angel Albizuri eta Roberto Isasi aipatu behar ditugu, eurak izan dira-eta atal honetako izen eta ipuin gehienak kontatu dizkiguten iturri agortezinak.

arbola-perretxiko yesquero. • Zuhaitz enborretan hazten diran perretxiko klasiak.
Ald. *arbolako perretxiko*.

astoputz cuesco de lobo (*Lycoperdon sp.*, *Bovista sp.*, *Calvatia sp.*, *Scleroderma sp.*, eta beste batzuk).
• *Astaputzak dira, mendixan egoten diranak; jo ta zera urtetzen detsena, baltz-baltza hautsa! Ez dabenak balio jateko e! Balio ez dabenak... Hori bastante egoten da, Salvador aldian be asko e!?* (PE).

astoputz haundi bejín gigante (*Langermannia gigantea*).

azpibizardun? lengua de gato (*Hydnum repandum* edota *H. rufescens*). • Erab. Informatzailliak ez dauka garbi espezie hau ete dan. Ik. *neguko zuza, zuza*.

bota crecer setas. • Perretxikuak "hazi" edo "urten" baiño gehixago "bota" egitten dittu mendixak. Ik. *erne*.
• *Osteitta-Buztingorri aldiak gehixago botatzen jok Urko aldiak baiño; beti egon dok perretxiko gehixago Elgeta alderutz. / San Juanak aurretik be bai, ezta? Baiña úrritxa San Pedruetatik aurrera botatzen dau gehixago. Ordura arte banakia*

bakarrik (AA).

botada crecer, salir cantidad de setas.

- Perretxiko kantidade haundixa agertzen danian nunbaiten. Sin. *erne*.
- *Bart hongo-botadia egon dok Osteitta inguruan. / Eta botadia daguanian iñori esan bez! Norberandako gorde! (AA).*

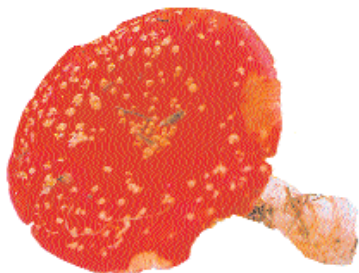
entoloma seta engañosa, entoloma (*Entoloma lividum*). • Erab. Nahiko perretxiko ezaguna da eta oso kaltegarria. Badirudi izena liburuen eta egunkarixen bittartez sartu dala Eibarrera. Izan be, Euskal Herrixan perretxikuak eragindako kalte larrixen %90 ingurua entolomiaren errua da, eta sarri aittatzen da komunikabidietan. Errez nahastatzen da zuziak (Calocybe

gambosa) eta pardilliakin (*Clitocybe nebularis*). Beste liburu eta hiztegi batzuetan erabiltzen dan *maltzurra* izena ez da ezaguna gure herrixan.

erne brote, cantidad. • Perretxiko ernia, perretxiko ugari hazten danian batera. Sin. *botada*.

- *Ez nok akordauko ba? Domeka goixa zuan, eta Bariña aldameneko pagadi batera sartu giñanian, ha zuan perretxiko-ernia! Ze zuan ha! Holako ongo-botadarik ez juat barriro ikusi (AA).*

esne-perretxiko lactarios (*Lactarius* *piperatus*, eta generoko antzeko guztiak). • Ik. *zuri*, *piñu-perretxiko*.
• *Esne-perretxikua ezagutuko dozu zuk.*

Kuletro faltsua (*Amanita muscaria*)

Saltsa-perretxikuak (*Cantharellus cibarius*)

Urritx txarra (*Russula sp.*)

Lanpernia (*Macrolepiota procera*)

Robelloia (*Lactarius deliciosus*)

Azpibizarduna (*Hydnum repandum*)

Urritx gorrixa (*Russula emetica*)

Haundixak izaten dira, gogorrek, zuri-zurixak. Hartu ta esnia daka harek (AA).

galanperna parasol (*Lepiota procera*, *Macrolepiota procera*). • Erab. Lepiota eta Macrolepiota generoko perretxiko gehixenekin darabigu hau izenau (*Lepiota excoriata*, *Lepiota naucina*, *Lepiota rhacodes...*), baiña *Macrolepiota procera* da gure inguruan jaten dan bakarretakua. Bestieri (txatxarrak diralako, edo kaltegarritzat jotzen diralako), *zapo-perretxiko* edo *suba-perretxiko* esaten jakue sarri. Ald. *galaperna*.

• Galapernak *asko dittuk, zurixak, horixak...* Baiña itxuroso bakarra hauxe dok [argazkian *Macrolepiota procera*]. Hau ez dok txarra. *Úrdiñakin-eta, úrritxakin-eta, konparaziñorik bez, ezta? baiña jateko modokua (AA).*

galdakao lanperna amanita rojiza (*Amanita rubescens*). • Ik. *lanpernak, lanperna txar*.

karraspina colmenilla (*Morchella sp.*).

• Erab. Izen hau liburuetatik da ezaguna gure herrixan. Ez da hartzen, nahiz eta ona izan.

kuletro oronja (*Amanita caesarea*).

• *Hor Gipuzkua aldian Gorringo esaten jetsek, baiña guk Kuletrua beti. Oiñ ikusi be ez dok eitten, baiña umetan Ardantzan bertan hartzen genduan. Gozua dok! Gozuen artian gozuen! (AA). / Kuletrua gitxi dagok! Joe...! Hortxe, beste basarri bat dagok hortxe, ta hantxe zelaixak, etxian aurrian ta Eskola Armerixako maixu bat da sozidadekua, hantxe sozidadekua ta haretxek dakaz erakutsitta, “Hortxe urtetzen juek”, ta basarrittarrari aittatu bez, bestela akabo! Jo...! Aittatu bez! Berbertan, bere terrenua holaxe ta eurak igarri ez! Txartzat! Txartzat! Ezautu ez! (RI). / Negrillia gitxiago dago. Ta kuletrua ez detsut esaten! Kuletrua? Permisua*

PERRETXIKUAK

Maietzian lehelengo ekitzen dana, bueno oin ez da hartzen asko, baiña **lanpernia**. Lehelengua lanpernia etortzen da. Lanpernia batzuek jaten dabe, beste batzuek ez. Ta **lanperna horixa** be, ni neretzako jan leike, baiña jentiak ez dau jaten oin. Gero etortzen da **urritxa**, urritxa. Por ejemplo, maietzian ekitzen detsa lanperniak, marzo-maietza, gero juniuan urritxak parte batzuetan ekitzen detsa. Oin ya junio zerian urritxa; **urdiña** be bai. Ta julio erdi inguruan zera, urdiña leku askotan sartzen da. Ta egualdixak eitten badittu zerak, **ongo** batzuek be bai, onguak be bai ekitzen detse, segun egualdixa zerian. Ta gero, agosto pasautakuan, setienbrian **pardillia**. Ta gero ekitzen detsa, pardillia ta zera, setienbrian ekitzen detsa **rebolloioak**. Horrek bixok ekitzen diraz. Ta otubrian eta nobienbrian **ongua**; onguak ekitzen detsa. Ongua, hamen, botadak egon diraz, hamen be bai, zerian, onguetan. **Kuletruak** ekitzen detsa, ba, berak nahi dabenian, julio, juniuan be bai, oktubrian be bai, kuletrua... Baiña ha banakia. Ta beste bat da, perretxiko bat, neguan, nobienbrian ekitzen detsa, nobienbrian kuletruak lagatzen detsanien ekitzen detsa, ta da negrillia. Urritxa modokua, iguala da; urritxa modoko iguala. Bueno, oin negrillia hamen esaten detse batzuek holako txixak-eta, baiña ez. Guk hartu dittugu edarrak zerian, Amorothon. Ta gero **zuziak** ekitzen detsa, hortxe marzo lehelenguetakuan zuzak. Ta hauxe, **senderuelia** be, denpora asko eitten dau horrek. Igual setienbrian be bai, zerian. Ta **txanpiñoiak**, julio-setienbre. Honek hille mordua eukitzen dau segun zer egualdi eitten daben, baiña oin desaparezidu ein da. Urte batzuetan nik ez dakit zer pasatzen jakon! Perretxikuen enemigo haundiña da, urritxan ta urdiñan enemigua, ardixa. Ardixa daguan lekuan gitxi egongo da. Jaten dau harek! Arrasau eitten dau!

Angel Albizuri

PERRETXIKUAK MEDIKUARI

Aittak perretxikuak ekartzen zittuan, kantidadial Kantidadia, el Amak bildurra eukitzen eban eitteko, prejitzeko edo zera eitteko, olixo asko gastatzen dala ta... "En aquellos tiempos" gaiñera... buenol Olixuak, litruak, zenbat balioko eban ba? Hamaika txakur haundi edo... Hamaika txakur haundi: pezetia ta hamar zentimo edo... Ta olixo asko txupatzen dabela ta bera ez doiala gastatzera olixua perretxikuekin. Perretxikuak duakuak bai baiña... Ta aittak eitten eban, ba, kuadrillara eruan. Bueno, lehenengo, medikuandako. Apartatzen zittuan onenak, dozena bi edo, dozena terdi edo dozena bi. Lehen ez zeguan gaurko moduan anbulatorixorik ta medikua bihar bazenduan etxian, ba, abixau medikuari ta etortzen zan etxera medikua. Haretxendako ipintzen zittuan onenak e! Ai! Baiña... hermosura bat...! Fuente baten amak ipintzen ta, ontzixak sikatzeko trapua lehen izaten zan metrokua, ta halakotxe batekin, barrixakin e! Tapau ta ni izaten nitzan medikuagana juaten zana. Medikua apreziatzen eban ha fuentekada perretxikua?! Nik pentsatzen dot gustorago ez ebal hartuko haxe erregalua baiño. Ta emoten estan errialbiko moneda zidarrezkua neri eruatiarren. Ta ni be pozik! Ta bera be pozik! Ta fuentia emoten estan hutsik eta errialbiko txikixa zidarrezkuakin, etxera! Gero, gelditzen zianak [aittak] lagunartera, kuadrillara. Ardantzan eguan lehen, paso nibelian, guarda bat ta harek ekan ortutxo bat txabola batekin, Ardantzan. Haraxe txabolara eruaten zittuen. Bertan prejidu, onguak zianian danak xehe-xehe-xehe einda ta kipulak eruaten zittuen, ta eitten eben. Ta gure aittak, ba, duan eukitzen eban han afaltzia, eruaten ebalako perretxikuak. Beste batek kipulak eruango zittuan, beste batek olixua, bestiak terrenua ipiñi ta gero gelditzen zianak, ba, ardaua, etaratzen ebena, pagatzeko. Ba! Halaxen

eskatu bihar jako hartzeko (AA).

kuletro faltso matamoscas (*Amanita muscaria*).

• *Kontuz ibili bihar da honekin, batzuetan kuletruan trazia dakalako, eta kuletrua ona dan moduan, hau txarra. (AA)*

lanperna hori amanita junquilea (*Amanita gemmata*).

lanperna txar 1 amanita pantera (*Amanita pantherina*). • *Ik. lanpernak.*

• *Estilo horretako guztiak Lanpernak dittuk, lanperna txarrak. Kuletrua be famelixakua dok, baiña ona. Beste honek guztiok, barriz, txarrak, ez juek jateko balio, eta batzuk oso benenosuak dittuk (RI).*

lanperna txar 2 oronja verde (*Amanita phalloides*).

lanperna txar 3 cogomasa (*Amanita verna*).

lanperna txar 4 oronja fétida (*Amanita vinosa*).

lanpernak amanitas (*Amanita sp.*).

negrilla 1 capuchina (*Tricholoma portentosum*). • *Erab. Orain gitxira arte ezezaguna.*

negrilla 2 negrilla (*Tricholoma terreum*).

• *Erab. Orain gitxira arte ezezaguna. Ik. zuza.*

• *Beste horri be negrillia esaten jakok (T. portentosum), baiña benetako negrillia beste haxe dok (T. terreum). Negrillia jende gitxik ezagutzen jok; guk be, lehen ez genduan hartzen. Baiña oin bai! Gozua dok, fiña! (AA).*

neguko zuza platera (*Clitocybe geotropa*).

• *Erab. JME-entzat gamuza da (Hydnum repandum). Balitteke hori be izatia, guk jasotako azpibizardun izena zalantzazkua dalako. Sin. udazkeneko zuza. Ik. zuza (Tricholoma georgii), azpibizardun.*

• *A! Pardillak! Bai... Pardillak... Ointxe*

daguaz horrek...! Bai! Neguko-zuzak esaten jetsagu guk! Bai, horretzek dittuk! (RI).

ongo baltz boleto negro (*Boletus aereus*).

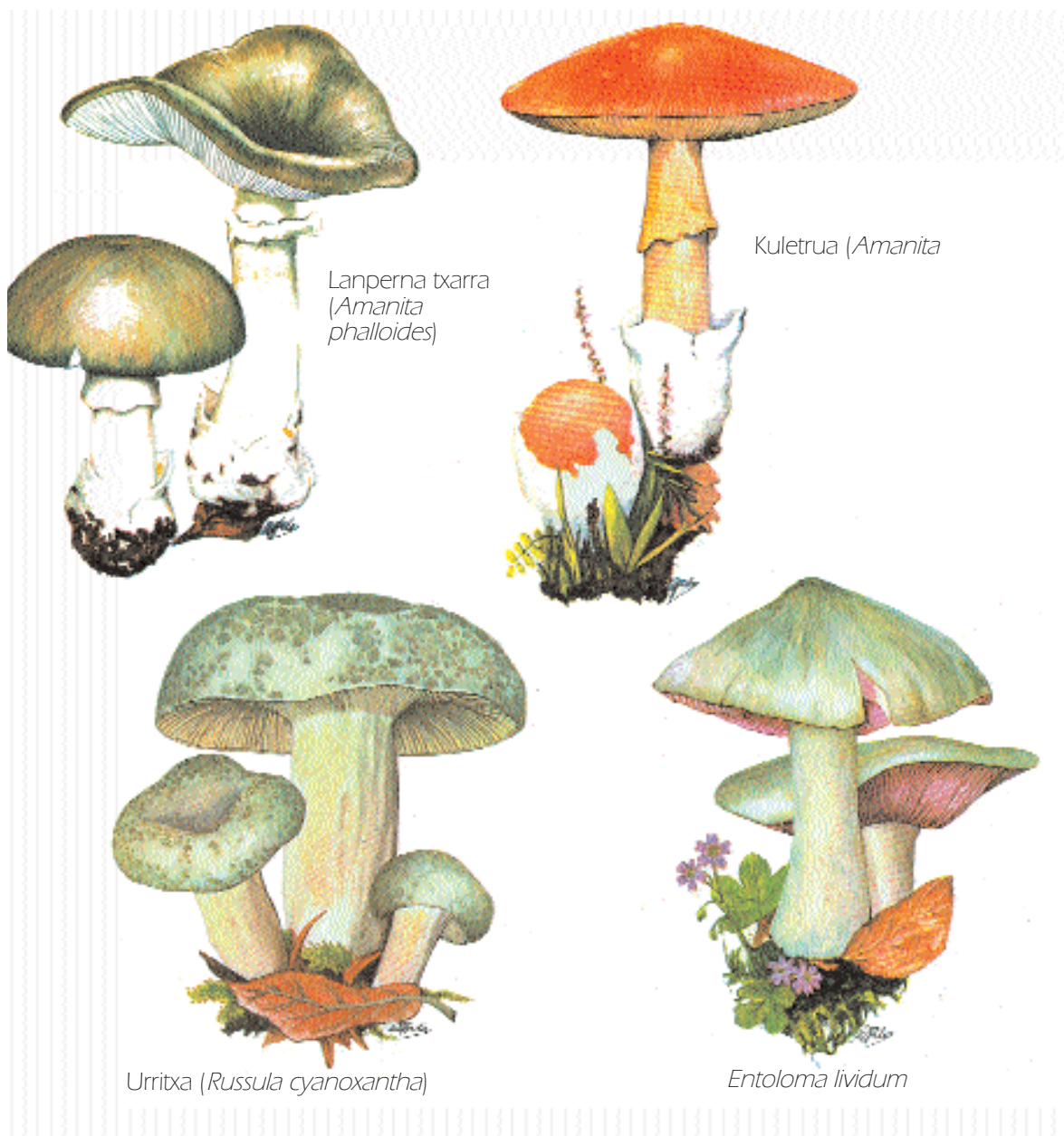
ongo gorri boleto de pie rojo (*Boletus erythropus*).

ongo likin boleto viscoso anillado (*Suillus luteus*). • Sin. *piñari-ongo*.

ongo txar boleto citrino (*Boletus luridus*).

ongo zuri calabaza (*Boletus edulis*).

• *Uuu! Ongo likiña ta holako batzuk... Likiña... honetzek daka trazia likiñana... Likiña, joe! Likin-likiña dalako! Jatekuak dia, e!? Janda nago neu be! “¡Por capricho!” Neuk, “Aprobau bihar juat...!” , baiña eskasa, likiña. [...] Eta honek ongo gorrirak! Guk hartu be ez dogu eitten! Igual, ikusgarrixak, ikusgarrixak e! Baiña, bueno, horrek batu bez; beittu bez! Beittu bez! Honek bai! Honek...! Ongo baltza! Onena! Dotoria*

"Setas. Perretxikoak", Linazasoro (1971).

ta ona! Joe... Edarra! Ongoa baltza. Ongoa zurixa be kategorixakua dok e! Zurixa be... baiña hau dotoriagua... Hau dotoriagua! Ño...! (RI).

onguak hongos, boletus (*Boletus sp.*, *Suillus sp.*, *Xerocomus sp.*). • Erab. TE-k ondjo dauka, eta guk lekuko bakar bati be ondo jaso detsagu. Normalian, baiña, ongo esaten da gaur egun. Ald. *ond(d)o*.
• *Onguak mordua dagozak. Gozuenak eta hamen aprezio gehixen eitten detsagunak ongo zurixa (Boletus edulis) eta ongo baltza (Boletus aereus) dittuk. Beste hau be [argazkixan Boletus badius] oso gozua dok, eta nahiko ugarixa. Hori be hartzen juagu, ongo gorrixa (B. erythropus); jentiek ez jok ezagutzen, baiña hori be ona dok. Beste hau, osteria, ez (Suillus grevillei); txapel gogorra jakak eta gusto gitxi. Onguen artian onak asko dagozak, baiña zapo-perretxiko ganorabakuak be mordua (B. piperatus, B. bovinus...) (AA). /*

Perretxikutarako lehenago apezino apur bat baneban. Ermuan dagon haundiñe ekarritta nago ni, ondue! Holakotxie! Perretxikua lehen urritxa zan; urritxa ta urdiñe. Lehen ondue ez genkixan guk zer zan. Segan eta mendixan ondo-pillo itzela, ta jo segiakin ta jaurti! Ta oin ondo-jaten ekin detsa jentiek, geruago, ezta? Ona zala, ta oiñ ondo ondorik jentie (FL).

pago-zuza pardilla (*Clitocyba nebularis*).

• Ald. *pagu-zuza*. Sin. *pardilla*.

pardilla pardilla (*Clitocyba nebularis*). • Sin. *pago-zuza*.

• *Pardillia eta pagu-zuzia perretxiko bera dittuk, gauza bera. Pardillia erderazko berbia izango dok, eztok? Baiña guk holaxe esaten juagu. Pagu-zuzia be bai, izan be horixe dok-eta, pagu-zuzia. Baiña normalian Pardillia: "Pardillia afaldu najuan atzo" edo "Pardilla-botadia egon dok Egoetxia aldian"... Pardillia beti (EA).*

Eibarko Klub Deportibuak antolatutako perretxiko erakusketia, 2002.

perretxikuak setas (*Basidiomycetos*).

• *Danak dittun perretxikuak, neska!
Onguak be perretxikuak dittun, eta zuzak
be bai. Daneri esaten jetsanagu
Perretxikua. Eibarren beti egon don
zaletasun haundixa, gaiñera!
Perretxikotalarixak eta kazarixak? Larregi
beti Eibarren! Umetan be beti juaten
giñonazen aittakin San Salvador ingurura,
perretxikotara, ia úrdiñik ala úrritxik
topatzen genduan (EA).*

piñari-ongo 1 boleto de pino (*Boletus pinophilus*). • Ald. *piñariko ongo*

piñari-ongo 2 boleto viscoso anillado (*Suillus luteus*). • Ald. *piñariko ongo*. Sin. *ongo likin*.

piñari-ongo 3 boleto variegado (*Suillus variegatus*). • Ald. *piñariko ongo*. Erab. Gehixenetan jangarrixegaz bakarrik erabiltzen dan arren, orokorrian onddo taldeko guztientzat darabigu Ongoi izena.

piñu-perretxiko niscalo (*Lactarius deliciosus*). • Sin. *rebolloi*. Ik. *zuri, esne-perretxiko*.

• *Ondo ipinittako izena piñu-perretxikuak,
piñurik ez dagon tokixan ez dogulako
sekula piñu-perretxikorik topauko. Beti
piñuen magalian (EA).*

robolloi niscalo (*Lactarius deliciosus*). • Ald. *rebolloi, robilloi*. Erab. 1920-1930 ingurura arte perretxiko hau ez zan ezagutzen Eibar aldiari. Piñadixak ugaritzen hasi ziranian hasi zan agertzen robelloia, baiña kaltegarrixa zalakuan, hasieran ez zan jaten. Eibarrera bizi izatera etorritako Jimeno izeneko katalan batek sartu ei zeban perretxiko hau jateko ohiturria gure herrixan, eta baita izena bera be. Sin. *piñu-perretxiko*. Ik. *zuri, esne-perretxiko*.

• *Rebolloia be Esne-perretxikuen klasekua dok, baiña Rebolloia Rebolloia dok, Zurixa Zurixa, eta Esne-perretxikua Esne-*

PERRETXIKOLEKUAK

Hamen inguruan **perretxikuetan** gehixen, Osteittako **pagadixa**. Badakizu zein dan Osteittako pagadixa? Salvador? Ba hortik ekin ta Plaentxiaraiñok dana **pagua** zan, Osteittakua esaten etsen. Ta pentsaizu, goxian, zortziretan, zu pasatzen zara, hartzen dozuz perretxikuak; arratsaldeko bostetan bazatoz bertan lekuan, ta atzera perretxikua. Hazittal! Bai! Osteittan? Gaur juan, batu, bixar juan, ta atzera be bai. Jentia holaxe juaten zan. Bestiak be bai. Hamen Moru, ta... asko zeguazen. Hamen zerian, hamen, Azkonabittan, ta Egotxiakua. Egotxia da, Elgeta igo ta eskumatara, Egoarbitzarutz! Ha dana pagua zan. Laua. Ha egoten zan perretxikuz jositta. Ha zan! Jentia juaten zan, domeketan-eta, familixak jatekuakin haraxe. Ha zan ederra. Baiña haren moduan beste mordo bat zeguazen! Urriñera juan barik! Pentsaizu, **kuletrua**-ta hartzen genduan guk Matsarixan. Matsarixan gaur egunian zera dago han, ABCia. Han, ABCia baiño lehenago gaztaiñadixa zeguan. Handik kuletruak ekartzen genduazen. Ta Katxoneko **gaztaiñadixan**, hamen zerian be bai, hamen, Dos de Mayo hortxe, zerian, egoten zan perretxikua. Katxoneko gaztaiñadixa esaten etsen, ba, gaur egun egongo da, tabernak badagoz, ba, calle San Juanen? Atzekaldia? Ardantza ingururutz? Haxe aldia, haretzek danak izango ziran. Horrek eta **zarbuzkailluak** edozein lekutan. Kalamuan be bai. Kalamuan be San Romaneko pagadixa famosua zan, San Romanekua. Ta ointxe be hartzen diraz han perretxikuak; **urdiñak** han. Ta Santakruz aldiari be bai, baiña ez hainbeste. Baiña hamen, Egotxian-ta...!? Honek hamen, zerian, Beizuko zabalian, ta hor behian... Oin **piñua** dago, baiña dana ha pagua zan. Han paguak dana, paguz jositta. Ta hantxe zeguan zer bat. Jaten genduan guk **lanpernia**, maietzian ekinda: **lanperna horixa**. Gozua! Horixa, e? Gozuetakua! Jaten genduan, maietzian jaten genduan. Ta lanpernia be, aittak-eta ekartzen eben. Martzurako ekarri eitten eben ha; jaten genduan lanpernia. Ta oin lanpernia be galduta dago.

perretxikua (AA). / Orduan piñu gitxi-tta, ezagutu bez; rebelloia-ta ezagutu bez. Elgetara pasatzen giñan gu ta dana rebolloia! Rebolloia horretzek bakarrik jaten eban Eibarren, Jimeno katalanak. Iñork bez gehixago (AA).

robelloi txar lactario anaranjado (*Lactarius volemus*). • Ik. *robelloi*.

saltsa-perretxiko rebozuelo, cabrilla (*Cantharellus cibarius*). • Sin. *txaltxa*. • *Saltsa-perretxikuek, eta, bai, gure etxonduen, Arandon be ointxe be urtengo dabe; saltsa-perretxiku gorri-gorrixek urtetzen dabe etxaurrien. Nik lehen ostiko batekin apurtu eitten nittun, ta oin gure koiñatu batek, joño! saltsa-perretxikuek ziela ta estimaziño handixe! (FL).*

satan ongo boleto de satanas (*Boletus satanas*). • Erab. Badirudi izen hau literaturatik (liburuak eta egunkarixak) heldu dala Eibarrera. Nahiko kaltegarria da, eta beti aittatzen da liburu eta antzerakuetan.

senderuela senderuela (*Marasmius oreades*). • Erab. Harritzekua bada be, ugarixa eta jangarria dalako, ezin izan dogu perretxiko honen euskerazko beste izenik jaso.

seta de cardo seta de cardo (*Pleurotus eryngii*, *P. ostreatus*). • Erab. *Pleurotus eryngii* nahiko ugarixa da Araba-Nafarrua inguruan, jateko ona, eta gaur egun oso ezaguna, dendetan be saldu egitten dalako (*P. ostreatus*). Baiña *Senderueliaren* kasuan moduan perretxiko honen bertako izenik ez dogu jaso ahal izan.

suba-perretxiko seta venenosa (*Coprinus sp.*, *Drosophila sp.*, *Geophila sp.*, *Hypholoma sp.*, *Panaelus sp.*, eta beste batzuk). • Erab. Izen orokor hau jateko balio ez daben, eta ustez kaltegarrixak diran perretxikuekin erabiltzen da; koloriagaittik, esnedunak

diralako, edo bestela, kaltegarrixak dirala uste diranekin. Neurri baten (jende askorendako) *zapo-perretxikoren* sinonimotzat be hartu leike. Ik. *zapo-perretxiko*.

teilla-perretxiko rúsula comestible (*Russula vesca*).

trufa trufa (*Tuber melanosporum*). • Ald. *tuba* (JSM).

txaltxa rebozuelo, cabrilla (*Cantharellus cibarius*). • Sin. *saltsa-perretxiko*.

txanpiñoi champiñón (*Agaricus sp.*). • Ald. *zelaiko txanpiñoi*.

txibato molinera (*Clitopilus prunulus*). • *Txibatua esaten jetsagu, Onguak nun dagozen esaten dabelako, Txibatuan atzetik beti ongua agertzen dalako inguru berian. Mendira jua, bai?, eta txibatua ikusi ezkerro, egun batzuetara barrero buelta hara. Hantxe egongo dittuk, toki bardiñian onguak (RI).*

txipiroi barbuda (*Coprinus comatus*). • *Horren izena ez jakixat, baiña lagunen artian txipiroia esaten jetsagu. Txipiroi itxuria jakak eta! (EA).*

txopo-perretxiko seta de chopo (*Agrocybe aegerita*). • Ik. *zuza*. • *Zuzak, izatez, beste batzuk dittuk (Calocybe gambosa), baiña txopo-perretxikuari be esaten detsagu zuza (EA).*

udazkeneko zuza platera (*Clitocybe geotropa*). • Sin. *neguko zuza*. Ik. *zuza (Tricholoma georgii), azpibizardun*.

urdin gorro verde (*Russula virescens*). • Erab. Izen horregaz ezagutzen dogu Eibarren, beste herri batzuetan *gibelurdin* izenez ezagutzen daben perretxiko gozo hau. Azentua *U* gaiñian dauka (*urdiña*), eta koloriak *I* gaiñian (*urdiña*). • *Bai! Urdiña da berde-berde-berdia. Ikusteko onena, ta jateko fiñena. Fiñena ez,*

urritxa da fiñena, biguna. Urritxa pinpoilluori, zerori, neretzako onena. Gero urdiña edarra da. Urdiña da, ikusten dozu ipinitta, berde-berde-berdia, pikotiakin, ha fenomenua da. Ta urritxa be, urritxa. Ikusiko dozu dana berdia [urdiña], ta urritxak ez daka berdia. Urritxak daka azula. Oin gibelurdiña esaten detse, baiña gibelurdiña ta urdiña diferentia da. Gibelurdiña da urritxa esaten detsena. Bai, ta urdiñari urdiña. Ta oin, zerian, jentiak esaten detsa gibelurdiña danari, baiña urdiña ez da gibelurdiña. Berak esaten dau: “gibelurdiña”. Gibelan trazia eukitzen dau urritxak leku batzuetan, baiña urdiñak ez. Urdiñak, bera, berdia da bakarrik. Berdia. Gibelurdiñak. Bai. Urdiña da diferentia, berdia. Ha askotan juaten zara, ta igual hiru edo lau ikusi ta: “Ño!” Berari begira egoten gara. Oin, topatzeko, ta berari begira egoten gara, ha gauza ederra (AA).

urritx rúsula, carbonera (*Russula heterophylla*, *Russula cyanoxantha*). • Erab. Urritxen artian ezagunenetakuak eta gozuenak. • *Gu gaziak eta aittak ekartzen zittuan, astegunian, juan ta mahaixa, zerekua, komedorekua goixeko zazpi t’erdietarako, garbittuta danak, urritxak edarrak. Ta ama jaikitzen zan, ta: “ene urritxak!” ta esaten etsan “emon laguneri, honek olixo asko gastatzen dabe-ta” (AA).*

urritx baltz rúsula ennegrecida (*Russula nigricans*).

urritx gorri rúsulas (*Russula turci*, *R. lepida*, *R. melliroleus*, *R. sanguinea*, eta beste hainbat espezie). • Erab. Urritxen artian asko dira gorritzarak. Gehixenak jateko balixo gitxikuak edo kaltegarrixak. Asko mingotsak. Beste urritxengandik bereizteko *urritx gorri* esaten detsegu.

urritxak rúsulas (*Russula sp.*). • Erab.

Azentua *U* gaiñian dauka (*úrritxa*); eta zugatzak *I* gaiñian (*urrítxa*).

• *Oin danetik hartzen juagu: pardillia, negrillia, senderuelia... Baiña lehen zuzak eta úrritxak besterik ez. Horretxek zittuan gure zerak. Baiña úrritxak be klasiak dagozak, kantidadia! Benetako úrritxak (R. cyanoxantha, R. heterophylla), urdinberdiak diranak; gero, úrritx gorrixak be badagozak; eta gero úrdiñak esaten detsaguna (R. virescens), úrdiña be úrritx klasekua dok; eta teilla-perretxikua (*Russula vesca*), teilla-perretxikua be úrritxa dok.*

zapo-perretxiko 1 seta no comestible (*Clitocybe sp.*, *Collybia sp.*, *Mycena sp.*, *Hygrophorus sp.*, *Hygrocybe sp.*, eta beste batzuk). • Ald. *zapu-perretxiko*. Erab. Perretxiko klase bati baiño, jateko balio ez daben perretxiko txiki eta ganorabako guztieri esaten jakue. Ik. *suba-perretxiko*. • *Piskat esateko benenosuak dirala, orduan zapo-perretxikuak. Zapu-perretxikua! Lehen, esaten detsut ba, gerra aurrian, piñarixakorik iñork ez eban hartzen. Ezta pentsau bez! Pagukua, haritxakuak... Ta piñarikua zapu-perretxikua. Piñarixan sartu bez! Nahix eta dana jositta egon (AA).*

zapo-perretxiko 2 marasmio (*Marasmius sp.*). • Erab. Izen horregaz ezagutzen dira *Marasmius* generoko perretxiko gehixenak: *M. rotula*, *M. scorodoni*, *M. collinus*... Ik. *senderuela*.

zelai-perretxiko higróforo de los prados (*Camarophyllus pratensis*).

zuri lactario aterciopelado (*Lactarius vellereus*). • Erab. *Lactarius* guztieri *esne-perretxiko* esaten jakue, baiña honi *zuri* izena emoten jako, bestiengandik bereiztu ahal izateko. Ik. *esne-perretxiko*, *piñu-perretxiko*.

1.1.3. Landaren ingurukuak

Flora atalaren barruan antolatu ditugun azpi-atalen artean landareen inguruko berbak batzen dituen hauxe da hirugarren eta azkena. Izenburu horren azpian sartu ditugu, era berean, lore, barazki, zuhaitz eta belarren inguruko kontuak ere. Aurreko bietan zuhaitz, lore eta perretxikoen izenak besterik ez ditugu jaso; azken honetan, ostera, aurreko bietatik kanpo geratu diren kontuak batu ditugu. Horien artean, landare eta zuhaitzen zatiak (*abar, gerri, ostro, zuztar...*), lurra lantzearekin zerikusia duten berbak (*lur-aldatu, mintegi, mihetz ipini, zarratu...*), landare eta fruitu klaseak (*txaparda, malgari, sago-intxaur...*) edota landareen ugalketan zeresana duten berbak (*mota, garatu, zil, pinporta...*).

Azpi-atal honetan aurreko bietan baino azalpen gehiago sartu dugu; izan ere, berba asko ezezagunak izango dira askorendako eta ahalik eta argibide gehien ematen ahalegindu gara, kasu honetan izen zientifikoak ezer gutxi laguntzen duelako.

Informazio gehiena elkarrizketa libreetan jaso dugu, baserrietara egindako bisitaldian, eta beste asko, landare eta lore izenak biltzeko egindako galdeketa espezifikoen inguruan. Asko izan dira azpi-atal hau osatzen lagundu diguten lekukoak, batez ere baserritarrak. Denen artean derrigor aipatu behar Mendigoitxi baserriko Mari Asun Azpiri, Izkuako Pedro Egiguren, Zumarango Euxebi Gisasola, Ubitxako Julian Etxeberria eta Kurutzeko Migel Zarrabe.

abadiño-gaztaiña castaña, variedad.

- Eskasa, txikixa eta harrua dan gaztaiña-klasia. Ik. *gaztaiña*.

abar ramita, rama pequeña.

- *Adarrak eta abarrak ez dira bat: abarrak txikixak dira, jo aizkoriakin eta txiki-txiki-txiki eitten diranak, haretxek dira abarrak (NA).*

adar rama. • Sin. *madal*.

adartza ramaje.

aixen liana; enredadera. • Nunbaitten gora igotzen daben edozein landara. Sin. *aixen-bedar*.

aixen-bedar liana; enredadera. • Sin. *aixen*.

ale grano. • Sin. *garau*.

aletu desgranar. • Idarrak eta babak gehixenbat. Ik. *garaundu, harrotu, irakorri, urkuldu, oskoldu*.

alotz cascabillo del trigo. • Ald. *arotz, aroz,*

arrotz, alkoz.

• *Arotza da gari-alian telia; garixan azala, bere azaltxua, geratzen jakona. Arotza ariña izaten da, ta alia izaten da astunagua (JE). / Gero, garixa jo ta gero, gari-pillia egoten zan denpora batian hantxe. Eta gero sartzen zan gari-garbitzeko makiñan. Honek eitten dau garbi-garbixa, ba, garialia batetik, eta galburuak bestetik, ganauak txahala eitten zebanian-eta emoteko. Eta haixiak alotza botatzen eban kanpora, urrin. Kaskariari alotza esaten jakon; alotza edo arotza, igual da. Belagixa erabiltzen zan gari-aliak jasotzeko; alotza ez, alotzandako eskuaria. Alotza erabiltzen zan oillueri azpixa eitteko, eta... Dana aprobetxatzen zan ha be! Eta ortuan mallabixari, mallabi haundixari, arotza ipintzen jakon, bedarrrik urten ez deixan. Tapau dana, tenporaldi baten; gero simaurra. Dana aprobetxau!*

Ezer ez zan galtzen basarrixan! Ezta ezebez! Dana aprobetxatzen zan! (ES).

anpolari tipo de cereza. • Keixa ederra, haundixa. Sin. *keixa anpolari*. Ik. *keixa*.
anpor tronco. • Erab. Guk ez dogu jaso esangura honekin, TE-k jasotako esangura berakin baiño: “TE: *anporra mentira grande*”. Baina *enbor* esanguria be arrunta izan da Bizkaia osuan (ELH, AZ), eta JME-k Bergaran be *anpor* jaso dau, “*enbor takarra*” esanguriakin. Badirudi Eibarren eta inguruan jatorrizko esanguria galtzen jua dala. Gaur egun *trongua* esaten da gehixenbat, edo bestela *arbola-ipurdixa* eta *arbola-gerrixa*. JME-k be ohar hau dakar: “*Hitz ia galdua*”. Ik. *buru, gerri, ipurdi*.

apartau seleccionar; separar los granos buenos de los malos y de la suciedad.
 • Urkuldu osteko biharra: babak, bababaltzak, lentejak... onak hartu, eta txarrak ganauari emoteko apartatzia; baitta hazitarako aukeratzia be.

araba- exótico, foráneo. • Bertakua ez dan, edo kanpotik etorritakua dan animalixa eta landara klasiak adierazteko erabiltzen dan aurritzixia. Bes. *arabota, arabazozo*. Ik. *asto-, basa-, makatz, txori-*.

aran endrina. • Sin. *basokaran*.

arantza 1 espino. • Arantzadun edozein landara. Erab. Eibarren nahaste haundi samarra dago *lahar / arantza / elorri / sasi* berben artian. Orokorrian esan leike *arantzia* eibartar gehixenendako “espino albar” (*Crataegus monogyna*) zuhaitza dala, eta *lahar/sasi* erabiltzen dala *zarza* esanguriakin. Batzuek *zarza* esanguriakin darabixe *arantza*, eta orduan, *elorrixa* esaten detse *espino albar* zuhaitzari.

arantza 2 pincho, espina, púa.

arapo púa, nudo de árbol. • Ald. *apo, aapo*. Ik. *korapillo*.

• *Hauxe tronguau ebaten nenbillela tokau jatak arapua eta ixa apurtu jok zerria*.

arbola árbol. • Erab. Gaur egunian *arbola* berbia gehixago erabiltzen da *zugatza* baiño. TE-k be antzera diño: “*Zugatza: sinónimo más corriente en Eibar; arbolia*”. Sin. *zugatz*. Bes. *arbola-buru, arbola-gerri, arbola-ipurdi, arboladi...*

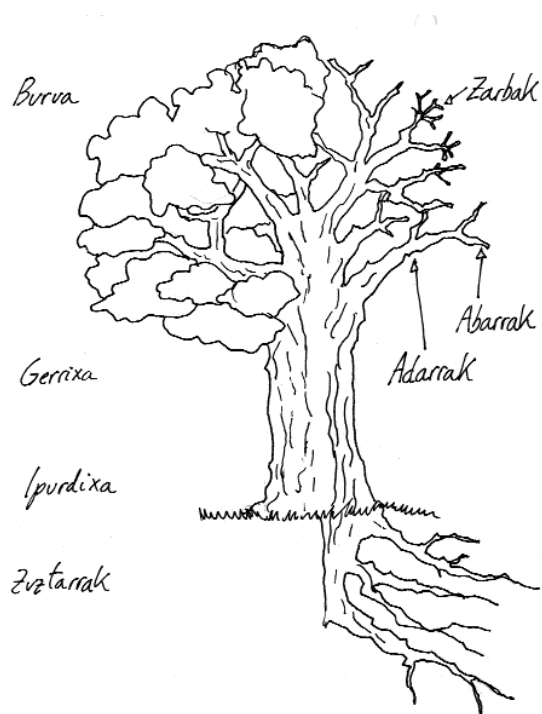
• *Hamaika arbola-ipurdi bazan gure izandako pagadixetan, izugarrizko friztixak dirudi ebela lurrian ezkutau gurarik. / Arbola-tantaixak lagatzen ziran oso-osorik egurretarakuen artian, bihar nagusixetarako (TE)*.

arboladixa arbolea. • Erab. TE-k dakarren berbia da, amaierako berezko -akin: *arboladixia*. Sin. *zugazti*.

arbolatsu arbolado.

arbolatxo arbusto.

aroldu secarse, ahuecarse algunos productos, por ejemplo los ajos. • *Arolduren* esangura orokorra *puztu* edo *harrotu* da. Berakutzen

kasuan, zahartzen diranian be aroldu egitten dira: barrukua igartu eta azala harrotu. Ik. *garatu, zildu, makillatu, loratu, erne*.

• *Berakatzak lehelengo zildu eitten dira eta zahartutakuan aroldu (MA)*.

artaburu mazorca de maíz.

• *Eskekuari artaburua emoten jakon lehenago, dirua eskas eguanian (NA)*.

artadi encinar. • Sin. *artitza*.

• *Kare-hatxian izaten dira hobeto artadixak (TE)*.

artakaskar mazorca pequeña y de poca calidad. • Gitxi hazi dan artaburua, kaskarra, xingela, ezebeza. Ald. *artakaxkar*. Sin. *artamatxar*:

• *Emoixuek idixeri arta-kaskar batzuk eta pentsua gehitxuago eta etarako dok kargia gora (NA)*.

artakaskara cáscara del maíz, mazorca desgranada. • Sin. *txorokil*.

artale grano de maíz.

artalora flor masculina del maíz. • Ald. *artolora*.

artamatxar mazorca pequeña y de poca calidad. • Gitxi hazi dan artaburua, kaskarra, xingela, ezebeza. Sin. *artakaskar*.

artaurkultze acto de desgranar el maíz. • Ik. *artozuriketa, harrotu, irakorri, oskoldu, garaundu, urkuldu*.

artitza encinar. • Sin. *artadi*.

arto-berde maíz cortado en verde para alimentar al ganado. • Ald. *artaberde*.

• *Arta-berdia heldu bako artua zan, ganajatekorako erabiltzen zana. Ez-denporan eraitten zan, beranduago, eta ez zan heltzen (PE)*.

arto-bizar flor femenina del maíz.

• *Gaztetan arto-bizarrak arto-malutan batu eta horixe erretzen genduan takorririk ez*

genkanian (EA).

arto-lasto caña de maíz. • Arto-landarian kertena. Erab. Eibarren arruntagua *maillastua*. Sin. *arto-maillasto, maillasto*.

arto-maillasto caña de maíz. • Arto-landarian kertena. Ald. *arto-maillastu*. Sin. *arto-lasto, maillasto*.

• *Arto-maillastua erretzen dihardue, eta zelako keia daguan! (NA)*.

arto-maluta hoja, caloca, envoltorio de la mazorca de maíz. • Ald. *artamaluta*. Sin. *maluta*.

arto-ostro rastrojo del maíz cortado, residuo que se queda en el suelo. • Sin. *artozutar*. Ik. *ostro*.

• *Arto-ostruak etara bihar dira solua atzera be preparatzeko (NA)*.

arto-zuriketa pelado de las panochas.

• *Artaburuak zuritzia; artaburueri artomalutia kentzia, arto-garauak bistara etaratzeko. Illuntzixan egitten zan, eguzkixa sartu ostian, askotan auzokuen artian. Sarrittan erronda kontuekin eta neska-mutilen arteko jokuekin lotuta egoten zan. Ik. *artaurkultze**.

arto-zutar rastrojo del maíz cortado, residuo que se queda en el suelo. • Sin. *arto-ostro*. Ik. *ostro*.

asto- prefijo que significa silvestre. • Ald. *asta-*. Bes. *asto-perrejill, asto-larrosa, asto-arantza, astapiku*. Ik. *araba-, basa-, makatz, txori-*.

atal gajo; diente. • *Zatixak egin leikezen fruta eta berduretan erabiltzen da: naranjia, limoia, berakatz...* Esak. *Berakatz atala baiño fiñagua izan*.

azal corteza.

azao haz. • *Garixakin edo beste edozein laborekin egitten dan txortia. Ald. *azau*. Ik. *bostekuak, hamarrekuak, mutxurixo**.

ARTO-ZURIKETIA

Kaskaria da **txokorra**; eta gero, **artaburua**, **artobizarrak** eta **malutia**, **artamalutia**. Hori adarra joteko be bai: "*malutia haix!*" esaten zan, *mozoluori* esatia moduan. Lehen kostunbria zan. [...] Lehelengo **arto-zuriketia** ein bihar zan, **malutak** kentzia, **artaburua** garbitzia. Lehen-lehen **auzolanian** eitten zan; nik ez dot ezagutu. Gero, **bakotxak** beria jeneralian. **Gogorra** izaten zan. Zegaittik egun guztian mendixan. Hori udazkenian izaten da, **Arrate** baiño geruago; oktubrian izaten zan artuana. Eta **garua** be ekarri ein bihar izaten zan; **iria**, **garua**. Eta Kalamuan... hamengo basarritarrak danak Kalamuara. Eta illun-illunian handik urten, etorri etxera, eta arto-zuritzen! Egundian hiru bat karga-edo! **Kargak** izaten ziran, ba, noberak eruan leikiana: 80 kilo edo 50 kilo, edo... Kargia, kargia. Eta zortzi-hamar karga iguall! Edo bestela, zaharrak, gurian ama zanak, harek ebagitta, preparauta eukitzen eban. Eta hartu, eta illunian, egundian egunekua. Eta gero, **maillastua** izaten da beran **kertena**, **maillastua**. Eta **maillastua**, zuritzen zan artuan **maillastua**, bertan gabian eta hurrengo goixian usatzen ziran ganauari jaten emoteko, **ganajatekorako**. Eta ha be derrigor ein bihar izaten zan. Ta hori **auzolanekuori**, konparaziño baterako, **arto-ebaten** gari-joten moduan. Nik hori ez dot ezagutu; nik etxequak, etxequak. **Auzolanian** **gari-jotia** gehixenbat; **gari-jotia** eta **bide-garbitzia**. [...] Eske, **artua urkultziak** bastante prozedimiento daukaz. **Laixiak**in be bai! **Laixiak**in oso ondo, eta azkarra! Gero, **zakuan sartuta** be jotzen da, **zakuan sartuta** be bai! Eta **kaskariakin** be bai, **holan**. Eta **makiña** be **baeguan**. Gurian **bixetara**, **baiña** gehixen **azkenian** **makiña**kin. Oin, **laixiak**in be **rapidua** da; **mazuakin** **baiña** bixkorrago **laixiak**in. **Puntatik** hasten da, eta gero **beste** guztia. Eta gero **inportantia** dana **batzia**, **alerik** ez **lagatzia** **lurrian**!

Emilio Azurmendi "Sagarbitsa"

baba barri 1 haba nueva.

baba barri 2 alubia fresca.

baba gorri alubia roja.

baba zuri alubia blanca.

baba-leka vaina, alubia verde.

• *Baba-lekak, kipula eta orixuagaz, afari ederra (TE).*

baratza huerta. • It TE. Erab. Eibarren ez da erabiltzen gaur egundian; TE-k badakar **baiña** bere sasoian be **ortua** erabiltzen **zala diño**. Bere adibidietan amaierako **-a** berezkua dau.

• *Kosta jakue heltzia gure baratzaoko naranjeri (TE).*

basa- silvestre; salvaje; montés. • Bes. *basa-krabeliñ, basa-katu*. Ik. *asto-, araba-, makatz, txori-*.

baso tierra no cultivada; bosque.

basokaran endrino. • It. AZ. Sin. *aran*

baso soil bosque de pocos árboles, bosque poco poblado.

bedar hierba. • Bes. *bedar-zelai, bedar takar* (hierba no apetitosa, basta), *bedar gaizto* (hierba mala), *bedar txar...*

bedar-berde hierba fresca. • Ondu bariko **bedarra**, **ganauak** berduratan jaten dabena.

bedar-igar heno. • Sin. *bedarrondo, bedar-siku, bedar-lihor*.

bedar-lihor heno. • Sin. *bedarrondo, bedar-siku, bedar-igar*.

bedarrondo heno. • Sin. *bedar-siku, bedar-lihor, bedar-igar*.

bedar-sail pieza sembrada de forraje, terreno con hierba de forraje; prado, pradera, pastizal. • Ik. *bedar-zelai*. Bes. *sekulabedar-sail*.

bedar-siku heno. • Sin. *bedarrondo, bedar-lihor, bedar-igar*.

bedartza lugar de hierba tupida, yerbero,

herbazal.

begi yema, de donde salen los brotes. • Ik. *ernamun, mota, pinporta, pipitta, punta*.
• *Patatiak urtetzeko, begixa daukan zatixa sartu bihar da. Bi begi sartzen dira gitxienez, eta begittik ernamunak urtetzen dau (MA)*.

beranduko tardío, tardano. • Beranduen batzen dan genero klasia. Ant. *goixa(g)oko*. Ik. *beranduko gari*.
• *Lekak aurren goixagokuak asko emon dabe baiña berandukuak ez*.

beranduko gari trigo tardío, tardano.
• Beranduen batzen zan gari klasia. Ik. *beranduko, gari, goixagoko, goizgari*.
• *Garixen artian klasiak eguazen: bata gozgarixa, lehelen urtetzen ebana, eta bestia berandukua, beranduko garixa (EA)*.

berde fronda, follaje. • Tomate, patata, pipar, eta antzeko landaren ostrotzia, orri pillo berdía. Sin. *ostro, ostrotza, mastra, mastratza, berdetza, orritza, ostrozto*.

berdetza fronda, follaje. • Sin. *ostro, ostrotza, mastra, mastratza, berde, orritza, ostrozto*.

biki doble. • Sin. *bikotx, bitoki*.

bikotx doble. • Sin. *biki, bitoki*.
• *Hurak izaten dira bikotxak, hirukotxak eta baita laukotxak be (TE)*.

bitoki doble. • It. TE. Erab. TE-k jasota dakarren arren, gure lekukuendako ezezaguna; hiztegixetan be ez da agertzen. Biharbada *bikoti*-ren metatesia. Azken hori jasota dauke AZ-k eta JME-k, esangura berakin (ikus adibidia). JME-k ohar hau dakar: “*Hitz ia galdua. Ik. bikotx (esanagoa)*”. Sin. *bikotx, biki*.
• *Hurak, bakarrak baiño sarrixago bitokixak etortzen dira (TE)*. / *Hiru zuza topau najittuan, edarrak, bat bikotixa gaiñera (JME)*.

bostekuak montones de 5 haces de trigo.

• Bost gari-azauetako pilluak. Ik. *azao, bostekuetan ipini, gari-meta, hamarrekuak, hamabostekuak, mutxurixo*.

bostekuetan ipini técnica de recogida de trigo; forma de apilar los haces de cinco en cinco. • Gari-azauak tolosteko (batzeko eta pilluan ipintzeko) modua; bosnaka-bosnaka. Bardin izan leikian hamarrekuetan ipintzia, ala hamabostekuetan. Ik. *azao, bostekuak, gari-meta, hamarrekuak, hamabostekuak, mutxurixo*.

• *Lehelengo ebagi eta soltian laga, lurrian. Eta hurrengo egunian, edo piskat sikatzen danian, lotu eitten da, azaua eitteko. Eta lagatzen ziran beti, bost, hamar edo hamabost. Kaso baterako, holan, hauxe distanziau. “Bostekuak” esaten etsen, “hamarrekuak” edo “hamabostekuak”. Eta gero, batzera juaten zaranian, hamabostekua bazan, ba, “besaria” esaten jakon. Hori zan ohituria, kontatzeko, eta ipintzeko; jakitzeko gitxi gorabehera. Esaten jakon bostekuetan ipini edo hamarrekuetan edo hamabostekuetan. Gehixenak, normalmente, bostekuak eta hamarrekuak izaten ziran. Eta soluan dibujua gelditzen da, urriñetik beiratuta; oso politta izaten zan. Garixa batzen danian hauxe forman ipintzen da, illaran, kontrán; eta beheko illaria kontrara, holaxen. Urriñetik beittu eta basarri ingurua zuri-zuri (ES)*.

bost-kantoi variedad de manzana. • Sagar garratz samar eta onak. Ik. *sagar*.

buru 1 copa de árbol. • Sin. *arbola-buru, zugatz-buru*. Bes. *pago-buru*. Ik. *anpor, gerri, ipurdi*.

buru 2 fruto de algunas hortalizas. • Bes. *kipula-buru, berakatz-buru, artaburu, nabo-buru...*

buru 3 parte compacta de la planta en donde está la semilla nueva. • Zillak gaiñian burua eukitzen dau, hazixekin. Porruak, kipulak... Sin. *hazi-buru*. Ik. *buruan egon*, *burua egin*.

burua egin formarse el semillero de la planta.
• Ik. *(hazi-)buru*, *buruan egon*.
• *Porruak, kipuliak... danak burua eitten dabe makillan, puntan (MA)*.

buruan egon estar la planta en época de crear semilla nueva. • Ik. *hazi-buru*, *burua egin*.

-di sufijo que denota “bosque”. • Ald. *-ri*, *-ti*. Bes. *intxaurti/intxausti*, *harizti*, *lixardi*, *pagadi*, *piñadi*, *artadi*...

egur 1 leña para fuego. • Ik. *subil*, *tronbill*.
• *Egurra burdixa bete, eta narra beste hainbeste, hogeta hamar errial izaten zalakuan nago*.

egur 2 madera, para trabajarla. • Sin. *zur*.

elkortu secar(se), endurecer(se). • Ald. *elkartu*, *alkortu*. Erab. *Elkortu* egitten dira bai jateko batzuk (patatak, gaztaiñak...), bai lurra.
• *Gaztaiñak lokotz barik gorde ezkeroko elkortu eitten dittuk segiduan; alperrik galdu eitten dittuk. Guk beti oskol eta guzti gordetzen genduazen ganbaran eta 3-4 hillian onak egoten zittuan (JE)*.

elor cardo espinoso. • It. TE. Bes. *elordi*, *elorreta*.
• *Elorra ahuntzak jaten dabe, dittuan arantzen ardura barik (TE)*.

elorri espino, en general. • Erab. Gaur egun oso gitxi erabiltzen dan berbia, ezaguna izan arren. Toponimian ugarixa. TE-k be adibide mordua daukaz, baiña gehixenak toponimiakuak. Sin. *arantza*. Bes. *elordi*, *elorreta*, *elortza*...
• *Bada gure inguruan, Ermuko mugen barruan, Elorreta baserrixa. / Elorretan, baserrixan aurretik izango zan elortza*

haundiren bat, oin be han badira eta (TE).

era haz, cara, derecho, anverso. • Ant. *itxulikalde*, *irulista*.

erain sembrar. • Ik. *sartu*.

erle-kezten grelo, flor del nabo. • Erab. Metaforia dirudi, benetako izena baiño. Sin. *nabo lora*, *tximixa*.
• *Tximixeri “erle-keztena” esaten jakue erlian agijoian trazia dakalako (MA)*.

ernamun brote; germen de cualquier semilla o fruto. • Ernamunak urtetzen detsa, sasoia etorritakuan, soluan edo ganbaran dana dalako frutia edo berduria gordeta daganian: patatiari, kipuliari, gaztaiñari, berakatzari... (batzueri *zilla* be esaten jakue). Ald. *ernemun*. Ik. *mota*, *pipitta*, *begi*, *punta*, *pinporta*.
• *Patatiak urtetzeko, begixa daukan zatixa sartu bihar da. Bi begi sartzen dira gitxienez, eta begittik ernamunak urtetzen dau. / Hazixak umedadetan eta illunpian laga ezkeroko ernemuna urtetzen jakue (MA)*.

ernamuna bota germinar, brotar estando en conserva. • Ald. *ernamunak urten*. Sin. *erne*, *ernia bota*.
• *Ernamuna botatzen hasi da eta sartzeko sasoia da (NA)*.

erne 1 iz. brote. • Hazi bat ereindakuan lehenengo agertzen dana. Sin. *ernamuna*. Ik. *begi*, *bota*, *ernia bota*, *mota*, *pipitta*, *pinporta*, *punta*.

erne 2 ad. germinar, brotar, en el suelo.
• Sin. *ernia bota*, *ernamuna bota*. Ik. *garatu*, *igo*, *loratu*, *zildu*.

erne 3 ad. germinar, brotar estando en conserva. • Sin. *ernia bota*, *ernamuna bota*.

ernekatz planta enclenque, a la que le cuesta crecer.

ernia bota germinar. • Sin. *erne*, *ernamuna bota*.

errege-sagar reineta, variedad de manzana.

- Sin. *errezil-sagar*. Ik. *sagar*.

erreturia egin quema de rastrojos. • Soluak garbitzeko, bedarrak eta sasixak erre. Ald. *erreduria egin*.

errezil-sagar reineta, variedad de manzana.

- Sin. *errege-sagar*. Ik. *sagar*.

esne-lora planta lechosa, flor lechosa, planta supuestamente venenosa. • Sin. *zapo-lora*.
• *Botaizu esne-lora hori berenua dauka eta (TE)*.

etorri crecer (las plantas, la cosecha).

- *Landarak ondo datoz aurtenguan (MAI)*.
/ *Aurten garixak berandu datoz (TE)*.

ezkur bellota. • Erab. TE-k diño *ezkurra* edozein arbolana dala; haritzana *haritxalia* dala. Ik. *haritxale*.

eztittu injertar. • Sin. *mentau*.

- *Sagararak, madarixak, keixiak eta frutua emoten daben zugatz guztiak eztittu biharra dabe gazterik (TE)*.

farra palo con ramas para sujetar las plantas.

- Ald. *parra*. Bes. *mahas-farral*.

gaiñigar ramas secas. • Zuhatzen adar igarrak, sarri sutarako erabiltzen diranak.

galburu espiga de trigo. • Sin. *gari-buru*.

galtzu rastrojo de trigo. • Garixa ebagi ostian lurrian geratzen dana.

galtzuondo rastrojo o tallo que queda en el trigo después de segado y la tierra misma en que se ha segado el trigo. • It. AZ

garara juan empezar a desarrollarse la planta.

garatu desarrollar(se), renovar, hechar escapos; germinar. • Burua dauken berdurei edo landarei burua “juan” eta hazixak botatzeko kertena eta lorak egittia: azei, nabuei, letxugei... Batzuek “porruak garatu” be esaten dabe. Ik. *aroldu, erne, garara jua, igo, loratu, makillatu, zildu*.
• *Letxugia garatzera doia eta kendu ein biharko da (MA)*.

garau grano. • Sin. *ale*.

Basarrittarrak gari-azauak eta gari-metak egitten.

garaundu desgranar. • Ald. *garandu*. Erab. Gitxi erabiltzen da. JME-k Bergaran be bardiña diño, *aletu* eta *urkuldu* gehixago erabiltzen dirala. Ik. *aletu*, *harrotu*, *irakorri*, *urkuldu*, *oskoldu*.

gargarau grano de trigo. • Ald. *galgarau*. Sin. *gari-ale*, *gari-garau*.

gari trigo. • Mendietan zihar laborerik garrantzitsuenetakua. Oinarrizko jatekua zan, eta gaiñera errentak ordaintzeko, eta elizkizunak ordaintzeko (bataiuak, entieruak, zoluak bedekatzia...) erabiltzen zan. Gure inguruan 1960 inguruan laga jakon ereintziari. Ik. *beranduko gari*, *gari-bizardun*, *goizgari*, *malgari*, *mozgari*.
• *Hiru klase zeren: bat gari bizarduna, bestia hauxe modukua, eta bestia malgarixa esaten jakona. Malgarixa kanpotik ekarritakua zan, barrixa zan, hori nere akorduan ekarri zan. Eta horrek eitten eban ale haundixagua, eta lastua sendo-sendua. Bizarduna txarra izaten zan, lanian pikau eitten eban! Punta zorrotza eukitzen eban, eta bizarrak ale guztietan. Eta laugarrena izaten zan goizgarixa; goixo emoten eban. Ha etortzen zan Sanjuanak baiño lehenuago, San Antoniotan! (ES).*

gari-ale grano de trigo. • Sin. *gari-garau*, *gargarau*.

gari-bizardun trigo barbudo. • Ik. *beranduko gari*, *goizgari*, *malgari*, *mozgari*.

gari-buru espiga de trigo. • Sin. *galburu*.
• *Eta behin zoiala Jesus, zapatua zala gari-soluetatik, bere ikasliak, gosiak ziranetik, ekin zetsen hartu gari-buru batzuk, urkuldu eta garaua jaten (TE).*

gari-ebatiak siega, labores del trigo, labores de cosecha de la mies. • Garixak zeukan biharrik gogorrenetakua. Egunsentixan hasten zan kafia eta patxarra armozau

ostian; 9.00-10.00ak arte gari-ebaten egon eta gero, hamarretakua egitten zan: berakatz-zopia, arrautza paria, hirugixarria... Gero gari-ebaten jarraitzen zan illuntzira arte, bazkaltzeko geldialditxo bat eginda. Garixa beti igitaixaz ebaten zan, segiakin asko galtzen zan-eta.

gari-eraitte siembra del trigo; labores de la siembra. • Ald. *gari-eraintze*.

gari-erne trigo verde. • Ik. *gari-heldu*.
• *Artaldia eruaten da gari-ernietara, gogorragua etorri deiñ (TE).*

gari-garau trigo, grano. • Sin. *gari-ale*, *gargarau*.

gari-heldu trigo maduro. • Ik. *gari-erne*.
• *Urrezkuak zidurixen euren sailletan gari-helduak (TE).*

gari-jorra desherbar, escardar el trigo; labores de descariado. • Gari-sailak jorratzia.

gari-lohi trigo no limpio de otras clases de semillas.

gari-meta hacina de trigo, montón de gavillas de trigo. • Garixa ebagi eta piskat lihortu ostian, gari-metetan ipintzen zan. Galburuak gora begira ipintzen ziran beti, eurixa egin ezker ez zittezen busti. Ik. *azao*, *bostekuak*, *hamarrekuak*, *mutxurixo*.

garitza trigal; montón de trigo.
• *Kutxa bi edo hiru betetzen zian, ta han eukitzen zittuan gure amak arrautzak. Arrautzak garitzan sartu ta konserbau eitten da! Garixa freskua da! Sartu eskua, bai? garitzan, ta fresko-freskua zu! Alperrik bero egongo da kanpuan, han barruan fresko-fresko egoten da. Ta hantxe eukitzen eban gure amak arrautzak! [...], badakizu, beruak galdu eitten dau arrautzia segiduan! Ta garitzan eukitzen zittuan gordeta! (JE)*

garixak bedinkatu bendecir el trigo.
• *Antxiña, maietza-junixo inguruan, gari-*

Asier Sarasua

Porrueen hazi-buruak Mendigoitti basarrixan.

*soluak bedeinkatu eitten zittuan auzoko
abadiak, trunboiak eta txingorra
urrintzeko, eta gari ugari jasotzeko (EA).*

garo helecho. • Sin. ira.

garotza helechal.

• *Ni erbittalarixekin juan nitzuan basarri
batera lo eittera, Oizko mendira, ta
txakurrakin ni oillagorretara. Kustiñua dok
eze, egun hartan, Dominu Santuetan, bost
oillagor hil najittuan nik, egun baten.
Piñudi bat hor, beste bat hamen, ta
bittartian garo-sailla. Txakurra hor
garotzan, ni hamen bidian behetikan, ta
txakurra “krak!” isilduta garotzan (PA).*

gaztaiña castaña. • Gerra sasoirarte, gitxi
gora-behera, gure inguruko zuhaitzik
ugarixenetakua. Gaztaiñak, sarri-sarri,
basarrixetako jatekorik inportantienak
ziran. Hainbat klase zeguazen, oso
desbardiñak. Guk jasotako izenak:
abadiñua, goizgaztaiña, txapardia,

txargaria eta iñurriñua. JME-k Bergaran
jasota: aritzaua, atalua, bizkeixa, idurixa,
iñarmentua, lete gaztaiña eta orri baltza.
Ald. *kaztaiña*. Ik. *abadiño-gaztaiña*,
goizgaztaiña, *iñurriño*, *naarbera*, *txaparda*,
txargara.

• *Gaztaiñak lehen asko. Bueno...! Gure
akordua baiño lehenago gehixago gaiñera!
Hamen dana gaztañadixak zian: goix-
gaztaiña, iñurriñua, abadiñua...
Abadiñuak garratzaguak izaten zian. Ta
iñurriñua ipurdi haundixakin... Eurak
arbolak egoten zian euren izenakin.
Lehengo zaharrak, ba, eurak zertutakuak,
plantaутakuak. Injertau eurak einda ixeten
zian! Injertautako gaztaiña ixaten da,
txapartia; txikixagua emoten eban (PE). /
Parajietan diferentiak izaten dittuk. Guk
gozgaztaiña, txapardia, txargaria, abadiño
gaztaiña... Gure amak erabiltzen jittuan
horrek izenok (JE).*

gaztaiña ahozabal castaña grande reventona.

• *Dana gaztaiña ahozabala, gaztaiñadi haretan (TE).*

gaztaiña aletako castañas que se desprenden antes del vareo.

gaztaiña-egur madera de castaño.

gaztaiña-lokotz cápsula de la castaña, envoltorio de castaña, cápsula espinosa, cápsula erizada. • Ald. *gaztaiña-lakatz, kaztaiña-lokotz*. Sin. *lokotz, lakatz*. Esak. *Gaztaiña-lakatzta baiño latzagua izan*. • *Gaztaiña-lokotza lezkotxe ikutu ezindako zittal bat einda dago aspaldi honetan gure uezaba (TE).*

gerri tronco. • Sin. *arbola-gerri, zugatz-gerri*. Ik. *anpor, buru, ipurdi*. • *Hementxe edozein lekutan eitten zan ikatza orduan! Botatzen zittuen paguak, ta erdiko gerrixa, materixal ona, aprobetxau eitten etsen. Ta burua, adarrak... horrek ebaten zittuen zerriakin. Eskuz ebagi be! ez zeguan oingo moduan motozerria! Pagua zan onena! Ikatza eitteko egurrik onena pagua! (JE).*

goixagoko tempranero, temprano. • Goixen, lehelengo batzen dan genero klasia. Ant. *beranduko*. Ik. *goiz-, goizgari, goizgaztaiña*. • *Lekak aurten goixagokuak asko emon dabe baiña berandukuak ez. / Garixak, bixarduna ta bixarrik barikua; ta motzagua ta luziagua ta... Goix-garixa be bai, goixagokua, ta beranduagokua be bai... Ixa hillebeten aldia etaratzen eban e! Heltzen! Erain batera eitten zian. Lehentxuago zeoze-zeoze akaso eingo zan goixagokua, baiña gitxi. Erain batera xamar ta heldu eitten zan lehenago zera, goixagokua, San Juan aurretik! Ta bestia, hortxe, San Juanetatik atzera, zerian, Santixauetan. Hori izeten zan, ba, denporia zelan datorren. Aurten izen balitza, ba...*

helduko zian San Juanak baiño lehen; maietzian helduko zan goix-garixa (PE).

goiz- tempranero, temprano. • Landara eta fruta batzuekin erabiltzen dan aurrizkixa, bestiak baiño goixago urtetzen dabela adierazteko. Ald. *goz-*. Bes. *goizgari, goizkeixa, goizgaztaiña...* Ik. *goixagoko, beranduko*.

goizgari variedad de trigo. • Lehenen batzen zan garixa. Ald. *gozgari*. Ik. *gari, gari-bizardun, malgari, mozgari*. • *Gozgarixa eta berandukua batera eraiñ, eta hillabeteko aldiakin batu. / Garixen artian klasiak eguazen: bata gozgarixa, lehenen urtetzen ebana, eta bestia berandukua, beranduko garixa (ES).*

goizgaztaiña variedad de castaña. • Klaserik onenetakua; lokotzeko 3 ale eta haundixak daukazena. Ik. *gaztaiña*.

gorriketan jardun labrar la tierra. • Sin. *gorrittu 1*. • *“Gorriketan dabixaz” esaten da, ba, lurra ariakin-edo labratzen danian, edo bedarra kentzen edo... (JE).*

gorrin enfermedad genérica de los cultivos; roña. • Tomatiak, patatak, mahatsak... eukitzen dabe gorriña eurixa eta egualdi umela egitten dabenian.

gorrindu enfermarse las plantas.

gorrittu 1 labrar la tierra. • Sin. *gorriketan jardun*.

gorrittu 2 pelar el pasto, dejar sin hierba.

hamabostekuak montones de 15 haces de trigo. • Hamabost gari-azauetako pilluak. Ik. *azao, bostekuak, bostekuetan ipini, gari-*

GARIXA EIBARREN

Garixa **eraitten** zan nobienbrian. Neguan laga, ta gero jorratu. **Jorratzia** lan txarra zan. Jeneralian ointxe jorratzen zan, enero azkena, febrero erdi... eta hotza betil! Hotza! Eta gero, hartu garixa, normalmente San Pedruetarako. San Pedruetan ganau premixuak izaten ziran, eta ordurako. Ganauakin juaan etxera, eta gero **gari-ebatera**, akordatzan nok! Garixa ebatan zan beti **igitaixakin**, **segiakin** sekula bez. Hamen garixa izaten zan sagraual Garixari biharra eitten jakon oin ajustadore batek moduan! Garixa detallera! Ahal dala, igitaixakin ebatan danian be, kuidauakin. Holan hartu, eskuakin, eta igitaixakin ebaji, "*ra-ra-ra*". Baiña beti, lurrian lagatzeruzkuan be, beti laga. Jaurti ezi Holakuak izaten ziran **gari-ebataille** txarrak!

Lehelengo ebaji eta soltian laga, lurrian. Eta hurrengo egunian, edo pixkat sikatzen danian, lotu eitten da, **azaua** eitteko. Eta lagatzen ziran, beti bost, hamar edo hamabost. "**Bostekuak**" esaten etsen, "**hamarrekuak**" edo "**hamabostekuak**". Eta gero, batzera juaten zaranian, hamabostekua bazan, ba, **besaria** esaten jakon. Hori zan ohitturia, kontatzeko, eta ipintzeko; jakitzeko gitxi gora-behera. Esaten jakon **bostekuetan ipini** edo **hamarrekuetan** edo **hamabostekuetan**. Gehixenak, normalmente, bostekuak eta hamarrekua izaten ziran. Eta soluan dibujua gelditzen da, urriñetik beiratuta; oso politta izaten zan. Garixa batzen danian haxe forman ipintzen da, illaran, kontran; eta beheko illaria kontrara, holaxen. Urriñetik beittu eta basarri ingurua zuri-zuri!

Beste egun bat edo, egualdi ona badago, lagatzen jako sikatzen. Eta gero, batu eitten da, eta orduan eitten dira **gari-metak**. Eta gero, metetan eukittakuan, hamabost egunera, hiru aste, edo dana-dalakua, atzera zabaldu eitten da, ta **garixa jo**; zabaldua euki euzki beropian, ta gero makiñara. Lehenago **txanketian**, losa baten gañian. Hamen losia, azaua hartzen zan holan, eta jo; gero, **gari-joteko makiñia** adelantua izan zan! Horrekin jotetan eben. Azaua hartu, burua aurretik, eta sartu makiñara. Lehelengo alde batera, gero bestera; alde bixetatik, aprobeatzeko. Peligrosua be izaten zan, eskua hartu makiñiak... Familixa guztiak eitten zeban horretan biharra, danak! Umiak be bai! Gari-jotia zanian bost urteko umiak be bai, besterik ez bazan, ba, azau bat edo bi ekarri, edo ura ekartzera beste batzuk, hamen **biharrian** dabillanari ekarri zeozter erateko, edo... Eran ein bihar izaten zan, hautsa, eta... Gari-jotian eitten zan erarixa, limoiakin, eta ez dakit zerekin... eta esne hotza arrautza gorringuekin, eta rona.... Dana ondo eraiñ, eta alimentau eitten zeban horrek! Eske bihar zatarran izaten zan. Kaso baterako, nik taillarrian ein dot biharra, eta gari-jotia gogorragua zan neretako. Eta gaiñera, zenbat eta beruago lana hobeto eitten da, eta aguntan ein bihar. Gari-jotia sekula ez da ingo laiñua daguanian, holan **egualdi** freskorik-eta, sekula! Egualdi txarrakin ezin! Garixa pixkat umela, edo zertu ezkeriok, ez dau balio. Pasau dira kasuak, asko, igual hasi egualdi edarra, bero-berua, **jo trumoia**, eta jo-ta antxixiketetan danak, jente guztia dana pillatzen ta tapatzen, etxe barrura sartzen. Beti egualdixan zain. Eta askotan pasau zan, garixa ebaji ta, gari-jotia juliuan azkenian edo agostuan lehelenguan, hortxe bittartian eitten ziran, normalmente hortxe eitten ziran, eta jo ezinda! Eta **Arratietan**: "*Arratietan jo bihar juat nik garixa?*" Izaten zan urte txarra.

Gero, garixa jo ta gero, **gari-pillia** egoten zan denpora batian hantxe. Eta gero sartzen zan **gari-garbitzeko makiñan**. Honek eitten dau garbi-garbiga. **Alia** batetik, eta **buruak** handik behera. Mekanismuak makiñari mobimientua emoten detsa, eta haixia. Eta haixiak eta mobimientuakin, ba, **garialia** batetik, eta **galburuak** bestetik, ganauak txahala eitten zebanian-eta emoteko. Eta haixiak **alotza** botatzen eban kanpora, urrin. **Belagixa** erabiltzen zan gari-aliak jasotzeko; alotza ez, alotzandako **eskuaria**. Alotza erabiltzen zan oillueri **azpixa eitteko**, eta... Eta ortuan **mallabixari**, mallabi haundixari, arotza ipintzen jakon, bedarrik urten ez deixan. Ezer ez zan galtzen basarrixan!

Emilio Azurmendi "Sagarbitsa"

meta, hamarrekuak, mutxurixo.

hamarrekuak montones de 10 haces de trigo.

• Hamar gari-azauetako pilluak. Ik. *azao, bostekuak, bostekuetan ipini, gari-meta, hamabostekuak, mutxurixo.*

haritxale bellota de roble. • Erab. TE-k diño

ezkurra edozein arbolana dala; haritzana *haritxalia* dala. Ik. *ezkur*.

• *Txarrixak gizentzeko ez da haritxalia lakorik (TE).*

haritz-mendi robledal. • It. TE. Sin. *harizti*.

• *Nere akorduan ondiokan, Urko eguzki-aldia zan haritz-mendixa (TE).*

harizti robledal. • Ald. *harezti*. Sin. *haritz-mendi*.

• *Hariztirik onenak galdu ziran tren-bidiak zabaldu ziranian (TE).*

harrotu desgranar. • Erab. *Harrotu* babia egitten da gehixenbat. Ik. *aletu, irakorri, garandu, oskoldu, urkuldu.*

hazi semilla.

hazi-buru parte compacta de la planta en donde está la semilla nueva. • Sin. *buru*.

Ik. *buruan egon, burua egin.*

• *Porruak eta kipulak hazi-buru ona dauke aurten.*

hazileku semillero, sementera, vivero, almáciga. • Sin. *hazitoki, mintegi*. Ik. *landatoki*.

hazitoki semillero, sementera, vivero, almáciga. • Sin. *hazileku, mintegi*. Ik. *landatoki*.

• *Ortuko baztar baten genduan hazitokixa, hazittarakua eraitteko (TE).*

hazittarako selección de cosecha para siembra.

• *Estuasunik haundixenian be, hazittarako gordetakuari ez jako ikutzen (TE). / Zu, zaran ederrakin, hazittarako gordeko zaittue (TE).*

heldu madurar(se).

heskera seto natural. • Lurrak, saillak, bidiak, zelaixak... zatitzen dittuen zuhaitz eta arbolatxozko hesixak, gehixenetan berezkuak.

heze inmaduro, verde. • Ondu edo heldu bariko frutak, edo ondo lehortu bariko egurra. Erab. Egurrakin edo frutekin bakarrik erabiltzen da; lekuak *umelak* dira. • *Honek intxaurrok heziak dare oindiok; neri holan ez jataz gustatzen (MAI). / Sutarako egurra ondo lihortu bihar da, bestela, hezia daguanian, keia botatzen dabelako (TE). / Hezia dago sagar hori (TE).*

hiru parte seca de los troncos. • Ik. *ixu, hirutu* (3.1.3. atala).

idar-oskol vaina de guisante.

igar seco. • Ald. *iger, ihar*.

igartu secar(se).

• *Lehen sagarrak egoten zittuan sanuak! Ta arbolak be oiñ, ihartu eitten dittuk gazterik asko. Lehenago, berriz, arbolak egoten zittuan... Ta oin gazterik ihartzen dittuk. Neri sagarrak, hor kanpoko sagar klasiak, mordua ihartu jatazak (JB). / Garixa igarra badago segiduan juaten jako alia: jo ta "raa!". Hezia badago ezin leike jo! (JE).*

igo desarrollar(se) algunas verduras, como la lechuga, la berza, la espinaca, la acelga...; subirse. • Ik. *aroldu, erne, garatu, loratu, makillatu, zildu.*

• *Letxugak igotzera doiaz, hazira doiaz; hasi jakue kertena gorutz (MA).*

intxaur baltz variedad de nogal. • Bertako intxaur klasia. Ik. *intxaur motxaila, intxaur zuri, madari-intxaur, sago-intxaur.*

• *Intxaur baltza armagintzan erabiltzen da, kaxak eitteko. Kanpotik ekarri izan da beti (EA).*

intxaur zuri variedad de nogal. •

Frutarbolia loran.

Bertako intxaur klasia. Ik. *intxaur motxailla*, *intxaur baltz*, *madari-intxaur*, *sago-intxaur*.

intxaur motxailla variedad de nuez. • Oskol gogorra dakan intxaur klasia. Ik. *intxaur baltz*, *intxaur zuri*, *madari-intxaur*, *sago-intxaur*.

intxaurti nocedal, nogueral. • Sin. *intxausti*.

intxausti nocedal, nogueral. • Sin. *intxaurti*.

iñausi podar árboles, podar árboles grandes.

• *Lehen hamengo pagadixak? danak iñausuten zittuan; aspaldi-aspaldi danak!* (JB).

iñausittako árbol desmochado. • Tantaixa ez dan arbolia. Ant. *tantai*.

• *Pago bata zan iñausittakua, bestia tantaixa* (TE).

iñurriño variedad de castaña. • Ipurdi haundiko gaztaiña klasia. Ik. *gaztaiña*.

ipurdi tronco (parte baja), tocón. • Sin.

arbola-ipurdi, *zugatz-ipurdi*. Ik. *anpor*, *buru*, *gerri*.

ira helecho. • Ald. *ida*, *ide*, *ire*. Sin. *garo*.

ira-arte helechal.

irabazi crecer las plantas, animales... • Ald. *idabazi*, *irebazi*, *idebazi*.

• *Ta gero, neguan geldi egoten da garixa luzaro; negua ez jako gustatzen. Ernetzen da, baiña gero neguan ez dau irabazten. Ta marzuan, euzkixak berotutakuan, barriro hasten da haura mobitzen. Ta egualdi ona eguanian, ba, ganauekin hesi bat pasatzen zan lurra gozotzeko; pixkat apurtu, garixak hartu deixan indarra!* (JE).

ira-berde helecho fresco.

• *Kaletarrak esaten dabe garotan igual eta "zer?, ira-berdetan zabizie ala?"* (JML).

iradi helechal, terreno de helecho. • Sin. *ira-sail*, *iratoki*, *iratza*.

• *Akondia gaiñian eben iradi bat eta Kalamuan beste ira-sail bat.*

ira-gorri helecho seco.

irakorri desgranar, extraer las habas de la vaina. • Erab. Gitxi erabiltzen da. Gehixenbat baben kasuan. *Ira-egurra* be bai, babak urkultzeko erabiltzen dan makillen izen moduan. Ik. *aletu, garaundu, harrotu, oskoldu, urkuldu*.

ira-pilla montón de helecho, almiar de helecho.

ira-sail helechal, terreno de helecho. • Sin. *iradi, iratoki, iratza*.

iratoki helechal. • Sin. *iradi, ira-sail, iratza*.

iratza helechal. • Sin. *ira-sail, iradi*.
• *Kalamuan bai iratzia ederra!, uste itsasua dala (TE)*.

ira-zil vara de helecho.

ira-zuztar rastrojo del helecho.
• *Basuan gelditzen dan ira-zuztarra, miñ emoteko bestekua oiñetako gogorak erabilli ezik (TE)*.

irulista envés, reverso de la hoja. • Ald. *irulesta*. Sin. *itxulikalde*. Ant. *era*.

itxulikalde envés, reverso de la hoja. • Sin. *irulista*. Ant. *era*.

itxundu deshojar(se). • Zugaitzak orrixak galtzia, edo nahitta norberak orrixak kentzia, ganajatekorako-edo. Ald. *itzundu*.

ixu yesca, materia seca de las hayas.
• Paguetatik ataratzen dan egur lihor arola. Ixu-egunian erabiltzen zan, subarrixagaz ixotu eta etxerik etxe suak bedeinkatzeko. Ik. *hiru; ixu-eguna (2.2.1. atala)*.

izardi savia vegetal.

jabe bako zugatz árbol mostrenco.

jan-sagar manzana para sobremesa o postre, no la clase utilizada para hacer sidra.
• Jateko dan edozein sagar klase: errege-sagarra, sanjuan-sagarra, goldena... Ik. *sagar*.
• *Hor sagastixan dana jan-sagarra dago*.

jarri enraizar. • Sin. *lurra hartu*.

kapelatu dar al árbol forma de sombrilla.
• Frutarboleri erdiko adar nagusixa moztu zabaletara hasi deiñ. Gitxiago bizi da, baiña fruta gehixago emoten dau eta errezago batzen dira. Ik. *kukulu*.

kañalera carrizo.

kardo cardo. • Itxura antzerakua daken lora askori esaten jako *kardo*. Gehixenbat lora horiduna da kardua.

karga-bedar cantidad de hierba que se lleva atada en la espalda. • Ald. *bedar-karga*.
• *Oiñ iñor ez dago basarrixetan usauta karga-naborik eruaten, karga-bedarrik be ez, karga-egurrik be ez... eta lehen kargatan asko eitten zan (NA)*.

keixa cereza. • Bes. *goizkeixa, keixa anpolari, keixa baltz, keixa zuri, txori-keixa*. JME-k beste honek be jaso dittu Bergaran: *abade keixia, Amerika keixia, dultzakeixia, garagar keixia, keizberia*.
• *Mentua edozein arbolakin! Okarana, keixia... Ganorazko alia emoteko, edo heuk nahi duan moduko alia emoteko, mentau ein bihar dok! Porejenplo, keixak be dagozak klase pillo bat. Ta mentau bakua bada, ba, eitten jok dana ale igualekin, ta dana holakotxe ale txiki-txikixa, txori-keixia. Ta bestiak, ba, edo beranduko keixia, edo anpolarixa, edo goiz-keixia edo... Bueno, kindia mentau bakua dok; kindiak ez jakak mentau biharrik. (JB)*.

keixa anpolari tipo de cereza, variedad de cereza. • Keixa ederra, haundixa. Ik. *keixa*.

keixa baltz variedad de cereza. • Ik. *keixa*.

keixa zuri variedad de cereza. • Ik. *keixa*.

kerten 1 tallo de cualquier planta o flor.
• Erab. Porrueen zati zurixari be *kertena* esaten jako. Ik. *trukutz, txorten*.
• *Aurten piparrak kerten motzak dagoz. / Horrek dira porru kertenak!, edarrak!*

(NA).

kerten 2 tallo, palo que crece al desarrollarse algunas verduras: lechugas, berzas....

• Erab. Kertena egitten jakue letxugei eta azei, esate baterako. Ik. *makilla, txisten, zil*.

korapillo en el corte de los troncos de los árboles, lo que ha resultado de la formación de una rama. • Ik. *arapo*.
• *Aizkolarixak eurak be maixu haundixak izan arren ez jetsek igertzen; igual pago haundi txamarra bada erdi-erdixan korapillua badauka, askotan posturia galdu (EA)*.

kukulu tallo central y principal de plantas y árboles. • Ik. *kapelatu*.

kuku-sagar agalla de roble. • Ik. *txantxillikot*.

kurkubitta variedad de manzana. • FO.
kurkubieta. Ik. *sagar*.

labore género de la huerta y de los sembrados: patata, trigo, maíz....

lahar zarza. • Sin. *sasi*. Ik. *sasitza, sastraka, arantza*.

laharrarte zarzal, matorral.

lakatz 1 cápsula de la castaña, envoltorio de castaña. • *Gaztaiñiak eukitzen daben arantzaz betetako oskola*. Sin. *lokotz, gaztaiña-lakatz*.

lakatz 2 ramita lateral de otra mayor.

landa tierra cultivada.

landara planta.

landategi semillero. • Ald. *landaratei*. Ik. *hazileku, hazitoki, mintegi*.

lar-mendi pastizal.

• *Handik aurrera, dana da lar-mendixa*.

larra pastizal. • Ald. *larre*.

larralde pastizal, terreno de pastos, tierra de pastos.

larruna pastizal, terreno de pastos, tierra de pastos.

lar-sail pastizal.

lasta-moltzo fardo de paja.

lastazau haz de paja.

lasta-zehe paja troceada.

lasto paja.

lastotoki pajar. • Ik. *sapai* (2.1.2. atala)

laukantoiko variedad de manzana. • Ik. *sagar*.

legen enfermedad de la corteza de los árboles.
• Ald. *leen*.

leka vaina de algunas leguminosas.
• *Gehixenbat erderazko “vainas” esateko*.

lixar salvaje, bravío, sin desmochar. • *Iñausi bako arbolia, mendikua*. Ik. *basa-, tantai*.
Bes. *zumalixar, pagolixar...*

lokotz cápsula espinosa de la castaña.
• *Gaztaiñiak eukitzen daben arantzaz betetako oskola*. Sin. *lakatz, gaztaiña-lakatz/lokotz*.

lora flor. • Erab. Eibarren ez da *lore* esaten.
Bes. *loran egon, loreleku, lorati, lora-txorta, loratsu...*

• *Basua izan arren zan lorelekua. / Baitta keixia be, sasoian, loratixa. / Haren aldia loratsua, guria baiño gehixago (TE)*.

lorara etorri florecer, cuando empiezan los primeros brotes. • Ald. *lorara juan*. Ik. *garatu, loratu, zildu*.

• *Hasi da pixkat berotzen, eta badatoz udalorak lorara! (MAI)*.

lorategi invernadero; jardín.

loratoki jardín.

• *Bizitza guztiak bihar leukie lur atal bat loratoki bihurtzeko (TE)*.

loratu florecer, florear; florear algunas verduras para crear semilla. • Ik. *lorara etorri, garatu, zildu*.

• *Sagarrak loratzen diranian ikustekuak dira (TE)*.

Intxaur moskaranak.

lur-aldatu transplantar.

- *Lur-aldatzia ein bihar da iratargixa kontuan eukitta.*

lurra hartu enraizar. • Sin. *jarri*.

madari-intxaur nuez muy grande y poco apreciada. • Ik. *intxaur zuri, intxaur baltz, intxaur motxailla, sago-intxaur*.

madal rama. • Sin. *adar*.

madari pera. • Ik. *makatz 2, neguko madari*.

mahaspasa uva pasa.

mahasti viñedo. • Sin. *mahatsadi*.

mahatsadi viñedo. • Sin. *mahasti*.

mahats-farral parral de uva. • Ald. *mahats-parral, mahasparra*.

mahats-korda racimo de uva. • Sin. *mahats-mordo, mahats-txorta*.

mahats-mordo racimo de uva. • Sin. *mahats-korda, mahats-txorta*.

mahats-orri hoja de uva.

- *Gaztetan mahats-orrixekin zigarruak eitten genduzen.*

mahats-txorta racimo de uva. • Sin. *mahats-korda, mahats-mordo*. Ik. *txorta*.

mahats-zepotz viña en donde la uva está distribuida en cepas individuales, no en parral.

maillasto caña de maíz. • Arto-landarian kertena. Ald. *maillastu*. Sin. *arto-lasto*,

arto-maillasto.

maillatu marcar, abollar, magullar. • Golpiatz hondatzia, sagarra arbolatik jausittakuan esate baterako. Ik. *maspildu*.

makatz 1 silvestre, bravío (en frutales).

- Zepatik, sustraittik berez urtendako landaria, frutarbolia gehixenetan. Bes. *keixa makatz, madari makatz, sagar makatz...* Ik. *araba-, asto-, basa-, txori-*.

makatz 2 variedad de pera, pequeña. • Ik. *madari, neguko madari*.

makilla tallo, palo que crece al desarrollarse las verduras. • Erab. *Makillia egitten jakue porruei eta kipulei, esate baterako*. Sin. *txisten, zil*. Ik. *kerten, makillatu*.

makillatu desarrollar(se), florear(se) las plantas y verduras; salir palo. • Lur azpiko landarei kertena egittia gero loratzeko: *kipuliari, porruari...* Sin. *zildu*. Ik. *garatu, aroldu*.

- *Hau da biharra!, porru guztiak makillatzera doiaz... / Porruei zilla urtetzen detse makillatzeko (MA).*

makuxa-sagar variedad de manzana. • Ik. *sagar*.

malgari variedad de trigo. • Ik. *gari bizardun, goizgari, mozgari*.

maluta hoja, envoltorio de la mazorca de maíz. • Sin. *arto-maluta*.

- *Kaskaria da txorokilla; eta gero, artaburua, artobizarrak, eta malutia, artomalutia. Hori adarra joteko be bai: malutia haix! Esaten zan, mozoluori esatia moduan. Lehen kostunbria zan (ES).*

mariagora cardo, semilla voladora.

- *Karduen loria igartzen danian urtetzen daben hazi zuri hegalarixak; gehixenbat, kardu-horixen kasuan.*

maskal 1 pocho, muy maduro; marchito.

- Ald. *maxkal*.
- *Tomatiak eta pikuaq, zemat maxkalaguaq,*

gozuaguak.

maskal 2 insípido, soso. • Ald. *maxkal*.

• *Aurten maillukixak maxkalak dagoz, ur epela moduan, ez gusto eta ez ezebez (NA).*

maskaldu marchitar(se), debilitar(se). • Ald. *maxkaldu*.

maskildu magullar(se), aplastar(se). • Golpe barik generua hondatzia, azpixon hartuta edo larregi estututa, esate baterako. Hori pasatzen jakue esate baterako frutei, tomatiei, kalabaziari... Ik. *maillatu*.

• *Gaiñian beste kaja bat ipiñi eta tomate gehixenak maskildu ein dira.*

mastra 1 tallo rastrero. • Mallabixen “ostrua”, esate baterako, lurrian tarrasian hazten dan landaria.

mastra 2 fronda, follaje. • Tomate, patata, pipar, eta antzeko landaren ostrotzia, orri pillo berdía. Sin. *ostro, ostrotza, mastratza, berde, berdetza, orritza, ostrozto*.

• *Hori da hori mastra edarra dakena aurten piparrak! (EA).*

mastratza fronda, follaje. • Tomate, patata, pipar, eta antzeko landaren ostrotzia, orri pillo berdía. Sin. *ostro, ostrotza, mastra, berde, berdetza*.

mentau injertar. • Sin. *eztittu*.

• *Frutarako, arbolak mentau biharra izaten dabe (EA).*

mentu injerto.

• *Oin keixak madarixak modoko aliak etarutzen dittue; etarutzen dittue oin keixa batzuek! Bueno! Oin mentuetan eitten juek hori: mento bat sartu, beste bat sartu, eta gero urtetzen juek... Demasak eitten jittuek oin! Keixiak mentau barik ez jok balio. Landaria hazten danian, adar bat ebagi eta beste bat sartu bihar izaten jakok. Hori ein barik ez jok balio. Sagarrak be bai, keixiak be bai, intxaurrak ez...*

SAGARRAK

Hamen inguruko sagarrak zerenak zittuan urtebetia, urdin-sagarra, baixona zurixa ta... zenbat izango dira gehixago? Bakotxak bere izena ipinittakua. Hainbeste sagar klase zittuan ta...! Ha galduta dagok ya, baiña hamen asko eguan sagarra! **Asilokia** ba bai beste bat. Neuk be bajakarazak zeretik ekarritta, Gabiriatic ekarritta. Holan ferixan batera juan ta Gabiriako gizon batek asilokak jekazen ta esan naetsan berari: “Hi, *mentua emongo destak?*” ta “*Bai gizon! Etorri nahi duanian!*” esan jestan. Juan nitzuan ta **aliak** emoten jakarazak. Ez dok ale haundixa, baiña oso biguna ta gozua sagarra jateko! Beste bat **bostkantioia**! Bost punta modukuak ekazen, eitten jittuan goixan. Oin be badagozak hamen Berrizen ta! Ta **urtebetiak** bi klase dare: bat **urtebete haundixa** ta bestia **urtebete txikixa**. Gero sardau-sagarra, **gaza-gorrixa**. Gaza-gorrixa, **gazia** dok sagarra, holan sakatu eskuan ta “*plast*” berez **maillatzen** dana. Ha **sardaua** eitteko dok ona. Jateko be bai batzuk, baiña jateko asko mingotsak dittuk. [...] Lehenago hazixa erein ta edozein basarrittan hartzen zuan **sagar-landaria**! Porejenplo, sardaua eitten zuan leku guztietan, **ur-sardaua** esaten jakuan; urakin nahastian eindako sardaua basarri guztietan eitten dok. Ha egoten danian, sagar-hazixa egoten dok eskuakin batzeko moduan. Orduan, hazixa hartu ta sikatu. Hazixa sikatu, karo! Bestela usteldu eingo litzakek ereiñ orduko! Neguan erein bihar dok hazixa udaberrixan **erne** deiñ! Ta, bal Porejenplo, hik sardaua eitten badok juliuan, handik eta nobienbre arte gordetzeko, ba, laga pixkat sikatzen, poltsa baten gorde, ta ondo egoten dok gero ereitteko. Ta erein holako kuadrotxo bat, ta sagarrak urtetzen jok, ba, **zerratu**! Ta gero handik urtia pasautakuan, beste leku batera aldatu buruak etaratzeko. Holako altura batera moztu ta **burua** etara gero **mentatzeko**; bihar dan lekuan sartutakuan mentau. Arbolia, gero nun sartu bihar duan sagar-arbolia, han sartu ta orduaintxe mentau. Osea, hazixa hartu, laga sikatzen, erain ta landariak urtetzen jok; gero aldatu, ta moztu, ta euki mentatzeko, sartu, ta yasta. Hori dok sagar-landaria hartzial.

Jose Bergara “Agarrazpi”

Gaztaiñiak bai; gaztaiña mentau ein bihar dok, ez jok balio bestela! Silbestria badok, gaztaiñiak emon eitten jok, baiña ezebez, eskasa. Hik hamen gozgaztaiña edarra badakak, ta hamen landara gaztia. Eta gozgaztaiña ona badakak, haren adarrak hartu, zorrotzu holan, eta landara gaztia ebagi zerriakin, brintzau piskat azala, eta hantxe sartu adarra. Ta sartu curioso-kurioso, azal bixak parian ipini, ta gero, ganauan pekorotzakin tapau, ta gero ondo zerrau bihar dok ez deixon haixerik iñundik sartu. Tapau fuerte, ta oratu eitten jetsak! Fazilla dok; behin ikusi ezkeru ez jakak problemarik (JE).

mihetz ralo. • Landarak bata bestiagandik urrin ipintzia, tarte haundixakin. Ald. *mihatx*. Ant. *zarratu*.

mihetz ipini meter las plantas separadas entre sí. • Ald. *mihetz sartu*.

mintegi semillero, sementera, vivero,

almáciga. • Erab. Ahozko jardunian *mintei* esaten da. Ik. *hazileku*, *hazitoki*, *landategi*. • *Bazan Gollibarrerako bidian ehizarixak “doña Ambrosian Mintegixa” esaten zetsen toki bat (TE).*

moskaran 1 envoltura de la nuez, cáscara verde de la nuez. • Ald. *moskan*, *moskoron*.

moskaran 2 mancha que deja la cáscara verde de la nuez. • It. TE. Ald. *moskan*, *moskoron*.

mota brote. • Loren ernamuna, fruta-arbolena gehixenbat. Ald. *mote*. Ik. *ernamun*, *pipitta*, *begi*, *punta*, *pinporta*. • *Frutabatzailliari, Plazentzian motatxorixa esaten jetsek, motia jaten dabelako. Udabarrixa heldu eta okaranak, albertxiguak... lumatu eitten jittuek horrek txarrixok! (AS).*

mozgari variedad de trigo; trigo chamorro al cual se le cae la barba al madurar. • Gari

Asier Sarasua

San Roman gaiñeko pagadixa edurpian.

klase bat, kaskamotza, bizarra jausten jakona heltzen darian. Ik. *gari*.

mutxikin 1 corazón de frutas; residuo de la fruta. • Sin. *umetxikin*.

mutxikin 2 residuo de cualquier cosa. • Ik. *ogi-mutxikin* (3.1.1. atala).

mutxurixo montocito de trigo. • Eurixa zetorrenian gari-azauak buzti ez zeittian egitten ziran metatxuak (larrialdixetan bakarrik, bestela gari-metak egitten ziran). Bes. *mutxurixotu, mutxurixogintzan, mutxurixoketan, mutxurixotan ipini, mutxurixotan batu...* Ik. *gari-meta*.
• *A! Hori garixeri! Mutxurixua, bai, esaten da! Mutxurixuak diaz, garixa ebagi, ezta? Ta lotuta lagatzen dozu, bostekua esaten jako, bostekuak eta bostekuak eta bostekuak eta laga. Dotore ipintzen diaz, basarrittarrak bere gustua eukitzen dau gauzak ipintzen! Ta gero, konparauta, igual, oiñ eurixa dator igual, eztakizu? ta ez dake metia eitteko astirik, ez? Metia eitteko denporia bihar da! Ez dake astirik ta eitten dittue mutxurixuak. Altzau, lurretik altzau, ta ipiñi alkarren hurrian, ba, lantzian ipiñi, ba, sei bat edo zortzi bat edo “ra!” tente. “Eurixa dator ta mutxurixuak ein bihar dittugu!” Ta “ra-ra!”, tente-tente ipiñi. Orduan, eurixa eitten badau be, lurran kontra ez dago garixa; lurran kontra garixa alperrik galdu eitten da! Lurran kontran badago ta eurixa eitten badetsa, harek garixak asko galtzen dau e? Ta horregaittik lurretik altxau, mutxurixuak esaten jako horreri. Ta gero mutxurixuak, gero egualdi ona bada, metau. Bai, bai. Mutxurixuak dia, ba, prisia dakenian (JE).*

naarbera castaña de media clase, de pocas púas. • It. AZ. Ik. *gaztaiña*.

nabazi semilla de nabo.

• *Nabazixa Elgoibarko ferixan saltzen eban gure aittak, eta aittittak eta...*

nabo-lora grelo florecido, flor del nabo.

• Sin. *erle-kezten, tximixa*.

neguko madari variedad de pera. • Neguko madarixak, oso gogorak eta erreta edo egositta jateko, Gabonetan, esate baterako, konpotia eginda. Ik. *madari, makatz 2*.

• *San Juanetan makatzak, udan madarixak, eta udazkenian negukuak. Ixa urte guztian eukitzen genduan madariren bat (JE).*

ongarri abono; estiércol.

• *Ardi-korotza, lorendako ongarririk onena (TE).*

orbel hojarasca.

• *Orbela da orri sikua; orrixa, lurrian jausten dana, hori da orbela; eta arboliak dakazenak, orrixa. Orbela beti esan jako lurrian daguanari (NA). / Orbela ekarri bihar! Pare bat burdi orbel ekartzen genduazen guk Arratetik! Pagan orbela azpizak eitteko ardixeri. Astian burdikada bat bota, ta han orbel gaiñian lo eitten gure ardixak. Lezetakuak be juaten zittuan, ta Iñarrekuak be bai, ta... danak! (VA).*

orri hoja. • Sin. *ostro*.

orrittu echar nueva hoja, salir hojas nuevas.

orritza fronda. • Sin. *berde, berdetza, mastra, ostro, ostrotza*.

ortu huerta.

ortukuak hortalizas. • Ald. *ortuko gauzak*.

• *Ortuko gauzia ez zan iñoiz falta izaten gure etxian (TE).*

ortu-sail huerta, extensión de huerta.

• *Ortu-sail garratza eukan baserri harek, kale inguruan zalako (TE).*

oskol cáscara, envoltorio. • Erab.

Gehixenetan “cáscara” esanguria daka (*intxaur-oskol, hur-oskol...*); batzuetan “leka” esanguria be badaka (*idar-oskol*). Bes. *intxaur-oskol, hur-oskol, gaztaiña-oskol, idar-oskol, baba-oskol...*

oskoldu desgranar. • Aletu, idarrak edo babak lekatik etaratzia. Erab. Gitxi erabiltzen da. Ik. *aletu, garaundu, harrotu, irakorri, urkuldu*.

ostro 1 hoja. • Sin. *orri*.

ostro 2 tallo, esqueleto de la planta que se ha quedado/dejado sin hojas, o se le han secado. • Sin. *berde, berdetza, mastratza, ostrotza 2*.

• *Patatak etaratzeko ostrotik oratu bihar jakue. / Patata-ostruak batu eta pilluan erre ein biharko doguz (NA)*.

ostro 3 rastrojo de las plantas cortadas, residuo que se queda en el suelo. • Bes. *letxuga-ostro, aza-ostro*. Ik. *arto-ostro, arto-zuztar*.

ostrotu secarse el follaje, la fronda; quedarse la planta en esqueleto.

• *Patatak ostrotu dira eta etaratzeko moduan dagoz (NA)*.

ostrotza 1 follaje, fronda. • Sin. *ostro, mastra, mastratza, berde, berdetza*.

ostrotza 2 tallo, esqueleto de la planta sin hojas. • Sin. *ostro 2*.

ostrozto follaje, fronda. • It. TE. Sin. *ostrotza, mastratza, berdetza*.

ota argoma, tojo. • Bes. *ota-baso, ota-moltzo, otatsu, otadi...*

otatza argomal, tojal.

• *Elorreta gaiñian otatzia haundixa (EA)*.

pagadi hayedo.

pagatxa hayuco, fruto del haya. • Erab. *Pagatxa* be ezaguna da, baiña *pago-ezku* asko be gehixago erabiltzen da. Sin. *pago-ezku*.

pago-ezku hayuco, fruto del haya. • Sin. *pagatxa*.

piku higo (*Ficus carica*).

pinporta forúnculo, yema, brote del capullo de la flor. • Ik. *ernamun, mota, punta,*

begi, pipitta.

piñadi pinar. • Ald. *piñari, piñuri*.

piñaburu piña. • Sin. *piñu-kaskara*.

piñazi piñón.

piñu-kaskara piña. • Sin. *piñaburu*.

• *Piñu-kaskarak batu bihar doguz sutarako*.

piñu-orri acícula, hoja de pino.

• *Bidian piñu-orrixa dago eta kontuz kotxiakin*.

pipitta brote de los árboles, bien de las hojas o bien de las flores. • Ik. *ernamun, mota, punta, begi, pinporta*.

punta brote. • Ik. *ernamun, mota, pipitta, begi, pinporta*.

sagar manzana. • Eibarren sagar klase honek jaso doguz: baixona zurixa, asilokia, makuxa-sagarra, errege-sagarra edo errezil-sagarra, urdin-sagarra, kurkubittia, bost-kantoi, laukantoi, sanjuan-sagarra eta sagar urtebetia. JME-k Bergaran beste honek be bai: agostu sagarra, esnaolia, frantzesa, guenetxia, ipurberdia, libra-sagarra, madari-sagarra, merkaliña, santiago-sagarra, txori-sagarra, zulote-sagarra eta zuma-sagarra. Ik. *kurkubitta, bost-kantoi, laukantoi*.

sagar-garratz variedad de manzana, amarga.

• Sagarrak talde haundi bittan banatzen dira: *garratz* edo *gazixak* batetik, eta *geza* edo *gozuak* bestetik. Ald. *sagar-garaz*. Sin. *sagar-gazi*.

sagar-gazi variedad de manzana, amarga.

• Sin. *sagar-garratz*.

sagar-geza variedad de manzana, dulce.

• Ald. *sagar-gaza*.

sagar-goza variedad de manzana, dulce.

• Sagardaua egitteko sagar klasia.
• *Aurten sagar-goza asko dago. Ia sagardauak zelakua urtetzen deskun! (EA)*.

sagar-umau manzanas conservadas en el

Arrajolako zelaixa eta basarrixa.

granero. • Urtian zihar ganbaran umauta gordetzen diran sagarrak.

• *Gabonetan, izara artetik, sagar-umauak.*

sagar-urtebete tipo de manzanas que se conservan todo el año. • Sagar klasia, ederra, hori-horixa, eta garratz samarra. Ald. *urtebete sagarrak.*

sago-intxaur variedad de nuez, grande. • Ik. *madari-intxaur, intxaur zuri, intxaur baltz.* • *Olan eta Arteittan ziran sago-intxaurrek (TE).*

sail labrantío, terreno labrado. • Bes. *gari-sail, arto-sail, patata-sail, porru-sail...* Ik. *solo.*

sanjuan-sagar variedad de manzana amarilla que madura en junio.

sapa mata, montón. • Zeozer zarratu eta ugarixa: landarak, saillak, uliak... Ald. *sepa.* Bes. *sasi-sapa, ule-sapa, lana-sapa...* • *Hirukotxa sapia eitten da, bai! (NA).*

sartu plantar, sembrar. • Ik. *erain.*

• *Ha sagastixa, sartu ein eban zure aittak! / Patatak sartzeko sasoia be laster dator (NA).*

sasi 1 zarza. • Sin. *lahar.*

sasi 2 zarzal. • Sin. *sasitza, sasikarte.* Ik. *sastraka.*

• *Basarrixan, gau eta egun txikik eta haundik jardun ezik, sasixak jan dana (TE).*

sasikarte maleza, zarzal. • Ald. *sasakarte, sasiarte.* Sin. *sasi, sasitza, sastra, sastraka, sastrakada.* Ik. *lahar, arantza, sostropo.* • *Sasikartetik urten dau zozuak eta ez dau urrin izango habixia.*

sasitza zarzal. • Sin. *sasi, sasikarte.* Ik. *sastraka, sostropo.*

sastra maleza. • Sasi, arantza, elorri, ota eta antzerakuen moltzua, anabasia. Bes. *sastraka, sastrakada.*

sastraka maleza. • Sin. *sastra, sastrakada.* Ik. *lahar, sasi, sasitza, sasikarte, sostropo.*

• *Sastrakia izaten da, bariaziñua.*

*Arbola... arbusto txikixak klase asko:
arantza zurixa ta arantza baltza ta...
Sastrakia haritxi esaten jako. Laharra be
haren familixakua da! Bertan, sastrakia
dagon lekuan, laharra be bai (PE).*

sastrakada maleza. • Sin. *sastra, sastraka.*
Ik. *lahar, sasi, sasitza, sasikarte.*

sendabedar hierba medicinal. • Erab.
Eibarren ez da “*sendatu*” esaten (*osatu*
esaten dogu), baiña bai *sendabedar*.

sikugarri heno, paja, forraje seco. • Ganauei
sikatuta jaten emoten jakuezen bedar edo
landarak: bedarrondua, lastua, alpapia...
• *Bai ba!, sikugarrixa neguan emon bihar!*
(VA).

solo terreno labrado, labrantío, tierra de
sembradío, sembradío, heredad. • Ant.
larralde. Bes. *patata-solo, nabo-solo, arto-
solo, gari-solo...* Ik. *sail*.
• “*Sailla*”, “*ortua*” eta “*solua*”, *danak*
dira antzerakuak (NA). / *Soluan dira*
etxeko danak laixetan, eguna zabaldu
dabenetik (TE).

solotu hacer tierra cultivable, convertir en
sembradío.
• *Txaria erre eta gero atxurtuta solotu dabe*
sail haundi bat, famelixia gehittu danetik
(TE).

sostropo matorral, arbusto pequeño.
• *Zuhaizka, sastraka*. JME-k bigarren
esangura bat be jaso dau Bergaran:
“*Zuhaitza ebaki ondoren gelditzen den*
ipurdia eta inguruan jaiotzen diren
laktzak”. Ald. *sastrapa, sostrapa,*
sastrapo.

suba-bedar planta supuestamente venenosa.
• Ik. *suba-lora, zapo-lora, esne-lora.*
• *Sorginkerixa baterako, sube-bedarran*
billa ebillen basuan (TE).

suba-lora planta supuestamente venenosa.

• Ald. *sube-lora*. Ik. *esne-lora, suba-bedar,*
zapo-lora.

subil tronco para leña; astillón. • Ald. *supil,*
sunbil. Sin. *tronbil*.

sustrai raíz. • Ik. *zuztar*.
• *Landarak atzera jartzeko,*
biraldatzerakuan, sustrai guztiegaz atara
bihar izaten dira eta euren lur apur bat
aldian dabela (TE).

tantai árbol bravío, sin desmochar. • Iñausi
bako zugatza. Ald. *tantari*. Sin. *arbola-
tantai*. Ant. *iñausittako*. Bes. *haritx-tantai,*
pago-tantai... Ik. *basa-, lixar*.
• *Hamen inguruan tantaixak... paguak*
tantaixak, gitxi. *Gitxi geratzen dittuk ya*
(JB).

tronbil tronco para leña; astillón. • Sin. *subil*.

trukutz troncho, parte dura de las hojas de
algunas hortalizas. • Erab. *Lekuko*
bakarrari jasotako berbia. JME-k *zurkun*
dauka jasota Bergaran, (berak be lekuko
bakarrari jasota) antzerako esanguriakin:
“*letxuga edo aza bati gogortzen hasten*
denean kukulu erdian egiten zaion
kirtena”. AZ-k ere antzera: “*trukutz (B),*
rastrojo de helecho, berza y maíz, que
queda en tierra segada la espiga”. Ald.
trukut.
• *Trukutza gurian ez da jaten, behixari*
emoten detsagu. *Beste etxe batzuetan*
horixe da gehixen gustatzen jakuena; zelan
leikian be... (MA).

txamarrak leñitas, ramas pequeñas y
menudas. • *Egur zati txikixak*. Erab.
Gehixenetan pluralian erabiltzen da. Ald.
zamarrak. Ik. *zarba, zirri-parrak*.

txantxillikot agallón de roble que se usaba
como canica. • *Lihortutako kuku-sagarrak,*
afariketarako erabiltzen ziranak. Ik. *kuku-
sagar*.

txaparda variedad de castaña. • *Berandu*

1.2. Fauna

Bigarren atal honetan animalien inguruko berbak sartu ditugu. Guztira sei azpiatal: *Koko izenak*, *Txori izenak*, *Basoko animalixen eta friztixen izenak*, *Animalixen inguruko berbak*, *Aberiak* eta *Animalixen berbetia*.

Aurreneko lau azpiataletan basoko animalien izenak jaso ditugu, orokorrean lan biologikoetan erabiltzen den hurrenkera berberean, animalia ximpleenetatik hasi (mamorro eta antzekoak), eta ugaztunetan amaituz. Hasteko *Koko izenak* jasotzen dituen azpiatala sartu dugu, intsektu, molusku eta gainontzeko ornogabeen izenekin. Ondoren, *Txori izenak* atalean, Eibar inguruan ikusten diren txori eta hegaztien izenak. Hirugarrenean gainontzeko animalia eta piztien Eibarko izenak sartu ditugu, arrain eta anfibioekin hasi eta ugaztunekin amaituz. Azkenik, *Animalixen inguruko berbak* izenekoan, aurreko hiruretan sartu ezin izan ditugun berbak aurkituko dituzu: animalien ugalketarekin zerikusia dutenak, ehizaren ingurukoak, eta abarrak.

Azkenengo bi azpiataletan etxabereen inguruko kontuak jaso ditugu gehienbat. Batean abereen inguruko hitzak (klaseak, animalien bizitokiak, ugalketarekin zerikusia dutenak...), eta bestean animalien “berbetarekin” zerikusia dutenak; hau da, animalien soinuak eta animaliak gobernatzeko erabiltzen diren ahotsak eta deiak.

Ahal izan dugun kasu guztietan izen zientifikoa gaineratu dugu, izen jakin bat zehatz-mehatz zein espezieri dagokion jakitzeko ezinbestekoa dela uste dugulako. Izenok (eta baita erdal izenak ere), UZEI-ren izendegitik hartu ditugu nagusiki (Aizpurua, 1984), azken urteotan sistematikan izan diren izen aldaketa gutxi batzuk izan ezik. Kasu batzuetan, espezie biren artean izan zitezkeen zalantzak argitzeko, azalpenen bat ere sartu izan dugu.

Liburu honetako atal gehienetan, sarrera bakoitzari erdal ordaina eta azalpena erantsi diogu argibide gisa. Atal honetako berba batzuetan, animalia hobeto identifikatu ahal izateko, UZEI elkarteak berak euskara estandarerrako proposatutakoa ere gehitu dugu, identifikatzeko lagungarri izan daitekeelakoan. Izan ere, kasu askotan horixe da jende gehienak ezagutzen duen izen bakarra (ez erdarazkoa eta ez zientifikoa). Esate baterako:

frutabatzaile camachuelo (*Pyrrhula pyrrhula*);

UZ: gailupa. • Sin. *puntabatzaile*, *motabatzaile*, *lorabatzaile*.

• *Hori dok txori gaiztua hori! Horrekin jai dagok! Urtero-urtero okaran barik gelditzen gaittuk. Okarana lorara datorrenian, hantxe agertzen dittuk eta “limpio” lagatzen juek! (AS).*

Iturri nagusiak kasu honetan ere ahozkoak izan dira, batez ere, *Eibarko Hegaztiak* (Sarasua, 1996) liburua idazteko egindako elkarrizketak. Hiru urtez, animalien Eibarko euskal izenak (ez hegaztienak bakarrik) jaso ziren gure inguruko baserritar eta ehiztarien artean, eta bilketa hura izan da atal honen oinarri nagusia. Dena dela, lan honetarako ere egin ditugu galdeketa bereziak, bai hutsune batzuk osatzeko, bai zalantza batzuk argitzeko. Azpiatal guztietako zerrendak osoak dira; hau da, izen ezagun zein ezezagunak sartu ditugu, atal hauetan gure inguruan bizi diren animalia guztien izenak biltzea interesgarri begitandu zaigulako.

1.2.1. Koko izenak:

Holaxen esaten diegu Eibar inguruan mamarro, zomorro eta enparauei. Atal honetan ornogabeen izenak bildu ditugu, bai artropodoenak (intsektu, marasma eta krustazeoenak), bai anelidoenak (har eta antzeakoak), bai moluskuenak (itsastarrak zein lurtarrak).

Eibarko izenaren ostean, erdarazko izena eta azalpena ipini ditugu. Sarri askotan izen zientifikoa ere bai. Dena dela, hurrengo atal batzuetan espezie mailara heldu garen bitartean, kasu honetan familia edo genero mailara bakarrik heldu gara. Izan ere, lekuko gehienak ere maila horretara heltzen dira: tximeleta guztiak *mitxeletak* dira, zizare guztiak *txixara* edota liztor guztiak *erlamiño*, benetan klase asko daudela ardura barik.

Zomorroen izenez gainera, euren bizimoduarekin zerikusia duten zenbait berba ere sartu ditugu; esate baterako, *amaraun*, *txirtxil-zulo*, *ezten* edo *abau* bezalakoak.

abau panal. • Ik. *erletxe*, *erlatoki*, *erla*, *erlabixa*, *erliak* urten.

• *Eztixa apartautakuen geratzen dana da abaua; zera, argizaixa! Nik ez dot erlien asuntuen gauza asko zertu, baiña abaua bai, abaua! Hari eraitten jako belozidadia bueltan emonda, eta eztixak urten eitten dutsa, ta geratzen dana da argizaixa, abaua (JML).*

adardun kakalardo ciervo volante (*Lucanus cervus*).

• *Udako illunabarrian, adardun kakalarduak hegan agertzen ziran, eta gure jolasa izaten zan harek txapelakin hurreratzia (TE).*

aken garrapata. • Erab. Inguruko herri batzuetan *akenak* eta *kaparrak* ez dira bat izaten, batzuk haundixaguak, bestiak txikixaguak diralako. Eibarren be hiztun batzuek bereizten dittue. Sin. *kaparra*.

• *Akena txarra da, e? Akenori? Joolin! Ganau kutxauak zelako zerak botatzen dittue ba? Askok sufritzen dabe. Bai, minberia; horixe bai! Nik zerian euki neban bat, akena. Akena ez zan, baiña beste izen bat... kaparrria! Diferentiak dira,*

baiña estilokuak. Hamazazpi urtekin hasi nitzan ardixak jasten, aittitta hil zanian. Ta hainbeste urtian ardixak jasten, ta ardixak kendu ta urtebetera esaten detsat erreñari bazkaittan: "hamentxe zeoze dakat". Ta bai, koko bat, akena! (FAO).

amaraun telaraña sin forma definida.

• Ald. *ameraun*, *amelaun*. Erab. Sare itxurakueri *masma-etxe* be esaten jakue; sare itxurarik ez daukeneri *amaraun* esaten jakue. Ik. *masma-etxe*, *masmaratxa*, *masma-zulo*.

• *Luziana! Hartiñ eskobia eta garbittixan ganbarako amaraun guztiak! (LL).*

ardi pulga (*Ctenocephalides*, *Pulex*, eta beste batzuk). • Erab. Nagusixenen artian gehixago erabiltzen da *ardi*; zenbat eta jende gaztiagua, orduan eta gehixago *arkakoso*. Sin. *arkakoso*.

• *Ardixa esaten detsagu. Arkakusua daka izena horrek, baiña ardixa esaten detsagu. Oin arkakusua esaten dogu. Eske ardixak mendixan dagozak-eta! Baiña lehen beti ardixa; lehen arkakusua iñok bez, beti ardixak (RI).*

arkakoso pulga (*Ctenocephalides*, *Pulex*,

eta beste batzuk). • Ald. *arkakotso*, *arkakutso*, *arkakusu*, *arkakuso*. Sin. *ardi*.
• *Guk lehen beti esaten gentsagun ardixa. Baiña arkakosua izen hobia izango da, ezta? Ardixa bestia be bada, eta... (NA).*

baba-koko gorgojo de cereales. • Ik. *burburixo*.

bare babosa, limaco. • Esak. *Edarra paria, karakola eta baria*.
• *Behin baten amamakin juan peleginaziñora, eguna pasau edarki hantxe, eta bazkaltzen, olixo-azatan baria azaldu jakun! (FAO).*

bartz liendre.

begixak ataratzeko libélula. • Sin. *sorgiñorraz, orratz*.
• *Izena ez jakixat horrek zelan daken, baiña guk umetan begixak ataratzekua beti; horrek potzuetan... bueno! (JMJ).*

bizixo lombriz intestinal.
• *Gure ume txikixa erdi-gaixorik dago. Bizixuak ei dakaz, eta badakizu, larri samar (EA).*

burburixo gorgojo. • Ik. *baba-koko*.

buztanbikotx tijejeta (*Forficula auricularia*).
• Sin. *txantxurkillo*.

eguzkixa ataratzeko mariquita (*Coccinella septempunctata*). • Erab. Umiak kantatzen zeben kantu batetik dator kixoa izen hau

matxingonagorrixari.

Atzapar puntan ipini eta kantatzerakuan hegan urtetzen bada, eguzkixa urtengo zala esaten zan. Sin. *matxingonagorri, marigonagorri, marigoringo, matxingorri*.

• *Hegan jarri deigun*

Marigoringua (*Coccinella septempunctata*).

eguzkixa ataratzekua, euririk ez deixan ein eguen arrasaldia danetik (TE).

eltxo mosquito.

erla abeja. • Ald. *erle*.

erlabixa avispero; colmena natural. •
Ik. *erletxe, erlatoki, erlauntz*.

erlamando 1 abejorro (*Bombus sp.*, eta beste batzuk). • *Erla itxurako koko hegalaria lodi, uletsu eta zaratatsuak. Erab. Mando atzizkixa “gangailu” edo “haundi” esanguriakin erabiltzen da Eibarren eta inguruan. Holan, erla haundixak erlamanduak (abejorro) dira, eta euli haundixak eulimanduak (moscardón). Ik. eulimando.*

• *Erlamiñuak eta erlak peligrasuak dittuk. Eztena sartzen juek errez harek! Ezpatak be bai. Baiña erlamanduak ezebezak dittuk, nagixak, ezer eitteko alperregixak (EA).*

erlamando 2 zángano, abeja macho.

erlamiño avispa (*Vespa sp.*, eta beste batzuk); UZ: liztor. • Erab. Bizkai aldeko *kurumiño* berbia ezaguna da, baiña ez da erabiltzen.
• *Bai. Ta zikiña, koko zikiña. Porejenplo, erlamiñuak? Madarixak eta melokotoiak? Oiñ? Ta sagarrak bigun samarrak diranak? Danak joditzen jittuek! Sagarra hau dok, eztok? Eta sartzen jok eztena esaten jakona, zulatzen jok, ta handik erdiko zereraiño usteltzen jok egun bi-hiru barru (JB).*

erlamiño baltz abejorro. • It. TE. Erab. TE-k dauka jasota esangura horregaz bere lexikoian, baiña ez dakigu zein espezie izan leikian.

erlatoki colmenar. • Ik. *erletxe, erlauntz, erlabixa*.

erla-txorta enjambre.

• *Erliak urten eta erla-txortia geldittu zan haritz adar baten, toki barri billa ziranak berriz agertu arte (TE).*

erlauntz colmena. •
Ald. *erlautz, erleauntz*.
Sin. *erlabixa, erletxe*.
Ik. *erlatoki*.

erletxe colmena. •
Sin. *erlabixa, erlauntz*.
Ik. *erlatoki*.

erliak urten
enjambrar.

• *Gaur eguardi aldera*

erliak urten dau, eta hor da galdara hotsa auzo guztian.

eskarabajo patatero (*Leptinotarsa decemlineata*). • Erab. Koko hau gerra ostian heldu ei zan Euskal Herrira. Ordura arte, *kakalardo* erabiltzen zan *koleopteruen* taldia izentatzeko. Espezie barri hau agertu zanian, barriz, bestiengandik bereiztu bihar zala pentsatu-edo, eta izen barrixa billatu jakon: batetik euskerazko *patata-koko* asmau zan; bestetik, erderazko *eskarabajo* hartu zan. Sin. *patata-koko*.

• *Holakorik ez jeguan lehenago. Hori gerra inguruan agertu zuan gure aldian. Patatia be beste nunbaitetik ekarri juen, patata differentia, auskalo mundik, eta patata-kokua be orduan agertu zuan, bai, patatiagaz. (...) Eskarabajua dok hori, bai, eskarabajua patata-kokua dok (EA).*

euli mosca.

eulimando moscardón. • Erab. *Mando* atzizkixa “gangaillu” edo “haundi” esanguriakin erabiltzen da Eibarren eta inguruan. Holan, erla haundixak *erlamanduak* (abejorro), eta euli haundixak *eulimanduak* (moscardón). Ik. *erlamando*.

ezpata tábano (*Tabanus sp.*). • Ald. *ezpada, ezpara*. Sin. *ezpateuli*.

ezpateuli tábano (*Tabanus sp.*). • Sin. *ezpara*.

ezten aguijón.

eztena sartu aguijonear, picar.

• *Orduan hasi zuan txillixoka! Harek zittuan orruak! Bai ba! Erlamiñuak eztena sartu jetsan, eta minberia dok hori! (EA).*

gabeko mitxeleta polilla, mariposa nocturna.

gei larva. • Erab. Eibarren erderazko “*ser capaz*” esateko, “*gauza izan*” edo “*kapaz(a) izan*” esaten da. Baiña “*gei*” berbia be erabiltzen dogu “*proyecto de cosa, material para hacer cosas..*” esanguriakin. Horren harira, animalixen munduan, *mitxeleta-geixa, kakalardo-geixa*, e.a. esaten da. Arraiñen kasuan, “*zehe*” da gehixen erabiltzen dana: *amorrain-zehe, eskaillu-zehe...* baiña “*larva*” barik, “*alevín*” esanguriakin.

har 1 ciempiés. • Sin. *koko 2*.

har 2 gusano. • Ik. *txitxara*.

har 3 oruga. • Ik. *zeruko katu*.

harko gusana de fruta. • JSM-k: “*agusanado, fruto atacado por el gusano*”. Ald. *harjo*.

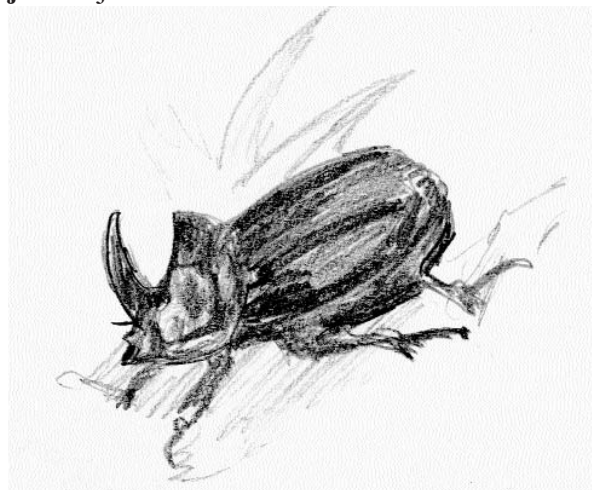
imutxa chinche (*Cimex lectularia*).

• *Plagia egon zuan Eibarren, imutxena! Noiz izango zuan hori? Gerra aurretik behintzat. Eta kendu ezinda ibili giñuazen. Etxe guztiak, barrutik imutxex jositta. Eta haginka eitten juek gaiñera (EA).*

iputargi luciérnaga (*Lamprys noctiluca*).

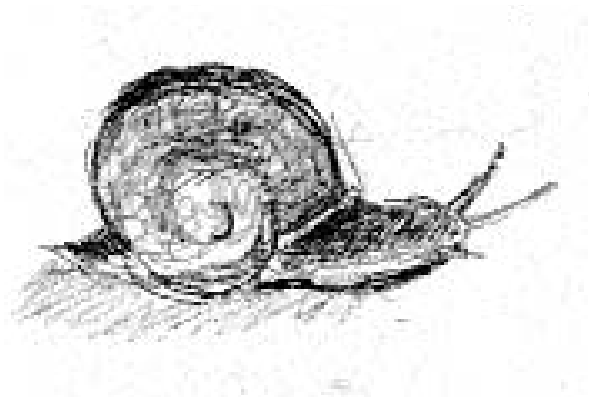
• Ald. *ipurtargi*.

jibixa jibión.

Adardun kakalardua.

• *Jibixa txiki-txikixak daukaguz afaittarako.*

kakalardo escarabajo. • Ik. *eskarabajo*, *patata-koko*.

kangrejo cangrejo de río. • Erab. Itsasokueri *karramarro* esaten jakuen arren, errekauekin gehixenetan erderazko *kangrejo* erabiltzen da. Ik. *karramarro*.

• *Loiñia, eta eskaillua... Gehixenbat horixe. Eta kangrejuak be bai. Matsarixan? Kangreju? Barra-barra, horixe bai!*

kaparra garrapata. • Sin. *aken*.

karramarro cangrejo de mar. • Ik. *kangrejo*.

kiskilla quisquilla.

koko 1 bicho. • Erab. *Zomorro* baiño arruntagua. Sin. *momorro*, *zomorro*.

koko 2 ciempiés, miriápodo. • Ik. *har 1*.

kokobiribil cochinilla (*Armadillidium vulgare*).

laba-txirtxil cucaracha (*Blatta* eta *Blattela* generoak).

lanperna percebe (*Mitella pollicipes*).

lapa lapa.

lupu escorpión; oruga venenosa; sabandija.

• Erab. Holaxen deitzen jako, orokorrian, gaizto eta kaltegarritzat jotzen dan edozein animalixa txikiri. Kontuan izan inguruko herri batzuetan (Leintz aldian gehixenbat) holaxen deitzen detsela erderazko “*salamandra*”ri. Esak. *Lupua baiño txarragua izan.*

mandeuli mosca borriquera. • Mando, zaldi eta ganau artian dabillen euli haundixa.

Mitxeletia sasi artian eguzki epeletan.

Haginka egitten dau. Ik. *eulimando*.

• *Mandeulixari*, *akabatzeko*, *burua kendu bihar jako*; *bestelan*, *eskuakin golpia jota ez da akabatzen* (AS).

marigonagorri mariquita (*Coccinella septempunctata*). • Sin. *marigorri*, *marigorringo*, *matxingorri*, *matxingonagorri*.

marigorri mariquita (*Coccinella septempunctata*). • Sin. *marigonagorri*, *marigorringo*, *matxingorri*, *matxingonagorri*.

marigorringo mariquita (*Coccinella septempunctata*). • Sin. *marigorri*, *marigonagorri*, *matxingorri*, *matxingonagorri*.

marraskillo caracol. • Ald. *narraskillo*. Erab. Hiztun batzuek *karakol* be erabiltzen daberen, *marraskillo* be natural-natural erabiltzen da. Inguruko herrixetan be Eibarko berbatzat jotzen da (Bergaran,

Lea-Artibai aldian...). Bes. *marraskillo franses* ("variedad que no se come" TE), *marraskillo zuri* ("variedad pequeña" TE).

masma araña. • FO. *marasma*. Erab.

Inguruko herrixetan *marasmia* eta *marmia* be esaten jako; Eibarren *masmia*.

masma hankaluze opilión. • Araknidua izan arren ez da benetako masmia. Hanka fin eta luziaguak daukaz.

masma-etxe tela de araña. • Erab. Sare itxurakueri esaten jakue *masma-etxe*; sare itxurarik ez daukeneri, *amaraun*. Sin.

MARRASKILLUAK

Karakolak eukitzen zittuen kaja baten, zahixa botata ta arto-adarrak ipinita, porkerixia botatzeko. Kaja haundixak, el egurrezkuak. Ta Gabonetarako, edo hamabost egun lehenago, berak esaten eban jateko moduan eguazela, zikin guztia botata. Ta jaten genduan, ba, Gabonetan ta Gabon zaharretan ta Erregietan ta... Kuadrillara be eruaten zittuan karakolak, baiña etxian ipinita eruaten zittuan. Gure amak ekan esku bat karakolak ipintzeko...! Nik eitten dot ondo garbittu, banan-banan apartau lehenengo, ta gero gatzakin ta binagriakin garbittu. Lau bidar edo bost bidar edo... Garbittu ondol Ipiñi kipula asko kazuelan, ta olixua be askol Ta gero beste lapiko baten berakatz askokin ura, gatzakin irakitzen euki; berakatz-saldia esaten dana, ezta? Ta pixkat bigundutakuan kipulia, bota hara karakolak ta tapau kazuelia. Ta berak emoten daben lurrunakin, ba, esan leike ustez saltsiak urtetzen detsala. Gero, txorizeruak sartu ta ogi-koskor bat bizperakua; edo sikuagua be igual, han biguntzen da-ta. Gero, berakatz saldia, dakazuna, bota; karakolak tapauta egon deixala berakatz saldiakin. Ta lantzian behin, kutxararik eta ez erabili, holan erañ kazueliari. Hara bota leike txorizeruak, urdeixa... Egun baten euki bihar dozuz hiru orduan irakitzen, baiña ez sutan erdixan, albuana-edo, baiña beti egon deilla "pil, pil, pil...". Hiru ordu lehenengo egunian, bigarrenengo egunian lau ordu ta hirugarren egunian, beste jatekoren bat ein bihar badozu kendu, ezta? baiña bestela, hirugarren egunian be euki hiru ordu-edo. Urtetzen dabe...! Saltsiak be gusto bat eukitzen dau...! Ez askok eitten daben moduan, goizian ipiñi karakolak ta gabian jan! "Tz, tz, tz..."Karakolak bere sustanzia bihar dau, ez tomatian gustua, karakol gustua euki... Al Ta beste gauza bat ez detsuet esan, horri eitten jakona: gindillia! Guri ez jaku gustatzen gindillia. Eran be ez dogu eitten-tal Ta gindilliak daka gero... sopletel!

masmaratxa. Ik. *amaraun*, *masma zulo*.

• *Masma horrek pare bat euli dakaz harrapauta beran masma-etxian (EA)*.

masmaratxa tela de araña. • FO. *marasma-etxe?* Sin. *masma-etxe*. Ik. *amaraun*, *masma-zulo*.

masma-zulo tela de araña. • Ik. *masma-etxe*, *amaraun*.

• *Masma-zuluak dittuk, ba, zelan esango deuat ba nik... Hodi itxuria daken masma-etxiak, zulo itxurakuak, horretxek dittuk masma-zuluak (JG)*.

matxingonagorri mariquita (*Coccinella septempunctata*). • Erab. Gure bilketan jasotakuaren arabera, *matxingonagorri* eta *marigonagorri* dira berbarik erabilixenak. Sin. *marigorri*, *marigoringo*, *marigonagorri*, *matxingorri*.

matxingorri mariquita (*Coccinella septempunctata*). • Sin. *marigorri*, *marigoringo*, *marigonagorri*, *matxingonagorri*.

matxinsalto saltamontes; langosta. • Sin. *saltamatxin*, *matxinsaltokari*.

matxinsaltokari saltamontes; langosta.

• Sin. *saltamatxin*, *matxinsalto*.
• *Neguan ez da ikusten holakorik. Horrek udabarrixan eta udan. Udan bai. Matxinsaltokarixak, orduan? Ugari, hamen inguruko solo guztietan (JMJ)*.

mitxelekote mariposa. • Erab. Agiñagan erabiltzen da gehixenbat. Sin. *txinbeleta*, *mitxeleta*.

• *Etxian mitxelekote pilla bat daukat, neuk harrapautakuak danak (NA)*.

mitxeleta mariposa. • Erab. Hauxe da berbarik erabilixena "mariposa" esateko. Sin. *txinbeleta*, *mitxelekote*.

Txantxurkillo (*Forficula auricularia*).

• *Hori mitxeletia izango dok ba! Eulixa ez dok! (JG).*

mitxeleta baltz mariposa, de mal agüero.

• *Illunabarreko mitxeleta baltzak bildurra emoten zetsen.*

mitxeleta-gei larva de mariposa. • Ik. *zeruko katu.*

mitxeleta zuri mariposa blanca, “que hace estragos en la huerta” (TE).

• *Mitxeleta zurixak lagatzen daben harra aza sailletan, hondamendi haundixa (TE).*

momorro bicho. • Sin. *koko.*

muskira baba de limaco o caracol.

odol-buztan sanguijuela (*Hirudo medicinalis*, eta beste batzuk). • Sin. *ur-buztan, uzan.*

oillo-zorri piojo de gallinas.

olagarro pulpo.

orratz libélula. • Sin. *sorgiñorratz, begixak ataratzeko.*

patata-koko patatero (*Leptinotarsa decemlineata*). • Sin. *eskarabajo.* Ik. *kakalardo.*

• *Patata gorrixa oin ikusi be ez dok eitten! Eta patata baltza bapez. Oingua, patata zurixa, gerratik honuzkua dok. Orduan etorri zuan eskarabajua be, patata-kokua! Alemaniatik ekarri ebela esaten juek, eta gehixago ez dok ezkutau! Aurretik ez jeuan patata-kokorik; iñok ez juan ezautzen! (JB).*

piñu-koko procesionaria (*Thaumetopoea pityocampa*).

potrozorri ladilla (*Phythirus pubis*).

saltamatxin saltamontes. • Sin. *matxinsalto,*

Asier Sarasua

Sorgin-orratz.

matxinsaltokari.

sei-hankako koko insecto.

sits 1 polilla.

sits 2 carcinoma. • Ik. *zeren.*

sorgiñorratz libélula. • Sin. *orratz, begixak ataratzeko.*

txantxurkillo tijeleta (*Forficula auricularia*).

• Ald. *zanzurkillo.* Sin. *buztanbikotx.*
• *Txantxurkilloz jositta dago keixia, kolkuan be sartu jata bat (NA). / Hau be gaiztua da. Zanzurkillua esaten gentsagun guk. Sagarrian egoten dira horrek, bai (RI).*

txibixa chipirón. • Erab. Hiztunen arabera amaierako *-a* berezkua da edo ez. Sin. *txipiroi.*

txinbeleta mariposa. • Ald. *tximeleta.* Sin. *mitxeleta, mitxelekote.*

txindurri hormiga. • Ald. *txiñurri, txinddurri.*
Bes. *txindurritza*
• *Udazken baten Urkon ikusi neban txindurritzia lakorik, danak hegodunak, ez dot uste gehixago ikusterik (TE).*

txindurri-etxe hormiguero.

txipiroi chipirón. • Ald. *txipilloi.* Sin. *txibixa.*

txirla almeja.

txirlak moluscos.

txirtxil grillo (*Gryllus* sp.). • Bes. *txirtxil-zulo, txirtxil-kantu, txirtxil-hots...*

• *Txirtxillak harrapatzia... hori dan-danak eitten eben. Txirtxillak harrapatzia. Zulora sartzan ziran ta zerakin, bedarrakin eragin ta ... (TZ)*

txirtxil-zulo agujero del grillo, nido.

txitxara lombriz (*Lumbricus terrestris*, eta beste batzuk). • Ik. *har*:

ur-buztan sanguijuela (*Hirudo medicinalis*, eta beste batzuk). • Erab. *Odol-buztan* be esaten jako, eta auzo-herrixetako uzan be ezaguna da, baiña normalian *ur-buztan* da izenik ezagunena. Sin. *odol-buztan*, *uzan*.
• *Ez dittuk hainbeste urte bez! Nere akorduan be saltzen jittuen botikan ur-buztanak. Ni neu be juanda nagok, amak esanda, botikara ur-buztanak erostera. Potietan saltzen jittuen, odola garbitzeko. Bai, bai, bai! Medikiak esanda! Zeozer osatuko zebelakuan! Jeseus! Ez dok gitxi aldatu mundua! (AS).*

ur-zorri especie de quisquilla de río. • Ik. *zorri*.

uzan sanguijuela (*Hirudo medicinalis*, eta beste batzuk). • Sin. *odol-buztan*, *ur-buztan*.

zapatari zapatero (*Hidrometidae*).

zeren carcinoma. • Ald. *zeen*. Erab. Batzuek *sits* esaten daben arren, hauxe da beran benetako izena, eta hala darabil jende nagusixak. Ik. *sits*.
• *Zugaitza bota eta gero egurra ondo zaindu bihar da: azala eta gizena kendu, eta hotzetan laga, gogortu deiñ. Bestela maskaldu eitten da, bigun-biguna geratzen da eta erreza da zerenak jotzia. Eta zerenak kalte handixa eitten detsa egurrari, kalte demasa (JB).*

zerenak jo carcomer; estar comido por la carcinoma.

• *Tira-tira-tira! Zelan gordeko jonagu mahai hori, zerenak jota dagon eta! (EA).*

zeruko katu oruga peluda. • Ik. *har* 3,

mitxeleta-gei.

zomorro bicho. • Sin. *koko*, *momorro*.

zorri 1 piojo. • Ik. *oillo-zorri*, *potro-zorri*, *ur-zorri*.

• *Ume kutxauak! Ixipillia, eta zorrixak, eta... Eneee! Orduan ez zeguan zerik eta! Ha orratzi zerratua ez dozu jakingo zer dan! Gauza estu-estua, orrazteko, txikitxo bat? Harek batzen zittuan zorrixak; ta hantxe illaran: klak, klak... Bai, bai, bai! Ta gure ama garbixa zan, señoia zan gure ama baiña!, ta bildurretan beti eskolatik umetan ia ekarten neban bat edo bi, edo... (FAO).*

zorri 2 pulgón.

• *Larrosak badatoz lorara, baiña makal samar dagozela uste dot. Zorritz jositta dagoz eta indarra kentzen detse (MAI). / Babian kokua badakik zer izaten zan lehen? Marraskilluak eta baria. Jan eitten juen! Urten illuntzixan ta han ibiltzen zittuan! Marraskilluak babia, ha orrixa biguna dagonian? Kertena bakarrik lagatzen jok derrepente. En kanbio, oin babiari eitten jako zorrixa. Ha be txarra dok, zorrixa be; dana jaten jok! (JB).*

zortzi-hankako koko arácnido. • Erab. TE-k holako zenbait berba dakaz jasota: *kokuak* (artrópodos), *sei-hankako kokuak* (insecto), *zortzi-hankako kokuak* (arácnido), *txirlak* (molusco)...

• *Kokuen klasiak dira: sei-hankakuak; zortzi-hankakuak eta zortzi hanka baiño gehixagokuak (TE).*

1.2.2. Txori izenak

Txori izenak izenburua jarri diogu hegazti eta txori izenak biltzen dituen atal honi. Gainontzeko animaliekin batera sartzerik ere bagenuen, baina Eibarren txorizaletasunak duen tradizioa eta izenen ugaritasun eta berezitasuna ikusita, atal berezia ematea pentsatu dugu. Izan ere, hizkuntza gutxik izango dute euskarak animalia eta landare izenetan duen aberastasuna; eta guztien artean hegaztiak dira ugarienak, ziurrenik ikusteko errazenak direlako eta ehizatu egiten direlako.

Eibarrek txori izenetan daukan ugaritasuna are handiagoa da. Horretan seguru asko zeresan handia izango du XV. gizalditik aurrera armagintzak gure artean izan duen indarrak. Ondorioz, ehiztariak gure inguruan beste inon baino gehiago izan dira, txori guztiak ezagunak, eta txori-izenak asko eta ugariak.

Euskal txori izenetako batzuk lehendik ere bilduak izan dira (adibiderako, Aldaz y Emazabel 1908, Aranzadi 1909, Elissalde eta Dassance 1923, Altuna 1931, Itziar 1966 edo Milan del Toro 1979). 1984. urtean, izenak bateratzeko asmoarekin, UZEIk *Animalia eta landare izenak euskaraz* liburua argitaratu zuen (Aizpurua 1984), eta harrezkero lan hau hartu da oinarritzat hegaztiei buruz idatzi diren ondorengo liburuetan. Bertatik hartu ditugu azpialal honetako izen zientifikoak, erdal izenak eta UZEI elkarteak euskara estandarretarako proposatutakoak.

Gure zerrenda hau *Eibarko Hegaztiak* liburutik hartu dugu (Sarasua, 1996). Orduko hura osatzeko Eibarko 15 ehiztari eta baserritarri egin zitzaizkien inkestak. Edozelan ere, orduan ilun geratu ziren izen batzuk zuzentzen eta argitzen ahalegindu gara azken urteotan egindako galdeketa berriei esker. Juan San Martinek ere jaso zituen Eibarren hegazti izenak (San Martin 1978). Hala ere, San Martinek berak onartzen duen moduan, izen batzuk Eibartik kanpoko ehiztarien artean jaso zituen, eta beste asko zalantzaszkoak dira. Horietako batzuk ere ekarri ditugu zerrenda honetara, baina It. JSM ikurrez adierazita.

abendu ratonero (*Buteo buteo*); UZ: zapelatz.

- Sin. *txitxalapur*. Ik. *arrai*, *arrano*, *gabillara*.
- *Abendua ugarittu ein dok azkenaldi honetan. Bai! nik uste juat baietz!* (JG).

abendu errege buitre (*Gyps fulvus*). • It.

JSM. Erab. Askoz arruntagua *arrano*.

abijoi vencejo (*Apus apus*) UZ: sorbeltza.

- *Ernaria modukua bai, baiña abijoia ez dok ernaria. Baltzagua, eta heguak be diferentziak, eta... Beste klase bat dok* (JM).

ahata azulón (*Anas platyrhynchos*). • Erab.

Paseko beste anatida guztiak be (*zerzetia* izan ezik) *ahatak* dira; basarrikuak, barriz, *bilixak* edo *paittak* dira.

aldra bandada. • Erab. Talde edo moltzo esanguria daka (*jende-aldria*, *txakur-aldria*, *ume-aldria...*), baiña gehixenbat txori taldia adierazteko erabiltzen da, erderazko *bandada*.

- *Kalandresak aspaldi ikusi be ez dittuk eitten; galdu ein dok txori klase hori. Lehen bai. Lehen? Gaztetan? Aldrak? Itzelak baiña! Zerua baltzitzekuak!* (AS).

antzar ganso común (*Anser anser*). • Sin.

Argi-oillarra (*Upupa epops*).

itsasantzar.

arabazozo estornino (*Sturnus sp.*).

argi-oillar abubilla (*Upupa epops*).

aritxarro herrerillo común (*Parus caeruleus*).

- Erab. TE-k dauka beran Lexikoian “Especie ornitológica” azalpenakin. Badirudi espezie hau izan leikiala, baiña ez dago garbi. Ik. *txinbotxa*.

arrai rapaz, ave de presa. • Sin. *txitxalapur*.

- *Gabillarak, miruak, abenduak... horrek guztiok arraixak dittuk, txitxalapurrak. / Juan zan astian eruan jeskuan arrai batek txitxia basarri-ataittik (AS).*

arranbaltz águila real (*Aquila chrysaetos*).

arrano buitre (*Gyps fulvus*). • Ik. *abendu, arrai, gabillara, txitxalapur*.

arrano zuri alimoche (*Neophron percnopterus*).

- *Ikusitta badakat nik arrano zurixa Asuntzan. Ni nitzan umetxo bat. Ez nekixan nun zeguan bez Asuntza. Eta tranpiakin harrapau zittuen arranua eta arrano zurixa. Eta juan nitzuan ba ni fraka motzekin! Aittak esandako bidietatik, harek*

bixak ikustera. Arrano bixak basarriko ataixan katiekin lotuta! Ointxe be ikusten nagok! (RI).

artatxori gorrión (*Passer sp.*). • Erab.

Eibarren normalian *hormatxori* erabiltzen bada be, Bizkaiko *artatxori* be ezagutzen eta erabiltzen dogu. JSM-k: “gorrión molinero, *Passer montanus*”. Ik. *hormatxori*.

basantzar ánsar campestre (*Anser fabalis*).

- It. JSM.

basoillar urogallo. (*Tetrao urogallos*).

basontz cárabo (*Strix aluco*); UZ: urubia.

- Sin. *gaberdiko mozolo*.

bela corneja (*Corvus corone*).

- *Gehittu dana belia da. Belia ikarragarri gehittu dok. Txorixa listua! Argixa da, oso argixa. Besterik ezebez, bestiak galdu. Garai batian mikak gehittu ziran, baiña gero belak etorri ziranian bialdu ein zittuen; haundixagua eta gogorragua itxuria, eta bialdu ein jittuezak (RI).*

bela txiki grájilla (*Corvus monedula*). • Sin. *belatxinga*.

belatxinga grájilla (*Corvus monedula*). • Sin. *bela txiki*.

belatxinga piko-hori chova piquigalda (*Pyrrhocorax graculus*).

belazar cuervo (*Corvus corax*).

belianak nidada del cuervo. • Bes.

- *ernarianak, okilanak, txitxalapurranak... Arrajolako makal haundixan buruan topau najittuan belianak. / Mandiolako ataixan urtero ernarianak (TE).*

berdeloi verderón (*Carduelis chloris*).

bertako txitxi bisbita arbóreo (*Anthus trivialis*). • Sin. *txitxi*.

- *Alde bakarra hankak dittuk; atzeko atzazkalari begiratu bihar jakok. Luzia bajaukak paseko txitxixa dok, negukua.*

Motza bajaukak, orduan, bertako txitxixa, udakua. Bixak dittuk gozuak jateko. Gitxi jaukek jateko, baiña ona, kirri-karra, hazur eta guzti. Bai udakuak eta bai negukuak, bixak bardin (RI).

bigotedun txinbo papamoscas común (*Muscicapa striata*); UZ: euli-txori grisa.
• Sin. *hauts-koloreko txinbo*.

bili pato (*Anas sp.*). • Erab. Etxeko (edo basarriko) ahatendako izena; pasekuak eta kazakuak *ahatak* dira; basarrikuak *bilixak* edo *paittak*. Sin. *paitta*.
• *Hori Eibarko berbia dok. Plaentxian eta Ermuan paittak esaten juek, baiña guk bilixak. Paittak be bai, baiña bilixak gehixago. Pasekueri, gero, ahatak, baiña etxekeuri, bilixa: “emoixon jaten bilixeri” eta “atzo bilixa afaldu genduan soziedadian” (AS).*

birigarro zorzal (*Turdus philomelos*). • Ald. *bidi(g)arro*.

birigarro hegogorri zorzal alirrojo (*Turdus iliacus*). • Sin. *paseko birigarro*.

buruhaundi alcaudón (*Lanius collurio*); UZ: antzandobia. • Sin. *txori-haundi, txinbo*

Asier Sarasua

Ernara-habixia basarri ataxan.

pikumotz.

buztanikara lavandera común (*Motacilla alba*).

buztanikara hori lavandera cascadeña (*Motacilla cinerea*). • Sin. *errekako buztanikara*.

durdura zorzal charlo (*Turdus viscivorus*); UZ: garraztarro. • Ald. *durdula*. Erab. Plazentzia eta Elgoibarko *karraztarro* berbia be ezaguna da, baiña askoz be gehixago erabiltzen da *durdura*. Sin. *karraztarro*.

• *Keixapia asko. Hamen keixia, ta azpizan txabolak eitten genduazen. Egusentixan egon bihar izaten zan; edo gaua pasau edo goixeko lauretarako jua bihar izaten ziñan. Eguarbitsan eitten genduan, Eguarbitsako behian keixia. Ta txorixa etortzen zan, durduria-edo, “drrruu...”, ta eskopeta txikixakin: “ta!”. Katamixarrak-eta, zenbat hiltzen genduazen? Kantidadia hiltzen genduan! Zozua, birigarrua, durduria, katamixarrak... hartzen diraz. Durduria asko. Oin hamen durduria galduta dago (RI).*

durdura baltz zorzal real (*Turdus pilaris*)
• Sin. *paseko durdura*.

eper gorri perdiz (*Alectoris rufa*) • Erab. *Eper* izena bakarrik be erabiltzen da *Alectoris rufa* espezierako, bera da-eta askogaittik ezagun eta ugarixena; “gorri” bestietatik apartatzia nahi danian gehitzen jako.

• *Pentsaizu, gerra aurrian gure aitxitxa arratsaldeko seiretan urten Orbeanetik, Zesterora jua zan, ta arratsaldian hil zittuan lau eper! Lau eper Zesteruan! Gauza bat esango deuat. Hamen trikitixan dantza eitten danian kantua dago: “...eperrak kantatzen dau Arrate Ballian...”. Eperrak egoten zian, oin dala 100 urte (AA).*

TXORIXAK

Eta hau be nun danik be, **bigotedun txinbua**. Bigotia daka holan-eta! Hau be akabo. Eta **txirixua** be bajatu dok...! Eta txoririk txikiña be hauxe dok, **paseko txirixua**, kolorietako banderiakin. Baiña oin iñun ez dagok. Castillan be **kalandresa** egoten zuan, laiñuak egoten zittuan! Galtzua izaten dok ba? Han eperretan, eta kalandresak millaka! Laiñuak! Eta oin bape ez dagok, *desaparecido*. Han be benenua botatzen juek, eta... Txori sinpatikua **txinbo burubaltza**, gora ta behera beti. Ta **katanarra** be ez juat ikusi aspaldixan! Baiña juan zan astian ikusi najuan **okil-txorixa**! Hori da *un milagro*. Jarritta neguan eta, enel Okil-txorixa! Politta txorixa! Holaxen euki najuan. Hirekin egon ta ezkeru ikusi najuan Urkuzegin, eta harrezkeru bape, juan zan astera arte. Pentsaik zenbat dagon! Eta ni gaztia nintzarian, hor, Intxaurzabal aldian, holakua bastante jeguan. Lehen hariztixak zittuan ba, eta hor ibiltzen zittuan. Haritzian ibiltzen dittuk horrek. Eta **berdeloia** be gastau dok, joel Lehen ibiltzen zittuan asko; baiña asko! Oin ez dok ikusten kasualidadez bez. Politta txorixa! Eta ondo kantatzen jok. Lehen txorixa kantuan mendixan? Habixa-denporan? Eta **txirriskillia** be gitixtu ein dok. Horrek lehen bandadak egoten zittuan, eta oin... Eta **txitxixa** be bajatu dok asko! **Pasekua** ikusten dok, baiña **bertakua** asko bajatu dok. Harek jateko onak! Setienbrian egoten dittuk gizen-gizenak, ederra! Prejiduta jateko fenomenual! **Hormatxorixa** dok zailla jateko, hazurra asko ta gogorra. Baiña txitxixak? Koipetsuak, eta samurrak, kirri-karra, gozo-gozuak! Eta **txinbua** be gozua, txinbuak edarrak jateko! Potolo-potolo-potolo egoten dittuk, hor agosto-setienbre inguruan. Holan, ipurdi biribil-biribilekin. Baiña hori be dana gastau dok, oin ez dagok ezer. **Pikuko txinbua** be gastatzen joiak, zihero joiak bajatzen. Erreka ingurukua be bape ez dagok; **buztanikarak** hiru edo lau, eta besterik ezebez. **Urmakinistak**, eta **uroilluak**, eta... Lehen urmakinistak eta **kuliskak** edozein lekutan. Eta **urrozua** be bai. Oin, nun diranik bez! Gastau! Penagarraxal.

eper urdin perdiz pardilla (*Perdix perdix*).

eper zuri perdiz nival (*Lagopus mutus*).

ernara golondrina común (*Hirundo rustica*)

- Ald. *ernada*, *enara*.
- *Ernarak lehengo aldian... ezta erdixak bez! Lehen korta guztietan habixia (RI)*.

ernara txiki avión común (*Delichon urbica*).

errekako buztanikara lavandera cascadeña (*Motacilla cinerea*) • Sin. *buztanikara hori*.

errekako txinbo ruiseñor bastardo (*Cettia cetti*)

eskillaso arrendajo (*Garrulus glandarius*)

- *Eta keixapian, lehengo zaharrak danak! Arnora, ta Illordora... Ein txabolia, bizperatik basarrira juan, han lo ein, ta hamabiko txikixakin. Baiña triskanzak! Berrogeta hamar; ta... Zakukadia! Bai, asko hiltzen zan: eskillasua, bidigarrua, durdulia, zozua... Eitten zittuen kriston triskanzak! (AA)*

frankolin alcaraván (*Burhinus oedicnemus*)

- Erab. *Larroillo* be jasota dauka JSM-ek, baiña askoz be gehixago erabiltzen da *frankolin* izena, bai Eibarren, eta bai inguruko herrixetan. Sin. *larroillo*.

frutabatzaile camachuelo (*Pyrrhula pyrrhula*); UZ: *gailupa*. • Sin.

- puntabatzaile, motabatzaile, lorabatzaile.*
- *Hori dok txori gaiztua hori! Horrekin jai dagok! Urtero-urtero okaran barik gelditzen gaittuk. Okarana lorara datorrenian, hantxe agertzen dittuk eta "limpio" lagatzen juek! (VA). / Frutabatzailliak udabarrixan fruta-arbolen motak edo pipittak jaten dittu. Okaranak, frixkuak, albertxiguak eta holakuak; hortittik izena. Inguruko herrixetan, ostera, "motatxorixa" esaten detse (AS). / Joe! Honek frutabatzailliok... Basarritarrak detsek amorro bat...! Loria jaten jok horrek, udabarrixan melokotoiak loran, eta*

Gaberdiko mozolua.

honek, "ttuk-ttuk!", dana barrura. Eta kardua be bai. Nik txakurrak dakarazen lekuan, han karduk urten, eta frutabatzailliak beti han dagozak (RI).

gaberdiko mozolo 1 búho chico (*Asio otus*).

gaberdiko mozolo 2 cárabo (*Strix aluco*)

- Erab. *Gaberdiko mozolo* izena *Strigidae* famelixako guztiekin darabigu Eibarren (*Tyto, Strix, Asio, Bubo, Athene...*). Espezierik normalena gure artian *Strix aluco* (*cárabo, urubia*) da eta horixe da gehixenetan guretako *gaberdiko mozolua*; negu-udabarrizan "UHU-HUU" ezaguna botatzen dabena. Espezie honendako *basontza* izena be erabiltzen da, bestiengandik bereizte aldera. Sin. *basontz*.

gabillara gabilán (*Accipiter nissus*). • Ald. *kapillada, gabillada, kapillara, gabellara...* Erab. Harrapakarixendako erabiltzen dan *txitxalapur* izenakin be ezagutzen dogu. Ik. *abendu, txitxalapur*.

gabillara buztanluze aguilucho cenizo

(*Circus cyaneus*); UZ: mirotza. • Sin. *gabillara zuri, gabillara urdin*.

gabillara txiki 1 cernícalo (*Falco tinnunculus*).

gabillara txiki 2 halcón (*Falco peregrinus*).

- Erab. Eibarren gitxi ikusten dan hegaztixa da. *Falco tinnunculus*-en trazia dakanez, berari moduan esaten detsagu, *gabillara txikixa*; bestela erderazko *halkoia*.

gabillara urdin aguilucho cenizo (*Circus cyaneus*). • Sin. *gabillara zuri, gabillara buztanluze*.

gabillara zuri aguilucho cenizo (*Circus cyaneus*). • Erab. *Gabillara urdin* eta *gabillara buztanluze* be esaten jako, baiña *gabillara zuri* da izenik normalena Eibarren. Sin. *gabillara urdin, gabillara buztanluze*.

galeper codorniz (*Coturnix coturnix*). • Ald. *galiper*. Erab. Bizkaixan normalagua dan *poxpolin* izena be ezaguna da Eibarren. Zaharren artian erabili be bai; gaztiaguen artian *galeper* nagusittu da. Sin. *pospolin*. • *Oin ez, oin ez. Oin ez dago galiperrik hamen inguruan. Lehen bai. Garixa be danian, eta galiperrak gustora. Gure aittak takian-potian ekartzen zittuan afaittarako! Baiña oin ez; oin kanpora juan bihar; Burgosera-eta (JMJ).*

gautxori chotacabras (*Caprimulgus europaeus*); UZ: zata arrunta.

- *Eta beste bat dok gautxorixa, chotacabras. Bati agindu najetsan hilgo nebala, eta oin ezin juat harrapau! Gabaz ibiltzen dittuk-eta. Azkenengoz ikusi najittuan bi Karabixetan, egunsentixan. Hego luze-luziak... okelia ezebez (RI).*

gran duke búho real (*Bubo bubo*). • Erab. Frantsesetik hartutako izena; ez da Eibarko espeziea.

hauts-koloreko txinbo papamoscas común

Bein batian nindoyala,
txiri-txiri txoritxara,
Txara txikittik beriala,
ipoñ au zan pasau, ara:

Txepetx txiki txatxan batek
mara-mara eben negarra,
ebalako eñ Jupiter-ek
txoritxo txiki txatxarra.

Bertantxe zan txirixua,
txioka baten negarrez,
zalako jan biarrekua
kokua bai, azirik ez.

Baitta txinbo buru-baltzak
baeban ugari illetia,
Bilboko eitzari garratzak
zetsela su ta gerria.

Txirrizkillia eten bako
ay baten, ene amatxual
auzu 'n esan zetselako
txatxalatxo barrixual

Txantxagorrixa, bere aldetik,
negar sotiñak t' abarra,
jakiñ-jakiña zanetik
emaztiak iñona aurra.

Bardiñ zan kuku erdaldun,
biotza ebala tapa-tapa,
alde biarrakin alargun
umiak iñori lagata.

Baltzez jantzitta zozua,
negarragaz begixetan,
txanboliñ txistu zorua
zalako bestien festetan.

Mozolo begi aundiduna,
bere izenan kontra asarre,
ba naiz izan jakittuna,
izenagaittik, askok barre.

Ibiltarixanak, 245.orr. Toribio Etxebarria

(*Muscicapa striata*); UZ: euli-txori grisa.

• Sin. *bigotedun txinbo*.

hegabera avefría (*Vanellus vanellus*).

• *Oin kanbixau ein da, baiña edurrak eitten zittuan, eta hegaberak egoten ziran (RI)*.

hontza lechuza (*Tyto alba*). • Erab. *Mozolua* eta *mozolo zurixa* be esaten jako. Beste mozoluekin ez nahastatzeko *hontza* erabiltzen da. Sin. *mozolo zuri*.

hormatxori gorrión (*Passer domesticus*).

• Erab. Inguruetako herrixetako *patxi-zahar, artatxori, kaletxori...* eta antzerakuak be ezagunak dira Eibarren, baiña *hormatxorixa* esaten detsagu guk. Ik. *artatxori*.

• *Txirriskillak-eta be bai, ezta? Baiña txarrena hormatxorixa. Hori da txori marrajua hori! Lehen, artua eta garixa eraitten genduanian, zerua ikusi ezinda. Gari-sail osua hormatxoriz jositta, eta ezin kendu. Alperrik txorimalua ipinita be (EA)*.

itsasantzar ganso (*Anser anser*). • Erab.

Normalian, basarrikuei *antzar* esaten jakue, eta pasekuei *itsasantzar*. Sin. *antzar*.

• *Edurra ekarten dabenak... itsasantzarrak dira harek, e?: "zenbat itsasantzar pasau dan! edurra dator!" eta holako komentarixuak eitten dira, bai... (NA). / Itsasantzarrak eurixa eta hotza ekartzen dabe (TE)*.

itsas-arrano águila pescadora (*Pandion haliaetus*). • It. JSM. Erab. Ez da Eibarko espeziea.

itsas-eper canastera (*Glareola pratincola*).

• It. JSM. Erab. Ez da Eibarko espeziea.

itsas-ernara charrán (*Sterna hirundo*). • It. JSM. Erab. Ez da Eibarko espeziea.

itsas-mika ostrero (*Haematopus ostralegus*).

• It. JSM. Erab. Ez da Eibarko espeziea.

kaixo gaviota (*Larus sp.*).

- kalandresak** calandrias (*Alaudidae*). • Erab. *Alaudidae* familixako danekin darabigu: *alondra, totovía, calandria, cogujada...*
• *Akondian be, akordatzen jata kalandresak. Bertan gelditzen ziran; urtietan egoten zan. Akondian beti kalandresa bertan geratuta; pasian geratu eitten zan (AS).*
- kardantxillo** jilguero (*Carduelis carduelis*); UZ: karnaba.
• *Horrek guztiok ondo kantatzen juek: kardantxilluak, eta tariñak, eta berdeloiak, eta pardilluak, eta... Kaixolan be makiñatxo bat eukittakua nok ni. Likiaz harrapau, eta kaixolara. Berihala bertakotzen dittuk. Eta kantua? Zelan kantau? Zoragarrixa (RI).*
- karraztarro** zorzal charlo (*Turdus viscivorus*)
• Erab. Plazentzia eta Elgoibarko *karraztarro* berbia ezaguna da Eibarren, baiña askoz be gehixago erabiltzen da *durdura*. Sin. *durdura*.
- katanar** agateador (*Certhia brachydactyla*); UZ: gerri-txorria.
- kuku** cuco (*Cuculus canorus*).
- kurrillo** grulla (*Grus grus*). • Ald. *kurroillo*.
- larroillo** alcaraván (*Burhinus oediconemus*).
• It. JSM. Erab. Eibarren, gaur egun behintzat, *frankolin* da izenik normalena. Sin. *frankolin*.
- lorabatzaille** camachuelo (*Pyrrhula pyrrhula*); UZ: gailupa. • Sin. *frutabatzaille, motabatzaille, puntabatzaille*.
- mendioillo** sisón (*Tetrax tetrax*).
- mika** urraca (*Pica pica*).
- mingor** agachadiza (*Gallinago gallinago*); UZ: istingorra.
- mingor txiki** agachadiza chica (*Lymnocyptes minimus*).
- miru** milano (*Milvus sp.*). • Esak. *Miruak baiño atzamoskol luziaguak euki*.
- motabatzaille** camachuelo (*Pyrrhula pyrrhula*); UZ: gailupa. • Sin. *frutabatzaille, lorabatzaille, puntabatzaille*.
- mozolo txiki** mochuelo (*Athene noctua*).
- mozolo zuri** lechuza (*Tyto alba*). • Sin. *hontza*. Ik. *gaberdiko mozolo*.
- neguko paranda** pinzón real (*Fringilia montfringilia*). • Sin. *paseko paranda*.
• *Paseko parandiari “neguko paranda” be esaten jako, neguan hotz haundixa daguanian bakarrik etortzen dalako Euskal Herrira (AS).*
- neguko txitxi** bisbita común (*Anthus pratensis*); UZ: negu-txirta. • Sin. *paseko txitxi*.
- oillagor** becada (*Scolopax rusticola*).
- okil** pito real (*Picus viridis*). • Erab. *Picidae* famelixako guztientzat erabiltzen da, baiña hauxe (*Picus viridis*) da alde haundixakin ezagun eta ugarixena.
- okil txiki 1** pájaro carpintero (*Dendrocopos minor*).
- okil txiki 2** trepador (*Sitta europaea*); UZ: garrapoa. • Sin. *okil-txori*.
- okil-txori** trepador (*Sitta europaea*); UZ: garrapoa. • Sin. *okil-txiki*.
- pagauso txiki** paloma zurita (*Columba oenans*); UZ: txoloma.
- pagauso** paloma torcaz (*Columba palumbus*)
• Ald. *paguso, pauso, pago-usu...* Erab. Paseko usorik ugarixena. Pago artian bizi eta pago-ezkurak jaten dittualako esaten ei jako “pagauso”.
• *Ene!, ezkurrez beteta dago hau usuau, paguanak daukaz gehixenak. Izen be, horregaittik esaten jakue honei “pago-uso”, ezta? (NA).*
- paitta** pato (*Anas platyrhynchos*). • Erab.

Etxeko (edo basarriko) ahatendako izena; pasekuak eta kazakuak *ahatak* dira; basarrikuak *bilixak* edo *paittak*. Sin. *bili*.

paranda pinzón (*Fringilia coelebs*); UZ: txonta.

• *Ugarixenetakua parandia*. Zozua, *txepetxa*, *txinbo batzuk...* *baiña gehixen*, *gaur egunian*, *parandia*. *Baiña nahiko txori ganorabakua dok: jateko ezebeza, eta kantuan be eskastxo*. *Bestiak bai, kardantxilluak eta berdeloiak*. *Horrek bai kantarixak (JMJ)*.

paranden gixoi picogordo (*Coccothraustes coccothraustes*). • Sin. *pikolodi*.

pardillo pardillo (*Carduelis cannabina*); UZ: txoka.

paseko birigarro zorzal alirrojo (*Turdus iliacus*). • Sin. *birigarro hegoorri*.

paseko durdura zorzal real (*Turdus pilaris*). • Sin. *durdura baltz*.

paseko paranda pinzón real (*Fringilia montfringilia*). • Sin. *neguko paranda*.

paseko txirixo reyezuelo (*Regulus ignicapillus*); UZ: erregetxo bekainzuria. • Sin. *txinbo burugorri*.

paseko txitxi bisbita común (*Anthus pratensis*); UZ: negu-txirta. • Sin. *neguko txitxi*.

pikolodi picogordo (*Coccothraustes coccothraustes*). • Sin. *paranden gixoi*.

pikuko txinbo curruca capirotada (*Sylvia atricapilla*); UZ: txinbo burubeltza. • Sin. *pikutxori*, *txinbo burubaltz*.

• *Pikuko txinbua udazkenian asko ikusten da mahatsa, pikuak eta huntz-hazixak jaten, arra buru baltz-baltzaz eta emia burugorrixa (RI)*.

pikuoker piquituerto (*Loxia curvirostra*).

pikutxori curruca capirotada (*Sylvia atricapilla*); UZ: txinbo burubeltza. • Sin. *pikuko txinbo*, *txinbo burubaltz*.

pospolin codorniz (*Coturnix coturnix*). • Ald. *poxxpolin*. Erab. *Galeper* gehixago entzutzen da; *poxxpolin* Bizkai alderuntz gehixago. Kantuaren onomatopeiatik dator izena. TE-k be horrela dakar: “*Onomatopeya que sustituye a veces a galeperra. Codorniz*”. Sin. *galeper*.

puntabatzaile camachuelo (*Pyrrhula pyrrhula*); UZ: gailupa. • Sin. *frutabatzaile*, *motabatzaile*, *lorabatzaile*.

sasitxori 1 acentor (*Prunella modullaris*); UZ: tuntun arrunta.

sasitxori 2 zarcerro (*Hyppolais polyglotta*).

tarin lúgano (*Carduelis spinus*).

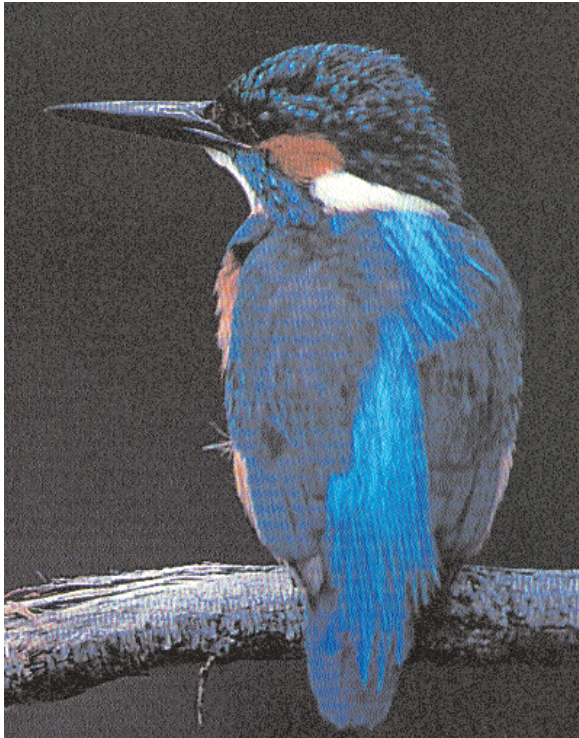
txantxagorri petirrojo (*Erithacus rubecula*).

txepetx chochín (*Troglodytes troglodytes*).

• *Eitten genduan... pikuak jatera etortzen ziran zozo-birigarruak ta “a distancia” txabola txiki bat eiñ. Harek pikuak jatera ta distanziatik txabola bat einda ta handitik eitten genduan tirua... Txantxagorrixak eta txepetxak txori txiki-txikixak izaten dira. Horreri kasorik bez (TZ)*.

Txinbo karkarra (*Saxicola torquata*).

Ur-makinistia (*Alcedo Atthis*).

txinbo curruca mosquitera (*Sylvia borin*).

- Erab. *Txinbo* berbia ixa edozein txori txikintzat erabiltzen dogu Eibarren, baiña gehixenbat *Ficedula* eta *Sylvia* generuentzat. Ik. *bigotedun txinbo*, *txinbo burubaltz*, *txinbo hegozuri*, *pikuko txinbo*.

txinbo burubaltz 1 carbonero común (*Parus major*); UZ: kaskabeltza. • Erab. *Paridae* famelixako txori danendako izena.

- *Mordua dagozak: batzuk zurixaguak, bestiak txikixaguak, bestiak gangordunak... baiña guk daneri igual, txinbo burubaltzak. Baiña klasikua hauxe dok, paparrorixau (JMJ).*

txinbo burubaltz 2 carbonero garrapinos (*Parus ater*). • Erab. *Paridae* famelixako txori danendako izena.

txinbo burubaltz 3 carbonero palustre (*Parus palustris*). • Erab. *Paridae* famelixako txori danendako izena.

txinbo burubaltz 4 herrerillo capuchino (*Parus cristatus*); UZ: amilotx mottoduna.

- Erab. *Paridae* famelixako txori danendako izena.

txinbo burubaltz 5 curruca capirotada (*Sylvia atricapilla*). • Erab. Eibarren, *txinbo burubaltz* gehixenbat *Paridae* famelixakuendako erabiltzen da. Dana dala, *Sylvia atricapilla*-ri be halan esaten jako. Sin. *pikuko txinbo*, *pikutxori*.

txinbo burugorri reyezuelo (*Regulus ignicapillus*); UZ: erregetxo bekainzuria. • Sin. *paseko txirixo*.

txinbo buztangorri colirrojo tizón (*Phoenicurus ochruros*).
• *Taillarrian txinbo buztangorrixa. Joe! Umiak eitten dittu! Taillarreko kablien artian habixia! Urtero-urtero bi aldiz eitten dittu umiak, urtero (RI).*

txinbo buztanluze mito (*Aegithalos caudatus*).

txinbo buztanzuri collalba gris (*Oenanthe oenanthe*).

txinbo errial torcecuellos (*Jynx torquilla*); UZ: lepitzulia.

txinbo hegozuri papamoscas cerrojillo (*Ficedula hypoleuca*).

txinbo karkar tarabilla (*Saxicola torquata*); UZ: pitxartxar burubeltza. • Erab. Inguruko herrixetan erabiltzen dan *otatxori* izena be ezaguna da Eibarren, baiña ez da larregi erabiltzen.
• *Beti otia eta txaria dagan inguruan. Basuan sekula bez. Beti ota artian hori: "kar-kar-kar". Izena be holaxe jakak, txinbo karkarra (JMJ).*

txinbo pikumotz alcaudón (*Lanius collurio*); UZ: antzandobia. • Sin. *txori-haundi*, *buruhaundi*.

txinbotxa herrerillo común (*Parus caeruleus*); UZ: amilotxa. • Erab. *Paridoentzat txinbo burubaltz* izena erabiltzen da, baiña *Parus caeruleus*-entzat

1.2.3. Basoko animalixen eta friztixen izenak

Txori izenak zerrenda berezi batean sartu ditugun bitartean, gainontzeko animalia eta piztien izenak batera sartu ditugu atal honetan; gutxiago izanda, anfibio, narrasti eta ugaztunen izenak batera biltzea komenigarriagoa zela pentsatu dugu, askorendako ez baita samurra animalia bakoitza zein taldetakoa den bereiztea. Arrainak ere, gutxi direnez, bertan sartu ditugu.

Aurreko ataletan legez, Eibarko izenaren alboan erdal baliokidea eta izen zientifikoa sartu ditugu; batzuetan baita euskara estandarerako hobetsitakoa ere. Kasu guztietan UZEIren zerrenda (Aizpuru, 1984) izan dugu erreferentzia nagusia.

Sarrera gehienak espezieen izenak dira (*erube, subalindara, ziraun, basahuntz...*), baina bestelako izen batzuk ere sartu ditugu, batez ere animalien etxebizitzetako buruzkoak: *xagu-zulo, sator-bide*.... Arrain eta ugaztunen kasuan gehienetan espezie mailaraino zehaztu dugu (*basakatua, katapardua, ogigaztaia* edo *pitotxa* oso antzekoak dira, baina bakoitzak bere izena du). Anfibio eta narrastietan, oster, gehienetan genero mailan geratu gara, lekukoek ere ez dutelako gehiago zehazten. Hau da, igel guztiak *ugaratxo* dira Eibarren, eta sugandila guztiak *subalindara*, talde horren barruan gehiago zehaztu barik.

Azpiatal honetan zerrenda osoak sartu ditugu, hau da, gure mendietan bizi diren animalia guztien izenak, berori berezia edo ezezaguna den ala ez begiratu gabe. Baina hiztegiaren arau orokorrari jarraituz, kanpoan laga ditugu bertakoak ez diren eta erdal izena duten espezie gehienak, esate baterako *elefante, tigre* edo *hipopotamo*. Etxabereen izenak ere ez dituzu hemen aurkituko, hurrengo atalean sartu ditugulako.

Iturri nagusia ahozkoa izan da. Toribio Etxebarriari ere hartu dizkiogu izen batzuk eta hainbat adibide, baina izen-emaita nagusiak Jose Bergara, Roberto Isasi, Juan Manuel Jaio, Jose Gisasola eta Migel Zarrabe izan dira.

aingira *anguila (Angilla angilla)*. • Ald. *angira*.

• *Bedar-zelaixa da ura juaten dana. Zuek ez dakizue baiña, ura emoten jako errekatik. Pentsau: hamen zelaixa, eta albotik errekia. Ba errekiari ein kanala, holan erreixak eiñ, holan zelaira, eta hamendik ura bedar-zelaira! Zu!, ba hor errekan aingirak eitten ziran. Nik baten ein nittuan urrixkak!, ene-ene! Gure gizonak nunbaitten harrapau eban aingiriori, eta ataixan nun azaltzen dan pañeluakin?!*

Nere urrixkak, ene! Pentsau neban subia zala! Esan netsan: "Gehixao ekarten badozu, harrika jaurtiko dot!". Honek gizonok?!, honek gizonokin alperrik dok eta... (NA)

aingira-zinbrixo *anguila* pequena.

aixeri *zorro (Vulpes vulpes)*. • Ald. *axeri(xa), azeri(xa)*. Erab. TE-k eta basarrixetakuak amaierako "-a"-kin darabixe: *aixerixa*.

• *Oin, txitxak, nere lehengusuari abendu horrek jaten detsaz danak. Eta azerixak be bai. Horrek oillo txikixok? Adarrian egoten*

dittuk lo; eta bajatzen diranian bestia zain!
 “klaus-klaus-klaus!” (RI).

amorrain trucha (*Salmo trutta*).

• *Eta arraiñak be bai! Eibarko errekan zarbo-ezkailluak; mordua hartzen juen. Ibur inguruan amorraina asko; eta Maltzan orduan loiñia eta barbua (JTx).*

amorrain-zehe alevín de trucha.

• *Gure Diputaziñuak amorrain-zehia zabaltzen eban errekatxuetan, arrazia ez zein galdu (TE).*

angula angula.

antxoba anchoa (*Engraulis encrasicolus*).

• Ald. *antxoa, antxua*.

arratoi rata (*Ratus norvegicus*).

atun atún.

azkonar tejón (*Meles meles*).

• *Gure txikittan, azkonarrak baziran ondiok gure aldietan. / Aurtengo Karmenetan azkonar parejia ikusi genduan etxostian.*

bakillau bacalao (*Gadus morhua*).

• Ald. *bakallau, makillau, makallau*.

bale ballena. • Erab. Kostaldetik sartutako berbia.

bargo barbo (*Barbus bocagei*). • Ald. *barbo*.

basahuntz 1 ciervo (*Cervus elaphus*). • Ald. *basoahuntz*.

basahuntz 2 corzo (*Capreolus capreolus*).

• Ald. *basoahuntz*.

basakatu gato montés (*Felix sylvestris*).

• Ald. *basokatu*. Ik. *katapardo*.

basurda jabalí (*Sus scrofa*).

• *Basurdak ikusgarririk Arno aldiak! Han dana dok ba txaria eta artadixa, eta gustora bizi dittuk basurdak han inguruan. Baiña honutz be etortzen dittuk. Ez dok asko gurian be aztarka ibili zirana (JMJ).*

berdel verdel (*Scomber scombrus*).

bixigu besugo (*Pagellus bogaraveo*).

erbi liebre (*Lepus europaeus*). • Esak.

Itxaitten dabenak erbixa be harrapau.

erube salamandra (*Salamandra salamandra*);

UZ: arrabio. • Ik. *urandra*.

ezkaillo bermejuela (*Phoxinus phoxinus*).

• Ik. *zarbo*.

• *Jente askok jakin bez bi dirala! Bai ba. Zarbuak eta ezkailluak gehixenetan batera harrapatzen dittuk. Eta jente askok “zarboezkailluak” dana bat diralakuan. Baiña ezta hurrik emon bez. Zarbuak eta ezkailluak konpletamente diferentiak dittuk. Txikixak bixak, baiña oso diferentiak. Ezkaillua baiño zargua hobia neretako (JMJ).*

ezkaldarro bermejuela, variedad grande.

ezkal-zehe cría de bermejuela.

• *Ezkaldarrua haundixagua, eta ezkal-zehia umia, txikixa.*

fritzixa animal salvaje dañino. • Ald. *priztixa*.

• *Kaltegarrixenak? Fritzixen artian asko dare txarrak: satanderak, aixerixak, basakatuak.. Asko txarrak! Nik amorrua satanderiari gehixen (JG).*

hartz oso (*Ursus arctos*).

Katamixarra (*Sciurus vulgaris*).

hariapeko topo (*Talpa europaea*). • It. AZ. Erab. AZ-k dauka Eibarren jasota. Gaur egun, behintzat, *sator* da erabiltzen dan berbia. TE-k be badakar, baiña beste esangura batekin: “*Afloramiento o fuente subalvea*”.

hondarrazpiko salvariego (*Trachinus sp.*).

igabera nutria (*Lutra lutra*). • Erab. Hau berbiau TE-k dauka batuta, eta inguruko herrixetan be batu izan da hiztegitan (Arrasaten, Markiñan, Oñatin...), forma askotan: *igaribai*, *igaribi*... MO-k be *Igarabija* dakar. Gaur egunian ixa erabiltzen dan berba bakarra *ur-txakur* da, bai Eibarren, bai inguruko herrixetan. Sin. *ur-txakur*.

• *Gu gaztiak giñala hil eben Errebaleko zubipian gure erreka azkenengo igaberia (TE).*

itsaskabra cabracho (*Scorpaena sp.?*).

ixurda delfin.

katagorri ardilla (*Sciurus vulgaris*). • Erab.

Eibarren *katamixarra* askoz gehiago erabiltzen dan arren, auzo batzuetan *katagorri* be ezaguna da. Sin. *katamixar*.

katamixar ardilla (*Sciurus vulgaris*). • Ald.

katumixar, *katamixar*. Sin. *katagorri*.

• *Katamixarra hildakuan hartu baiño lehenago ordu erdi edo itxain bihar da, hoztu arte: arkakusuz jositta egoten da (AA).*

katamotz lince (*Lynx pardina*). • It. TE.

katapardo jineta (*Genetta genetta*).

• *Oin ez, aspaldi ez. Katapardua galdu ein da. Bueno! Urriak ikusi ez dotela (JG).*

kirikixo erizo (*Erinaceus europaeus*).

korrokoi mujol, muble (*Mugil sp.*).

legatz merluza (*Merluccius merluccius*). • Ald.

lebatz.

legazkuma pescadilla.

ZARBO-EZKAILLUAK ETA AFARIMERIENDAK Eibarren kangrejuak gitxi. Hor Matsarixan zarbo-ezkaillua gehiago; *zarbua* asko. Enkanbio gaur egunian *zarbua* ez da ikusten. *Agorra eitten* gentsagun eta potekaria hartzen genduan *zarbua*. Eta juaten giñan Plaentxiara oiñazian, ta haizpietan *loiña*. Ha izaten zan onal Loiñak, “*bra-bra-bra-bra*”. Joe! Eta hamen, Matsarixan eta Ariatzan zarbo-ezkaillua asko egoten zan. Ta *barbua*? *Aingiria* ta *barbua* Urkuzuko itturri azpitan egoten ziran. *Barbua*, *amorraña* modokua baiña bastuagua. Ha ondo erreta ipini bihar da. Horrek danak zeguazen. Eta peskan *amorrañetan*? Bueno!!! Normalian *loiña* eta *amorraña* eskuz harrapatzen genduzen, eskuz. Ta gure lagun bat zan... Harek *amorraña* ikusten zeban lekuan, pozuan sartu ta dagozenak atarako zittuan. Sartzen zan ta kili-kili ein, ta “*da!*”. Bizirik ataratzen zittuan harek. Kili-kili eitten zetsen tripan ta kanpora botatzen zittuan. Ta *loiñak*? Maltzan Plaentxiaraiño haitzetan sartu ta mordua. Ta behin han sartu ta *uretako subia*. [...] Orduan asko zeguan baiña, *peskia*. Hamen juaten zan *trenkadia* kaiñiakin Debara. Trenian kantidadia juaten zan. Ha *hermosuria* zan. Pentsaizu orduan, *tabernetara*, *perretxiuak* eruan, *kazia* be ein, ta *tabernarixak* eurak garbittu, ta *dana* eitten eban. Hutsa kobratzen etsuan, *gerra* aurrian. Gero, *gerria* akabau zanian, *eruatzen* etsuan, ta *iñok* ez eban nahi zerik, ez *lumatzia*, ez *garbitzerik*, ta ezebez, *zerian*. *Gerra* aurreko ohitturia, *afarimeriendia* edo *zeozer* eittia *tabernetan*. Hartzen genduan, ta *gu* por ejemplo, *Bariñan* igual hartzen genduan *zuzak* igual, *neguan*. *Juan zuzak*, *bajatu*, (*lehenago zuzak* edarrak izaten ziran *Bariñan*), eruan ta *zarbuzkailluak* eukitzen zittuan. *Lehelengo perretxiuak* jan... *zarbuzkailluak* *lehelengo*, *Bariñan* *zarbuzkaillua* *tabernan*, *kazueletan* etaratzen etsuen *trrrrrr* *zarbezkaillua*. Bueno, *ezkaillua* *gehigo*. Ha *jan* ta *gero* *urritxak*. *Jaten zenduan*, *bueno!*

Angel Albizuri

Gure Ego, noizbaitten ziñan ederra!
Zenbat bidar zaittut bururatzen nik,
neskatxa garbi bat bez' la, Bizkaittik
barrez ziñanian zu Eibar' era!

Martiñeta, soñeko pinttauakin,
zan, ur-bazterretan arrainzari;
Bustanikaria, arririk-arri,
jolas baten ainbeste jatekokin.

Ez ezik zendun uretan arraiña:
eskal, eskaldarro eta sargua;
zidarrezko loiñak eta bargua;
kangreju, aingira eta amorraiña.

Loiñak, azpi-zuri, bris' bristaraka
eguardiko ordu bero sargorixan;
Gorde guran sarguak arri azpitan,
t' azalian, eskal-zeya millaka.

Amorraiña, Arkatx-petik zan gora,
bargua, Azittain' go zubittik bera;
kangreju atzekorra, ur korrontera,
aingirak nun nai, ba-eben gorde nora.

Baña nun dira gaur ondasun arek?
Nun a zan ederra Natureleza?
Nun orduango gauzen loittu-eza,
ardura ez ba' dau be oiñ, ortariko ezerk?

Ta beste dirugiñ zazkar batzuk,
naikua ez zala lapurreta au,
erozenbat ondar detsuez nastau,
ustel usaiña ez deizun falta zuk.

Ah, gure noizbaitten ibai garbixal
Ikusirik zure ondamendi ori
-ziñanetik zertara zaran etorri-
neugan dot itxuli nere begixa.

Ibiltarixanak, 142.orr. Toribio Etxebarria

Asier Sarasua

Muskarra (*Lacerta viridis*).

loiña loina (*Chondrostoma toxostoma*).

• *Amañan eta Ariatzan zarbezkailluak; Matsarixan aingiria be bai; eta loiña Maltzan. Loiña hartzeko Maltzara juan bihar izaten zan.*

loiñasta larva de loina.

mixar lirón (*Glis glis*).

muga-xagu ratón de campo (*Apodemus sylvaticus*). • Erab. Lekuko baten arabera, *satero*-ren (musaraña) sinonimua da, eta ez *xagu*-rena.

muskar lagarto (*Lacerta viridis*).

• *Muskarra da subalindaria modokua, baiña haundixagua; eta berde-berdia. Hori be galdu ein da. Lehen asko ikusten zan, baiña oin bapez (JG).*

ogigaztai comadreja (*Mustela nivalis*); UZ:

erbinudea. • Erab. Eibarren askoz be gehixago erabiltzen da *satandera* izena. Dana dala, *ogigaztai* be ezaguna da, inguruko herrixetan holan darabixe-eta (Bergaran, Arrasaten, Markiñan...). Sin. *satandera*.

otso lobo (*Canis lupus*).

papardo palometa. • It. TE. Erab. Gaur egun

jende nagusixak bakarrik ezagutzen daben arraiña.

• *Papardua atuna baiño merkiago saldu izan da (TE)*.

paparrori marta (*Martes martes*); UZ: lepahori.

paparzuri garduña (*Martes foina*); UZ: lepazuri. • Erab. *Paparzurixa* eta *paparrorixa* gitxi ikusten dira Eibar aldian (azken hori gitxiago), eta izena be ez da oso ezaguna. Lekuko askorendako *basakatuak* dira danak. *Basakatu paparzuri* be esaten dabe batzuek.

pitotx turón (*Putorius putorius*); UZ: ipurtats.

• Ald. *potox*. Erab. Izen hau inguruko herrixetan nahiko arrunta da (Bergara aldian *ipurtats* be bai), baiña Eibarren ez dogu animalixa honen izenik jaso ahal izan; normalian basakatua.

sardiña sardina.

satandera comadreja (*Mustela nivalis*); UZ:

erbinudea. • Erab. Eibarren asko be gehixago erabiltzen da *satandera* izena. Dana dala, *ogigaztai* be ezaguna da, inguruko herrixetan holan darabixe-eta (Bergaran, Arrasaten, Markiñan...). Sin. *ogigaztai*.

• *Aixerixia baiño txarragua satandera. Satandera oillotokixan sartzen danian, sekulako triskantzia eitten dau harek! Bardin jako oillo bat akabau, ala dozenia. Harek mobitzen dan guztia garbitzen dau (JMJ). / Satandera okerra dok, beti gaizki eiñ! Azaldegikuari oilluak jan etsazen. Horren problemia hori dok, beti gaizki eiñ, okerkerixia. Basakatuak be dana jan, ahal dan dana (RI)*.

satero musaraña (*Sorex sp.*, *Crocidura sp.*); UZ: satitsua.

• *Bai! Sateruak! Xaguak modokuak baiña mustur luziaz. Erdi-itsuak dittuk horrek (AS)*.

sator topo (*Talpa europaea*). • Bes. *Satorrak*

Asier Sarasua

Ugaratxua orbel artian.

jo, sator-bide, sator-zulo. Esak. “Satorrak ez dau orpuan joko” (harruan harruaz beti tente-tente doian pertsoniagaittik esaten da.

• Halaxe ibiltzen zuan beti. Eta egun batetik bestera, etxaburuko zelaixa satorrak jota! Goittik behera sator-bidez jositta! Orduan hasi zuan orruaka: “sator hinguinarririk! Nik garbittuko zaittuet!”. Baiña ezin, satorrak bera baiño gehixago zittuan. Izan be, satorra akabatzia ez dok hain erreza izaten (AS).

sator-bide montículos que hace el topo; galería de topo.

sator-zulo madriguera de topo.

suba serpiente, culebra. • Ald. *sube, suge*.

suba-baltz culebra (*Elaphe longissima*).

• Subak bat baiño gehixago. Azken urtiotan suba baltzak dira gehixen ikusten diranak (NA).

suba-bibora víbora (*Viperidae, Viper a seoanei* principalmente). • Sin. *suba-gorri*.

suba-gorri víbora (*Viperidae*). • It. TE. Sin. *suba-bibora*.

• Ba ezik suba-gorrixa / buru kantoikua, / motza, txistularixa / ta jarki gaiztokua, / suba ostiango ugarixa / kalterik bakua. / Baña hala be famelixa / madarikatua! (TE).

subalindara lagartija (*Podarcis muralis, Psamodromus hispanicus*). • Ald. *subilandara, sugilindara, subilindara, sugalindara, subelindara*.

• Subalindaria edozein lekutan topatzen zan, baiña egoten ziran... hau zerau... lagarto! Berde-berdia e! Horrek pixkat peligrusuauak ziran... Ta gero subiak, ziraunak ta honek hamentxe, hau parajiau... ni hor bizi nitzan ta hor ortuak dare ta hor izaten zan parajia ziraunena (TZ).

txantxiko sapo; rana. • Ald. *txantxiku*. Erab. Eibarren *ugaratxo* da izenik normalena,

baiña *txantxiko* be ezaguna da. Esak. “*Txantxiku*”, Oñatikuen izena. Ik. *ugaratxo*.

tximiño mono.

txitxarro jurel (*Trachurus trachurus*).

ugaratxo rana (*Rana ridibunda, Rana temporaria*, eta beste batzuk). • Ald. *ugarixo, ugerixo, ugasixo*. Ik. *txantxiko*. • Eibarren beti *ugaratxua*. Eta Ermuan be bai. Bergaran, eta Elgetan, eta inguruan *ugarixua, eta ugasixua esaten dabe, ezta? Baiña Eibarren gehixenbat ugaratxua. Normalian ugaratxua (RI)*.

urandra tritón (*Triturus sp.*). • Ik. *erube*.

ur-suba culebra de agua (*Natrix maura*).

• Ald. *uretako suba*. Ik. *suba*.

• Ur-subak peskan gebizela harrapatzen genduzen gehixenbat. Loiña-billa, esate baterako, ezta? Harri-zuluetan eskua sartu, eta: “kaguen! Uretako subia dok barren!”. Baiña ez dabe ezer eitten, ez haginka eta ez ezer (RI).

ur-txakur nutria (*Lutra lutra*) • Sin. *igabera*.

• Azkenengoz Saturixon ikusi najuan ur-txakurra. Eta ez dittuk horrenbeste urte izango bez. Hoge-hogetamar urte? Hortxe, gitxi gora-behera. Lehenago beste toki batzuetan be bai: Agiñan, eta Eitzagan... Zaunka moduan eitten juek. Bai, gabian, eta horretxegaittik izena (AS). / Hau ur-txakurra dok. Azkena hortxe Saturixo errekan ikusi najuan. Oin hoge bat urte. Umiak eta dana eitten zittuen hor. Ikusitta nago ni umiak hilda! Bai! Nobera peskan, eta ño! ur-txakurra hilda (RI).

xagu ratón (*Mus musculus*). • Ald. *sagu, xagutxu*.

xagu-habixa ratonera.

xaguxar murciélago. • Ald. *saguzar*.

zapaburu renacuajo. • Sin. *zapoburutx*.

• Arrajolako askan ugari zapaburuak. Eta

1.2.4. Animalixen inguruko berbak

Faunari buruzko atal honetako lehendabiziko hiru azpiataletan espezieen izenak jaso ditugu batez ere. Laugarren honetara, ostera, aurrekoetan lekurik ez eta hiztegi honetan egotea merezi zuten animalien inguruko hitzak ekarri ditugu.

Batetik, animalien izen orokorrak aurkituko ditugu, espezie jakin bati baino talde bati ematen zaiena: *arrai*, *zozo-birigarro*, *fritzixa*, *zinbrixa*... Bestetik, animalien ugalketarekin zerikusia duten hainbat berba ere sartu ditugu, hala nola, *habixa*, *ume-gorri*, *luma barritu*, eta abar. Azkenik, Eibarren ehizak eta arrantzak izan duten (eta oraindik duten) lekua ezagututa, jarduera horien gaineko makina bat berba ere sartu dugu azpiatal honetan: *lakhirix*, *agorra egin*, *erretela*, *oillagortalari*, *keixapian egin*...

abauts butrino de madera para pescar.

agorra egin secar el cauce de un río.

- Errekia (edo erreka zati bat) lihortu (agortu), bertatik iges egin ezinda geratzen diran arrain eta karramarruak jasotzeko. Ik. *arrain-otzara*, *retel*, *kaiñabera*, *kordel*.
- *Ariatzan bertan be bai. Arraindegi-kaletik jeitsi, Baiñu-etxe aldameneko eskillaretatik errekaraiño, eta hantxe bertan eitten genduan peskan. Agorra ein erreka zatitxo baten, eta han geratzen zana harrapau (CE). / Matsarixan errekia zan ikusgarrixa. Han eitten genduazen agorrak. Agorrak eittia zan, errekia itxi, ura atara, ta zarbo-ezkailluak hartu (JTx).*

aldra bandada. • Erab. Talde edo moltzo esanguria daka, baiña gehixenbat txori taldia adierazteko erabiltzen da, erderazko *bandada*.

amoko pescado a anzuelo.

- *Amoko legatza, askokin hobia ostiangua baiño.*

amorrain-erreka truchero, río truchero.

- *Ibur eta Aixola, lehenago, amorrain-errekak (TE).*

amu anzuelo. • Ald. *amo*.

- *Erreteliakin be bai, eta bestela amuaz erreka ertzetik (JQ).*

angulera vendedora de angulas. • Angulak hazi eta saldu egitten zittuana.

- *Lehen Sasiolan zeguan anguleria eta Eibarrera etortzen zan kalerik kale angulak saltzera (TE).*

animalixa animal. • Ald. *alimanixa*. Erab. Amaierako “a” beria dauka.

arbi hueva.

arbixak freza.

arrai rapaz. • Sin. *txitxalapur*.

- *Gabillarak, abenduak... horrek guztiok arraixak dittuk, txitxalapurrak (AS). / Gabillariak txitxak hartzen dittu ta eruan! Bai. Ta hamen Eguarbitsan zeguan arranua asko! Arranua kantidadia; dana habixia zekan hor! Bai. Arranua hor? Jositta eguan! Ta abenduak? Jositta eguan hori! Abendua ta txitxalapurrak, ta horrek danok zeguazen... (AA).*

arrain-hazur espina.

arrain-otzara nasa. • Arraiñak eta karramarruak harrapatzeko otarra modokua. Ik. *agorra egin*, *retel*, *kaiñabera*, *kordel*. / *Gazte denporan Maltza ingurura juaten gintzuazen beti peskan eittera: loiña zala, amorrainak zirala, zarbo-ezkailluak... Batzuetan kaiñaberiakin; beste batzuetan otzaria ipini eta ia zer jausten zan itxoin (JTx).*

arrañetara urten salir de pesca.

arrantza pesca. • Erab. Normalian bereiztu egitten dira *arrantza* eta *peska* Eibarren. Itsasokuari *arrantza* esaten jako, eta errekuuari *peskia* gehixago. Antzera *peskari* eta *arrantzale*. Sin. *peska 2*.

arrantzale pescador. • Sin. *peskari*.

arratoi-txakur ratonero, perro ratonero.

belakuso espantapájaros. • It. AZ. Erab. Gaur egun *txorimalo* da Eibarren normalian erabiltzen dana. Sin. *txorimalo*.

buskan erakutsi educar al perro.

• *Galeperretarako be txakurrak garrantzi haundixa jakak. Gaztetatik buskan erakustia, eta ondo manejatzia (JMJ). / Gaztetatik buskan erakutsitakua zan txakurra (TE).*

ehitzari cazador. • Ald. *itxari, itzari*. Sin. *kazari*.

ehiza-txakur perro de caza. • Sin. *kaza-txakur*. Ik. *eper-txakur, erbi-txakur*,

kirikixo-txakur, oillagor-txakur.

epertalari perdiguero; aficionado a la caza de la perdiz. • Ik. *erbitalari, oillagortalari, paselari, zozotalari*.

• *Gure aitta zanak oillagorretan be jardutzen eban, baiña epertalarixa zan gehixenbat. Eperrak ziran beran afiziño haundiña (AA).*

eper-txakur perdiguero; perro perdiguero.

• Eperretarako erabiltzen diran txakurrak: setterra eta pointerra gehixenbat. Ik. *erbi-txakur, kirikixo-txakur, oillagor-txakur, ehiza-txakur, kaza-txakur*.

erbitalari lebrero; aficionado a la caza de liebres.. • Ik. *epertalari, oillagortalari, paselari, zozotalari*.

• *Kazarixak eta peskarixak mordua zeguazen. Ta erbitalarixak asko. Erbixa mordua zeguan hamen. Ta juaten ziran Oizera oiñazian erbittara, Eibartik. Talua ta esnia emoten etsen, jua lotara, ta gero atzera erbittara. Hamen hiru edo lau*

Ego errekan peskia ugari lehen. Torrekua aldia, 1920 inguruan.

Ehitzari taldea 1910 inguruan.

kuadrilla zeguazen erbittan. Zozola, ta Mertzete, ta... mordua zeguazen erbittalarixak! (AA).

erbi-txakur lebrél. • Erbittan erabiltzen diran txakurrak. Sarrittan *Basset* arrazakuak. Ik. *ehiza-txakur, eper-txakur, kaza-txakur, kirikixo-txakur, oillagor-txakur*.

errekarrain pez de río. • Ik. *itsasarrain*.

fritzixa animal salvaje. • Ald. *priztixa*.

galdu extinguir(se), desaparecer. • Sin. *gastau*.

garauzale granívoro. • Txori txikixen artian talde haundi bi egitten dira: garauzaliak eta kokozaliak. Ik. *kokozale*.

• *Parandia, txirriskillia, kardantxillua... horrek guztiok garauzaliak (AS).*

gastau extinguir(se), desaparecer. • Sin. *galdu*.

• *Gastau ein dok txorixa! Gastau ein dok!*

Ez dagok! Penagarrixa dok, baiña ez dagok! Ziharo galdu dok txorixa! (RI)

gatzetsi rechazar, repudiar, abandonar.

• Amak umia beretzako ez hartzia. Erab. Txorixen kasuan *zapuztu* esaten da. Ik. *gorrotau, zapuztu*.

• *Guk hazi biharko juagu, behixak txahala gatzetsi ein jok eta! (EA).*

gorrotau rechazar, repudiar. • Amiak kumak gatzetsi; gehixenbat hegatzixen kasuan. Ik. *gatzetsi, zapuztu*.

habixa nido.

• *Eta aitta zanakin, ume-umetatik habixabilla be bai. Igo ona eta hiru arrautza eta hantxe begira, gustora! Amorratua nitzan. Hori bai, ibili ein bihar haiz! Ibili, e? Martxan, ibili, martxan. Eta gero, ba, zozuak urten igual, eta “ño! Hortxe jakak horrek habixia!”. Gero arrautzak hartu ez; umiak ñoiz hartu dittut nik, gaztetan. Orduan ez zeguan... Oin penia! (RI).*

habixagintza nido, labor de construcción; construcción de nido.

• *Txinbo buruhaundixak maiatza erdikaldian etortzen dittun eta segiduan hasten jonen habixagintzia (EA).*

haizezko carabina de aire comprimido.

• *Kazan, aitta zanakin, ume-umetatik. Aitta etortzen zan oillagorrekin goixian, eta arratsaldian ni beran eskopetiakin mendira. Beti! Eta haizezkuakin... Haizezkuakin kanpeoia nitzuan! Haizezkuakin daneri irabazten netsen nik. Txori pillua. Haizezkuakin hamen kaleko txori guztiak hiltzen nittuan nik. Oin, egon be bai, e? Txorixa zeguan orduan ugeri! (RI).*

harrasi muralla, metodo de pesca.

• Errekan bertan harrasi txiki bi egitten ziran, eta erdixan saria edo antzerako zeozer ipintzen zan. Errekan gora igo eta arraiñak harresixetaruntz eruaten ziran,

KEIXAPIAN

Lehen eitten zan keixapian. Orduan Eibarren afiziño haundixa eguan horretarako. Keixapia zan keixia, ta egunsentixan jartzen ziñan, ta zozo-birigarruak etortzen ziran. Goixeko bostetan danak etortzen ziran, keixapera. Jartzen ziran txabola bat einda ta mordua hiltzen zenduazen: zozo-birigarruak kantidadia. Prohibituta zeguan. Ta gaur egunian esaten dot nik astokerixia dala umiak holan hiltzia, ezta? Baiña orduan holaxe zan. Orduan pentsatzen zan hori normala zala. Keixapia zan jente nagusixana. Ta harek nagusixak, gaztieri guri, eskopetiakin ibiltzarren, ba, euregaz juaten giñan, gaztiak. Behin akordatzen naiz, zerian, gabian sapaixan ein genduan lo, basarri baten sapaixan. Akordatzen naiz ointxe be, sapaixan. Jota, badakizu, sapaixak lastua sartzen jatzun. Jole! Bueltak ta bueltak! Gero juan giñan, ta han, zu arbola baten ta bestia handik kilometro batera-edo. Ta bat zan, Orbeanian biharrian eitten zeban, ta ha ipinitta zeken beste baten, beste leku baten, ta gabian harek, bildurtu ein zan, ta deittu etsan gure aitxari: *“hamen bat pasau dok aintxitxiketan”* goixeko bostetan esan etsan, ta, *“goixeko bostetan zelan pasauko dok bat! Heure zerak dittuk horrek”*. Ta hantxe zerian mordua ein genduazen. Baiña, gero, Guardia Zibillak-eta zaindu ein bihar ziran! Mikeletiak txarraguak Guardia Zibillak baiño. Mikeletiak segidu eitten etsuen antxitxiketan, bertakuak ziran-ta! Mikeletiak? Harek gogorak ziran! Guardia Zibilla, ha fazillagua zan zaintzia, baiña Mikeletia gatxagua zan. Mikeletia bertakua zan, ta ha gatxagua zan! Harek hamen ingurukuak, Oñati... Ta basarriko semiak! Ta horrek ziran segitzen....

sarian harrapatu arte.

- *Harrasixa joten ibili gaittuk, eta loiña batzuk hartu jittuagu illuntzian jateko.*

hegan egin volar. • Ald. *hegaran / hegazian / hegaz egin* be esaten da Eibarren.

hegatzada vuelo. • Hegaldixa; baita hegan egitteko modua be. Ald. *hegatzara*.

hegara vuelo, manera de volar. • Erab. Azentua azkenengo letran daroia: *hegará*.
• *Okilla berihala ezagutzen da hegazian doiala; oso hegara diferentia daka, gora ta behera beti (RI).*

hegan egin volar. • Ald. *hegaran / hegazian / hegaz egin* be esaten da Eibarren.

hegaratu echar a volar. • Hegan hasi edota ikasi (txorikumak).
• *Etxosteko zozokumak hegaratuko ziran honezkero; habixia hutsik zeguan gaur goixian-eta (AS).*

hegazi ave. • Erab. Gehixenbat jateko diranak. Mendikuei *txorixak* esaten jakue eta basarrikuei *hegatzixak*.
• *Hegatzixak lumekin jaixotzen dittuk; baiña txori-kumak, barriz, narru-gorri (EA).*

hegots ruido de batido de alas. • Heguen zaratia, hegatzixak hegan ekitten dabenian.
• *Ta txakurrakin ni oillagorretara, ta ni sartu ezindako moduko piñudi bat eguan, zerratua. Txakurra han sartuta, ta, “zetan hago?” Berba eitten najetsan nik, holaxen, harrikada batera. “Kauen diez! Oillagorrakin dagok, ba!” ta haixau najuan pixkat eta “pra, pra, pra, pra, pra!” sentidu najuan hego-hotsori, nere buru gaiñetik zihar ta “danba!”(PA).*

heskeran egin modalidad de caza. • Bi lagunen artian egitten da. Bakotxa heskerian alde baten ipini (ezker-eskuma) eta heskera osua jarraitzen dabe txori

txikixak muturrera eruan arte. Hara heltzerakuan txori guztiak batera urtetzen dabe ehiztari bixen aurrera; zozo-birigarrotan egitten da holan. Ik. *keixapian egin, pikupian egin.*

• *Zozo-birigarrotarako bi lagun bihar dittuk. Heskeretan eitteko. Heskerak, sasi-illarak. Batak harrixak bota, “ta-ta!”, eta bestia zain. Oin, jarraitu ein bihar jako, e? Zozua igesi joiak ha, heskeran, eta tapa-tapa. Ha badoia igesi eta argi ibilli bihar dok, bizkor, heskeria amaitsu arte. Izardi edarrak etarutzen zittuan. Jope! Zozuak beti iges, “tti-tti-tti...”, ta “tapa!”. Hil juat! Heskeran ezker-eskuma ipini, bat bestia baiña aurrerago, hiru-lau metro aurrerago zaratia etarutzen, eta [zozuak] beste aldera urten (RI).*

itsasarrain pez marino. • Ik. *errekarrain.*

kaiñabera caña de pesca. • Ik. *agorra egin, arrain-otzara, kordel, retel.*

kazari cazador. • Sin. *ehitzari.*

kaza-txakur perro de caza. • Sin. *ehiza-txakur.* Ik. *eper-txakur, erbi-txakur, kirikixo-txakur, oillagor-txakur.*

• *Kaza-txakurra, honarako, setterra onena! Sasi asko dago-eta! Pointerrak dira dotoriak, emakume politten modukuak; baiña gero sasixa ikusi eta ospa! Eta setterra, barriz, “ra-ra-ra”, aurrera beti. Ulia asko eta defensia daka harek. Hamen txakurrak, oillagortalarixak, setterrak; hamarretik hamaika setter. Gero, dagoz txinbo-txakurrak: txikixaguak, horrek belarri-haundixok. Horrek sasixan dira balientiak, eta zozotan, eta txinbotan, eta... Terko batzuk dira; kapazidadia bape, baiña sartu sasixan eta zozua etara arte hantxe! Geratu sekula bez! Familixakua spaniel-a. Horrek zozotan, ta txinbotan, ta oillagorretan, ta... danera! Polibalente! Galeperretan dabizenak hori nahikua dabe; nahikua ta sobra! Oillagorretarako motza geratzen dok, txikixa dok-eta. [...]*

Eibarko ehitzarixak harrapautako txori eta erbixekin.

Eta gero, kirikixo-txakurrak. Arratoi txakurrak kirikixotarako. "Abadiño"-k 25 kirikixo hartzen zittuan gau baten, zakukadia!(RI).

keixapian egin modalidad de caza.

- Egunargittu aurretik keixa baten albuari ipini, eta keixak jatera datozen txorixak harrapatzia. Zozo-birigarruak eta txinbuak harrapatzen dira holan. Ald. *keixapera jua*. Ik. *heskeran egin, pikupian egin*.

- *Neri aittak hamabi urterako ein jestan eskopetia, hamabiko txikixa. Eta, orduan, keixapian eitten genduan. Daguani eta gauzarik grabiena, keixapia. Han jausten dittuk zozokumak eta danetik. Han ezer ez dok errespetatzen. Baiña lehen kontrolik bez. Dana libre! Baiña keixapia grabia dok, grabia (PA).*

kirikixo-txakur perro cazador. • Antxiña kirikixuak harrapatzeko hezitzen ziran txakurrak, gehixenetan arratoi-txakurrak, txakur gogorak. Ik. *eper-txakur, erbi-txakur, ehiza-txakur, kaza-txakur, kirikixo-txakur, oillagor-txakur*.

- *Erbi-txakurra diferentia da, belarri-luzia. Ta galiperrena be diferentia da. Galiperra ta eperra eitten dabe, baiña galiperretarako beste razia bihar da. Ta txinbo-txakurra be diferentia da: txikixa, sasikartian sartzeko... Ta kirikixo-txakurrak be bai, txakur ganorabakuak, baiña erakutsitta (AA).*

kokozale insectívoro. • Kokuak jaten dittuen txorixak. Ik. *garauzale*.

kontrapase contrapasa. • Hegatixak negu amaieran iparralderuntz doiazeneko sasoiak; eta ehiza sasoi hori.

kordel palangre. • Ik. *agorra egin, arrain-otzara, kaiñabera, lihorreko harri, punta-harri, retel*.

- *Aingiriandako kordelak erabiltzen dira.*

Kordela da, ba, tanzia hartu, peskarako sokia, eta soka nagusittik, beste soka motzaguak lotu. Eta puntan amuak. Eta gero, kordela, punta batetik ligorreko harrira lotu, ez deixan alde ein, eta beste muturrian punta-harrira lotu, barrenera jua deiñ. Bertan laga, eta hurrengo egunian ia zer jausi dan begiratu (EA). / Kordela zer dan apuntau bihar dok? Hori edozeiñek jakik! Hik ez, baiña bestela edozeiñek! (EA).

kuma cría. • Edozein animalixaren seme-alabak. Erab. Beste izen bati lotuta beti. Bakarrik doianian *ume* esaten da. Bes. *txorikuma, usakuma, txarrikuma, katakuma...* Sin. *ume*. Ik. *txitxa*.

lakirixo nudo metálico para cazar, alambre. • Ik. *lika, muskira*.

lihorreko harri piedra para afianzar el palangre. • Ik. *kordel, punta-harri*.

lika liga. • Txori txikixak (kardantxilluak, berdeloiak...) harrapatzeko erabiltzen dan ore likiña. Azken hamarkadetan likia erosi egitten zan, baiña lehenago egin egitten zan, landaretatik etaratako muskiriakin. Ik. *lakirixo, muskira*.

- *Zera ipini, likia, ta hantxe, "ra!". Beste bat ipintzen zenduan kantuan, arbola baten kaixola baten, ta haren ondora etortzen ziran. Ta likan pegauta geratzen ziran. Baiña kantidadia egoten zan. Oin ez da egongo! Hori bakarrik ez. Baitta, hamen, gure aittak zekazen hartuta durdurak likiaz (AA).*

luma-barrittu mudar (las aves). • Erab. Aberiak *ulia botatzen* dabe, eta txorixak *luma-barrittu*.

luma-kerten raquis. • Lumian erdiko makillatxua.

lumatu 1 emplumarse los pollos.

- *Zozuanak ixa lumatu dira eta laster*

hega eingo dabe. Zortzi egun aurretik dihardue hegazti lumatzen. / Eurlanbruak txorikumak lumatutzia aurreratzen dabela esaten dabe (TE).

lumatu 2 desplumar. • Hegatxereri lumak kendu, jateko.

• *Nik keixapian harrapau, eta tiari emoten netsazen lumatzeko (PA).*

mando sufijo que significa grande.

• Animalixa batzuen kasuan, haundixa. Bes. *usomando, erlamando, eulimando.*

muskira sustancia pegajosa que se extraía de algunas plantas para confeccionar la liga. • Ik. *lakirixo, lika.*

oillagorreta caza de la becada o sorda.

• *Oillagorretia gogorra dok, e? Ordu asko, gora eta behera, txakurran atzetik beti. Eta askotan ezer barik bueltau bihar etxera; tirorik jaurti barik goiz guztian. Baiña gustau. Neretzat oillagorretia modokorik ez dagok. Paselarixen moduan ala? Goiz guztia jarritta, jan-edanian? Hori ez dok kazia! (RI).*

oillagortalari cazador de becadas. • Ald.

oillagortari. Erab. Hori izenori txakurrekin eta ehizarixekin erabiltzen da. Ik. *erbittalari, epertalari, paselari, zozotalari.*

• *Oillagortalari gogorrena hamengo bueltan nere lehengusua izan dok. Harek ixa egunero urtetzen jok kaza-sasoian. Eta ekarri be bai, e? Ekarri be bai (JMJ).*

oillagor-txakur setter. • Sin. *oillagortalari.*

Ik. *ehiza-txakur, eper-txakur, erbi-txakur, kaza-txakur, kirikixo-txakur.*

orekan egon cernirse. • Gabillariak egitten daben moduan, zeruan txintxilik egon, geldirik, haixiaren kontrako indarra aprobetxatzen. It. JSM.

pardo sufijo que significa moteado. • Ik. *katapardo* (1.2.3. atala).

OILLAGORRETIA ETA PASELARIXAK

Kazan, aitta zanakin, ume-umetatik. Aitta etortzen zan oillagorrekin goixian, eta arratsaldian ni beran eskopetiakin mendira. Betil! Eta **haixezkuakin**... Haixezkuakin kanpeoia nitzuan! Haixezkuakin daneri irabazten netsen nik. Haixezkuakin hamen kaleko txori guztiak hiltzen nittuan nik. Oin, egon be bai, e? Txorixa zeguan orduan ugeri! Baiña nik **paserik** ez! Nik, martxarik ez badagok, geldi? Ni **oillagorretan** ibiltzen nok; edo **zozotan**, baiña beti martxan. Igesi txorixa eta nobera be atzetik. Neretzat pasian ibiltzen diranak... **Paselarixak**? Esaten detset nik: *"tú no vas a cazar!"*. Pasekua **ehizarixa** da ala? Bokadillo edarra eta boteillia, geldi-geldi hantxe, lehen baiño osasun gehixagokin etxera. Joer! Ni nekauta etortzen naiz, e? Nekauta! Ni beti oillagorretan. Bost txakur dakaraz nik. Oillagorra izaten da ointxe, nobienbre-dizienbrian, bai. **Domuru Santu** egunetik aurrera. Enero be bai, baiña enero txarragua. Otubrian be hilda nago ni hamabost, baiña ez. [...] Zailena **oillagorretia** dok. Eta dotoria; ona gero! Oillagorretia edarra, edarra! Ni gaztia nitzanian, Franco bizi zala, txakurrak hartu ta esaten najuan: *"etorri della Franco eta bialduko juat aidian!"*. Eta txakur ona bihar da, txakur ona. Txakur txarrakin kazari txarra; txarra bazara, txakur onakin hilgo dittuzu. Batzuk jo-ta piñua erre, ta jausten da baten bat. **Eperretan** be gatxa da, gatxa. Tiradoria bihar da, tiradoria. Hankak onak eta tiradoria. Eperretan danak ez juek balio, e? Igual hamen **zozotalarixak**, zozotan ondo eitten dabenak, eperretan frakaso! Eperretan tiradoria bihar da, ondo jaurtizen dabena. Ondo jaurti bihar da. Bai, bai, bai... Bertatik bertara jaurtizen jako zozuari, baiña eperrak hogeta hamar metrora urtengo detsu, ta hari apuntau ein bihar jako. Kañoia be trukauta euki bihar da; oillagorretarako kañoi motza eukitzen dogu, ta eperretarako luzia ta kartutxo gogorrak.

Roberto Isasi "Callon"

TXORIKUMAK

Gazterxiak, gure moduan, hazten danian, hamalau-hamasei urte inguruan, jeneralian, txorixak: **habixak** topatzera ta... Gorutz goiazela ikusten genduzen **txorixak** batera eta bestera ta "pi-pi-pi-pi". Habixia topatzeko, nun gelditzen ziran ikusi ta **sasikarte** moduko zerian begiratu, ta hara juan ta haintxe. Jeneralian harrapatzen genduzen. Baiña horma zurixak eta ... Hemen ez zan ibiltzen **kardantxillorik** eta **kanarixorik** eta holako gauzarik... Kardantxillo gitxi ibiltzen zan hamen. Eitten genduan... pikuak jatera etortzen ziran **zozo-birigarruak** ta "a distancia" txabola txiki bat eiñ. Harek pikuak jatera ta distantziatik txabola bat einda ta handitxik eitten genduan tirua... **Txantxagorrixak** eta **txepetxak** txori txiki-txikixak izaten dira. Horrerik kasorik bez. [...] Udabarrizan **txori billa** juaten giñan mutillak; txori habixa billa. Gu **ardizaiñian** ibiltzen giñan ta hara juandakuan txorixa ikusi. Nik ez neban igotzen, baiña anaia Joxe Mari ta, gaztiagua Santos difuntua ta, arbolara igo ta: "Eneel! Lau arrautza" edo. Jaixota, bat edo bi jaixota ta bestiak jaixotzeko. **Txorikumak** eta: "Lagaixue bertan" ta "Bai, ez noia hartzera, **narru gorrixan** dare oindiok koittauok". **Pagadi** bat eguan oiñ Arrateko Hostala daguen lekuan. Aldirao deitzen etsen, ta haraxe juaten giñan habixa billa. Baiña ez genduzen ikutzen habixan eren arrautzak, bestela txorixak ez zittun nahiko ta... Ta horrek txorixok hartzen genduzen, ba, geuk fiestan eitteko. Holako horma-zulo baten ein **potxolua** ta **odolkixakin** edo zertu, ta haintxe eukitzen genduan. **Garixa** emon ta ogi apurra emon ta **uruna**... Baiña holan hil eitten ziran txorixak. Harek beran amak mantenidu bihar dittu. Guk emotia alperrik da. Segiduan akabatzen dira.

Timoteo Zubiate

pase migración.

paseko migrador.

• *Txitxixak klase bi dagozak: pasekua eta bertakua. / Txori asko pasekuak dittuk, pase-sasoian bakarrik ikusten dittuk Eibarren (RI).*

paselari cazador de palomas,

principalmente. • Ik. *epertalari, erbittalari, oillagortalari, zozotalari.*

perretxikotalari setero. • Ald.

perretxikolari.

peska 1 pesca, lo pescado.

• *Agorra eindakuan, potzoko ura kendu eta han peskia geratzen zan.*

peska 2 pesca. • Erab. Normalian bereiztu

egitten dira *arrantza* eta *peska* Eibarren. Itsasokuari *arrantzia* esaten jako, eta errekuuari *peskia* gehixago. Antzera *peskari* eta *arrantzale*. Sin. *arrantza*.

• *Beti, bizi guztia ni billa: peskan be bai, ta ehizan... amorraiñetan be txiki-txikittatik. Ondiok fraka motxetan ta gizon zaharrekin! Euren ondorian, botillekin ezkaillotan, eta gustora ni. Arraiña egoten zan! Arraiña asko! Saturixora juaten giñan gehixen. Oin, peskan hasi Txontan, makillatxo bategaz (RI).*

peskari pescador. • Sin. *arrantzale*.

• *Estaziño kalekuak, Estaziñua dominatzen eben, orduan errezagua zan bagoietatik eta zerbait ekartzia. Hamen, plaza ingurukuak, plazan eitten eben lapurretan. Untzagakuak ziran "intelijentienak". Zelan musikia egoten zan, ba harek guk baiño-behealdekuak baiño-lehenago ikasi eben, zera, neskekin dantzan ein eta neskegana arrimatzen! Gu berriz, behetarrak, peskarixak giñan onak. Maltzaga zelan genkagun hurrian, ba... gure dibersiñua zan: txirrinboliakin Maltzagara juan, igari eiñ eta loiñak harrapau (JQ).*

pikupian egin modalidad de caza.

- Keixapian antzera, goixaldian pikupera jua eta bertara agertzen diran txorixen zain egon. Ehiza klase hau, baiña, udazkenian egitten da. Txinbuak eta paseko txori txikixak harrapatzen dira, sasoikuak: bigotedun txinbua, pikuko txinbua, e.a. Ik. *keixapian egin, heskeran egin*.

- *Pikuak, arbola pikuak, ezta? Ta haintxe pikuak jatera etortzen ziran zozo-birigarruak. Ta a distancia, txabola txiki bat eiñ, ta handitxik eitten genduan tirua. Eta gero, egun argiz, juaten giñan arbolapera, ta haintxe topatzen nittuan hilda erenak (TZ).*

priji-arrain pescado para freír.

punta-harri palangre, piedra para hundir el palangre. • Ik. *kordel, lihorreko harri*.

retel retel. • Karamarruak hartzeko txano modokua. Ik. *agorra egin, arrain-otzara, kaiñabera, kordel*.

tanganillo tanganillo. • Ehiza-sasoia

amaitzerakuan txakurreri saman ipintzen jakuen egur zatixa. Hanketan joten detse eta ezin dabe aintxitxiketan egin. Holan, kasan be ezin egin.

- *Tanganillua makilla bat dok, 30 zentimetro edo... Bada denporan, txakurra ezin dozu etara; kazia ixten danian txakurra ezin leike etara. Eta lehen hori eitten juen; guardia-eta zeguanian, korreia eta makillia txakurrari. Horrek hanketan jotens detsa eta ezin kasan ibili (RI).*

tanza cuerda de pesca. • Ik. *kordel*.**txinbo** pájaro, paseriforme en general.

- Txinbuak *Sylvia* generoko txorixak dira gehixenbat (ik. Txori-izenen saila), baiña ehizan harrapatzen diran txori txiki gehixenendako be badarabilgu. Bes. *txinbotan egin, txinbotara jua*. Sin. *txori-txiki*.

- *Umetan tiragomiaz eta habixalapurretan; eta koskortutakuan txinbotan haixezkuakin. Holaxe hasi gintzuan kaza*

Bigotedun txinbuaren (*Muscicapa striata*) txorikumak habixan.

kontuan gu. / Pikupian harrapatzen dira gehixenbat txinbuak; eta heskeran be bai. Eta gozuak! Frijiduta, eta arrozakin, zoragarrixak (JMJ).

txinbo-txakur perro de caza de pajarillos.

- Txinbotarako eta zozo-birigarrotarako erabiltzen diran txakur txikixak: Spaniela, cockerra...
- *Txinbo-txakurrak, ba, cockerrak, eta spanielak, eta holakotxiak.... Txakur txikixak, etxeuak. Cockerrak zozotan eta galeperretan erabiltzen dira, baiña ez dabe ezertarako balio, beti hankatartian saltoka. Spanielak bai. Horrek gogorraguak dira (RI).*

txinga cierta red de pesca que se utiliza atravesando el rio de una orilla a otra. • It. JSM.

txitxa pollo; polluelo. • Txorixen kumak, gehixenbat oilluenak. Ik. *kuma*.

txitxak etara incubar. • Ik. *umiak etara*.

txitxak hazi criar a los polluelos.

- *Kukuak ez dittu bere txitxak hazten. Kukuak, txantxagorrixari arrautzak habixan laga, eta gero ospa! Alde eitten dau, eta kukukumak txantxagorrixak hazi! (JMJ).*

txitxalapur rapaz, ave rapaz. • Sin. *arrai*.

txori pájaro. • Ik. *hegazti*.

txorikuma polluelo.

txorimalo espantapájaros. • Sin. *belakuso*.

txorittara juan salir a cazar pajarillos, generalmente vivos. • Txori billa urten, baiña gehixenetan bizirik harrapatzeko. Esate baterako likiaz kardantxilluak, tariñak edo pardilluak kaixolarako harrapatzera. Ik. *lakirixo, lika, muskira, txorixanetara urten*.

txori-txiki paseriforme. • Sin. *txinbo*.

- *Ez, txori-txikirik ez juat ezagutzen. Nik*

eperretan jardun juat; eta oillagorretan be bai. Baiña txori-txikittan ez nok sekula ibili, eta ez dittuat ondo ezagutzen (AS).

txorixanak nidada. • Txori habixia arrautzekin edo txorikumekin. Bes. *belianak, ernarianak, zozuanak...*

txorixanetara urten salir a buscar nidos.

- Txorikuma billa urten; mutiko askoren zaletasuna gerra aurrian. Ik. *txorittara juan*.
- *Udabarrixan, eguen arrasaldetan, eskolarik ez zanian, txorixanetara juaten giñan (TE).*

ume cría. • Edozein animaliren “seme-alabak”. Erab. Hitz elkartuetan *kuma* ixa beti. Sin. *kuma*. Ik. *gei, zehe*.

ume-gorri polluelo recién eclosionado.

- Arrautzatik urten eta lehelengo egunetan luma barik dagan txorikumia.
- *Gaztetan Arrajola inguruko habixa guztiak ezagutzen genduzen: “Hi! Habixa horretan arrautzak dagozak” edo “beste horretan ume-gorrixak topau jittuat”. Txori-kuma guztiak ezagutzen genduzen (EA).*

umiak etara criar, hacer crías. • Ald. *kumak etara*. Ik. *txitxak etara*.

- *Hamen inguru honetan basurdak ikustia erreza dok, baiña ez juek umerik ataratzan (AS).*

usakuma pichón.

zapuztu rechazar, repudiar, abandonar.

- Txorixak euren kumak lagatzia, gorrotatzia. Ik. *gatxetsi, gorrotau*.
- *Gabillariak etxaburuko hatxetan ein juan habixia oin urte bi, baiña zapuztu ein jittuan txorikumak. Harrezkero ez juat berriz hamen inguruan ikusi (EA).*

zarbo-ezkaillo sarbo-escallo. • Zarbuak eta ezkailluak, gehixenetan, batera harrapatzen eta jaten ziran. Ald.

1.2.5. Aberiak

Aurreko lau azpiataletan basoko animalien inguruan jardun dugun bitartean, oraingoan etxabereen txanda izango da. Zerrenda luzea da, hainbat gauza sartu ditugulako bertan. Besteak beste, lau kontu hauek aurkituko dituzu: 1.- abereak, arrak eta emeak, gazteak eta zaharrak, klaseak (*biai, apo, txarriama, antxuma, katar...*); 2.- ugalketari buruzkoak (*antzu, isko eske, apotu, idizil...*); 3.- abereen gobernuarekin eta lanarekin zerikusia duten hitzak (*ittulan, ardizain, txarridun, ganajateko, zapero...*); 4.- txabolak eta animalien bizitokiak (*abeletxe, arditoki, txarrikorta, esparru...*); 5.- abereen zatiak eta jatekoak (*sahieski, girgillo, mintz, urdai-gixarra, bare-sare...*); 6.- gaixotasunak (*amorro, txuringa, erroibe...*).

Izen gehienak ahozko iturrietatik hartu ditugu, eta lekukoak asko izan diren arren, atal honetan zeresan berezia izan dute Euxebi Gisasolak, Faustino Larrañagak, Vicente Aretak, Emilio Azurmendik, Pedro Egigurenek eta Migel Zarrabek.

abeletxe majada. • Sin. *txabola*. Ik. *korta*.

• *Iragorriko abeletxian izan giñan egun hartan*.

abera animal doméstico. • Erab. Bera

bakarririk ixa ez da erabiltzen. Hitz elkartuetan bai: abeletxe, abelgorri, aberats, igabera... TE-k be ohar hau dakar: “*recesivo (...) en su lugar se ha generalizado la voz romance: ganaua*”.

• *Baso-bidiak, gehixenak aberak eregittakuak. / Aberats bat zan, bere aberastasun guztia eukana abeletxian (TE)*.

adari carnero. • Ald. *ari, arari, aragi, arai*. Erab. *Adari* da gehixen erabiltzen dana.

adari motz carnero sin cuernos. • Adarrik ez daukan adarixa. Ik. *adarkera, adarmakur, adartente, burukera*.

adarittu cubrir la oveja por el carnero.

• Ik. *altan egon, apotu, beteta egon, iskotu, iskua bota, kastigau, ume eske egon*.

adarka egin derrotar; además de cornear.

• *Ganauak buruaz joteko keiñua egin. Sin. burtxeloka egin, jotera egin*.

adarka jardun cornear las esquinas de los prados, escarbar con los cuernos en un muñón de tierra. • Sin. *mugia aztartu*. Ik. *iñuska egin*.

adarkari corneador. • *Jotera egitten daben animalixia (behixa, iskua, adarixa...)*.

adarkera aspecto o estilo de la cornamenta. • Ik. *adari motz, adarmakur, burukera*.

• *Idixak apartatzeko begiratu bihar jako burukeria, adarkeria, hankak be bai.. Dana bihar dau idixak ona izateko! (VA)*.

adarmakur cornigacho. • *Adarrak behera begira daukazen animalixia (behixa, iskua, adarixa...)*. Ant. *adartente*. Ik. *adari motz, adarkera, burukera*.

adartente cornitieso. • *Adarrak gora begira daukazen animalixia (behixa, iskua, adarixa...)*. Ant. *adarmakur*

ahuntz cabra. • Esak. “*Gaberdiko ahuntzan eztula izan*”, zeozerk garrantzi gitxi euki; gehixenetan ezezko esaldixetan.

• *Ahuntz-esnia hartzen zan, esate*

baterako, errapetik ahora, ahunzduna etortzen zalako atera (TE).

ahunzdun cabrero.

akabau matar. • Erab. Bai bateron batek hiltzen dabengan, bai berez. Sin. *azkena emon, garbittu.*

aker cabrón, macho cabrío.

aketika egin brincar los cabritos. • It. Azk. Ik. *zapasalto egin.*

akulari boyero. • Akulua erabiltzen dabena.

akulu aguijada, aguijón. • Makilla luzia, puntaduna, ganaua gobernatzeko. • *Akulu biharrik ez euken Ibargaiñen irixak (TE).*

alda-erdi medio lado de la ubre de la vaca. • Behixan errape erdi; erro bi. • *Errobiak errapia osorik ez jok harrapatzen! Titi bat, hurrengo, bixak edo... alda-erdixa. Errapia erdittik partitzen dok, "derecha-izquierda". Bai. Baiña titixa galdu, igual, bat bakarrik eta bestiak igual normal beste hamar urtian be igual (VA).*

altan egon estar en celo. • Ald. *altan izan.* Erab. Txakurak eta katuak gehixenbat. Ik. *adarittu, apotu, beteta egon, iskotu, iskua bota, kastigau, ume eske egon.*

ama madre, progenitor en los animales. • Erab. Mugatuan erabiltzen danian *amia: txarri-amia, katu-amia...*

amain emon liberar, soltar. • *Amain emoixozu txakurrari.*

amorro rabia canina. • Ald. *amorru.* Ik. *murmu.*

antxuma cabrito. • Ahuntz kumia.

antzu 1 vaca en época de no dar leche; vaca a la que se le ha secado la leche.

antzu 2 estéril.

antzutu secar(se) la leche a la vaca antes de parir.

• *Txahala ein baiño lehenago antzutu eitten dok behixa! Esnia gastau! Esnia behera, behera, behera ta atzenian ya bapezera! Normalian! Ta azkenian, ba, antzutu. Hiru bat hillebetera antzututa komeni jakok behixari! Geruago ta gitxiago jatxi, gabian bakarrik edo goixian bakarrik, ta holan gitxittu eitten jako ta... Bai, egun bittik behin ta gero hirutik behin edo, ta gero laga ta kitto (VA).*

apaldu sosegarse, tranquilizarse los animales; estar domados.

apatx pezuña. • Erab. Gehixenetan pluralian darabilgu: *apatxak.* Ardi eta behixekin erabiltzen da gehixenbat, hatz bi dakezen animalixekin. Bihor eta astueneri *pelo* jakue izena. Ik. *kasko, pelo.* • *Dakaten gosiakin idixa apatx eta guzti jango neuke.*

apo verraco; cerdo macho que se dedica a la procreación. • Hazittarako txarrixa.

apotu cruzar cerdos. • Txarri emia apotu, apua bota. Ik. *adarittu, altan egon, beteta egon, iskotu, iskua bota, kastigau, ume eske egon.* Esak. *Apotan egin.*

ardi oveja. • Bes. *ardi mutur-gorri, ardi mutur-baltz.* • *Ardixek be bai. Bai, ardixek be beti. Ardixek hortxe, Isu-mendi esaten jakona, Isutik gorutz, hortxe ibiltzen zien beti ardixek. Urkora jutun zien behin edo behin baiña gitxittan. Bai, ardixek bai. Handitxik bizi giñen ta! Zu, ez eguen orduen kaletik... xemeikorik ez zan etortzen! Ta nunbaitetik bizi biher zan! Bildotsak saldu ta gero, ba, ardi-esnia ta gaztaia be eitten genduan*

Ardizain Arraten.

etxian. Danok haxe. Egixa esateko, ez dago norberak esatia ondo, baiña txandan zain eukitzen nittuen etxien eindako gaztaia hartzeko! (EG).

ardilana lana. • Sin. *ille*.

arditoki redil; cuadra para ovejas.

ardi-txakur perro pastor. • Erab. Gazte batzuen artian azken aldixan *artzain-txakur* hasi da entzutzen. Eibarren behintzat, forma hori ez da nagusixen artian erabiltzen. Ik. *atai-txakur*, *jan-txakur*, *kale-txakur*.

• *Ardi-txakur* premixuak ikusten egon giñan Oñatin (NA).

ardixak moztu esquilar, transquilar. • Ik. *kaskamoztu*.

ardizain pastor. • Ald. *arzain*. Erab. *Artzain* berbia ez da larregi erabiltzen Eibarren (horren ordez *pastore* erabiltzen da), baiña *ardizain egin* eta antzerako lokuziñuak bai. Sin. *pastore*.

ardizain egin pastoreo, cuidar ovejas.

• Ald. *ardizain jardun / egon / ibili*.

arkera celo de la oveja. • Erab. Eibarren ezaguna da lekuko nagusi batzuen artian, baiña ez dirudi gaur egun larregi erabiltzen danik. Izag-ek eta Lar-ek be jaso dabe Oñatin eta Antzuolan. Ik. *adarittu*, *altan egon*.

arkuma cordero. • Sin. *bildots*.

arramatada ofensiva, ataque.

• *Gure txakurrak, txakur haundi bat ikusittakuan lehelengo arramatadia ein, eta gero harek frente emoten baetsan, ezkutau*.

arran cencerro. • Ald. *arren*. Ik.

arranmin, *dunba*, *tunbal*, *txintxarri*.

arranmin badajo. • Ik. *arran*, *dunba*, *tunbal*, *txintxarri*.

arrautzagin gallina ponedora.

arzara comedero para ovejas, pesebre

ARDIXAK ETA GAZTAIA

Harek kendu eta labrantziari, gorritziari itxi gentsonien, ganaua kendu, bai? ezta? ta ardi hutsekin egon nitzen, ardi hutsekin. Bilotsak be bai ederrak, baiña bilotsak saldutakuen ardixak jatxi ein bihar, ta esnie kalera nok saldu ez, ta zer eitten neban? Gaztaiek ein! Nik gazta mordua eitten neban. Gaztaie!?... Lehelengo ein bihar jako lierra emon, ur epeletan. Ure egosi, bai? Ure, bizixe hori, ezta? Ta lierra emoten jako, lierra. Bilotsak lierra eukitzen dau, bilotsak. Ta haren lierra egoten da batute, ezta? holan eskutakada bat. Ta haixe sartu ta gatzatua moduen, lodi-lodi eitten dau hak esnie! Ta gero, ba, iragaztontzixakin ipini, ta eskuekin estutu ta estutu ta estutu.... ta urek etara behera. Piskat gogortutakuen, buelta emun ta gaztanontzire. Gaztanontzixe da, ba, noberak eitten daben aparatu bat; araza modoko bat, listoiak holan, gaztaiak gan-ganien eukitzeko. [...] Bai, bai, bai. Bittartiek hutsik eukitzen zittuna. Ta gero, hori ganbarako bentana parien ipiñi, ta sikatutakuen, ba, plazara. Gaztaie ardi-esniakin. Ardi-esnia ona da ganauen esnian aldien. Ganauen esnien gaztaia maskala izaten da. Maskala, baiña ardi-esniana ederra. Gaztaia, horixel [...] Keie, bai. Keie... Neguen ta, sukalde zaharrak egoten zien basarrixen, ta esegitte ke apurrien eukitzen genduzen. Keiek eitten dotse kolorie emon, horittu.... Piskat kolorie emoten zotsen. Keie, apur bat ona da gaztaiantzako, kolorie emoteko. Oin, udan, euzkitten euki ezkeru, bringau eitten da, zartiau. Ez dau balixo; kerizan euki bihar da, kerizan! Bai, bai, bai. Euzkitten ez dau balixo! Zartiau eitten da! Zera, kerizan-ta eukitzen gendun, kerizan. Bestela, gaiztaigiñen!? Nik gaztaigiñen sarri jardun neban!

Faustino Larrañaga

para ovejas. • Ardi-askak; ardixeri jana emoteko ziorrez edo adarrez egindako askia. Ald. *artxara*. Erab. Biharbada *ardizara* jatorriz, *otzara* edo *astozara* moduan, *zara* berbatik eratorritta. Ik. *aska 2, ganau-aska, uraska*.

aska 1 abrevadero, pilón de agua, alberca.

- Sin. *uraska*. Bes. *uraska, lixiaska, ganau-aska*.
- *Ganauak ataiko askan dagoz eraten. / Porruak askan garbittu dittut.*

aska 2 pesebre, artesa. • Ik. *arzara, ganau-aska*. Esak. 1. *Askia goixan egon / euki*. (“Se dice de donde dan poco de comer”, TE). 2. *Askia darabil eskia* (“las tripas son las que mueven a las piernas”).

- *Askak lehen egurrezkuak, tapekin. Lehen hau sukaldia, ez dok? Ta hor ganau illaria bertan. Tapia ipintzen zuan, bestela bedarra, ta burua be sukaldian zihar, ta... Tapia ipintzen zuan, holan korritzekua. Ta askian gaiñian egoten zuan askaburua: ganbelak hantxe gordetzen zittuan. Tapia zabaldu ta jaten ebenian, ganbelia “tak!” bixamunerako edo illuntzirako (VA).*

askagain espacio superior de los pesebres.

- Ik. *askaurre*.
- *Basarri batzuetako asken gaiñian tokitxo bat gelditzen dok, eta, ba, horixe dok askagaiña. Ontzixak lagatzeko-eta erabiltzen juagu (VA).*

askaurre zona delantera de los pesebres.

- Kortan, ganau-asken aurreko lekua. Basarri zaharretan sukalde onduan dago sarri, eta karrajo lana egitten dau; gaur egun, basarri gehixenetan kortian erdiko pasagunia da. Sin. *karrajo*. Ik. *askagain*
- *Oin dala 10 urte inguru barriztau*

genduan basarrixa, baiña ordura arte ganau-askak hamentxe bertan eguazen, sukaldera begira. Oin hormia daguan tokixan? Ba hortxe eguan karrajua, askaurria. Oin konpletamente diferente dago, ezta? Baiña lehen askaurria hamentxe bertan, sukaldera begira (EA).

astain burra. • It. TE. Sin. *astama*.

• *Gertau dau astaiña, kalera jatxitzeko (TE).*

astakuma pollino.

astama burra. • Sin. *astain*.

astar burro macho. • Esak. *Astora utako astarra baiño zaskarragua izan.*

asto burro; asno. • Esak. *Astuak manduari belarri haundi.*

astodun borriquero.

• *Bizkaittik, astodunak egunero Eibarko plazara (TE).*

atai-txakur perro guardián. • Ik. *ardi-txakur, jan-txakur, kale-txakur, kateko txakur.*

aulki taburete, asiento bajo rústico.

• *Segia pikatzeko, behiak jasteko... erabiltzen dan jarleku txikixa. Ald. aurki.*

• *Aulkixa ez da sillia; banketa txiki bat da aulkixa, atzian eusteko barik, behiak jastekua (NA).*

axaxa emon azucar; tentar. • Ald. *xaxan /xaxa emon; axaxa /xaxa egin*. Sin. *xaxau*.

azkena emon matar. • Sin. *garbittu, akabau*.

azpi cama del ganado; suelo donde se tumba el ganado. • Ik. *azpigarri, azpixak egin*.

• *Lehen azpixak eitten jakuezen. Garotan ibiltzen giñuazen mendittik!*

Lehen garua botatzen jakuen egunian hiru bidar; kakak kendu pixkat ta azpigarrixak bota. Noberak ohia eittia moduan, azpixak. Egundian hiru bidar; jaten emoten jakuen beste bidar (VA).

azpigarri helecho seco, para cama del ganado. • *Garuakin edo lastuakin egindako ganauan ohia. Edozein materixal izan leike, sikua bada. Sin. etzingarri, sikugarri 1. Ik. azpi, azpixak egin, azpigarritan egin.*

azpigarritan egin trabajos relativos a la recogida y acarreo de la cama del ganado.

azpixak egin preparar y limpiar la cama del ganado.

aztartu escarbar. • *Lurra harrotzia; gehixenetan hankekin aztartzen da (ganauak, astuak, oilluak...) baiña musturrakin edo adarrekin be bai, basurdak, ganauak, eta abarrak. Ik. adarka jardun, iñuska egin, mugia aztartu.*

• *Itxuria danez basurdak ibili dittuk ortuan aztarka gabian, lur guztia harrotuta dagok-eta (JMJ).*

baresare membrana que sujeta las tripas.

• Sin. *tripasare, mintz*.

• *Baresaria apurtu ezkeriok, ez dago gauza onik.*

bargasta cerda joven. • *Txarri eme gaztia, hazten daguana. Erab. Ez dirudi Eibarren larregi erabiltzen danik. Lekuko batzuegako ezaguna da, baiña Debagoiena inguruko berbia dirudi gehixago (AZ-k bertan jasota dauka; JME-k, Izag-ek eta Lar-ek be badakarre).*

basoko behi ganado vacuno, de raza no pinta sobre todo. • Sin. *behi gorri, ganau gorri, larra-behi, mendiko behi,*

BEHIXAK ETA ISKUAK

Behixa **ume eske** daguanian, **iskua** jakagu ta bera enkargatzen dok. Zelaixan dabizenian ezta kasorik be! Iskua han dagok ta... Lehen, ba, beterinarixuari deittu bihar, edo lehen-lehen iskua egoten zuan hemen. Iskua etxian! "*Behixa iskuan eske dago*", ta sartu behixa ta iskua txabolara, ta **iskotu**. Lehen-lehen hori. Gero beterinarixuak ipintzen jeutsen, baiña lehen-lehen ez jeguan inseminaziñorik eta, lehen-lehen iskua! Koño! Iskua nun dagan, haral Tokatzen bada hemen igual isko majua, ba, "Arikittatik" be igual geurera. Hurrengo norberak iskorik ez ta "*Hil*" "Arikittan" edo "Barrundixan" edo beste... "*Banajatok!*" ta "*Bai, ekarri!*" Iskua nun tokatzen zan, behixa hara eruan. Etxian ez baeguan, ba, **azuetaan**. Iskua lehenago, oiñ urte asko, hemen **baille** guztian bat egoten zuan, "Erdikuan", ta haraxe eruan, baiña ni gaztia nitzala. Hori urte asko, e? Baiña ni umia nitzanian, **paradako iskua**, bat. Paradako iskua, bai, paradakua. Behixak **iskotzeko**, paradako iskua. "Erdikuan" akordatzen jatak neri, baiña ni umia nitzala, el Bai, zeoze kobrau be eitten jua. Baiña gero guk alkarri ez! Kobrau, nik sekula ez juat kobraul Hurrengo igual atsalde bat biharrera etorri edo... hori bai. Edo norbera jua edo... baiña ez. Batak ez daukarian, ba, bestiagana jua. Beti ez dok iskua egoten toki bardiñian ta holan... itxurazkua be ez igual ta... hobia dagan lekura jua! Oin inseminaziñuakin, oiñ **iskorik bota** bez! Oin iskua botatzen jakuek kanpokeri, harek ezin leikezelako ekarri ta... diabruak dialako. Horrek ez dittuk honen modokuak eta kitto. Ta ixa gehixenak jauke iskua oiñ! Bost edo sei behi ta iskua eurekin ta kitto. "*Allá cuidaos!*". Baiña lehen, ba, etxian eguazentian, lehen, ba, danok etxian eukitzen genduazen, **kortan** behixak danak... Ba, orduan, ba, horixe eitten genduan. Etxian isko ona baeguan, haxe bota, ta beste leku baten badago hobia, "*Hil Botako detsak iskua?*" ta "*Bai, bail!*" Ta hara eruan.

Vicente Areta "*Mendigoitxi*"

mendiko ganau.

• *Basoko behixak daukaguz handiko zelaixan (NA).*

basta manta, almohadilla. • Asto eta bihorreri, astotzarak edo beste edozer ipini aurretik gaiñetik ipintzen jakuen manta modokua.

behi vaca. • Ik. *basoko behi, behi gorri, larra-behi, behi-zain egon, behi-zaintzaille, ganau, gorri, herri-behi, larra-behi, mendiko behin, mendiko ganau, pinto, esne-behi.*

behi gorri ganado vacuno de raza no pinta sobre todo. • Sin. *basoko behi, ganau gorri, larra-behi, mendiko behi.*

behi-zaintzaille pastor de ganado vacuno. • *Ha behi-zaintzaille ona zan: hari esaten bajakon "egon hantxe!", ha hantxe ordu bixan be! (VA).*

behizain ibili pastoreo de ganado vacuno. • Ald. *behizain egon.*
• *Horrek behizain ibiltzen zittuan, estudixatzen edo zeozer, edo afariketan!*

besau domesticar. • Sin. *hezi.*

beteta egon estar preñada la vaca, oveja, etc. • Ik. *adarritu, altan egon, apotu, iskotu, iskua bota, kastigau, ume eske egon.*

biai ternera hembra. • Behi gaztia, 6-8 hiletik gorakua, baiña ondiokan txahala egitteka daguana. Erab. Hona hemen JME-k dakarren oharra, Eibarrerako be erabilgarrixa: "*Jaio berria urruxa, gero bigantxa, gero biae, eta lehen txahala egiten duenean behi gazte. Handik aurrera behi. Gaur egunean lehenengo hiruren lekuan biae entzun ohi da soilik.*" Mugatuan biaia egitten dau; izan be, mugagabian bigae da jatorriz. Ik. *urrusa, zekor, bigantxa, behi.*

• *Biaia polittetarikua ekarri dau Pellok, Elgoibarko ferixatik (TE).*

bigantxa ternera hembra. • Behi gaztia, 6-8 hille baiño gitxiagokua, biaia baiño gaztiagua. It. Mo. Erab. Ez dirudi gaur egun erabiltzen danik. Begiratu *biai* sarrerako oharra. Ik. *behi, biai, urrusa, zekor*.

• *Daukaguz bigae bat, bigantxa bi (MO).*

bihaztun hiel, bilis. • Ald. *biheztun*.

• *Bihaztuna ertzian eukitzen dau, ez dakitt gibelak eukitzen daben edo bariak (NA).*

bihor yegua.

bihorrak caballería, en general. • Zaldi-bihor multzua. Erab. *Bihor* erderazko “yegua” bada be, “kaballuak” esateko be erabiltzen da.

• *Azken aldixan sarritan ikusi jittuat bihorrak Arramendi aldian.*

billots cordero. • Ald. *billotx, billots,*

billotx, billdots... Sin. *arkuma*.

biri pulmón. • Erab. Ixa beti pluralian. Ik. *biriki*.

• *Birixak ixa galduta zittuan, baiña baserrixan osatu ein zan (TE).*

biriki pulmones y el resto de órganos del sistema pulmonar (en cerdos, corderos, aves...). • Animalixen birixak eta ingurukuak. Jateko balixo haundirik ez dau izan; txorixo eta antzerakuak egitteko erabiltzen zan, edo bestela katu eta txakurreri jaten emoteko. Ik. *biri*.

bolia bota enfermedad de las vacas, prolapso vaginal. • Sin. *txuringiak urten*

• *Behixeri, txahala ein ostian gehixenbat, txuringiak urten eitten detse. Aldapan badare, gehixago (VA).*

burtxeloka egin derrotar; además de cornear. • Ganauak buruaz joteko keiñua egin. Sin. *jotera egin, adarka egin*.

burukera aspecto, porte de la cabeza del ganado. • Ik. *adarkera*.

buztarri yugo, yunta. • Buztarrixak, gehixenetan, kontrakorik esaten ez darian, bikotzak dira, idi bi buztartzeko; bakarrak diraniak, *buztarri-bakarrak* dirala esaten da. Ald. *uztarri*. Bes. *buztarri-bakar*; *buztartu*, *buztargin*.

buztarri-bakar yugo para un solo buey. • Idi bakarra lotzeko buztarrixa.

buztartu uncir. • Ald. *uztartu*.

dunba cencerro. • Txintzarri haundixa. Ik. *arran*, *arranmin*, *tunbal*, *txintzarri*. • *Ardi errebañuan aurrian doian ardixari dumba ipintzen jako, txintzarrixa baiño haundixagua dalako (JML)*.

erasan tirón, torcedura. • Ik. *eten*, *zan-tiratu*, *haragi-eten*. • *Horrek behixorrek erasana daka, itxuria (JG)*.

eratxi ordeñar. • Erab. Gehixago erabiltzen da *jatxi*. JME-k be bardiña diño Bergararako: “*Gutxi erabilia. Jatxi da arruntena*”. Sin. *jatxi*.

erpa garra; zarpa. • Ald. *erpe*; TE-k *erpoi* aldaeria be jasota dauka.

erpakada zarpazo. • Ald. *erpakara*, *erpoikada*.

errape ubre. • Ald. *errepe*. • *Errua dok bat; errapia dok dana. Errapia bat, lau titi. Edo erro; titixa ta errua bardiña dittuk. “Titixa galdu jako!” Erroibia ta, ba, batzuetan galdu eitten dok; erroibia gogortzen badok igual, kitto! Gero hiru titi bakarrik! Laugarrenian gehixago esnerik ez (VA)*.

errapera bota llevar a mamar al ternero. • Umiari aman errapia eskindu.

erro pezón de la ubre, teta.

errobero leche recién ordeñada. • Egosi bako esne eratxi barrixa, ondiokan berua. Hortik izena. • *Osasunandako ona zalakuan ume askori emoten etsen erroberua ni umia nitzala. Pitxargaiñera juan, eta txikitia ordainduta erroberua barrura. Gero, veinte inguruan, txarra zala hasi ziran esaten medikuak, eta prohibidu eiñ eben (CE)*.

erroibe mastitis. • Ganauari errapiak gogortzia kumia egin ostian. • *Eta errapietan erroibia: errapia gogortu, ta esnia juan ta miñ errapian, ikuturik be ezin eiñ! Ta hori osatzeko eruten zian hortik... iketza, berua. Iketzetan ipiñi harrixak, ta haren lurruna, berotasuna, errapiak biguntzeko (VA)*.

erromara verja, cancilla, cerco. • Bes. *erromara-ataka*, *erromara-langa*, *erromara-txori*... Ik. *esparrau*, *hesi*, *itxitura*, *langa*.

esne-behi vaca lechera, de raza holandesa. • Sin. *pinto*. • *Esne-behixak, geruago gitxiago hamen inguruetan*.

esparrau cercado, redil. • Ald. *esbarru*, *esparru*. Ik. *hesi*, *itxitura*. • *Aranakin ein hesixa eta genduan esparraua (TE). / Esparrua zan, esparrua. Itxittako esparrua zan. Otelbitza eguen. Gero zelaixa ein gendun han, ta txabolie be bai, geruago. Bedarra ein gendun han. Oiñ piñue dago (FL)*.

eten rotura de ligamentos. • Ik. *erasan*, *zan-tiratu*. Bes. *haragi-eten*.

etzingarri helecho seco, para cama del ganado. • Garuakin edo lastuakin

- egindako ganauaren ohia. Ald. *etzangarri*. Sin. *azpigarri, sikugarri 1*.
- ganajateko** forraje. • Ganaueri jaten emoten jakozen bedar eta landarak. Ik. *gubernau*. Bes. *ganajatekua egin, ganajatekogintza*.
- ganajatekogintza** trabajos relativos al sustento del ganado: cortar, recoger y llevar la hierba o forraje a casa. • Ik. *ganau-jira*.
• *Ganajatekogintzia ez da bihar gatxa baiña, eiñ ein bihar (NA)*.
- ganau** ganado vacuno. • Normalian behixak bakarrik. Ik. *gubernau*. Bes. *ganajateko, ganajatekua egin, ganajatekogintza; ganau gorri, mendiko ganau, ganau-aska, ganau-gobierno, ganau-gobernatzaille, ganau-jira*.
- ganau gorri** ganado de monte: pirenaicas, suizas, asturianas.... • Sin. *mendiko ganau, mendiko behi, larra-behi, basoko behi, behi gorri*.
- ganau-aska** pesebre. • Ik. *aska 2, uraska, arzara*.
- ganaudun** ganadero; comerciante de ganado. • Ik. *txarridun, tratante*.
- ganau-gobernatzaille** persona que gobierna los ganados. • Ik. *idi-gobernatzaille*.
• *Ha idizale haundixa zuan, ganau-gobernatzaille haundixa ha! (TE)*.
- ganau-gobierno** trabajos relativos al gobierno, sustento de los ganados: darles de comer y limpiarles la cama principalmente. • Ald. *ganau-gobernu*. Ik. *ganajateko, ganajatekogintza, gubernau*.
• *Biharrera orduko, ganau-gobiernua einda lagatzen dot (NA)*.
- ganau-jira** los trabajos relativos a la preparación de la comida del ganado. • Ik. *ganajatekogintza, gubernau*.
• *Bazkaldu orduko, ganau-jiria amaittuta eukitzen dau beti (NA)*.
- ganbela** artesa; recipiente en donde se les da el pienso a los ganados, individualmente.
- gangor** cresta. • Ald. *gandor*
- gantz** grasa. • Ik. *koipe*.
• *Babak gantzakin, ikazgiñen eguneroko janarixa (TE)*.
- gantzu-aska** caja para curtir la carne en sal.
• *Jamoia gantzu-askan eukitzen zan*.
- garagarrak irabazi** rascarse (los equinos). • Sin. *garagar(ra)ka egin /egon*.
- garagarraka egin** rascarse (los equinos).
• Ald. *garagarka egin, garagar(ra)ka egon...* Sin. *garagarrak irabazi*.
• *Kaballuak biharrekua dau garagarraka eittia digestiñua eitteko*.
- garbittu** matar. • Erab. Bai bateron batek egitten dabenian, bai berez. Sin. *akabau, azkena emon*.
- garun** seso; sienes.
- gatxetsi** rechazar, aborrecer, repudiar, abandonar. • Amak umia beretzako ez hartzia. Erab. Txorixen kasuan *zapuztu* esaten da. Ik. *gorrotau, zapuztu* (1.2.4. atala).
- gerri** tronco, parte media de los animales.
• *Baziran idi batzuk, gerri fiñekuak eta luziak*.
- girapo** molleja de ave. • Ik. *piripo*.
- girgillo 1** papada de las cabras.
• Ahuntzak okozpian eukitzen dittuen koskortxuak, girgiltxuak.
- girgillo 2** michelín; papada. • Erab. Animalixetan zein personetan erabiltzen da, ondo jatian ondorioz

TXARRIXAK HAZTEN UBITXAN

Bai, gure ama kutxauak bihar larregi eitten eban, dirurik ez eukitzeko. Alperrik! Gero txarriak eta **hazten** zittuan edarrak...Hiru behi ekazen; hiru behi, **txahalak** eta beste pare bat **txarri** hazten zittuan gure amak. Artua **eralgi** eitten da, ez dakizu? Fiña pasau eitten da behera. Ha artua eitteko. Ta goixan geratzen da bastua, azala; **artu-zahixa** esaten etsen, larrixa hori. Ta ha geiñeko larrixa ganauandako da ona! Ta txarrikeri zertu ha ur epelakin, ta bota beste gauza batzuek, eta berriro harekin nahastau, ta txarrikeri "*brraal*" bota. Txarriak jo-ta "*bou-bou-boul*" jaten dabe haura, ta gizendu! Joe! Gizentzen da harekin, artuakin...! Igal **txarrikumatxua** ekarri, igal txiki-txikixa, ta zazpi hillebeterako igal hamar **arrua**! Orduan ondo gobernatzen zittuan gure amak el Bueno...! Ha bai **urdaixa** edarra! Naturalal! Artuakin hazittako txarriak! Harek urdaixak gozuak...! Bizente **txarriduna**, famosua zan hemen Eibarren! Ointxe be ikusten nago! Mezetatik **basarritarrak** orduan - oiñ ez dakit faten dian, baiña lehen basarrietatik danak faten zian mezetara- ta zera txarrikumiekin faten zan zerera. Mezia amaitzen zanian eliz-aurrian txarrikumak, kalian! Igal eukiko zittuan hamabost edo igal. Ta gero basarritarrak urtetzen ebenian, ba, "*Joño! Txarrikumak hemen merke!*". Ta saldu eitten zittuan. Ta **txarrikumia** hartu ta etxera. Batzuk zakuan sartuta eruaten eben, beste batzuk oiñaz, beste batzuk hartu bizkarrian ta eruaten zebeñ, **kurrixka** baten!

Julian Etxeberria "Ubitxa"

okozpian edo tripa inguruan agertzen diran "haundituak" adierazteko.

gixa documento necesario para traslado de ganados que exigen las autoridades, con datos de los mismos.

• *Gixan ipini bihar dau belarriko numerua eta dana (NA).*

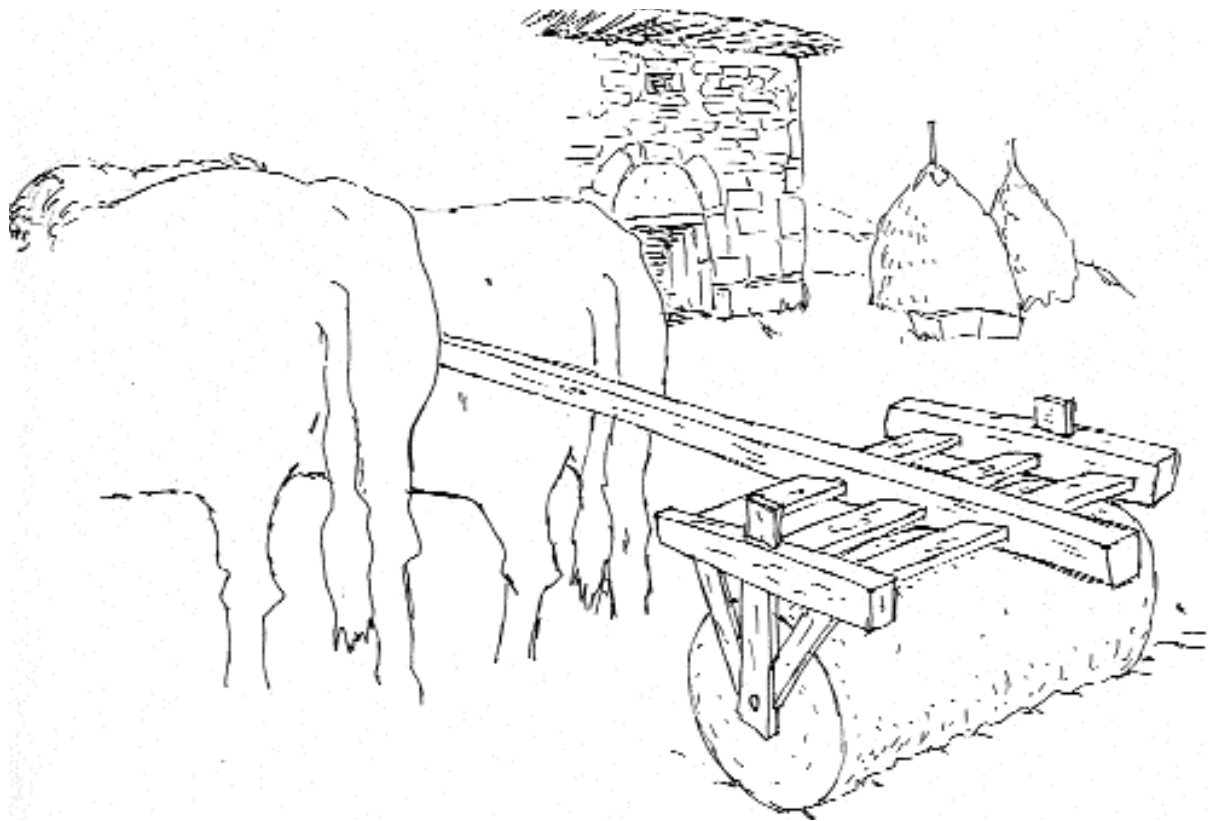
gixarra magro, carne; fibra, músculo.

• *Ik. hirugixarra, urdaigixarra, urdai.*
 • *Txorixuek be eitten zien: gixarrak apartau, ta gixarrak txikittu, zertu, ta piparrak. Pipar naturalak eukitzen genduzen hiru bat egunian beratzen, harek estutu ta harek kaldo sendo-sendo-sendua! Hamasei kiloko libra bat gatz! Hori bota ta hiru bat egunien egoten zien bueltak emon ta bueltak emon, hartu deixen, ezta? zera, gustua. Ta gero bete harek be. Atzaparrakin bete ta lotu ta esegi ta... beheko sutan, "ño!" erre hantxe ta ogibittartian hartu ta txarra ezin izan! Harek bai bazien txorixuek, ez oinguek! (EG).*

gobernau gobernar a los animales: darles de comer, limpiarlos, preparar la cama... • *Ik. ganajatekogintza, ganau-gobierno, ganau-jira.*

• *Idixek bai, oso inportantiek zien orduen! Gurien, egixa esateko, gure tia zanak astua zaintzen eban harek... Jesus, Maria eta Jose! Beran burua baiño gehixago! Harek, kaletik etorri, eta astua gobernau barik... ez pentsau jaten ekingo zetsanik berak! Ta idixek, ba, bai, idixeri be zeozer emon. Oin beste pentsu ez, e?! Ene! Orduen, zela ekarriko zenduan ba? Nundik? Idixekin jun ta ekarten zan burdikadatxo bat baiña...! Ha segiduen gastatzen zan ta... Bueno, beste gauza bat eguen orduen, e?*

Etxien hartzen zan artua ta garixa. Ta artua emoten jakuen; zerien ta... neguen arto pixkat emoten jakuen ganaueri. Biherko! Zeoze emon bihar zan ta! Esnie jazteko ta horrek be bai (EG).

gorri ganado de monte que no sea pinto.

- Ant. pinto.
- *Oiñ esnedunak kendu, eta gorrixak daukaguz (NA).*

guntzurrun riñón.

habixondoko arrautza reclamo; huevo de reclamo. • Oilluari arrautzak jarri deixazen ipintzen jakon arrautzia.

- *Habixondokua esaten jakona! Bai. Postizua arrautzia! Hori? Ba, habixara jun deittian arrautzia eitteko! Bestela oillo batzuk manixia hartzen juek ta igual beste leku batera juaten dittuk habixan ein barik. Bedarrondo pixkatekin habixia arrautzia eitteko. Ta haraxe juan deittian. Saltzen egoten*

zittuan harek, Maria Ospittalenian ta... Ez dakizu zelan eukitzen zittuen umiendako lurrezko itsulapikuak be? Holakotxe materixal iguala, dana esmalte zurixa emonda. Arrautzian koloria izaten dok pixkat. Ta ha izaten zuan hartarakotxe, habixara arrautzia eittera juateko (JB).

hanketako fiebre aftosa, glosopeda.

- Ganauen gaixotasuna. Ald. *hanketako gaixo.*
- *Hanketakua lehen be egoten zuan; baiña berrogei egun aparte euki ezkeriok, akabo! (VA).*

haragi eten tirón, lesión muscular. • Ik. *erasan, eten, zan-tiratu.*

hartu barri recién preñada.

hausnarran jardun rumiar. • Ald. *hausnarran ibili, egon.* Erab. *Hausnarrian eta hausnarka be entzutzen dira.*

- *Gaur honek behixonek ez dau*

hausnarran ein eta badaka zeozer (VA). / Abera, egunaz bazkaka larretan, gabaz hausnarka kortan (TE).

hazi semen.

• *Behixa iskuan eske dago eta hazixa ipini bihar jako.*

hazitarako semental. • Hazitarako erabiltzen dan arra (ardixa, iskua, apua...). Ik. *paradako isko, apotu, iskotu.*

• *Txahal-iskuen artian be, gehixenak saldu, okelatarako; eta lantzian-lantzian, batek ona urtetzen bajok, hazitarako gorde. Oin beterinarixiuak eitten jok dana, baiña lehen beti egoten zuan auzuan iskoren bat hazitarako (EA).*

hazte crianza. • Bes. *ardi-hazte, txarri-hazte...*

herri-idi buey pirenaico. • Ald. *herriko idi*. Ik. *idi-gorri*.

• *Hamen herri-idixak lehen usatzen ziran, oiñ ez dago holakorik.*

hesate portillo. • Hesixak pasatzeko atiak, erromaria baiño txikixagua.

hesi cercado, cerco. • Sin. *esparrau*. Ik. *erromara, esparrau, itxitura, langa.*

• *Gure sagastixak jira guztian hesixa dau, sasi-arantziakin jarritta.*

hesola estaca, poste del cercado. • Hesixa egitteko erabiltzen diran makilak eta oholak. Ik. *tinko*.

heste intestino.

hezi domar, domesticar; educar (las personas). • Sin. *besau*.

hezibako salvaje.

• *Basotik jatxittako mutiko motz harek, hezi bako bihorra zirudixan.*

hirugixarra tocineta. • Ik. *gixarra, urdaigixarra, urdai*.

idi buey. • Ald. *iri*.

• *Idixa danian egoten zan lehen. Lehen ez zeguan etxerik idirik ez zeguanik! Biharrerako danian. Hortxe Sanmartiñen ez dittuat nik ezautu: errentero etxia, ta etxe txikixa... Baiña garotia zanian beti Mendigoittikuak laguntzera, edo Lezeta edo Loixola... Ez dakik? Ostian danian idixak: Mugitzan, Umaixon, Barrundixan, Arikixetan, Argiñaon... Danien! Danien! (VA).*

idi gorri buey pirenaico, autóctono. • Ik. *ganau gorri*.

idi-gobernatzaille boyero; aficionado a los bueyes..

• *Gure aitxa idi-gobernatzailia zuan, probetara be askotan etara jittuan (AS).*

idi-korotz cagada de buey.

idi-zil miembro viril del toro.

igurtzi frotar; acariciar.

ille pelo de las ovejas. • Erab. Eibarren *ule* esaten da normalian, baina ardixen kasuan *ille* be esaten jako, edo bestela *ardilania*. Sin. *ardilana*.

• *Ardixeri mozten jakuena illia da (NA).*

iñuska egin hozar. • Animalixak lurrian muturraz aztarka egin, basurdak, txarrixak... Ik. *aztarka*.

iren castrado. • Irendutako animalixia. Bes. *aker iren*.

irendu capar, castrar.

• *Nik beti entzun dot txarri emiak irendu eitten zirala, ez dakitt besterik irentzen dan (Tr).*

isko toro; semental. • Ald. *ixko*.

isko eske estar la vaca en celo. • Sin. *ume eske*. Ik. *altan egon, apotu, adarrittu, ume eske egon*.

iskotu cubrir la vaca con el semental.

- Behixari iskua bota, ernaldtu deixan.
Sin. *iskua bota*. Ik. *adarittu, altan egon, apotu, beteta egon, hazittarako, kastigau, paradako isko, ume eske egon*.
- *Lehen-lehen iskua egoten zuan hemen. Iskua etxian!* “Behixa iskuan eske dago”, *ta sartu behixa ta iskua txabolara, ta iskotu. Oin insemnaziñuakin, oiñ iskorik bota bez!* Oin *iskua botatzen jakuek kanpokueri, harek ezin leikezelako ekarri ta... diabruak dialako. Lehen, ba, danok etxian eukitzen genduazen, kortan. Etxian isko ona baeguan, haxe bota, ta beste leku baten badago hobia*, “Hi! Botako detsak iskua?” *ta* “Bai, bai!” *ta hara eruan (VA)*.
- isko-nafar** toro bravo. • Sin. *zezen*.
• *Ez Lasturko zezentxuak, gero! Izko-nafarrak tentatzen zittuan, plaza erdixan, jakiagaz (TE)*.
- iskua bota** cubrir la vaca. • Sin. *iskotu*.
- ittulan egin** guiar el ganado en las labores de labranza.
- itxitura** cerradura, alambrada, valla.
• Ald. *itxittura*. Ik. *erromara, esparrau, esate, hesi, langa*.
• *Han itxitura edarra dago eta ez dabe hanka eingo*.
- itzain** boyero, carretero. • Lehen, idixaz eta burdixaz arduratzen ziranak; baitta transportistak be. Gaur egun ixa bakarrik idi-probetan erabiltzen da. Erab. Erderazko mailegua nagusittu jako azken aldixan (*karretero*), edo perifrasi batek ordezkutzen dau: *ittulan egin*. Sin. *karretero (2.2.2. atala)*.
- jan-txakur** perro de compañía. • Ik. *arditxakur, atai-txakur, kale-txakur*.
- jatxi** ordeñar. • Ald. *jatxi*. Sin. *eratxi*.
- *Goixian goixago behixak jaitxi, esnia plazara eruateko*.
- jotelari** cornúpetu, acorneador.
- jotera egin** derrotar; ademán de cornear.
• Ganauak buruaz joteko keiñua egin.
Sin. *adarka egin, burtxeloka egin*.
- kaballo** caballo. • Sin. *zaldi*.
- kale-txakur** perro callejero. • Ik. *arditxakur, atai-txakur, jan-txakur*.
- kapoi** capón.
- karda** cepillo fuerte, carda. • Animalixak “orrazteko” trepetxua. Ik. *txarrantxa*.
- karen** placenta. • Sin. *lohi*.
- karrajo** zona delantera de los pesebres.
• Sin. *askaurre*.
- kartola** jamuga, cartola. • *Zaldi eta astuen gaiñian ipintzen diran jarlekuak*
- kaskamoztu** trasquilar, esquilar. • Ik. *ardixak moztu*.
- kasko** casco; pezuña. • Ik. *apats, pelo*.
- kastigau** cruzar animales. • Erab. Txakurrekin erabiltzen da gehixenbat; konejuekin, kuixekin eta antzerakuekin be bai. Ganauakin eta ardixekin osteraz ez. Ik. *adarittu, altan egon, apotu, iskotu, beteta egon, ume eske egon*.
• *Ondiokan ez dozue zuen txakurra kastigau? Badaka ba edadia! (ENET)*.
- kataian egon** encadenado; atado a la cadena. • Txakurra lotuta egon.
- katama** gata.
- katarr** gato macho.
- kateko txakur** perro guardián. • Sin. *atai-txakur*.
- ki** cartílago; parte dura de la carne.
• Lekuko bakarrari jaso detsagu. JME-k antzerako berba bat jaso dau, esangura bardintsuakin: “**giri(xa)** *Jateko haragiak izan ohi dituen zain eta*

gizenak”. Lar-ek antzera “*haragiaren koipea*” eta Izag-ek “*Gisi, gixi: fibra*”.

koipe manteca, grasa. • Ik. *gantz*.

konejo conejo.

kontrabista locura animal: cruzarse los cables a los animales (ganados), volverse locos.

kordel cuerda de medida. • Cordel para medir a los ganados antes de venderlos para calcular el peso aproximado.

• *Kordela izaten da ganaua neurtzeko soka bat, ontzatic ontzara markak daukazena (JML)*.

korotz excremento animal, cagada.

• Animalixen (eta gehixenbat aberien) kaka. Ald. *gorotz*. Bes. *ahuntz-korotz*, *ar(di)korotz*, *peko(ro)tz* (behixena), *idi-korotz*, *zaldi-korotz*, *asto-korotz*...

korta cuadra, establo. • Ik. *abeletxe*, *txabola*.

kui conejo de indias, cobaya.

langa travesaño; tranca. • Ik. *erromara*, *esparrau*, *hesi*, *itxitura*.

larra-behi ganado de monte; pueden ser de raza pirenaica, suiza, asturiana.....

• Ald. *larre-behi*, *larrako behi*.
• *Esnedunak kendu eta dana larra-behixak dakez oin (EA)*.

larrari montaraz.

laukuan al galope.

legen enfermedad cutánea que hace caer el pelo a los ganados. • Ald. *leen*.

lepagorri variedad de gallinas y pollos.

• *Batzuk dia lepagorrixak; beste batzuei “lepaondua” esate-jakue (MA)*.

lepaondo variedad de gallinas y pollos, que no tienen plumas en el cuello.

ligar cuajo. • Ald. *liar*, *lier*.

• *Ba, gaxtaia izeten da, jatxi ardi-esnia,*

ezta? Ta gabekua ta goizekua edo... batera. Gabekua hoztuta egoten da ta goixekua epeltxuagua, baiña pixkat epela, larregi barik e! Tamaiñotxo bat, eskuakin edo hatzapartxua, edo zeozekin igarten jako tamaiñua, ezta? Ta gero emoten jakon liharra. Liharra badakizu zer dan? Eta harek bihar zittun ordu-erdi, ordu-bete edo zertzen, gogortzen. Ta gero gogortutakuan, apurtu (EG).

lohi placenta. • Sin. *karen*.

• *Bai, karena edo lohixa edo... Guk lohixa esaten jetsagu. Bai, txahala egoten dan zera, txahala egoten dan poltsia. Hori normalian botatzen jok sei ordu baiño lehenago; txahala ein ta sei ordura. Ta eitten ez badau, ba, etara eitten jotsek. Bai, bota ein bihar jok, bestela infeziñua dator (VA)*.

lohidi muladar. • It. TE. Sin. *simaurtoki*.

lokatu volverse clueca.

lorratz rastro, huella. • Ald. *lorrotz*.

• *Aixerixan lorratzak ikusi jittunat etxe ostian eta kontuz ibili biharko gaittun txitxekin (EA)*.

lumatu desplumar. • Ald. *lumau*.

makako cordero “viejo”.

mandazain mulero.

mando mulo, mula.

mantso 1 buey. • It. TE.

• *Mantsuan ondoren doia iskua bake baketan (TE)*.

mantso 2 manso, noble, en animales.

• Sin. *ondrau*, *otxan*.

mendiko behi ganado de monte:

pirenaicas, suizas, asturianas... • Sin. *mendiko ganau*, *basoko behi*, *larra-behi*, *behi gorri*, *ganau gorri*.

mendiko ganau ganado de monte. • Sin.

basoko behi, behi gorri, ganau gorri, larra-behi, mendiko behi.

mintz membrana, tejido.

moxal potro. • Sin. *txiku*.

mudau mudar el pelo. • Sin. *ulia bota*.

mugia aztartu escarbar con los cuernos en un muñón de tierra. • Ald. *mu(g)ia harrotu, mu(g)ia astindu*. Ik. *adarka jardun, aztarka jardun, iñuska egin*.

murmu moquillo. • Ald. *murmo, mormo*. Ik. *amorro*.

• *Barrundixan ez dabe txarrixa irendu, katarrua dakala-ta; Altzubarrenen be txakurrak katarrua ei dake, danak! Bueno, murmua! Murmua, bai... Hori bata bestieri segiduan pegatzen detse!* (NA).

mustur morro. • Ald. *mutur*.

muturretako bozal para ganado. • Red metálica que se les coloca a los ganados para que no coman mientras

faenan.

• *Idixeri muturretakua beti ipintzen jakuen baiña oiñ ahaztuta dago hori* (NA).

narrutu despellejar. • Quitar el pellejo a los animales.

odoloste morcilla. • Erab. Eibarren ez jako *odolki* esaten; Eibarren *odolkixa/odolgixa* erderazko “musgo” da. Esak. *ze oste eta ze odoloste!*

oillaloka gallina clueca. • Ald. *oilloloka*.

oillanda polla. • Oillo gaztia. Txitxak izan leikez oillandak (emiak) ala ollaskuak (arrak).

oillar gallo.

oillar basarritar gallo indígena, autóctono.

oillar ingles gallo de peleas. • Gerra aurretik famauak ziran oillar burrukak Eibarren. Burrukotan oillar inglesak erabiltzen ziran, bertakuak baiño

Asier Sarasua

Itturrua Abeletxe basarrikuak simaurretan Santa Kurutz inguruan.

TXARRI HILTZIA edo **TXARRI-BODIA**

Urtero-urtero eitten genduan txarri hilttia. Gabon inguruan, jeneralmente. Ipintzen zan ire mordo bat, erueten zan haraxe, ta lastazauekin dana zihetz erretzen zan. Ta gero, erretakuen, kutxilluekin dana zihetz arraskatzen zan ur bero irakiñakin, ta gelditzen zan dana garbi-garbi eindra. Gero egoten zan egur bat, ta haintxe esegitzen zan txarrix. Ta gurien kostunbria eguen lepo-hazurrien "rrrrrrrr" ebagi ta holan bi parte eitteko. Eta gero, bueno, ez dot esan, baiña barrukuek etara bihar: **hestiek** eta **solomo** ta **gibel** ta horrek. Ta kostunbria eguan, gibela ekarri andrazkuei ta gibela ipiñi. Ta gero, gibela preparautakuen, ba, danok jan eitten genduan gibelori! Gibela eitten da onduen neretako, xehe-xehe eiñ, ta kipula mordo bat eiñ, olixua erreta ipiñi, ta bota haraxe, ereiñ, ta ardaur zuxia bota pixkat eta gatza. Ta ha geratzen da sendo-sendo-sendue! Edarra! Ointxe be nik neuk halaxe nahi izeten dot gibela. Jaten zan kriston zartainkadia, ta ardaue eran, ta kontuek esan! Andrazkuek ez! Andrazkuek jan eitten genduan pixkat, baiña guk **hestiek** garbitzen eukitzen genduan biharra! Ta gero **odolostiak** eittia! **Gantzak** eta zerak apartau, txiki-txiki-txiki eiñ ta zartaiñan eitten zien... Al Ez dot esan, kipulie, porruie ta gantzak, eitten zien danak alkarrekin ondo egosi, ta gero odolari bota. Haxe zan odolostiori, bai. Ta gero, eindrauen, ba, bete atzaparrakin danak *ra-ra-ra!* Biharra zan! Ta eindrauen, ba, lotu ta barriro beste galdara haundi bat ipini ta egosi. Ta errementau ez deiken beti zainttu, irakin ez deiken! Ño! Hori andrazkuena zan; gizonak hortik zihar! Harek libre! Eta gero, txorixuek be eitten zien: **gixarrak** apartau, ta gixarrak txikittu, ta piparrak... Ta gorde olixotan, lurrezko ontzi batzuetan. Eta txarrixan **okelia** gatzetan: **emon gatza** ta ipintzen jakozen losa haundi batzuk saka. Iguel hillebetien egoten zien han, ta gero esegi. Urte guztirako! Erreta jateko, edo babak eitteko edo... zuk bihar dozunerako, harek esegitta egoten zien-ta!

Euxebi Gisasola

hobiak ziran eta.

oillartoki gallera.

• *Sumendixak Txirixo kalian eukan oillartokittik, irabaztaille askok urtetzen eben (TE).*

oillasko pollo. • *Ik. lepa-gorri, lepa-ondo.*

• *Txikixak dira txitxak. Gero oillanda-oillaskuak esaten juek batzuk.*

Oillandak izaten dittuk oilluak eittekuak, ta bestiak, oillaskuak oillar eittekuak. Gero hasten dianian, ba, "ya está". Ta oillarra, ba, izaten dok berrogeta hamarrendako bat nahikua, ta bestiak jateko! Ta oillandak be bai sobre badare! Lehenago Elgoibarren ferixan, oillaskua? Plazia bete!

Donostiatik be etortzen zian erostailiak, basarriko oillaskua eroatera. Ta hamengo basarritarrak astuakin juaten zittuan, andrak, Elgoibarrera! Bizirik eruaten jittuen. Orduan restaurantiak eurak hiltzen jittuen oillaskuak! Oingo moduan ez jeguan oillaskuentzako mataderorik eta espiritu santurik! Bakotxak beria! Lehenago tabernarixak, porejenplo, bildotsa? Tabernarixak hiltzen juen etxian! Paulo "Azitaiñek", ta Usartzan, ta Ixuan... ta danian lehenago! (JB).

oilletxe gallinero. • *Sin. oillotoki.*

oillo gallina.

oillo-luma plumón.

oillotoki gallinero. • *Sin. oilletxe.*

ondrau manso, noble, en animales. • *Sin. mantso 2, otxan.*

• *Esne-behixak, gorrixak baiño ondrauaguak (NA).*

oritz calostro, primera leche de los mamíferos después de parir. • *Behixak (eta beste animalixa askok) kumia euki*

Asier Sarasua

Behixa eta txahala.

eta lehelengo egunetan eukitzen daben esne lodi odoltsua. Erab. *Oritz* zein *oritza* entzutzen da mugagabian.

• *Txahala* jaixotzen darian, lehelengo zikinkerixia kendu bihar jako ahotik, eta estu badago, ba, binagria-edo bota ahora, espabillau deiñ. Eta behixan ondora eruaten bajako bai, behixak garbittu eitten jok. Bueno, danak ez, beste batzuk adarkadia igual, baiña normalian, txahala ipiñi onduan, ta mieztau ta mieztau ta mieztau eitten jok ta garbittu ta garbittu. Eta gero txahalari oritza emon bihar jakok, aman titixa lehelengo. Oritzik barik txahalik ez dagok etaratzerik! Oritza dok amak daukan esnia! Ta ama akabatzen bada, beste batena! Esnia barik, odol modokua. Nata modoko zer bat, gauza leun-leun bat, rosa kolorekua. Ha eraten ez badau txahalak, akabauta

dagok! Haxe eran bihar jok lehelengo; aunke sea Donostiatik ekarrirta. Txahala jaixo ta ama akabauta badago, nunbaitten, auzuan edo han edo Elgoibarren edo, nunbaittetik. Bai! Baitta neuk emon be! Gurian jaixota igual, txahala, ezta, gaur? Ta beste baten ama akabatzen bada, ba, “Koño! Badaukek?” eta eruan litro bi edo... Gero, behin jatordu bat edo eiñ ezkeriok, gero, edozer. Batzueri ensegida garbitzen jakue, erateko moduan, eta beste batzueri igual hamar bat egun edo. Batzuek asko bizkorrago garbitzen dia, igual hiru egunera, ba, esne garbi-garbixa. Baiña honetxek pintionek be, zortzi egun eta ondiok txokolatia modoko sendua jaukek; odola ta esnia nahaste modoko holako... (VA).

ota vara para las gallinas.

• *Oilluak otara erretiratzen dituk lotara gabero.*

otxan manso, noble, en animales. • Sin. *mantso 2, ondrau.*

paradako isko toro semental.

• Hazittarako erabiltzen dan iskua; behixak iskotzeko erabiltzen dan zezena. Ik. *apo, hazittarako, hazi.*
• “Behixa iskuan eske dago”, *ta iskua nun dagan, hara! Etxian ez baeguan, ba, auzuetan. Iskua lehenago, oiñ urte asko, hemen baille guztian bat egoten zuan, “Erdikuan”; ni umia nitzanian, paradako iskua, bat. Paradako iskua, bai; behixak iskotzeko, paradako iskua (VA).*

pastore pastor. • Ik. *ardizain, ardizain egin.*

pekorotz cagada de vaca. • Ald. *pekotz.*
Ik. *simaur, sats.*
• *Ganauan kaka pekorotza dok, pekorotza esaten jetsagu guk euskeraz. Ganauan pekorotza sikatutakuan gogorra dok. Klaro, harek bedarra jaten jok, ez da gure moduan. Pekorotza ez dok higuinarrixa, dana bedarra dok (JE).*

pelo pezuña, casco de équidos. • Behatz bakarreko animalixen oiña: zaldixena, bihorrena, astuena... Ald. *pelu.* Ik. *apatx, kasko.*

pernil jamón. • Erab. Ez da larregi erabiltzen; *jamoi eta urdaiazpiko* gehixago erabiltzen dira. Ik. *urdai, gixarra.*
• *Jesus neska!, hori don pernilletan! / Txarrixagandik gehixen gustatzen jatana pernilla da (NA).*

perra herradura.

perra-etxe herrería. • Ik. *perratoki.*

perratoki herrería; montaje en donde se

hierra. • Ik. *perra-etxe.*

• *Lehen Berretxiñan, Amezabalegin, Azittaiñen... bazan, baiña oin perratokixa kenduta dago han (EA).*

perratzaile herrero, herrador.

perrau herrar.

pinto ganado vacuno moteado, de raza holandesa normalmente. • Esnetarako behixak; bestekaldian larra-behixak edo ganau gorrixa dago, basokua, okelatarako hazten dana. Ald. *pinta.*
Ant. *gorri.* Sin. *esne-behi.*

pinttana animal moteado. • Ik. *pinto.*

piripo buche de las aves. • Sin. *girapo.*
• *Saldan egosittako piripua benetan hamarretako gozua da (TE).*

sahieski costilla, costillar.

• *Txarrixan sahieskixa asko gustatzen jata, izan be edarra da eta!*

sahiets costilla.

sastai parte de la cuadra en donde se tumban los ganados.

• *Esne baldekaria jatxitta nekan eta behixak ostikaria jaurti eta dana sastaixan behera jua zan (NA).*

sats estiércol. • Erab. Ezaguna da Eibarren, baiña erabiltzen dan berbia *simaur* da. Sin. *simaur, pekotz.*

sikugarri 1 material, helecho seco, para cama del ganado. • Sin. *azpigarri, etzingarri.* Ik. *azpi, azpixak egin.*

sikugarri 2 heno, paja, forraje seco.
• *Ganauai sikatuta jaten emoten jakuen bedar edo landarak: bedarrondua, lastua, alpapia...*
• *Bai ba!, sikugarrixa neguan emon bihar! (NA).*

simaur estiércol. • Sin. *pekotz, sats.*

simaurketa trabajos relativos al estiércol.

simaurtoki muladar. • Sin. *lohidi.*

talde rebaño. • Erab. Gehixenbat ardixekin: *artalde, ardi-talde*.
• *Ardi-talde garratza zaintzen eban basuetako bakartasunian (TE)*.

tinko estaca, palo. • Erromarak, itxitturak eta antzerakuak eusten dittuen egur zatixak; baitta ortuan landareri (tomatia, babak...) zuzen hazi deittian aldamenian ipintzen jakuezenak be. Ik. *hesola*.

titillak mollejas de cordero.

titi-punta pezón de la ubre.

tratante comerciante de ganado, mercader de ganado. • Ik. *ganaudun, txarridun*.

tripaki callos. • Ald. *tripakallo*.

tripa-mehe intestino delgado. • Ik. *heste*.

tripasare membrana que sujeta las tripas.
• Sin. *baresare, mintz*.

tripotx menudillo; tripas de cordero principalmente. • Bildotsen barrukuak eta odola, (hegatzixenak be bai). Gehixenetan tortillan jaten dira. Erab. Beti pluralian: *tripotxak, tripotxen tortillia...*
• *Munduko gauzarik gozuena, Azittainen ipintzen daben tripotxen tortillia! Hori lakorik! (EA)*.

tunbal cencerro grande. • It. Az. Ik. *arran, arranmin, dunba, txintxarri*.

txabola majada. • Sin. *abeletxe*. Ik. *korta*,

txahal ternera, ternero, becerro. • Erab. Eibarren gehixenetan “txal” esaten da, bokala luzetu barik. Hitz elkartu mordua egitten dau (*txalilla, txaliskua, txaltxikixa...*) eta berba bakarra balitzaz moduan esaten dira, dana batera eta azentu bakarraz.

txahala egin parir la vaca.

txahalill ternero abortado, aborto.

txahalilla bota abortar la vaca. • Ald.

txahalilla egin.

txahal-isko ternero. • Isko gaztia; txahal arra, iskotu artekua (10-12 hille). Ik. *zekor*.

txahaltxiki ternero lechal. • Txahal jaixo barrixa, bigantxia zein txahal-iskua.

txakur perro. • Bes. *atai-txakur, ardi-txakur, ehiza-txakur, jan-txakur, kale-txakur, kateko txakur, kaza-txakur, kirikixo-txakur, otso-txakur, ur-txakur, txinbo-txakur...* Esak. *Iñuzente, potente, txakurra buztana tente!*

txakur eme perra.

• *Ertzillenekoa txakur emia kastigau dabe Ibarbekuan gorrixagaz (TE)*.

txarrantxa cepillo metálico para limpiar a los ganados. • Ik. *karda*.

• *Ganauak iñora eruan baiño lehenago, txarrantxiakin ondo garbittu bihar dira, urakin*.

txarri cerdo/a. • Esak. *Txarrixa hiltzen dan astia, ta ezkontzeko astia, haretxek onenak!*

• *Txarri handixe hiltten gendun gaiñera! Hamabi arrukue! Erdibana, Iturraldekuak eta bixok erdibana. Lehelengo batana ta gero bestiana. Ta txarrixe... txarrikixe ona da.*

Lehenagokuek zer esaten eben?

Txarrixa hiltten dan astie ta

ezkontzeko astie ziela onenak!

Txarrixa hiltten zan astien solomue

jan ta ona izen be! Txarri odol-

hestiekin, ta solomue jan, ta... Gibel-

barruek gastau artien, ta gero, ba,

urdaixe; ha gitxitxuago. Urdai berdie,

baiña txarrixan solomue-ta edarrak

izeten die; odolostiek be bai! Hori

aste bat edo bixen! Urte guztien hoba!

(FL).

txarri-ama cerda con crías, cerda madre.

txarriboda matanza del cerdo y el banquete que se celebra por ese motivo.

- Ik. *txarri-hiltze*.

txarridun tratante de cerdos. • Ik. *ganaudun, tratante*.

- *Txarriduna agertuko balitza, esaixozu hazittarako bihar dogula bat, eta gizentzeko beste bat (TE)*.

txarri-erregalo regalo de alguna parte del cerdo que se hace a conocidos o familiares tras la matanza del cerdo.

- *Aurten be txarri-erregalua bialdu dabe, odolostiak eta urdaixa*.

txarri-galdara caldero en el que se prepara la comida para el cerdo.

txarri-hiltze matanza del cerdo. • Ald. *txarri-hiltte*. Ik. *txarriboda*.

- *Gure semiek kazari batzuk dira. Ta txarri hiltzia behintzet, ta... “Hori geuk tiruakin past! hilko dogu ta kitto!” Agindu detsagu ta “brast!” eindre bai, baiña ja-ta odol dana kanpora! Harek kitto! Orduaintxe gure odolostiok jun zien Tetuanera! Akabo! (EG)*.

txarri-jateko comida para cerdos.

txarriki carne de cerdo.

- *Txorixuak urte guztien eukitzen genduzen, olixotan. Bai, bai, lurrezko ontzi batzuetan, bai. Ta, a! Ez dot esan, txarrixan koipiek be, ba, urtu eitten zien orduen, ta gorde. Orduan olixo gitxi gastatzen zan, koipia egoten zan ta koipiakin! Ta ha koipia, trapu garbi baten estutu ta harek txitxarruak esaten jakuen... Harek urdai erretakuak ta gure aittak “Hau dok gauzia edarra, izan!” Eta txarrixan okelia gatzetan urte guztirako, e? Emon gatza, hiru egunien euki, ta gero ipintzen jakozen losa haundi batzuk saka. Iguel*

hillebetien edo egoten zien han, ta gero esegi eitten zien. Ta gero urte guztirako! Edo bera erreta jateko, edo babak eitteko edo... bueno, zuk bihar dozunerako, harek esegitta egoten zien ta... (EG).

txarri-korta cochiguera, pocilga. • Sin. *txarritoki*.

txarrikuma cochino.

txarritoki cochiguera, pocilga. • Sin. *txarri-korta*.

txiku potro. • Erab. Gaur egun asko galdu dan berbia. Eskualde guztian entzutzen da, baina gitxi eta jente nagusixaren ahotan bakarrik. Sin. *moxal*.

txintxarri esquila, cencerro pequeño.

- Ald. *intxarri, zintzarri*. Ik. *dunba, arran, tunbal*.
- *Aritxalarixa danetik, ipinixozu zintzarrixa urriñetik entzungo dana (TE). / Txintzarrixa be bai; txintzarrixa da intzarrixa. Eta dunbia, bai, haundixagua, bai! Ardidax ibiltten dabe. Rebaiñuan aurrian egoten dira bi edo hiru dunbak ipinitta. Horrek eruten zeben zumitzezko zerakin eindakua. Gu hamendik juten giñen ardixekin Aretxabaletako Kurutzearri mendiraiño; bai, juten giñen. Bi egun! Elgeta-Ubera aldien pasau gau bat, eta hurrengo egunian harutz (JML)*.

txitxarra corteza de cerdo frita. • Ik. *urdai-kallo*.

- *Han ibiltzen giñan gu, txitxarrak jan eta...; eta orduan ez zan kolesterolik (MA)*.

txuringa zona del ano de la vaca? •

Lekukoren batek *utero* edo *matriz* dala esan desku. Halaxe dauke jasota Larrañagak Antzuolan eta JME-k

1.2.6. Animalixen berbetia

Hauxe da Animalien inguruko atalaren azkenengo zatia. Oraingo honetan animaliek egiten dituzten zarata eta orruen izenak (*kurriska*, *arrantza*, *murrusa*...) eta abereak gobernatzeko erabiltzen diren deiak sartu ditugu. Gai honen inguruko berba gutxi aurkitu dugu aurretik idatzita zeuden lanetan, eta hitz gehienak jasotzeko galdeketa zehatzak egin behar izan ditugu. Izen bereziak izanda, euren atala merezi zutela uste izan dugu, eta horrela sartu ditugu, *Aberiak* azpiataletik bananduta.

Alde batetik, animalien “berbeta” daukagu, hizkuntza bakoitzak bereak baititu horrelakoak. Adibidez, euskaraz, txoriek *txio-txio* egiten dute, ez *pio-pio*, eta oilarrek *kikiriki* beharrean *kukurruku*. Abereak gobernatzeko eta manejatzeke izenak ere aipagarriak dira, baserritarrak bakoitzarekin hizkera berezia duela erakusten baitigu: oilloei *purra-purra* deitzen zaie, ahateei *bili-bili*, katuei *mixi-mixi* eta ganaduari *toz-toz*. Animalia bakoitzak bere mintzoa, eta baserritarra eleanitz.

Kontuan izan atal honetatik kanpo geratu direla onomatopeietan oinarrituta dauden eta umeekin erabiltzen diren izen asko eta asko. Esate baterako *mixi* (katua), *bekeke* (ahuntza), *kurrin-kurrin* (zerria), edo *aida-aida* (behia). Adiera horiek *Ume Berbetia* atalean aurkituko dituzu.

aida! voz para arrear al ganado vacuno.

- Aurrera juateko ganauari esaten jakona. Ik. *arre!*, *ie!*. Esak. 1. *Aida eta oo*. 2. *Aida eta ixo* (“a trancas y a barrancas”).
- *Aida eta oo*, *tabernako atian gara!* / *Aida eta ixo*, *bagoiaz zahartuaz (TE)*.

altza burua! interjección imperativa para que los ganados uncidos levanten la cabeza: ¡levanta!

- *Altza!*, *altza burua Txikito!* (NA).

altza! interjección imperativa para que los ganados se levanten “de la cama”, sea para el ordeño, para limpiar o para cualquier otra necesidad.

arrantza rebuzno.

arrantza egin rebuznar.

arre! arre, a equinos. • Ik. *ie!*, *aida!*

bekeke balido de cabra, oveja.

bili-bili llamada para atraer a los patos y ánades.

brrrtxo! voz para alejar a los cerdos. • Ik.

kurrin-kurrin, *kutx-kutx*.

burrundara zumbido, ruido de insectos.

ie! voz para arrear a caballos o mulos: ¡arre!

- *Zamarixak xaxatzeko diarra*. Ik. *arre!*, *aida!*
- *Lotan be “ie!” manduari*, *Elgeta errekadistiak (TE)*.

irrrara gorjeo, trino. • Txorixen *txio-txio* politta.

- *Nik txakurak dakarazen lekuan, han karduak urten, eta frutabatzailliak beti han dare. Kardantxillueri be eurak hartzen detse aurria. Politta da. Kaixolan be ikusitta nago ni. Eta kantua be bai; irrararik eta ez, baiña bueno. Txori sinpatikua!* (RI).

irrintzi relincho.

iso! exclamación para hacer parar a los equinos: ¡soooo! • Ik. *oo!*

- *Iso, astua, heldu gara errotara eta!*

jeurt! voz para hacer recular, retroceder o

OILLOLOKAK KLOK-KLOK-KLOK

Habixia harrapatzen daben lekuan! Igual arbola-zulo baten, **mugan** holako zulo bat dagon lekuan... edozein tokittan! Horren ostian dagok gaztaiña zahar bat **huntzakin**... han gaiñian be eitten jittuek! Arbolian gaiñian! Sakon-unia topau **erpekin** ta sakon-unatxua ein ta hantxe be eiñ. Euren kasal! Oilluak arrautzia ez eittia milagrua dok! Iñok topau ez habixia ta **lokutzen** dianian jartzen dittuk gaiñian ta urtetzen dabenian, **txittak** einda kanpora. Txittak etaratzeko prestatzia dok lokatzia. Oilluak ostantzian, badakik, "kara-kara-kara" kantatzen jok, eta loka dagonian, "klok-klok-klok" eitten jok, lumak harro-harro einda. Urtian tanda baten normalmente, baiña banaka-banaka juaten dittuk e! Danak batera ez, e! Oillarra beti egoten dok gaiñian! Ha urte guztian ibiltzen dok! Harek ez jakak lokarik euki biharrik! **Loka dagonian** ez jetsak lagatzen oillarraril Lokatzia dok, ba, umiak etaratzeko preparau! Baiña arrautzarik ez jok eitten orduan e! Ez! Lokatzen dok arrautzak eittiari lagatzen detsanien. Lokatzen dok, eta barriro txittak etara ta pixkat zertu arte ez jok eitten gehixago arrautzarik oilluak. Arrautzen gaiñian jartzen dok txittak etaratzeko. Gero txittak etara ta harik eta pixkat koskortu arte, ez jok eitten arrautzarik gehixago. Lehenago eitten zuan sarrittan, **oillolokak**, mordua egoten zittuan sobre, ta zarapian sartzen zittuan azkarrago pasatzeko! Bestela loka igual eitten juek... igual eitten jittuen hillebete lokal! Ta aguro pasatzeko, ba, zarapian sartu! **Zaria!** Hori zumitzezkua? Harekin tapau ta hantxe euki egunetan. Azkarrago pasatzen jakok! Uretan sartu ta haren azpitan laga. Ta ensegida pasatzen jakok! Txittak etara ta gero be "klok, klok, klok" eitten jok harik eta lokia pasau arte. **Askan** sartu, ba, bizkorrago lokia pasatziarren, eitten jakuen. Ez dok komeni loka egotia, arrautzarik be ez jok eitten bestela tal Alperrik han euki bihar dok ta halan bizkorrago pasau ezkeru, ba, bizkorrago arrautzak eiñ!

Jose Bergara "Agarrazpi"

girar al ganado uncido. • Idixeri esaten jakue atzera egin edo buelta emon deixen.

kakaraka cacareo de la gallina.

karraskada graznido del gallo cuando huye.

klin-klon croar de sapos.

korroka croar de ranas.

kukurruku canto del gallo. • Esak.

"Oskoletik urten baiño lehen kukurruku"
gauzak sasoia baiño lehenago egittia;
nagusi izan nahi daben umieri be esaten jakue.

kurrin onomatopeya del gruñido del cerdo.

kurrin-kurrin llamada que se les hace a los cerdos. • Ald. *kurrin-kurrin*. Sin. *kutx-kutx*. Ik. *brrrtxo!*

kurrinka gruñido grave del cerdo • Ald. *kurrunka*.

kurrixka gruñido del cerdo. • Txarrixan txillixo bizixa, bildurtuta edo hasarre daguanian botatzen dabena. Bestela, kurrinka egitten dau, *kurrin-kurrin*. Ald. *kurriska, urrixka, urriska*.

kutx-kutx llamada que se les hace a los cerdos. • Sin. *kurrin-kurrin*.

makakorroi mugido de dolor. • Behixak estuasunian botatzen daben orrua edo marrusa gogorra: bildurtuta daguanian, txahalgiñan, txakurren bat inguruan daukanian... Ald. *matakorroi, makakorro, makalarro*.

• *Tira-tira-tira! Gurien, etxeosteko horma-kantoién, etxian hegalién, oiñaztarrixak jo ta dana apurtu auban. Ta kortan ganaue makakorroka baten; ta hormako katie soltauta ganaue kortan katiak etenda, harutz ta honutz. Ta txakurra be, ardi-txakurra gurien balientie, ezta? ba ganauen azpira junda, bere burue sokorritzera! Ganauan azpira jun, bai? Ta txakurra kendu ezin! Ganauen azpizen*

egon nahi txakurrek be! (FL)

marrusa mugido. • Ald. *murrusa, marrosa*.

marrusaka jardun mugir.

mix voz para atraer a los gatos. • Ant. *xapi*.

oo! exclamación para hacer parar a los ganados uncidos. • Ald. *uo!*. Ik. *iso!* Esak. 1. *Aida eta oo*.

orrua bramido, rugido. • Ald. *orru, orro*.

orrua egin bramar, gritar algunos animales.
• Animalixa batzuen txillixo eta urrixxak, hasarre, bildurtuta edo minberatuta darelako. Ardixak, katuak, txahalak... esate baterako. Erab. Ez da animalixa guztiekin erabiltzen: txarrixak *kurricka* egitten dabe gehixenbat, txakurrak *uluka*, ganauak *makakorroka* jarduten dau...

pattaka! voz para atraer a carneros.
• Adarixei etortzeko agintzeko diarra. Ald. *pattako!*

potx-potx voz para llamar a los asnos y burros.

purra-purra llamada que se hace a las gallinas.

totx! llamada a las ovejas.

toz! llamada que se les hace a los ganados para que vengan del prado a casa.
• Animalixei etortzeko agintzeko diarra. Orokorra da, baiña ganauakin erabiltzen da gehixenbat, eta ardixekin *Totx!* gehixago. Txarri, oillo eta bilixekin beste batzuk erabiltzen dira. Ald. *tooz, totx*.
• *Toz-toz! Etorri Pinta! Toz-toz-tooz!* (NA).

txio-txio canto de los pájaros: *pio-pio*. • txorixen kantua, nahiz eta bakotxak berana daukan: galeperrak *pox-poliñ-pox-poliñ*, zozuak eta eperrak *txor-txor*; kukuak *ku-ku*, gaberdiko mozoluak *bu-hu-hu*...

ulu aullido de perros y lobos; también el canto del buho.

urruma tipo de mugido.

urrumada gruñido.

urrumizara tipo de mugido.

us voz para espantar a los cerdos.

uxo voz para espantar a los animales, especialmente a las aves, pero también a ovejas, cerdos... • Ald. *xo, ixo, uxa*.

xapi voz para espantar a los gatos. • Katuak alde egin deitzen botatzen da. Ant. *mix*.

zaunka ladrido; ladrar.

Basarrixa ^{eta} ohitturak

2.1. *Basarrixa eta gizartia:*

Liburu osoak baserriko bizimoduarekin eta gizarte kontuekin zerikusi zuzena duen arren, hirugarren hau da gai horiei gehien lotzen zaiena eta hortik ipini diogun *Basarrixa eta Gizartia* izenburua. Izen horren magalean bost berba multzo hauek sartu ditugu: baserriko tresnen izenak, etxe barruko kontuak, gaixotasunak, eguraldiarekin zerikusia dutenak eta neurri zaharrak.

Basarriko Tresnak izenekoan lurra lantzeko tresnak bildu ditugu gehienbat; gurdiaren eta uztarriaren ingurukoak ere ugariak dira, baserriarren eguneroko joan-etorrietan ezinbesteko garraio eta lan-tresna izan diren haien garrantzia garbi utziz. Etxegintzarekin eta arotzeriarekin zerikusia duten batzuk ere agertzen dira, nahiz eta horiek hiztegiaren bosgarren atalean sartu ditugun gehienbat.

Ondoren, bigarren azpiatalean, *Gizartia eta Etxia* izenekoan, lanarekin baino, etxe barruko bizimoduarekin lotutako berbak sartu ditugu gehienbat: sukaldeko tresnak, baserriaren zatiak, janari batzuk eta gizarte-gaiak (hizkuntzaren ingurukoak, bestek beste).

Aurreko horregaz oso lotuta dago hirugarrena ere, gaixotasunen azpiatala. Berba-zerrenda luze samarra zela eta, banatu egin ditugu. Bertan, gaixotasunen inguruko hainbat berba sartu ditugu, baina beti ere izen zientifikoak eta azken urteotako gaixotasun berri eta tropikalen izenak (hiesa, malaria, ebola...) kanpoan lagata.

Amaitzeko, beste atal berezi bi sartu ditugu, *Neurrixak* eta *Geografixia eta Egualdixa*. Berez, beste nonbait ere joan zitezkeen hauek atalok, baina baserriarren behararekin eta gizartearekin lotura zuzena dutela nabarmena denez, hementxe egokitu ditugu.

Eguneroko gaiak izanda, ez da zaila izan sail hauen inguruko hitzak jasotzea; elkarrizketa libre gehienetan bildu ahal izan ditugu hainbat berba. Idatzizko iturrietan ere ugariak dira gai hauen inguruko hitzak. Dena dela, kontuan izan kanpoan laga ditugula oso esparru zabaleko berba ezagun mordoak, eta zerrenda honetara berezienak bakarrik ekarri ditugula. Salbuespena tresnen azpiatalean egin dugu.

2.1.1. Basarriko tresnak

Eibarko Natura eta Etnografia Taldeak (ENET) *Laixetan, Garixetan: Basarrixa Eibarren* izeneko erakusketa etnografikoa antolatu zuen 1998ko urtarrilean Eibarko Kultura Etxean. Erakusketa horretan Eibarko baserrietan jasotako tresnak, ipuinak eta beste hainbat gauza egon ziren ikusgai. Horretarako, urtebeteko lana behar izan zen, eta baserrietara makinatxo bat joan-etorri egin behar izan ziren. Bisitaldi horietan Eibarko baserri-tresna ugari katalogatu, bildu eta garbitu ziren, eta baserriarrekin egindako ordu luzeetan ehundaka berba eta esakera jaso; horietako gehienak tresnen izenak izan ziren. Azken urteotan beste hainbeste grabaketa ere egin izan dira Eibarko baserrietan. Zerrenda honetan joan-etorri horietan jasotako baserri-tresnen izenak bildu ditugu.

Hurrengo lau azpiataletako zerrendak ez bezala, aurreneko berba-zerrenda hau osoa da. Hau da, baserri-tresna guztien izenak sartu ditugu bertan, ezezagunak zein ezagunak (*aizkora, atxur, sega...*). Izan ere, tresnekin batera baserriko eguneroko bizimodua bere osotasunean aurkeztu nahi izan dugu, eta horregatik bildu ditugu zerrenda honetara tresna guztien izenak. Gehienak lurra lantzekoak dira, eta gurdi-uztarriarekin zerikusia dutenek ere garrantzi handia dute. Lanbide berezietan erabiltzen diren batzuk ere aurkituko dituzu, gehienak *Lanbide Zaharrak* atalean sartu

aixotz podadera, machete. • Sasixak ebateko igitai klasia, motza eta gogorra. Ik. *dragatz*.
• *Honek be makiña bat ein dittu! Hau, otia-eta ebateko, gauza latzak. Manejua bihar izaten dau, “dzast!” (JU).*

aizkoletxe 1 caja para hachas. • Aizkorak gordetzeko kutxia.

aizkoletxe 2 agarradero de las hachas.
• Aizkoren heldulekua.

aizkora hacha.

Aixotza

aker pieza del carro. • It. Mo. Sin. *burtasto*.

akulu aguijada, aguijón. • Makilla luzia, puntaduna, ganaua domiñatzeko.
• *Akulu biharrik ez euken Ibergaiñen irixak (TE).*

alper-harri rulo apisonador, rodillo, molón de labranza. • Lurra zapaltzeko harrizko zilindrua. Ald. *alper*. Sin. *tranbil*.
• *Tranbilla esaten jakon soluan erpillak zapaltzeko ibiltten zanari; alper-harrixa porlanezkua izaten dan moduan, egurrezkuak izaten ziran, haundixak (NA). / Hau alperra. Izena egokixa! Bai! Honek reforma bat einda daka! Alper hau erabilli zan, zelan da?, “apisonadora” ibilli zan. Ein zebenian, harri-txintxarrak bota zittuenian pistan... lurra bardintzeko erabilli eben, eta ein zetsen burdinazko kerten honek, eta gero ez dakit zerekin ibilliko eben, baiña horretarako. Baserrixetan beti egoten zan... (ENET).*

alper-hesi apero de labranza para desterronar.

- Erpilla apurtu eta lurra leuntzeko erabiltzen dan hagin bako aria. Sin. *hesi*. Ik. *are*, *alper-harri*.
- *Alper-hesixa nabua eraitteko be bai, baiña artua eraitteko normalmente. Zelan bostortzak erpillak jasotzen dittuan, gero mazuakin jo edo alper-hesixakin apurtu harek danok. Alper-harrixa leku lauetan ona dok, baiña aldapia daguan lekuan hari eutsi ezinda egon bihar haiz, ta gaiñera apurtu be ez jok eitten harek erpilla! Sartu bai, baiña apurtu ez leku lauan moduan. Orduan alper-hesixa, eta harrixa gaiñian (JB).*

Belagixa.

- anega** caja de medida de una fanega.
- Garixa (eta beste ale batzuk) neurtzeko egurrezko kutxa modukua, anega bat neurtzeko erabiltzen dana. Ik. *imiña*, *imiñaun*.

ardatz eje del carro.

- Ik. *asto*, *bulpartika*, *burtohe*, *burtarasa*, *burtetxe*, *burtohol*, *burtorrazi*, *draga*, *errail*, *eutsigarri*.

- are** rastra, trapa. • Horzdun ohola, lurra bardindu eta zopillak apurtzeko, goldia pasau ostian edo goldatu bariko soluan.

- arpan** sierra grande para cortar troncos. • Tronguak zerrauta, oholak egitteko erabiltzen zan goittik beherako trontzia. Ald. *arfan*.

arrio-burdi carro para llevar el arreo.

- asto** pieza del carro. • Orratzixakin batera erroberen ardatza eta burdixan kajia katiatzeko. Sin. *burtasto*.

astozara cesta para incorporar al burro.

- Astuari ipintzen jakozen zarak. Ik. *otarra*, *otzara*, *zara* (2.1.2. atala).

atxur azada.

atxur haundi azadón.

atxur txiki azadilla. • Letxugak eta antzerako landarak sartzeko atxur txikixa. Ik. *jorrai*.

atxurkilla azadilla, azada de dos picos. • Ik. *jorrai*.

aulki taburete, asiento bajo rústico. • Segia pikatzeko, behixak jasteko... erabiltzen dan jarleku txikixa. Ald. *aurki*.

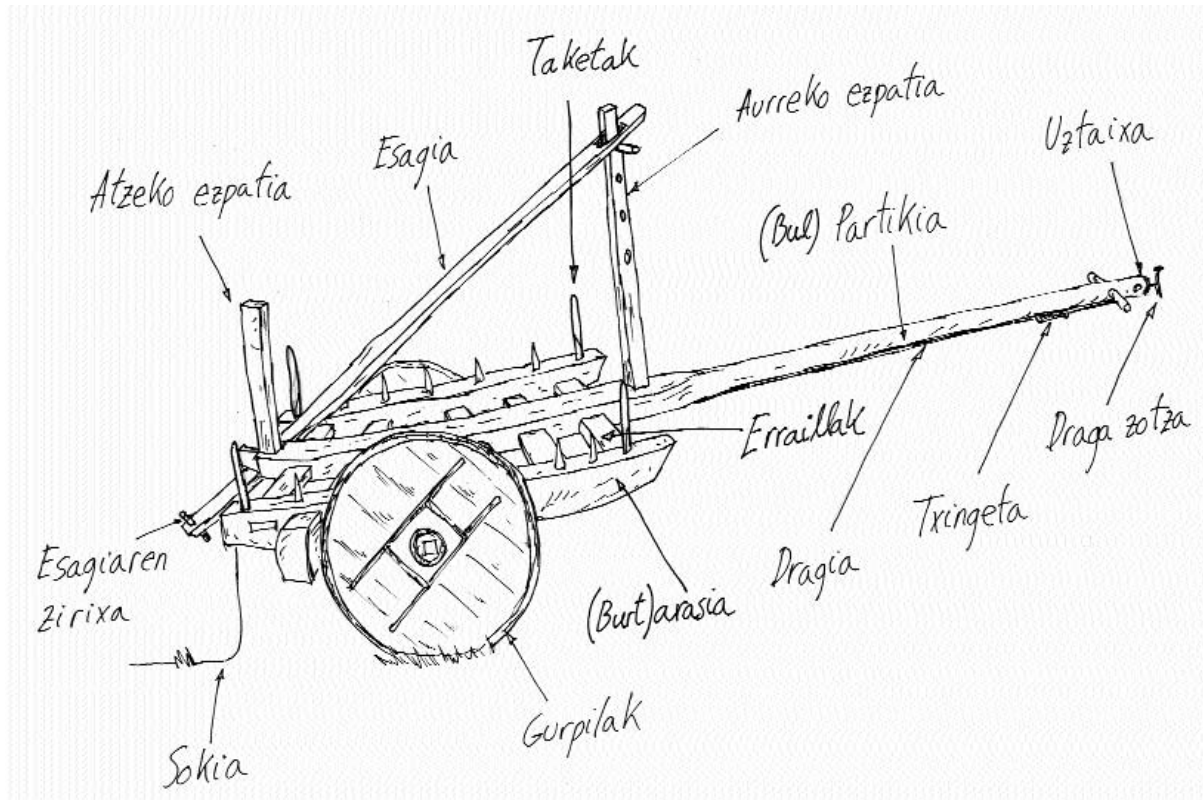
azkonar pieza del carro. • It. Mo. Ik. *burdi*.

bahe cedazo, criba, tamiz. • Tamaiño askotakuak dagoz: ikatza, garixa, uruna... bahetzeko.

barrika barrica. • Sagardaua gordetzeko kupel klase bat, txikixa. Ik. *kupel*, *bukoi*.

belagi pala de madera. • Hagin bako eskubaria da. Gehixenbat gari-garauak batzekuari esaten joko, *gari-belagixa*, baiña *ale-belagi*, *ikatx-belagi*... eta antzerakuak be badagoz. Ald. *belaki*, *belaiki*.

- *Bai ba! Gari-alia lurrian geratzen danian, jo ta gero, gatxa izaten da jasotzia. Eskuariakin jasotzia ezin! Hortzen artian iges eitten dau-eta, eta horregaittik erabiltzen da belagixa. Belagixak ez daka*

Burdixa eta beran zatixak.

zulorik, pala modukua da, eta dana harrapatzen dau horrek (EA).

bihurrak pieza del carro. • It. Mo. Ik. *burdi*.

bostortz arado de cinco dientes. • Bost hortz daukazen golda modukua.

bukoi cuba. • Kupel haundixa. Ik. *kupel, barrika*.

bulpartika pértiga del carro. • Burdixan erdiko egur nagusixa, atzetik aurrera doiana eta buztarrixari katiatzen jakona. Sin. *partika*. Ik. *ardatz, asto, burtohe, burtarasa, burtetxe, burtohol, burtorrazi, draga, errail 1*.

burdi carro. • Ik. *burdi-motz, burkoltza, burdi txiki, lur-burdi, karaketxa*.

• *Danerako erabiltzen dogu. Oin ez, oin gitxiago, baiña lehen danerako: simaurretarako, bedarrondotarako, garotarako... Lurretia be burdixakin eitten zan, burkoltziakin (JU).*

burdi-ardatz eje del carro. • Ik. *burdi*.

• *Udazkenerutz ira sasoian, behin baiño gehixagotan entzungo zenduen burdi-ardatzen txistua; iñoiz baita senetik urtetzeko adiña be (JSM).*

burdi-motz especie de carro para transportar troncos. • Burdi txiki modokua, enborrak karriatzeko erabiltzen dana. Ik. *burdi, lur-burdi, burkoltza, burdi txiki, karaketxa*. • *Burdi-motza erabiltzen zan tronguak menditik ekartzeko. Arbolak ebagi, eta gero tronguak eta adar luziak lotu eitten ziran txingekin, eta tatarrez eruatzen ziran (ENET).*

burdiñare arado de hierro. • Burdiñazko aria. Sin. *frantsesare*.

burdi txiki carro pequeño, cerrado por los costados. • Sin. *burkaja, burkoltza*.

burgaiñeko vara que sujeta carga del carro.

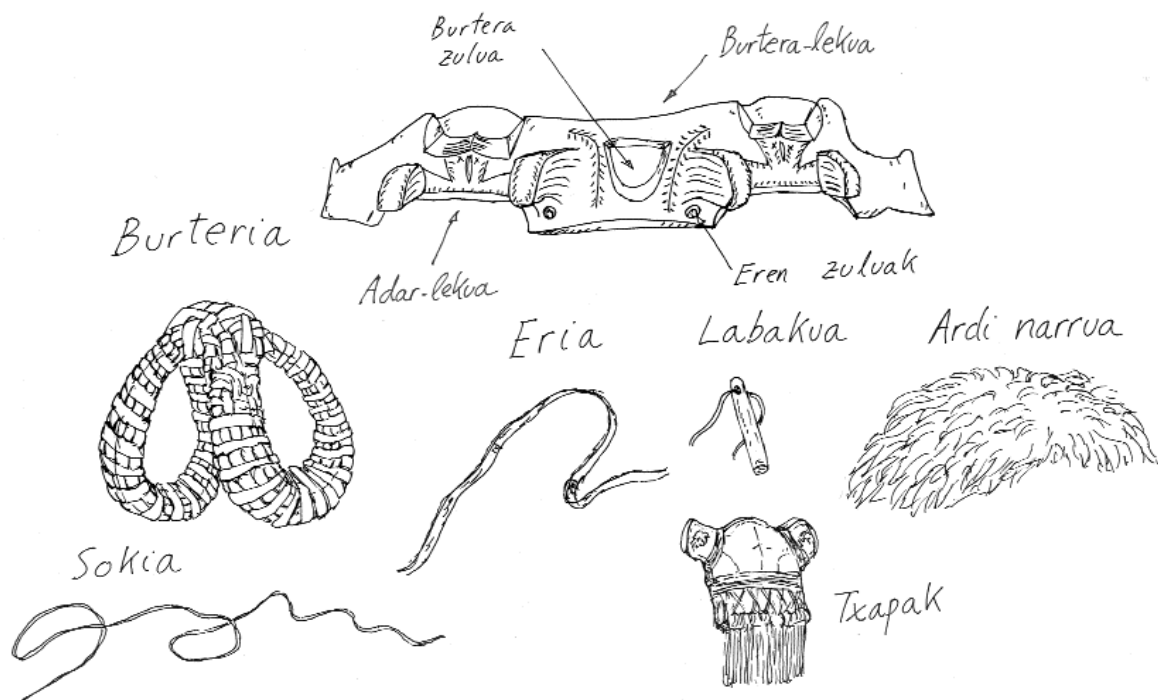
• *Ezpata bixak lotzen dittuan eta kargia eusten daben egurra. Sin. *esaga*. Ik. *ezpata, esaga-ziri, taket, burdi*.*

- burkaja** carro con caja detrás. • Sin. *burkoltza 1*.
- burkoltza 1** carro pequeño, cerrado por los costados. • Burdi txikixa. Sin. *burdi txiki, burkaja*.
- burkoltza 2** entablado del carro. • Burdi itxixen hormak, hesixak. Ik. *burtohol*.
- burpil** rueda.
- burtarasa** los dos maderos que hacen el largo del carro. • Burtetxiaren aurretik atzerako oholak, errailen perpendikularrak. Ik. *asto, bulpartika, burtohe, errail, burtetxe, burtohol, draga, burtorrazi*.
- burtasto** pieza del carro. • Orratzixakin batera erroberen ardatza eta burdixan kajia katiatzeko egur zatixak. Sin. *asto*. Ik. *burdi*.
- burtera** latigadera, correa que sujeta el carro al yugo. • Partikia buztarrira lotzen dabena. Ik. *buztarri, era, larako, lepo-era*.
- burtetxe 1** cama del carro; suelo o plano del carro. • Ik. *asto, bulpartika, burtohe, burtarasa, errail 1, burtohol, draga,*

burtorrazi.

- burtetxe 2** carro. • Burdi normalari holan be esaten jako. Ik. *burdi*.
- burtezpata** las dos varas verticales del carro que sirven junto con la “esagia” para sujetar la carga. • Sin. *ezpata*. Ik. *burdi, burgaiñeko, esaga, esaga-ziri, taket*.
- burtohe** cama del carro. • Sin. *burtetxe*. Ik. *asto, bulpartika, burtarasa, errail, burtetxe, burtohol, draga, burtorrazi*.
- burtohol** tablas que cierran el carro. • Burdixan ezker-eskumak eta atzekaldia ixteko oholak. Ik. *ardatz, asto, bulpartika, burtohe, burtarasa, burtorrazi, burkoltza, burtetxe, draga, errail 1*.
- burtorrazi** pieza del carro. • Burdixan kajia eta burpillen ardatza katiatzeko; aldamenetik, goittik behera, ardatzari eusten detsen egurrezko lau ziri. Ald. *burdi-orrasi*. Sin. *orrasi*.
- buztargin** artesano que hace yugos, fabricante de yugos. • Ald. *uztargiñ, uztarrigin*.

• *Nere akorduan Berretxiña hamen inguruko azkenengo buztargiña. Hari deitu, basarrira etorri, eta egunbetian buztarri bi eitten zetsuzen. Norberak egurra prest euki bihar, bai, pagua askan sartuta. Eta berak “ti-ta!”*, salto baten buztarrixa eginda (VA).

buztarri yugo. • Idixak edo behixak alkarri eta burdixari lotzeko egurrezko piezia. Ald. *uztarri*. Ik. *burtera, era, larako, lepo-era*.

buztarri-buruleku gamella del yugo para uncir al ganado.

buztarri-koska muñón del yugo.

buztarrixan adarlekua zona del yugo que se encaja en la cornamenta del ganado.

buztarrixan burteralekua zona del yugo que se utiliza para enganchar la correa.

buztartu uncir. • Esak. *Buztartzeko modukuak izan*. (ser tal para cual; ser el uno para el otro).

destera aguzadera, piedra de afilar, piedra de amolar. • Erraminttak (aizkorak...) zorrozteko harrizko burpilla. Sin. *dester-harri, zorroztarri*.

dester-harri aguzadera, piedra de afilar, piedra de amolar. • Sin. *destera, zorroztarri*.

draga freno. • Sin. *eutsigarri*.

draga-egur mecanismo accionador del freno. • Dragiari emoteko zirixa. Sin. *draga-zotz*.

dragatz machete, cuchilla para desmenuzar argoma. • It. AZ. Erab. AZ-k Eibarren batu zeban arren, gaur egun *dragatz* ezezaguna da Eibarren. Biharbada gaur egun *aixotz* izenakin ezagutzen dogun tresna bardiña izan leike. Ik. *aixotz*.

draga-zotz mecanismo accionador del freno. • Dragiari emoteko zirixa. Sin. *draga-egur*.

draga-zulo orificio para vara de freno. • Burpillak dragiandako daukan zulua.

LAIXETAN

Mugarte estuak diranian, ba, ganaurik ezin sartu, eta holakuetan **laixetan**. Laixetan eitten zan **aldapia** eguan lekuan, eta ostian be bai, leku txikixetan-eta; ganaurik ezin sartu eta laixetan. **Goldia** erabiltten zan **solo** haundixetan, **sail** haundixetan; eta txikixetan, ba, **laixak**. Plazentzian eta ez dozue ikusten lurra? Dana mugartiak? Ba jeneralian, ba, hortxe, mugartietan, eta ganaurik sartu ezin leikian tokixetan... Eta, ostian, neguan be bai. Neguan, astixa zeguan, eta orduan eitten zan laixetan. Bai, neguan gehixen. [...] **Laixetan** eitteko, **ebagitta** bihar da lurra. Bestela gatxa. Eta **nabarra**, ba, hori, lurra ebateko. Errez eitten zan, azal-azaletik eitten zan, biren artian! Nabarra, gurian, geuk mobitzen genduan; ez da ganaurik bihar! Geuk mobidu, lurra ebagi; hola ebaten zan, zuzen-zuzen-zuzen! Ebagi **sailla**, bihar zana, eta gero hantxe laixetan eñ. Gero, laixetan. Hiru edo lau lagunen artian laixetan eñ mugartia; lagun gehixago be bai, edo gitxiago be bai, baiña lau zan onena. Eta ibiltzen giñan, ba, bai gizonak eta bai andrak. Danerakuak! Umiak be bai! Eta lurra beti behetik gora; lurra beti gorutz bota bihar, ez deiñ galdu. Laixia sartu, eta “tra”! [...] **Laixak**, txikixaguak ala haundixaguak zeguazen, bai ba! Lurra aldapan bazeguan, edo gogorra bazeguan, edo... segun tokixa, ba, laixak be luziaguak ala motzaguak erabiltten ziran.

Jesusa Unzetabarrenetxea

era correa con la que se ata el buey al yugo.

- Buztarrixa idixen burura lotzeko uhalak. Sin. *lepo-era*. Ik. *buztarri*, *burtera*, *larako*.
- *Erak beti narruzkuak izan dira; oin hasi dira batzuk sintetikuak eta soka espezialak erabiltzen, baiña lehen ez zan holan. Lehen narruzko ugalak zittuan erak. Geurian ondiokan be halakotxia dakagu (EA).*

erpil-mazo mazo para desterronar. • Soloko erpillak apurtzeko mazua. Ald. *erpil-joteko mazo*. Erab. Eibarren *zopil-mazo* be erabiltzen da, baiña erpil-mazo gehixago. Sin. *zopil-mazo*.

errail 1 tablones transversales del carro.

- Burtarasan arteko oholak, burtetxian ezker-eskuma doiazenak. Ald. *burterraill*. Ik. *ardatz*, *asto*, *bulpartika*, *burtohe*, *burtarasa*, *burtetxe*, *burtohol*, *burtorrazi*, *draga*.

errail 2 tablones transversales. • Burdixen antzera, beste trepetxu batzuek daukezen oholak, leriak esate baterako.

erregaldara tambor para asar castañas.

- Sin. *tanbolin*. Esak. *Erregaldaria lezkotxe burua*.
- Auzuan eskatu biharko dogu erregaldaria bixar arte.

esaga vara que sujeta carga del carro.

- Ezpata bixak lotzen dittuan eta kargia eusten dabena egurra. Sin. *burgaiñeko*. Ik. *burdi*, *esaga-ziri*, *ezpata*, *taket*.

esaga-ziri cuña de la “esaga”. • Esagiak bere lekutik ez deixan urten, ezpatan sartzen dan zirixa. Ik. *burdi*, *esaga*, *ezpata*, *taket*.

eskobara rastrillo. • Ald. *eskubara*, *eskuara*, *eskuare*.

eskobara-buru cabezal del rastrillo; estructura que sujeta a las púas.

- *Hau apurtu ein da eta eskubara-buru barrixa jirau biharko dot.*

etxe armazón y/o asas de las herramientas.

- Ik. *aizkoletxe*, *nabar-etxe*.
- *Aria lixarrakin, ta alper-hesixa be,*

Asier Sarasua

Burdi-motza.

lixarrakin. Alper-harrizak etxia bakarrik jakak egurrezkua, ta alper-hesixa dok dana egurrakin eindakua. Zumitza ipintzen detsak ba silliarri? Ba holaxe eindakua (JB).

eutsigarri freno • Sin. *draga*.

ezpata varas verticales del carro para sujetar la carga. • Sin. *burtezpata*. Ik. *esaga, taket, esaga-ziri, burdi, burgaiñeko*.

• *Narrak eta burdixak ezpata bi eukitzen dittue; euren artian esagia ipintzen da, kargia eusteko (JU).*

ezpata-zulo orificios para las “ezpatak”.

• Burtetxiak ezpatak sartzeko daukazen zuluak. Ik. *taketa-zulo*.

frantsesare arado con púas de hierro.

• Burdiñazko aria. Sin. *burdiñare*.

galbahe criba para el trigo. • Garixa

bahetzeko erraminttia. Ald. *galbahi, galbara*. Erab. Beste gauza batzuekin be erabiltzen da: *ikatz-galbahi, are-galbahi...*

Esak. 1.- “*Galbahia baiño alperragua izan*”; 2.- “*Galbahian pasatzeko premiñia izan*” bateron batek pasada bat bihar, bide onera ekarri bihar.

galdara caldera, caldero.

• *Galdara haundi bat morokilla eta esnia eizu, gatozen guztiendako.*

ganbela artesa, recipiente que recoge el trigo que sale de la trilladora. • Gari-joteko

makiñian kasuan, garixa jo eta gero, gari aliak jasotzen dittuan makiñian zatixa. Ik. *gari-joteko makiña*.

• *Gari-burua jotera kuan, puntia apurtu eitten da, eta lasto txikixak geratzen dira garixakin nahastautu. Eta hor traiektuan, garixa behera juaten da, eta lasto txikixak atzera juaten dira. Garixa piskat garbittu eitten dau. Gelditzen da bakarrik gari-alia kaskariakin. Eta gero, garixa gehixago garbitzen da, galbahietan. Gari-alia goititik*

behera doiala be, garixa doia toki batera, ganbelara, eta alotza beste batera. Garbi-garbixa urtetzen dau, zakuan moduan. Eta galbahiak aldatu ezkerro, ba, beste batzuk eguazen babilandako, edo artuandako.

Galbahiak aldatu, beste juego bat ipini, eta kitto (ES).

gari-garbitzeko makiña aventadora.

• Garixari lastua kentzeko makiña. Gerra ostian zabaldu zan gure inguruan. Gari-garbitzeko makiña agertu aurretik, garixa airera botata garbitzen zan; haixiak alotza eta lastua eruan, eta alia bertan lagatzen zeban.

gari-igitai hoz para cortar el trigo. • Igitai estu zerraduna, garixa ebateko erabiltzen dana.

gari-joteko makiña trilladora. • Gari aliak galburutik askatzeko makiña. Ik. *ganbela*.

• *Gurian dago makiña oin dala 50 bat urte, gerra ostetik. Ni, hau, akordatzen jata makiña ekarri bihar zala, eta makiña ikusteko ilusiñua! Ni, eta Felix Azpirikua. Makiña barrixa datorrela, eta bueno! Ilusiñua! Gari-joteko makiñak eta gari-garbitzekuak, hasieran, gitxi zeren. Honek makiñok agertu ziranian, orduan dirua... ta eitten zan kuadrillia: sei edo bost basarri, soziedadian, eta horrek txandaka juaten ziran: egun baten batek, eta bestian... (ES).*

garrote-egur mayal; palo para golpear las judías. • Babak joteko egurrak: makilla bi dira, narru edo soka batez lotuta. Sin. *ire-egur*.

• *Baba-lekak jo eitten dittuk. Lurrian ipini, eta jo. Batzuetan erpil-joteko mazuakin eitten juek, baiña normalian ire-egurrakin. Hori, bai, garrote-egurrakin. Egur bi dittuk, narru zatitxo batekin lotuta. Egur bat oratu gogor, eta bestiakin babak jo (JU).*

golda arado. • Lurra labratzeko erraminttia;

IDIXAK ETA BURDIXAK

Mekauen! **Idixak**? Ba, bedarra, ta garua, ta **simorra**, ta... honek danak labrau... Ta mendittik be, oin kamioiak, baiña lehen idixekin bajatzen zittuen **tronguak** zerrara, paguak eta danak! Tratora azaldu arte, **burdixakin**! Horixe! Ta hartu Arraten elixaurrian igual, ta Maltzara trongual! Egunian biaje bi: goixian bat ta atsaldian bestia. Neu be ibilitta nagok mutil gaztia! Arratetik Saturixora, Elgoibarko Saturixora! Idixekin! Goixian biaje bat, eguardixan bazkaldu, idixak eta geuk, ta atsaldian beste biaje bat, ta illuntzian etxera. Hurrengo goixian iguala, "idéntico". Ta hurrengo goixian beste bat. Holan, **trongotan**! [...] Baiña burdixak eguazen bat baiño gehixago. Burdixak, ba, burtetxia, ta burkoltzia, ta karakatxia ta... **Burtetxia** dok bedarretarako: holan **erraillekin** ta **ezpatak**... Bai, burtetxia dok bedarra kargatzeko. Burdi normala esaten dana. Gero, **simorketarako**, **burkoltzia**. Oiñ ez dagok gurian, baiña lehen bai. Burdixa iguala, baiña kajiakin; hormekin, lurretarako kamioi baten moduan. Hori simorretarako, **burkoltzia**. Gero **karakatxia**, beste bat txikixagua; aria ta harrixa ibiltzeko, gauza astunaguak. Burkoltzian iguala, baiña erdixa, txikixagua. Ez dakik? Ba, aria ta harrixak simorra baiño astunaguak dittuk, eta karga haundixak erabiltzeko, gauza astuna erabiltzeko, karakatxia. Lurra erabiltzeko be hori txikixori. **Lurretia** eitten zanian be horixe! Bai, txikixa, txikixa. Ta gero, **burdi-motza**. Burdi-motza, ba, trongotarako, mendittik tronguak ekartzeko.

lurra bueltau egitten dau.

• *Labrau goldiakin, ta bostortzakin...*

Goldia dok buelta emoten dabena; bedarra tapau, buelta emon lurrari. Ta bostortzak, ba, harrotu; buelta emon barik mobidu!

Bedarra asko eguanian goldia, ta bedarrik ez eguanian bostortza. Ta gero, ba, aria.

Aria lisotzeko. Goldiak takar lagatzen jok lurra, desbardin, ta ha, ba, gero, ariakin bardindu, gozatu landaria etorri dein.

Lehelengo goldatu ta erein, ta gero hazixa tapau-ta eitteko aria. Ta gradia be bai,

burdiñazkua. Aria dok tatarraz juaten dan bat, ta gradia, barriz, labrau piskat, lurra astindu. Baiña axalian, e? Horrek dittuk

axal-axalekuak. Ostian goldia, goldia!

(VA).

haga vara. • Edozein makilla luze. Esate

baterako zugaitz-buruak astindu eta frutak botatzeko erabiltzen diranak, baiña baita *karabi-hagak* (karia egitteko erabiltzen ziranak), *etxietako hagak* (goiagak, gaillurragak...), txondorren *erdiko hagia*, eta beste edozein. Ik. *karakote, zardai*.

hesi herramienta para mullir la superficie endurecida de la tierra. • *Hesixa* alkarren artian josittako ohol batzuekin egindako tresna zapala da. Neguko hotz eta eurixen ostian lur-azala gogortu, elkortu egitten da.

Zeozer ereinda daguan tokixetan (garixa gehixenbat) udabarrixan *hesixa* pasatzen da hori lur-azalori harrotzeko eta landariari hazten laguntzeko.

• *Ta egualdi ona eguanian, ba, ganauekin hesi bat pasatzen zan lurra gozotzeko. Lurrari negu guztian zela telia eitten jakon, eurixekin ta izotzakin, ha udabarrixan pixkat apurtu, garixak hartu deixan indarra! Hesixa zan hortzik bakua! Tabla bat gaiñian pasatzia moduan! Baiña egurrakin eindakua espresamente, ta gero harri bat gaiñian. Ta “raaaa!”, lurra haustu eitten eban harek! Ta zela lurra hausten eban, gero harek gozotu eitten zan lurra. Ta berotzen zanian, garixak indarra hartzen eban behetik gora (JE).*

hiruhortz arado de tres dientes. • Hiru hortz daukazen aria.

• *Hiruhortza lurra sikua daguanian bakarrik erabiltzen da (VA).*

hortz diente. • Erab. Bakarrik erraminttetan erabiltzen da. Bestela, ahokuak, *hagiñak* dira.

horzbiko azada de dos dientes.

igitai hoz. • Ald. *iratagi, igetai, igetei, igatei, ietei, ittai, ittei, itai, itei.*

• *Eta gero hamen zorroztekuak: pikatzeko aulkixa eta zorrotarrixa. Lehengo egunian ibilli giñan gaiñera, Enrikek ekarri zittuan, eta gu pikatzen igitaixa. Ez da hain erreza! Hau da igitai normala. Garixa ebatekua zerraduna da (ENET).*

imiña caja de medida de un cuartal. • Garixa (eta beste ale batzuk) neurtzeko egurrezko kutxa modukua, imiña bat neurtzeko erabiltzen dana. Ik. *anega, imiñaun.*

imiñaun caja de medida de un celemin.

• Garixa (eta beste ale batzuk) neurtzeko egurrezko kutxa modukua, imiñaun bat neurtzeko erabiltzen dana. Ald. *imillaun.* Ik. *imiña, anega.*

Asier Sarasua

Laixetan, garixetan: basarrixa Eibarren erakusketia. 1998ko neguan Eibarko Kultura Etxeko erakusketa aretuan antolatu zeban Eibarko Natura eta Etnografia Taldeak.

ire-egur mayal; palo para desgranar las alubias antes de desgranarlas a mano.

- Babak joteko egurrak, soka batekin lotuta dagozenak. Sin. *garrote-egur*.
- *Ire-egurra gehixenbat babak jo eta aletzeko erabiltzen zan. Dana dala, ardilanian harrotzeko be erabiltzen genduan (JU).*

jorrai azada pequeña para escardar

- Jorraketan erabiltzen dan atxur txikixa. Ik. *atxurkillia, atxur txiki*. Bes. *galjorraixa, artajorraixa...*
- *Garitzan segiduan hazten dittuk bedar txarrak, eta garbittu ezian, ba, kaskartu garixa; hazi ezinda garixa. Eta jorraixakin garbittu eitten dok sailia (ENET).*

kaiku cuenco de madera para recoger leche.

kanpaiña artazi tijeras para esquilar.

- Ardixak mozteko artazixak, haundixaguak.

karaketxa carro para transportar arena, tejas...

o material pesado. • Ald. *karakatxa*. Ik. *burdi, burdi motz, burdi txiki, burkoltza, lur-burdi*.

- *Gero burdixak eitten zittuan basarrirako asko! Tronkotarako burdixa, zimaurrendako kajadun burdixa, burkoltzia esaten jakuan; ta bestia burtetxia, bedar sikua edo bedar soltia, gero esagiakin lotu eta erabiltzekua. Ta gero karakatxia esaten jakuan bolketia moduan lurretarako-eta. Lurra barrenetik guenera altzatzeko, edo obra bat bazan, nunbaitetik haria edo zeozer ekartzeko... (JB).*

karakote vara con gancho, garfio para recoger frutas. • Frutak batzeko orduan madala oratzeko kakodun makilla luzia. Ik. *haga, zardai*.

- *Sagarrak, madarixak eta holakuak hartzeko karakotia: kakuaz adarrak hartu eta "taka". Gaztaiñak eta hurrak, barriz, zardaixaz. Zardaixaz astindu ondo, eta botatakuak jaso (JU).*

Eibarko basarrittarrak laixetan, 1920 inguruan.

GARIXA EREIN, EBAGI, JO ETA GARBITTU

Otubrian **artua** heldu ta kendu eitten da. Gero, **arto-zuztarrak** geratzen diaz, ta zuztarrak **atxurrakin** zaratu; **zaratu** esaten etsen: garbittu bedarra. Gero etortzen zanian **zemendixa**, ganauak ipiñi ta **golda** bat sartzen zan, ta harek goldiak lurrari buelta emoten detsa, ta geratzen da garbi-garbi. Ta goldatutakuan garixa **ereitten** da eskuaz; enjeneral aitta izaten zan garixa ereitten. Ta gero ganauekin [aratu]. **Aria**, holan, **hortz** askokin; igual ekazen hamasei hortz edo hogei, edo ez dakit zenbat ekazen... Ganauak lotu katiakin ta harekin lautu, bardindu dana!

Ta gero, neguan geldi egoten da garixa luzaro; negua ez jako gustatzen. **Emetzen** da, baiña gero neguan ez dau **irabazten**. Ta marzuan, euzkixak berotutakuan, ba, ganauekin **hesi** bat pasatzen zan lurra gozotzeko. Lurrari negu guztian zela telia eitten jakon, eurixekin ta izotzakin, ha udabarrizan pixkat apurtu, garixak hartu deixan indarra! Hesixa zan hortzik bakua! Tabla bat gaiñian pasatzia moduan! Baiña egurrakin eindakua espresamente, ta gero harri bat gaiñian. Ta *"raaal"*, lurra haustu eitten eban harek! Ta garixak indarra hartzen eban behetik gora.

Ta juliuan **ebagi**. Ointxe, San Juanetan leku batzuetan **gorritzen** hasitta egoten zan; zenbat beherago, lehenago **heldu** goixan baiño. Hotzagua goixan, freskuagua! Akondia basarrixan hamabost bat egun beranduago hamen behian baiño! **Igitaixakin** ebagi, ta **pillak** eitten genduzen, holakotxe pillatxuak, pillatxuak, pillatxuak... ta beste bat atzetik etortzen zan lotzen gerrixan. Hartu **lasto** bi edo, buruak aurrera begira sartzen zan ta *"ra!"* lotu. **Azaua** esaten jakon horri. Lagatzen zien, **bostekuak** esaten zan: bost, bost, bost... Ta gero, egun bat edo bixan euki ta **metatu** eitten zian, edo **tolostuta** ipiñi danak. Metia halaxe eitten da: ipintzen dia, lehenengo hiru, gero lau, gero sei... bueltan-bueltan, tente ipiñi, ta pentsatzen dozunian *"Ba! Nahikua buelta jakak!"*, gero, buelta bat gorago. Gero goratxuago beste buelta bat, gero goratxuago beste bat, ta azkenian, akabau! Puntia zorrotz-zorrotza! Politto eitten eben batzuek e! Pratikia bihar da horretarako bel

Ta gero, agostuan eitten zan **gari-jotia**, Andra Marixetan, **egualdi onakin**. Juan ganauekin ta etxera ekarri **meta** bat. Igual baeguazen dozenerdi meta, ba, danak batera ezin leikez jo ta, ba, *"Gaur zenbat lagun gauaz biharrerako? Hiru edo lau edo... Bueno, gaur bi ekarriko jittuagul"*. Etxe onduan zabaldu, buruak kanpora diala, alkarren gaiñian tolostu dana, euzkittan sikatzen. Ta egur bat botatzen zan, jartzen zian losak, ta **jo losan**, *"Bin-bun! Bin-bun!"*, **txanketian**. Txanketian da, hartu azaua ta losan jotia. Horrek losok preparau eitten zian garixa joteko! Egoten zian **urkillia** batzuk, ta urkillen gaiñian egur bat botatzen zan. Ta gero, haren kontra losak, ta losiak hanka ez deixan eiñ, puntan **ultza** bat edo sartu, ta, ba, jo! Txanketian, horixe da izena beria: txanketian. Holaxe jotzen zan! Ta hemen bakarrik ez... danian! [...] Lagun mordua bihar! Batak azaua **ganbarara** eruaten, beste bat ekartzen, beste batzuk jotzen... Enjeneral gaztenak **karriua**: sokia hartu ta harekin **kargia**, ta hartu bizkarrian ta ganbarara. Ez da bihar edarra e! Hautsa...! Ta bero bihar! Ez bada bero ezin leike jo! Garixa **igarra** badago segiduan juaten jako **alia**, jo ta *"raal"*; **hezia** badago ezin leike jo! Ta gero tomatia ardauekin jan ta...

Amaitzen zianian danak, han **gari-pillua** egoten zan, haundixa. Ta ha dana zikiña egoten zan: badakizu, **arozta** ta lasto-puntia, ta bestia... ha dana zikiña egoten da. Ta makiña bat zeguan, eskuko makiña: [gari-garbitzeko makiña]. Haixia ekan harek. Ekan manibela haundi bat, eta atzian **galbahiak**: goixan larrixagua ta behian fiñagua. Ta gero zekan **min** bat atzian, miña esaten jakon. Manibeliari eraindakuan danak mobitzen zian: atzeko galbahiak, miña ta danak. Ta harek zelan haixe haundixa botatzen eban -zenbat azkarrago ereiñ gehixago- hori zikin danori jaurti eitten eban harek! Arotza ariña izaten da ba, ta bota eitten dau haixiak! Baiña alia izaten da astunagua ta ez dau botatzen; alia geratzen zan behera, ta garixak garbi-garbixa urtetzen eban. Ta amak, danak amaitzen zianian, ba, **kutxan** sartu garixak.

Julian Etxeberria "Ubitxa"

kartola tapas del carro (hoy en día también del camión).

- *Behixak ostikaria jaurti eta ixa kartolak apurtu dittu.*

kate-motz cadena gruesa. • Mendiko biharretan erabiltzen dan kate sendua, egurra karriatzeko erabiltzen dana, esate baterako.

kate-nar cadena con que se ata la narria.

kobregaldara caldero de cobre. • Ald.

kobrezko galdara.

- *Basarri bakotxian kobregaldara bana. Bai horixe! Odolostiak eitteko, eta... (EA).*

kollar especie de yugo para burros.

koltza adral, tejido de varillas que se pone al carro para que sujete la carga. • Makillekin egindako kaixola modokua. Ik. *koltza* (2.1.2. atala).

kopeta melenera de los bueyes uncidos.

- *Idixeri bekokixan ipintzen jakuen narru zatixa. Sin. txapa.*

kortatxur tridente de tres o cuatro púas.

- Sin. *lauhortz.*

kupel cuba. • Sagardua godetzeko barrika haundixa. Ik. *bukoi, barrika.*

laixa laya. • Lurra labratzeko eta harrotzeko hortz biko erraminttia.

- *Gure nagusixak bai, baiña guk ez genduan laixetan eittia ezagutu. Auzuan bai, ezta? baiña gurian bertan ez. Gurian goldia beti. Laixetan gehixago eitten zan lur-txatal txikixetan, goldia sartzerik ez zeguan tokixetan... Aldapa pikia daguan tokixetan idixak sartzerik ezin eta laixetan ein bihar; baiña gurian, normalian, goldia, eta zazpihortza... (JU). / Laixetan eittia ez zuan gogorra. Jentia bihar, famelixa guztiak batera jardun bihar, ostian ezin amaittu. Baiña gogorra ez (JE).*

larako yugo, pieza de madera del yugo.

- Ald. *labako, laako.* Ik. *buztarri, burtera,*

era, lepo-era.

- *Larakuak bi izaten dira, atzian bata eta aurrian bestia. Atzekua burteriak ez deixan atzeruntz ein; eta aurrekua idi-pariak bultza ein deixan (VA). / Labakua ona izan deiñ hagin-zurez eindakua izan bihar dok (ENET).*

laratz llar, cadena de la chimenea. • Ald.

laatz, latz. Esak. 1. *Aberatsa infarnuko laratza, pobria zeruko loria.* 2. *Etxeko laratzak ezagutuko hau.*

laratz-kako gancho del llar. • Laratzetik lapikuak esegitzeko erabiltzen dan kakua.

laratz-kate cadena colgante de las chimeneas.

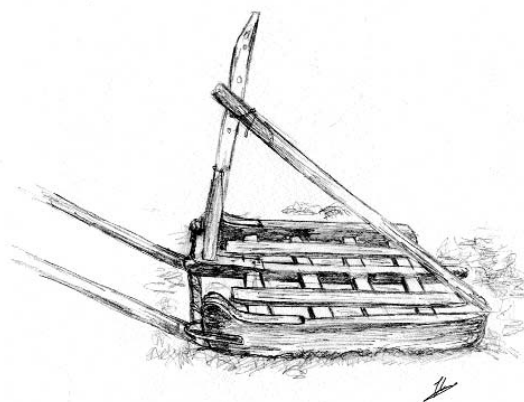
- *Tximinixatik behera daguan katia. Sin. laratz, tximinixako kate.*

lauhortz tridente de tres o cuatro púas,

herramienta que se usa en los caseríos. • Sin. *kortatxur.*

lepo-era correa con la que se ata el buey al

yugo. • *Buztarrixa idixen burura lotzeko uhalak. Sin. era.* Ik. *burtera, buztarri, larako.*

lera narria, trineo. • *Bedarra, idia edo simaurra karriatzeko burpil bako burdi modokua. Sin. narra.*

lera-partika pértiga del trineo. • Ik. *bulpartika, partika.*

lur-burdi carro para transportar tierra.

- *Aldaparetan lurra jausi egitten da. Hori*

lurrori jasotzeko erabiltzen dan kabledun burdixa da lur-burdixa. Batzuk bolketedunak izaten dira. Ik. *burdi motz, burkoltza, burdi txiki, karaktertxa, burdi*.

maillu mazo, martillo grueso.

• *Maillua burdiñezko buru haundixa dakan maillukia dok, perratzeko-eta, segia pikatzeko-eta erabiltzen dana (JB).*

mailluka martillo.

makera pieza del carro. • Burtarasetan sartzen diran oholak, burpillak jasotzen daben lokatzia errailletatik ardatzera juan ez dein. It. ANar.

matxarda acial, tenazas de palo. • Gaztaiña-lokotzak oratzeko erabiltzen dira. Sin. *mordaza*.

• *Udazkenian, umetan, eskolara juan biharrian gaztaiñatara gustorago. Hagia hartu, (edo zardaixa igual) eta gaztaiñatara. Hau guztiau gaztaiña zuan, bai? eta erreza zuan. Gaztaiñak bota, eta gero lokotzak jaso. Matxardiaz, e? Matxardiaz, bestela, gaztaiña-lokotzak oratzia ez dok bromia! (EA).*

mordaza acial, tenazas de palo. • Sin. *matxarda*.

nabar cuchilla, marcador. • Hortz bakarreko trepetxua. Laixetan egin edo lurra labratzen hasi aurretik, solua markatzeko eta zohixa ebateko erabiltzen zan, gero laixetan errezago egitteko.

nabar-etxe estructura de madera donde se coloca la cuchilla llamada “nabar”.

nabasai ? • Erab. Izena jaso dogu, baiña esangurarik ez. P. MUGICA-k hauxe dakar: “*Nabasagi AN, nabasai B = arado de cuatro púas*”.

nardai pieza de madera o hierro que une al yugo el carro, narria o elemento a transportar. • Sin. *nardaka*?

nardaka ? • Erab. Izena jaso dogu, baiña

esanguria ez dago garbi. Sin. *nardai*?

narra narria. • Bedarra, idia edo simaurra karriatzeko burpil bako burdi modokua. Sin. *lera*.

• *Bedarrondotarako burdixa erabiltzen dogu beti, baiña ida-batzen narria sarrixago. Ez dago arrazoirik, baiña kostunbria-edo. Izan be, burdixa eta narria gauza bera dira: partikia, eta erraillak, eta arasak... Burdixari burpillak kendu eta narrian iguala (EA). / Narra gehixen, guk, soloko gauzak etxera ekarteko; bedarra eta arto-maillastua ekartzeko. Eta mendittik gauzak ekartzeko be bai (JU).*

orrazi pieza del carro. • Burdixan kajia eta burpillen ardatza katiatzeko egurrezko zatixa; aldamenetik, goittik behera, ardatzari eusten detsen egurrezko lau ziri. Ald. *orratzi*. Sin. *burtorrazi*. Ik. *burdi, burpil*.

ota-atxur hazadón para argoma.

partika pértiga. • Ik. *bulpartika, lera-partika*.

pika yunque pequeño. • Segia zorrozteko erabiltzen dan burdiña, lurrian edo bankuan ezartzen dana. Sin. *pika-jungura*.

pika-jungura yunque que se usa para afilar guadañas y herramientas semejantes.

• Segia zorrozteko erabiltzen dan burdiña, lurrian edo bankuan ezartzen dana. Sin. *pika*.

• *Azpixan ipintzen dana asientuakin, hori da pika-junguria; eta pikamaillua, ba, beste gauza bat da, segia jo ta pikatzekua (JG).*

pikamaillu mazo, martillo grueso que se usa para afilar guadañas y semejantes. • Segia zorrozteko erabiltzen dan maillua; segian ahuan joteko erabiltzen da.

pikau afilar.

• *Segia pikatzen, hor dago ixa ordu erdixan. Ez dakit noiz amaittuko daben,*

baiña ardixak zain dagoz, ia noiz jetxiko (NA).

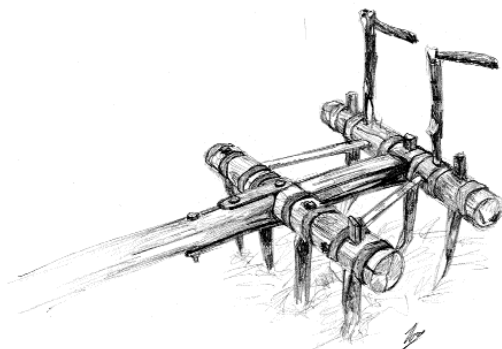
piñu-zuritzeko cuchilla para pelar los troncos. • Piñuen tronguari azala kentzeko kutxillia.

sagar-joteko arka arca para machacar y trocear la manzana para la sidra. • Sagardaua egitteko sagarra joten dan lekua. Ik. *sagar-joteko makiña, sagar-joteko mazo.*

• *Gaztelu basarriko etxaurrian badagok bat. Bai, hantxe parian, etxaurrian (ENET).*

sagar-joteko makiña máquina troceadora de manzanas para la sidra. • Sagardaua egitteko sagarrak txikitzeko erabiltzen dan makiña. Ald. *sagarra-joteko makiña.* Ik. *sagar-joteko arka, sagar-joteko mazo.*

sagar-joteko mazo mazo para machacar y

trocear las manzanas para la sidra.

• Sagardaua egitteko sagarra joteko erabiltzen dan mazua. Ik. *sagar-joteko makiña, sagar-joteko arka.*

sarda horca.

• *Honek sardak dira, eta hau lauhortza. Sarda txikixa eta haundixa, baiña hau lauhortza. Baiña lauhortza da beti simaurra mobitzeko (ENET).*

sega guadaña.

• *Bedarronduak segiakin ebaten ziran, domeka goixetan eta, zapatuetan eta...*

Goixian goixago jaiki, egun-sentixan jaiki, eta bedarronduak ein bihar. Egualdi ona daguanian ezin da itxoin, aprobetxau ein bihar da bedarronduak eitteko (VA).

sega-harri piedra para afilar la guadaña.

• Segia zorrozteko erabiltzen dan harrixa.

segapote bote para guardar la piedra de afilar la guadaña en agua. • Ik. *zorroztarri 2.*

taket varas laterales del carro. • Burdixak, kargia piskat eusteko, albueta eukitzen dittuan makillak. Ik. *burgaiñeko, ezpata, esaga, burdi.*

taketa-zulo orificios para las “taketak”.

• Burtetxiak taketak sartzeko daukazen zuluak. Ik. *ezpata-zulo.*

tanbolin tambor para asar castañas.

• *Gaztaiñak erretzeko galdaria. Ald. danbolin. Sin. erregaldara.*

trangadera tronco, tocho de madera sobre el que se trabaja con el hacha. • Ald. *tangadera.*

tranbil rulo apisonador, rodillo, molón de labranza. • Ald. *tronbill.* Sin. *alper; alper-harri.*

• “Tronbilla” *be bai eta* “tranbilla” *be bai. Tranbilla esaten jakon soluan erpillak zapaltzeko ibiltten zanari; alper-harrixa porlanezkua izaten dan moduan, egurrezkuak izaten ziran, haundixak (NA).*

trepetxo apero de labranza, herramienta.

• Erraminttia, taillarrekua zein basarrikua, baiña gehixenbat basarrikua. Ald. *trepetxu.* • *Txabola bat ein dabe etxia joten, trepetxu guztiak hantxe gordetzeko (TE).*

trontza tronzadora, serrón. • Bi esku-leku daukazen zerra luzia.

txabera gancho para haces. • Zirixa, gari-azauak lotzeko kako modukua. Sin. *ziri 2.*

txapa melenera de los bueyes uncidos • Sin. *kopeta.*

2.1.2. Etxia eta gizartia

Azpi atal honetara hainbat gai ekarri dira. Oro har, bi gai nagusi landu ditugu. Batetik, etxe barruko kontuekin zerikusia duten berbak: baserriaren zatiak (*karrajo, sapai, etxaurre...*), familia-harremanak (*lehengusu txiki, aitta besuetako, anaitzako...*), sukaldeko tresnak (*burduntzali, edarra, jikara, txolot...*), eta antzekoak. Bestetik, gizarte gaiekin eta hizkuntzarekin zerikusia dutenak (*kalekuma, abarkadun, belarrimotz, euskalgaizto, etxia jan, garbantzu-egun...*), mendibideen izenak (*andabide, bidetxingor, burdibide...*).

Azpiatal honetan ahozkoak izan dira iturri nagusiak. Aipagarrienen artean, Mendigoitxi, Zozola eta Barrenetxe baserrietako lagunak, Faustino Larrañaga eta Julian Etxeberria "Ubitxa".

- abarkadun** casero, aldeano. • Basarritarrari esaten detsa kaletarrak, askotan zentzu txarrian. Basarritarrak, barriz, "kalekuma" kaletarrari. Ik. *basako, basarritar, kalekuma, kaletar, mendi-mutil*.
- agor** septiembre. • Erab. Gitxi erabiltzen da. Gaur egun, jende nagusixan artian *setienbre* nagusitu da, eta alfabetatuen artian *iraila*.
- ahizta** hermana con respecto a hermana.
- aiña** nodriza. • Ama izan ez arren, umia hazten daben andria. Sin. *iñude*. Ik. *bular bateko anai*.
• *Baserri hartako etxeko-andria izan zan zure aiña (TE)*.
- aitta besuetako** padrino.
- aittagiñarreba** suegro.
- aittaitta** abuelo. • Ald. *aitxitxa*. Sin. *aittajaun*.
- aittajaun** abuelo. • Erab. Gaur egun gehixago erabiltzen da *aitxitxa*. Sin. *aittaitta*.
- aitta-ordiazko** padre adoptivo.
- aldameneko** vecino. • Bizitza biko etxietan, albokua, aldekoa. Sin. *aldeko*. Ik. *auzo 1, auzokourren*.
- aldeko** vecino. • Bizitza biko etxietan, albokua, aldamenekua. Sin. *aldameneko*.
Ik. *auzo 1, auzokourren*.
- amagiñarreba** suegra.
- ama-ordiazko** madre adoptiva. • Sin. *amatzako*.
• *Ama ordiazkuak hazi eban nere andria, umezurtz geldittu zanetik lauoiñian ibiltzen zala (TE)*.
- amatzako** madre adoptiva. • Sin. *ama-ordiazko*.
- amutarri** mojón. • Ik. *ipiñu, mugarri*.
- anai-erdi** hermanastro.
- anaitzako** hermano de adopción, o unido por lazos afectivos. • Anai biologikua ez izan arren, anaitzat dakena. Horren antzera: *loibatzako, alabatzako, ahiztatzako...* Ik. *bular bateko anai, uez-aitta*.
• *Anaitzakua, baiña odolekua balitza letxe maitte eben etxeko guztiak. / -¿Ogirik eta andrarik bage izan laikiala deritoxozu gizona, Joxe Manuel; zuk hainbeste ume izan dittuzun horrek? -Bai, Abade Jauna; olatiakin eta loibatzakuagaz. / Uez-alabia izan arren, asko gura zetsan amatzakuari. / Alabatzakua izan arren maittiena eben (TE)*.
- anda** féretro.

Asier Sarasua

Ardatzan edo metian erdiko hagia Lezeta Abeletxe inguruan.

andabide camino funerario. • Sin. *korputz-bide*. Ik. *bide-txingor*, *burdibide*, *estrata*, *harbide*.

andero persona(s) encargada(s) de llevar el féretro al hombro.

• *Amama hil jakun harañegun, eta anderotzia egokittu jakun anaiari eta bixori*.

antosin tazón; vaso de metal con asa. • Sin. *txolot*.

araba- prefijo que añadido a otra palabra denota exótico, foráneo. • Bertakua ez dan, edo kanpotik etorritako animalixa eta landare klasiak adierazteko erabiltzen dan aurrizkixa. Bes. *arabota*, *arabazozo*. Ik. *asto-*, *basa-*, *makatz*, *txori-*.

araketa labrar la tierra con la herramienta denominada en Eibar “aria”. • Bes. *araketan jardun*, *araketan egin*, *aratze...* Ik. *goldaketa*, *jorraketa*, *saraketa*.
• *Garixa eittie, ba... ganauekin goldan*,

goldiakín goldan! Ta gero aratu ein biher! Hazixe erain, ta gero aratu ariakin! Eukitzen dau horrek ariorrek hogetalau hortz-edo, ta harekin gero hazixe nahastau. Lurra erabili, harutz ta honutz ganauakin, zoluen. Horrek biharrok guk? Jesus! Sobra ikasitte gaoz! Dozena urte sobra! (FL).

arasa alacena. • Ald. *alasa*.

• *Lehen go sukaldietan arasak egoten ziran, ez zan armaixorik eta (NA). / Ez eik ipiñi hor gauza gehixago, arasok ukat ein bihar juek-eta (JSM).*

ardandegi vinotería. • Ik. *sardandegi*, *txakolintegi*.

ardantz vid, viñedo. • Erab. Toponimixan: *Ardantz*.

ardatz 1 almiar. • Eibarren *meta* zein *ardatz* erabiltzen dira, baiña *meta* gehixago. Sin. *meta*.

ardatz 2 eje del almiar. • Meten erdixan ipintzen dan egurra. Horren inguruan jasotzen da metia. Ik. *meta*.

ardau vino.

• *Koño, koño! Ura eraten dot oin sarri! Mediko batek ur asko erateko esanda nago! Ura, koño! Lehen arda baltz hori be bai bastante! Baltz hori be... eta oin ura! [barrez]. Sardauan ez giñan enpeñau, ardaue nahitxuago! Sardaua mazkala zan biharrerako! Mazkala! (FL)*

argimutil candelabro. • Krisaillua eusteko hiru hankakua. Ik. *krisaillu*.

argizai cera.

aritzalari hijo pródigo; se dice del que abandona la casa paterna. • It. TE. Gurasuen etxetik alde egitten daben semia edo alabia.

aritzan juan irse de la casa paterna; marchar a buscar fortuna. • It. TE. Ald. *aritzan ibili*, *aritzan egin*
• *Aritzán ebillela, dana hondatuta gero*,

txarrixerri emoten jakuezen haritxalen gose zan, aittan etxian morroiak ogiz betetzen ziran artian (TE).

arraunka 1 grasa de la leche; también la mancha que deja. • Esnian koipia; ontzi, marmitta eta abarretan lagatzen daben orbana be bai. Ald. *(esne-) arrauka, (esne-) arroka, (esne-) arronka*. Ik. *gardantxillo*. • *Dendatiko esniak arronkarik ez dau lagatzen (TE).*

arraunka 2 costra que dejan la leche y otros alimentos en la cazuela al quemarse.

arraunka 3 regustillo que toman la leche, el arroz, la cuajada u otras cosas cuando se requeman. • Esne erriak (baitta gatzatuak be) hartzen daben gustotxua. • *Batzueri arronkiakin gustatzen jakue gatzatua.*

arrio arreo. • Andra ezkon barrixak ezkondu dan etxera eruaten daben altzari, erropa eta bitxi multzua.

askaurre pasillo; zona delantera de los pesebres. • Kortan, ganauen asken aurreko lekua. Basarri zaharretan sukalde onduan dago sarri, eta karrajo lana egitten dau; gaur egun, basarri gehixenetan kortian erdiko pasagunia da. Ik. *karrajo*. • *Oin dala 10 urte inguru barriztau genduan basarrixa, baiña ordura arte ganau-askak hamentxe bertan eguazen, sukaldera begira. Oin hormia daguan tokixan? Ba hortxe eguan karrajua, askaurria. Oin konpletamente diferente dago, ezta? Baiña lehen askaurria hamentxe bertan, sukaldera begira (EA).*

asto- prefijo que significa silvestre. • Ald. *asta-*. Bes. *asto-perrejill, asto-larrosa, asto-arantza, astapiku*. Ik. *araba-, basa-, makatz, txori-*.

atai patio, zona exterior del caserío. • Basarrixan aurrekaldia, ate pareko

ingurua. FO. *atari*. Ald. *atei*.

ataiko ate puerta de entrada, entrada principal. • Ald. *ataikate*.

ataka portillo. • Ate txikixa. *Atakia* edozein ate txiki izan leike: *karobikua, labakua...* Bes. *laba-ataka, karobi-ataka, andaparako ataka...*

ate-bikotx puertas dobles, típicas de los caseríos.

• *Lehengo basarrixetan? Atebikotxa beti, goiko atia eta beheko atia (EA).*

ategain dintel.

• *Ategaiña, harrilandua; eta harrilanduan, jabian armak, jauntxo asko zalako gure aldietan (TE).*

ate-saietera mitad superior de las puertas dobles. • It. ANar.

atxitxa-pipa pipa de yeso. • Basarritarrak erabiltzen zeben igeltsuzko pipia. It. TE.

• *Aratostietan jantzi eban umia basarritar, atxitxa-pipiagaz (TE).*

Aurtena localización media entre varios caseríos del mismo nombre. • Basarri izenetan erabiltzen da, izen bereko etxe bat baiño gehixago daguanian, alkarren artian bereizteko: Guena, Aurtena eta Barrena. Erab. Badirudi hau dala izen bereko basarrixak sailkatzeko modurik zaharrena. Gaur egun arruntaguak dira *Goikua / Erdikua / Behekua*; edo *Gaiñekua / Azpikua*; baitta *Handikua / Hemetikua, Haundi / Txiki* eta *Zahar / Barri*. Ik. *Guena, Barrena*.

• *Agiña ingurue jendiek ez jok ezagutzen, eta Arando ingurue gitxiago. Urko azpixin dagok, Agiña alderutz. Han dagozak Arando Guena, Arando Barrena, eta Arando Aurtena. Eta gero, Arando Etxebarri, eta beheratxuago Arando Iturralde (FL).*

auzo 1 vecino; también su casa.

• Aldamenekua, auzokua, inguruko basarri edo etxekua; baitta beran etxia be. Ald. *auzoko*. Ik. *aldameneko*, *aldeko*, *auzokourren*.

• *Auzua etxera etorri ezkeriok, norberak ezin alde ein etxetik. / Auzuan egon gara afaittan (NA)*.

auzo 2 barrio, barriada.

• *Horrek kanpotarrak dira, baiña gure auzuan bizi dira aspaldittik*.

auzo alkate alcalde pedáneo. • Auzuetako alkatea, basarritarren alkatea. Sin. *basarrixetako alkate*.

auzokourren vecino más próximo, cercano, en caseríos. • Aldameneko edo pareko basarrikua; auzuan hurren dagan basarri eta bertako bizilagunak. Ik. *aldameneko*, *aldeko*, *auzo*.

• *Auzokourrenak dira baiña ez gara ondo konpontzen alkarrekin (NA)*.

auzolan trabajo comunitario.

• *Orduan izaten zan, zeozen zorra izaten zan, konparaziñuan, kasu baterako, behixa iskuagana eruan, eta pagau biharrian, gari-ebaten edo gari-joten atsalde bat. Edo bestela, gaur ni basarri batera, eta gero bera nerera. Jornalian sekula bez, e? Auzolana horixe da (ES). / Oin ez dago lehengo bata-bestia laguntzerik! Hori jua zan ya! Lehen eitten zuan lurretako karrua, lurra altzatzeko, kaso baterako, ba eitten ziran, mugarte txikixak ziran, ta auzolanian lepuakin. Bat goraiño jua barik, danen artian. Ta illuntzian ogi zati bat jan ta arda piskat eran ta etxera! Oin abixau, ia zein etortzen dan! (JB)*.

azaldu levantar los dientes de los arados, para que labre menos profundo. • Goldian eta burdiñarian hagiñak jaso, lurra azalagotik aztartu deixan. Ant. *sartu*.

azpil cuenco, barreño.

baillara valle; agrupación rural. • Ald. *baillera*. Sin. *balle*.

balle valle; agrupación rural. • Erab. Gehixenetan izenakin batera doia: *Arrate Balle*, *Gorosta Balle*, *Kiñarra Balle*, *Mandiola Balle*... Baiña “eskualde” edo “aran” esanguriakin be erabiltzen da, bera bakarrik. Sin. *baillara*.

• *Eibarren bost auzo dare: Arrate Ballia, Gorosta Ballia, Kiñarra Ballia, Mandiola Ballia eta Agiña. / Balle honetan, gitxi gora-behera, 30 bat basarri egongo dittuk (EA)*.

bandixo desván; granero. • Ald. *mandixo*. Ik. *ganbara*, *kortagain*, *sapai*.

bardindu allanar, alisar.

Barrena localización más baja entre varios caseríos del mismo nombre. • Basarri izenetan erabiltzen da, izen bereko etxe bat baiño gehiago daganian, alkarren artian bereizteko: *Guena*, *Aurtena* eta *Barrena*. Ik. *Guena*, *Aurtena*, *barren* (2.1.5. atala).

basa- prefijo que significa silvestre; salvaje; montés. • Bes. *basa-krabelin*, *basa-katu*. Ik. *asto-*, *araba-*, *makatz*, *txori-*.

basako montaraz. • Basarri *usaiña* dakana, edozein gauzatan. Ik. *abarkadun*, *basarritar*, *kalekuma*, *kaletar*, *mendi-mutil*. • *Alperrik kalera etorri eta kalia geldittu, basako haundi bat izan zan beti (TE)*.

basarri caserío. • Ald. *baserri*. Ik. *kale-basarri*.

• *Basarriko bizimodue... ba holan! Bizi! Oiñ hara jutia bizitzera? Baiña orduen zelan bertan bizi giñen, ba mañarik ez! Kalien jentia bizi dan moruen? Han, e, han ez egon holakorik! Etxera etorritakun ganaua orruz kortan, ta biharra! Harentzat ganajatekue solotik ekarri bihar! Edo txahalgintzia dala, edo ganaua sarri askotan be gaizki, ta nobera be gaizki... Ta*

danetik! Danetik! Ondo hezitte geozan gu basarrirako! Ondo hezitte! (FL).

basarri-mutil casero joven.

basarritar casero, labrador. • Ik. *abarkadun, basako, kalekuma, kaletar, mendi-mutil.*

• *Baserritarrena, bizimodu ona osasunerako baiña gogorra (TE).*

basarrietako alkate alcalde pedáneo. • Ald. *basarriko alkate.* Sin. *auzo alkate.*

basarte monte. • It. Arg.

• *Buztingorriko basartian, zozuanak nekixazen (Arg).*

basobide camino de monte.

batze recogida, vendimia. • Nekazaritzako biharretako bat: *goldatzia, eraittia, jorratzia, ebatia eta batzia.* Bes. *ira-batze, arta-batze, kaztaiña-batze...*

• *Ira-batzia udazkenian izaten zan, iria gorritzen danian; Akondia ingurura, iria batu eta azpigarrixak eitteko (EA).*

bedarrondota conjunto de trabajos referentes al heno. • Bedarran biharrak: *ebagi, buelta emon, lehortu, batu, pilluan gorde...* Ald. *bedarrondokuak, bedarronduak egin...* Ik. *egurreta, kargata, lurreta.*

• *Oin daukagan sasoiakin bedarrondotia ez da guretako, gaztiaguak ein deixela (EG).*

begizko aojamiento, mal de ojo. • Sorgiñen begirada berezi batek sortzen daben kaltia. Ik. *sorgin.*

• *Ez dakit zein sorgiñek begizkoa egin detsalakuan dago ama koittaua (TE).*

Behe-alde Gipuzkoa. • Gipuzkoa aldia, hizkeraz giputza dan ingurua adierazteko sarri erabiltzen da. Ald. *behekalde.*

• *Ez. Hamen “arbixa” gitxi esaten da. Hor behe-aldian bai, hor bai. Baiña hamen gitxi; “nabua” hamen. “Nabua” gehixago hamen (EA). / Hamen lohixa esaten jako, baiña hor behe-aldian karena. Euskertia be diferentia, badakik. Beasainen, Asteasun..*

horko euskertia ezin aittu. Beste modu baten eitten juek, hor behe-aldian. Hobeto. Eta bestekaldera, ostera, asko be txartuago, desastre. Durangotik aurrera-eta? Desastre (VA).

beheko su fuego bajo, chimenea. • Sin. *su baju.* Ik. *goiko su.*

belakuso espantajo. • It. AZ. Erab. Gaur egun *txorimalo* da Eibarren normalian erabiltzen dana. Sin. *txorimalo.*

belarrimotz castellano, español, muchas veces en sentido despectivo. • *Hazurbaltz* edo *maketoren* sinonimua. Askotan zentzu txarrian esaten da. TE-k be holan dakar: “*Los que se sienten xenófobos, lo dicen de los castellanos*”. Gaur egun erderaz berba egitten daben edozeiñekin darabilgu. Ald. *belarrimotx.*

• *Belarri-motxa hori be, gure ogixa jatera etorritakua (TE). / Lehen kanpotarrak zien belarrimotzak, oiñ, bertakuak (JME). /*

Burdixak harri gaiñian lagatako burtarrastua, Sagarbitsatik Santa Kurutzerako burdibidian.

Ixildu hari, belarrimotzori! Hik beti erderaz ein bihar! Euskeria ahaztu hak, ala?! (EA).

besuetako ahijado.

bezerixa clientela.

bezero cliente, especialmente del lechero.

- Bes. *esne-bezero*. Ik. *esnedun, parrokiano*.
- *Repartidorak genkaguzen hiru, hiru andrakume. Harek jakitzen zeben ogixa zer bezerori saldu. Diar eiñ, ta jentia bajatzen zan, ogixa hartu, ta pagau. Orduan panaderixatik ez dakit bape saltzen zan; dana saltzen zan bezeruen etxera. Esnia be holaxen eitten zan: basarritarrak etortzen ziran eta “ra” emoten zetsuen (JL).*

bide-txingor sendero, caminito. • Mendiko

- bide txikixak, ganauak edo personen ibilixak zabalduak. Ald. *bide-txior, bide-zi(d)or*. Ik. *andabide, burdibide, estrata, harbide, korputz-bide*.
- *Gu lehen eskolara oiñez, hamen bidezidor baten behera! (NA). / Burdi-bidietatik ibili biharrian, bide-txingorretatik juaten zan (TE).*

bitsadera espumadera. • Zali-moduko sukalde-tresnia, haundixa eta zuloduna, bitsa kentzeko edo janarixak ataratzeko erabiltzen dana. It. Mo.

bular bateko anai hermanos de leche.

- Anai-arreba biologikuak ez izan arren, andrazko berak bularra emondakuak. Ik. *aiña, anaitzako, iñude, uez-aitta*.
- *Behin baten, erregia eta artzain bat bular bateko anaiak ziran (TE).*

burdibide camino de carretas, carretil.

- Burdixak erabiltzen daben bidia. Ik. *andabide, bide-txingor, estrata, harbide, korputzbide*.

burduntzali cazo. • Ald. *burruntzali, burduntzari, burdun-zali*.

burduntzi parrilla.

burtrasto surco de las ruedas. • Burdixak lagatzen daben lorratza, edo zulua.

- *Matsarittik Santa Kurutzerako bidian garbi-garbi ikusten dira burtrastuak. Gizurra dirudi burpillak zelan ein leikien holako zulua harri gogorrian! (ES).*

burzain carretero.

- *Burzaiña tabernan zan artian ostu zetsen zeroian artua (TE).*

buztargin fabricante de yugos. • Ald. *uztargin*.

- *Eibarko azkenengo buztargiña Berretxiña izan zuan (VA).*

buztiñola alfarería. • Buztiñaz biharra egitten dan lekua.

- *Buztiñola haretan teilla ederra etaratzen eben (TE).*

dagoka ejercitarse un niño en sostenerse. • It. AZ. Ik. *hankagorri, ojaltetako ume*.

dolare lagar. • Sagarrak estutzeko lekua, prensa; sagardaua egitteko etxia edo tokixa. Ald. *dolara, tolare*.

ebate corte; trabajos de la cosecha relacionados con el corte. • Nekazaritzako biharretako bat: goldatzia, eraittia, jorratzia, ebatia eta batzia.

edarra herrada, jarra grande; cubo de madera.

- Ontzi haundixa: lixibia eruan-ekartzeko, ura iturririk ekartzeko... Buru gaiñian eruateko galdaria. Ald. *errada*. Esak. *Eurixa dihardu edarriakin botatako moduan*.
- *Edarria esaten gentsan guk gure sasoian pitxar haundi bati. / Gure sukaldian zan harmaillia, eta harmaillan lau edarra, urez beteta Portaleko iturririk (TE).*

egur-baso terreno comunal para leña. • Ik. *ehuno, egurtza, su-egur, usa*.

egur-batze recogida de leña. • Sin. *ezpalbatze*.

- *Jornalik ez eta, zenbatek egur-batzia*

Santa Kurutz inguruko egunuak.

zerebixan bizimodu letz (TE).

egurdun maderero, que comercia con la madera, tratante de madera.

egur-karga carga de madera que se lleva a cuestras. • Ald. *karga-egur*.

egurra zehetu cortar la leña. • Ald. *egurra txikittu*.

egurreta trabajos relacionados con la obtención y acarreo de leña. • Ik. *bedarrondota, kargata, lurreta*.

egurtoki almacén de leña. • Sutarako egurrak pillatu eta gordetzen diran lekua.

egurtza terreno comunal para madera. • Ik. *ehuno, egur-baso, su-egur, usa*.

ehuno “...terrenos apropiadamente acotados y cerrados con buen seto, y de reconocida calidad, destinados para el cultivo exclusivo de cereales, fundamentalmente trigo” (Elorza, 2001, 98. orr.). • Erdi Aroko idazkietan jasotako esanguriaren

arabera, garixa jasotzeko herri-saillak.

Urtero zozketatzen ziran basarritarren artian. Gaur egun, toponimian jaso dogu; San Kurutz ermita inguruko zelaixak dira. Idazkixetan *ehuno, euno* eta *heuno* agertzen dira; guk *eguno* jaso dogu. Ik. *egurtza, egur-baso, su-egur, usa*.

ekonomika chapa de fuego. • Sin. *txapa, goiko-su*.

• *Babak ekonomikan egositta asko be gozuaguak urtetzen dabe (NA)*.

elixaurre anteiglesia, zona delantera de la iglesia.

• *Agiñan beti egon da probia, elixaurrian be ezaututa gaoz (VA)*.

erain sembrar. • Ald. *erein*.

• *Garixa eraitten zan nobienbrian. Gari-hazixa espresamente gordetzen zan. Eta kanbixau be eitten zan. Igual, Kiñarra Balletik Arrate Ballera, kanbixau eitten zan hazixa. (ES)*.

KAFETESNIA ANBOTOTIK BUELTAN

Hamendik goixian seiretan urten ta Zaldibarrera arte oiñaz. Zaldibarren hartzen genduan ya mendiko bidia ta eguan ermittatxo bat; "Santo-motz" esaten eben haregaittik. Lapurretan eiñ han! Bastoiari ipiñi galipota puntan ta rejetetatik sartu ta galipotera. Txakur haundixak orduan, ta txikitak... "Cinco céntimos y diez céntimos". Sartu bastoia han ta txakur haundixari... "Bat"... berriro... "bi"... Kafiatesniak hainbeste balio dau ta hainbeste lagun garaz, hainbeste txakur haundi. Gero handik Anboto puntara; goixeko hamarretan Anboto puntan. Eskribidu tarjetia, bota buzoian ta baeguan lehen tarjetaren bat hartu, ta laga geuria. Ez baeguan ez genduan hartzen, ez dagon lekutik ezin leike hartu! Gero handik Urkiola-mendira, oiñaz; Urkiola-mendittik Urkiolara, oiñaz. Eruaten genduan bazkarixa jan ta kafia hartzera gero iñon kontura, lapurretan eindako txakur haundixekin! Kafitesnia guk orduan; kafitesnia hartzera. Gero, Urkiolatik Durangora oiñaz. Durangon pieza bi dantzan eiñ arratsaldian ta trenera, zazpi tx'erdietako trenera. Gero, Ilegau etxera, kafiatesnia zopekin jan, katillu haundi bat bete, nata morduakin, ta kendu erropia, freskatu bat hartu, orduan baiñerarik bez, ta dutxarrik bez ta... Ahal zan moduan baldiakin garbittu, ta musikara gabian dantzan eittera, Untzagara, dantzan eittera. Musikara! Untzagara, dantzan eittera! Akabatzen zanian, hamaikak, hamaika t'erdia da partian, etxera.

eraingille sembrador.

eraitte siembra. • Nekazaritzako biharretako bat: goldatzia, eraittia, jorratzia, ebatia eta batzia. Ald. *eraintte*.

eratxi abatir. • Lurrera bota arbola gaiñeko frutak; jentia be eratxi egitten da burrukan lurrera bota ezkeriok.

erdalgaizto castellano mal hablado.

erderak hartu aprender castellano. • Gerra zibillera arte, eibartar askok ez zekixan erderaz berba egitten, eta sarrittan kanpora juaten ziran (Riojara, Burgosera, Gasteizera...) erderaz ikastera, "erderak hartzera".

erpil terrón, gleba, granza. • Gogortutako lur zatixa, lur-tontorra. Erab. *Zopil* be esaten da, baiña arruntagua da *erpil*. Sin. *zopil*. Ik. *sopin, trillo, zohi, zotal*.

erpillak jo majar granzas.

erregaldara tambor para asar castañas.

• Sin. *tanbolin*. Esak. *Erregaldaria lezkotxe burua euki*.

errentero arrendatario, colono.

erretillu fuente, plato grande. • Zurezko, metalezko edo buziñezko plater haundixa, zenbait lagunek bertatik batera jateko erabiltzen zana.

erromara cancilla, cerco. • Bes.

erromara-ataka, erromara-langa, erromara-txori... Ik. *langa, hesi* (1.2.4. atala), *itxitura* (1.2.4. atala).

eskatz cocina. • FO. *eskaratz*. Sin. *sukalde*.

• *Ataixan ez, horman! Horman kurutzak! Etxien, oin be gure etxiek han eukiko dau. Kurutzie ate albuen, eskaratzeko ate albuen egoten die horrek kurutzok. Kasorik bez, nun dagon bez iguel, baiña egon bai. Horrek, ba, horrek kurutzak, horrek gauzok dira geroko salbaziñorako; abade partetik ipini zien horrek. Ta, gu barritz... (FL).*

eskillara-barren descansillo, inicio de las escaleras.

• *Eskillara-barrenian topau neban etzinda.*

eskillara-buru descansillo superior de las escaleras.

eskillara-mailla escalón, escalera, peldaño de escalera.

• *Horrek umiorrek eskillara-maillak ondo bajatzen dittu (NA).*

eskillarape escaleras, el hueco que queda debajo.

esnedun lechero, lechera; repartidor, vendedor de leche. • Ik. *bezero, parrokiario.*

• *Goixeko zazpiretarako etxian genduan beti Munikolako esneduna (TE).*

esne-gain nata de la leche. • Sin. *esne-tela, (esne)-guren.*

esne-ontzi cántaro de leche. • Sin. *kantin, kantinplora, marmitta.* Ik. *esnedun, bezero.*

• *Esne-ontzi bardiñak, zeiñek lehenago agortzia jokatu eben (TE).*

esnetan egin oficio o acción de vender leche.

esne-tela nata de la leche. • Ald. *tela.* Sin. *esne-gain, (esne)-guren.*

• *Munikolakuak jatxitzen zeskunak bai esne-telia! (TE).*

estalpe resguardo; cobertizo. • Aterpia; baitta txabola modoko zeozer be.

estrata camino de caserío. • Ik. *andabide, bide-txingor, burdibide, harbide, korputz-bide.*

etxaburu terreno en la parte de arriba de la casa o caserío. • Ik. *etxeazpi, etxoste, etxaurre.*

etxalde hogar, casa.

etxaurre terreno en la parte de delante de la casa o caserío. • Ik. *etxeazpi, etxoste, etxaburu.*

etxazpi terreno en la parte de abajo de la casa

o caserío. • Ik. *etxaurre, etxoste, etxaburu.*

etxerre recogida de dinero para ayudar a quien se le ha quemado la casa.

• *Basarriren bat erretzen zanian, basarritz basarri egitten zan diru-batzia, erretako etxia barriro jasotzen laguntzeko. Bes. etxerre-batze. Ik. *suaro, su-kanpai.**

etxia jan arruinar la fortuna familiar.

etxoste terreno en la parte de detrás de la casa o caserío. • Ald. *itxoste.* Ik. *etxaurre, etxeazpi, etxaburu.*

euskalgaizto euskera mal hablado, hablado incorrectamente. • Txarto berba egindako euseria.

ezpal-batze recogida de leña. • Sin. *egur-batze.*

• *Ezpal-batzen urten eban aurrera gosiak hil barik (TE).*

eztegu boda, nupcia. • Ezkontzia eta bere inguruko jaixa. Erab. Gaur egun ixa galdutako berbia. Zahar-zaharrenak besterik ez dabe erabiltzen. *Ezkontza eta boda zabaldu dira.*

eztittu ensamblar, juntar, unir.

• *Eztittu da, ba, apurtutako egur bi “josi”; mutur bixak landu lehelengo, eta gero “josi”. (JU).*

fraille-katillu tazón, bol. • Katillo haundixa. Ik. *jikara, katillo.*

Ibarguengo garautegixa, Bariñaga, 1997.

TABERNAK ETA SARDANDEIXAK

Orduan jentiak eitten eban biharra, ba, atsaldeko seirak ingurura arte. Urtetzen eban handik, etxera juan, ta mokaua bat hartu, ta tabernara. Ta tabernara sartzen zian, ta jartzen zian euren tokixan; bakotxak beran tokixa eukitzen eban. Eskatzen eban baso haundixa. Baso haundixak ixa litro bat zekan. Joe...! Baso haundixal! Juaten zian pitxarrakin ta bete. Baiña betetzen-betetzen zera, basua, ta: *"Benga txo-txo! Gehixaol! Gehixaol!"*, *"Baiña... beteta dao barren!"*, ta *"Bota gehixaol!"*. Ta borlian akaberan hantxe geratzen, ta: *"Ointxe daok ondol! Geldil!"*. Ta jaikitzen zian ta *"drzzzt"* zurrustadial Zurrustadia eitten eban. Basua, jausi baiño lehenago, ez dakizu, gaiñian han geratzen zan... haxe *"ra!"* Ta eitten eban, gero, ba, kostunbria eguan, bokadillua ein, ta gero, nere amak eukitzen zittuan, ba, tripakixak edo musturrak edo bestia ta... *"Bueno hil Eingo juau bakotxak hamar errial edo bost errial bota bakotxak eta afarixa?"* Ta eitten eban, ba, lau edo bost lagunek afarixa. [...] Beste kostunbre on bat eguan Eibarren: Matsarira juatia. Estaziño kaletik trenbidian pasua eguan, ta gero eskumatara eguazen Orbeaneko taillarrak. Eta han zerka bat zeguan einda, Matsarira juateko. Ta Matsarixa zan: ezkerrian etxe bat eta eskuman ortuak. Gero eguan labaderua, Matsarira sartu eta bertan, ikusgarrixa, beran aterpiakin ta iturririxan. Ta labaderuan hurrengo eguan Maritxu Matsarikuan sardandeixa; harek etxe ostian zekan zelai haundi bat, ta han zelaixan zekazen egurrezko mahaixak. Ta sardaua eta meriendak emoten zittuen; sardaua zan xemeikua. Han jartzen ziñazen, ta meriendau. Erreka ona zan, ba! Ta baiñua hartu, ta... Arratsaldia botatzen genduan Debara juanda baiño hobeto! Ta gero, hortik aurrera ez zeguan etxe bat be, Asolako txabolara artel! Orduan ez zeguan taillarrik eta ezebez, ta errekiä zan ikusgarrixa. Gaur ezagutu be ezin da ein!

gailleta gailleta. • Ura hartzeko edo erateko erabiltzen dan ontzi heldulekuduna; txolota.
• *Saldia hartzen da katilluaz, haragia txikittu eta ahoratzen da atzamar Jaungoikuak emondakuegaz; ura eraten da gailletiaz (Mo).*

gaizto difícil. • Lurrari dagokixonez, lur txarra, zailla, takarra; labratzeko gatxa.
Ant. (*lur*) gozo, harro. Ik. *trillo, tringo*.

galafari cena, banquete posterior a los trabajos del trigo. • Ik. *gari-joteko afari, montxor, teillatu-afari*.
• *Gari-jotia eitten zuan etxe mordua bat einda, auzolanian. Goixian eitten bazuan, bazkarixa eitten zuan, eta gabian ein ezkerro, afarixa; gari-joteko afarixa esaten jakuan. Eta garixa ebatia amaittutakuari esaten jakuan galafarixa (JB).*

ganbara camarote; desván. • Ik. *bandixo, kortagain, sapai*.

ganbaratxo camarote. • Ganbaria, sarritan, zatittuta egoten da. Gela txiki horrek dira *ganbaratxuak*. Intxaurrak, sagarrak... gordetzeko erabiltzen dira.

ganbela 1 gamella, artesa; recipiente en donde se les da el pienso a los ganados, individualmente..

ganbela 2 artesa, recipiente que recoge el trigo que sale de la trilladora. • Gari-joteko makiñian zatixa, garixa jo eta gero, gari aliak jasotzen dittuana.

gantxil 1 botijo. • Ald. *kantxil*.

gantxil 2 farol.

• *Gantxilla erabiltzen zan neguan mendixan biharrerako. Petroliuakin ebillen (NA).*

garai hórreo. • Sin. *garautegi*.

garautegi hórreo. • Sin. *garai*.

garbantzuegun comida de invitados, banquete. • Ik. *konbidautza, ondra-*

bazkari.

• *Konbidauntzia hamen askotan esaten zan “garbantzu-eguna” (JML).*

gardantxillo cardenillo; leche agria, rancia, su color y gusto. • Garraztutako esnia; marmitta zikiñetan gelditzen dan alperrik galdutako esnia. Arraunkia bera, eta baita berorrek lagatako gusto txarra. Biharbada, beste jateko batzuen be bai. Erab. Lekuko bakarrari jasotako berbia. Azkuek eta Mujikak *Gardamu, Gardama, Gardantz, Garde* eta *Gardinga* daukez, antzerako esanguriakin: *rancio, agrio; hez de la leche; roña espesa, casi costra; gusto del tocino rancio; eta abar.* Ik. *arraunka.*
• *Baten etorri jatan plazara bat, esne berdia eruan netsala esaten! Zelako lotsia! Eukitze eban berak, lapikuan buelta guztian gardantxillua, berde-berdia einda dana. Ta haretxek esnial koloria emon. Esnia ez zan galdu, baiña berdetu! Gardantxilluak koloria emon, eta usaiña! (MA).*

gari-ebataille persona que siega el trigo.
• *Ganauakin jua etxera, eta gero gari-ebatera, akordatzen nok! Garixa ebaten zan beti igitaixakin, segiakin sekula bez. Hamen garixa izaten zan sagraua! Garixa detallera! Ahal dala, igitaixakin ebaten danian be, kuidauakin. Holan hartu, eskuakin, eta igitaixakin ebagi, “ra-ra-ra”. Baiña beti, lurrian lagatzeruzkuan be, beti laga. Jaurti ez! Holakuak izaten ziran gari-ebataille txarrak! (ES).*

gari-jote trilla.
• *Garixa erain, ba, San Andres bueltan. Behin nobienbria sartu ezker, hori zuan sasoirik onena erieteko. Gero, martixan lehelengo aldian, ariakin pasau: lurra apurtu. Gero, Aste Santu aldian, jorratu ta simorra zabaldu. Gero, San Pedro bueltan ebagi, eta azauak ein. Igitaixakin ebagi eta*

eskutakada birekin azau bat: txorta bat ein eta berakin garixakin lotu ha, garixa batzeko zirixakin. Egun batzuetan lurrian laga, ondo igartzeko, ta metak ein, azauak bueltan-bueltan tolostuta. Han euki hillabete-edo, ta gero gari-jotia, ba, segun zelako girua eitten daben; santixauak-agostua bittartian izaten zuan sasorik onena garixa joteko. Ganbaran euki denpora baten, eta astixa eguanian garbittu, eta gero kutxetan sartu. Eta hazittarako dana, aparte jo. Urkuldu eta jo bardin-bardin, baiña apartauta; eta kutxa baten bota. Hazittarakuari eitten jakuan beste gauza bat: harri-berdiakin erre. Harrixa izaten zuan, ha jo-jo ein, ura berotu, urtu harrixa, eta hazixari bota, kokuendako. Garixari, eraitteko, haxe eitten jakuan (JB).

gari-joteko afari cena posterior a los trabajos de la trilla. • Ik. *galafari, montxor, teillatu-afari.*

gari-meta montón de gavillas de trigo.
• *Garixa ebagi eta piskat lihortu ostian, gari-metetan ipintzen zan. Galburuak gora begira ipintzen ziran beti, eurixa egin ezker ez zittezen buzi.*
• *Azaua esaten jakon horri. Lagatzen zien... bostekuak esaten zan: bost, bost, bost, bost.... Ta gero, egun bat edo bixan euki ta metatu eitten zian, edo tolostuta ipiñi danak. Metia halaxe eitten da: ipintzen dia, lehelengo hiru, gero lau, gero sei... bueltan-bueltan, tente, ipiñi ta ipiñi ta ipiñi, ta pentsatzen dozunian “Ba! Nahikua buelta jakak!”, gero, buelta bat gorago. Gero goratxuago beste buelta bat, gero goratxuago beste bat, ta azkenian puntia zorrotz-zorrotza! Politto eitten eben batzuek e! Pratikia bihar da horretarako be! (JE)*

gari-pillo montón de trigo. • *Gari moltzua;*

bai gari-azauekin egindako pillua, bai gari-ale pillua. Ald. *gari-pilla*. Erab. TE-k desbardindu egitten ditu *gari-pillak* (azauenak) eta *gari-pilluak* (gari-ale pilluak). Gaur egun, behintzat, nahastian erabiltzen dira.

garota trabajos relativos a la cosecha del helecho.

• *Garotia zanian auzuak alkarri laguntzen gentsan, batian hara eta bestian hona (VA)*.

gatxizen apodo, mote.

gatz larri sal gorda. • Erab. *Larri*-n esanguria *potolo*, *sendo* da Eibarren, esate baterako: *urun larrixa, gatz larrixa...* Ik. *gatz zehe*.

• *Gatzagatik gatz larrixa Debara arraiñandako (TE)*.

gatz zehe sal fina. • Ik. *gatz larri*.

gatzale grano de sal.

gatzato cuajada.

gatzittu salar. • Gatzetan ipini, ontzeko. Ald. *gazittu*.

gaztai queso. • Erab. Mugatzerakuan ez da *gaztaixa* esaten; izan be, *gaztae* da jatorriz. Hitz elkartuetan *gaztan: *gaztanol*, *gaztanbera*, *gaztangin*, *gaztanontzi...*

gaztanol estantes donde se dejan los quesos para que se curen. • Gaztaiak ondu bittartian lagatzeko arasa edo apalak.

gaztanontzi quesera, utensilio para hacer quesos. • Gaztaiak egitteko ontzi berezixak

gazura suero de la leche. • Gaztaia egitten danian kentzen dan ura. Ald. *gaztanur*.

gei material para hacer algo. • Zeozer egitteko materixala: *buztarrigeixa*, *ardazgeixa*, *soiñekogeixa*, *ehungeixa...* Pertsonekin be bai, jakiña: *abadegei*, *senargei*, *andragei...* Horren harira, animalixen munduan, *mitxeleta-geixa*, *kakalardo-geixa*, e.a. esaten da, *larva* esanguriakin. Erab. Lehenago ugari

erabiltzen zan berbia (ikus TE-ren adibide ugarixak), baiña galtzen daguana. Ik. *kurutzei*.

• *Inguruan ziran burdiñolak, sugeixa atarutzen eben basuetatik. / Harixa eruan eta izarageixa ekarri, bihar dan sarixa ehunliari ordainduta. / Kapitala, aitzen dabe sozialistak, gaur eguneko modura lan eitteko bihar dan guztia: lurra, geixak, errementadixa eta eskuarterako dirua. / Kargabarrak, labarako sugeixa. / Gabon aurrian salgeixa batzen da dendara, asko saltzeko asmuhan. / Oingo neguan, luze doia-ta, sugeixa falta izango dogu (TE)*.

giputz guipuzcoano, de dialecto guipuzcoano.

• Gipuzkoarra, baiña gehixenbat hizkeraz gipuzkeria darabillena. Elgoibar eta Bergararik harutzagokua. Eibartarrak ez gara *giputzak*. Ald. *giputz*, *kiputz*, *kiputz*.
• *Ez jakixat nungua ete zan, baiña hamen ingurukua ez; euskeria kiputxa jekan behiñipeñian. / Gerra aurretik ziniak asko Eibarren: Salon Teatrúa, eta Kruzetanekua, eta lehenago Pabelloia be bai Untzagan. Eta txikitxo bat Isasixan, "Giputzanekua" esaten gentsana, txikitxo bat (EA)*.

goiko su económica, chapa, fuego. • Sin. *ekonomika*, *txapa*. Ik. *beheko su*, *su baju*.

• *Goiko sua ixotuta dago?, sukaldia epel-epel dago (NA)*.

goldakera manera de arar.

goldaketa arar, arado. • Ik. *araketa*, *jorraketa*, *saraketa*.

goldatu arar.

• *Garixak eraintzeko saillak goldatu biharrian gara*.

goruntz corsé, sostén, justillo.

• *Lehenago goruntza eruaten zan bularrerri eusteko (TE)*.

gozo tierra blanda, suelta, fácil de labrar.

• Lurrari dagokixonez, lur biguna, labratzeko erreza. Ant. *gaizto*. Ik. *harro*.

Guena localización más alta entre varios caseríos del mismo nombre. • Basarri izenetan erabiltzen da, izen bereko etxe bat baiño gehiago daganian, alkarren artian bereizteko: Guena, Aurtena, Barrena. Ik. *Aurtena, Barrena, guen* (2.1.5. atala).

• *Guena izeneko asko dagoz Eibarren: Urki Guena, Arando Guena, Guenetxe...*

guren nata de la leche. • Ald. *guen, esne-gu(r)en*. Sin. *esne-gain, esne-tela*.

habia euki destino, estar así dispuesto.

• *Horrek etxiorrek habia dauka: lehen be errenteruak zian, pobriak baiña ondo bizi zianak, eta oingurak be igualak (NA)*.

hamaiketako almuerzo de media mañana.

• Sin. *hamarretako*.

hamarretako almuerzo de media mañana.

• Sin. *hamaiketako*.

hankagorri niño recién nacido. • Ume txiki-txikixa, jaixo barrixa; lehenengo astietan hanka gorrixak eukitzen dittue-eta. Ik. *mantetako ume, ojaltetako ume*.

harbide calzada, camino empedado. • Ik. *andabide, bide-txingor, burdibide, estrata, korputz-bide*.

• *Bide-txingor honek harbide batera jotzen dau (TE)*.

harloza laja, losa. • Harrizko losa. Makiñatxo bat gauza egitteko erabili izan dira: txabolak, zubixak, mahaixak, hesixak... baita etxiak be. Bizkaierako *arlasta*, gaur egun behintzat, ez da erabiltzen Eibarren, baina toponimia gorde da: errekoa, basua eta ingurua.

harmailla grada o peldaño de piedra; asiento de piedra.

• *Han dagoz danak jarritta, ataiko harmailan (NA)*.

harpauso pasadera, piedras colocadas para

cruzar el río. • Errekoa pasatzeko ipintzen diran harri illarak. Ald. *harposu(?)*. Erab. TE-k *ar pozuak* dauka jasota; dana dala, ez dirudi *potzu*-rekin zerikusirik daukanik, eta bai *pauso* (*paso*) berbiakin (adibidietan grafia aldatu dogu). AZ, RL, zein JME-k be *harpauso* dakarre.

• *Ardantzan harposuak ziran Bilbozarrera juateko. Baita Amañako iturri onduan be (TE). / Ibaixak eban azaluna baten, jarri harposuak eta heldu ziran bestekaldera sikutan (TE)*.

Azauak egitteko txabillia edo zirixa, eta lastuekin egindako izutia.

Asier Sarasua

harri fregadera.

• *Ekarrizu harriko moltsua hau garbitu deiran. / Laga horrek ontzixok harrizan (NA)*.

harriko fregado.

harro tierra esponjosa, suelta, fácil de labrar.

• Lur gozua, labratzeko erreza. Ant. *gaizto, tringo*. Ik. *gozo*.

harrotu remover la tierra para cultivarla.

hauspo fuelle.

heskera seto natural. • Lurrak, saillak, bidiak, zelaixak... zatitzen dittuen zuhaitz eta arbolatxoak, gehixenetan berezkuak.

hortz diente, púa. • Erab. Eibarren *hagiña* da

LEHENGO BASARRITTARRAK...

Basarriko bizimodue... ba holan! Bizil! Oiñ hara jutia bizitzera? Baiña orduen zelan bertan bizi giñen, ba mañarik ez! Kalien jentia bizi dan moruen? Han, e, han ez egon holakorik! Etxera etorrittakuen ganaua orruz kortan, ta biharral Harentzat ganajatekue solotik ekarri bihar! Edo txahalgintzia dala, edo ganaua sarri askotan be gaizki, ta nobera be gaizki... Ta danetik! Danetik! Ondo hezitte geozan gu basarrirako! Ondo hezittel! [...] Gure aittak-eta, harek sano handixek zien! Lehengo basarritarrak? Harek, harek sekula ezer ikusteka hil zien! Lehengo zaharrak? Biharra ein, biharra ein... Pual Perixara jun, mozkorra hartu eta burrukan be igual, ta etxera! Burruka alkarri atzamarka ein eta... Edo proban bat ipiñi, demandan proban bat; proba kontukuek bazien! Agiñan be probalekua plazan zan-eta. Probak, desapixuek, ta diru apur bat aldien erabiltten eben perixara zoiazien. Ta hau zan: probie ta drogie! Lehengo zaharrak probie edo horixe! Bestelakuen harek, harek lo bizi zien, lo! Harek basarrixetan umie ugeril Haxek hazi ezin ta bizi zela-halan! Basarritarrak umiek? Bakotxak zortzi-hamar umel! Ta hantxe erdi-ortosik; ira-artetan, ta mendixen ardixen ondoren, ta gixajuek! Ira-tronkue sartute ta handittunak eindda, ta ahal dan moduen! Lehenagokuen? Zazpi-zortzi umel! Lehengo zaharrak hau palta eben, hau: “*kabezié*”! Hori ez dozu pentsatzen zeuk? Errentie pagau bihar; errentie pagau biher ta bizi eziñik! Koño! Zortzi-hamar ume, ta. Bai, bai, bai, bai... Lehengo zaharrak kaskuan paillo handixa eben!

Faustino Larrañaga

berba orokorra (*hagiñetako miña, txarri-hagiñak...*), baiña erramintten kasuan *hortz* erabiltzen da ixa bakarrik, baita hitz elkartuetan be: *horzbiko, bostortz...*

illintti tizón. • Ald. *irintzi, illintxa, illintxi*.

• *Illintxixa kafe lapikuan sartzia ohittutzen zan (TE)*.

iñude nodriza. • Ama izan ez arren, umia hazten daben andria. Sin. *aiña*. Ik. *bular bateko anai*.

ipiñu mojón; marca o árbol que se planta para señalar la presencia de un mojón. • Ixa galdutako berbia. Esanguria be ez dago garbi. Lekuko baten arabera, mugarrixak errez galtzen dira bedar artian. Euren aldamenian marka bat ipintzen da, gehixenetan zugaitz bat, mugarrixa nun dagan adierazteko. Normalian urkixa erabili izan da. Izag-ek jasota daka (*ipeñuixa, ipiño, ipiñua, ipiñuixak*) azalpen honekin: “*linde entre dos jarales que se señalaba no con piedras, sino con árboles cortados a la altura de uno o dos metros; mojón que se hacía cortando arbolitos; árboles cortados para señalar el linde*”. Ik. *amutarri, mugarri*.

ipitta pequeña escoba hecha con ramas de saúco. • Itsuski edo eskoba txiki bat, gehixenbat labia garbitzeko erabiltzen dana. Ik. *itsuski*.

ipoin cuento, fábula. • Ik. *jentil, Juanito txistularixa, lamin, sorgin*.

iputegi bodega. • Bukoi, barrika eta kupelak gordetzeko antxiñako basarri askotan zeguan gela umel eta freskua. Gehixenetan lur azpitan edo mendi kontra.
• *Sardaua urte guztian iputegixan egoten da, fresko-fresko (JU)*.

iratoki pajar para el helecho, lugar en donde se guarda el helecho. • Ald. *iretoki, idetoki, idatoki*.

irauldu 1 dar al vuelta a la tierra, removerla.

irauldu 2 moler. • It. Arg.

• *Goiko basarriko errotan hainbat zakukada gari irauldu dabe gaur goixian (Arg).*

irazi colar.

iraztontzi colador. • FO. *iragaztontzi*.

isillu banco, escaño de cocina. • Sukalderako zurezko jarleku luze bizkarduna. Ald. *ixillu, txisillu*. Erab. Oso galduta daguan berbia; jente nagusixak besterik ez dau erabiltzen. Inguruko herrixetan be ezaguna (Soraluzen, Bergaran...).

itsuski escoba, especie de escoba fabricada en el caserío. • Basarrikan egindako erratz txiki modokua; gehixenetan kiruz edo kiñarrez egindakua. Kortako amaraunak kentzeko, dolaria garbitzeko, sagardaua irazteko... Ald. *itxuski, itzuzki, izuzki*. Ik. *ipitta*.

itxuli volcar(se).

• *Eutsi gogor burdixari itxuli ez deiñ, hamen sakonian aldapara haundixa dago eta.*

ixilkuma se dice del nacido de soltera; bastardo. • Sin. *sasikuma, sasiko, sasipoi*.

ixipu brocha.

izeko tía. • Erab. Gaur egun, behintzat, oso gitxi erabiltzen da.

izpi hebra, filamento.

izpittu deshebrar. • Zeozer harixetan zehetu: bakillaua, ardilania edo liñua, esate baterako.

iztar-lehengusu primo carnal. • Ik. *lehengusu txiki*.

• *Bixen aittak anaiak ziranetik eurak iztar-lehengusuak (TE).*

izuta vencejo; atadero de haces o cargas; atadura para las mieses. • Korapillua, kiribiztia. Gehixenbat gari-azauak

lotzerakuan egitten zan korapillua.

jikara taza, vaso pequeño; por ejemplo para tomar los huevos pasados por agua o cocidos. • Ald. *kikara*. Ik. *katillo*.

• *Oin "tazia" esaten da baiña lehen "jiekaria" zan beti. / Arrautzia egositta hartzekua zan jiekaria: arrautzia egosi, ezta?, eta sartu hantxe eta gero hoztutakuan hartu (NA).*

jorraketa escardado. • Jorra biharrak. Ik. *araketa, goldaketa, saraketa*.

jorratu escardar, desherbar; quitar las hierbas de la huerta o sembradío. • Ald. *jorrau*. Bes. *arta-jorra, patata-jorra...*

• *Maietzian, artuak jorrau. Ondo jorratziak asko esan gura dau artuantzat. / Biharrak?!, bueno!: patata-jorria, gero babia eraiñ, artua eta babia; gero zer?, gero gari-ebatia... biharrik ezin amaittu... (EA). / Jorratzia lan txarra zan. Jeneralian ointxe jorratzen zan, enero azkena, febrero erdi... eta hotza beti! Hotza! Klaro, izaten zan lan, zera, inddarrik bakua, atxurra mobidu bakarrik. Eta supurua, supurua kentzia izaten zan inportantia (ES).*

kaiku cuenco que se utiliza para ordeñar.

kale-basarri caserío sito en la calle o muy cerca. • Kalian bertan (edo oso hurrian) daguan basarrixa. Gehixenetan txikixaguak, barrixaguak eta lur gitxiagokuak. Ik. *basarri*.

• *Guria basarrixa zan, baiña probaderua bertan zeguan, Untzagia hurrian... Guria zan kale-basarrixa, ez dakizu? Neretako ez zan diferenzia basarritik kalia (JE).*

kaleko-jira trabajos y recados que se hacen en la calle. • Kaleko zeregiñak egin (ogixa, ura, errekauek, egunkarixa...). Sin. *kaleko ostera*.

kaleko-ostera trabajos y recados que se hacen en la calle. • Ald. *kale-ostera*. Sin. *kaleko*

jira.

kalekuma urbanita. • Basarritarrak ez diranak, kaletarrak, askotan zentzu txarrakin esanda. Ald. *kalekume*. Ik. *abarkadun, basarritar, basako, kaletar, mendi-mutil.*

kaletar urbanita. • Ik. *abarkadun, basarritar, basako, kalekuma, mendi-mutil.*

• *Ni basarritarra naiz, ni basarrixan jaixua naiz, Aritxulueta basarrixan. Baiña bajatu giñan, nik bost urte nekazen Aritxuluetatik kalera bizi izatera etorri giñanian, ta kaletar ein giñan gero! (TZ).*

kamadar cabezal de la cama; larguero.

- Ohian atzeko eta aurreko hagak.
- *Kamadarrak askatu biharko destazuz, ikusi bat emoteko ia imutxarik agiri daben (TE).*

kantin cantina, marmita. • Sin. *esne-ontzi, kantinplora, marmitta.*

kantinplora cantina, marmita. • Sin. *esne-*

ontzi, kantin, marmitta.

kantiña cantina, bar. • Ald. *kantina.*

• *Lehen kantinia... Urkin bai, Urkin. Eta Arrazolan be bai. Arrazolan kantinia eguan, eta erromerixak be bai! Zelakuak gaiñera! (EA).*

karga carga, cantidad o montón de material que se lleva a cuestras, a la espalda: forraje, género de la huerta, madera o leña...

• Takada baten norberak eruan leikian kargia: bedarra, egurra, ganajatekua... Erab. Bakarrik edo materixalan izenakin batera erabiltzen da. Izena onduan daukanian materixal izena gehixenetan ondorik doia. Bes. *egur-karga, ira-karga, karga-bedar, karga-nabo, kargabar.*

• *Harek egundoko markia ein juan burdiña troskua eruaten, baiña sekula karga bat lepuan hartu barik ein juan hori markiori, sekula karga bat hartu barik! / Oiñ iñor ez dago basarrixetan usauta karga-naborik eruaten, bedar-kargarik be ez, karga-*

Asier Sarasua

Zelaiakua basarri parian zeguan txabolía (1995).

egurrik be ez... (NA).

kargabar carga de leña, haz de leña. • Ik. *txorta-abar*.

kargata el trabajo de llevar cargas a la espalda. • Ik. *bedarrondota, egurreta, lurreta*.

• *Lehen basarrixetan gehixago usatzen zan kargatia; oiñ iñok ez dau eitten.*

karrajo pasillo. • Basarri batzuetan (lehengo itxuria gordetzen dabenetan), sukaldiaren eta behi-asken artian dagan tartia; etxietan edozein pasaleku. Ik. *askaurre*

karrapusta estopa que se usaba para fregar suelos.

katillo taza, escudilla. • Ald. *katillu*.

• *Ezeizu ekarri saldarik eta bai katillu bat, ardaua gero erateko. Saldia hartzen da katilluaz, haragixa txikittu eta ahoratzen da atzamar Jaungoikuak emonikuegaz (PAMO).*

kedar hollín. • Ald. *kider, kidarra*. Erab. Batzuetan berezko -a baleuka moduan erabiltzen da Eibarren: *kedarria*. Esak. *Tximinixako kedarria be emon ez* (oso zekena izatia).

• *Kedarria badakizu zer dan?: tximinixan daguana katiauta, bal-baltza; goittik behera jausi eta dana zikintzen dabena (NA).*

kedarratu ahumar. • It. AZ. Erab. Berba hau AZ-k dauka jasota; TE-k ez dakar. Gaur egun, badirudi, *keetu, ketan sikatu*, eta antzerako perifrasisak gehixago erabiltzen dirala. Sin. *keetu, ketan sikatu*.

keetu ahumar. • Sin. *kedarratu, ketan sikatu*.

• *Txarrikixak ketu biharra izaten dau hobeto irautzeko (TE).*

ketan sikatu ahumar. • Sin. *kedarratu, keetu*.

• *Lukainkiak sukaldeko ketan sikatu biharra izaten dau, hagan esegitta (TE).*

koltza jaula grande hecha de seto y colocado

AGIÑAKO ESKOLAN

Agiñagan ez zan egon eskolarik nik zortzi urte nittuen arte. Bialdu eban hamengo seme batek Ameriketatik dirua, ta ein zoskuen eskolia. Lehenago "Sakristaua" esaten jakona; ezebezi Zurixa "blanco" ta baltza "negro", mahaixa "mesa" ta atia "puerta"... horretxek iketera. Ta kittol Ta gu egon giñan hor zortzi urterarte. Ta orduaintxe hasi giñan eskolan. Bai, estreiñau ein genduan, bai. Zertu zan urrixan hogeta bedratzixan, oin hirurogeta hamabi urte. Ni hasi nitzan zortzi urtekin eskolara ta hortxe ikasi neban, ba, hamalau urterarte. Oso maistra jatorra etorri jakun Tolosatik, Purificación Iturrioz. Ointxe be... Oso maistra jatorra ta defenditzeko beste ikesi genduen behintzet. Ikesi genduzen lau zerak, lau reglak, eta pixkat gehixago be bai. Bai, bai, bai... Irakorten ta, hori bai. Irakorten laster hasi giñan. Eske orduan izeten zan etxian, *katona*. Abeza lehenengo, gero *katona*, ezta? Oin horrek ipoiñak dira baiña... Abeza, ba, txikixagua izaten zan ta *katona* gehixago. Ta horrek etxien ikesitta jun giñen e! garbi esanda. Bai, bai, bai... Oin bi urtekin ta hiru urtekin ta hari ezin leikezue... Baiña orduan, ba, nik, pentseizu, ya zortzi urtera ezker, irakorten. Dana ez, baiña bueno, pixkat ikesitta jun giñan ta errezago sartu giñan. Eta gero, ba, erderarik ez guk! Erderarik bape ez genkixan eta ipiñi eskuen, ba, orduen txakur txikixa be dirua zan, ta txakur txikixa multia euskeraz eitten dabenari. Ta bata bestia zaintzen! Ño! Txakur txikixa zertzeko...! Ta holaxe ikesi gendun, ba, erdera pixkat, defenditzeko beste. Kastigua! Klaro! Iñork ez genkixan ta zeoze, ezta? Ta orduen erderaz jakittie zan oin ingles jakittie modukue, e! Basarrixetan ta bai behintzat e! Ba oin ingles derrigorrekua modukua, ezta? Ba, orduan, hemendik mutillak kriau bialtzen zittuen Riojara ta horretara erderaz ikastiagaittik. Bialdu morroi, ezta? Urte baterako, ba, hartu deixan erdera pixkat. Eske, ez zeguan-eta! Ez zekixan iñok eta!

Euxebi Gisasola

en el techo sobre el hogar y sirve para la curación de ciertos alimentos (AZ). • It. AZ.

konbidautza banquete. • Ik. *garbantzu-egun, ondra-bazkari*.

Konseju Zahar edificio del antiguo ayuntamiento. • Elixar parian zeguan, Plaza Barrixan. 1901ian udaletxe barrixa egin zanian “kontseju” izatiari laga zetsan, baiña halan da be, izena gorde zeban. Gerran erre ostian, bota egin zan.

kopeta trenza de pelo. • Ik. *txori-kopeta, txori*.
• *Maiatzeko lorak lezkotxe ederrak hango neskatillak, kopeta luze birekin (TE)*.

kopetadun se decía de las muchachas no vestidas aún de largo (TE).
• *Atzo arte kopetaduna, gaurtik ule jasua dau (TE)*.

korda racimo, ristra. • Erab. Gehixenbat mahatsakin erabiltzen da (*mahats-kordia*), baiña beste batzuekin be erabili leike (berakatzekin edo txorixuekin, esate baterako). Ik. *txorta*.

korputz-bide camino funerario, camino para llevar al muerto del caserío a la iglesia..
• Sin. *andabide*. Ik. *bide-txingor, burdibide, estrata, harbide*.
• *Korputz-bidia eta baitta “eliz-bidia” esaten jako korputzak elixataira jatsitzeko bidiari (TE)*.

korta establo, cuadra. • Ik. *kortagain, txabola, zaltegi*.
• *Ta Arando Iturralde be erretakue. Lehenago, badakizu, kortan iguel argirik bez, ta ganau-jaixtera be argi-kandeliakin jun biher izeten zan kortara. Ta umiek argixa eusten kortan, erdi-lo be iguel, ta alboko amaraun batek sua hartu igual kortan, ta estuasun edarrak be bai! Estuasunek! Tia-tia-tia... Bai! Agiña*

Gaiñekue birritan erretakue da, ni jaixo nitzen etxie, elixien aurreko etxie. Behin, Markiñako Leoian entzuterik ez dakit daukozun, probalarixe zan, ta haxe Eibartik etxera badoia, ta haxe erreparau! Etxie suten ta haretxek abixau! Baiña berotu zan etxioi! (FL).

kortagain camarote, parte de la casa situada encima de la cuadra. • Ik. *bandixo, ganbara, sapai*.

krisaillu lámpara de aceite. • Ald. *kriseillu*.
Ik. *argimutil*.
• *Guk ez dogu ezagutu krisaillua, bai erretxiña eta petroliua (TE)*.

kurutzei material para hacer cruces. • FO. *kurutz+gei(?)*. Ate eta soluetan ipintzen diran kurutziak egitteko sarats (*Salix sp.*) makillak. Hori dala eta, batzuetan *saratsari* berari be *kurutzeixa* esaten jako.

kutun 1 acerico; almohadilla en donde se clavan los alfileres y las agujas.

kutun 2 amuleto. • Antxiña, umieri eropetan edo sehaskan ipintzen jakuen poltsa txikitxo bat. Barruan bedarrak edo ebanjelixo zati batzuk eukitzen zittuan, umiari gaixotasunen kontra babesa emoteko.

labrau labrar la tierra; arar. • Atxurrakin, ariakin, bostortzakin edo makiñiakin lurra lantzia.
• *Giro dago eta hori etxazpixori labrau biharko dogu (EA)*.

laixetan egin layar, trabajar la tierra con layas.

langa travesaño, vara larga. • Ik. *erromara*.

lapiko cazuela. • Sin. *topin*.

lapikoko guisado (cualquier tipo de guisado: legumbres, verdura...).

larrain era; parte delantera de la casa donde se trilla. • Garixa joteko lekua; etxaurria. Erab. Gaur egun, *etxaurre* esanguria dauka

gehixenbat.

lastamarrara jergón, colchón de paja y lana.

- Lastoz, arta-malutaz edo ardilana takarrez egindako ohia. Ald. *lastomarrara*, *lastamargara*, *lastomargara*.
- *Lastamarrara biguna gertau dot Asoliartzatiko maluta barrixagaz (TE)*.

lastardatz madero vertical en torno al cual se forman los montones de paja.

lehengusiña prima. • Erab. Eibarren arruntak dira *lehengusu / lehengusiña* berbak.

lehengusu-txiki primos lejanos; primos segundos. • Gurasuen lehengusuen seme-alabak. Ik. *iztar-lehengusu*.

leixo ventana (pequeña); saetera. • Erab. Orokorrian *bentana* erabiltzen da, baiña antxiñako leiho txikixak adierazteko erabiltzen da berba hau, esate baterako basarri, korta eta torretxien bentana txikixak.

lekatako falda, delantal para recogida de vainas, etc. • It. AZ

lijertu aflojar(se) cualquier cosa atada.

litxarrerixa golosina. • Ald. *letxarrerixa*

lizundu enmohecer(se).

lo-erre fatiga y mal humor producido por el sueño. • Loguria dala-eta, umia nekatu eta negarrez hastia.

lotegi dormitorio. • It. TE. Erab. JME-k *loleku* dakar. Ik. *oheleku*.

- *Ederto apaindu dabe lotegixa, ezkonbarrixentzat (TE)*.

lubarri tierra labrada por primera vez.

- Lehenengo aldiz labratzen dan lur-sailla, ordura arte baso izan dana.

lubarrixa egin convertir terreno de monte en campo de siembra. • Mendi izan dana (basua, otadixa edo txaria) solo bihurtzia. Ik. *lur egin*.

lukainka longaniza; chorizo. • Esak. *Garixa*

kutxan eta lukainkak hagan, ez da urte txarra.

lur egin labrar y preparar la tierra para la siembra. • Ik. *lubarrixa egin*.

- *Lehen ortua gorritzen jardun dogu, lur eitten*.

lurrak tierras, pertenencias del caserío.

lurreta trabajo consistente en subir las tierras bajadas por la erosión o el trabajo a la zona más alta de un terreno, mediante cestos, carros... • Soluan goittik behera jausittako lurra, barriro bere tokira eruatia. Eibar, Ermua eta Plazentzia modoko leku aldapatsuetan, derrigorrezko biharra, denpora gitxixan lur barik geratzia nahi ez bada. Ik. *bedarrondota*, *egurreta*, *kargata*.
• *Lurra jasotzen!/: solo barrenetik goiko guenera, lurretan, burdixakin jasotzen zan. Eta horri "lurretia" esaten jakon (JU)*.

mahastegi lagar. • It. TE. Sin. *dolare*.

- *Txakoliña eitteko mahastegixa zan haren etxian (TE)*.

maietz mayo. • Ik. *agor*, *marti*, *urri*, *zemendi*.

makatz silvestre, bravío (en frutales).

- Zepatik, sustraittik berez urtendako landaria, frutarbolia gehixenetan. Bes. *keixa makatz*, *madari makatz*, *sagar makatz*... Ik. *araba-*, *asto-*, *basa-*, *txori-* 2.
- *Gaztaiña makatzak balio jok zestogintzarako (JB)*.

manta arrullo, mantilla de niño. • Ume txikixa besuetan eruateko zapixa.

mantetako ume niño pequeño que aún no sabe andar; niño de mantillas. • Ume txikixa, besuetan manta artian eruatzen dana. Ik. *hankagorri*, *ojalietako ume*.

marmitta cantina, marmita. • Esnia erabiltzeko ontzixa. Erab. Amaierako -a hori barik be entzutzen da, *marmitta* zein *marmitt*. Sin. *esne-ontzi*, *kantin*, *kantinplora*.

marti marzo. • Erab. Basarritarren artian eta jente nagusixan artian berba arrunta.

Kaletar gaztien artian *mar(t)zo* arruntagua (ez *martxo*). Ik. *agor*, *maietz*, *urri*, *zemendi*. Esak. *Eguzkixa eta eurixa, martiko egualdixa*.

• *Jaixo nitzan, Eibarren, Agiñako barrixuan, Zumaran basarrixan, martixan bostian, milla bederatzirehun ta hogetabixan. Izena dot Eusebia, apelliduak Gisasola Aldazabal (EG). / Orduan pentsau neban, hobe izango zala, horrek urtiok galdu eta karzelan sartu barik, Franzian egun batzuk edo urte batzuek ein eta etxera etorriko nintzala gero. Eta holantxik, pasau ein neban narrutsik, bildotsik, martixan lehelenguetan, Bidasoako erreikia, kontrabandista batzuegaz. Euron pakete bat hartu buruan eta han pasau ninduen Franzia! (CE).*

martxando egin hacer novillos. • Sin. *sasieskola egin*.

medialin medianil. • Etxia bittan banatzen daben harrizko horma sendua, etxiaren zati batek sua hartzen badau, sutia mozteko. Mediliñak burdiñazko atiak eukitzen dittu, alde batetik bestera igarotzeko. Ald. *medilin*

medi bosque. • Erab. *Monte* esanguriatz gaiñera, *bosque* esanguriakin be badarabigu berba hau.

medi-mutil trabajador, obrero que trabaja en el bosque, en los montes. • Ik. *abarkadun*, *basako*, *basarritar*, *kalekuma*, *kaletar*.
• *Mendi-mutillak dabiz ha piñarixa garbitzen (NA)*.

meta almiar, montón. • Sin. *ardatz 1*. Bes. *bedar-meta*, *ira-meta*, *gari-meta*, *bedarrondo-meta...*

• *Aurten ez dogu ein bedarrondo metarik, dana barruan sartu dogu (NA)*.

metatu amontonar la cosecha.

• *Gari-azauak, bedar-sikua eta basuetako iria, etxe inguruan metatzen dittue (TE)*.

mihetz ralo, espaciado. • Ald. *mihatz*. Ant. *zarratu*.

mihetz ipini meter las plantas separadas entre sí. • Landarak bata bestia gandik urrin ipintzia, tarte haundixakin. Ald. *mihetz sartu*.

miheztu espaciar, ralea; entresacar, clarear las plantaciones. • Ik. *mihetz ipini*.
• *Artuak mihezten jardun genduan atzo arratsaldian*.

mintz membrana. • Fruta batzuen, animalixen edo arrautzen barruko azal fiñak. Esate baterako, naranjia zurittu eta gero, geratzen jakon azaltxo zurixa.

mojon! “interjección que se acompañaba la puesta de un trozo de pan en la cazuela de donde comía la familia, en señal de alto el fuego”. • It. TE.

• *Ze mojon eta ze arraixo demonio dogun gosiakin! (TE)*.

moltso trapo que se usa mojado para limpiar.
• Sukaldian garbittasunerako erabiltzen dana.

montxor cena que se ofrece al acabar de colocar el tejado. • Sin. *teillatu-afari*. Ik. *galafari*, *gari-joteko afari*.

morroi criado, trabajador en el caserío.

morroillo cerrojo. • Serrailia zaharra; txinget haundixa. Ik. *txinget*.
• *Morrolluagaz itxi bihar dozu atia; aspaldi lapurrak gehittu dira-ta (TE)*.

mota muñón de tierra, ribazo. • Erab. Eibarren normalagua da *mu(g)a*, baiña *mota* be erabiltzen da, Aginaga aldian gehixenbat. Sin. *muga*.

motxaila gitano.

muga muñón de tierra, ribazo. • Eibar ingurukua modoko leku aldapatsuetan, lur

- saltuak egoten dira, mugak. Berezkuak izan leikez, baiña baita gizakixak egindakuak, maldia murrizteko, soluak maillakatzeko. Sin. *mota*.
- mugarri** mojón, límite. • Ik. *amutarri, ipiñu*.
- mugarte** terraza, bancal, el terreno entre dos saltos de tierra. • Terraza naturalak eta artifizialak.
- mugazar** muñón de tierra grande o alto, ribazo grande.
• *Han dabiz behixak, mugazarrian aztarka eitten (NA)*.
- mugondo** muñón de tierra y zona de alrededor.
• “Arratiak ezkerok mugonduak baltz”: *hori esaten eben lehenako zaharrak, eta egixa! (FAO)*.
- mun** tuétano. • Ald. *hun, gun*.
- neskama** criada, sirvienta, chacha.
- neskame** trébede. • Lapikuak eta ontzixak beheko-suan ipintzeko erabiltzen dan burdiñazko trepetxua. Hanka bakua izan leike (laratzian esegitzeko) edo hankaduna. Erab. Eibarren hau berbiau ezagutu ezagutzen da, baiña “*trebera*” gehixago erabiltzen da. Lekuko batzuek bereiztu egitten dittue: hiru hankadunari *trebera* esaten detse, eta laratzetik txintxilik ipintzen danari *neskamia*. Sin. *trebera*.
- odoloste** morcilla.
- oheleku** dormitorio. • Ald. *ogeleku*. Ik. *lotegi*.
• *Ogeleku zabalak eta argixak dittu etxe harek (TE)*.
- ojala 1** mantilla de niño. • Ik. *mantetako ume, ojaltetako ume*.
- ojala 2** pañal(es). • Erab. Normalian pluralian. Sin. *umezara*
• *Datorkixon umiandako ojaliak apaintzen dihardu (TE)*.
- ojaltetako ume** niño pequeño, en pañales.
- Ik. *hankagorri, mantetako ume, txatxa*.
- olixo-aza** cocido a base de berza y cerdo.
• Jai egunetako bazkarixa. Ald. *orixo-aza*.
• *Gabonetan, ba, orixo-azia, eta bakillaua be bai, eta intxaur-saltsia.... Eta horretxek gauzok (NA)*.
- ondra-bazkari** banquete funeral. • Ik. *garbantzu-egun, konbidautza*.
• *Oin ondra-bazkaririk ez da eitten, baiña ni ezaututa nago (NA)*.
- ondu 1** curar la comida. • Jatekua ontzia, heltzia; ketan edo gatzetan, esate baterako.
- ondu 2** curtir el cuero.
- ondu 3** secar. • Bedarra eguzkittan lehortu.
- ondubako** inmaduro, sin curar.
- ontzitadi** batería de cocina.
• *Haren arrioko ontzitatadixa dana burdingorritzua (TE)*.
- orraztu** quitar las sobras, los salientes a la carga del carro. • Burdixa, narra edo dana dalakua orraztia kargatzen amaitutakuan; erdi solte geratutako bedarra kentzia bidian galdu ez dein.
- orube** solar. • It. AZ
- ostera** salida, paseo, vuelta. • Bes. *kale-ostera, mendi-ostera...*
- otarra** capazo, cesto. • Ald. *otara*. Erab. Gitxi erabiltzen da Eibarren; askoz arruntaguak *zara* eta antzerakuak (*otzara, astozara, albozara...*). Ik. *otzara, zara*.
• *Lehen kalera, kaballuakin, ipiñi otarak eta edurtzan ra-rra!, arrastua lagatzen juaten giñan (NA)*.
- otzaldapa** pared de madera. • Ganbarako egurrezko hormia; egur oholez jasotako itxituria. Kanpoko hormakua izan leike, edo barrukua, ganbara zatixak partitzen dittuana. Sasoi baten, baita basarriko beste zati mordua be.
- otzara** cesta de mimbre. • Ogixa, jatekua edo

beste edozer eruateko zaria. Ik. *otarra*, *zara*.

parrokiano cliente, especialmente del lechero.

- Ik. *bezero*, *esnedun*.

pitxar jarra.

potxolo hoyo para sembrar o plantar.

- Edozein zulo; nekazaritzan, soluan egindako zuluak, hazixak edo landarak sartzeko.

sakape zona entre el tejado y la pared.

- Teillatuaren eta hormiaren artian geratzen dan tartetxua.
- *Gerria heldu zanian makiñatxo batek gorde jittunen diru guztiak sakapian, han zigurrago egongo ziralakuan! (EA).*

sapai henil, granero. • Ald. *sabai*. Ik. *bandixo*, *ganbara*, *kortagain*.

saraketa trabajos relativos a la escarda. • Ik. *araketa*, *goldaketa*, *jorraketa*.

saratu rozar, binar, escardar o arar ligeramente la superficie de la huerta. • Lurra azal-azaletik labrau, lur-azala hausteko (lurra gogortu danian), edo bedar txar txikixak kentzeko ezer landatuta ez dagianian. Sin. *zopizarriau*.
• *Arto-zuztarrak geratzen diaz, ta zuztarrak atxurraikin saratu; saratu esaten etsen: garbitu bedarra. Gero etortzen zanian zemendixa, ganauak ipiñi ta golda bat sartzen zan, ta harek goldiak lurrari buelta emoten detsa. Ta ondo nahi ebanak biharra eiñ, ha saratutakua, beste lagun bi edo hiru ha bedarra goldazulora sartzen. Geratzen da garbi-garbi! (JE).*

sardaka egin trabajar con la horca; cargar el carro con la horca.

sardandegi sidrería. • Ik. *ardandegi*, *txakolintegi*.

sardau sidra. • FO. *sagardao*.

- *Sardaue, hamen Agiñaurrien; sagarra hantxe euen-eta! Bastante eitten eban hak!*

Baiña iñok erateko gitxi sardaue. Sardaue kalekuek eraten dabe gehitxuago, baiña basarriko sardaue... Ardaue, basarrixen ardaue. Iñoz guk be zaragixak erun genduzen Arandora be. Orduen, politto gastau artien! gastau ta gero triste txamar! (FL).

sarreka cajón. • Ald. *sarraka*, *sarraja*.

sasieskola egin hacer novillos. • Sin. *martxando egin*.

sasiko bastardo. • Sin. *ixilkuma*, *sasipoi*, *sasikuma*.

sasikuma se dice del nacido de soltera. • Sin. *ixilkuma*, *sasipoi*, *sasiko*.
• *Sasikumiak sarrittan argixak eta ederrak, aittan orde, Jaungoikuak begiratu dabelako eurengan (TE).*

sasipoi se dice del nacido de soltera. • Sin. *ixilkuma*, *sasikuma*, *sasiko*.

sopin apelmazado; tierra húmeda y embarrada.
• Ik. *erpil*, *trillo*, *tringo*, *zohi*, *zopil*, *zotal*.

sopindu embarrarse, apelmazarse.

sorki rodete. • Buruan ipintzen dan bigungarrixa, edarria, otzaria edo beste zeozer gaiñian jarri ahal izateko.
• *Sorkixa eta otzara haundixakin ogi partitzen aritzen zan (TE).*

suarka escalón y espacio que rodea al fuego bajo. • Beheko sutako maillia, ingurua, bueltia.
• *Albarkak suarkan eukitzen doguz gurian (NA).*

suaro hermandad, seguro contra incendios.

- Ik. *etxerre*, *su-kanpai*.
- *Eta lehen jeken hamen beste gauza bat basarritarrak! Botatzen eben urtian diru bat, jente pilla baten artian. Bai! Suaroko eguna zala, ta Agiñazpiñian hamarretakua izaten zuan, Erregen egunian! Jakiñeko eguna! Igual egoten zuan urte mordo bat etxerik erre barik, ta bapez ez zuan*

botatzen, ta beste batzuetan gehixago. Kapitala aurreratuta baeguan bapez; falta zanian, ba, gehixuago. Danak ez jeguazen, baiña asko bai; gehixenak bai! Herri osokua! Nere akorduan aurretikua dok hori! (JB).

suaroko egun día de paga del “suaro”.

- Suarua ordaintzeko hamarretakua egitten zeben basarritarrak Erregen egunian.

su-baju fuego bajo, chimenea. • Sin. *beheko-su*. Ik. *goiko-su*.

su-burdiña morillo; plancha de hierro que respalda el fuego del hogar. • Beheko suan atzekaldian ipintzen dan burdiñazko txapia. Sin. *sutako txapa*.

su-egur leña comunal. • Ik. *egur-baso*, *egurtza*, *ehuno*, *usa*.

sugei combustible. • Sua egitteko materixala: adarrak, madalak, abarrak, supillak...

sukalde cocina. • Sin. *eskatz*.

su-kanpai campanas que tañen a incendio; tañido de incendio. • Ik. *etxerre*, *suaro*.

sutako txapa morillo; plancha de hierro que respalda el fuego del hogar. • Beheko suan atzekaldian ipintzen dan burdiñazko txapia. Sin. *su-burdiña*.

sutondo alrededor del hogar, del fuego.

- Beheko-suan edo ekonomikian ingurua.
- *Sutonduko ipoiñak lezkotxe zahar usain gozua dau soiñu horrek (TE)*.

takorri tabaco. • FO. *tabákorri*. Erab. Itxuria danez, jatorriz *hoja de tabaco* esanguria zekan; gaur egun, *tabaco*-ren itzulpena. Gero eta gutxiago erabiltzen da.

- *Takorrixa baiño txarragorik ez dago. Ia erretziari noiz lagatzen detsazun! (MAI) / Zigarrorik badakazu? Etxian laga dot takorri-paketia (EA)*.

talo placa donde se inserta el gozne de la puerta. • Atian txorixa sartzeko ipintzen

Asier Sarasua

Astuak lotzeko uztaixa Eibarko merkatu plazan.

dan burdiña zatixa. Ik. *txori I*.

tanbolin tambor para asar castañas.

- Gaztaiñak erretzeko galdaria. Ald. *danbolin*. Sin. *erregaldara*.

teillatu-afari cena que se ofrece al acabar de colocar el tejado. • Sin. *montxor*.

- *Auzolanian! Kobrau ezebez! Atzenian, teillatua amaitzen zanian, afari bat! Afari ona: ardaua, ta kafía, ta kopia, ta... piskat gustatzen jakona txispau, ta etxera! Teillatua emondakuan, goixian, ultze bikin erramua josi, ta harek eskatzen dau afarixa! Usadixo bat! Goixian josi ta gabian afarixa! Hor Bizkai aldián montxorra esaten detsek; hor Agiña aldián be bai. Behin Ixua pasau ezkeró montxorra. Guk teillatu-afarixa; nik hamen hala ezautu juat beti (JB)*.

tolostu ordenar, colocar. • Azauak, farduak, bedarronduak... errezkadan ipini, saillian, bata bestian gaiñian ondo jasota.

topin marmita, olla, puchero. • Buztiñezko edo metalezko ontzixa, estalkiduna eta kerten bikua; jatekua egosteko erabiltzen dana. Sin. *lapiko*. Esak. *Topiñak galdariari ipur-baltz*.

trebera trébede. • Sutan lapikuak jartzeko euskarrixa. Lapikuak eta ontzixak beheko-suan ipintzeko erabiltzen dan burdiñazko trepetxua. Hanka bakua izan leike (laratzian esegitzeko) edo hankaduna. Erab. Eibarren hau berbiau da gehixen erabiltzen dana, “*neskame*” baiño gehixago. Sin. *neskame*. Esak. *Treberia baiño aldrebesagua izan*.

trillo masa, mazacote de tierra en la huerta, se forma cuando se anda mucho en la tierra muy mojada. • Ik. *erpil, sopin, tringo, zohi, zopil, zotal*.
• *Aldeizu hortik, trillua eingo da eta. / Trillua daguan lekuan biharra eittia ez da bape politta (NA)*.

tringo compacto, apelmazado. • Lurrari dagokixonez, lur txarra, zailla, takarra; labratzeko gatxa. Ant. (*lur*) *gozo, harro*. Ik. *erpil, gaizto, sopin, trillo*.

tripa-truke trabajar a cambio de comida, de manutención.
• *Morroí dago tripa-truke, gosia baiño ez dan baserri baten (TE)*.

trongota trabajos referidos al acarreo de troncos. • Arbolak bota eta gero anpor edo tronguak karriatzeko biharrak: garbittu, ebagi eta txinga edo burdi-motzen bittartez tronguak mendittik jaistia.

txabola cabaña, chabola. • Sin. *abeletxe*. Ik. *korta, txapittula, zaltegi*.

txakolin chacolí.

txakolindegi lugar donde se vende chacolí.
• Ald. *txakolintegi*. Ik. *ardandegi, sardandegi*.

txalma enjalma, albardón. • Asto eta mandueri gauzak karriatzeko ipintzen jakuezen egurrezko albozara moduko batzuk. Azpixan bigungarrixa ipintzen jakue, miñik hartu ez deixen.

txalmatu enjalmar, enalbardar.

txanket losa para trillar. • Okertu samar ipintzen zan harloza bat, goittik beherakuan, berorren kontra garixa joteko. Ald. *txanget*.

txanketian jo manera de trillar el trigo a mano. • Gari-joteko makiñak agertu aurretik (edo gari gitxi zeguanian, gerratian esate baterako), garixa eskuz josten zan, harlosen kontra. Harlozak ipini eta gari-azauak losen kontra josten ziran. Garixa joteko horri moduorri esaten jako “txanketian”.

• *Gerra sasoian gari gitxi ein zan, bai ba, balak “tzi-tzi-tzi”. Hil ez giñanian ! Eta, holan, gari gitxi zeguanez, hutsa gari, ba, garixa txanketian jo genduan. Harlosa hori hartu, eta makurtuta, bertan jo, txanketian (JU). / Txanketian da, hartu azaua ta losan jotia. Horrek losok preparau eitten zian garixa joteko! Egoten zian urkilla batzuk, ta urkillen gaiñian egur bat botatzen zan. Ta gero, haren kontra losak, ta losiak hanka ez deixan eiñ, puntan ultza bat edo sartu, ta, ba, jo! Txanketian, horixe da izena beria: txanketian. Holaxe josten zan! Ta hemen bakarrik ez... danian! (JE)*.

txankulu zueco.

txapa chapa, económica, cocina en donde se hace fuego. • Sin. *ekonomika, goiko-su*.

txapiño chapín, escarpín, tela de hilo que se pone en los pies al calzar abarcas. • Ald. *sapiño*.

txapittula choza, cobijo provisional y endeble. • Ik. *txabola*.

txatal 1 parcela pequeña, pedazo de terreno.
• Ald. *txantel*
• *Etxaburuan bazenkagun lur-txataltxo bat, eta hantxe jasotzen genduzen patatak eta piparrak (EA)*.

txatal 2 trozo pequeño. • Edozeren zatixa: pastel txatala, ohial txatala, egur txatala..

2.1.3. Gaixotasunak

Gaixotasunen inguruko kontuak lasai asko joan zitezkeen aurreko azpiatalean, baina askotxo eta nahiko esanguratsuak izanda, eurak bakarrik ipintzea erabaki dugu. Kontuan izan, gaixotasunen izen zahar edo bereziak bakarrik jaso ditugula zerrenda honetan, irakurlearentzat interesgarri izan daitezkeenak. Kanpoan geratu dira, ostera, gaixotasun berriak, tropikalak edo oso ezagunak. Ondorioz, *hiesa*, *malaria* edo *ebola* bezalakoak, ez ditugu hemen sartu; ezta oso izen arruntak diren *burukomin* edo *gripea* ere.

Zerrendan ikus daitezkeen moduan, zientziak eta medikuntzak aurrera egin ahala, izen berriak eta medikuntzarekin zerikusia duten terminoak ere gizarteratzen joan dira. Horrela, lehen euskal izenez ezagutzen ziren hainbat gaixotasun edo "ondoez", "zehazten" eta zientifikoago egiten joan dira: *birigatxa* "tuberkulosi" bihurtu da, *erroibia* "mastitis", *gibelekua* "hepatitis" eta *bihotzekua* "infartu". Asko eta asko oraindik ere bizirik dauden berbak dira (batzuetan animaliekin bakarrik erabili arren), baina beste asko bibliografiatik bakarrik jaso ahal izan ditugu, eta gaur egun ia galduta daudela frogatu ahal izan dugu, kanpoko izen tekniko eta deigarriagoa nagusitu

ajura método casero en indisposiciones de los niños. • Umiak osatzeko erabiltzen dan erremedixua. Ik. *senda-bedar*, *zirikillote*.
• *Ipinixozu ajuria perrejil kertentxo batekin (TE)*.

andra-makalaldi menstruación. • Sin. *hilleko*.

arnasa-estu asma, disnea; respiración acelerada que sigue a un esfuerzo. • Biriketako gaixotasunagaittik arnasa hartzeko zailtasuna izaten dabenan gaxotasuna.

arnasia gastau morirse.

arnobateko medico curandero. • *Arnobat* Mendaroko basarri bat da. Bertakua zan izen bereko sasi-mediku ezaguna. Gero, izena orokortu egin zan, edozein sasi-medikori deitzeko. Sin. *sasi-mediku*.
• *Besua hausi eta arnobatekuagana eruan dabe (TE)*.

arraunka costra, postilla. • Ald. *arronka*. Ik. *urratu*, *tarrastada*.
• *Bizikletan jausi zan itxuria; sekulako*

arraunkia daka, behintzat, beso aldian (MAI).

arrien endurecimiento del pecho o ubre. • It. AZ. Ik. *erroibe*.

astanaparrixa varicela. • Ald. *astanafarri*

baba ampolla. • Erab. Goguan izan azentua bigarren silaban daroiala: *babá* (mugatuan *babía* eta pluralian *bábak*). Ik. *puspillo*.
• *Pelotan aspaldixan ein barik, eta babiak urten desta eskuan. / Oingo botekin ez dagok bildurrik, baiña lehenguekin? Babak urtetzen zittuan, jo-ta berihala...! (EA)*.

baltzittu moratón, cardenal. • Sin. *baltzittuna, odol-batu*.

baltzittuna moratón, cardenal. • Sin. *baltzittu, odol-batu*.

bare 1 bazo.

bare 2 flato.

bariak oratu dar el flato.

• Aintxitxiketaldixan sahiespian agertzen dan min zorrotza. Ald. *bariak hartu*. Sin. *birixak hartu*.

- begierre** tracoma; conjuntivitis granulosa grave. • Sin. *begiminbera*.
• *Begierria lehenago sarri ikusten zan. Eta ez zuan edozer gauza, txikito! Begierriagaz itxututa be geldittu heikian!*
- begilauso** catarata. • Sin. *gerun*.
• *Begilausua zanetik, bardin hartzen eban zaharra zein gaztia (TE). / Begilausua osatu gurarik dabiz gure lagunari (TE).*
- begiminbera** tracoma. • Sin. *begierre*.
- begizulo** ojera.
- beherako** diarrea. • Ik. *siku ibili*.
• *Beherakua eta gorakuakin, hil biharrian dabil ezerk on eitten ez detsala (TE).*
- bekar** legaña. • Bes. *bekarti, bekartsu...*
- beruan** mal de calentura.
- bihotzeko** infarto de miocardio.
• *Bihotzekua jota hil zan kotxaau, ezertarako astirik emon barik.*
- bihotzerre** ardor de estómago.
- bihurrittu 1** torcerse, dislocarse una articulación. • Sin. *trokau*.
- bihurrittu 2** torcedura, esguince. • Ik. *erasan, eten, haragi-eten, zan-tiratu*.
• *Joseluk bihurrittua ein zeban domekan foballian jokutzen (EA).*
- birigatx** tuberculosis; pulmonía?. • Sin. *birixetako*.
- birikatx** uñero, inflamación de la uña. • It. JSM.
- birixak hartu** dar el flato. • Sin. *bariak oratu*.
- birixetako** tuberculosis. • Sin. *birigatx*.
- bizi** cáncer. • Sin. *bizixen*.
• *Gaitz bildurgarria bizixa, ez dalako ezagutzen zerek sortzen daben eta zeregaz osatu laikian (TE).*
- bizixen** cáncer. • Sin. *bizi*.
- bizkortu** restablecerse de una enfermedad.
- botagura** náuseas; ganas de vomitar. • Sin. *gomittolarri, gorako*.
- botaka egin** vomitar. • Ik. *botagura, beherako, gorako, gomittolarri*.
- burutik beherako** meningitis.
- doministiku** estornudo.
- elgar** fiebre. • It. TE. Sin. *kalentura, sugar*.
- enor** verruga. • Esak. “*Enorra bat, enorra bi, enorrak daukaz hamabi*” enorrak kentzeko asmotan erabiltzen zan lelua.
- erasan** tirón, torcedura, desgarró muscular.
• Ik. *eten, haragi-eten, zan-tiratu..*
- eregi** operar.
- erlekizten** orzuelo; divieso. • Ald. *erlakizten, erlakezten*. Ik. *txuldar*.
- errai** entrañas. • Erab. Pluralian erabiltzen da. Gaur egun normalagua da *tripak* entzutzia.
- erroibe** mamitis, mastitis. • Bular edo errapiak gogortzia umia egin ostian. Erab. Gaur egun animalixekin bakarrik erabiltzen da; lehenago baita andrekin be.
- eskuarrain** dolor reumático de la muñeca.
- eten** hernia. • Ik. *bihurrittu 2, erasan, haragi-eten, zan-tiratu*.
- ezarrixa** cargado, enfermo. • It. TE.
• *Beruanak hartu dau eta ezarrixa dago gizajua (TE).*
- eztarriko min** anginas.
- eztarrixa zerrau** tener afonía.
- gaitz** enfermedad. • Ald. *gatx*. Erab. TE-k sarri darabil berba hau. Gaur egun, badirudi *gaixotasun* sinonimua nagusitu jakola. Sin. *gaixotasun*.
- gaixondo** convalecencia; reposo y recuperación tras la enfermedad. • Makalik egon eta gero indarrak hartzeko pasatzen dan epia. Sin. *gatx-ondore*
- gaixotasun** enfermedad. • Sin. *gaitz*.
- gantzak alkar jo** diagnóstico vulgar de ciertas

Ospital zaharra Amañako zubipetik ikusitta. 1920 ingurua.

muertes repentinas. • It. TE.

• *Gantzak alkar jota hil da bart bere ohian (TE).*

gax-ondore convalecencia. • Sin. *gaixondo*

gerun catarata. • It. TE. Sin. *begi lauso.*

• *Beti ezagutu detsaraz gerunak begixetan (TE).*

gibeleko 1 hepatitis.

• *Gaizki dogu amatxo, gibeleko gaitzakin (TE).*

gibeleko 2 ictericia. • It. JSM. Sin. *laremin.*

gomittolarri náuseas; ganas de vomitar.

• Sin. *botagura, gorako.*

• *Ezeidazu jateko gehixago etara!*

Ikustiakin bakarrik gomittolarrixa emoten desta! (EA).

gorako náuseas; ganas de vomitar. • Sin. *gomittolarri, botagura.*

gorbiztu enrojarse o enfurecerse una herida. • Azala edo zauriren bat arin

haunditu eta miña sortzia. It. AZ.

guraz desgana. • Ik. *nahiez, ondoez.*

haragi-eten rotura de fibras. • Ik. *bihurrittu 2, erasan, eten, zan-tiratu.*

harrixan cálculo renal, nefrolito.

• Guntzurrunetan sortzen diran harrixak, eta berorrek sortzen daberen gaixotasuna.

• *Harrixana agertu jako, eta medikora ostera dabil (TE).*

haunditu 1 hincharse. • Erab. Lehenengo esangura honegaz, azentua *I* gaiñian daroia; hurrengo esanguriagaz, bigarren *U* gaiñian.

haunditu 2 hinchazón. • Sin. *haundittuna.*

• *Haundittua gelditu jako orkatillan (TE).*

haundittuna hinchazón. • Sin. *haunditu 2.*

hazigurenak crecederas. • It. TE. Ald. *hazikurenak.*

• *Juan zan astian hazigurenak euki destaz etxeko txikixenak (TE).*

hazikuren paperas. • It. AZ. AZ-k berak

guren dakar glándula esanguriakin.

hazkapela dedil, funda protectora para el dedo. • Antxiña, zauritutako atzaparra babesteko ipintzen zan narruzko kapelia; gaur egun latexkuak izaten dira. Ald. *hatz-kapela*.

• *Narruzko hatz-kapeliakin gordeizu atzapar ori, soldu ez daizun (TE)*.

heste-sobre apéndice.

hilleko menstruación. • Sin. *andra-makalaldi*

hozmindu entumecerse los miembros; enardecerse. • Hotzagaittik hanka eta besuak mindu. It. AZ.

isipila calentura; postilla, costra; enfermedad de la piel.

• *Haretxeaittik kaskamoztutzen zittuan ba! Ixipillia izeten zan. Buruan urtetzen eban, ta besietan be bai, ta... kostria! Bai! Ta gero han psmotxua juntatzen zan. Ta buruan ixipillia, ta "harek kaskarra moztu jon, ixipillia jakak". Bai, bai, bai. Zuek ez dozu jakin, baiña zaharrak bai! Kendu ezin gaiñera! Pasmua juaten jakon, bai? eta ugarittu! (FAO)*.

izardi larri sudor frío. • Izardi hotza, larritzerakuan agertzen dana.

kalentura fiebre. • Sin. *elgar*; *sugar*.

karkax flema.

konkortu perder el sentido, el conocimiento.

• *Konkortuta dago jua daneko hiru orduetan (TE)*.

konort conocimiento.

konorta etorri volver en sí.

• *Erremona Martari patxar apur bategaz etortzen jakon konorta (TE)*.

konorta galdu perder el conocimiento, desmallarse.

• *Hartu eban koskorrekuakin, konorta galdu eta luze-luze jauzi zan (TE)*.

konorta kendu anestesiar.

• *Konorta kendu detse iztarra ebateko (TE)*.

kontrako ezdarri tráquea.

kontrako ezdarritik jua atragantarse.

• Ald. *kontrako ezdarritik jua, kontrako ezdarritik sartu...*

• *Kontrako ezdarritik jua jakon ogi zatixa, eta ixa jo-ta bertan geldittu jakun! (MAI)*.

koskorreko chichón.

kukurruko-eztul tos ferina. • Ald.

kukurruko-eztul.

• *Titikua zan gure bigarrena, kukurruko-eztul gogorak hartu ebanian (TE)*.

laremin ictericia. • It. TE. Sin. *gibeleko 2*.

larri enfermo, con malestar. • Erdi-gaixorik, ondoezik, osatu ezinda; gehixenetan tripetako gaitzen batekin. Ik. *ondoezik*.

• *Azken aldixan ez dakit zer dakaten, baiña larri nabil, nere onera bueltau ezinda (EA)*.

legen mancha cutánea, eczema. • AZ-k *lepra* esanguriakin dakar, gure inguruan jasota. Ald. *leen*.

• *Legenandako erabiltzen da irustarbixa; irustarbixan zuztarra. Ondo igortzi, legena daguan tokixan, eta horretxek kentzen dau onduen (MA)*.

librau parir.

lokatu dislocar. • Hazurra beran lekutik etara; izatez, edozer gauza, ibilixaz, zuztarretik etara eta kili-kolo lagatzia.

• *Jo ta lokatu zetsan matraillazurra. / Zirri eta zirri, lokatu dot albagiña (TE)*.

maskillo moco seco. • Ik. *muskira*, *tinttirri*.

minberatu doler, lastimar; dejar dolorido.

• Ik. *minzor*.

• *Atzo pelotan gebizela horma kontra jo eta minberatuta jakat ezkeralde guztia (EA)*.

minzor sensibilidad de dolor. • Ik. *minberatu*.

miñuna punto neurálgico.

muskira moco. • Ald. *muskirio*, *muskil* (Mo).

Ik. *maskillo*, *ttinttirrixa*.

nahiez malestar; depresión, desgana. • Ik. *guraez*, *ondoez*.

• *Juan lanera eta barruko nahiezak hartu nau (TE)*.

naparreixa viruela. • Ald. *nafarreixa*, *nafarrixa*, *naparrerixa*; baita amaierako -a barik be (*naparri*, *nafarri*, *naparri...*).

Erab. Nahasmen pixkat dago izen honekin; *viruela* esanguria dauka gaur egun, baiña lehenago biharbada *lepra* be izan leikian. Bes. *nafarri-pikatua* (“cara picada por la viruela”).

odol igesi hemorragia.

odolak burua hartu embolia; infarto cerebral; diagnóstico vulgar de algo como una congestión cerebral.

• *Odolak burua hartuta hil da gaur goizian (TE)*.

odolan trombosis. • Odol presiñuakin zerikusixa dakan edozein gaixotasuneri kalian emoten jakon izena.

odolbatu moratón, cardenal. • Sin. *baltzittu*, *baltzittuna*.

odolustu desangrarse.

ondoez malestar. • Ik. *nahiez*, *guraez*.

ondoezik enfermo, con malestar. • Ik. *gaitz*, *gaixotasun*, *larri*.

• *Ez, gaixorik ez nago, baiña ondoezik aste guztian: tripak larri eta burukomin piskat, eta... Ez dakit ba zer izango ete dan! (MAI)*.

orain lunar.

• *Bere arpegi ederrian orain bat eban hain egoki jarritta eze, bere edertasunari grazia bat gehitzen zetsan (TE)*.

orban mancha, melladura en la piel; cicatriz.

• *Hau arpegiko orbana kendutziagaittik, emongo neuke bizi erdixa (TE)*.

osatu curar.

pasmo pus.

puspillo burbuja; ampolla. • Esate baterako erretakuan urtetzen dabenak, edo ezpanetan agertzen diranak... Ik. *baba*.

puxika vejiga.

sabeloi costra, caspa de los recién nacidos.

• Ume jaixo barrixak buruan eukitzen daben arraunka modukua.

samalodi bocio. • Ald. *samalori*.

samurtu ablandarse el catarro. • Ald. *samortu*. Sin. *zoldu 2*.

sasi-mediku curandero; médico autodidacta, brujo. • Sin. *arnobateko*.

sendabedar hierba medicinal. • Erab.

Eibarren ez da “*sendatu*” esaten (*osatu* esaten dogu), baiña bai *sendabedar*. Ik. *ajura*, *zirikillote*.

siku ibili estar estreñado. • Ik. *beherako*

• *Lehenago beherakua; oiñ berriz siku nabill, aspaldi bolatokira agertu eziñik (TE)*.

sortu engendrar.

sugar fiebre. • It. AZ. Sin. *kalentura*.

tarrastada rasponazo, herida superficial

• Sin. *urratu*. Ik. *arraunka*.

títel papera, tumor de garganta. • It. AZ.

trallan cabestrillo; llevar el brazo en

cabestrillo. • Besua lotuta eukitzia, mobidu ez dein. It. JSM.

trokau torcerse, dislocarse una articulación.

• Sin. *bihurrittu 1*.

ttinttirri moquillo; moquera. • Ald. *dindirri*, *tintirri*.

• *Dindirrixa ez da faltako surran puntan (TE)*.

txantxan caries. • Erab. Halaxen dauka jasota

AZ-k Eibarren; gure inguruko herrixetako hiztegixetan *txantxar* jaso izan da.

txuldar divieso; forúnculo. • Ald. *txulder*;

2.1.4. Neurrixak

Globalizazioaren pentzutan hainbat ohitura, ikuspegi, kultura eta hizkuntza galtzen ari den sasoi honetan, gure zaharrek gauzak neurtzeko erabiltzen zituzten neurriek nekez aurkituko dute euren lekua gizartean. Sal-erosketak arindu eta ugaritu beharra dugu mundu guztian zehar, eta horretarako denok neurri berberak erabili behar, zentimetroetatik hasi eta kilogramoetara, litroak, hektareak, gramoak eta euroak ahaztu barik.

Baina hori ez da horrela izan orain gutxira arte. Mendeetan zehar eibartarrok erabili izan ditugun neurri eta unitateak beste batzuk izan dira, eta gutxi izan arren (ez dira berrogeitamarrera heltzen), aurreko azpiataletatik banatzeko nahikoa garrantzi bazutela pentsatu dugu, eta hementxe sartu ditugu, orain gutxira arte izan duten indarraren lekuko. Neurri berezi eta zaharrak bakarrik sartu ditugu, jakina, eta ez metroak, kiloak eta abarrak. Neurri horien artean badira luzera neurtzekoak, pisu-neurriak eta likidoak neurtzekoak; baita txanpon batzuen izenak ere.

Gehienak ahozkotik jaso ditugu, baina Javier Elorzak ere jasota ditu agiri zaharretatik erdi-aroan Eibarren erabiltzen ziren neurriak (Elorza, 2000), eta erreferentzia interesgarria izan dira, batez ere azken 50 urteotan aurreko 600 urteetan baino aldaketa gehiago gertatu direla ikusteko.

anega fanega. • 12 lakari, 4 imiña. Zerealak, gaztaiñak, intxaurrak, karia eta gatza neurtzeko erabiltzen zan. Ik. *imiña*, *imiñaun*.

• *Anegiak dakaz 4 imiña eta imiñiak 12 kilo-edo. "Pikua" daka, ez da esatua. Lau holako [imiña] anegia zakuan, lau holako. Bestela anega t'erdí. Ha izaten zan, zorrúa esaten jakon hari, zorrúa. Eta izaten zan zorro handixa. Astuak indar handixa ein bihar izaten eban, eta norberak be bai, ha altzatzeko. Baiña ha izaten zan, anegia edo anega t'erdí (ES). / Berrogeta sei kilo anegia. Baiña pixu diferentia eukitzen dabe artuak eta garixak be. Garixa astunagua izeten da, buelo iguelien artua baiño, eta orduan pixua kanbixau eitten da (JML)*

anegerdi media fanega.

• *Imillauna, zera, imiña ta anegerdikua. Imillaunak dakaz hiru kilo; imiñiak hamabiti t'erdí; anegerdikuak doblia, hogeta bost (NA).*

arra palmo. • Kana laren. Erab. Batzuetan, deklinatzerakuan edo artikulua hartzerakuan, amaieran *-a* luzia baleuka legez egitten da: *arraia*.

• *Arria, kaniketan-eta: "zenbat?" eta "arra bira geratu dok", eta "Orduan neria: bat, bi, hiru... al sako!" Edo tokera, dirua botatzen paretera, ta bat llegau da, ta bestia arra batera geratu... (NA).*

arrua arroba. • 12,5 Kg inguru; 8 arrua 100 Kg. Ald. *arroba*.

• *Arrobia, ba, txarrixa beti arrobia.*

Arrobia 12 kilo.

Arrobia, arrua...

arruakua be

bai: zortzi

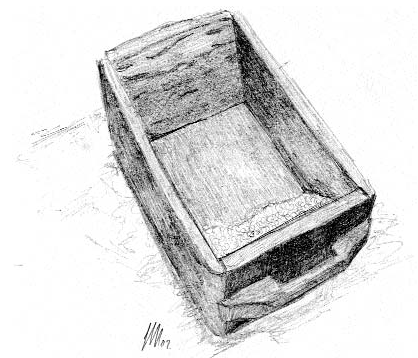
arrobakua,

zortzi

arruakua...

(ES).

azumerdiko

medida para líquidos, un litro aproximadamente. • Ald. *azunberdi*.

azunbre azumbre, dos litros.

• *Lehen sasoi baten pasau jatan, klinikatik etorri eta ur asko erateko esan esten. Ta eran be bai! Azumerdi beti, litro bat beti. Litrua erderaz da, e? Azunbria ipiñi ezkeronahikua da. Azunberdikua litro bat, eta azunbria bi (FAO). / Esnedunagana juanda, ta orduan: “harek ez jakik litro bi zenbat diran; azunbria jakik harek, ta azunbria esan biharko dok” (NA)*

besada brazada. • Ald. *besara*. Ik. *zama*, *karga*.

erralde medida de peso del ganado.

• Ganaua pixatzeko erabiltzen dan neurrixa: 5 Kg.
• *Eta kanak, kania izaten zan ganauandako. Hori oin be bai. Hori zinttatxo bat izaten da. Lehengo zaharrak handik kalkulatzan eben zenbat erralde ekazen! / Erraldia dira 5 kilo. Txarrixa beti arruaka, eta ganaua erraldeka beti! (ES).*

errial real; 25 céntimos de peseta. • Ik. *errialbiko*, *hirukuartoko*, *txakur haundi*, *txakur txiki*, *xemeiko*.
• *Holako alanbrezko eratzun bat. Ta berba eitten laguna ikusten bazan, “tak!”, emoten [zetsazun] zuk hari. Ta astian azkenian eukenak, erriela! Erriela txanpon bat zan, txanpon bat zan. Ta zapatu atsaldien ha zeukenak, “tak!”, erriela emon biher maistriai! Ez dakit ezpanetako pintturia erosteko edo zetako izengo zeban, baiña astero erriela kobratzen zeban harek! (JML).*

errialbiko 50 céntimos de peseta. • Ik. *errial*, *hirukuartoko*, *txakur haundi*, *txakur txiki*, *xemeiko*.

hatz pulgada.

• *Andria hatz bat altiagua zan gizona baiño (NA).*

hirukuartoko moneda antigua. • Antzinako txanponen bat. TE-k hauxe diñosku: “en nuestros tiempos mozos, los viejos llamaban así a la moneda de cobre de diez céntimos, aunque no debía ser exacta la equivalencia, por quince céntimos hacían bost cuarto”. It. TE.

hogerleko duro, moneda de cinco pesetas.
• Hogei errialeko txanpoia, bost pezetakua. Ald. *hogarlako*. Erab. Gaur egun behintzat, gitxi erabiltzen da.

imiña cuartal. • Alien pixu neurrixa, anegian larena. Ik. *anega*, *imiñaun*.
• *Imiña, bai! Neurri bat zan. Ha izaten zan... Hamen eskulekua, hamen eskulekua. Bai, hori Mendigoitxixan edo Larrañetan, edo nunbaiten egongo da. Imiña eta anegia. Anegiak daukaz lau imiña; ta imiñiak daukaz lau imillaun. Bai, anegian lautik batekua imiña eta imiñian lautik batekua imillauna (JML).*

imiñaun celemín. • Imiñian larena. Ald. *imillaun*. Ik. *imiña*, *anega*.
• *Eta hori, imiñauna, imiñian larena. Hau babiakin usatzen zan, babilia. “Ekarrizu imiñaun bat” edo saltzen zanian “badakazue babarik? Ekarrizu imiñaun bat bixarko”. Pixurik ez zan erabiltzen, hartu ta hauxe erabiltzen zan. Preziua eukitzen eban tanto ta... Artua imiña, eta hau [imiñauna] babilantzat gehixago. Gari asuntua beti izaten zan anegia, edo anega erdi, edo imiña: imiña bat edo imiña bi, edo... Imiña bi anegerdi izaten zan (ES).*

imiñerdi medio cuartal.

kana vara, cana. • Antxiñako luzera-neurrixa. 83,59 cm; ehungintzan eta aizkora-jokuan asko erabiltzen zan, baita ganaua neurtzeko be. Gaur egun aizkora-

Anegak eta imiñak neurtzeko kutxatxuak.

jokuan bakarrik. Kanian erdixa *kana-erdixa* da, horren erdixa *arria* (kana 1/4), eta azken horren erdixa *ontzia* (kana 1/8).

• “Oiña”, “ontzia”, “arria” ta “kania”!
Lehenago neurrixak zian. Kania larogei zentimetro! Ta imiñia, imillauna, erraldia, arruia.... Ta ontzia! Pixutzat ibiltten zan lehenago. (JML).

kana-erdi media vara. • Kanian erdixa; 41,8 cm. Ald. *kanerdi*.

karga carga. • Erab. Bakarrik edo materixalan izenakin batera erabiltzen da. Bes. *egur-kargia / karga-egurra, irakargia, bedar-kargia / karga-bedarra, nabo-kargia/karga-nabua...* Sin. *zama, Ik. besada*.

• *Juanito difuntuak sekula karga bat lepuan hartu barik ein jua hori markiori, sekula karga bat hartu barik! (NA).*

kordel cuerda de medida; cordel para

medir a los ganados antes de venderlos para calcular el peso aproximado.

• *Kordela illobalia baiño sendotxuagua izeten da, eta gero eukitzen dittu, ba neurrixak. Eukitzen dittu zortzi ontza, edo hamar ontza. Gero ontzetatik pixua kalkulatzen da gitxi gorabehera. Ez dozu sekula entzun, ee? (JML).*

kuartillo medida de líquido, tres cuartos de litro.

• *Merixendatan kuartillo erdi arda egunero eraten dau harek (NA).*

kuartillo t'ardi medida de líquido, aproximadamente 1,25 litros.

lakar medida de líquido, aproximadamente 5 litros.

lamaiko moneda antigua; se utiliza para decir que algo tiene muy poco valor.

• *Jatorriz, biharbada, “lau maravediko”. Gaur egun, behintzat, gauza batek oso*

balixo txikixa dakala esateko erabiltzen dan berbia.

• *Jefe de Requetiak neri esandakua da: "Hire bizitzagaittik ez najuan emongo lamaiko bat be. Esaten netsen baietz, baiña nere barruan ez nekixan hurrengo egunian hilda egongo hitzanik be". (JTx).*

liberdi cuarto de kilo, 250 gramos, aproximadamente.

• *Ekarrizu ogi-birriña, liberdi nahikua (NA).*

libra libra, medio kilo aproximadamente.

• Pixu neurrixa, ogixa, liñua, urdaixa, okelia, arraiña, gaztaia... neurtzeko erabiltzen zana.

libralaun cuarto de libra.

oin pie.

ontza 1 onza, medida de longitud. • Luzera-neurrixa (*kana* 1/8)

ontza 2 onza, medida de peso. • Pixu-neurrixa, *libra* bat 16 *ontza*.

pezeta peseta. • 2002ko Urtebarri egunera arte, txanponik arruntena. Euro batek 166,386 pezeta.

romana romana. • Pixatzeko erabiltzen dan erramintia.

txakur haundi perra gorda; 10 céntimos de peseta. • Ik. *errial*, *errialbiko*, *hirukuartoko*, *txakur txiki*, *xemeiko*.
• *Txikiña zentimua eta zentimo bikua, baiña guk horrek, gure denporan ez ziran zertzen. Txikiña zuan bost zentimo, txikitia, edo txakur-txikixa. Gero, txakur-haundixa, erriala, eta errialbiko txikixa, zidarrezkua! Eta xemeikua bost zentimo, eta hamar zentimo txakur-haundixa. Periodikua txakur-haundixa! Atzian ekan Espaiñako zera, eskudua, ta txakur bat-edo ipinitta atzian, ta "txakur haundixa". Guk pentsatzen genduan txakurra zala! Lehoia zan, baiña!?* (JL).

Asier Sarasua

Romania.

txakur txiki perra chica; 5 céntimos de peseta. • Ik. *errial*, *errialbiko*, *hirukuartoko*, *txakur haundi*, *xemeiko*.

xemeiko 5 céntimos de peseta. • Erab.

Batzuetan *céntimo* esanguriaz be erabiltzen da. Ald. *ximiko*, *semeiko*. Ik. *errial*, *errialbiko*, *hirukuartoko*, *txakur haundi*, *txakur txiki*.

• *Zenbat zonan soziedadia be? Gauza haundirik ez, erriala edo... veinte céntimos, txakur haundi bi hillian. Hillian e? Ta eurak txakur haundi bixak be amari lapurretan ein bihar... Plazakora edo bialtzen giñuzenian, ba, patatak eta, kilo bi hartzera, xemeikua merkiago ta ha xemeikua amari ostu ta poltsillora. Sagarrak, dozena bi hartzera merkiago ta beste txikita bat hantxe ta... Amari ostu etxera baiño lehenago ta... Azia, azia be... zer? Hiru xemeikokin edo txakur haundi bikin ha be plazan eguanik haundiña! Akordauta be, e? Horrek gauzok... (LL). / Xemeikua, baitta ezaututa be bai! Bost zentimokuai esaten jakon xemeikua, bost zentimokuai. Zan, oingo durua, bai? Horretxen tamañokua, kobrezkua. Ta txakur-haundixak be, kobrezkuak, ezautu dittut nik. Ta erriela be bai! Erriela, zuloduna, oingo bost durakua baiño haundixagua, oingo duruan tamaño ingurukua, erdixan zuluakin, erriela! (JML). / Harekin bizikletia kin hasi nintzan*

2.1.5. Geografixia eta egualdixa

Geografia eta Meteorologia batera sartu ditugu, azpiatal bakarraren barruan. Izan ere, horrela aztertzen dituzte sarri zientzialariek Geografia Fisikoa delako arlo zientifikoaren baitan, eta guk ere berdin jokatzeari pentsatu dugu. Horretara, hainbat dira beheko zerrenda honetan bildutako hitzak, besteak beste: euri, laino eta haize klaseak (*hegoi, mendeba-laiño, ifar-lauso, euri-lanpar...*), eguzki, izar eta ilargiarekin zerikusia duten berbak (*illatargi oso, euzki galdatan...*), urtaroak eta egunaren zatiak (*illuntabar, goiztabar, egunsenti...*), geologiaren esparrukoak (lur motak, haitzak...), eta geografiaren alorrekoak (maldak, mendi-kaskoak, errekek...).

Kontuan izan, irizpide orokorre jarraituz (ikus metodologia atala), oraingoan kanpoan laga ditugula oso eremu zabalekoak diren hainbat berba, esate baterako *mendi, itsaso, zeru, ur, harri* edo *euri*, salbuespen dira ezaugarri dialektologiko bereziren bat dutenak (*euzki, hode, edur...*).

Eguraldia oso gai orokor, ezagun eta ohikoa denez, erraza izan da gai honekin lotutako berbak batzea, eta lekuko gehienek eman dizkigute hainbat hitz eta esamolde. Gainera, zenbait zalantza argitzeko, galdeketa berezi batzuk ere egin izan ditugu.

agor seco, agotado.

agorraldi sequía.

agortu secarse, agotarse, desecarse.

aiñube sombrero; umbría. • Erab. Izen moduan eta adjektibo moduan erabili leike.

Ant. *eguzki-alde 1, eguzki-begi*.

• *Arrazola ingurua edarra zonan, baiña aiñubia. Gitxittan ikusten gendunan han eguzkixa (EA)*.

aldapa cuesta; pendiente. • Sin. *aldapara, aldats, errepa, pika, pikar*.

aldapara cuesta; pendiente. • Sin. *aldapa, aldats, errepa, pika, pikar*.

• *Laupagotik bertantxe zan nik diñuadan aldapara gogor hori (RI)*.

aldasbehera pendiente descendente.

aldasgora pendiente ascendente.

aldats cuesta; pendiente. • Sin. *aldapa, aldapara, errepa, pika, pikar*.

amil precipicio. • It. TE.

amillena viento frío. • Neguko haixia; hego

ikutukua, baiña hotza. Esak. *Amillena, erropa zaharren billa dabiliena*.

andra-haixe viento sur. • Sin. *hego-haix*e, *hegoi, zoro-haix*e.

• *Bueno!, hego-haixia dago!, bai-bai!, andra-haixia! (EA)*.

aro tiempo, época. • Sin. *giro, egualdi*. Bes. *aro ona, aro txarra, eraitteko arua...*

arriabarra pedrisco. • Sin. *harri*

artizar venus. • Ald. *argizar?*. Sin. *goixeko izar*.

aterpe resguardo. • Sin. *estalpe*.

aterri que no llueve, escampado.

aterruna momento escampado, sin lluvia.

atertu parar de llover, escampar.

barren límite inferior de una superficie o terreno. • Bes. *zelaibarren, solobarren...*
Ant. *guen*.

basatza lodazal, barrizal. • Erab. Basarri inguruan kalia baño gehixago erabiltzen dan berbia. Kalia *lokatz*a sarrixago

entzutzen da. Sin. *lokatz*, *kakatz*.

• *Zer zan ha?! ibili be eiñ ezindako basatzia euan... (NA).*

begi manantial, madre. • Urak urtetzen daben hatx bittartia. Bes. *itturri-begi*. Sin. *itturri-buru*. Ik. *zan*.

behe-laiño niebla. • Ik. *hode 1*, *ifar-laiño*, *ifar-lauso*, *laiño 2*, *lanbro-laiño*, *trunboi-laiño*, *trunboi-hode*.

berde tiempo crudo, desapacible. • Egualdi gogorra, oso txarra, hotz eta euritsua.

bero-galda bochorno. • Bero haundixa, ixa sargori. Ik. *sargori*, *eguzki-galdatan egon*.

beteko en el río, donde cubre. • Erreka, potzu edo kunbo baten, pertsonia osorik sartu leikian lekua; pertsonian alturia baiño gehixago daukan ur-maillia. Erab. RL-ek “*tapako*” dauka jasota Soraluzen; Eibarren *beteko* besterik ez dogu jaso, eta oso berba arrunta da. Ik. *ur-haundi*, *ur-txiki*.

• *Behin igarixan ikasi ezker*o *betekuetara*, *baiña lehelengo*, *hantxe*, *Ariatzan eta Amañan*, *gerriraiño*ko *uretan ibiltzen giñan*. *Bildurra kunbuetara edo Maltzara juateko (CE).*

bide-ur riachuelos que se forman en los caminos cuando llueve mucho.

• *Euri asko ein dau itxuria*, *bide-urak doiaz eta (NA).*

bizkar loma.

bota-ahalian jardun jarrear, llover a cántaros. • Euri asko egin. Ik. *euritte*, *eurizar*, *garratz jardun*, *goixan-behian jardun*, *truxalak jardun*, *truxo*, *ufal*, *zaldizkuak*, *zaparrada*.

• *Bota-ahalian jiharduk*, *eta atzo be garratz ein jua*n (EA).

busti-lehorrian a la intemperie. • Zeozer kanpua lagatzia, aterpe barik, busti leikian lekuan; busti-lehortu-busti-lehortu... Alperrik galdu egitten dira gauzak.

buztingorri arcilla.

buztin-lur tierra arcillosa. • Ik. *lur*.

buztinzuri tipo de arcilla. • Buztin klasia, leku jakiñetan bakarrik topatzen dana. Buztingorrixa baiño temperatura bajuaguan egosten danez, berori erabiltzen zan teillak egitteko, edozein labatan egosi leikiazelako.

edur nieve. • Esak. *Edur gaiñian dabillen hegua*, *kapia dakanandako berua*.
• *Edurra eitteko itxuria daka*, *bai*, *edur-haixia dabil*. *Euzki ederra hobe!*, *baiña euzkixa eta hotz gero... ez da ona!*
Akordatzen zara, *oin berrogeta hiru urte?*
Munikolaneko kunbuan neu be igeri einda nago febreruan bixan. *Izardi baten gegozen aitta eta bixok*. “*Han iñobe ez dago*” *esan*, *narrustu eta dzumba!* *uretara!*; *bai bixkor urten be*, *jolin!* (NA).

edurbusti aguanieve. • Sin. *edur-ur*.

edur-haixe viento frío que anuncia nieve.

• *Edurra dakarren haixia*, oso hotza, ez oso umela, *edurra egin aurretik igartzen dana*.

edur-maluta copo de nieve. • Sin. *maluta*.

edur-pikor tipo de nieve. • Malutak izan biharrian, txingorran antzeko *edurra*, *gogorra eta txikixa*. Sin. *edursiku*.

edurra jardun nevar. • Sin. *edurrak jo*.

• *Zelan ez da ba zuri-zuri einda egongo?*
Edurrak gogor ziharduan atzo etxeruzkuan! (MAI).

edurrak jo nevar. • Sin. *edurrak jardun*.

edurraldi nevada.

• *1987ko edurraldixa lakorik ez dogu ezagutu harrezkero (EA).*

edursiku tipo de nieve, que al caer no moja.

• Sin. *edur-pikor*.

• *Badihardu baiña edursikua eitten ez badau ez dau zurittuko (NA).*

edurtegi nevero. • Mendixan, berez, *edurra*

Amaña ingurua edurpian. Argazkixan Amañako zubixa, eta barren-barrenian Asoliartza basarrixa. 1930 inguruan.

pillatzen dan toki edo sakonunia. Sin. *edurzulo*. Ik. *edurtegi* (3.1.3. atala).

edurtxa 1 nieve, en general.

• *Umetan asko gustatzen jakun edurrakin jolastia. Neguan, botatzen zeban baktxian, edurtzara juaten giñan. Oin Candanchura-eta juaten dira; gu Arrajolara, eta Usartzara... (CE).*

edurtxa 2 amontonamiento de nieve. • Erab.

TE-k *glaciar* esanguriakin be badakar.

edur-ur aguanieve. • Sin. *edurbusti*.

edurzulo nevero. • Sin. *edurtegi*.

egualdi tiempo meteorológico. • FO.

eguraldi. Sin. *aro, giro*. Bes. *egualdi txakur, igualdi argi, igualdi kaskar...* Esak. *Euzkixa eta eurixa, martiko egualdixa.*

• *Radixuak goixian zortziretan esan dau gaiñera egualdi eskasa datorrela, harrixa ein leikela; baiña ez da egon!, normaldu ein da, normaldu ein da... parkatu ein*

detsa... Hodia badakizu zer dan, ezta?, hori baltzori... haretzek parkatu detsa...; bestera be izeten da sarri baiña, parkatu detsa eta... Batak parkatu ezkerro bestiak ba, gerrarik be ezin leike etara! (NA).

eguna argittu amanecer. • Ald. *egunargittu*. Sin. *eguna zabaldu*.

eguna zabaldu amanecer. • Sin. *eguna argittu*.

egunsenti amanecer, alba. • Sin. *goiztabar*.

egurteralde oriente, este. • Sin. *eguzkialde 2, goixalde 3, sortalde*. Ant. *sartalde*.

eguzki sol. • Erab. Berba egitteko orduan /g/ galdu egitten da, silaba biko berbia geratuz: *euzki*. Bardiña gertatzen da beran eratorri guztiekin.

eguzkialde 1 solana. • Sin. *eguzki-begi*. Ant. *aiñube*.

• *Kiñarra eta Agiña ez, baiña Mandiola Ballia eta Arrate Ballia euzkialdian dagoz*

(EA).

eguzkialde 2 oriente, este. • Sin. *egurteralde*, *goizalde 3*, *sortalde*. Ant. *sartalde*.

eguzki-arte claro entre nubes.

eguzki-begi solana. • Sin. *eguzkialde 1*.

eguzki-galdatan egon estar a pleno sol.

- Bero haundixa daguanian, eguzkittan, eguzkixak gehixen joten daben tokixan egotia, kiskaltzen. Ik. *sargori*, *bero-galda*.
- *Zelan egon leike hor; eguzki-galdatan?!: zuek itzelak zara... (VA)*

erreka río, regata. • Ik. *ibai*.

errekarri cascajo.

erreka-txindor regata, arroyo.

errekaxo arroyo, riachuelo.

- *Orduan baiñuetxia zeguan Eibarren, "Arraindei" kalian; "Arraindei" kalian eguan. Jentia hara juaten zan garbitzera, baiña umiak errekarra. Mutillak errekarra; neskak ez, baiña geu be juaten giñan errekatxora, Ardantzan, ezkutuan. Ta labaderora be bai, iñor ez baeguan labaderuan. Hankak eta iztarrak eta garbitzera... Honbre! Ahal ebanak ahal eban lekura! (EA)*

errekazulo ribera escondida entre matorrales o pendientes.

- *Arikixatik behera, han beheko errekazulora, Sagarteira; eskolara be hortixik juaten giñan, handitxik. Lokatzia egoten zan... bueno! (NA).*

errekondo ribera.

- *Flota errekonduan egoten da; ha ebaten da holaxek, nahi dozun tamaiñuan, eta huna eukitzen dau (MA).*

errepa cuesta, ribazo. • Ald. *erripa*. Sin. *aldapa*, *aldapara*, *aldats*, *pika*, *pikar*.

- *Hamen segan eitteko be errepa haundixak dagoz (NA).*

estalpe resguardo. • Sin. *aterpe*.

huri lluvia. • Ik. *bota-ahalian jardun*, *euritteuri-zirin*, *garratz jardun*, *goixan-behian jardun*, *lanbro*, *lanpar*, *mangia jardun*, *truxalak jardun*, *truxo*, *ufal*, *zaldizkuak*, *zaparrada*, *zirimiri*. Bes. *eurira egon*.

huri-haix viento que precede a la lluvia.

- *Trunboiak eta frontiak heldu aurretik agertzen dan haixe gogorra, gehixenetan hego-mendebaldekoa. Egualdixa aldatu egin bihar dala esaten deskuan haixia. Ik. *hegoi*, *ifar*, *norde*, *mendabal*.*

huri-lanbro llovizna. • Ik. *huri-zirin*, *lanbro*, *lanpar*, *zirimiri*.

huri-lanpar llovizna.

euritte lluvia, espacio de tiempo en que está lloviendo fuertemente. • Ik. *bota-ahalian jardun*, *eurizar*, *garratz jardun*, *goixan-behian jardun*, *truxalak jardun*, *truxo*, *ufal*, *zaldizkuak*, *zaparrada*.

eurixak jardun llover.

- *Juan daneko hamabost egunian, eurixak dihardu, eta ugaratxu bihurtu bihar gara (TE).*

eurizar chaparrón de gotas gruesas. • Ik. *bota-ahalian jardun*, *euritte*, *garratz jardun*, *goixan-behian jardun*, *truxalak jardun*, *truxo*, *ufal*, *zaldizkuak*, *zaparrada*.

huri-zirin llovizna. • Ik. *lanbro*, *lanpar*, *zirimiri*.

fio corriente de viento frío. • Izatez, txistua jotziari esaten jako *fio egittia*; haiziak etarutzen daben zaratatik haize-pasiari be holaxen esaten detsagu. Ik. *haixe-pasa*.
• *Itxizu ondo atia, sekulako fiua sartzen da-eta (EA).*

firi-firi corriente de viento. • Haizian onomatopeia; lexikalizatuta, haize korrientiari be holan esaten jako. Gehixenetan haize fiña. Ik. *haixe-pasa*.
• *Hori da firixa atzo gabian zebillena (EA).*

gaillur cima, cumbre. • Sin. *mendi-punta, tontor*.

garratz jardun jarrear; llover, nevar, granizar muy fuerte. • Eurixa, txingorra edo edurra bota-ahalian egin, gogor. Ald. *garratz egin, garratz bota*. Ik. *bota-ahalian jardun, euritte, eurizar, goixan-behian jardun, mangia jardun, truxalak jardun, truxo, ufal, zaldizkuak, zaparrada*.

gibel detrás, tras; parte de atrás de una loma o monte. • It. TE. Erab. Gaur egun ez dogu jaso. TE-k dauka beran Lexikoian, eta horregaittik ekarri dogu hiztegi honetara, baiña berak be ohar batekin: “*Comunmente no se usa en Eibar, que se vale de su sinón. oste, ostia.*”

giro tiempo meteorológico. • Erab. Giró, ‘o’ gaiñian azentuatuta. Sin. *aro, egualdi*.
• *Patatia sartzeko giró ona ein dau eta nik uste dot ondo etorriko dala. / Azkenian ez giñan juan, oso giró txarra zeguan-eta! (EA)*.

giro egin hacer buen tiempo. • Ald. *giro egon, giro izan*. Erab. *Gíro*, ‘i’ gaiñian azentuatuta. Ez dau artikulorik hartzen.
• *San Migeletan garuak ebagi, eta giro eguanian ekarri; egunian biaje bi, goixian bat eta arratsaldian bestia (EA)*.

goi-argi cielo despejado, sin nubes. • Sin. *goi-garbi, oskarbi*.

goibel nublado, nuboso. • Sin. *hodiatsu, laiñotu 1*.

goierre ambiente bochornoso, pero con el cielo cubierto. • Eguzkirik ez daguala bero haundixa egin. Ik. *hegoi-erre*.

goi-garbi cielo despejado, claro, sin nubes.
• Sin. *goi-argi, oskarbi*.

goixalde 1 mañana, primeras horas.

goixalde 2 madrugada, pasada la medianoche.

goixalde 3 oriente, este. • Sin. *egurteralde*,

Asier Sarasua

eguzkialde 2, sortalde. Ant. sartalde.

goixan behian jardun llover a cántaros, jarrear. • Ik. *bota-ahalian jardun, euritte, eurizar, garratz jardun, mangia jardun, truxalak jardun, truxo, ufal, zaldizkuak, zaparrada*.

• *Eurixa dihardu goixan behian. Geldittuko da egunen baten! (NA)*.

goixeko izar venus. • Ald. *goizizar*. Sin. *artizar*.

goiz-goiz madrugada.

• *Goiz-goizian hotz ein dau eta bildur nintzan jaikitze (TE)*.

goiztabar amanecer, alba. • Ald. *goix-abar*. Sin. *egunsenti*.

guen límite superior de una superficie o terreno. • Bes. *zelaiguen, sologuén, bideguén...* Ant. *barren*.

haixe viento. • Erab. Gehixenetan, *haize > haixe* ahoskatzen da Eibarren. Ik. *Andra-haixe, edur-haixe, euri-haixe, itsas-haixe, haixe-bolada, haixe-haundi, sorgin-haixe, zoro-haixe*. Bes. *haixepel, haix(e)otz, haixe-fresko...* Esak. *haixiak erabilli* (andar con propósitos o tentación de hacer algo).

haixebe sotavento. • It. TE. Erab. Badirudi berba hau erdi galduta daguala.

• *Gure mendixetako zugatzak dira orritsuak. Hortik hainbeste orbel neguan haixebietan (TE)*.

haixe-bolada ventolera. • Ald. *haixe-bolara*.

Sin. *haixe-haundi, mendabal 2.*

haixe-haundi vendaval, ventolera. • Sin. *haixe-bolada, mendabal 2.*

• *Haixe-haundixakin kontuz!, teillatua be airau leike (NA).*

haixeleku zona ventosa; punto batido por los vientos. • Leku haixetsua, haixiak sarri joten daben ingurunia.

haixe-pasa corriente de viento. • Ik. *fio, firi-firi.*

• *Guk beti “haixe-pasia” esan dogu, “korriente”-rik guk ez dogu ohittu (NA).*

haixete ventolera; temporal de viento.

haixetsu ventoso.

haixetxo brisa.

hare-harri arenisca.

hariapeko afloramiento de agua. • It. TE.

Erab. TE-k dauka jasota esangura honegaz: *“afloramiento o fuente subálvea, que dificultaba o impedía agotar las pozas, a los que pescaban por ese método”.*

• *Agortzen ekinda laga eñ bihar izan genduan, hariapeko haundixa agertu jakulako (TE).*

hariapotzu pozo lleno de tierra corrida con la lluvia.

• *Lehen, ganauak-eta ibiltzeko bidera bota eitten zuan lurra, ta sasixa, ta... Harri gaiña txarra idixak tira eitteko, ta ha biundu beti. Ta harek eukitzen zittuan salidak urak, kuneta moduan, bestela geu be eruan eingo giñukez. Ta han salidetan egoten dittuk pozuak. Harbelari jan ta harek eitten ziran, ta neguan ujalgiak datozenian lurrak juaten zittuan hariazulora, ta gero harek hariazuluak hustu eitten zittuan soluan guenera. Ta atzera betetzen ziranian, atzera hustu. Igual Arratetik egongo zittuan hariapozuak ehun. Zesterok aprobetxauko zittuan hiru, ta Erdikok beste lau, ta Lezeta Abeletxiak*

beste bost, ta hola! Bidietako lurrak aprobetxatzeko zuan hori! Ta salidia urari emoteko! (VA).

hariatza arenal.

• *Oin anbulatorixua dagan tokixa, San Juan kaleko errebuelta guzti hori? Hor zeguan lehen hariatzia; hantxe ibiltzen giñan errekan eta igarixan (CE).*

harpauso pasadera, piedras colocadas para cruzar el río. • Errekia pasatzeko ipintzen diran harri illarak.

harri granizo. • Sin. *txingor.* Ik. *arriabarra.*

• *Ni baten aittari hanka eindda nago mendittik. Jun giñen ota-elbitzan eske esparru batera, Urko partera. Ta Oiz partetik harrixak ekarren hots bat...! Ta, “Aitta! Harrixa dator, harrixa dator!” ta “Ez, hona orduko... Hara joiek, hara joiek! Trumona hara joiek.” Ta trumoie ekin ta erromara orduko, ni estutute egon, ta etxera ni! Aitta burdixa eusten egon bera, itxuli ez deiñ, Ta nik kasorik bez! Etxera ni!, Echando chichas! [Arriau] orduko etxera heldu nitzen ni! Ama zana jun zan aittagana. Ta aitta erromaran, arantzien kontra han eguan geldi! Burkada horrekin! Harrixa haundixa ez eban eñ han, baiña hotsa zelan ekarren harrixek?! Aitta zanak kasorik bez harrixai! Aitta guria sanua zan itzela! (FL).*

harri-berde sulfato de cobre.

hegi ladera, cima. • It. TE. Erab. Berba hau TE-k dauka jasota, *“lo alto de una ladera”* esanguriakin. JME-k Bergaran ohar honekin: *“Hitz ia galdua, zentzu zabal eta ez zehatzegikoa, mendi-bizkarra (txikia edo handia) batik bat, esan nahi duena. Línea de montes, la parte más alta entre dos valles o cuencas, el alto de una ladera, etc.”.*

• *Hegi-hegixan agiri zan ha baserrixa (TE). / Arantza artian gora hegi bateraiño*

aillegau giñan, ta han konturatu giñan nun genden (JME).

hegoalde sur. • Erab. Lekua danian, *hegoalde* erabiltzen da Eibarren; haixiaz dihardugunian, barriz, *hegoi* edo *hego-haix*.

hego-haix viento sur. • Sin. *hegoi*, *andra-haix*, *zoro-haix*.

hegoi viento sur. • Erab. Artikulua hartzerakuan *hegoia* egitten dau (ez *hegoixa*). Izan be, *hegoe* da jatorriz. Sin. *hego-haix*, *andra-haix*, *zoro-haix*. Ik. *Ifar*, *mendabal*, *norde*.

• *Hegoia eta hego-haixia, dana da bat: hori beruori, pikatzen dabena. Gaur goixian be edarto pikatzen izan dau, hegoia egon da eta (FAO).*

hegoi-erre viento sur muy cálido. • Ik. *goierre*.

hode 1 nube. • Ald. *hore*, *hoda*, *hodei*, *horei*. Erab. Eibarren gehixen erabiltzen dan berbia *laiño* da gaur egun; *hode* gehixenetan trunboi girua daguanian erabiltzen da: *trunboi-hodak*, *hode-adarrak*...Ik. *behe-laiño*, *ifar-laiño*, *ifar-lauso*, *laiño*, *lanbro-laiño*, *trunboi-hode*, *trunboi-laiño*.

hode 2 tormenta. • Ald. *hore*, *hoda*, *hodei*, *horei*. Erab. Bigarren adiera hau bizirik dago inguruko herrixetan, baiña oso galduta Eibarren. Sin. *trunboi 2*.

hode-adar nubarrón, cumulo-nimbo. • Sin. *hode-tontor*, *trunboi-laiño*, *trunboi-hode*. Ik. *behe-laiño*, *hode*, *hode-lauso*, *ifar-laiño*, *ifar-lauso*, *lanbro-laiño*.

• *Laiñuak... hodiak, hode haundixak... Bai!, guk trumoia datorrenian esaten dogu: "Enee!, horrek dia hode-adarrak dagozenak!"; eta itsasotik datozenak dira ifar-laiñuak, ifar-lausuak. Baiña, danak laiñuak (NA).*

OIÑAZTARRIXAKIN KUKILDDUTE

Geruago izango balitza bilddurra eukiko gendun! Han, ikatza guk eitten genduan lekuen, gizona oiñaztarrixak hil eban! Urrupiño zana, Arandogueneko semie. Hiru ume gazte etxien, ta soluen nabo-orrixa eitten ziharduela, udaguenien zaparradie etorri zanién, ein dau piñue tiratu oiñaztarrixek. Jo-ta seko! Berrogetamar metro baiño gehixago jaurti gizonal! Ta bixotza errementau otsen. Topau ezin ha gizonal! Oiñaztarrixak itxi eban arbola dana zurittuta, ta gizona topau ezin! "Nora koño jun da!?" Ta abarkak eta erropak? Hau baiño txikixago, honek baiño txikixago itxi zittun erropa danak. Oiñaztarrixak jo-ta zeratu, ta bera topau ezin! Ta halako baten, topau eban gure anae batek, basuen behien. Ta gu jun giñen ta behien euen, laharrak oratute; piñun gaiñetik-edo haixiek erunde. Oiñaztarrixe noizik behin jausten da. Oiñaztarrixek tiratzen dau jeneralien arbola luziek. Ta mendixen, mendixen be, bizkarrien, bizkar-bizkarrien barik, oiñaztarrixe albora jausten da jeneralien. Alde batetik gora haixiek joten dau bai? Ta beste nordetik be bai, ta haixe bixok alkarrekin kruzautakuen, haixiek hortxe ataraten dau oiñaztarrixe. Baiña jeneralien, gure mendixen Gipuzkoako partetik jausten zan sarri beti, ta gaiñien bapez. Han ida-sailletan, gero ezagun zan oiñaztarrixa nun jausten zan, erreta idaunia. [...] Trumo zakarra daguanian oiñaztarrixa, han edo hemen beti jausten da, oiñaztarrixe. Horrek pararrayusok egoten die kalien, ta kalien gitxitxuago jausten da, baiña horrek ez balegoz kalien be pistak! Ni hamentxe kuartun be, bilddurtuta, oiñaztarrixakin kuartuen buelta eindda makal-makal, kukilddute ohien ni gabien be!

Eguna zabaltzen Mandiola Baillian; behe-laiñua Eibarren.

hode-arte claro.

hode-lauso nube alta y ligera, cirros. • Hode ariñak, eguzkixari traba pixkat egitten detsenak, baiña eguna illundu barik eta euririk ekarri barik. Ik. *hode 1*.

hode-tontor nubarrón, cumulo-nimbo. • Sin. *hode-adar, trunboi-laiño, trunboi-hode*.

hodiatsu nublado, nuboso. • Sin. *laiñotu, goibel*.

ibai río relativamente grande. • Erreka zabala, gehixenetan itsasora heltzen dana. Ald. *ibi*. Erab. Eibarren ez da larregi erabiltzen berba hau; izan be, egon be ez dago ibairik, Eibar ingurukuak errekek dira eta. Normalian *erreka* darabigu danerako, haundi zein txikixendako. Ik. *erreka*.
• *Eibar eta Plazentzia artian beti "pikia" egon dok, ia zein gehixago. Eta errekiagaittik be esaten eskuen: "Ixildu zaittie! Eibarren errekia besterik ez dakazue-eta!" Bai ba, Eibarren errekia, eta*

Plazentzian ibaixa. Igarixan be, plazentziarrak hobiak beti (EA).

ifar viento seco y frío de componente norte o este. • Lekuko bakotxandako (eta basarri bakotxian), ifarrak ez dau leku beretik jotzen. Iparretik edo ipar-ekialdetik jo leike. Dana dala, haixe hotz eta lehorra da, udan sargorixa freskatzen dabena (N edo NE), eta neguan izotza dakarrena (NE gehixenbat, baiña baita E be). TE-k be antzera dakar: "*Se dice de las brisas que proceden del Cantábrico y en verano refrescan los lugares en que se deja sentir*". Ald. *ipar, ifer*. Ik. *hegoi, norde, mendabal, ifar-haix*e. Esak. *Pobrian harroaldixa, ifarran argialdixa*.
• *Ifarrak hortik jotzen dau, mendebalak hortik, eta ifar-mendebala da... hor egon da ba lehen laiñua eta eurixa eta hori ganorabakuori?, haxe da, sekula ganorabakuaua, pelelia. Garbi-garbi esanda, pelelia... Ifarra bai, ifarra ona da,*

egualdi edarra eta freskua, baiña mendebal lelua... aiii... Eta oiñ mezkliadabil, e? (NA).

ifar-haix viento seco y frío de componente norte o este. • Ald. *ipar-haix*. Sin. *ifar*.

ifar-laiño cúmulos, estratos, nubes que anuncian llegada de mal tiempo. • Itsasaldetik sartzen diran laiñuak. TE-k beantzera, “*cúmulos*”. Ald. *ipar-laiño*. Erab. *Ifar-laiño* eta *Ifar-lauso* berben esanguria ez dago garbi; nahastian jaso doguz, esangura antzerakuakin lekukuan arabera. Ik. *behe-laiño*, *ifar*.

ifar-lauso neblina que entra desde el mar.
• Itsasotik, udabarrixan gehixenbat, sartzen dan behe-laiñua; Eibarrera Agiñagatik sartu eta Ixuraino bakarrik heltzen da gehixenetan. Mendarotik aurrera sarri egoten da. Ald. *ipar-lauso*.
• *Euskal Bizikleta dan baktokian, ifar-lausua egoten dok Ixua inguruan. Eibarren euzki-galdatan, eta Arraten behe-laiñua.*

Eta karrera ezin ikusi! Badakik, helikopteruendako problemak, eta... (EA).

ifar-mendabal viento noroeste. • Ald. *ipar-mendebal*. Ik. *mendabal*.

ifarralde norte. • Ald. *Iparralde*. Erab. Lekua adierazteko, *Iparralde* eta *Hego(alde)* erabiltzen doguz gehixenbat, baiña haixiak *hegoia*, *ifarra* eta *nordia* dira generalian. Ik. *ifar*.

ihintza rocío.

illundu anochecer. • Sin. *illuntabartu*.

illunkera anochecer. • Sin. *illuntzi*, *illuntabar*.

illuntabar anochecer. • Sin. *illuntzi*, *illunkera*.

illuntabartu anochecer. • Sin. *illundu*.

illuntzi anochecer. • Ald. *illuntze*. Erab. Eibarren artikulua hartzerakuan *-i+-a> -ixa* aldaketa fonetikua egitten da *ixa* beti. *Illuntzi* salbuespena da: *illuntzia*,

Indalecio Ojanguren argazkilarixa mendi-puntan.

illuntzirik... Izan be, illuntze da jatorriz, nahiz eta gehixenetan illuntzi entzutzen dan; JME-k Bergararako be bardiña diño. Sin. illuntabar, illunkera.

inbrizka temporal de agua. • It. TE. Erab. Ez dirudi gaur egun berba hau ezaguna danik. TE-k be ohar batekin dakar: “*Temporal de agua. Creo recordar estos versos de nuestro tío cura, en que figura esa palabra*”.

• *Haize, txingor eta inbrizka artera, betiko zuregaz bizi izatera (TE).*

iratargi luna. • Ald. *igatargi, iretargi, igetargi, illatargi, illargi, itargi...* Erab. Eibarren horrek forma guztiok erabiltzen dira, eta ezin esan bata bestia baiño gehixago entzutzen danik. Basarrietan eta Agiñaga inguruan ‘e’-dun formak kalian baiño arruntaguak dira.

• *Irargixa genduan gau hartan, eta egunaz leztxe genbizen (TE). / Aprilleko iratargi osuagaz Aste Santua eta Paskuak (TE). / Gaur gabian iratargixa dago, zortziretatik aurrera (TE).*

iratargi oso luna llena. • Ald. *illargi bete...* Ik. *iratargi*.

itsas-haixe viento procedente del mar.

• *Itsasotik sartzen dan haixia, gehixenetan fresko eta umela. Ald. itsos-haix.*

isla horizonte, perfil de los montes. • Ik. *ostondo*.

itturri fuente. • Esak. “*Elorrixoko iturriraxan ura erandakua izan*”. Kaskarretik egon; zartadia euki.

• *Hamen iturri onak, Urkuzukua, Ardantzakua, Loidiñekua Fundidoresetan... Untzagan bajean bat, baiña eskasa zuan. Gero Plaza Barrikua be bai. Ta Ibarkurutzia be bai. Baiña lehen zekazen bi mutur, txorro bi; eta lau arbola aldamenetan. Amañakua be ona, ta Isasixan beste bat Kiputzanekuan onduan.*

Mordua egongo zittuan, bost-sei gitxienez, onak. Segurutik gehixago. Ardantzan bi jeuazen, bata ona ta bestia eskasa...

Trenbidia pasauta bata, oso ona; ha goikua zuan ura oso ona; ona baiña ura! Ta egunero jentia bialtzen juen iturrira, andrak edo gaztiak edo... “Atzena?” preguntatzen zuan, ta “fulano”, ta, bueno, “haren atzetik neu”. Batzuetan izaten zan kantimploria ta beste batzuetan pitxarra, lurrezko pitxarra. Orduan ez juan konfiantzarik txorroko urakin (JL).

itturri-buru manantial, madre. • Sin. *begi*. Ik. *zan*.

izar arin estrella fugaz. • It. TE.

• *Udako gau illunetan izar arin asko igesika balitzaz letz agertzen dira lurrerutz (TE).*

izar buztandun cometa. • It. TE.

• *Zeruan, alde batetik besterako izar buztanduna ikusi genduan maiatz hartan (TE).*

izar geldi estrella polar. • It. TE.

• *Itsasuan, izar geldixak erakusten dau bidia (TE).*

izarratu estrellado.

izotz baltz escarcha. • Ikusten ez dan izotza; lurra zurittu barik gogortzen dabena. Ik. *zurda*.

izotz-kandela carámbano.

• *Oin negurik be ez dau eitten eta, negurik bez oin; baiña lehen, etxeko ataixan be izotz-kandelak izaten ziran, gurian (EA).*

kakatza barrizal, fango; estercolero. • Sin. *lokatza, basatza*.

karatx caliza. • Sin. *kareharri*.

kareharri piedra caliza. • Sin. *karatx*.

karga mal tiempo, tiempo pesado y gris.

• *Bizkaittik dator kargia eta eurixa izango dogu (NA).*

kunbo poza, embalse, presa. • Ura batzen dan tokixa, naturala zein egindakua: presia, potzua... Sin. *otsin*.

• *Errekatxu hartan, kunbuak bata bestian ondoren dira eta amorrain asko hartzen da. / Munikolaneko kunbuan eitten genduan igarixan guk (TE).*

laiño 1 nube. • Erab. Eibarren gehixenbat lehenengo adiera honekin erabiltzen da *laiño* berbia. Sin. *hode*. Ik. *behe-laiño, ifar-laiño, ifar-lauso, lanbro-laiño, trunboi-laiño, trunboi-hode*.

laiño 2 niebla. • Sin. *behe-laiño*.

laiñotu 1 nublado. • Sin. *goibel, hodiatsu*.

laiñotu 2 nublar(se).

lanbro 1 llovizna, bruma. • Behe-laiñua, euri-ziriña botatzen daben laiñua, lanparra. Sin. *euri-lanbro*. Ik. *lanpar, euri-zirin, zirimiri*. • *Euri-euririk ez jonan ein, baiña lanbrua bide guztian, eta mela-mela einda heldu giñonazen Elorretara (EA).*

lanbro 2 calima. • Egualdi argi, eguzkitsu eta ona egin arren, ikuspegi zikin eta lausua daganian; islia garbi ikusten lagatzen ez daben egualdixa.

• *Bai, eguna ikusgarrixa zeguan, baiña Anboto puntara heldu giñanian, lanbrotuta zeguan dana, eta Aizkorri ixa ikusi be ez zan eitten (EA).*

lanbro-laiño neblina, llovizna. • Lanbrua dakarren behe-laiño umela. Ik. *behe-laiño, hode, ifar-lauso, ifar-laiño, laiño, trunboi-hode, trunboi-laiño*.

lanpar llovizna. • Sin. *euri-lanpar*. Ik. *lanbro, euri-zirin, zirimiri*.

• *Euri-lanbrua dihardu; hutsa, lanparra (EA).*

lihor tierra firme. • Ald. *lehor, ligor, legor*.

lokatz barro. • Ik. *lokatza*.

lokatza barrizal. • Erab. *Basatza* eta *kakatza*

be esaten dira, baiña *lokatza* gehixago erabiltzen da Eibarren. Sin. *basatza, kakatza*. Ik. *lokatz*.

luperixa desprendimiento de tierra. • Sin. *lur-jausi*.

lur tierra. • Bes. *lur zuri, lur gorri* (buztinduna), *lur baltz* (lur ona, gozua eta aberatsa).

• *Lur-baltza dagok hamen inguruan; en kanbio, han soluan lur-zurixa. Eitten zuan, urte batian hangua hamen eraiñ; ta hamengua han eraiñ. Bentajia eitten jok kanbixatzerakuan lurra (JB).*

lurbaltz humus.

lur-jausi desprendimiento de tierra. • Sin. *luperixa*.

lurmen tierra desnevada. • Edurra urtu ostian agertzen dan lehenengo lurra.

lurmendu desnevar, derretirse la nieve.

• Lurra bistaratu edur ostian.

magal falda del monte.

malda pendiente.

maluta copo de nieve. • Sin. *edur-maluta*.

mangia jardun llover a cántaros, jarrear.

• Ik. *bota-ahalian jardun, euritte, eurizar, garratz jardun, goixan behian jardun, truxalak jardun, truxo, ufal, zaldizkuak, zaparrada*.

mara-mara jardun nevar intensamente.

mendabal 1 viento de componente oeste, muy húmedo. • Haixe umela, hormak bustitzen dittuana eta eurixa dakarrena. TE-k be antzera dakar: “*Se dice en Eibar de un viento templado que precipita el vapor de agua del aire y determina un ambiente aguanoso*”. Ald. *mendebal, bendabal*. Ik. *norde, ifar, ifar-mendabal, hegoi*.

mendabal 2 vendaval, ventolera.

mendi-punta cima, cumbre del monte. • Sin. *gaillur, tontor*.

HAIXIAK ETA TRUMOIAK

Horrek, ba, ifarra... ifarra egoten da udan, ezta? Ta gauza ederra da, ifarra! Bero haundixan ondoren ifarra etorten da. Goixeko hamarrak inguruen urteten dau ifarrak! Ifarra ederral Baiña **nordie** txarral Nordetik... Nordie, hemen, Gernika aldetik etorten da. Zelakua dan? Haixerik ez da ikusten, zelakue dan! Haixie ezkutuen ibiltten da! Baiña, nordiek tenporaldi txarral Iparra da sikue; iparra da hamen Kalamua aldetik joten dabena. Baiña iparra jeneralien egoten da, tenporal ona, udan, **ipar-haixie** dala, ta denpora ona. Baiña "nordian ikutua, ta nordia etorriko da laster" ta bai etorri be laster! Nordiek txarra dakar beti. Eurixe, edo **edurre**, edo sasoi enklase danetarakuek. Eta **mendebala**, ba, mendebala dagonien denpora biguna egoten da jeneralien: etxiek be bustitte iguel egoten die, ta... Mendebala bigune da. Baiña mendebalak ekarten dau denporian mudanzie. Mendebala etxe barruen, ta zeoze etorri be bai; mendebalak zezer beti ekarten dau. Ta **itxos-haxie** be egoten da lantzien behin, itxos-haxie. Ondarrua aldetik etorten da ha be; itxos-haxie esaten jako hari. Itxos-haxie ez da ona! Itxos-haxie **berdie** da, berdie! Itxosotik datorren haixie berdie da. Hotzal Hotza, bai. Itxos-haxie? Itxos-haxie berdie! Haixie, epela da **hegoie**. Trumo-denporie beti da epela, trumokue. Haretzek joten dau trumoi berotik. Neguen hotzetik be joten dau iñoz, ta udan berotik jeneralien. Urten dau laiño-moltzuek –iñoz ikusiko zenduan laiño-moltzue udan– eta harek trumoi-joten egoten dira beti, harek laiño-moltzuek. Trumon-adarrak joten nunonun, guk sentidu ez arren! Ta noberan parera etorritakuan, hankak altzau bai? ta... Badezpada be!

Faustino Larrañaga

• "Ai-ai-ai-ai-ai-í-jí-jí-jí!": *trikitixan eitten da eta mendi-puntan eitten dana!; lehen mendi-puntan be kostunbria zan irrintzixa botatzia! (NA).*

napar-hegoi viento sudeste. • Hego-haixie klasia. Hegoaldetik dator, baiña freskua da, ez berua. Neguan agertzen da gehixenbat. AZ-k eta Izag-ek be holaxen dakarre; JME-k Bergaran, ostera, epeltzat dauka. Ik. *hegoi, haixe.*

• *Katua Debara begira badago, iparra dator; Plazentziara begira, napar-hegoia; Illordora begira badago, hegoia; eta Urkora begira, eurixa beti. Amamak esaten dau, "Baiña katua! Nora zagoz begira!? Alde hortik!!" Katuak ez dau kulparik euko, baiña... (MA).*

narras tiempo malo. • Ik. *zatar.*

norde viento norte o noroeste; frío y lluvioso.

• Eibarrera ipar-mendebaletik edo iparraldetik sartu leikian haixia, baiña gehixenetan itsasotik datorrena; hotza eta euritsua, egualdi berdian dakar. Ald. *norte, nordaixe.* Ik. *hegoi, mendabal, ifar.*

pendiz vertiente aguda.

oillo-harri piedra calcárea que aprovechan las gallinas.

oiñaztarri rayo. • Sin. *txinbista.* Ik. *oiñaztu, txinparta.*

oiñaztu relámpago. • Ald. *oiñeztu.* Sin. *txinparta.* Ik. *oiñaztarri, txinbista, txinparta.*

oiñaztua egin relampaguear. • Ald. *oiñaztua izan.* Ik. *oiñaztu, oiñaztarri, txinbista, txinparta.*

• *Oiñaztuak izan ziran gau illunian, eta ondoren gortutzeko trunboiak (TE).*

oskarbi cielo despejado, sin nubes. • Ald. *osgarbi.* Sin. *goi-argi, goi-garbi.*

oskarbittu despejar el cielo, escampar. • Ald. *osgarbittu.*

• “Oskarbi” neguan esaten da gehixago; udan be bai, baiña neguan esaten da egualdi txarra daguanian: “ño! oskarbittu ein dau eta izotza eingo dau!” (NA).

ostalde oeste. • Sin. *sartalde*.

ostarku arco iris.

• *Ostarkua bai! askotan ikusten da hori; baiña, zeozer tartian badago, lainuak, ebagi eitten dau ostarkua* (NA).

ostondo horizonte. • Ik. *isla*.

otsin poza, pozo, presa. • Naturala edo egindakua. Ald. *otxin*. Sin. *kunbo*.

pattin pozo artesiano, aljibe, cisterna.

pika pendiente; cuesta. • Sin. *aldapa*, *aldapara*, *aldats*, *errepa*, *pikar*.

• *Terreno pikia dok hori; tente be ezin leikek ibili barren!* (EA).

pikar pendiente; cuesta. • It. TE. Erab. TE-k badakar bere Lexikoian, baiña gaur egunian, behintzat, ez da erabiltzen; “*pikia*” esaten da. Sin. *aldapa*, *aldapara*, *aldats*, *errepa*, *pika*.

sargori bochorno. • Ik. *bero-galda*, *eguzki-galdatan egon*.

sartalde oeste. • Sin. *ostalde*. Ik. *egurtera-alde*, *eguzki-alde*, *goixalde*, *sortalde*, *ifarralde*, *hegoalde*.

sorgin-haixe remolino de viento, torbellino. • Ik. *zurrumillo*.

sortalde este. • Sin. *egurtera-alde*, *eguzki-alde 2*, *goixalde 3*. Ant. *sartalde*.

su-harri sílex.

tantan gota. • Ald. *tanta*, *tanga*.

terral terral?. • Oso haixe hotz eta lihorra, izotza dakarrena.

tontor cima, cumbre. • Sin. *gaillur*; *mendi-punta*.

trimotor-egualdi tiempo soleado. • Gerran jaixotako esapidia. Egualdi onakin agertzen

Asier Sarasua

Udazkenak horittu egitten ditte ostruak.

ei ziran trimotorrak Eibar eta ingurura bonbak jaurtizera. Hortittik egualdi eguzkitsu eta argixari *trimotor-egualdi* esatia.

trumonots ruido del trueno.

trunboi 1 trueno. • Ald. *trumoi*, *trumon* (batez be hitz elkartuetan). Bes. *trunboi-adar*; *trunboi-denpora*, *trunboi-hots*. Esak. trunboiak joten dabenian, “*Han goiko Manuel boletan!*” esaten da.

• *Lehen go txakurra? Lehen genkagun txakurra, trunboiak jo eta ohe azpizan ezkututzen zan!* (MAI). / *Han! Santa Barbara! Ojo!* “*Santa Barbara, Santa Kruz, Jauna balixo zakiuz; iñusentian ogixa, Jauna Miserikordixa*” *Hori gure amama zanak beti; trunboia entzun eta ekitten zan:* “*Santa Barbara, Santa Kruz...*” *Kandelía ipintten eban ixotuta eta bentanak itxi, atiak itxi, eta hantxe!, enee!* *Oiñ han da amama, zerura bidian jarritta:* “*Jauna balixo zakiguz*”... *Honek munduonek jabia daka, bai? Bistan dago dakana!* (NA).

trunboi 2 tormenta. • Ald. *trumoi*. Sin. *hode 2*.

• *Trunboia datorrenian berihala ikusten da: Oiz aldetik sartzen da, haixia be aldatu... Berihala igartzen jako kanbixua* (EA).

trunboiak jo tronar. • Ald. *trumoiak jo*.

• *Gari-jotia bihar zatarra izaten zan. Gaiñera, zenbat eta beruago, lana hobeto*

eitten da, eta aguntau ein bihar! Gari-jotia sekula ez da ingo laiñua daguanian, holan egualdi freskorik-eta, sekula! Pasau dira kasuak, asko, igual hasi egualdi edarra, bero-berua, jo trumoia, eta antxixiketan jente guztia dana pillatzen ta tapatzen, etxe barrura sartzen! (ES).

trunboi-hode cumulo-nimbo, nubarrón.

• Sin. *hode-adar, hode-tontor, trunboi-laiño*. Ik. *hode*.

trunboi-laiño cumulo-nimbo, nubarrón.

• Laiño lodi baltza, trunboia edo euri gogorra dakarrena. Sin. *hode-adar, hode-tontor, trunboi-hode*. Ik. *behe-laiño, hode, hode-lauso, hode-adar, ifar-laiño, ifar-lauso, laiño, lanbro-laiño*.

truxalak chaparrón, lluvia torrencial. • Bes. *euri-truxal*. Sin. *truxo, zaparrada*.

truxalak egin jarrear, llover a cántaros. • Ik.

bota-ahalian jardun, euritte, eurizar, garratz jardun, goixan-behian jardun, truxal, truxo, zaldizko, zaparrada.

• *Truxalak ein zittuan haraiñegun, eta etxetik urten be ezin izan genduan ein! (EA)*.

truxo chaparrón, lluvia torrencial. • Bes. *euri-truxo*. Sin. *truxalak, zaparrada*.

• *Honek dira euri-truxuak diharduana botatzen! (EA)*.

txapel nube en la cumbre de un monte.

• Mendi tontorretan gelditzen diran laiño edo hodiak.

• *Karakatek txapela dakanian, gatxa Deban egualdi ona eittia! (MZ)*.

txinbista rayo, centella. • Ald. *tximista*. Sin. *oiñaztarri*. Ik. *oiñaztu, txinparta*.

txingor granizo. • Sin. *harri*.

txinparta centella. • Laiño edo hode arteko deskarga elektrikuak; trunboiak batera zerua argitzen daben bristadak. Sin. *oiñaztu*. Ik. *oiñaztarri, txinbista*.

• *Oiñaztua eta txinpartia dana dok bat. Hori argixori, trumoiakin agertzen dan hori argixori (FL)*.

udaguen otoño. • Sin. *udazken, udatzen*.

udatzen otoño. • Ald. *uda-atzen, uratzen*.

Sin. *udazken, udaguen*.

• *Udatzena zan, hegohaixe bat baebillen!; jarri dira Untzagako bankuan eta han goixaldera arte kontuak esaten (NA)*.

udazken otoño. • Erab. Eibarren *udazken* da formarik zabalduena; *udaguen* eta *udatzen* basarri inguruan eta Agiñagan erabiltzen dira gehixenbat. Sin. *udatzen, udaguen*.

ufal riada, crecida de aguas en los ríos; inundación. • Ald. *ujal*. Erab. Singularrian erabiltzen da.

• *Laga bakian!, egualdixa ez dago gure eskuan eta eskerrak!; gure eskuan balego batian eurixa eta bestian ujala eta bestian harrixa eta bestian danak! (NA)*. / *Ufala doia Maltzako ibaixan, iñoiz baiño hazixagua (TE)*. / *Iketza egosi ta Eibarrera entregau, burdixakin. Baten estu ibili nitzen. Banoie hogetalau zaku ta burdixakin, ta ufela! Ufela kamiñuen behera. Ta zakuek heldu ezin! Ta burdixari burtardatxa hausi! Burtardatxa hausi ta jo eban burdixorrek behia, ta “oin zer ein bihar ete juat nik?”, Mekolako bueltan. Atzenien burdi zaharra aitta zanak eruan Ermura, ta burdi bi ein zittuen gero! Barrixa ta beste txiki bat be bai (FL)*.

ufalaldi inundación, temporal de lluvias.

• Sin. *ufalte*.

ufaldu calarse, melarse.

• *Eurixak hartu giñuzen mendixan eta ha zan bai ufaltzia (TE)*.

ufalte inundación, temporal de lluvias. • Ald. *ujalte, ujelte*. Sin. *ufalaldi*. Ik. *bota-ahalian jardun, euritte, eurizar, garratz jardun, goixan-behian jardun, mangia jardun,*

2.2. Jaixak, jolasak eta jokuak

Atal honetan lan kontuak alde batera lagako ditugu. Izan ere, eibartarron eguneroko bizitzan lanak leku handia izan duen arren, jaiak eta parrandak ere beti izan dute garrantzi berezia, eta horien inguruko lexikoa jaso dugu ondoko orrialdeetan. Atal honetan guztira bost azpiatal sartu ditugu: *Ospakizunak eta Jaixak*, *Herri Kirolak*, *Jolas eta Jokuak*, *Ume-berbetia* eta *Onomatopeiak*.

Aurreneko hirurek ospakizunekin zerikusi zuzena dute. Hasteko jaiekin zerikusia duten berben atala dago: kanpai klaseak, dantzak, elizako kontuak, Eibarko jaiak... Bigarrenean Herri Kirolak sartu ditugu. Kasu horretan gutxi dira herririk herri aldatzen diren hitzak. Hau da, lexiko aldetik Eibarren eta inguruko herrietan hitz berberak darabiltzagu (*soka-tira*, *harri-jasotze*, *gizon-proba...*), baina azalpen eta adibideek garrantzi etnografikoa dutenez, horiek ere euren tokia dute hiztegi honetan. Azkenik, *Jolas eta Jokuak* delako hirugarren azpiatalean, ume eta gazteen jolas-jokoen inguruko lexikoa bildu dugu. Kasu honetan ere, sarri askotan, hitza bera bezain interesgarriak dira azalpenak eta etnotestuak.

Azkenengo azpiatal biak liburu hontako berezianak dira. Jai, jolas, joko eta ospakizunek gizakion gizarteratze prozesuan leku garrantzitsua dute; sozializatzek ezinbesteko egiten du pertsonen arteko hartu-eman desinhibitua. Eta hizkuntza ere funtsezko tresna da prozesu horretan; gizarteratzeko lehen urratsetako bat hizkuntza ikastea da, eta ikasketa horretan hasierako pausuak *Ume berbetaren* bitartez gauzatzen dira; gero helduen hizkera ikasteko oinarria da hizkera berezi hori. Horri eskaini diogu laugarren azpiatala. Eta aurreko horregaz lotuta dago azkenengo ere, *Onomatopeiak* izenekoa. Azkenengo bi azpiatal horiek elkarri lotuta daude, eta Jolasen azpiatalarekin ere hartu-eman zuzena dute.

2.2.1. Ospakizunak eta jaixak

Azpiatal honetan gehienbat gure herriko jai eta ospakizunen inguruko berbak sartu ditugu. Baina ez jai eta ospakizun izenak soilik; baita jai horien inguruan agertzen diren dantza, musika, musika-tresna eta abarren ingurukoak ere. Gainera, bizitza ez denez poz eta zorion bakarrik, eta bizi zikloan heriotza ere hor dugunez, elizkizunekin eta heriotzarekin zerikusia duten zenbait hitz ere berba-zerrenda honen barruan jaso ditugu. Horrekin guztiorrekin batera, mitologia eta ipuinekin zerikusia duten izen batzuk ere gehitu ditugu. Aspaldi galdu dira Eibarren jentil eta sorginen inguruko ipuinak, baina izen batzuk jasotzeko aukera izan dugu.

Azkenik, kanpai klaseak ere jaso ditugu. Kanpaiak gure herriko sineskeretan leku txikia izan dute, baina gure bizitzako ohituretan handia, orain gutxi, beste ohitura asko moduan, galdu diren arte. Izan ere, kanpai hotsen inguruan bildu izan ditu herriak bere bizitza-taupada nagusiak, kanpaikadak gure herriaren bihotz-taupadak bailiran. Mezara dei egiteaz gainera, kanpaien deira egiten ziren herrietako batzar nagusiak, eta herriaren minak, pozak eta negarrak ere herrietako kanpaiak adierazi dizkigute: egusentian, eguerdian, iluntzean, jai bezperetan, hiltzeko orduan... Sutereren bat zegoenean ere kanpai-hotsez egiten zitzaien dei herritarrei (*su-kanpaiak*), eta orain gutxira arte *hode-kanpaiak* ere jo izan dira trumoaia zetorrela iragartzeko.

abade cura.

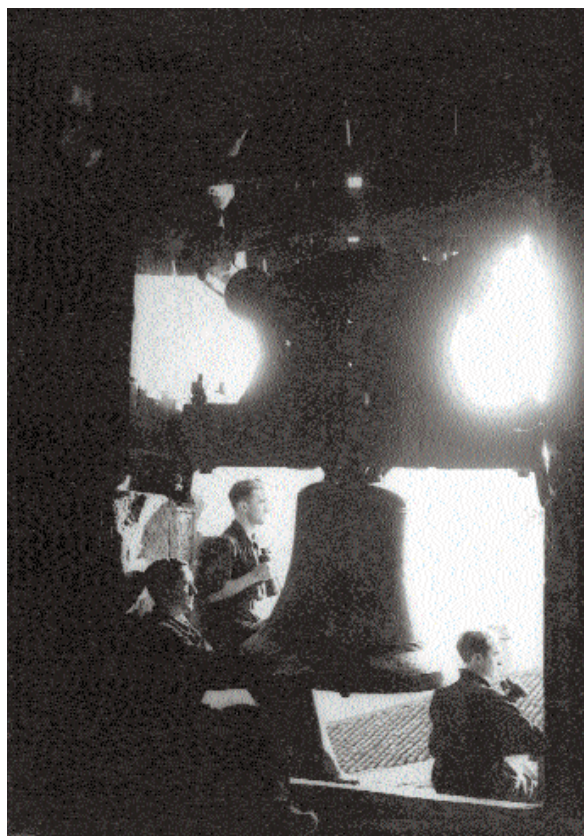
aingeru-kanpai repique de campanas al morir un niño. • Ume bat hiltzen zanian parrokiako hegoaldeko kanpandorre txikiko kanpaiakin jotzen zan *hil-kanpaia*. Kanpaikada txiki eta ariñagua izaten zan, “errepikia” esaten jakona. Umia hiltzen zanian “*aingerua hil da*” esaten zan. Ik. *agonixako, elixakuak emon, hil-kanpai*.

Aixelko personificación de la zorra en la fábula. • It. TE.

agonixako toque de las campanas a agonía; campana que avisa de los agonizantes, para que los vecinos le ayuden con sus oraciones (TE). • Ik. *aingeru-kanpai, albako, aramaittako, bedratziurren, hil-kanpai, elixakuak emon, draun*.

albako campanas del alba, Angelus matutino.

• Goixian-goixeko Angelusari esaten jakon; goixeko 5,30ak inguruan jotzen zan. Ald. *albatako*. Ik. *agonixako, aramaittako, bedratziurren, hil-kanpai, draun*.

Eibarko kanpandorreko kanpai nagusixa, drauna. Milizianuak zerua zaintzen, 1936.

ENTIARRO ZIBILLAK

Aurretik egon zan beraren aitta, Marcelino, *kura laikua* esaten etsena; lehelengo entieruetan eta hitz batzuek eitten zittuana. Aitta izan zan ekin zetsana. Gero Benignok hartu zeban haren zera, hori posiziñuori. Agertu zan Benigno momentu baten, diktaduran. Eta orduan harek esaten zittuan hitzak eta, entieruetan... Esango detsut neri pasau jatana: Franzian neguan ni eta anai bat hil jatan; etorri nitzan eta entiarro bat egon zan. Prietona uste dot zala, Julian Prieto. Haren entierua laikua izan zan, eta ein eban hitz Benignok. Eta orduan egunian ikusi nittuan Ospittaleko abadia eta monjak entiarro zibillera juaten. Eta entzun nittuan Benignon hitzak: diktaduriaren kontra eta, *sobre todo, contra la burguesia vasca*. Ni Juan nintzan Benignon etxera eta esan netsan: “*Hi, Benigno, Franzian hastera najoiak atzera, eta emongo destak kopixa bat ein dittuan hitzena?*”. Eta emon estan kopixa bat. Juan nintzan Franzia eta han nere laguneri esan netsen: “*Hauxe eta hauxe ikusi juat: entierro zibil baten abade bat eta monja bi. Eta gure lagunak, Benignok, honetxek hitzok ein jittuan*”. Ez esten siñisten! Ezin leikiala izan hori! Esan netsen: “*Mutillak, neuk ikusittakua dok hori. Neuk ikusi juat eta neuk entzun jittuat horrek hitzok (...), asike ez dittuk ipuiñak. Eibarren holantxe gauzak pasatzen dittuk. Ez jakixat beste leku batzuetan, baiña Eibarren holantxe pasau dittuk*”.

Anbotoko Señoria la bruja o dama de Anboto. • Eibarko zahar-zaharrenak ondiokan goguan dauke, amandriari entzunda, antxiña zelan ikusten zan *Anbotoko Señoria* suzko bola baten itxuria hartuta zeruan hegan gaba-erdixan, mendirik mendi. Ik. *basoko jaun, lamin, sorgin*.

Andramari Martiko fiesta de la Virgen del 25 de marzo.

andramarixak fiestas de la Virgen de agosto.

- Abuztuaren 15aren bueltan; jaixak dira inguruko herri askotan. Ezagunenetakuak Ondarrukuak. Eibartarrak beti izan dira bertara juateko zaliak.

Animen egun día de Ánimas. • Azaruaren 2xan, hildakuen eguna. Ik. *gaztaiñerre*.

aramaittako hora y campanas del Angelus vespertino. • Angelusa errezatzeko goixian, eguardixan eta illuntzian jotzen ziran kanpaiak. Aramaittaketan azkenenguak jo aurretik etxian egon bihar izaten zan jeneralian. Ald. *aramaittako*. Ik. *albako, bedratziurren, draun, agonixako, hil-kanpai*.

- Orduan izaten zuan, *albakuakin esnatu ta aramaittakuakin erretirau. Illuntzian jotzen juen aramaittakua. Jotzen juen aramaittakua ta danak erretirau. “Aramaittakua jo orduko etorri etxera!” Hori izaten zuan illuntabarrian, illuntzian. Udan beranduago, neguan azkarrago. Ta eguardixan, hamabixetako kanpaia: draun...draun... Hamabixetako kanpaia, eguardiko drauna esaten jakuan: draun... Baiña haundixa, e? Hori zuan hamabixak dirala esatiarren jendiari. Zelan erlojorik ez jekan iñok, kanpaia jotzen juen. Drauna izaten zuan hori. Hamabi jotzen zittuen: draun... draun... draun... Eta soluan igual eta “han hamabixak jotzen! Bazkaittarako ordua”. (JE).*

aratustiak carnavales. • Ald. *aratostiak*.

Erab. JME-k Bergaran zaharrak bakarrik erabiltzen dabela diño; Eibarren arrunta da. Ik. *eguen zuri, koko jantzi, koko txiki egun*.

• *Domekan, frontoian jeneralian; astelehenian Kasinuan; martitzenian Rialtuan... Ta gu danian ibiltzen giñan. Hiruretan pixkat ibilli, ta komeni jakun lekuan geldittu. Behin juan gintzonazen Kasinora, ta han Kasinuan soziua zonan Luisan anaia; harek organizautea bailia. Ta agure zahar guztiak han; ta guk etara gizonak dantzara! Ala! Ta zaharrenetan etarutzen jua giñan, e? Akordatzen jatan neri; Villavella etara najonan nik. Ta dantzan zelan eitten jonan...! Neuk baiño hobeto eitten jonan dantzan harek! Agure zaharrak! Bueno, agure zaharra ez, baiña gure onduan zaharrak, bertako Kasinoko soziuak. (...) Ta gero, mahaixa erdixan, ta dana pastela! E? Ha zonan sakia, e? Ha zonan sakia ein pasteleri! Orduantxe kendu*

karetak haretzek jateko! Hor dakaguz erretratuak. Hara! Hi hauxe haiz ta hau Luisa; hau Teresa ta hau neu. Euki be ez dittun eingo igual honek? Badakanaz? (LL).

argizai cera que se encendía por los muertos durante el año que sigue al deceso sobre la sepultura simbólica de la iglesia. • FO. *argizari*. Ik. *asiento, gurrutxel, manta, olata*.

• *Gure aitta hil zanian, urte guztirako beste argizai ekarri zeskuen auzokuak (TE).*

argittakua batu pasar el cepillo; hacer la colecta entre los fieles. • It. TE. Ald. *argittarakua, argittakua bota*.

arratiak fiestas de la Virgen de Arrate; arrates. • Iraillaren 8xan.

asiento sepultura; lugar que tenía cada familia en la iglesia y representaba a la casa/caserío en el templo. Originalmente era la tumba donde se enterraba a los

Eibartarren Ahotan Biduma. Eibarko Udal Arxiboa.

Candido Eguren eta bere lagun taldea 1924ko aratustietan koko jantzita.

habitantes de cada casa. Sobre él se han situado las *etxeoandres* en los ritos litúrgicos durante siglos, sobre todo en los actos relacionados con los funerales y responsos. Sobre el *asiento* se ponía la *manta* y se hacían las ofrendas: obleas (*olatia*), *argizaixa*... • Euskal Herriko eskualde askotan herriko etxe bakotxak beran hillobixa izan dau elixan. Hasierako hillobi funtziñua galdu ostian be, zoluko harloziak familixa bakotxak elixan zeukan etxe zatixa izaten jarraitu dau. Etxekoandria bertan jartzen zan elizkizunetan, eta bertan egitten ziran familixakoren bat hil ondorian rito guztiak: argizaixa piztu, ogi-olatak eskindu... Eibarren “*asientua*” esan izan jako; beste leku batzuetan “*sepultura*” edo “*jarlekua*”. Aspaldi galdu ziran horrek kontuok Eibarren. Izan be, jatorriz “*eibartarrak*” diran etxiak bakarrik dauke *asientua* parrokixan. Hau da, erdi arotik eibartarrak diran etxe-famelixak; basarrixak gehixenbat. Kontuan izanda Eibarrek zenbat kanpotar jaso daben azken gizaldixotan, eta ideia liberal-sozialistak izan daben indarra, normala da ohitura guzti honek aspaldi galtzia Eibarren. Basarritar nagusixak bakarrik daukez goguan *asientuan* inguruko ohiturak. Hori bai, harro diñue: “*Gu benetako Eibartarrak gaittuk, bizi guztikuak. Guk asientua jakagu parrokixan gero!*” (JM). Ik. *argizai*, *gurrutxel*, *manta*, *olata*.

• *Entiarrua bixar da, baiña ez detse asientua dakan tokixan eingo; karmelitetan eingo detse (EA).*

astegun buruzuri locución que se usa para denotar algo que se sale de lo común en día ordinario.

• *Zuek zara mutillak! astegun buruzurixan Santa Eufemiara egun-pasara?!; gero gau-*

pasa eingo dozue gaiñera (NA).

atabal tambor pequeño. • Atabala tanbor zapal eta zabala da, gerrira lotzen da eta esku bikin jotzen da. Tanboliña, barriz, estu eta luziagua, ezkerreko besotik txintxilik eruaten da, eta esku bakarrak jotzen da. Ik. *jazban*, *tanbortero*, *tanbolin*.

atabalero atabalero. • Musika taldietan atabala jotzen dabena, ritmua jartzeko. Ik. *tanbortero*

atzesku última mano o bailarín que completa la cuerda de *dantzaris* de la *esku-dantza*. • Aurreku edo esku-dantzako azkenengo dantzarixa. Sin. *atzeskulari*.

• *Nere aitxa eta osaba izaten zian aurreku eta atzeskua. (GS) / Aurrekua bezin ederto eitten dau atzeskua (TE)*

atzeskulari última mano o bailarín que completa la cuerda de *dantzaris* de la *esku-dantza*. • Sokadantzako azken dantzarixa. Sin. *atzesku*.

auji grito de alegría típico de fiestas, romerías y celebraciones. • Ald. *euji*. Sin. *lekaixo*, *irrintzi*.

aurreku 1 primera mano en la cuerda de *dantzaris*; habitualmente se trata del bailarín solista. • Sokadantzako lehenengo dantzarixa edo dantzari bakarlarixa. Sin. *aurrekulari*.

• *En el baile figuró como aurreku el director del Instituto provincial Sr. Machiandiarena y como atzesku el Sr. Orbea. (Monografía Histórica de Eibar, G. Múgica, 412. orr).*

aurreku 2 danza tradicional consistente en una cuerda formada por bailarines entrelazados con sus manos y que guiados por un primer bailarín danzan girando alrededor de la plaza en sentido opuesto a las agujas del reloj. • Eskuak

Eibarko lagun-taldia txixiburduntzixa egitten, 1930 inguruan.

alkarri emonda katia eginda egitten dan dantzia. Badirudi, jatorriz dantza horren izena *esku-dantza* edo *sokadantza* zala, eskuekin sokia eginda egitten dalako dantza. XX. gizaldixan, dantzari nagusixan izena (*aurresku*) hartu zeban dantziak. Izen honegaz ezagutu da azken gizaldixan *sokadantzia*. Sin. *sokadantza*, *esku-dantza*. Ik. *aurresku* 3.

• *Aurreskua joten ekin orduko tanboliñak, plazan ziran neska mutillak eitten eben katia eta mutil jatorrenak urtentzen eban erdira, ekarri zeixuen aurrera neskarik ederrena lagun biren erdixan (TE).*

aurresku 3 *aurresku*. • Gaur egun, dantzari bakarlarixak bateron bati egitten detsan ohorezko dantzia. Jatorriz sokadantziaren edo esku-dantziaren zati bat zana, indartu eta bereiztu egin da azken gizaldixan.

aurreskua atara salir a la plaza con la cuerda formada de dantzaris para bailar la

sokadantza o *aurresku*. • Sin. *sokia atara*. Ik. *katia egin*, *sokia egin*.

• *Lehen aurrekua ataritzen zan sanjuanetan (GS).*

aurreskulari bailarín de *aurresku*. • Ald. *aurreskolari*. Sin. *aurresku*.

• *Ni neu ensaiatzen nintzan eta konkurso aurrekularixetara juaten nintzan. (...) Presentau giñan hogetalau aurrekulari, bilbotarrak, Bittorixakuak, donostiarrak be bai... (GS).*

bañero bañero; antes de la guerra, la persona que atendía a los bañistas que iban a Deba en verano.

Basoko Jaun “personaje fabuloso del que apenas se oye en Eibar” (TE).

• *Baso-Jauna, Goi-erri aldietan izan biar eban; entzutze laburra dau ba Eibarren (TE).*

bedratziurren novenario. • Ald.

beratziurren. Ik. *aingeru-kanpai*,

agonixako, elixakuak eruan, hil-kanpai.

dantza baile, danza. • Bes. *dantzari, dantza-soiñu, euskal-dantza, dantzan egin, soiñu-dantza...*

• *Korruak ziran Untzagan: Korro haundixa eta korro txikixa. Korro txikixan, eitten genduan neskak eta mutillak alkarregaz dantzan, ba, hamasei bat urtera arte edo... Gero neskak, gu baiño lehenago zelan nagusitzen ziran, hamasei urtekin, neskak orduan lagatzen eben korro txikixa eta juaten ziran korro haundira. Eta ez zan...; naturala zan! Baiña gu egon bihar izaten giñan beste pare bat urtian edo, ondiok, korro haundira juateko. Eta klaro! Untzaguak han, ba, musikia amaitzen zan eta gero alkarregaz pasiora urtetzen genduan, eta ez genduan galtzen hori, umetako laguntasun hori (JQ).*

dantzaleku lugar de baile. • Erromerixak egitten ziran lekua.

• *Baillera guztietan da, euren erromerixa egunerako, dantzalekua (TE).*

dantza-premixo concurso de baile suelto.

dantzari bailarín.

dantzarixak ipini organizar e instruir un grupo de *dantzaris*. • Dantzari taldia osatu eta dantzan erakutsi.

• *Eta behin esan eban “atzera dantzarixak ipiñi bihar dittugu”. “Dantzarixak ipiñi?”, 44an zan hori, esan notsan, “euskeraz be egitten ez dabe lagatzen eta dantzarixak lagako detsuez.” (GS) / “Zenbat dantzari ipiñi ote zeban horrek, mordua, asko!”. (GS).*

debrezete juan pasear del brazo. • Nobixuak besotik oratuta juan; neska-mutilak bikote zirala adierazten zeban.

Domusantu egun día de Todos los Santos.

• Azaruaren 1ian. Erab. Azken urtiotan, erderian eragiñez, “*Santu Guztien eguna*”

eta antzerakuak hasi dira entzutzen gaztien artian. Ald. *Domurusantu, Dominusantu, Domunusantu.*

draun 1 campana mayor del campanario.

• Kanpantorreko kanpai haundi eta zaratatsuen. Ik. *hil-kanpai, su-kanpai.*
• *Draunak bi dira Eibarko kanpantorrian. / Baitta su-kanpaia be, draunian joten da (TE).*

draun 2 campanada ruidosa del mediodía.

• Parrokixako kanpai haundiñak eguardixan jotzen zeban kanpaikadia; “eguardiko kanpai haundixa” be esaten jakon.
• *Drauna entzun orduko etxera juan bihar izaten zan, bazkaittara. Bestela amak hasarre! (JQ).*

Eguen Zuri Jueves Gordo. • Ik. *aratustiak, koko jantzi, koko-txiki eguna.*

• *Eguen Zuri egunian koko jantzi eitten giñan. Ene...! Erropia, zeozer, erropa diferentia! Ba, orduan ez zan frakarik eruaten ta frakia-edo. Ta gero, arpegixa pinttau ikatzakin! Honen tiok, baten, neri lustria eiñ zestan. Zapateri eitten jakue ba? Ta zeguan euzki bat... Ta jo-ta arpegi guztia erre! Eukiko nittun nik hamar urte-edo... Baiña dotore e! Ha eguna jai hartu, gero arratsaldian jantzi, ta etxerik etxe ibiltzen giñan. Gero dirua emoten zeskuen (AJKE).*

elixakuak emon extremaunción; dar los últimos sacramentos; viático. • Bes.

elixakuak ekarri, elixakuak eruan.
• *Eta gero, elixakuak eruatia. Bat grabe daguanian eitten dan hori? Elixakuak esaten jakuan. “Fulano gaizki dago, eta abadiari deittu bihar jako; elixakua ekarri bihar dabe”. Ta abadiak urtetzen juan elixatik, Gure Jaunakin, eta granuja bat aurrian kanpaiakin, tin-tin, tin-tin, kalerik kale, gaixuan etxera juan arte. Ta ha*

SANBLASAK

Llegatzen zan zerau, San Blas eguna. San Blas eguna gure gaztetatik Eibarrek zelebrau eitten eban, ezta? Orduan goixian jai izeten zan herrixan, ezta? Jai hartzen eben San Blas egunian Eibarren, bihargin guztiak ixa, esateko moruan. Ta lehelengo, goixetik hau, sokamuturra esaten dana. Etara isko bat zereaz lotuta, ta herri guztiari bueltia emon haretxekin. Iskua kalerik kale. Ta gero arratsaldian izeten zan, gaztienak, ezta? Ba, honek, hamabi-hamalau urte, hamasei urte. Jazten ziran neskak basarritar jantzitta, ta mutillak fraka zurixekin ta gerriko gorrixekin. Ta egoten zan erromerixia Untzagako plazan bandiak. Ta izeten zan berandura arte, illun-illun-illun eiñ arte; tira! Totaleko illuna sortu arte. Baiña San Blasetan prohibiduta eguan maskaria ipintzia. A, buenol! Ta San Blas egunian oingo moruan ez zan izeten orduan. Eguan Santa Iñes, ermitta bat zerian, oiñ ein dabe ba hau deportiboko zerori? Haintxe zerian. Ta goixian juaten zan jentia haraxe San Blasko opillekin. Oiñ Eibarko parroixian badago ba altaran aurrian mahai txiki bat? Ha bota zanian, Santa Iñesko ermittia, ha hartu ta Eibarrera ekarri, hona parroixara. Hori detalle inportantia gerol

Timoteo Zubiate

GARIZUMIA-ASTE SANTUA

Kanpai diferentiak, klaro bal Batzuk *bum-bum*, *bum-bum*, eta beste batzuk *tten-tten*, *tten-tten*! Kanpai diferentiak danak! Eurak jakitzen juen bakotxa zetarako dan. Garizumia pasautakuan be kanpai haundixak *dun-dun*, *dun-dun*, garizumia pasau dala esateko. Zapatu santuan goixeko hamarretan joten zittuen. Garizumia orduan amaittu zuan. Kanpai alegriak! Orduan garizumia amaittu eitten zuan. Garizuman ez jeguan ezebez!

Erromerixak fueral! Eta garizuman dantza eittia? Pekatu haundixa zuan horil Garizuman? Txartelakin konfesau bihar, eta konfesau ta gero txartela abadiari emon bihar! Aste Santuan egunero errosarixua. Aste Santua sagraua zuan, mutill! Ez jeguan ezer! Ezebez, ezebez... Jendiak eitten juan Aste Santuan, hamen Salbadorrera juan. Neu be juaten nidduan gaztetan. Arimian salto ein ta... Mezetara bezperetara juan, ta gero Arimian Salto esaten jakon: alkarreri oratu kurruan, kurrilluak ein, ta "*Arimian Salto, herrixa bajo...*" kantuan eitten zuan. Alkarri oratu, neska-mutillak, ta hantxe bueltaka ibili korruan saltoka; kantuan ein ta bueltaka ibili. Halaxe pasatzen zan arratsaldia, katian. Illuntzen ebanian etxera, aintxixiketan. Hori garizuman, garizuma guztian. Hori gaztien kontua zuan, gaztiena; zaharrak ez juen erabiltzen.

Julian Etxeberria "Ubitxa"

IXU-EGUNA

Ixu-eguna pazko-egunian. Garizumia amaittutakuan pazko-eguna izaten dok, ez? Orduan izaten zuan ura eta ixua. Ixua izaten zuan, honek mendiko arbolok, igartuta berez. Pagua dok hori, igartutakua; hori geratzen da eskuekin apurtzeko modukua. Hola egur zati bat hartu, eta ura botilla baten, eta elixara juan goixian. Eta ha ixua eta haura ura bedinkatu, oin sanblasak moduan, igual-igual. Ta gero hik hartzen heban ha ura ta ixua, ta ixuari sua emoten etsan. Ta ha zelan dan sikua, haura ez dok emetatzen. Ta etxerik etxe, keia darixola danok. Ta etxe bakotxian emon bihar detsek holako pusketa bat, sutarako. Ha dok bedinkatutako sua. Juaten hitzan, ta "*zer dakazu?*" ta "*ixua*". "*Ba emoidazu piskat*". Ta dirua emoten heuan, errial bat edo txakur erdi bat. Ta etxera pozik! Mordua ibiltzen zittuan holan lehen!

etorrenian, danak belauniko jarri: “Ene! Elixakuak datoz!”, ta danok belauniko jarri, pasau arte. Aittaren ein, ta pasatzen zanian jaiki barrero (JE). / Elixakuak ekarri detsez auzoko gizonari (TE).

elixan sartu entrática; purificarse la recién parida. • Emakumia elixan sartu “garbitzera” umia euki eta egun batzuetara. Gehixenetan beste andra batekin juaten zan eta parrokuak hartzen zeban elixa ataixan. *Elixan sartu* aurretik ezin zeban kalera urten.
• *Alboko andra gaztiak gaur ein dau elixan sartzia (TE).*

elizkizun misa; principalmente funeral.
• Erab. Elixako edozein ekitaldi izan leike *elizkizuna*, baiña Eibarren funeralari esaten jako gehixenbat. Ik. *entiarro zibil, mormorreko, primerako entierro.*
• *Gaur arratsaldian lehenago urten bihar izan dogu Goi-Argittik, zazpiretan elizkizuna genkagun-eta (EA).*

Erregenak día de Reyes; día de los Reyes Magos. • Urtarrillaren 6xan. Erab. Gaur egun *Errege-Eguna* gehixago erabiltzen da, baiña zaharrak jarraitzen dabe *Erregenak* esaten.
• *Erregen Eguna? Gizonen eguna zan ha, gizon onrauen eguna. Gizonak eukitzen eben bazkarixa edo zera, tabernan edo kalian edo... Etxian be bai batzutan. Ta eurak zelebratzen eben. Gero andreri ta umieri erregaluak eitten etsezen (AJKE). / Erregen Egun bezperan, ba, juntatzen giñan kuadrillakuak ta juaten giñan etxietara kantuan, ta emoten eben batzuek, ba, edo pastelak edo zeozer. Hareri graziak emoten geuntsezan, ta emoten ez ebanari esaten geuntsan —goguan dakat—: “Siku, Siku, Siku; Saku, Saku, Saku” (AJKE).*

entiarro zibil entierro civil; honras fúnebres que se les hacen a los no creyentes. • XX.

mende hasieran sozialismua indartzen hasi zanian hasi ziran Eibarren lehenengo entiarro zibilak. Marcelino Baskaran izan zan lehenengo “kura laikua”. Eibarren oso normala izan da, baita frankismo sasoiaren be, inguruko herrixetan ezezaguna zan bittartian. Ik. *elizkizun, mormorreko, primerako entiarro.*

erromerixa romeria. • Ald. *erremexa*. Bes. *mendi-erromerixa* (mendixan, basarri giruan egitten dana).
• *Arrazola desaparexiduta dagok; horma zahar bat bakarrik jakak zutiñik. Basarrixa zan, ta tabernia, ta danak... Bolatokixa, ta frontoi txiki bat be bai... Ta garizuman. erromerixa hantxe izaten zan. Ostian ez zan egoten, ta danok haraxe, ezkutuan. Jente asko juaten zan hara. Soiñujolia be hangua zan, Bixente Zabala “Txopengua”, ta erromerixa bertan eitten zan. Bergaretxeko Eugenio Ubera be etortzen zan soiñuakin ta panderuakin, ta erromerixa! Oingo gaztiak ez dabe estimatzen, oin hori zaratorri, “bum-bum-bum”... Gure salidia beti haraxe izaten zan. San Salvador egunian San Salvadorrera, baiña ostian Arrazolara. Inguru edarra zan, bai... basarri haundixa, ta solo bi ekazen, lau samarrak, ta ikusgarrixa zan parajia. Ataixan frontoi txiki bat jekan, ta Gallastegi pelotarixan epokan ixa egunero etortzen zan horra. Pixkat pelotan ein, ta... Gero egoten zan egurra txikitzeke, ta eskuak eitteko aixkoran eitten zeban, egurra ta ezpala... Eskuak gogortzeke (PE).*

errondalari trasnochador, noctívago. • Sin. *gau-txori*

erroskadun rosquillero; vendedor de roscas en las romerías.

esku-dantza danza tradicional consistente en una cuerda formada por bailarines

entrelazados con sus manos y que guiados por un primer bailarín danzan girando alrededor de la plaza en sentido opuesto a las agujas del reloj. • Dantza zaharra; itxuria danez tradiziño haundikua Eibarren. XVIII. gizaldiko grabau baten Arrate agertzen da, eta bertan eibartarrak esku-dantzia egitten. G. Música-k be beran *Monografía Histórica*-n aittatzen dau: *Terminado el banquete se organizó un esku-dantza*. Sin. *aurreku 2, sokadantza*.

ezpata-dantza danza de espadas.

• Ezpatekin egitten dan dantzia, dantza rituala, egun berezixetan egitten dana: jai haundixetan, Korpus egunian... Bes. *ezpata-dantzari*.

ezpata-joko juego de espadas; parte incluida en la danza de espadas durante la que los bailarines golpean sus espadas en diferentes posturas. • Ezpata-dantzia dantza egitterakuan dantzarixak ezpatak alkar jotzen dituen zatixa.

filarmónika acordeón. • Ald. *fillarmonika*. Sin. *soiño*. Ik. *mosu-kitarra*.

gaberdiko meza misa del gallo. • Gabon gabian, gaberdixan egitten dan mezia. • *Gabon-gabaz eta Gabon Zahar egunian, gaberdiko mezia izaten da (TE)*.

Gabonak Navidades.

Gabon-egun día de Nochebuena.

• Abenduaren 24a. Erab. Gaztiak *día de Navidad* esanguriakin erabiltzen hasi dira, baiña jende nagusixak ondo bereizten dittu *Gabon-eguna (24a)* eta *Natibittate eguna (25a)*. Ik. *Gabon-gau, Natibittate*.

Gabon-gau Nochebuena. • Ik. *Gabon-egun, Natibittate*.

• *Gabonetako afarixa espeziala badakik zer izaten zan? Orixo-azia! Azia orixuakin, Gabon-gabian. Azia egosi ta orixua bota.*

Ta gaiñian bakillaua. Ta gero intxaurre saltsia. Intxaurreri kendu oskola, dana zehe-zehe ein, ta gero esnia ipini irakitzen ta esnetara bota. Azukria bota ta egosi. Edarra jateko, e? Jolin edarra! Ha jaten badok fuerte, ez dok gosia pasauko! (JE)

Gabon-kantu villancico.

gabonsari aginaldo. • Gabonetan emoten dan eskupekua.

• *Morroindako gabonsarixa, bakillaua lepora (TE)*.

gabonsari-batze cuestión por navidad.

• Gabonetan etxerik etxe kantuz egitten dan errondia, dirua eskatzeko.

Gabon Zahar Nochevieja. • Ik. *Urtebarri*.

• *Eske lehenago kostunbria zan Gabon Zahar egunian txarri belarrixekin ta txarri hankekin ta zopia eittia. Zopia txarri belarrixekin ta txorizua, saiheskixa... Eta gero postria intxaurre-saltsia ta konpotia (AJKE)*.

gaubela vela mortuoria. • Bateron bat hiltzen danian gorpua zaintzen egitten dan gaua

gautxori golfo, trasnochador. • Ik. *errondalari*.

Gaztaiñerre día de Gaztaiñerre. • Animen egun osteko bigarren astelehena. Gaztaiña erriak eta marraskilluak afaltzen dira.

gurrutxel tapete litúrgico. • JSM-ek holaxen daka jasota: *“tapete que servía para cubrir el lecho sepulcral en las parroquias”*. Ik. *asiento, argizai, manta, olata*.

hanka-bihurrixak piruetas. • Dantzarixak salto egin eta airian daguala hankekin egitten dittuan kruziak. *Kabriola* edo *muriska* izenakin ezagutzen dira Gipuzkoako beste herri batzuetan. • *Burua da korputz guztian nausixa; berak darabiz oiñak eta eskuak, eta berak aintzen dittu dantzarixan hanka-bihurrixak eta soñularixan atzaparren*

juan da etorrixak (TE).

hauts-egun miércoles de ceniza.

hil-draun campana que tañe a muerto; tañido fúnebre. • Sin. *hil-kanpai*.

hil-kanpai tañido fúnebre. • Bateron bat hil dala abisatzeko kanpaikadak. Hildakua umia zanian kanpaikada arriñaguak jotzen ziran, errepikia, eta “aingeru-kanpai” be esaten jakon. Sin. *hil-draun*. Ik. *aingeru-kanpai*, *agonixako*, *albako*, *aramaittako*, *elixakuak emon*, *bedratziurrenak*, *su-kanpai*.

hode-kanpai campana que avisa de tormenta.

• Trunboia zetorrenian, hore-kanpaia jotzen zan elizetan, herrittarrak jakiñan gaiñian ipintzeko. Eibarren aspaldi galdu zan ohitura hau, baiña inguruko herri txikixaguetan (Soraluze, Aramaixo...) ointsura arte iraundu dau. Hode-kanpaian deira basarritarrak etxera juaten ziran; aberiak kortan sartu, eta kurutzian aurrian kandelak ixotzen ziran, Jaunari soluak eta baratzak gorde zeixazen erregutuz. Plazentzian, esate baterako, maietzeko Santa Kurutz egunetik irailleko Santa Kurutzera jotzen ziran. Lehenengo San Andres ermittan jotzen zan, Plazentziako herrittarrerri aditzera emoteko. Beste kanpaiak be San Andreskuari erantzutzen hasten ziran. San Andreskuak *Han-Han-Han...*; eta lasterrera parrokiako kanpai haundixak, draungadaka galdetzen ei zeban *Nun-da*, *Nun-da*; eta ondoren, mojen konbentukuak kanpai-jotze azkarraguaz *Teilla-tuan*, *Teilla-tuan*, *Teilla-tuan...* erantzutzen. Ik. *hil-kanpai*, *su-kanpai*, *draun*.

• *Nere denporia baiño lehenagokua dok hori, baiña egualdi txarra etorrenian, kanpaia jo eta jentia errezatzen ipintzen juen! Ez dein pasau ezer! Harrixak edo egualdi txarrak ez deixan garixa apurtu,*

kanpaiak! (JE).

iñuzente eragin hacer una inocentada el día de los inocentes.

• *Iñuzente eragin eta bialdu dot duako ardautara (TE).*

irrintzi grito al cantar o tocar “trikitixa”.

• Sin. *auji*, *lekaixo*.

• *Ai-ai-ai-ai-ai-í-jí-jí-jí!: trikitixan eitten da eta mendi-puntan eitten dana!; lehen mendi-puntan be kostunbria zan irrintzi bat! (NA).*

Ixu egun día del fuego resurrector. • Ixu egunian, Zapatu Santuan, mezetatik urten eta mutiko guztiak euren ixua ixotzen zeben, elixan bedeinkatutako suakin. Su hori etxerik etxe eruaten zan, etxe guztietako suak bedeinkatzeko eta urte guztirako babesa lortzeko. Urtaro aldaketan inguruko jaixen artian sartzen dittu Juanito San Martinek, kristautasunaren aurreko antxinako ohitura zaharrekin lotuta: Gabonak eta Sanjuanak udan eta neguan; Gaztaiñerre eta Ixu eguna udazkenian eta udabarrizan, bixak be bizirik Eibarren ointxura arte. Sin. *Su-barri egun*. Ik. *ixu* (1.1.3. atala).

• *Eitten zeben gehixenak, juan ta sua, ixua, txatal batzuk egurrana hartu, ta sua haintxe sartu ta, etxerik etxe, begixak erre biharrian... Granuja guztiak tunikia-ta erre biharrian haintxe erabili! Baiba! Ta ha senidietan ta euren zerian partidu. Ta harek sutara bota! Sua egon deixan bedeinkatua! (EA).*

jarkera postura. • Dantza kontuetan, politto dantza egitteko gorputza jartzen dan modua.

• *Han izaten ziran gero saltuak, jirak eta hanka bihurtziak, eta jarkerak milla emakume haren aurrian, hau oso bihurtu arte aureskolarixa lagun artera (TE).*

jazban 1 batería de música; tambor pequeño.

- Jatorriz 40-50 hamarkadetako *JazzBand*-etako baterixia; atabalari be deitu izan jako holan. Ik. *atabal*.

- *Bi izeten ziran, soiñojollia eta bera: berak txapak eta jazbana bakarrik. Eta iñoiz hori ez zan egoten eta soiñua bakarrik. Eta horrek mendi erromerixa guztietan bi soiñojole igual, baiña danetan trikitixak, dana sueltua! (NA).*

jazban 2 grupo musical. • Musika taldea, gehixenbat erromerixetakua.

jentil gigante de las leyendas. • Galdu dira aspaldi jentillen inguruko ipoiñak Eibarren, baiña Juan San Martinek badakarz jasota *Antzinako Eibar* liburuan. Horretako batek diño *jentillak* egarri ziranian, Arraten eta Illordon hanka bana ipintzen zebela, eskuak Karakaten, eta Maltzaga gaiñian makurtuta edaten zebela ura Deba ibaittik. Plazentzian diñuenez, Arizaga basarri inguruan dagan *Leizako Haitza* be, *jentillak* Atxolindik aballian jaurtittakua ei da. Ik. *Basoko Jaun, lamin, sorgin*.

jira vuelta, giro.

Juanito Txistularixa leyenda del cura cazador. • Euskal Herri osuan dago zabaldua hau ipoiñau. Herririk herri izena eta historia zeozer aldatzen dan arren, ipoiña hauxe da: ehizan egittia gustatzen jakon abadia ei zan Juanito. Egun baten, mezia emoten zeguala, diabrua erbi itxuriakin agertu jakon parian, eta mezia lagata, txakurrak hartu eta mendira urten ei eban. Harrezkero mendixan entzutzen da sarri, txistuka txakurreri deika. Batzuek ikusi be egin izan dabe. Sin. *Periko ta bere txakurrak*.

kaballerituen egun se le llamaba así al jueves.

kaiku kaiku; jersey típico de estilo vasco.

kajetola “membrillo que en cajas de madera

ERROMERIXATIK BUELTAN

Horrek ibiltzen ziran soiñojoillia eta bera, mendi-erromerixa guztietan. Batzuetan bata ez zan egoten eta soiñua bakarrik, baiña danetan trikitixak, dana sueltua. Juaten giñan abarketekin. Egun baten, eurixa ein dau; eta orduan gu nobixuak giñan... Jabierri edarra pasau jakon!, eta Eusebiori be bai... Udako euri zaparrada bat ein dau!, eta ez jakoz ba lokatz artian abarketak galdu Eusebiori! Abarketak galduta Eusebio lokatz artian!; abarketak galdu bail! Eta gure etxera etorri zan, abarketia eskuan eta ortotsik! Juan sukaldera eta abarkak eta galtzak emon eta Eibarrera! Eta Jabierri, zapata udakuak ekazen bai?, eta kartoia -orduan zapatak kartoizkuak- eta zapata guztia solte! Eta galtzia, lantzian behin holan tiratzen ei etsan, eta zapata guztia deseindal! Orduan egunian eiñ eban eurixa horraitio, eneel zer zan hal, eta Eusebio ortotsik, abarketak galduta lokatz artian! Iñarre eta Arikitxa bittartian, ez dakizu zelako lokatzak egoten ziran, eneel Gero, Maltzatic bueltan, gero, Jabier eta bixak bajatu zian, baiña han etorri zanian: “*Galdu ein jatak abarketia lokatz artian*”, eta ni jua barrura eta harek hanka haundixa ekan, eta ez dakitt zein abarkak etara netsazen, aittanak edo! Eta kaltzekin jantzi eta jua zan. Jabier oster, zapatak apurtuta, zuri-gorrixak, kartoizkuak; kartoia busti zanian dana apurtu! Bidia eguan Arikixatik behera, han beheko erreka zurora, Sagarteira. Hortixik! Gu eskolara be hortixik juaten giñan, handitxik... Lokatza bat bail! Buenoo! buenoo! Igual-igual bizi gara oin, jolin!

preparaban las confiterías para las fiestas de navidad” (TE).

kantu-papel hoja volante: “bertsos”, coplas... impresos en hojas sueltas.

• *Lehen eitten eben kantu-papela moduan, bersuak, batari eta bestiari eta bestiari... (NA).*

kaskajuen egun se le llamaba así al viernes.

• *Lehen Untzagan udan eguenetan eta domeketan musikia. Hantxe eitten genduan dantzan. Hantxe topau najuan nik nobixia! Ta eguena zan kaballero txikixan eguna. Eta barixakua kaskajuen eguna (EA).*

katia egin entrelazar las manos y realizar una cadena o cuerda para bailar la

sokadantza. • *Eskuak alkarri emon, sokadantzarako katia egitteko. Sin. sokia egin. Ik. aurrekua atara, sokia atara. • Aurrekua joten ekin orduko tanboliñak, -mutillak eitten eben katia eta mutill jatorrenak urtentzen eban erdira, ekarri zeixuen aurrera neskarik ederrena lagun biren erdixan (TE).*

Kofradixa egun día de la cofradía. • Arrate egunaren osteko domekan egitten da.

koko jantzi disfrazar(se). • Ald. *koko-moko jantzi*.

• *Karnabal aurreko astian, eguenian, Eguen Zuri izeten zan. Ta orduan ume txikixak jantzi [...]. Jentziak biharra eitten eban, baiña gurasuei gustatzen jakuen umiak jaztia basarritar, ta antxiñako andra zaharren zerekin. Ta tanboliña arratsalde guztian joten egoten zan, ta dantzan. Sobre todo andrak, ezta? Euren umiekin pozik haintxe! Ta Karnabal egunian, umiak igual-igual jazten ziran, Eguen Zuriko moruan. Ta orduantxe pintturak eta... Koko jantzitta, haixe izaten zan koko jaztia. Aratustiak izaten da domekia, astelehena ta martitzena. Ta eguaztena izaten zan Hauts-eguna. Handik*

garizuma guztian ez zan dantzarik egoten (TZ)

koko-txiki egun viernes flaco. • Ik. *aratuste*.

lamin tipo de bruja. • Ik. *Anbotoko Señoria, Basoko Jaun, sorgin*.

• *Lamiak eta lamiñak, gauza bat, siñiskera jentillak (TE).*

lekaixo grito de alegría típica de fiestas, romerías y celebraciones. • *Trikitixa*

joterakuan botatzen dan oihua. Sin. auji, irrintzi.

Letaiñako se dice de la fiesta que en Arrate se celebra el primer domingo de mayo.

maietzeko lorak devoción mariana del mes de mayo. • *Maietzian amabirjiñian omenez egitten ziran ospakizunak.*

• *Neskatilla guztiak, maietzeko lorak diranari eskerrak, afalostian urtetzen ekitzen detse (TE).*

makilla-dantza danza de palos.

• *Makillegaz egitten dan euskal-dantzia. • Guk eitten genduan danekua, banakua, biñakua, zortzikua, arku-dantzia, zintadantzia, ezpata-dantzia, makilla-dantzia eta aurrekua (GS).*

manta paño negro con que se cubría una sepultura simbólica en la iglesia durante el año que seguía al deceso del familiar, y sobre el cual se ofrendaba al pan y se consumía la cera de las donaciones que se hacían a la familia del muerto.

• *Famelixako baten bat hiltzen zanian elixan ipintzen zan zapi baltza. Beran gaiñian ogixa (olatia) lagatzen zan, eta bertan erretzen zan famelixari emondako argizaixa. Ogixa abadiandako izaten zan. Ik. argizai, asiento, gurrutxel, olata. • Elizan daukagun mantara juatia tokatzen jata gaur neri (TE).*

mantia jaso levantar la manta puesta sobre la sepultura de la iglesia al aniversario de la

muerte de un familiar. • Mantia asiento gaiñian ipini eta urtebetera kentzia. Bes. *manta-jasotze*.

martxando egin hacer novillos. • Sin. *sasieskola egin*.

matraka carraca. • Egurrezko tramankulua; Aste Santuan musikarik eta kanpairik ezin zan jo, eta *karrakia* erabiltzen zan mezetara deitzeko, eta espirituetatik babesteko. Ik. *txalupeta*.

• *Jeneralian elixetara juaten ziran ta matrakia jo. Hori Eguen Santuan eitten zan, matrakia. Zegaittik eze Aste Santuan elixiak funtziño haundixak eitten dittu, ezta? Ta zelan kanpairik ez zan joten, ba elixan joten eben Aste Santuan txalupetia ta matrakia. Funtziñua zelebratzen daguen artian izeten zan, abadiak altaratik “da-da”; ba atzian jarri mutillak, gaztiak, gazte samarrak, ta “da-da” bestiakin batera. Bai, kanpairik zelan ez zan joten, ba... meza nausixan txalupetia ta matrakia, umiak Aste Santuan (TZ).*

mormorreko entierro de la gente muy pobre.

• Dirurik ez zekan jentiaeren elizkizunak ez ziran kantatzen; abestixak mormorrian esaten ziran, eta hortittik izena. Aste Santuan egitten ziranak be mormozkuak ziran, sasoi horretan ezin zalako kantau. Ald. *mormozko entiarro*. Ik. *elizkizun, entiarro zibil, primerako entiarro*.

mosu-kitarra filarmónica, armónica.

• *Ni umia nitzanian, mutillak, danak horixe joten, mutiko guztiak, tturri-tirri-turri-turri... Eta halaxe izan be, mosu-kittarria (NA).*

Natibittate día de Navidad. • Abenduaren 25a. Ik. *Gabon-egun, Gabon-gau*.

neska-laguntza cortejar; acompañar a la chica hasta su casa.

olata oblea, oblata; pan que se ofrecía en la

sepultura simbólica del familiar fallecido, en la iglesia, durante el año que seguía al óbito. Ik. *argizari, asiento, gurrutxel, manta*.

• *-Ogirik eta andrarik bage izan laikiala deritxozu gizona, Joxe Manuel; zuk hainbeste ume izan dittuzun horrek? -Bai, Abade Jauna; olatiakin eta loibatzakuagaz (TE).*

Otsoko personificación del lobo en las fábulas. • It.TE.

pandero pandero, pandereta. • Ald. *fandero*.

• *Orduan fanderuakin bakarrik eitten zan dantza. Soiñurik be ez jeuan. Jakin bez iñork. Fanderua jo, kantau, ta dantzan ein. Ta abadiak, illundu ta gero dantzan dabizela trikitrixa, juan ta fanderua kendu! Aramaitakua pasauta dantzan dabizelako! (JE).*

pandero-jole panderetero/a.

Patxi Infarnuko “Pedro Botero”; personificación del diablo.

Periko ta bere txakurrak leyenda del cura cazador. • Sin. *Juanito Txistularixa*.

• *Periko zan abadia, kazarixa. Mezia emoten euan, eta elixan, mezia entzuten, beste kazari batzuk euazan. Ta Perikok, han onduan eukazan kazako txakurrak. Ta hasi zian zaunkaz, erbixak pasatzen-ero, ta erbixei zaunkaz. Ta mezetan euazan kazarixok, mezetatik urten ein eben, erbixori harrapatzera. Periko horrek segidu eban mezia emoten, ta atzera be bere txakurrak zaunkaz; ta pentsau eban “han! nere txakurrak harrapau juek ba erbixa!” Ta mezia laga, ta kazara juan zan bera be, kazia hainbeste gustatzen jakon-eta. Horregaitxik, kastigua ipiñi etsen, mezia emotetik kentzia, ezin gehixago mezaik emon izetia. Ordutik, gehixago ezin izan eban mezaik emon. Urkon ta Anboton ta... kondenauta geratu zan betiko, ta*

Soka dantza Untzaga plazan 1999ko sanjuanetan.

Anbotoko Señorían lagun ein zan. Ta esaten da: “han doiaz hegaran, Periko ta bere txakurrak” (MA).

primerako entiarro entierro de primera.

- Elizkizunetan, diruan arabera, primerako, segundako eta terzerako entierruak egoten ziran; eta dirurik ez zekenendako *mormorreko entiarruak*. Ik. *elizkizun, entiarro zibil, mormorreko*.

putz-erroskillak rosquilla.

- *Mendaroko putz-erroskillak erromerixetan saltzen ziran (TE)*.

sanandresak fiestas de San Andrés; sanandreses. • Azaruaren 30a; Eibarko patroian jaixak.

sanbartolomiak fiestas de San Bartolomé.

- Abuztuaren 25a; Elgoibarko patroian jaixak

San Blas San Blas. • Otsaillaren 3an. Egun honetan opil berezixak, *sanblasak*, egitten dira etxietan gero elizan bedeinkatu, eta

gaixotasunetatik babesteko. Mende hasierara arte San Inesen bedeinkatzen ziran; harrezkero, San Andres parroixan. Santa Ines, Markeskua eta Kaskarraingua basarri bittartian, gaur egun Polikiroldegixa dagan inguruan zeguan. Opillak zamau edo zapi zuri baten batuta eruaten dira. Batzuetan zapi azpitan sokatxo batzuk be eruaten dira, gero eztarrixan ipintzeko. Bedeinkatutako sanblasak eztula osatzen laguntzen dau, eta zapixa bera saman ipinitta be eztula samurtu egitten da. Orain gitxira arte eskoletan jai izaten zan.

sanblas torta, pastel de San Blas. • Gaur egun ezagutzen diran bakarrak anisakin egitten diranak dira, gaiñian zuringo eta azukrez egindako ore zurixa daroienak. Badirudi sanblas-opil klase hori barrixa dala. Lehenago ogi “gozatu” modukuak ziran; hau da, ogixa antzera egitten zan,

baiña azukre eta esne pixkat botatzen jakon, eta gaiñian frutak: mahaspasak, sagar zatixak...

sanblas-opil torta, pastel de San Blas. • Ald. *sanblasko-opil*.

• *Tartia noiz jan dot ba nik oin hurrengo?, ia!, sanblas-opilla be ez neban jan! (NA).*

sanjuanak sanjuanes; fiestas de San Juan, los días 23, 24 y 25 de junio.

San Juan bezpera víspera de San Juan, 23 de junio.

San Juan egun día de San Juan, 24 de junio.

• *San Juan bezperan orduan eitten zan sua. Solo bakotxian su bat e! Zenbat solo daren, hantxe, ta gero kurutziak ipiñi solo ertzetan, lau ertzetan, ta urte guztian egoten ziran. Etxian be ipintzen ziran kurutzak ate sarreretan. Gero, "San Juen, San Juen kantau". Ta bedinkatzen zan sobria, aurtengo sobria: kipulia, berakatzza, porrua, baba lorak, larrosak eta dagozenak. Garixa ta artua bedeinkatu! Ta gero ha gorde hurrengo urterako. Hurrengo urtian gero, ha botatzen jakon suari, su bedeinkatu izan deiñ. Harekin bota su guztieri pusketatxo bana su bedeinkatu izan deiñ (AJKE). / Ointxe San Juanetan ez. Oiñ gitxi ikusten da halako saltua, baiña lehen bai. Lehen, ni gaztia nitzanian, gizonetzkuak eta pun! Ta pasatzen eben gaiñetik! Baiña jentia listotu ein da... Sua ta ura beren neurrixan (AJKE).*

San Juan txiki día siguiente al día de San Juan, 25 de junio.

sanmigelak fiestas de San Miguel.

• Iraillaren 30ian. Agiñako jaixak
• *Lehen ez zan karamelorik eta letxarrerixarik oingo moduan baiña sanmigeletan joten genduzen atrakoi edarrak...! (JML).*

sanpedruak Festividad de San Pedro, 29 de junio. • Orain gitxira arte jai izaten zan Eibarren, gehixenbat Urkizu inguruan: bertsolarixak, herri kirolak... Antxiña, sanpedruetan iñuzenteren bat aukeratzen zan egun horretan alkate izan zedin.

santixauak santigos, 25 de julio; fiestas de Ermua.

santutxu humilladero; capilla pequeña con la imagen de un santo. • Ald. *santutxo*.
• *Agiña aldian dago santutxu bat, San Roman inguruan. Han, bide zaharran albuán, San Ildefonson santutxua (EA).*

sasieskola egin hacer novillos. • Sin. *martxando egin*.

serora sacristana, mujer que cuida de la iglesia. • Seroren arduria zan ermittak zaintzia, liturgixak antolatzia, eta kasu batzuetan baita hode-kanpaiak eta su-kanpaiak jotzia.

serora-etxe casa de la serora.

soiño acordeón. • Ald. *soiñu*. Sin. *filarmónica*. Ik. *mosu-kitarra*.

soiñu-dantza fiesta en que hay música y baile.

• *Indianua etorri dala ta Eltzartzara, Azitaiñen soiñu-dantzia dago (TE).*

soiño haundi acordeón.

soiño txiki acordeón pequeño, acordeón diatónico.

soiño-jole acordeonista. • Soiñu handixa joten dabena Sin. *soiño-jotaille*.

soiño-jotaille acordeonista. • Soiñu handixa joten dabena Sin. *soiño-jole*.

soka cuerda de *dantzaris* que bailan el *aurresku*. • Aurrekua dantzatzeko dantzariak alkarri eskua emonda osatzen daben katia. Sin. *katia*.

• *Gero eitten genduan trikitixan, dantzan, aurrekuan soka tokautako parejak (GS).*

sokadantza danza tradicional consistente en una cuerda formada por bailarines entrelazados. • Jatorriz edozein jai edo erromerixatan egitten zan dantza. Gaur egun jai egunetako dantza rituala da: egun haundixetan egitten dana eta agintarixak *aurresku* dirala. Eibarren gerra ostian hasi zan galtzen eta 1967xan egin zan azkenengo aldiz; 1994an berreskuratu zan eta orain urtero egitten da San Juan egunian. Sin. *aurresku, esku-dantza*.

sokia atara salir a la plaza encabezando la cuerda de *dantzaris* para bailar la *sokadantza* o *aurresku*. • Sin. *aurreskua atara*.

sokia egin entrelazar las manos y realizar una cadena o cuerda para bailar la *sokadantza*. • Eskuak alkarri emon, sokadantzarako katia egitteko. Sin. *katia egin*.

• *Aurreskurako, neska-mutillak, alkarri eskutik oratuta, eitten dabe sokia (TE)*.

solte baile suelto. • Ald. *dantza-solte, suelto*.
• *Mendi-erromerixa guztietan igual bi soiñojole, baiña danian trikitixak, dana sueltua! (NA) / Arrate egunian be sasoi baten ez zan egoten agarraurik, bakar-bakarrik dantza-soltia, bestia prohibiduta eguan (EA)*.

soluan beherako pasacalles. • TE-k jasotako berbia; badirudi, erromerixak amaitze aldera jotzen ziran kantueri esaten jakuela.
• *Azkenian soluan beherakua jo eben erromerixia amaitzeko (TE)*.

sorba ramo de San Juan. • Ortuari eta lorakin egitten da erramilletia. San Juan egunian bedeinkatzera eruan, eta urte guztian etxia babestuko dau. Hurrengo urteko sanjuan suan erreko da. Ald. *sobra*.

• *Sanjuan sorbia eitteko larrosia, lirisua, mielua, garixa, artua, berakatza eta kipulia*

erabiltzen genduazen (EA). / Lorak batzen genduzen San Juan sorbia eitteko geuk. San Juanetako sorbia bedeinkatzeko. Krabeliña txiki-txikixa, eta gero hari berakatza-ta, kipulia-ta, garixa-ta, artua-ta... Horrek gehitzen jakozen hara sorbiari, eta ha gero Arratera bedeinkatzera (AJKE).

sorgin bruja. • Inguruko herrixetan jaso dogunez, Eibarren suzko armak egitten hasi ziranian desagertu ei ziran sorgiñak hemen inguruko mendixetatik. Hala ta guztiz be, beste berba batzuetan geratzen da lehenago bizi-bizirik zeguan siniskeren aztarrena, toponimuetan (*sorgin-zulo*) zein landara izenetan: *sorgin-bedar, sorgin-ida, sorgin-itxuski*... Itxuria antxiña-antxiña sorgiñak orrazteko erabiltzen zeben kardulatzari be *sorgin-orrazixa* esaten jako. Ik. *Anbotoko Señoria, Basoko Jaun, jentil, lamin*.

• *Kurutzia eiñ egurrakin, erramua sartu bertan, eta atian josi ultziakin. Atian ipintzen zuan, etxiak suertia euki deixan, sorgiñak-eta kentzeko. Lehenago sorgiñak eguazen! Ez dozue entzun sekula sorgiñik? Lehenago, gure aittak sorgiñen ipuiñak demasak kontatzen zittuan! Sorgiñak abadiak ipintzen zittuen, jendiari fedia emon deixon. Etxietara juan, kate haundixekin; ta sorgiñak ziralakuan, errezatzen danak belauniko. Edo bidera urten izara haundi bategaz tapauta, jentia billurtzeko... Abadiak ipinittako gauzak zittuan horrek. Gero hau etorri zuan, pistola bai? Eta pistola etorri zanian, orduantxe amaittu zittuan danak horrek. Pistoliak akabau zittuan danak! Baiña lehenago sorgiñak? Sorgiñekin billurtuta jentia! Ene! Ta Anbotoko Señoria lehengo zaharrak be sentitzen juen. Baiña hori be izan bihar zuan tranpia: nik entzunda dakat aittari, arrano zaharrak hartu, su*

2.2.2. Herri kirolak

Bigarren zerrenda honetan herri kirolen inguruko lexikoa jaso dugu, batez ere kirol hauena: antxitxiketa-jokoa, karga-jasotzea, probak, aizkora-jokoa, boleta-jokoa eta pilota. Kirol eta modalitateen izenak ez ezik, jokatzeko tresnen izenak, postura kontuak, eta abarrak ere bertara ekartzen ahalegindu gara. Gainera, herri kirol ez diren beste kirol batzuetako berba gutxi batzuk ere hementxe jaso ditugu, esaterako futbolaren ingurukoak.

Gaur egun erdi-galduta dauden arren (pilota da salbuespen bakarra), gizaldietan zehar eta azken 100 urteotan bereziki, jokoak garrantzi handia izan du herri gehienetan. Itxura batean baserri giroari lotutako zerbait bada ere, Eibar moduko herri industrial batean ere ospakizun handiak ziren adari-topekak, idi-probak, antxitxiketa-jokoak eta oilar-borrokak. Hainbat ziren joko horietan modu batean edo bestean parte hartzen zutenak, eta are gehiago postura eta trabesetan parte hartzeko beti prest zeudenak.

Gaur egungo eibartar gehienontzat mundu ezezagun eta arrotza den hori, bizi-bizirik egon da 1950-1960 bueltara arte. Aipagarriak, besteen artean, oilar-borrokak eta boleta-jokoa, Eibarrek kirol horietan zaletasun berezia izan duelako. Horren lekuko jaso dugun hitz kopuru luze samarra, eta kirol horietatik eguneroko bizitzara pasatu diren hitzen zerrenda, besteak beste oilar-borrokatik hartutako “*kukurrukua bota*” (desafiar, hacerse el valiente...) eta “*karraskadia jo*” (rajarse, achantarse, acobardarse...).

adari-joko juego de carneros. • Sin. *adari-topeka*.

adari-mutil preparador de carneros para pelea; aficionado a peleas de carneros.
• *Eugenio Arikitxa be adari-mutilla zuan; Eltzartzako Paulo be bai; eta Narru, eta Erdiko, eta...! (NA)*.

adari-topeka juego de carneros. • Sin. *adari-joko*.

aizkora-joko concurso de hachas, cortando troncos. • Ald. *aixkora, axkora*.
• *Proba ipuin batzuk esatera eta gero hortik harri-jasotze eta aixkora eta danera pasauko gara orduan. / Aixkoria sasoi baten pixkat galduta egon dok (NA)*.

alde diferencia; distancia. • Sin. *tarte*.

antxitxiketa joko carrera de atletismo.
• Ald. *antxitxiketa-karrera, antxitxiketa, karrera*.
• *Sanjuanetan danetik egoten zuan: idi-*

probak, bizikleta-karrerak, antxitxiketia, karga-jasotziak... Kanpotik be etortzen zittuan Eibarrera (BA).

antxitxiketalari corredor de atletismo.

• *Antxitxiketalarixa, onena, Luis Bolunburu. Gero etorri zan Simon Aldazabal be. Baiña lehelenguetarikua eta onena Luis Bolunburu izan zan. “Alejo” esaten etsen hari (EA)*.

arradan mover la piedra en un solo tirón.

• *Probetan, harrixa tirakada bakarraz mobitzia. Ik. hautsixan*
• *Arradan eittia dok, ba, tirakada bakarrian eittia; tirakada barkarrian eindako bidia dok arradia. Eta esaten zuan “indar haundiko idi paria dok hori! Ultza guztiak arradan ein jittuk!” (Tr)*.

arrio espantada, huida. • *Oillarrak edo adarixak atzera egittia, bildurto eta burrukiari iges egittia. Ik. karraskadia jo*.

OILLAR-BURRUKAK

Hamen zeguan beste afiziño bat, oillar-jokua; hamen, Astelenan. Astelenan domeka goixetan, bigarren gradan, hantxe. Etortzen ziran Ermutik eta danetik. Ta oillarrak soltatzten zeben, ta jo-ta alkarrerri hillaz. Oillarrak, jokokuak, gogorak diraz! Hamen Txopak zekazen oillarrak. Mejikora-ta saltzen zittuan, ta Santanderetik etortzen ziran. Oillar haundixa zekan harek, ta gure oilluok aidian erabiltzen zittuan! Ta behin batek ostu ein zetsan arrautza bat Txopari, ta neri emon zestan. Ta nik suegruari emon ta hazi ein genduan, ta ha oillarra Arnobatera jua zan, Mendaroko basarri batera. Gabillariakin karrerarik ein ezin -txittak danak eruaten zittuan- ta kanbixau eban bildots bategaittik. Ta gero jua giñan basarrira, ta esan eskun gabillaria etorri bai? ta ein burruka demasak, ta gabillariak hanka! Ha zeguan lekuan gabillariarik ez!

Angel Albizuri

PROBALEKUAK eta IDI-PROBAK

Probalekua Arraten lehen? Bai zera! Geure aitta zanak ein eban Arrateko kaltzadial Kuarentaisinkuan edo! Ni mutil koskorra nitzalal! Orduantxe hasi zittuan Arraten probak. Lehenago ezebez! Lehen Eibarren probak korrida-plazan! Ni ez nok akordatzen, sekula jua naixenik bez, baiña lehen korrida-plazan jua kalzadia! Probalekua! Lehen danian, e? Elgoibarren be bai, ta Markiñan, ta... Elgoibarren be hantxe jua, errekonduan. Herri danetan! Plaentxian ez zua egongo igual. Elgetan be ez dot ni sekula ikusi kaltzadarik, probalekurik! Baiña Elgetan be geu izan giñan probetan! Ez zua egongo, baiña, ba: "probak ipini bihar jittuagu, ta nun ipiñi bihar jittuagu?" Ta hortxe ipiñi, markau, ta festejua ipiñi! Agiñan be beti egongo zan. Agiñan ezaututa nagok ni hiru lekutan: ataixan be bai, han asko, elixaurrian behera be bai... Gaur hamen igual, ta bixar ataixan, ta... Gero kaltzadia ein jua "Sanromanek". "Sanroman" alkate zala, Joxemari alkate eguala ein zan kaltzadia, Debatik harrixa ekarritta, porlan

arriolari cobarde; se dice de los carneros y gallos que rehuyen la pelea.

• *Basarriko oillarra, haundixa eta arriolarixa (TE).*

asto-proba prueba de arrastre de piedra tirada por burros o mulos. • Ik. *gizon-proba, idi-proba.*

azpijana emon dar determinado efecto a la bola. • Boleta-jokuan erabiltzen dan esakeria. Ik. *boleta, burpilla emon, gainjana emon.*

baratero baratero. • Boleta jokuan bolia batzen daben laguna; jatorriz, frontoiko edo bolatokiko sarixa jasotzen zebana.

• *Urte askuan izan zan baraterua eta iñori ez zetsan parkatzen harek baratua. / Bolatokixan, pelota-lekuan eta kartetan, baratua edo sarixa ordaintzen jako jabiarri edo honen ordiazkuari (TE).*

barato premio que se paga en los lugares de juego al dueño o el arrendador. • It. TE.

bat (bi, hiru) baietz apuesta a que no se echa un (dos, tres) *txirlo(s)*.

bat (bi, hiru) ezetz apuesta a que sí se echa un (dos, tres) *txirlo(s)*.

besatira entrecruzar las patas los bueyes o animales que van atados en el yugo al no poder con la carga; rehuir la carga cruzando las patas y echándose hacia fuera.

birlo bolo. • Erab. Eibarren normalian *txirlo* erabiltzen da. Sin. *txirlo*.

bola bola en el juego de bolos.

bola haundi bolo grande.

bolaleku bolera. • Sin. *bolatoki*.

bola txiki bolo pequeño.

bolari jugador o aficionado a los bolos.

bolatoki bolera. • Sin. *bolaleku*.

• *Bolatokixak hamen inguruan, ba, Arrazolan bai. Txontan be bai, ta ermitten inguruan beti. Ta gero Azitaiñen. Azitaiñen*

famosua. Jente askok eitten eban. Ni neu ez naiz sekula bolarixa izan, baiña bolari asko zeguan hamen. Bueno...! (PE).

boleta bolos, el juego. • Ik. *azpijana emon, birlo, boletan egin, bolia agindu, burpilla emon, erdikuts, gainjana emon, gain-huts, hankageldixan bota, hiru-txirlo, ohol-huts, txirlo.*

boleta-joko juego de bolos. • Erab. Beste herri batzuetako *bola-jokua* Eibarren *boleta-jokua* da.

boletan egin jugar a bolos. • Erab. Eibarren ez da *boluetan egin* esaten.

bolia agindu tirar la bola con poca fuerza.
• Boleta-jokuan bolia indar barik, suabe-suabe bota. Bota baiño, juaten laga. Ant. *bolia bota.*

bolia bota tirar con fuerza. • Indarrian bota. Ant. *bolia a(g)indu.*

burpilla emon dar efecto a la bola.
• Gehixenbat boleta jokuan erabiltzen dan

esakeria, baiña bestela be erabiltzen da (foballian edo beste edozein jokotan). Ik. *azpijana emon, gainjana emon.*

erabagigille árbitro en competiciones deportivas. • It. TE. Sin. *piratzaille*

erdikuts quedarse sólo el txirlo del medio en pie. • Boleta-jokuan erdiko txirlua zutiñik geratzia. Ik. *boleta, gain-huts, ohol-huts.*

foball futbol. • Erab. Eibarrera berihala heldu zan futbol zaletasuna; 1912 ingururako Otolerdiko zelaixa erabiltzen zan partiduak jokatzeko. Egunkarixetan inglesezko berbia irakorri, eta bardin hasi ziran ahoskatzen orduko eibartarrak, gaur arte. Horren antzera Eibarren oso normalak diran *referixa* (árbitro) edo *orsaixa* (fuera de juego). JME-k be ohar honekin dakar: “*Hala deitzen diote oraindik adin puskateko plaentziar-eibartarrek*”.

frontoizar frontón viejo. • Txantxa-zelaixan zeguan Frontoizarra. XX gizaldi hasieran

Indalecio Ojangueren Fundoa. Eibarko Udal Artxiboa.

Idi-probia Eibarko korrida-plazan, 1930 inguruan.

Arrateko zelaian daguan probalekua eta probarrixak.

Astelena egin aurretik bertan jokatzen ziran pelota-partido guztiak; gerora be, horixe izan da urtietan Eibarko herriko frontoia, 2000. urte inguruan bota zan arte. Ik. *pelotaleku*.

• *Udan sobretodo ni juaten nitzan beti frontoira bostak bost et' erdiak inguruan goixian, ta pelotan. Ofiziua ikasten hasi giñanian jaikitzen giñan goixian, goixian-goixago. Ta haintxe juntatzen giñan danok. Gero sei t'erdietarako biharrera. Ni nitzan "el número uno"! Pentsaizu, hamasei urte nekazen eta anunziua [ipini genduan] periodikuan: 'badago hamasei urtekorik Eibarren jokatzeke Frontoizarrian?' Ez zan presentau iñor bez. Pentsaizu, etxian ez gendun guk pagarik hartzen, baiña nik hamalau urtetik aurrera pagia, domeketako pagia: domeka goixian jokatu partidua, bai? ta hantxe pare bat pezeta (TZ).*

gainjana emon dar determinado efecto a la

bola. • Ik. *azpijana emon, burpilla emon.*

gain-huts fallar el lance en los bolos.

• Boleta-jokuan bolia oholian sartu, baiña txirlorik jo ez. Ik. *boleta, erdikuts, ohol-huts.*

galtzada plaza empedrada en donde se celebran las pruebas de arrastre de piedra.

• Ald. *kaltzada, kalzada*. Ik. *probaleku*.
• *Afiziñua oin baiño haundixagua. Lehen Eibarren jeuan kalzadia korrida-plazan. Eta Ermuan eliza aurrian eta udaletxe aurrian eitten zittuan probok. Beste herri askotan be bai, galtzadia eguan lekuetan (Tr).*

gizon-proba prueba de arrastre de piedra tirada por personas. • Ik. *asto-proba, idi-proba.-*

• *Beste domeka goiz baten hiru milla kiloko (sic) harrixakin gizon-probia be ikusi genduan, idirik barik, e?! , eurak, mano-a-mano gizonak bakarrik Eibarko korrida-plazan (NA).*

- hankageldixan bota** lanzar a pie parado, sobre todo en el juego de bolos, pero también en lanzamiento de barra vasca, etc.
• Ik. *boleta*.
- harri-jasotzaile** levantador de piedras.
• *José Retolaza, Iturrino, fama haundikua zuan hemen, harri-jasotzailliak preparatzen, aixkolarixak eta idi-probak (NA)*.
- harri-jasotze** levantamiento de piedras, deporte rural.
- hautsixan** transversalmente, de lado, en pruebas de deporte rural; arrastar oblicuamente la piedra, primero hacia un lado y luego hacia otro. • Ald. *hausixan*.
Ik. *arradan*.
• *Harrixa ibilixan, zuzen tiraka eruan ezin danian, alde batera hautsi eta geldittu. Hurrengo beste aldera hausten zuzendu eta aurrera bidian jarri. Zuzen aurrera ein ezin bada, hautsixan ein bihar ultzia! (Tr) / Idi-pare hau indarrez urri dabik! Hautsixan baiño ezin jok aurrera ein harrixaz! (Tr) / Ni gaztia nitzanian akordatzen nok...,lau milla kiloko harrixakin ikusitta nago probak. Orduan, izaten zuan arrada txiki bat ein eta gero hausixan ultze bi ein eta, probia irabazi! (NA)*.
- hirutxirlo** bolos, modalidad de tres txirlos o birlas. • Gure inguruan gehixen jokutzen dan boleta-jokua. Herreskadan ipinittako hiru txirlokin jokutzen da. Ik. *boleta*.
- hormabiko** dos paredes en el juego de pelota.
- idi bakarrian** prueba de arrastre por un solo buey.
- idi-proba** prueba de arrastre de piedra tirada por bueyes. • Ik. *asto-proba, gizon-proba, proba*.
- idi-probalari** boyero, carretero en las pruebas. • Ik. *idizale, probalari*.
- idizale** aficionado a los bueyes y a las pruebas de bueyes. • Ik. *idi-probalari, probalari*.
- joko** apuesta. • Ik. *kontrafabore, postura, trabes*.
• *Jokua hutsagaittik galdu genduan*.
- karen** estaca que se fija a la piedra en las pruebas de bueyes. • It. *AZ*.
- karga-jasotze** levantamiento de peso. • Gaur egun harrixa jasotzen da gehixenbat , baiña lehen ingudiak, zorruak... be jasotzen ziran.
- karraskadia jo** en las peleas de gallo, acobardarse uno de los contendientes y dejar la pelea; rajarse, huir. • Oillarrak bildurtzen danian joten daben kantutik dator izena, “*kukurruku*” egin biharrian “*karraskadia*” botatzen dabelako burrukia galtzen dabenian. Erab. Oillar-jokuetatik hartuta, eguneroko beste kontu batzuetarako be erabiltzen da esakera hori, atzera egin daben lagunaren jokaeria adierazteko. Ik. *arrio*.
• *Harek be, alperrik goittik ibilli, karraskadia jo dau azkena baiño lehen. / Kukurruku arrua aurretik; gero karraskadia (TE)*.
- karretero** boyero, carretero de las pruebas de arrastre de piedras.
• *Gure sasoiari gehixen ibilli diran karreteruak Markiñako Leoia eta Berritxuko Agustin; oiñ erretirauta dagoz bixak (VA)*.
- kaskara-batze** juego rural de recogida de la cáscara del maíz. • Ald. *arta-kaskara batze*. Sin. *txokor-batze, txorokil-batze*.
• *A! Kaskara-batzia! Holan, hartu ta bota zestora ta beste bat hartu ta bota hara. Hori guk ez gendun eitten, baiña ikusi bai Arraten ta, jaixetan ta... Zeiñek bizkorren batzen daben, haretzek irabazten dau jokua (AJKE)*.
- kontrafabore** tipo de apuesta, la que se

Eibarko raketistak 1930 inguruan.

realiza entre los competidores. • Joko baten (boletia, idi-probak...) parte hartzen daben lagunen arteko birek alkarri egindako posturia; ez ikusliak egindakua.

Ik. joko, postura, trabes.

• *Juan zan astian irabazi najittuan 1.000 duro kontrafore.*

neurrira jokatu apuestas con “handicap”; apuestas que se hacen teniendo en cuenta el peso y el volumen del ganado.

• *Oingo probetan idixak 1.100 kilotan sartu bihar bajuek, esate baterako, eta neurrixa 16 arruakua pariandako. Neurrixa jokatzen juek. Handik gorakueri kargia ezarriko jakuek: gorutz eindako ontza bakotxagaittik, kintxal bateko kargia (Tr).*

ohol tabla sobre la que se lanza en el juego de bolos.

ohol-huts no acertar sobre la madera en el lance de la bola. • *Ik. erdikuts, gain-huts.*

oillar burrukalarari gallo de peleas. • Sin.

oillar ingles.

oillar ingles gallo de peleas. • Oillar-burruketarako erabiltzen zan oillar klasia, basarrikua baiño burrukalarixagua eta gogorragua. Sin. *oillar burrukalarari.*

oillar-burruka juego de apuestas con gallos de peleas. • Sin. *oillar-joko.*

• *Oillar-jokuak?! lehen asko oillar-burrukak hamen inguruetan!, Eibarren eta Ermuan eta... (AA) / Oillar burrukalarixeri gangorra moztutzen jakue, heldu-lekurik ez deixen euki (TE).*

oillar-joko juego de apuestas con gallos de peleas. • Sin. *oillar-burruka.*

oillartoki gallera (para gallos de peleas).

• *Sumendixak Txirixo-kalian eukan oillartokittik, irabaztaille askok urtetzen eben (TE).*

ondu superar, ganar. • Sin. *tapau.*

palanka-jaurtitze lanzamiento de palancas de hierro.

palankari lanzador de palanca.

parra jo desempatar.

pelotaleku frontón. • Erab. *Frontoia* gehixago erabiltzen da. Ik. *frontoizar*:

piratzaille árbitro en competiciones deportivas. • It. TE. Erab. TE-k daka jasota berba hau, ohar batekin: “*Juez, árbitro, en competencias deportivas del tiempo escolar*”. Gaur egun, foballan kasuan behintzat, gehixago erabiltzen da *referi*. Sin. *erabagille*. Ik. *referi*.

pirau arbitrar una competición deportiva. • It. TE.

• *Ez eban ondo pirau ha tantua, piratzallia ez zalako zuzena (TE)*.

pitxada dejada en el juego de la pelota.

• Pelota jokuan egitten dan dejadia. Bes. *pitx egin*.

• *Atzeko kuadruan zeguala Retegik pitx ein, eta Arretxe ez zan aillegau (Lasp)*.

plaza plaza de pruebas. • Sin. *probaleku*.

• *Plaza errezak eta zaillak dagozak. Harrixak galtzariari gehixago edo gitxiago eusten detsan araberakua. Batzuetan, harrixak, ibili ahala berotu eta bildurgarri eusten detsa galtzariari. Eta hautsixan dabizenian esmerillan lako txinpartak ikusten dittuk (Tr)*.

postura apuesta. • Erab. Eibarren ez da *apostu* esaten. Ik. *joko, kontrafabore, trabes*.

• *Egurren neurrixa, ba, gehixenetan, kanpeonatuetan, ta premixuak daren lekuetan, gehixenetan berrogetabost ontzatik hirurogei ontzarakua. Hortxe! En-jeneral berrogetabost ontza, berrogetamalaukua, ta hirurogeikua. Horretxek gehixenak posturetán. Baiña gero, egoten dok, noixian behin, ba,*

postura espezialak, edo... Naparrak giputxen kontra... Diru askoko posturak, eta hor igual apartatzen dittue hirurogei ontzakuak hamar egur, ta larogeikuak igual beste hamar (NA).

proba prueba de arrastre de piedra, generalmente de bueyes. • Ik. *asto-proba, gizon-proba, idi-proba*.

probalari boyero en las pruebas de bueyes.

• Ald. *probari*. Erab. TE-k diñuanez, *probari* zan bere sasoian gehixen erabiltzen zan berbia, “*más común*”. Ik. *idi-probalari, idizale*.

probaleku plaza en donde se celebran las pruebas de arrastre de piedra. • Probak egitten diran plaza. Sin. *plaza*. Ik. *galtzada*.

probarri piedra usada en las pruebas de bueyes.

• *Gaur burpilla erabiltzen da idixak probetarako entrenatzeko; lehen, ba,*

Agiñako “*Sakristaukua*” palankari ezaguna. 1930 inguruko erretratua.

probarrixa edo trongua edo zeozer... (NA).

raketista mujer pelotari que jugaba con raqueta. • Raketiakin jokatzan zebe andrazko pelotarixak. Eibar inguruan mordua jua ziran profesional jokatzera Madrid, Habana, Mexico edo Barcelonara, 1930-1965 bittartian gehixenbat.

referi árbitro de fútbol. • Ik. *foball*.

sega-joko concurso de corte de hierba con guadaña. • Segan nork gehixago ebagi posturia.

• *Areta gizon-proban be ondo, segan be bai, aixkoran be bai, Areta be ondo! (NA).*

sokatira deporte rural que consiste en dos equipos que tiran cada uno de un extremo de la misma cuerda.

• *Sokatiran lehen-lehen be eitten zuan; Artzeniegak euki jua ekipo gogorra eta behin Markiña aldekuok eta juntau, irabaziko etselakuan, eta harek jo-ta ixa bertara Artzeniegaraiñok eruan jittuan! (NA).*

tapau superar, ganar. • Sin. *ondu*.

• *Harrixa soltau arran, ta ixa ultze erdi eiñ. Eta gero haretxen bentajia eiñ, gehixago soltau ezin! Baiña harek be hausixan! Hausixan tapau! Ta pare bat miñutu sobrau! (NA)*

tartakarín pelota botona, saltarina. • Pelota jokuan, pelota ariñegixa. Ald. *tartakin*.

tarte diferencia; distancia. • Sin. *alde*.

tiki-taka jugar a pelota sin fuerza, con cuidado. • Pelotan egin indar barik, suabe. Ald. *txiki-txaka*.

• *“Txiki-txaka” esaten da iñoiz, hola pelotan-edo umien moduan dabizenian: “Txiki-txakian dabixaz horrek ala?!” indar gitxikin, curioso aurrian dabizenian, “txiki-txaka” (NA).*

trabes apuesta, básicamente la que se realiza sobre el juego de otros. • Ikusliak euren

artian egitten daben posturia; ez partaidiak. Ik. *joko, kontrafabore, postura*.

• *Idi bakarrian eindako trabesak be egoten zittuan. Idi bakarreko jokuak be izaten zittuan. Idi bakarreketan nardaixa atzian zabalagua izaten dok (Tr).*

trinkete trinquete, tipo de frontón cerrado con cuatro paredes. • XX. gizaldi hasierara arte Errebal kalia egon zan Eibarko trinketia.

trontza deporte rural en que se cortan troncos con una sierra grande de dos asideros.

txinga pesa.

txinga-eruataille deportista que practica el deporte de llevar pesas.

• *Eibarren?!: harri-jasotzailliak, aizkolarixak, txinga-eruatailliak... eta momentuan eguazetik onenak egoten ziran korrida-plazan. Lehen Eibarren probalekua korrida plazan jualan. (NA).*

txinga-eruate deporte rural que consiste en hacer plazas llevando pesas.

• *Ikusitta nago ni Eibarko korrida-plazia Martin Azpitarte Abontzak Amazabalegi anaiei txinga-eruaten jokatu etsenian be, jo-ta beteta! (NA).*

txirlo bolo del juego de bolos. • Sin. *birlo*.

txoko en el frontón, esquina entre frontis y la pared izquierda.

txokor-batze deporte rural que consiste en recoger cáscaras de maiz. • Sin. *kaskara-batze, txorokil-batze*.

txorokil-batze deporte rural que consiste en recoger cáscaras de maiz. • Sin. *kaskara-batze, txokor-batze*.

txostada no botar la pelota al pegar la esquina de la pared. • Pelota jokuan, pelotiak horma ertzian jo eta boterik ez egin. Bes. *txost egin*.

ultza plaza; medida en pruebas de arrastre y juegos rurales. • Ald. *ultze, untza, untze*.

2.2.3. Jolas eta jokuak

Atal honetara umeeek aisialdian erabiltzen dituzten joko eta jolasen izenak eta beraien inguruko lexikoa bildu ditugu. Definizio hori zabal hartu dugu, eta atal honetan sartu ditugu jolas giroko beste hainbat berba: igeriketarekin zerikusia dutenak, bizikletaren ingurukoak edota gorpuzkera jakin batzuk (*kukulumixo, hankalatraba...*).

Oraingoan ere, iturri nagusiak ahozkoak izan diren arren, derrigor aipatu behar dugu Imanol Laspiur zenak idatzitako “*Eibarrera jatorraren bidetik*” liburua, tarte zabala eskaintzen dielako jolas eta jokuei. Hainbat zalantza argitzeko balio izan digu, eta hemen sartu ezin izan ditugun azalpen sakon eta luzeagoak bertan aurkituko ditu irakurleak. Gaitzat haur jolasak dituzten beste liburu batzuk ere esku artean izan ditugu; bibliografia atalean denen zerrenda.

Batzuetan jolas eta jokuak nortzuek egiten zituzten jarri dugu; hau da, ea neskek edo mutilek jolasten edo jokatzen zuten. Horren helburua antzinako portaerak deskribatzea besterik ez da.

afariketa juego; juerga, diversión, cachondeo.

- Jolasa; gazte eta helduen artian, adar-jotzia eta txantxia. Ik. *jolasian egin, olgetan egin, txantxetan jardun*.
- *Gauzia benetan hartu biharrian, afariketan jardun dabe (TE)*.

afariketako de juguete. • Ald. *afariketarako*.

- *Nere lehengusuak pistola daka etxian; afariketakua baiña, e?!*

afariketan a comiditas; a papás y mamás.

- Janarixa prestau. Horretarako bihar dan guztia egiñaz. Normalian bat ama da eta bestiak umiak. Nesken jolasa izaten zan. Ik. *amatxoka ibili*
- *Bai, bai, afariketan eitten genduan. Basarriko jentia ez gendun eukitzen astirik, edo ganaua zaintzia edo astua zaintzia edo ha ekartzia edo hori ekartzia... Kalian, eskolan, errekreuan eitten genduzen harrapatzen, ezkututzen, gero paiñelua edo... Korapillua ein ta gorde ta “bero, bero, bero”. Hurrian badago “bero” daguela esan ta urriñian badago “hotz” (AJKE).*

aidezko buelta vuelta campana.

- *Eskillaran behera, aidezko bueltia ein neban (TE)*.

akulu bat, akulu bi,... palabras rituales del juego de las tabas. • It. TE. Ik. *tortolosean egin*.

amatxoka ibili jugar a papas y mamas. • Ik. *afariketan*.

andadora metra. • Tortolosean jokatzeo erabiltzen dan kristalezko bolatxua. Ik. *tortolosean egin*.

- *Andadorak ziran agarratzen itxurakuak (TE)*.

apone taba. • Jolasian ibiltzeko bildots edo ardixan hazurra. Erab. Eibarren *tortolos* eta *asaje* berbak erabiltzen dira gehixago. *Apone* berbia Agiñaga aldian erabiltzen da gehixago, eta tortolosean egitteko kantuetan be bai: “*Apone bat, apone bi, hiru apone, lau apone...*”. Sin. *tortolos, asaje*.

- *Hainbeste ume izanda.... Ene!*

Jolasian...! Pelotan ta harrapatzen ta ezkututzen ta... Oin baiño traste

Eibarko igarileku zaharra, Barrenengua inguruan zeguana, Ego erreka albuan. 1935 inguru.

gitxiagokin! Zera, kaniketan, ta gero aponiak esaten jakon, bildotsan... zuk ez dozu jakingo... Badakizu zer dan aponiak? Bai, tortolosak! Harekin, aponetan ta... (EG).

aratian egin nadar de espaldas. • Atzeruzka, gora begira igarixan egittia. Ik. *igarixan egin*. • *Eibarko ume guztien moduan, Torrekua aldameneko igarilekuan ikasi najuan igarixan. Bihar dan moduan ez jakixat, baiña erdizpurdi bada be, aratian behintzat eitten juat. Holan errezagua! (EA).*

Arimian salto nombre que tomaba un juego que se practicaba en un corro debido a la canción que se cantaba. • Garizuman txirringan egitten zan jokua. Katibua erdixan ipintzen zan, begixak tapauta. Harek harrapatzen zebana hurrenguan barrura. Ik. *txilindruan, txirringa*. • *Alkarri helduta kantatzen genduan: “Arimian salto. Herria bajo. Aizerixa. Ni*

miel. Parajian, parajian. Nontzat? Nontzat? Harrapatzen dabena berarentzako”. Hori Garizuman eitten zan; hori txirringia deitzen zan. Erdixan egoten zana, erdixan begixak tapauta, eta harek harrapatzen dabena, ha barrura gero! (AJKE).

arre, arre, mandako arre borriquito. • Ume txikixa altzuan hartuta, eta nagusixan hankak mobiduz kantatzen dana. • *“Arre, arre, mandako, bixar Tolosarako, etzi Panplonarako. Handik zer ekarriko? Zapata ta gerriko!”*

arraitxiko llevar a la espalda a otra persona. • Ald. *arretxiko, arrettiko, arreburrnixiko*. Bes. *arraitxiko eruan, arraitxiko ekarri, arraitxiko erabili...*

asaje taba. • Jolasian ibiltzeko bildots edo ardikixan hazurra. Sin. *apone, tortolos*. Ik. *tortolasetan egin*.

asajietan egin tabas. • Erab. Eibarren askoz

gehixago erabiltzen da *tortolose*tan egin.
Sin. *tortolose*tan egin. Ik. *apone*, *tortolos*.

astoka dólar • Astoka jokatzeko modu asko dagoz, baiña danen oiñarrixa zera da: katibua makurtuta ipintzen da, eta beste guztiak gaiñetik saltoka pasatzen dira, jokuan arabera gauza desbardiñak egitten. Orain gitxira arte jokatu izan da, azken urtiotan erderazko “*dólar*” izenakin ezagutu izan dogun arren. Jokuan arabera *medioka*, *saltalasoka* edo *kuartamantaka* be esan izan jako.

astoka-txixaka a burros. • Bikoteka jokutzen da. Bata bestian gaiñera igo, hankalatraba edo arretxiko, eta bikotien artian ia zeñek zein lurrera bota jokutzen da.

atoru bat, atoru bi... terminos rituales del juego de las tabas. • It. TE. Ik. *tortolose*tan egin.

azkena ipurdi gizona “el último julio cagueta”. • Baten batek esaldi hori esan ezkerre danak korrika hasiko dira, azkena ez aillegatzeko.

bale-buleka al escondite. • It. RL. Bizkaiko kostaldian be antzera esaten da. Ik. *ezkututzen*.

balio ya!; voz con que se da salida en las competencias y juegos.

baltzeko figuras en las cartas. • Ik. *txaldun*, *txanka*, *txota*.

barru 1 jugar a *barrus*. • Pelota jokuan danok batera jokatu; txarra egitten dabenak kanpora urtetzen dau, azkenian bakarria geldittu arte, irabazlia. Erab. Jente nagusixak *fueraka* diño beti; azken urtiotako berbia da *barru*. Sin. *fueraka*.

barru 2 expresión que se lanza cuando se juega a *barrus*, y tras ganar uno de los jugadores, se llama al resto para que comience otra partida. • Ik. *fueraka*.

ERREKAN IGARIXAN

Erreka albuan guk txabolak eitten genduazen. Rialto albuan, errekan. Orduan dana errekia zuan Eibar! Hau Dos de Mayo errekia zuan! Dos de Mayo zuan honaiñotxe Arrieta dendaraiño; hortik aurrera dana errekia. Ariatzan igari eitten genduan; orduan taillarrik be ez jeuan eta garbixa. Eibarren zeguazen sei edo zazpi leku igari eitteko. Bat eguan, Amañan, oin Valenciaganeko onduan. Han kunbua jeuan, kunbua. Gero bestia oin Hotel Arrate dagan lekua. Toki horren izena zan Presagaiña. Gero bestia jeuan Ariatzan; han Ariatzan leku ederra eguan baiñua hartzeko. Gero, Rialtua baiño beheratxuago be kunbua jeuan; presiak lekua lagatzen eban baiñua hartzeko. Gero beste bat jeuan Txontan, goixan: *Txontako erroberia* zan famosua. Han be lekua jeuan igari eitteko, ederra, baiña hangua ur hotzagua zuan. Gero beste bat jeuan zerian, barrenan. Oin Barrena kalia? Ha be dana errekia zuan. Eta gero bestia zuan, onena, Maltza. Bai, Maltza onena. Maltzan zubittik be eitten genduan salto! Hamabi-hamairu urtekin pillarretik eitten najuan salto! Hamar metro alturatik. Han, salto ein bai? Eta ez zenduan ikutzen beherik. Eta gaur egunian dagok... Orduan igari eitteko lekua? Ikusgarrixa! Salto eitteko hatxak, zubixa...

begi-itsuka gallinita ciega. • Ald. *begi-itsuan egin*.

• *Elizataixan begi-itsuan eittia zan gure jolas bat eskolara aurretik (TE)*.

beleron “por mi y por todos mis compañeros”. • Libratzeko formula harrapatze jokuetan

belozipedo bicicleta. • Erab. Hauxe izan zan lehenengo bizikletak agertu ziranian ipini jakuen izena, frantsesetik hartuta. Gaur egun be, eibartar batzuek holaxen esaten detse. Dana dala, gehixago zabaldu zan *txirrindola* (edo *txirrindula*) izena, eta azken aldixan *bizikletia*. Sin. *txirrindula*.

• *Eibarren lehenengo ikusi zan belozipedua, don Plazidona (Placido Zuloaga) (TE)*.

benetan en serio, de verdad. • Ant. *afariketa, olgetan egin, txantxetan jardun*.

• *Bata txantxetan ebillen, bestia benetan (TE)*.

benetara jo enfadarse durante un juego o broma.

• *Olgetan ebizela, benetara jo eben eta hasarratu ziran betiko (TE)*.

berrogei kontatzen escondite. • Ezkutatzeko jokua; katibuak berrogei kontau bihar dau bestieri ezkutatzeko denporia emoteko. Ik. *ezkutatzen*.

• *Hori baiño gehixago berrogei kontatzen: bat kontatzen, ezta? Berrogei kontatzen ziran bittartian beste guztiak ezkutau. Berrogei kontatzen ziharduanak antxitxiketan harek danak harrapau. Ta llegatzen bazan bateron bat baiño lehenago, haura katibu gero. Horixe zan berrogei kontatzen (TZ)*.

bero “caliente-caliente”. • Jolasetan zeozeren billa dabillenari esaten jakona ondo doiala adierazteko. Ant. *hotz*.

biñakueta dar fuerte a la cuerda y pasar

cuando ésta esté arriba; en vez de saltar, pasar por debajo.

bixak términos rituales del juego de tabas.

• Tortolosen jokuak daukazen lau zatixetako bigarrena: *putsaje, bixak, hirurak* eta *erregeak*. Lau tortolosen alde bizkar-zabala ipini bihar da gorutz begira. Ik. *asaje, apone, erregeak, hirurak, putsasaje, tortolasetan egin*.

burdixan jolas juego del carro. • Umiak burdi gaiñian egitten zebeñ jolasa. Bat burdixan partikan jartzen zan, eta bestiak burkoltzan. Gero, txandaka, aldatu egitten ziran, partikia gora eta behera, aldixan-aldixan, bulpartikan zeguana jeitsi eta burdi gaiñeko bat partikara igoz. Sin. *txutxurrutxuka*.

• *Partikian puntan bat jartzen zan; bestiak burkoltzan. Eta partikan zeguanak esaten zeban: “Kukurruku” eta beste batek “zer bihozu?”. Eta azkenian, “zeiñi?” eta “fulanitari?”. Eta orduan, hori puntara igo eta puntakua bajau (AJKE). / - Kukurruku! - Zer bihozu? - Artua ta ogixa! - Zeiñi? - Fulanori. / - Txutxurrutxu! - Ze bihozu? - Arrautzia! - Zetako? - Abariandako! - Abariak zetako? - Mezia emoteko! - Mezia zetako? - Zerura juateko! (AJKE)*

burruketan peleas de broma. • Benetako burrukak be sarri izaten ziran antxiñako Eibar haretan (gehixenetan kuadrilla bat beste kuadrilla baten “territorixuan” sartzen zalako), baiña lagun-arteko jokua be bazan burruketan egittia. Bi talde egin eta alkarren kontra hasten ziran burruketan. Jokua ez zan izaten ikubilka, alkarri heldu eta lurrera botatzia baiño, lepotik, samatik, gerritik... miñik egin barik. Ik. *ezpatetan*.

don-don egin rifar; derivado de la fórmula que se usa para rifar.

• *“Don, don, Beleron, belerongo herrixan zazpi gizon dantzan, ni mozkorra, zu*

mozkorra, nahi dabenak kan-po-ra” / “Don, don, kikilimon, sarrakuke, sarramon, pike, pike, tortolike, ban-bu, zireketake, bu” / “Don-don, kikilimon, Don Ramuke, San Ramon, pike-pike, tortolike, ban-bu, ziriketako bun”

erregeak términos rituales del juego de tabas. • Tortolosen jokuak daukazen lau zatixetako atzena: *putsaje, bixak, hirurak* eta *erregeak*. Lau tortolosen albo luze-zabala ipini bihar da gorutz begira. Ik. *asaje, apone, bixak, hirurak, putsasaje, tortolasetan egin*.

ezkututzen escondite. • Katibu daganak kontau bittartian, bestiak ezkutau egin bihar dira eta katibuak topau. Ik. *bale-buleka, berrogei kontatzen, katibu*.

ezpatetan jugar a guerras. • Ik. *burruketan*.

farrastada brazada al nadar.

fraille ala monja juego de adivinanza.

• Kardu-horixan hazi hegalarixekin (ikusi *mariagoria*, 1.1.3. atala) egitten dan askakizun modokua. TE-k holaxen dakar: *“Juego que se hacía a título de adivinanza sobre la cabellera de un diente de león”*. It. TE.

fueraka barrus; jugar a barrus. • Pelota-jokuan danok batera jokatu; txarra egitten dabenak kanpora urtetzen dau, azkenian bakarria gelditu arte, irabazlia. Erab. Harritzekua da euskeria nagusi zan sasoiari *fueraka* jokatzia Eibarren, eta oin barriz, erderiak indarra hartu dabenian, erdaldunak be *barruka* jokatzin ikustia. Sin. *barru*. • *Eibarko horma guztiak ziran frontoiak, e? Zelan zirkulaziñorik ez zeguan! Pelotan, fueraka eitten genduan. Fueraka zan, danok batera ekintzen gentsagun, eta tantua galtzen ebanak, jun bihar izaten eban aguazilla zaintzera, amaittu arte... Foballerako tokirik ez zan, eta pelotan eitten genduan (JQ)*.

TORTOLOSETAN JOLASIAN

Bai, bai, afariketan eitten genduan. Basarriko jentiak ez gendun eukitzen astirik, edo ganaua zaintzia edo astua zaintzia edo ha ekartzia edo hori ekartzia... Kalian, eskolan, errekreuan eitten genduzen **ezkututzen**, ta gero **paiñelua** edo... Korapillua ein ta gorde ta *“bero, bero, bero”*. Hurrian badago *“bero”* dauela esan ta urriñian badago *“hotz”*. Hainbeste ume izanda... Enel Jolasian...! Pelotan ta harrapatzen ta ezkututzen ta... Oin baiño traste gitxiagokin! Zera, kaniketan, ta gero aponiak esaten jakon, bildotsan... zuk ez dozu jakingo... Badakizu zer dan aponiak? Bai, tortolosak! Harekin, aponetan ta... **Tortolosak** elegantiak izaten ziranak, adarixanak. Ostian, bildotsan aldian, dotoriak ziran harek. Badakizu, brillua ta... zeraguak dira. **Tortolasetara** edozein lekutan guk. Mahai gaiñian igual, edo harrixa edo ohol bat topau, ta haintxe gaiñian. Pelotia eskuan, lau tortolos ipini, ta esan: *“Asaje bat; asaje bi; asaje hiru;”* Gero hareri buelta emon; pelotia bota ta zuk eskuakin okertu tortolosa. Lau buelta emoten jakozen hari: lehelengo gora begira, gero beste aldera... lau buelta izeten ziran, alde guztietara: bat gora begira, gero ahuzpez, gero parte zabala, ta **erregenak** holan. Lehelengua izaten zan **huts-asaje**. Ha amaitzen bagenduan ondo atzenerarte, gero **bixak**; gero **hirurak**. *Bixak* holan, ta *hirurak* holan. Ta gatxena izaten zan *laugarrena*. Azkenian hartu danak, buelta emon daneri ta azkenian haretzek danak igual ipini... Zeiñek onduen eitten daben, ba, haretzek irabazi. Edo pelotia jausi jakola edo ez dabela buelta emon edo... harek galdu

goitibehera goitibera; vehículo construido con varias tablas y rodamientos, similar a un patinete grande, que se utilizaba para bajar cuestras como diversión. • Ald. *goitibeherako*.

• *Lindarira juaten giñan gu...! Igual goixian juan, ta gero arrasaldian be bai. Genkagun, holan karretilla zer batzuek, goitibeheria esaten gentsagun guk. Rodamientozko zerak ipini ta "brrruuu...". Hamen ibiltzen giñan gora ta behera! Ta gero ospittal aurrian foball modoko bat be bai. Peskan-eta gitxi; gehixago foballian eitten gendun. Foballian, eta kateka.... Kateka zan, batzuek ipini poste baten onduan, ta beste batzuk beste onduan, ta aintxitxiketan, zein lehenago aillegau batera ta bestera; alkarri harrapatzen. Untzagan be eitten gendun hori! (EA).*

hankalatraba a horcajadas.

harrapatzen a pillar. • Erab. Batzuetan *Guardi-zibillak eta lapurrak* be esaten zan, erderazko *a policías y ladrones*-en antzera. Ik. *kateka*.

hirurak términos rituales del juego de tabas.
• Tortolosen jokuak daukazen lau zatixetako hirugarrena: *putsaje, bixak, hirurak* eta *erregeak*. Lau tortolosen albo luze-estua ipini bihar da gorutz begira. Ik. *asaje, apone, bixak, erregeak, putsasaje, tortolosestan egin*.

hogeta hamarrera juego de cartas.

hotz "frío-frío". • Jolas askotan katibuari esaten jakona, txarto doiala adierazteko. Ant. *bero*.

igarileku piscina. • Erab. Azken urtiotan asko indartu da erdel jatorriko *pizina* berbia, baiña jente nagusixak natural-natural darabil *igarileku* berbia. Kontuan izan 1934an Amañako presa onduan, Barrenengua basarri azpitan egin zala Eibarko lehenengo *igarilekua*, eta izen

horrekin ezagutzen zala.

igarixan egin nadar. • Ik. *aratian egin, farrastada, igarileku, murgil*.
• *Hamen Amañan eguan presa bat eta han be bai Txontan, Txontan gora juanda, holan, presa txiki batzuk, igarixan ikasteko! Baiña gero hamen, igarixan ikasi ta hamen, pentseizu zelan egongo zan Maltzan zubixa...! Handik salto eitten eben erre kara e! Ya nausixak, e? Ya nausixak haratxe juaten zian, traje de bañua jantzitta igarixan eittera. Baiña oiñ ezin leike eiñ. Han ezin leike sartu! Han salto eitten dabena oin juan da! Baiña lehen ura juaten zan "rrrr".... Ta hamentxe ikasten eben igarixan! (EA)*

joko juego, competencia; jugar a un deporte, juego de mesa o de cartas, pero siempre que alguno resulte vencedor. • Erab. Erderiak eraginda, eta beste euskal herri batzuetan moduan, gaztien artian sarri nahastatzen dira *jolas(tu)* eta *joka(tu)*. 50-60 urtetik gorakuen artian ez dago holako nahasterik. Ik. *jolas*.

jolas juego, diversión, pero sin que haya una competición por ganar. • Ik. *joko*.

jolasian egin jugar, divertirse. • Erab. Eibarren ez da *jolastu* esaten. Sin. *olgetan egin, txantxetan jardun*.

kanika canica. • Ik. *potxolo, txantxillikot*.

katarramixon juego y canción que se canta a los niños pequeños mientras se les acaricia la cara.

• *Katarramixon, nun izan? Araban. Zer ekarri? Zapata ta gerriko. Zeiñendako? Gure txikixandako!*

kateka a la cadeneta. • Ik. *harrapatzen*.

katibu "ama", el que se la queda en un juego.
• Jolasetan, bestiak billau edo harrapau bihar dittuana. Ald. *gatibu*.

kerru punta en cono. • Konua daben puntia,

Eibarko umiak olgetan, 1902 inguruan.

esate baterako txirikillana. It. TE.

- *Kerruan jo eta salto eragin txirikillari, makilliagaz ondo hartu eta urriñera eruateko* (TE).

kopin muñeca.

- *Sasoi baten ez zeban kopiña edozeiñek eukitzen, gero! Eta eukitzekotan be, kartoizkua, edo... Porzellanazkuak banakia!* (EA). / *Guk txikittan kopiñik sekula bez. Kopiñak? tira* (MAI).

kukulumixo egon estar en cuclillas.

kukurruku también se le llamaba así al juego del carro, tomando esta voz de la canción.

- Ik. *burdixan, txutxurrutxu*.

kukurrusalda “tiempo”; expresión que grita uno de los participantes en un juego de pillar, para parar momentaneamente el juego y comunicar algún incidente.

- *Harrapatze-jokuetan, jokua etetzeko erabiltzen dan berbia: baten bat jausi egin dalako, zeozer esateko...*

- *Kukurrusalda! Kukurrusalda! Itxoin-itxoin, Mirenek min hartu dau-eta* (ENET).

kuku-sagar agallón de roble que se usaba como canica. • *Haritzari gaixotzen danian urtetzen jakozen haundittu biribillak. Basarri inguruan kaniken ordeaz erabiltzen ziran jolaserako; beste askotan intxaurrak. Ik. potxoloka, txantxillikot.*

lamaikuari bota “poner una moneda de cobre contra la cual jugaba nueces el que las tenía, por si la suerte favorecía al de la moneda y se hacía con ellas con las cuales podía seguir jugando”. • It. TE.

murgil zambullirse.

- *Gu ez giñuazen atrebitzen, baiña Pericok? Harek jo-ta Maltzako zubi gaiñetik egitten juan salto, eta hantxe murgiltzen zuan, betekuetan. Gu begira, inbidixiaz! Ha zuan ha! Loiñatan be, bera zuan onena!* (EA).

murgillian egin bucear.

1902 edo 2002, umiak beti jolaserako prest.

olgetan egin jugar, divertirse; andar en bromas. • Ald. *olgetan jardun, olgetan ibili, olgetan egon...* Erab. Gaur egun gehixago erabiltzen da *jolasian egin*. Sin. *txantxetan, jolasian egin*.

parra-par tobogán. • Ald. *parrapas*

pasa-muxu pasimisí. • Zubixa egin eskuekin eta bestiak azpittik pasau. Azkena harrapau eta aukera bi emon: Maillukixa ala Limoia. Azertau ezkerre libre, bestela katibu; zubi izan bihar bera. Eta kantatzen zan: “*Pasa muxu / pasa muxu / por las puertas de muxu*”. Badirudi frantseseko “*passez monsieur*” esapidetik datorrela. Ald. *pasamisi, pasa-mixa*.

piadre voz con la que en los juegos infantiles se denuncia toda infracción de las reglas.
• Berba honekin baten batek jokua arauak apurtu zittuala esaten zeben. It. TE.
• *Piadre dozu erreixia zapaltzerakuan (TE)*.

pillo, pilllo, sangarra pilllo aupa! viva!.

• Poztasuna adierazteko berbak; TE-k diñuan moduan “*Palabras mágicas con las que de chicos proclamábamos la exclusividad de algun feliz hallazgo, como un monton de flores, fresas, moras...*”

pospolin trompa pequeña. • Txiba txikixa; pospoliña umiak eurak egitten zeben. Ik. *txiba*.

poteka juego de pillar; se utiliza un bote al que se le da una patada, y mientras el que se la queda va a por él, el resto se escapan.
• Ald. *potian-potian, pote, botian-bote, bote...* Esak. “*Botian bote, nahiz pipar ta nahiz tomate*”.
• *Guk eitten genduan: panaderixia badago, Isasikua, han goixan...* “Don-don Beledon” eiñ. *Neri tokatzen bajatan, hartu potia ta bota beheraiño; orduan ni billa. Ni billa noian artian, bestiak ezkutau. Gero nik hartu potia ta nere lekura noian, baiña harek topau ein bihar nittuan... Bittartian beste batek urten eta potia hartzen baestan, ba, barriro neu katibu. Neuk harrapatzen banittuan, harrapatzen nebana ha gelditzen zan potiakin. Poteka zan hori (AJKE)*.

potxolo boche, hoyo. • Lurrian egindako zulu, bertan kanikia edo txantxillikota sartzeko. Ik. *kanika, txantxillikot*.

potxoloka juego de canicas que consiste en meter la canica en un agujero hecho en el suelo. • Kanika-jokua. Lurrian potxolua (zulua) egin eta ia bertan zeinek kanikia sartu. Antxiña kanikekin ez eze, intxaurrekin edo kuku-sagarrekin be jokatzen zan. Ik. *txantxillikot, zoko egin*.
• *Potxolua ein ta haraxe botatzen; holan zulo txo bat egoten zan, potxolua. Bota ta haraxe zulora zeinek hurrago... Gero holan atzaparrakin sartu, botatakuan ez bazan sartzan. Hiru edo lau kanikakin...*

danok bardin euki bihar! Ta haraxe zulora gehixen sartzen ebanak irabazi! Galtzen zebanak emon bihar kanikia. Kanikak, geuk usatzen genduan kanikia, lurrakin eindakuak izaten ziran. Ximikua bost zentimokua izaten zan, ta bost zentimuan emoten zeбен bost kanika (AJKE).

puts balón de *pichigoma*. • Gerra aurretik umiak foballian egitteko erabiltzen zittuen gomazko baloi txatxarrak. Gaur egun be, gomazko baloi eta pelota ezebezak.

putsasaje términos rituales del juego de tabas.

• Tortolosen jokuak daukazen lau zatixetako lehenengua: *putsasaje, bixak, hirurak* eta *erregeak*. Lehenengo honetan lau tortolosen alde sakon-zabala gorutz begira ipini bihar dira. Ald. *hutsasaje*. Ik. *tortolos, asaje, apone, erregeak, bixak, hirurak*.

soka-salto saltar a la cuerda. • Ik. *biñakuetan*.

• *Sokasaltuan eitten genduan danok; iñoiz mutillak be bai. Eta kantuan “Bat eta bi txa hiru ta lau. Txomiñek andria falta dau. Harek dauka dendia, sagar ustelez betia. Txominek andria falta dau, horma zuluuan topau dau” (EA).*

sokiari eragin dar a la cuerda, para que las demás puedan saltar.

tarrua joten juego de niños, que se jugaba con la boina del que se la quedaba.

• *Haintxe eitten genduzen gure erromerixa guztiak, zerian, Errebaleko pasialekuan. Fubola, orduan ez eguan fubolik orduan epokan, baiña tarrua joten! Tarrua zan... txapela biribildu, bai? ta ostikoka batera ta bestera. Holaxen dibertitzen giñan! (TZ).*

tipirri-taparrak tiras de papel que contenían unos círculos de fósforo que, al rascarse o restregarse, emitían pequeñas explosiones mientras los muchachos las agitaban en el hueco formado por ambas manos. • Papel tira batian pegautako fosforozko pistoiak,

horman edo lur latzian igortzi eta txinpartak etartzeko.

tokera juego de dinero que se hacía con monedas de cobre. El que más cerca de la pared o de un cuchillo clavado en el suelo dejaba la moneda se llevaba el resto.

tortolos taba. • Tortolosa bildots, ardi edo adarixen hankako hazurtxo bat da. Ederrena adarixana izaten zan, baiña ez zan erreza izaten holakua jiratzia. Sin. *asaje, apone*.

tortolasetan egin tabas. • Tortolasetan egitteko lau tortolos eta pelotatxo bat bihar dira. Nesken jokua izaten zan gehixenbat, eta bi-lau neskaren artian jokatzen zan. Tortolosak lau alderdi daukaz eta jokuak be lau zati: *putsasajé, bixák, hirurák* eta *erregeák*. Aldi bakotxian tortolos guztiak lurrera bota, eta pelotia gora botatzen dan bittartian tortolosak mobidu egin bihar dira

Gisasola neba-arrebak 1919. urtian. Eskuman, Paz Gisasola txirindoliakin.

eta danak alde bardiñera begira ipini, banan-banan, pelotia barrero hartu aurretik. Sin. *asajietan egin*. Ik. *andadora, akulu bat, apone, atoru bat, bixak, erregeak, hirurak, putsasaje*.

tronpa trompa, peonza. • Sin. *txiba*.

trukian trueque; juego de cartas.

txaldun caballo en el juego de cartas. • Ik. *baltzeko, txanka, txota*.

txanka sota, en el juego de cartas. • Erab. Kartetan, hamarra daukan figura. Galtzen dagan berbia; gaur egun gehixago erabiltzen da *txotia*. Sin. *txota*. • Ik. *baltzeko, txaldun*.

txantxa broma.

txantxetako de broma, simulado. • Ik. *afariketa, afariketako, jolas, olgetan egin*. • *San Pedro egunian, hogetalau ordurako izaten zan txantxetako alkate herriko barregarriren bat (TE)*.

txantxetan jardun jugar, divertirse; andar en bromas. • Sin. *jolasian egin, olgetan egin*.

txantxillikot agallón de roble que se usaba como canica. • Lihortutako kuku-sagarrak, fiestan ibiltzeko erabiltzen ziranak. Gehixenetan kanika-jokuan jarduteko. Ik. *kuku-sagar, potxolo*.

txaparruak bañador, traje de baño. • Erab. Eibarren askoz normalagua da *traje(de)bañua* entzutzia, baiña jente nagusixak *txaparruak* be esaten dau, seguru asko kostaldetik sartutako berbia.

txapuleros se le be “chapuleros se le ve”. • *Buztiñazko bolekin jokatzan; neskak eta mutillak. Katillu baten moruan ipiñi, bai? Ipurdixa mehia jartzen jakon. Eskuan hartuta esaten zan “si” edo “no”. Botatzen zan. “No” esaten baeban eta zuhua eitten bajakon, bestiak lokatziakin tapau ein bihar ha. Eta ez bazan apurtzen norberak emon bihar berari zati bat*

(AJKE).

txiba trompa; trompo. • Erab. Lekuko gitxiri jasotako berbia. Gipuzkoa aldian *ziba / txiba* esaten da, Bizkaixan *txibu, zibo, zibu*. Sin. *tronpa*. Ik. *pospolin*.

txiflo silbato.

• *Lixarrakin eitten gendun guk txiflua, lixar madalaz (NA)*.

txilindruan al corro. • Ik. *txirringa*.

• *Txilindrua esaten geuntsan guk. Alkarri oratuta eta bueltaka ibiltzen giñan. Bi lagun sartzen ziran eta gero han bueltaka ibili (EA)*.

txilintxalan habladurías y disputillas de niños.

• It. AZ.

txingorgain truequemé.

txingorra-mingorra cuatro esquinas.

• Harrapatze-jokua. Lau arboletan ipiñi eta bestia erdixan. Partaidiak batetik bestera pasatzen diran bittartian, katibuak harrapau egin bihar dittu. “Txutxurrutxu” esandakuan kanbixau eta katibuak harrapau. Galtzen dabenak, bera katibu.

txingorrika andar sobre un pie; a la pata coja.

txintxaun columpio. • Sin. *zinbili-zanbulu*.

txirikil calderón, toña (juego de niños).

• Bes. *txirikilletan egin, txirikillian egin, jardun*.

• *Lehen esakeria zan mutilla altua eta neskia txikixa zanian: “hi!, han joianaz txirikilla eta palua!” (NA). / Makilla bat izeten zan holako tamaiñokua ta txirikilla txikixa; txirikillia txiki-txikixa ta punta zorrotza. Makillia hartu eskuan eta txirikillia, lurrian dagan txirikillia puntan jo, ta harek salto eitten eban. Ta gora igotzen airian zoiala barrero makilliari jotzen jakon, ta jutzen zan ez dakit noraiño; “tapa!” emon ta urriñera bota. Ta gero handittik barrero. Gero ha ipintzen zan holan leku baten, porejeplo hau baiño*

2.2.4. Ume berbetia

Hizkuntzek erregistro bat baino gehiago dutela gauza jakina da. Ez dugu berdin berba egiten lagunekin tabernan gaudenean, Udaleko beharginarekin baimen bat eskatzeko orduan, edo laneko nagusiarekin. Ez diogu berdin hitz egiten amamari, gure adineko ikaskideari edo umei. Edo behintzat, ez genieke berdin egin beharko.

Beste erregistro guztiakin batera, berbetan ikasten diharduten umeekin hitzegiteko ere hizkera berezia garatu du euskarak, eta hizkera horretako berba batzuk dira hurrengo orrialdeotan jaso ditugunak.

Kasu honetan, hitzez gain, aipatzekoa da hizkerak berak dituen zenbait ezaugarri orokor. Gure ustez aipagarrienak ondoko hiru hauek: 1) Hitzek onomatopeiekin lotura zuzena dute; berbak hotsetatik oso hurrean daude. 2) Soinu ozenak eta palatalizazioak arruntak dira; fonema bera errepikatzea eta txikigarriak erabiltzea ere ohikoa da. 3) Esaldi errazak eta laburrak erabiltzen dira, eta askotan hitza ez da

agur-agur egin decir adios.

- *Ein ba agur-agur amamari! eta bota paaaa!*

aida-aida vaca, buey. • Behixa, idixa.

- *Ikusi, ikusi hor; Mikeltxo, aida-aida! (Lasp).*

apapa juan paseo. • Pasiua, pasiora jua.

apa egin sentarse.

apatxi sentarse. • Jarri. Ald. *apitxi, apatx*

- *Ein apatxi hor!*

aupa 1 levantarse. • Jaiki.

- *Aupa ein, baiña, lurretik! Zikiña dago-eta, maittia! (NA).*

aupa 2 tomar en brazos; ir en brazos.

- Besuetan hartu, aupetan.
- *Aupa ez, nagusixa zara, eta takataka jua bihar zara*

bapo terminar. • Amaittu.

- *Bapo, dana jan dozu!*

bekeke cordero. • Bildotsa.

bili-bili pato. • Bilixa, paittia.

- *Umetxuari bili-bili gustatzen jako, ezta umetxo? (Lasp).*

fu 1 fuego. • Sua, sugarrak.

fu 2 caliente. • Berua, erre egitten dabena.

fu egin soplar. • Putz egin, gehixenbat zeozer hotzitzeko.

- *Txitxi fu dago, ala? Eizu ba, fu! (NA).*

kaka porquería. • Gauza zikiña, ikutu bihar ez dana adierazteko.

- *Ez eruan ahora hori, maittia, kaka da-ta (MAI).*

kiki egin esconderse. jugar a esconderse, con niños muy pequeños. • Ezkutatzeko joku (ume txikixekin). Ezkutau. Ald. *kuku*.

- *Anetxo, kiki, kiki, nun dago? (Lasp).*

koko 1 gallina. • Oillua. Sin. *purrak*.

koko 2 huevo.

kokole chocolate. • Txokolatia.

- *Han, aittatxok kokole ekarri dau zuretako.*

koko-marru el coco. • Umiak bildurtzeko erabiltzen dan pertsonajia. Sin. *mamaru, momo*.

- *Ia ba, ume, jaizu, bestela koko-marruari deittuko detsat.*

Eskola umiak Isasixan zeguan eskoliaren ataixan, 1925 inguruan.

kon roto. • Hondatuta. Ald. *kon-kon*.

• *Jokin hau kon-kon!, kon dago, apurtuta: hau apurtuta! (NA).*

lo-lo egin dormir.

maitte-maitte egin acariciat, hacer mimos o carantoñas.

• *Egixozu maitte-maitte Ihintzari!*

mama agua.

mamarru el coco. • Umiak bildurtzeko erabiltzen dan pertsonajia. Ald. *momorro*. Erab. Mugatuan erabiltzen da. Sin. *koko-marru, momo*.

• *Ixildu zaittez, mamarrua dator bestela!*

mamelo caramelo.

• *Umetxo, hartuizu mamelua, eta ez egizu negarrik ein (Lasp).*

mixi gato. • Katua. Ald. *mixin, mixiña*.

• *Mixin! zer?, han mixiña, beittu! / Ze bihok?, pastela bihon, ala?, aibe!, mixin! aibe!, mixi! (NA).*

momo el coco. • Sin. *koko-marru, mamarru*.

ñan-ñan egin comer. • Jan. Ald. *ñam, nanan, nam*.

pa beso. • Laztana. Ald. *ma*. Bes. *pa bota, pa emon, pa egin...*

• *Ala, emon ma amamari, eta guazen etxera (Lasp).*

papa pan. • Ogixa.

• *Hartu papa eta jan, neska haundi ein zaittezen (Lasp).*

pau-pau coche. • Automobilla. Sin. *popo, tutu*.

paun egin caerse. • Jausi. Sin. *punba egin, punbala*.

pipi pájaro. • Txorixa. Sin. *txio-txio*.

pitilin pene. • Ald. *pitxiliñ*. Sin. *txilibito*.

• *Eskutaizu pitxiliñori katuak jan ez deizun! (NA).*

pitxi joya, cosa bonita. • Gauza politta, joiatxua, edergarrixa. Erab. Mugatuan

Umiak jolasian 1902 inguruan.

erabiltzen da, baiña *pitxia* ez *pitxixa*.
 • *Ene...!, ze pitxi ederra ipini detsun amatxok atzamarrian...! (Lasp).*

pitxitxi cariño, tesoro; apelativo cariñoso.

• Umieri esaten jakuen berba maittagarrixa: *laztana*, *maittia*, *polittori*.
 Ald. *pitxi*, *pitxin*.

popo coche. • Autua, automobilla. Sin. *pau-pau*, *tutu*

popolo vulva. • Emakumien organu genitala.
 Sin. *pospolin*, *potxolin*.

pospolin vulva. • Emakumien organu genitala. Sin. *popolo*, *potxolin*.
 • *Zer darabizu, baiña, pospoliña bistan dakazula...!*

potxolin vulva. • Emakumien organu genitala. Sin. *popolo*, *pospolin*.

punba egin caerse. • Sin. *paun egin*, *punbala*.

punbala caerse. • Sin. *paun egin*, *punba egin*.

pupu daño, dolor, herida. • Miña. Erab. Mugatuan be erabilli leike.

• *Ene, pupua! Pupua eitten dabela! pupua!, pupua eitten dabela!, enpatxua eitten dabela!, bestiak ez- daki-zer eitten dabela!: gerra ostian ez eguan enpatxurik eta ezer be! (FAO).*

purrak gallinas. • Oilluak. Sin. *koko*.

purrut 1 pedo. • Puzkarra.

purrut 2 refunfuño.

• *Purрут ez!, purрут ez!: zure arrebía zatarra? (NA).*

taka-taka andar. • Oiñez ibilli.

takatan caballo. • Zaldixa. Ald. *takatan-takatan*, *trakatan*

tas-tas egin pegar. • Sin. *tete egin*.

tati egin juego en el que se le ofrece algo al niño, pero luego no se le da. • Eskindu, baiña emon ez (umiekin egitten dan jokia).

tato egin saltar.

tete chupete.

tete egin pegar. • Sin. *tastas egin*.

tutu 1 bocina.

tutu 2 coche. • Sin. *pau-pau, popo*.

• *Tutukin zoiaz? Hogei durokin “tutu” txikixa izen biharko dau! halakotxia! Jo, baiña bizkor dabill!, xxxist! ibiltzen dira! (NA).*

txilibito pene, el pajarito. • Zakila. Sin. *pitilin*.

txio-txio pájaro. • Txorixa. Sin. *pipi*.

txipli-txapla ibili jugar chapoteando con el agua, en pozos, fuentes, en la playa, en la bañera... • Umiak uretan jolasian dabizenekua. Ald. *txipili-txapala*.

txirrin ombligo. • Zilla. Ald. *tirrin*.

txitxi 1 perro. • Txakurra. Sin. *ua-uau, guau-guau*

• *Atoz, bestela txitxik jan eingo zaittu!*

txitxi 2 carne (para comer). • Okelia.

• *Jaizu txitxia, maittiorrek, haundi eitteko!*

txitxi 3 pequeño. • Txikixa.

• *Nun dago popo txitxi? Galdu ein dozu? (MAI).*

txix orinar; también el sonido que se les hace a los niños para que orinen.

txunda-txunda música. • Musikia; musika bandia.

• *Guazen kalera,umetxo, txunda-txunda dator eta!*

txutxu 1 tren.

txutxu 2 huevo.

ua-uau perro. • Txakurra. Ald. *guau-guau, uo-uo, au-au*. Sin. *txitxi*.

• *Ua-uauk zer eitten dau? Eta zu zer zara? animalixia? ...txakurra!, ua-uau! (NA).*

2.2.5. Onomatopeiak

Gizakiak inguruan entzuten dituen soinuak imitatu egiten ditu, eta bere aho-jardunari bizitasuna eta adierazkortasuna emateko naturatik jasotako soinu horiek erabili egiten ditu. Hizkeraren lehen urratsak direla esan dezakegu; hizkera *asmatu* zuten gizakien lehenengo berben oso antzekoak. Umeek ere, berba egiten hasi aurretik, soinuak imitatzen dituzte, eta soinu horiek dira euren hizkeraren zatirik handiena.

Irakurlea konturatuko den moduan, hau atalau nahiko ezberdina da hiztegi honetako besteekin alderatuz gero, bai edukiz, bai itxuraz. Erdarazko baliokidea aurkitzea zaila da gehienetan, azalpenak ematea ez da erraza, bi hots sinonimo edo aldaera diren zehaztea gaitza da... Azken batean, hori informazio guztiori norbere idiolektoaren baitan ezkutatuta dago, eta papereratzea ez da lan samurra. Gainera, onomatopeiak bizirik daude; hizkuntzaren edoizen atal baino biziago, eta zerrenda amaigabea izan zitekeen. Azpiatal honetan, beraz, libre samar jokatu dugu, onomatopeiarik interesgarrienak aukeratuz, eta neurri batean aurreko atalen egituratik aldentuz.

Kontuan izan, batzuetan onomatopeiak lexikalizatu egiten direla, hau da, berba bihurtzen direla, adibidez: *burrundaria*, *txutxuputxuak*, *mormorixua*... Argi dago berba horien jatorria zein den, baina horrelakoak ez ditugu zerrenda honetara ekarri.

ajaja carcajada. • Barre algarria.

blast golpe. • Ald. *blasta*, *plast*, *plasta*...

blisti-blasta pegar un sopapo, pegar con la mano abierta. • Matraillekua emon, esku zabaljan jo. Ald. *blis-blas*, *blist-blast*, *plis-plas*...

• “*Blisti-blasta*” jo eta arpegixa gorri-gorri laga detsa (*Lasp*).

boon golpe grande. • Golpe haundixa. Ald. *bom*, *boun*, *pon*...

bra arrojar algo. • Zerbait jaurtittakuan. Ald. *brau*, *braust*. Ik. *bri-brau*, *drau*, *ras*.
• *Ein zuan kanpeonato lokal hori, eta, hartu gero txinga danak berak, txingok hartu bixok, eta lehelenguan eta bigarrenan rekorra batidu, eta autoridadieri, “brau!” mahai gaiñera bota txingak... (NA).*

bri sonido del teléfono.

bri-brau caerse o arrojar algo con fuerza.
• Ik. *bra*, *drau*, *ras*.

brin-brin sonido de los cristales rotos. • Ald. *krin-krin-krin*, *pri-pri-prin*.

• *Kristalak “brin-brin” etaratzen dau zaratia; kristalak “pri-pri-pri-prin-prin”!*

bris-bris brillos, centelleo. • Bristadak, distirak. Ald. *brist-brist*, *prist-prist*.

• *Oiñeztua da, ba, “pris-pris-pris” eitten dabena zeruan!*

bro-bro hervir, cocer con relativa fuerza.

• Irakitzia, baiña indarrez, *pil-pil* baiño gehixago. Ald. *bar-bar*, *bor-bor*, *pro-pro*. Ik. *pil-pil*, *pol-pol*.

• *Kontuz, babak “bro-bro” dakazuz, irakittan, eta erre eingo jatzuz! (Lasp).*

bru-bru rumor. • Zurrumurrua. Ik. *mor-mor*, *txu-txu*.

bu-bu-bu sonido de una máquina.

• *Ba, bai, bai! “Bu-bu-bu-bu”, makiña bat!, kontinuantemente lanian.*

bunba caerse algo con fuerza; golpe.

• Indarrez zer edo zer jaustia, golpia. Ald.

bun, dun, dunba, du, ddu... Ik. *plausta*.

• *Mahaixa-edo jausiko balitza “bunba!” etarako leuke.*

burrún 1 ruido de jaleo. • *Zirriparria, burrundaria, droga.*

burrún 2 zumbido de insectos.

da-da golpear algo con insistencia y relativa fuerza.

danba golpear fuertemente con el puño o con alguna cosa. • Ald. *danga*.

• *Lehelengo politto-politto jo genduan atia, baiña geruago “danba-danba” (Lasp).*

dan-dan 1 “tok-tok”; llamar a la puerta.

• *Antxiñan ez eguan tinbrerik eta “dan-dan” joten genduan atia.*

dan-dan 2 tañido grave de la campana.

• *Kanpaiaren hotsa. Ald. tan-tan. Ik. dilin-dalan, draun.*

dar-dar tembleque. • *Hotzak eta bildurrak eragitten daben ikaria.*

• *Hotzan hotzak, “dar-dar-dar-dar” nekan gorputza.*

dart romperse. • *Apurtu. Ald. zart. Ik. karrask, krak.*

• *Horrek ez jok balio, “dart!” ein jok eta hondatuta dagok; botaik zikiñetara.*

di-da 1 hacer algo con decisión y rapidez.

• *Ald. di-dau, ti-ta, txi-txa. Ik. fist, zirt-zart.*

• *Bai!, ogixa be... labako sua eitteko, oria eindakuan. Labia erreta badago ba “di-da!” ogixak ein eta sartzeko. / Beste barik, berihalaxe, “di-da!” ein eban eta kitto! (NA).*

di-da 2 golpe súbito y/o fuerte. • *Gogor txamar jotia.*

• *“Di-da” burutik behera, eta lurrera konort barik (TE).*

di-di-di tartamudez ; no poder decir algo correctamente. • *Esan eziña. Ald. ti-ti-ti.*

• *Azkenian berba eiñeran, be “di-di-di-di”... urtetzen desta!, ezin esan! (NA).*

dilin-dalan repique de las campanas.

• *Kanpaien hotsa. Ald. tilin-talan. Ik. dan-dan, draun.*

• *Arrateko kanpaiak “dilin-dalan” eitten dabe. Baiña kanpantorrekuak “draun-draun”.*

dinbi-danba 1 ruido del disparo, tiro. • *Tiro hotsa. Ik. dun, ta-ta.*

dinbi-danba 2 ruido de golpes relativamente fuertes y constantes; por ejemplo, puertas y ventanas al cerrarse de pronto, o el ruido de las fraguas y forjas de los talleres. Ik. *pim-paum.*

• *“Dinbi-danba” suteixan, gorittutako burdiña tiratu gurarik. / Ha mozkor gizajua eten barik jo eben, “dinbi-danba”.*

dinbili-danbala lo que se mueve teniendo holgura, o estando medio suelto. • *Kilikolo, nasai, mobitzen daguana. Ik. tingilitangala.*

drau significa fuerza e improvisación.

• *Bapatekotasuna eta indarra adierazten dittu. Ik. bra, ras.*

draun tañido de las campanas más grandes y graves. • *Kanpai haundixen kanpaikada ozena, draungadia. Ik. dan-dan, dilin-dalan.*

dringili-drangala andares torpes. • *Ibilker baldarra; zabaluka dabillen beste edozer be izan leike. Ik. tikili-makala.*

• *Ha mutil kankallua “dringili-drangala” dabil.*

dríst lengüetazo. • *Mihizatzaia, esate baterako ganauak adurra darixola dagozenian mihiña etara eta dana xurgatzen dabenian.*

drungu-drungu ruido producido al beber rápida y bruscamente. • *Zakarki eta harrapataka edateruzkuan etaratzen dan zaratia. Ik. dzanga-dzanga, glu-glu.*

- *Ez zaitte txitxia izan eta edaizu esniori “drungu-drungu”.*
- dun** disparo; ruido de explosión. • Tiro hotsa; leherketia. Ald. *pun, bum*. Ik. *dinbi-danba, ta-ta*.
  - *36ko gudarixeri milla bidar entzun netsen bala “dundunak” txar-txarrak zirala: haren tiruak “dun-dun” eitten ei eben.*
- dxuu** movimiento rápido: de golpeo, de corte, de lanzamiento... • Ik. *dza, dzi*.
- dx** sonido de la arena al caer, o de cualquier otra cosa fina que cae o fluye.
  - *Behetik trenbideko bagoia betetzen hariakin, “dxxxxx!”. Eta: “badihardue oin be betetzen!” (NA).*
- dza** movimiento rápido; insertar o meter alguna cosa. • Ald. *dxa, da, ta, dzart*. Ik. *dxuu, dzi, txasta, txost*.
- dzanga-dzanga** onomatopeia del beber, de dar un trago largo. • Ik. *drungu-drungu, glu-glu*.
- dzi** rapidez. • Azkartasuna, abixadia. Ald. *dxi, di, dzit*. Ik. *dza*.
  - *Ez!, atzerutz eitten detsazu eta amain emoten detsazue eta, jo eta “dxi!” juaten dira. / Hau baiño bizkorragorik ez dot ezagutu iñor be, jaten, “dxist!”. Jo-ta amaittu!*
- dzunba** ruido al saltar al agua. • Ald. *dxunba..*
  - *Bai!, izardi baten geguazen aitta eta bixok eta: “Han iñor be ez dago” eta, narrustu!, eta “dzunba!”, uretara. Bai bizkor urten be! Jolin!*
- dzza-dzza** ruido de los pies al pisar nieve blanda. • Edur bigun eta mamitsuan ibiltzerakuan hankak egitten daben zaratia.
  - *Ha zan edurtzia bota ebana! “Dzza-dzza” ibili giñan batetik bestera (NA).*
- eju-eju** tos. • Eztula.
  - *Ibili zaitte eurittan eta gero “eju-ejuka” (Lasp).*
- et-et-et** negación, onomatopeia para decir que no o prohibir algo.
  - *“Et-et-et”, nik ez dot holakorik esan!*
- farrast** al nadar sonido de las brazadas; también recoger algo con los brazos bien abiertos. • Ald. *brast, barrast, frast*.
  - *Gustora jardun neban igarixan, “farrast” eta “farrast” alde batetik bestera.*
- firi-firi** aire molesto que entra de las rendijas.
  - *Bittartietatik sartzen dan haixe freskua.*
  - *Itxi atia ondo, hortik datorren “firi-firixa” ez da gozua-eta.*
- fist** rápido, fácilmente. • Aguro eta errez. Ald. *fixt*. Ik. *di-da, zirt-zart*.
  - *Jostorratza: tela fiña. Bai!, fiñian hobeto! ha “fixt!” juaten da!*
- glu-glu** sonido producido al tragar la bebida.
  - Ik. *drungu-drungu, dzanga-dzanga*.
- i-ji-ji** grito en fiestas. • Irrintzi edo lekaixuetako soñua.
  - *Eujixa .. eujixa esaten jako: “iii-ji-ji-ji-ji-iiiiiii”! Oin ez da entzutzen baiña lehen bai!*
- iup** salto. • Ald. *eup, iaup*.
  - *Hartu galtzarpietatik ta “iup!” hantxe laga eban laguna mahai gaiñian (EA).*
- karrask** cuando algo estalla o se quiebra, “crac”. • Zerbait lehertzerakuan, apurtzerakuan egitten dan zaratia. Ik. *dart, krak, trak*.
  - *“Karrask” ein zestan eskuetan, eta apurtuta gelditu jatan (Lasp).*
- kirri-karra** sonido producido por productos duros y crujientes, al frotarlos, morderlos...
- kirri-korro 1** ruidos producidos en la tripa por el hambre. • Gosiak tripetan sortzen daben zaratia; tripa-zorrixak.
  - *Hau gosia! Tripak “kirri-korro” dakadaz.*
- kirri-korro 2** ruido producido por el catarro

dentro del pecho. • Katarruak bular barruan sortzen daben zaratia.

• *Katarrua juaan dalakuan, baiña ondiok “kirri-korro” petral bat daukat hamen barruan (Lasp).*

klak Ruido seco y corto, rotura. • Ald. *klank*.

• *Txingetak lehen barrutik ekan ixtekua, baiña kirtena kanpotik, eta “klank” ixten zan (NA).*

kla-kla golpe no demasiado fuerte y rítmico.

• *“Ti-ti-ti” baiño gogorragua eta “bu-bu-bu” baiño motelagua. Ald. gla-gla-gla.*

klau Algo que se hace sencillamente, con rapidez. • Errez eta azkar egitten dan edozer. Ald. *glau*. Ik. *taka 2*.

• *Lehengo baten esan eustan batek: “Hi, hori markiori?, gaur edozeinek egingo leukek!”. Eta esan netsan, “zelan?”; eta “Joer! Ixuraino etorri kamiñoz eta Ixutik “klau”! segiduan!” (NA).*

klausk mordisco.

klik-klik onomatopeya del ruido de la tijera.

• *Ebagixok ulia granujiorri, “klik-klik-klik”, bildur barik (Lasp).*

kli-kla cuando los dientes estan flojos, a punto de caerse. • Hagiña, kili-kolo mobitzen danian. Ald. *kli(k)-klo(k)*, *klik-klak*.

• *Umiak “kli-kla” darabil hagiña. Laster jausiko jako, kili-kolo dago-ta.*

klin-klan ruido de las ventanas; movimiento y golpe.

• *Oiñ! atia zabalik laga dau! Eta bentania zabalik laga dau! Bentatia jo eta “kin-klan, klin-klan, klin-klan-klin-klan-klin-klan-klin-klan”... (NA).*

korrosk sonido del regueldo.

krak sonido producido al cortar o resquebrajarse algo, “craac”. • Zer edo zer zartau edo etetzen danian sortzen dan zaratia. Ik. *dart*, *karrask*, *trak*.

• *Ikusi, larregi okertu dozu eta “krak” ein dau (Lasp).*

kris-kras ruido que se hace al cerrar un cerrojo.

• *Otsua barruan sartu baiño lehen, “kris-kras” itxi eben atia.*

mi-mi-mi onomatopeya referida a lo que alguien ha dicho, con sentido despectivo.

• *Hire ahiztia beti bardin, “mi-mi-mi-mi”; beti bestiak kritikatzten! (EA).*

mix-mix-mix sonido para llamar a los gatos.

• *Katuери deitzeko egitten dan zaratia. Ald. bix-bix-bix.*

mor-mor 1 sonido del agua del río cuando fluye suavemente. • Errekako urak goxogoxo doiazanien etaratzen daben zaratia.

mor-mor 2 rumores, murmuraciones. • Ik. *bru-bru*, *txu-txu*.

• *Hor dabiz gure etxeko atsuak, “mor-mor”, gaizki esaka.*

ñi-ñi llanto del niño. • Umien negarra.

• *Ume petral hau beti dago “ñi-ñi-ñi” negarrez.*

pil-pil cocer los alimentos a fuego lento.

• *Janarixak su motelian, poliki-poliki, egosteruzkuan sortzen dan zaratia. Ik. bro-bro, pol-pol.*

• *Bakillaua poliki-poliki, “pil-pil-pil” egosi bihar da (LL).*

pim-paum golpe relativamente fuerte y repetido; ruido de las puertas cuando se cierran violentamente a causa del viento. •

Atien zaratia haiziak itxi eta zabaldu egitten dittuanian, indarrez; baita beste edozein golpe be. Ald. *pin-pan*, *bin-baun*... Ik. *dinbi-danba 2*.

plaut golpe, muchas veces omonatopeya de la caída. • Ald. *pla*, *plast*, *blaust*, *plausta*... Ik. *ta*.

• *Eskixak horma kontra ipini, eta “plausta” jausi jatatz lurrera (MAI).*

plin-plun ruido de algo que se mueve y choca

contra las paredes de lo que lo contiene.

- *Pentsau zelan kanbixau diran: autobus zaharrak, holaxen bankuak, “plin-plun-plun!”*. Errebuelta holan fuertia bazeguan, danak, banko guztiak lurrera (NA).

plisti-plasta ruido producido al andar en el agua y al nadar. • Ik. *txipli-txapla*.

- *Ez zan igarilari ona, baiña “plisti-plasta” ibiltzen zan pozik.*

plost 1 reventar, pero con poca fuerza.

- Gauzak lehertzia, baiña indar gixikin: sagarrak,
- *Sagarrak laban sartu, eta “plost”, errementau dira.*

plost 2 sonido producido por las cosas blandas y semilíquidas al caer al suelo (un flan, algunos pasteles...). • Ald. *plost-plost, plaust-plaust*.

- *Eta hantxe gendela, orduan hasi zuan idixa “plost-plost-plost”, gure hanketara kaka eñian. Barre? Orduan bai barre! (EA)*

pol-pol 1 cocer los alimentos; hervir. • Ik. *bro-bro, pil-pil*.

pol-pol 2 manar el agua de una fuente o manantial.

puf 1 aburrimiento, cansancio; también asco.

- Aspertzia, nekatzia; higoitzia. Ald. *buf, baf, bua*.
- *“Puf!” Aspertu naiz gaurkoz.*

puf 2 desconocimiento.

- *“Puf!” Batek daki zeñek ein daben hori!*

purrust risotada. • Bat-bateko barre zaratia.

- *Txistia kontau orduko, “purrust” hasi eta negarrez amaitsu! (NA).*

purrut pedo. • Puzkarra. Ald. *purrust, prost, porrost, porrot...*

ra 1 cortar. • Ebagi. Ald. *ra-ra*.

ra 2 onomatopeya que define el tirar de algo e ir arrastrándolo. • Zeozer tarraztaka edo

tiraka eruatia.

- *Arrate Baillian be makiñatxo batek batzen eban, hartu holan! ... hamen zestua ipiñi lurrian eta pagatxa, tira ta “rrra”! Haraxe! (NA).*

raka-raka rascar, rallar. • Hazka egin, birrindu. Ald. *rak, riki-raka*.

ras atrapar rápidamente algo. • Bizkor harrapatzia zeozer. Ik. *bra, drau*.

- *Gero “ras!” Hartu ta barrura, “ras!” Potekaria bete arte (EA).*

ri-ra frotar. • Igurtzixa. Ald. *ris-ras*. Ik. *risti-rasta*.

- *Juan ataira, aska onduan holako gauzatxo bat eguan, eta ipiñi hantxe, hartu espartzua, eta “ris-ras”! Garbittu arte! (NA).*

ri-ri movimiento, velocidad.

- *Garixan arotza makiñiakin garbitzen zan! Haixiakin, “ri-ri-ri!” eta garixak garbi-garbixa urtetzen juañ! Eta zikiña, arotza, beste leku batera! (ES).*

risti-rasta frotar con garbo. • Igurtzi, baiña indarrakin. Ik. *ri-ra*.

- *Lehengo eibartarrena: gizonak urten dau kalera, eta, diru danak gastau orduko, taberna danak itxi. Etxian han dago, “risti-rasta”, “risti-rasta”, harrixan, eta esaten detsa andriak: -”zertan zabiz baiña, gizon?” -”txikitia geratu jata eta, gastatzen...”.*

rrrrr ruido de motor.

- *Motor zahar horren zaratia gortzekua da, “rrrrr”! Belarrixak be mindu! (Lasp).*

run-run ronroneo del gato.

- *Sorbaldan katua “run-run-run”, eta amak esaten eban “lotan dagoz, katua eta bixak!”*

taka 1 golpe. • Ald. *tak, da, dda, txak*. Ik. *pla..*

- *“Taka!” jo eban buruan makilliakin,*

baiña miñik emon barik.

taka 2 rapidez o sorpresa; algo que se hace sencillamente con rapidez. • Zeozer azkar egittia; harriduria. Ald. *ta, da. Ik. klau.*

• *Baiña ikusi ein biher zan zelako demandia!, ikustekua izan da. Bost miñitura, “taka”, beste hamar miñutura “taka”: azkenian berba ein dau presidentiak eta akabo! (NA).*

taka-taka onomatopeya que define al andar; también el ruido producido por el caminar.

• *Ibiltzia, oiñez juatia. Ik. tipi-tapa, triki-traka.*
• *Zelan juan Arratera? Autuan? Bai zera! “Taka-taka” juan gaittuk.*

tarrat rotura, rasgadura. • Apurtu baten zaratia, baiña zartadia edo tarrastadia gehixenbat, ez zeozer lehertu edo txikitzia. Ald. *tarrast, tart. Ik. zart.*

• *Frakak estu nittuan eta hankia jasotzerakuan “tarrat”! Izter aldian sekulako tarratadia. / Su beruegixan ipini dozu ontzixa eta “tart!”, zartau da.*

ta-ta tiro. • *Ik. dinbi-danba, dun.*

taupa-taupa latido del corazón. • Bihotzaren taupadak.

• *Hartu neban sustuakin bihotza “taupa-taupa” jarri jatan, beran lekutik urten biharrian (Lasp).*

tik algo imprevisto. • Bapatekotasuna eta bizkortasuna.

• *Baitta zera be!, eskailluak bakarrik! Antxueluakin “tik” urtetzen zeben! “Tik!”, amua kendu eta, ala!, potera!*

tikili-makala andar dificultosamente. • *Ik. dringili-drangala.*

• *Nahikua txarto dabil gure tia zaharra, “tikili-makala”, noiz jausiko (Lasp).*

tiki-taka andar a pie. • Oinez. Ald. *txiki-txaka, tipi-tapa, txipi-txapa. Ik. taka-taka, triki-traka.*

• *Gure umiak ikesi dau oiñazian, “tiki-taka-tiki-taka”. / Oingo umiak penia emoten deste neri, ene!, lepua kargauta doiaz koitxauak! “tipi-tapa-tipi-tapa”!*

tingili-tangala ruido producido por cosas que entrechocan, generalmente metálicas. • *Ik. dinbili-danbala.*

• *Oin be antxitxiketan kalera juan bihar astuakin! Halako baten, “tingili eta tangala!”, kantinfloria “tirri-tarra” bueltaka lurrera (NA).*

tipirri-taparra ruido del fuego, de las llamas.

• *Sugarren hotsa.*

tirrin timbre. • Ald. *txirrin.*

tirri-tarra echar muchos pedos. • *Puzkar asko botatzia.*

• *Baba mordo bat jan dabe eta hor dabiz, “tirri eta tarra”, puzkarka (Lasp).*

tirri-tirri movimiento y rapidez, normalmente implica movimiento giratorio.

• *Sagarrak “tirri-tirri-tirri-tirri” juaten dira mugan behera (NA).*

ti-ti-ti 1 hacer algo con cuidado, dando golpes suaves y pequeños. • *Kontu handiz egin zeozer. Ald. txi-txi-txi.*

• *Han ibiltzen zittuan grabadoriak, “ti-ti-ti”, kuidau haundixakin biharrian, egun osuan geldittu barik! (CE).*

ti-ti-ti 2 rapidez. • Ald. *txi-txi-txi.*

• *Batzuk dittuk kalmuaguak; guria dok nerbiosia eta “txi-txi-txi-txi”: jo eta hanka eitten jok segiduan.*

tra rapidez e impetu. • Bizkortasuna eta indarra. Ald. *dra.*

• *Hartu eta, “tra!” kendu zetsan eskutik. Harek ez zekan itxointzeko asmorik.*

trak quebrarse o romperse algo compacto; se le dice a los sonidos malos de los huesos.

• *Gauza trinko bat hausu edo etetzia; sarritan gorputzeko hazurren bat.*

• *Bizikletan nindoiala hormia jo neban eta*

belaunak “trak” ein zestan (Lasp).

trakatan-trakatan trote del caballo; sonido de los cascos del caballo.

triki-traka andar recio y ruidoso. • Ibilkera indartsua. Ik. *taka-taka, tiki-taka*.
• *Gaztetan eitten genduzen mendi-ibilixak* “*Triki-traka*”, “*triki-traka*”, *puntarik punta*.

tripili-trapala hacer las cosa de mala manera, ruidosamente y torpemente. • Zer edo zer molde txarrez, baldar eta zaratsu egittia.
• *Gauzak txukun ein biharrian “tripili-trapala” bazabiz, apurtuko dozuz bai baztarrak*.

ttir-ttir sonido que produce el afilador.

tun-tun sonido del tambolín. • Ald. *ttun-ttun*.

turri-tirri sonido de la guimbarda. • Mosu-kitarriaren soñua. Ald. *txurri-txirri, tturri-ttirri*.
• *Ni umia nitzanian mutil danak horixe joten “turri-ttirri-tturri-tturri”... (NA)*.

txalan-txalan hablar sin parar. • Eten bariko berbetia. Ik. *txor-txor*.
• *Ikusi! Badihardue horrek bixok, betiko moduan, ixildu barik, “txalan-txalan”*.

txasta introducir, meter algo. • Ik. *dza, txost*.

txik movimiento pequeño y rápido.

txin-txin sonido del contacto entre cosas metálicas o de cristales que se tocan con suavidad. Por ejemplo, monedas, cristales, vasos...

txio-txio canto de algunos pájaros y de los polluelos.

txipli-txapla chapoteo. • Uretan jolasian ibilli, umiak gehixenbat. Ik. *plisti-plasta*.
• *Gure umiak oso gustora uretan beti; hantxe, “txipli-txapla” jolasian (EA)*.

txiri-txiri hacer las cosas sin prisa pero sin pausa, “*piano-piano*”. • Poliki jardun, baiña eten barik. Ald. *txirin-txirin, txiri-*

txara.

• *Laga ha pakian! Harek bajakik zelan ein bihar dira gauzak. “Txiri-txiri”, “txiri-txiri”, amaittuko jok ein biharreko guztia (EA)*.

txirrist sonido producido por un resbalón o algo que resbala.

txirri-txirri sonido que produce el movimiento de un eje, una rueda... • Ardatzen, burpillen edo goruen zaratia, esate baterako. Ald. *txir, ttir*.
• *“Txirri-txirri” badabil gure ama goruetan! / Irrintzixa burdixak “ttir!” eitten dau sikatutakuan; haxe da irrintzixa*.

txist 1 sonido del silbido. • Norbaiti txistadia botatzen jakonian.
• *“Txist” eta “txist” eitten zetsan mutillak, baiña neskiak kasorik be ez (Lasp)*.

txist 2 silencio! • Ik. *xxii*.
• *“Txist”, “txist” ibiltzen da maistria eskolan, umiak ixillian bihar eitteko*.

txix orinar; también el sonido que se les hace a los niños para que orinen. • Txixa egittia; umieri egitten jakuen soñua txiz egin deixen.

txor-txor hablar, “*bla-bla-bla*”. • Berba egitterakun egitten dan zaratia; txori batzuen be bai: *eperra, zozua...*
• *Horrek egun osuan dabiz “txor-txor” berbetan*.

txost meter algo en algún sitio. • Ik. *dza, txasta*.

txu-txu onomatopeya del rumor, del cotilleo.
• Ik. *bru-bru, mor-mor*.

txunda-txunda música.

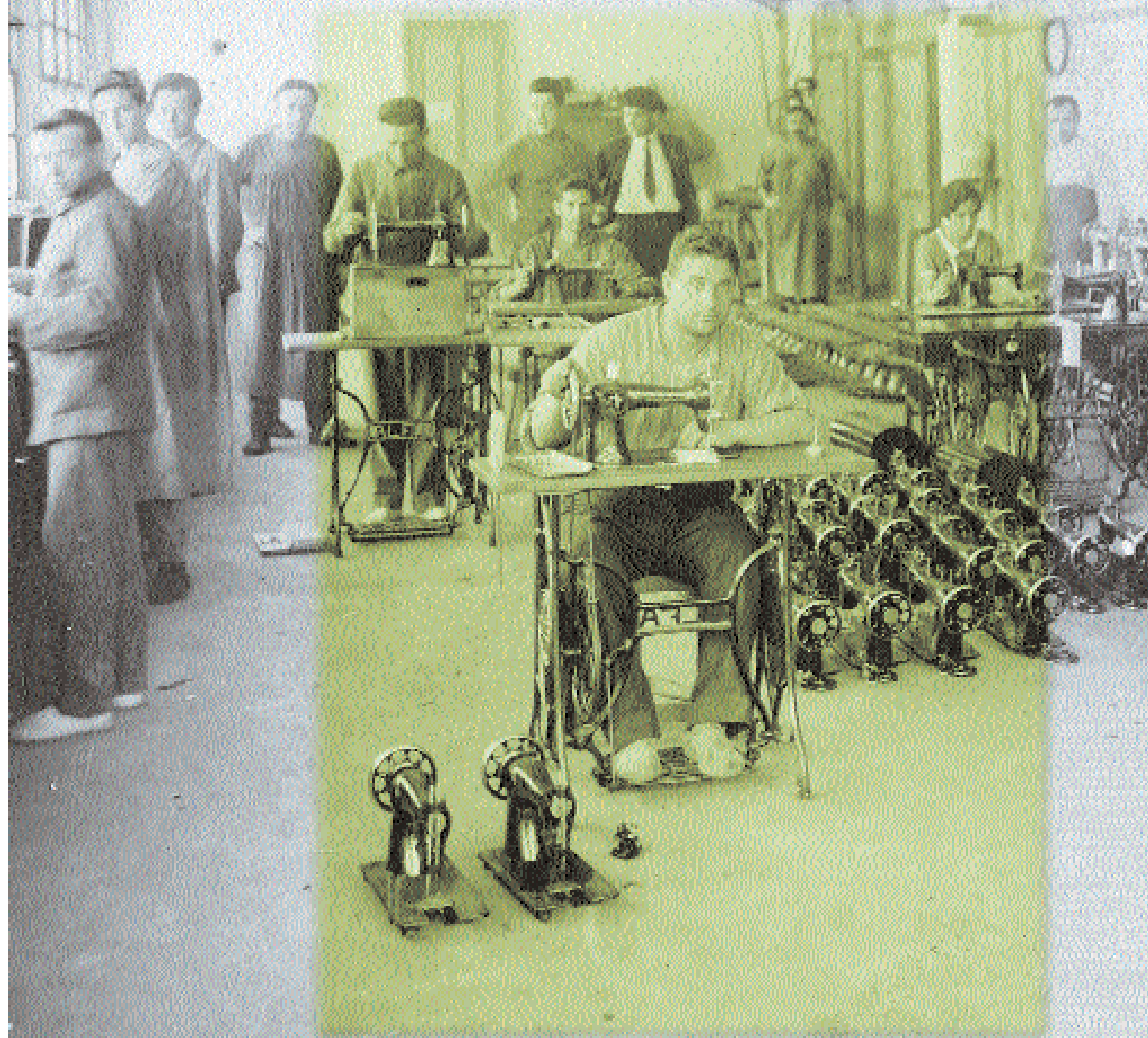
txurru beber, tomar un trago. • Ald. *zurru*.

tzast pinchazo. • Zastada. Ald. *ddast, txast, zast*.
• *Injekziñua “tzast” sartzen detsue, konturau barik*.

- ujuju** grito de alegría. • Poztasuneko irrintzixa edo aujixa.
 • *Erromerixatik zetozen, pozik; haren “ujuju” eta aujixak itzalak ziran.*
- uuuu** onomatopeya del viento.
- xxiii** interjección para acallar a la gente. • Ik. *txist 2.*
- zart** romperse, quebrarse, resquebrajarse algo.
 • Zerbait hausi edo zartau. Ik. *tarrat.*
 • *Harek plater ederrak “zart” ein zetsan esku-eskuetan (Lasp).*
- zasta** zas, derrepente. • Baterakuan egitten dana. Ald. *tzast, ddaast.*
- zipli-zapla** bofetada. • Zaplastekua. Ald. *zapla.*
 • *Gaztetan euki genduan maixu batek, “zapla!” joten eban hutsagaittik.*
- zirrin-zarran 1** arrastrar los pies. • Oiñak tarrasian erabili.
 • *Gizon hori be majo zahartu eta narrastu da; hankak be “zirrin-zarran” darabiz.*
- zirrin-zarran 2** ruido estridente del metal.
 • Metal zaratia.
- zirti-zarta** pegar duro y con vehemencia.
 • Ik. *dinbi-danba.*
 • *“Zirti-zarta” emon zetsen makilliakin sagar lapurretan juan ziranian (Lasp).*
- zirt-zart** hacer algo con decisión y rapidez; tomar una decisión en el momento.
 • Erabagixa, modu batian edo bestian, berihala hartu. Ald. *zirt-zaurt, zizt-zazt.* Ik. *di-da, fist.*
 • *Ez gara hamar orduan zain egongo. “Zirt-zart”, ein eta kitto! (MAI).*
- zorro-zorro** sonido del dormir profundo.
 • Lo-zurrutzadaka, lo-zorruen zarata. Ald. *zarra-zarra.*
 • *Horrek daka osasuna, horrek! Jan ondo eta lo “zorro-zorro”.*

Lanbidiak

3.1. Lanbide zaharrak

Hiztegi honen aurreko ataletan ere eibartarron eguneroko lanekin zerikusia duten hamaika hitz jaso ditugu, abereen gobernuarekin, labrantza kontuekin eta antzekoekin zerikusia dutenak. Lanbideak izena ipini diogun hirugarren zati honetan, aldiz, ogibide edo lanbide kontsidera daitezkeenak jaso ditugu, askotan baserriarekin zerikusia duten arren.

Zaila da lanbideak eta euren inguruko berbak sailkatzea. Izan ere, orain gutxira arte ogibideen arteko mugak ez ziren oso argiak: herritar askok arotzeria ezagutzen zuten, arotzek harria lantzen zekiten, ikazkinek karea egiten laguntzen zuten... eta baserriar gehienek denetik egiten zuten. Edo hobeto esanda: egin egin behar zuten, XX. mende arteko gizarte tradizional aurre-industrialean, denetik egiten jakin behar zelako aurrera irteteko. Horrela, baserriarrak eguneroko bizimoduan behar zuten guztia ekoizten edo batzen zuten: abarkak, sokak, jantziak, jan-edana, tresnak, garbitasunerako lehengaiak...

Lanbideen artean bi atal nagusi egin ditugu. Batetik, *Lanbide Zaharrak* izeneko honetan, lehenengo sektorearekin eta baserri munduarekin zerikusi zuzenagoa duten eta antzinakoagoak diren lanbide zaharrak sartu ditugu; bestetik, hurrengoan, industria munduarekin errazago lotu daitezkeenak (armagintza, burdinolak...) daude, nahiz eta horiek ere gure herrian oso antzinakoak diren.

Hemen hasten den atal honetan hiru azpiatal egin ditugu: *Errotia eta Ogixa*, *Liñua eta Ardilania*, eta *Lanbide Zaharrak: ikazgintzia, etxegintzia, karabixak*... Lehenengoan gizaldietan zehar jangai nagusia izan den ogiaren inguruko informazioa jaso dugu (errotak, garia, artoa, ogi klaseak...); bigarrenean, jantzien inguruko informazioa (lihoarekin eta artilearekin zerikusia duena gehienbat, baina baita abarkagintzaren edo sokagintzaren ingurukoa ere); eta azkenik, hirugarren azpiatalean, benetan lanbide berezi kontsidera daitezkeen ogibideen inguruko informazioa, arotzeriaren, karegintzaren eta ikazkintzaren ingurukoa gehienbat.

Berba hauetako asko *Laixetan*, *Garixetan*: *Basarrixa Eibarren* erakusketa eta liburuxkarako jaso ziren, baina harrezkero jasotako batzuk ere gehitu ditugu. Gainera, zalantzak argitzeko galdeketak egin ditugu eta bibliografia ere kontsultatu dugu. Aipagarria dira Bergarako udalak *Bergara aldeko lexikoa eta lanbide zaharrak* bildumaren barruan orain arte kaleratu dituen hiru liburuak (Isazelaia, 1997; Olañeta eta Urkiola, 1998; Narbaiza, 2001). Oso lagungarri izan zaizkigu argibide gisa. Gai hauen inguruko interesa duenak jo beza bertara, hemen sartu ezin izan dugun informazio mordoa aurkituko duelako liburu horietan.

3.1.1. Errotia eta ogixa

Babarrunekin eta basoak ematen zituen fruituekin batera, artoa eta garia izan dira gizaldietan zehar euskal gizartearen oinarri nagusia. Azpiatal honetan bi gai horien inguruko informazioa bildu dugu: errotaren zatiak (*antapara, erreten, kunbo...*), ogi klaseak (*tremesa, fota...*), irinaren ingurukoak (*birzahi, birrin...*), labeari buruzko berbak (*laba-ataka, ipitta...*), eta laboreen gordelekuak (*arka, kutxa...*) sartu ditugu. Beraz, garia eta artoa lehengai hartuta ogi (edo beste jatekoren bat) bihurtu arteko bidean agertzen den lexikoa jaso dugu. Lurra landu eta arto-gariak jasotzeko egin beharreko lanak aurrerako azpiataletan agertzen dira.

Azpiatal honetan, ahozko iturriak ere garrantzitsu izan diren arren, aipagarria da Juan San Martinen eta Juan Antonio Mogelen testuetatik errotaren inguruko berba mordoa jaso dugula. Gehienak ahoz ere jaso ahal izan ditugu, berbok oraindik bizirik dirautela frogatuz; ahoz jaso ezin izan ditugunei, Mo edo JSM ikurra ipini diegu, hitzon iturria adierazteko.

ahi papilla.

albata compuerta. • Ubide bat ixteko edo ura erregulatzeko atia. Ik. *andapara, erreten, kunbo, azelin, errozarri, otsin*.
• *Maltzako indar-etxian albatia zabaldu dabe presia husteko; itxuria danez, garbitzeko asmua dauke (TE)*.

andapara acequia, canal hacia el molino.
• Ald. *antepara, aldapara, aldaparo*. Ik. *albata, erreten, kunbo, azelin, errozarri, otsin*.
• *Bai, bai, Zubixara astuakin. Neska-koskor edo mutil-koskor edo holan, astuakin. Astuen jarri ta bidien han jun be. Astuakin ibili gora ta behera. [Garixa] eruen, ta kanbixuen emoten eben urun hori. Beste lantzien behin, hiru-lau egun ein biher. Andaparan ura bajue eguenien inddarra palta! Ta denpora gehitxuago biher! (FL)*.

arka arcón. • Garixa gordetzeko kutxa haundixa.

arol 1 esponjoso, blando, poroso. • Erab. Zentzu onian edo txarrian erabili leike *arol* berbia. Zentzu onian, *pastel arola*, biguna, gozua. Baita *lur arola* (labratzeko gozua,

harrua), edo *animalixa arolak* (maittagarrixak eta uletsuak, konejuak eta bildotsak, esate baterako). Ant. *sopin*.

arol 2 hueco, fofo, superficial o de poca densidad. • Erab. Zentzu txarrian: *ogi arola* (larregi pustu eta mamiñik ez daukana). Baita, *fruta arola* (itxura ederra baiña gusto eta ur gitxi) edo *persona arola* (kanpolarrosia).
• *Aldia eguan Ermuarretako ogi mardotik, beste labari batzuen ogi arolera (TE)*.

arraska rasqueta para limpiar la artesa de pan. • Ore-mahaixa garbitzeko burdiña. Sin. *matarraska*.

arta-kutxa arca para guardar el maíz.

arto borona, torta de maíz sin levadura. • Arturunez egindako ogixa. Sin. *arto-opil*. Ik. *artobero*. Esak. *Txakur-gosiak artua amets*.
• *Bai, artua amak! Artua eitten eban; amak bai, artua. Saldu eitten eban artua! Gure amak arto mordua saltzen eban. Astian pare bat hiru bat bidar eitten eban. Batzutan hiru bidar... bi bidar beti! Arto erria. Artua erosi eitten eban, gure etxian ez eguan hainbeste arto, baiña errotan erosi eitten genduan guk artua. Asto txiki bat gekagun ta amak esaten*

estan: “Jua’ari errotara ta ekarrizaz berrogei kilo urun!” Berrogei kilo urun ekartzen genduazen. Amak... Ha pasau ein bihar zan galbahian. Uruna pasatzen eban, gero ur berua bota, labaduria bota, ogixari moduan, harrotu deixan, ez? Egurra sartzen zeban ta labia zuri-zuri eitten da asko berotzen danian labia, han teillak bueltan ipinita, labia zuri-zuri eitten da... Ta harek egur danak batu, danak garbittu ta ha kazua, artua, bete kazua ta sartu [pala?] ta “plast!” bota. Gero, atia, ez deixan hoztu, zarrau ondo ta amak karrulauta eukitzen eban, ba, igual ordu bi inguru erretzen. Ta gero ikusten eban ta gaiñian baltzitzen hasittako, holan, ondo erreta dagozenak, gero beste para mehe bat zekan mango luziakin, ta “dza!”. Sartu ta kanpora etara. Ta gero saldu. Goixian ein ta asaldian kalera artua saltzera (JE).

artobero borona fresca. • Egin barri daguan arto-urunezko ogixa, epela.

• *Artobero ein barrixa oso gozua da; baiña egunekin asko gogortzen da (JE).*

arto-birrin maíz triturado. • Sin. *arto-ixo.*

• *Arto-birriña erosi bihar da oilluendako.*

artodun vendedor, repartidor de borona.

arto-ixo maíz triturado. • Ald. *arto-ijo.* Sin. *arto-birrin.*

arto-opil torta de maíz, borona. • Sin. *arto.*

artua joteko makiña máquina trituradora (de maíz). • Artaliak ijotzeko erabiltzen dan makiña. Ald. *artua txikitzeko makiña.*

artua-eta-esne leche y borona, postre.

• *Artua-ta-esniakin hazi gintzuazen gu. Hori eta babak; besterik ez jeuan (JE).*

arturun harina de maíz. • Ald. *arto-urun.*

• *Errotara daroiat zorro bat artala, arto-urunan orde (TE).*

azelin turbina de agua. • Ald. *azeliña.* Ik. *andapara, albata, errotarri, erreten, kumbo, otsin.*

Asier Sarasua

Errota zaharra, Urdazubi 2002.

• *Agorrakin, amorraiñak larri eta azeliñak geldi* (JSM).

birrin salvado menudo. • Birriña zahixa baiño fiñagua da, zehiagua; zahixa larrixagua da. Uruna bigarren aldiz eralgitzerakuan (galbahe fiñaguakin) jasotzen da *birzahi* edo *birriña*. Ald. *berrin*. Bes. *arto-birrin, urun-birrin...* Sin. *birzahi, zahi-birrin*. Ik. *zahi*.

birzahi salvado menudo, remoyuelo. • It. *Mo*. Erab. Mogelek badarabil eta beste hiztegi batzuetan be jaso da (JME, Izag). Guk *birrin* eta *zahi-birrin* jaso dittugu. Sin. *birrin, zahi-birrin*.

birzahiko ogi pan integral. • Birzahixa daukan ogixa. It. *Mo*.

bolin molino. • Erab. Toponimixan bakarrik: “*Bolin-aldia, Bolin-erreka, Bolingo-estratia, Bolinbekua, Bolingua*”...

eralgi tamizar. • Uruna galbahian iragaztia, azalak eta zati larrixak kentzeko. Ik. *birrin, birzahi, zahi*.

• *Ta urunek eralgi bihar izaten dau labakosua eitteko; handik errotatik etorrittako urunek. Garixak zer eukitzen daben badakizu? Azala! Horrek azalok ez dira eitten urun. Horrek azalok urunakin etortzen dira nahastien, baiña galbaran... Zerratue zan hori galbahie, zerratue. Ta han ipini makillie ore-mahaixen, erdixen, ta eraiñ holan eitten otsen andrazkuek, ta urune behera urteten zan, ta zahixe galbaran barruen geratzen jakon. Zahixa larrixague, ta galbaran ha irazteka geratzen zan; baiña uruna behera irazi (FL).*

erreten canal pequeño, acequia, cauce. • Andaparia baiño txikixagua, esate baterako ortuetan edo errota txikixetan izaten diranak. Ik. *albata, andapara, azelin, errotarri, kunbo, otsin*.

errotape cámara de desagüe del molino.

• Esak. *Vientos de Arrate y baños de Errotape*, XX. mende hasieran Eibarren zabaldu zan esakeria, osasuntsu egoteko horixe egin bihar ei zalako: Arrateko haixe garbixa hartu, eta errotapeko ur freskuan baiñatu.

errotari molinero.

errotarri muela de molino, piedra molar.

• Ik. *albata, andapara, azelin, erreten, kunbo, otsin*.

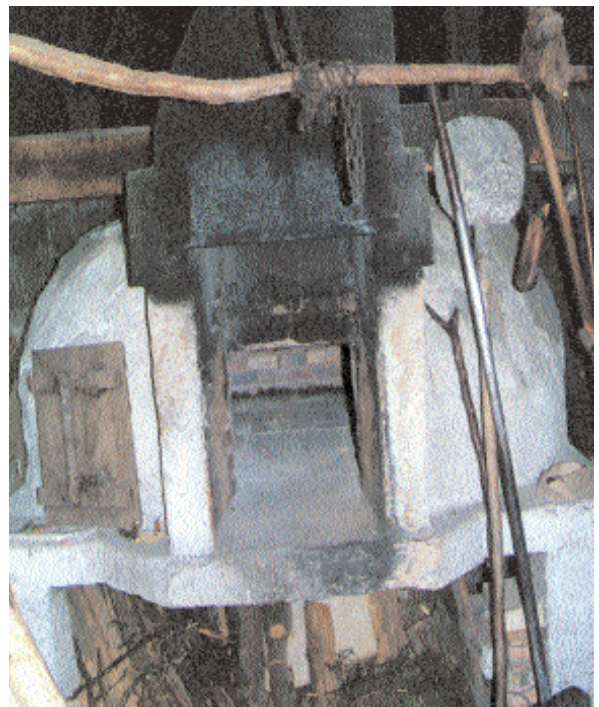
esku-errota molino de mano, molinillo manual.

fot clase de pan, bollo.

• *Eta fotak, holan bueltia emonda... Fota izaten zuan “ocho” bat; masia bigun-biguna, hartu zati bat, erdixan mehetu, ta gero doblauta, “ocho” bat einda. Ta gozua izaten zuan! Edarra ogixa jateko! (JL).*

galbahe cedazo, criba.

• *Ore-mahixan gaiñian, alde batetik bestera, langia ipintzen zan. Eta langa gaiñian, galbahixa. Hortxe erain*

Basarriko labia.

GARIXA IXO ETA URUNA ERALGI

Garixa zakuetan sartzen zan, bakarrik, errotara eruateko. Labakua eitten zanian, ogixa eitteko, ba aguro errotara. Baiña asko ez zan ekartzen, uruna hondatu eitten zalako; zakukadia eitten zan, generalian anegia. Guk Ezkaregi errotara eruaten genduan, eta bestera be bai, Apalategi. Eta, bai ba, orduan egon zan denporaldi bat, kontrabanduan gabian eruaten zana be. Izanda nago ni, zerian, Ibarrolan be, Goimendixan. Hartu illuntzian eta asto gaiñian. Eta zerian be bai, Bariñan be bai. Bariñan mordua dare, Bariña eta Etxebarri bittartian. Gaiñera zerakin eruaten zan errotara, libretia esaten jakon, papel kuadrau bat. Eta errotan, zenbat kilo etorri zan, zenbat urtetzen eban... dana apuntatzen zan. Tranpa asko eitten zan, danak ezkutuan, baiña beti bilddurretan. Eske orduan ixten eben tenporada baten, igual. Esate baterako, "Apalateiko errotia itxi da!". Errotiak eukitzen eban lege bat. Garixa hartu eta hille batzuk zabalik, eta gero itxi eitten eben. [...] Eta gero, ba, errotiak, zera, **ixotia**, zera, uruna eittia, ba, kendu eitten eban. Berrogetamar kilotik, ba, 3 edo 4 kilo. **Lakia** esaten jakon hari; lakia da **errotarixak** kentzen dabena. Ez zan beti bardiña izaten, "harek gehixago kentzen jok harek baiño!", eta izaten zan hori be. Uruna errotatik ekartzen zan, eta gorde eitten zan. Jeneralian, basarrixetan, **laba** onduan egoten zan kuarto txiki bat, eta hantxe lagatzen zan uruna. Eta uruna etortzen zan **zahixakin**, eta, ba, orduan etxian **eralgi** eitten zan, suabe-suabe. **Bahiak** egoten dira, ba, bahi fiña, bahi zeragua... ogi illunagua etaratzeko. [...] Errotatik urtetzen dabengan, zahixa egoten da. Harentzako eitten da eralgi, eta horrek lagako leuke hau <irina birriñarekin du esku artean>; gitxi gora-behera hau lagako leuke. Eta gero, hau da <bahe fina du esku artean> ogi fiña eitteko; hori kentzen dan zehiori, **birriña**. Bai zahixa eta bai birriña dira **gari-alian** azalak, bata gehixago zertuta daguala, eta bestia gitxiago: birriña fiñagua eta zahixa zabalagua, haundixagua.

galbahixa, ezker-eskuma, gogor, eta uruna ore-mahai barrura jausten da, eta zahixa galbahixan geratzen da. Eralgi esaten jakon horri, uruna garbittu, zahixa, garixan zikiña, kendu eta urun garbixa laga, ogi zurixa eitteko (JU).

gari-kutxa arca para guardar el trigo.

hirukoskorreko clase de pan.

• *Ogixak orduan oingo aldian bariaua ogixa. Eskuz einda, ogi txikixaguak, fotak, hirukoskorrekoa... Hori zan librakua ta libra bikua, ta hiru koskor eukitzen zittuan, ederra, ederra ogixa! Baiña oin hobia eitten da ogixa! Mundu guzitak "Ha lehengo ogixa!" Orduan gosia ona! Ogitakua poltsikuan sartu ta fraillietarako janda! (JL).*

ipitta escoba de saúco utilizado generalmente para limpiar los hornos de leña. • Ald. *ipitz(a)*.

• *Labia garbitzeko intsusiakin eitten genduan ipittia; eskoba modokua dok, baiña txikixa, motza. Labia garbitzeko! (JMJ).*

ixo moler. • Ald. *ijo, eixo*.

koskor currusco de pan, mendrugo. • Ik. *ogimutxikin*.

kunbo embalse, presa pequeña. • Indarra egitteko, ura gordetzeko edo herrixak ura euki deixan presa baten bittartez egindako ur-batze txikixa. Sin. *otsin*. Ik. *andapara, albata, azelin, erreten, errotarri*.

kutxa arca. • Aliak (garixa edo artua) edo erropa zurixa gordetzeko zurezko ontzixa.

kutxa-kaja cajón de arca. • Kutxiak barruan daukan kutxa txikitxua.

laba horno.

laba-ataka portillo del horno.

labari panadero. • Sin. *ogigin*

labasu hornada. • Ald. *la(ba)ko-su*.

• *Bai, ogixa be harrotzen laga bihar da labasua eitteko. Oria eindakuan ba “ontxe harrotu da” eta labia erreta badago ba di-da!, ogixak ein eta sartzeko (NA).*

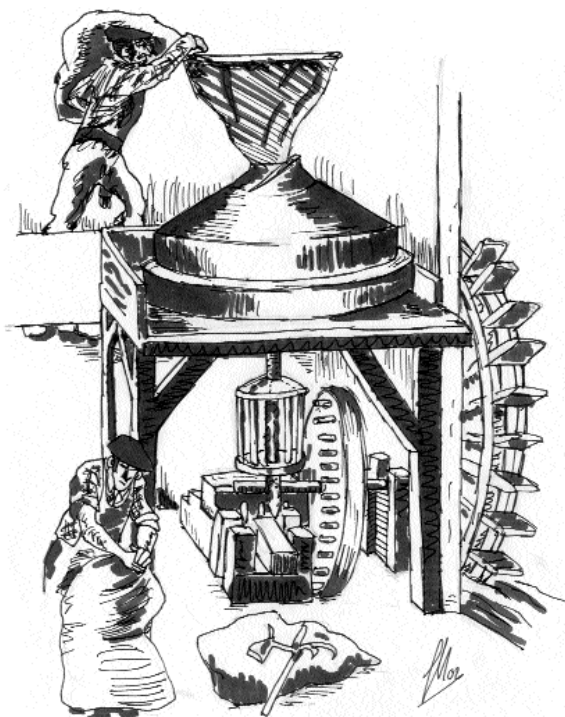
labetxe caseta del horno. • Labia etxe kanpuan daguanian, bere inguruko etxetxua: txabolía, teillatupia...

laka maquila, pago de la molienda.

• Errotarixari emoten jakon zatixa, hamarretik bat gehixenetan.
• *Hari bost libra ixten jakon ez dakit zenbat kiloko. Zenbat kilo izango zan, ba, zorrue? Zorrue, ba, zorrue berrogei killo? Bost libra urun berai itxi. Lakie esaten jakon horri, lakie. Berak kentzen otsen, errotan. Ta haxe kendute enparaue gora (FL).*

matarraska rasqueta para limpiar la artesa.

• Sin. arraska.
• *Zuek entzun dozue zer dan matarraskia?: ogixa eitten danian, en-jeneralian kajoi haundi baten eitten da, ore-mahaixa esaten jakonian. Eta han azkenengo mutxikiñak batzeko erabiltzen da hori, eta praktikua zer*

MOROKILLA ETA ARTUA

Morokilla iguala, baiña morokilla urunakin eindakua! Ura ta arturuna. Morokilla eitten da, **galdaran** ipini, ezta? galdarakada haundi bat ura. Segun zenbat zagozen etxian, gitxi be bai ta asko be bai. Galdaran ipini ura irikitzen, gero artiriña bota, kurioso-kurioso. Ta lantzian pixkaka-pixkaka bota, ta hari makillia... (egur bat eukitzen dau, holako egur bat), ta eraiñ asko pelotarik ez daixon formau. “Dale! Dale! Dale!”. Hori igual-iguala da, frituak eittia moduan... Ez bazabiz argi ha uruna botatakuan, ba, pelotak eitten diaz. Ba iguala pasatzen jako hari be. Ta hari eraiñ ta eraiñ ein bihar jako ta gero hasten zan “Plist! Plast! Plist! Plast!” Morokillari eraiñ! Igartzen jakon, amak igartzen etsan “Ene! Erre useiña botatzen daok! Hori galdariori kendizue, erre bihar dau ta!” Ta atara kanpora, ta hoztutzen laga pixkat. Ta gero, batzuk jaten dabe morokilla berua ta esnia hotza, ta beste batzuk jaten dabe morokilla hotza ta esnia berua! Esnia berua jaten genduan guk. Morokil hotzari esnia bero-berua bota, ta morokillari zulua ein ta esnia hara “prrrrr”, ta gero esnia ta morokilla nahastauta. Hori, jeneralmente, afaittan jaten genduan guk. Ni gaztia nitzala. Aurretik **gaztaiñak** edo **berakatz-zopia** ta gero morokilla gaiñian. Bai, hori zan menuori. Morokillakin, bete-bete eiñ, eta ohera. Gero lo edarto eiñ! Han ez eguan **pattarrik**, alkoholik eta kristorik! Gauza naturala! Puf!

Julian Etxeberria “Ubitxa”

da ba?!... (JU).

min cítola de molino. • Toberatik, gitxika-gitxika aliak askatzen dittuan oholtxua.

morokil farinetas; postre de leche y harina de maíz.

ogi baltz pan integral.

ogi-bero pan caliente, pan del día.

ogigin panadero. • Sin. *labari*

ogi-mutxikin mendrugo de pan.

• *Gerra ostian ogixa zan... Zuek ezin dozue sinistu! Bilbora ebakuaziñua izan zanian, gerriak urten ebanian, jentia ogi-mutxikiñekin, zeozer jateko, ogi-mutxikin sikuekin jentia. Ezer ez zeguan han-eta! (PE).*

ogi-ore masa de pan. • Ald. *ori-ore*.

ogi-urun harina de trigo.

• *Arasan egoten zian kazuelak eta... eta holaxen dana, bista-bistan. Eta ogi-urunakin pegauta adornuak ipiñi haretxi eta dotore zer egoten zan ba?!... (FAO).*

opil torta. • Erab. Eibarren larregi erabiltzen ez dan berbia. Bes. *arto-opil*, *Sanblas-opil*.

ore-mahai artesa. • Ogi-oria egitteko mahaixa.

otana clase de pan. • Ogi klase bat, zurixa eta biribilla; TE-k holaxen diño: “*en nuestra infancia se decía así de un pan blanco, poco cocido, que venía en hogazas de Mondragón, y que los patronos daban a cuenta de los trabajos devengados*”.

otsin embalse, pantano, presa. • Erab. Eibarren gehixago erabiltzen da *kunbo*. Sin. *kunbo*. Ik. *albata*, *andapara*, *azelin*, *erreten*, *errotarri*.

pistola pistola, pan tostado para sopa.

• Gehixenbat zopak (*berakatz-zopia*, *zopaundixa...*) egitteko erabiltzen dan ogixa. Luzekin eta gogorra, nahiko erria. Sin. *zopako*.

sopin apelmazado. • Ogixan mamiña gogorra

eta umel-tankerakua danian. Ik. *arol*.

talo torta de harina de maíz. • Esak. *Lau lagun eta hiru talo? Malo!*

talo-erretzaille persona encargada de hacer los *talos* o tortas de harina de maíz. • Ald. *talo-erretaille*. Erab. Aginaga auzuan bakarrik jaso dogu. Izag-ek be badakar Oñatin. Sin. *talogin*.

• *Ama zana talo-erretaille edarra! Taluek erretzen zittun harek esnetan jateko, artozko taluek. Gure ama zana Gerrikaizko alabie zan, ta hanguek talo-erretailiek zien hamenguen aldien. Erretzeko paran, ezta? Ha(re)k jaurti gora ta “rra!” paran sartzen eban. Talua erretzen eban azal mehe-mehiakin; hori-horixa azala. Gerrizkuek, hanguek zien talo-erretaille! Gerrizko alabak, Bizkaikuek. Hamen talo-erretailerik ez zan izeten hango moduen. Hanguek... gure ama zana... Gure ama zanak gure pamelixa hazi eban. Harek esnia egosittakuan: “jaten ekin, jaten! Erreko dittut taluok, ta...” Harek guk jan ahala taluek erreten zittun (FL).*

talogin persona encargada de hacer los *talos* o tortas de harina de maíz. • Sin. *talo-erretzaille*.

talopara plancha metálica para cocer el talo.

• Taluak erretzeko erabiltzen dan palia, zartaiñan trazakua. Esak. *Taloparia moduko arpegixa euki* (biribil-biribilla).

talua-eta-esnia postre en que se toman las tortas de harina de maíz con leche azucarada.

• *Zer jaten zan? Ene! Atrapatzen zan dana! Arrautzie be iguel! Oillua ez badau, noberak be iguel zurrut eiñ, habixara junde. Ta jan, ba, baba gorrixo. Nahikue egoten zan-ta. Jeneralien eguardixen haxe. Ta esnie-edo. Esniai zopak eiñ, galdakara bat esne-edo, ta talua erreta, taluakin edo artuakin. Gure arreba batek, Arandora etorten zan eguerdi aldien iñoiz, ta bazkaitan harrapau ta: “Nik*

3.1.2. Liñua eta ardilania

Artilea orain gutxira arte landu den arren, lihoaren lanak aspaldi desagertu ziren gure inguruan. Guri ere asko kostatu zaigu bilketa egitea, eta gure lekukoek, gehienetan, beste inori entzundako kontuak esan dizkigute: “*amandriak eitten jua...*”, edo “*nere akorduan etxuat liñurik ezautu gure inguruan, baiña geure amak esaten jua lehenago baietz...*”. Beti antzinako erreferentziak, baina lekukotasun zuzenik ez. Itxura denez, XX. gizaldi hasieran desagertu zen lihoa lantzeko ohitura gure inguruan. Hori dela eta, bibliografiak garrantzi handia du kasu honetan. Gure interesa, baina, ez da desagertutako berbak jasotzea, eta horregatik, azpiko zerrenda honetara, oinarrizko lexikoa bakarrik ekarri dugu, gaurko lekukoentzat ere oraindik ezaguna dena. Irakurleak hortik gorako informazioa nahi badu, aukera zoragarria du Bergarako udalak kaleratutako liburuan (Isazelaia, 1997), bi lanbide horien inguruko informazio mordoa aurkituko duelako: historia, prozedura, lexikoa, lekukoek hitzak...

Lehenago ere jaso eta argitaratu izan dira Euskal Herrian gai hauen inguruko hitz-zerrendak. Hurbiltasuna dela eta guretzat interesgarrienak Bergaran argitaratutako *Lihoa eta Artilea* liburua (Isazelaia, 1997), eta Candido Izagirrek Oñatin bildutako berbak (Izagirre, 1994). Mogelek ere badakartza zenbait Peru Abarka liburuan, eta Eibarren bertan ere jaso izan ziren batzuk *Laixetan, Garixetan: Basarrixa Eibarren* erakusketarako.

Amaitzeko, aipatu, hitz-zerrenda honetan oinarrizko gaia lihoa eta artilea izan arren, arropa eta oinetakoekin zerikusia duten beste gai batzuk ere sartu ditugula, esate baterako abarkagintza, sokagintza, lixiba....

abarka abarca. • Ald. *albarka*.

abarka-galtza conjunto de abarcas y calcetines de lana.

abarka-soka cuerdas para atar las abarcas.

- Abarkak lotzeko soka luzia.
- *Abarka-soka barrixak falta eitten deste, honek motz-motz einda dagoz (NA). / Baiña abarka-sokak eitteko ez zan zurdarik erabiltten; harendako ardi nabarrak bihar. Eta jertsixak eitteko be ardi nabarrak; jertsixak ziran, ba, zurixak, ala nabarrak. Tintau? Tintau ardilania ez! (JU).*

abarketa alpargata. • Ald. *albarketa*.

- *Gu be han ibiltzen giñan, gerratian, mendi-puntan biharrian abarketekin... (EA). / Lehen narruzko abarkie josten jarduten eben! Narruzko abarkie! Etxien hil behi zahar bat, bai? Zeziñetarako? Ta*

haretxen narruek ganbaran josi, luze, sikatutakuen. Abarkolak eiñ, medidan (ohola behien markau eitten eben); ebagi gero ta abarka-oholak eiñ. Gero hantxe medidarako abarka narrue etarutzen eben, oiñekue. Zeiñek zenbat oiñ bihar eban, horixe. Gero gizonak, abarkien narrua albo banatara zulatu eitten eben, ta jostugelakin, jostugela sartzen otsen musturrien gero, ta albotara beste zintta bi, ta haretxekin batzen eben. Bai, bai, narruakin. Jostugelakin josten zittuen. Abarka-jostie... gure aitta zanak-eta zelan abarkie josten eben? Basarrikue, baiña... (FL).

abarkol plantilla para hacer abarcas.

- Abarkak egitteko zurezko plantillia. Ik. *abarkugal, sopitta*.

GALTZAGIÑAN

Ha! Galtzak? Te-te-tel Galtzak ama zanaki! Ama zanak erdi batien lo, ta bestien esna, ta apal-ostien ein galtzagiñen! Bere zerekin, galtzagiñen. Pamelixa handixegu, galtzagiñen eten barik gabien! Galtzie, ba, galtzie... lehelengo hor ein biher izeten da lanie irun, irun. Txabillie... txabillak izeten zien, ta lotu hori sokie handikaldien ta luze ipiñi, ta txabillai buelta emoten jako, ta berak, e, berak sokatzen eban; sokau eitten eban txabillak buelta emonda. Txabillak buelta emon ta "txirriñ-txirriñ..." ta sokie berak eitten eban. Haretxekin sokiakin galtzak ein biher. Haretxekin harixakin. Harille eitten zan harekin, harille. Ta harillakin, gero galtzak haretxekin, albandorrazekin. Albandorrazak, e, hiru albandorraz-edo, andrazkuek atzamarretan: puntu-puntu-puntu-puntue... Ta gu umiek begirel Galtzie ein biher danien hiru albandorraz, edo lau, edo ez dakit zenbat! Neu ahaztuta nago, neu. Horrek jakingo dau, horrek ama ikusiko eban etxian <alabaz dio hori; eta alabak lau direla dio>. Horren amak sarri ez eban eingo. Horren aman sasoirako pasauta euan hori galtzagintziori. Hau abarkagomia etorri zan, ta galtzagintzie, erosittako galtzak eta abar, ta... geratu ein zan asko. [...] Ta harillakin, gero galtzak albandorrazekin. Albandorrazak, e, hiru albandorraz-edo, andrazkuek atzamarretan: puntu-puntu-puntu-puntue... Ta gu umiek begire! Gizonak be horretarako baziren, pastoriek. Pastoriek zergaittik? Ardizaiñen mendixen edo soluen egon biher igual, ta galtzagiñen, pastoriek be bai.

abarkugal correa de cuero que da forma a las abarcas. • Abarkian ertzian ipintzen dan narru estua, abarkia batu eta formia emoteko. Sin. *zozki*. Ik. *abarkol*, *sopitta*.

adabakin petacho, remiendo. • Zulatuta edo apurtuta dagan gauza bati konpontzeko ezartzen jakon zatixa. Ald. *arabakin*.

albandorraz aguja para lana o hilo grueso. • Jostorraz haundixa, ardilaniandako. Ik. *galtzagintza*, *galtzetorraz*, *jostorraz*.

ameluta hilo basto, segunda estopilla que se saca del lino. • Liñutik hari klase bi etaratzen ziran: bata fiña, izpi goxo eta luzeduna, *kirrua* (izara eta barruko erropak egitteko); bestia latz eta takarragua, izpi motzekua, *amelutia* (alkondarak eta... egittekoa). Erab. Berba hau lekuko bakarrak esan desku. AZ-k *amelu* eta *amulu* jaso zittuan Eibar inguruan, Mogelek *amulu* darabil, eta Bergaran be *amulu* jaso dabe. Ik. *kerru*.

anabasa revoltijo de hilos.

anezka lanzadera del telar. • It. *Mo*.

ardatz huso. • Liñutik edo ardilanatik etaratako harixa iruteko egurrezko erraminttia, harixa kiribildu eta batzeko tresnia. Ik. *mataza*.

• *Esku batian gorua eta bestian ardatza, makiña bat mataza eindako amandria (TE)*.

ardatzian egin hilar.

ardilana lana. • Sin. *ille*.

• *Lehelengo kardia, ondo kardau ardilania. Eta gero, hauxe letxe luzatzen zan, eta holan etaratzen zan amelutia, dana batuta (JU). / Ardilania eitten gendun saldu, saldu, zakukadak. Gaur egunien bape ez dau balixo. Gaur egunien honek kanpotik etorritako koltxoioek eitten dittue. Lehen ezkontzie zaniñen, harako ta honako... enkarguek be eukitzen genduzen!*

Basarriko andrak ardilania lantzen, 1910 inguruan.

Danerako! (FL).

behesubil uno de los palos que movido por los pies hace mover toda la máquina del telar. • It. *Mo*.

ehun tejido.

ehundu tejer.

• *Neguan ataratako mataza guztiak ehundu ditturaz ehunliari emonda (TE).*

ehungille tejedor. • Sin. *ehunle, ehungin, tejeru*.

ehungin tejedor. • Sin. *ehunle, ehungille, tejeru*.

ehunle tejedor. • Ald. *ehule*. Sin. *ehungin, ehungille, tejeru*.

• *Barrenkaleko ganbara baten lan eitten eban ehunliak gu eskolako mutillak giñanian (TE).*

erraiarixak rayaderas, cuatro piezas del telar. • It. *Mo*.

euskal-soka cuerda hecha con crines de

caballo. • Soka takarra da, ganauakin erabiltzen zan gehixenbat. Sin. *zurda*.

ezpata espadilla, agramadera, instrumento para majar el lino. • Liñua harrotu, gozatu eta biguntzeko ezpata itxurako egurrezko erramintia. Bizkai aldiak erabiltzen zan (Gipuzkoan *sugatsa*). Eibarren tresnia eta izena ezagunak dira, baiña erabilleria aspaldi galdu zan.

ezpatondo gramilla, tabla vertical de cerca de 1m de altura, con pie, donde se colocan los haces de lino para agramarlos. • Ezpatiakin erabiltzen zan erramintia. Ald. *ezpatondoko*.

galtza calcetín.

galtzagintza trabajo relativo a la confección de calcetines de lana. • Ik. *albandorratz, galtzagiñan, galtzetorratz, jostorratz*.

galtzagiñan confeccionando calcetines de punto. • Galtzak egitten. Ik. *albandorratz, galtzagiñan, galtzetorratz, jostorratz*.

• *Nik? Ez! Nik ez! Geure ama zana ibiltzen*

LIXIBIA

Lehen ez jeuan urik iñon etxietan, eta erropia hartu buruan eta labaderora garbitzera. Labaderuak, bat Bidebarrixetan eguan, beste bat Matsarixan, beste bat Untzagan, eta beste bat Ubitxan. Eta lehenago labaderorik bez, dana erreketan. Errekan jarri andrak belauniko, jarri harri bat han, eta *dale!* Jabonaduria eittera. Lehengo andren bizimodua dok pelikulak kontatzeko modukua! Eta gero lixibia esaten etsen beste bat: lehenago izarak liñuakin eindakuak izaten ziran, gogorak. Tiña haundi batzuk izaten ziran, ta ur berua bota hara, ta egosi eitten zittuen. Gero laskittu, ta sikatzen ipini etxe aurrian. Izara mordua! Euren harrokerixia izaten zuan ba, izara asko eukitzial! Eta ha liñua, zenbat eta gehixago garbittu, orduan eta zurixago geratzen zuan. Eta euzkixak zurittu eitten zittuan harek; eta sutako hautsa be botatzen jetsen, zuritzeko. Liñua da landara bat. Ereiñ eitten zuan eta haretxekin basarrittarrak harixa eitten juen, eta horrekin izarak, eta alkondarak. Liñua hartu, eta beratu, eta gero jo, ta bigundu... Eta gero, goruetan eitten juen andra zaharrak, goruetan, harixa eitteko. Eta harixakin izarak eitten zittuen, eta alkondaria, eta dana! Gogorak, e? Takarrak! Harek apurtu sekula bez! Eta harekin eitten zebeu lixibia. Ni horrekin justu-justuan akordatzen nok.

Julian Etxeberria "Ubitxa"

zuan galtzagiñan. Zenbat galtza eingo ete eban harek! (EA). / Gabian gure etxian tertulixia eitten zan. Goikua, harutzagokua, behekoa... andrak etortzen ziran. Bata galtza-eiñian, bestia jertse-eiñian... (AJKE).

galtzetorraz aguja para hacer medias (y punto). • Ald. *galtzatorraz*. Ik. *albandorraz, jostorraz*.

garranga tornillo. • It. *Mo*.

goisubil rodillo superior del telar. • It. *Mo*.

goru rueca. • Egurrezko makillatxua. Punta aldiari burutxua dauka, bertan kirrua batu eta harixa egitteko. Liñu-harixa zein ardilania iruteko erabiltzen zan.

goruburu rocamero. • Sin *goru-txapel?*

gorueta hilado. • Goruetan egittia, eta goruetan egitteko andrak batzia.

• *Goruetia zanian auzoko basarriren baten alkartzen ziran inguruko andra guztiak, ipoiñak kontatzen eta harixa eitten. Guk ez genduan ezagutu, baiña gure ama zanak kontatzen zeskuzen gorularixen ipoiñak. Bai! (JU).*

goruetako-makiña rueca mecánica.

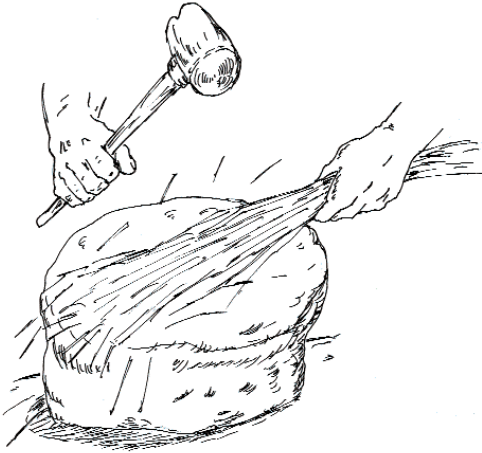
goruetan egin hilar.

• *Amelutia hamen ipini, eta gaiñian goru-txapela, eusteko. Eta holan, "ta-ta-ta-ta", lantzian behin piskat buzi, eta segiduan eitten eban. Bihurtzen zan, hor batu. Eta holan agertzen zan matazia. Txabilliakin aittak eitten eban. Amak goruetan. Hiru edo lau zeretan. Lehelengo mehia, eta gero senduagua (JU).*

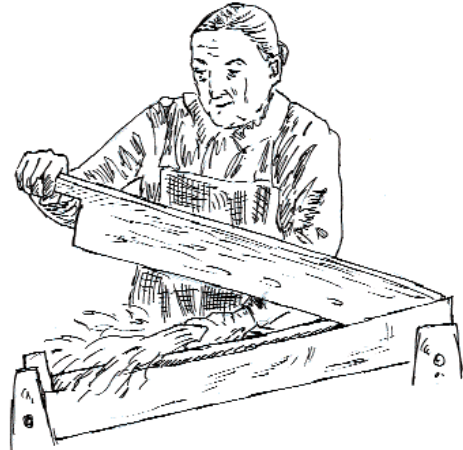
gorulari hilandera.

goru-txapel cucurucho. • Goruburuan kirrua eusteko ipintzen zan txapel modokua. Kartoiz egindakua izaten zan, eta sarrittan kolorietako harixaz poliztutakua. Sin. *goruburu*.

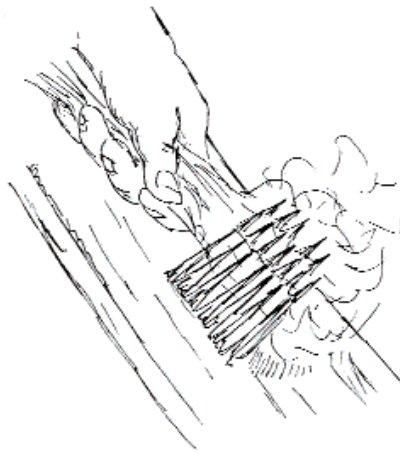
LIÑUAREN PROZESUA

Liñua beheratu ostian, liño-mazuakin
liño-harrixan jo

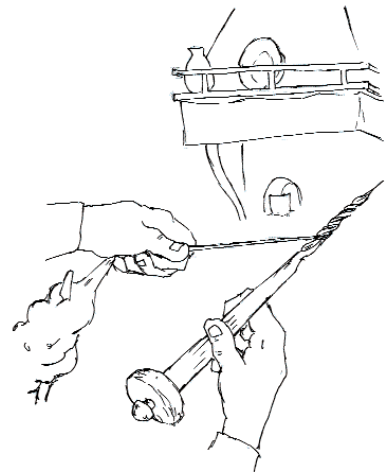
Liñua trangan bigundu

Liño-izpikak txarrantxatu

Matazia egin

Harixak iruin

hariltegi cajoncito de la devanadera. • It. *Mo.*

hariltoki devanadera. • It. *Mo.*

hauts-trapu cernadero para la colada.

• *Lixibia eitterakuan lixi-poto gaiñian ipintzen zan hauts-trapua. Horren gaiñian errautsa ipintzen zan, erramuaz, eta ur berua botatzerakuan irazi eitten zeban (JU).*

ille pelo de las ovejas. • Erab. Eibarren *ule* esaten da normalian, baina ardixen kasuan *ille* be esaten jako, edo bestela *ardilania*. Sin. *ardilana*.

iruin 1 hilar. • Ald. *iruein*.

• *Ahaztu ziran iruein eta irueiñak gu gaztiak giñanerako (TE).*

iruin 2 cordelero. • Sin. *sokagin*.

irulein trenzar.

izpittu deshebrar. • Ardilاناتik edo liñutik, eskuz, izpizak etara, gero harixa egitteko.

• *Ardilania hamen! Honi eitten jakon, neguan, astixa zeguanian, sukaldian, ba, izpittu esaten jakon. Holan-holan-holan, dana eiñ. Eta ondo izpittuta, lantzian zatitxo bat hartu, eta harixa eiñ! (JU).*

jabonaduria egin lavar la ropa, hacer la colada en el lavadero o río. • Ik. *lixibia egin, lixibia jo, laskittu, zapizak jo.*

josteko makiña máquina de coser.

• *Gerra aurretik armagiñak danak Eibarren; eta gero, bizikletia eta josteko makiña. Eibarrek asko zor jetsak josteko makiñiari. Alfa ez zuan edozer gauza, e? Alfak millaka bihargin jekazen, eta mundu guztira saltzen jittuan josteko makiñak. Eguardixan sireniak joten ebanian? urdindu eitten zuan Eibar. Bai ba, ehundaka bihargin, danak batera, buzo urdiñekin, danak kalera! Alfa Eibarren, sasoi baten, kristona zuan! (EA).*

Asier Sarasua

Laixetan, Garixetan, basarrixa Eibarren erakusketa etnografikua. Eibarko Natura eta Etnografia taldea, 1998.

jostorratz aguja. • Ik. *albandorratz*, *galtzetorratz*.

karda carda. • Ardilaniaren izpikak hari bihurtu aurretik harrotzeko eta libratzeko erabiltzen da.

kardaketa cardado, trabajo de carda.

karrama carda para purificar el lino, peine de cardar. • Liño-azaueri liñazixak kentzeko orrazi modokua.

karraska suciedades del lino? • It. AZ.

kiribillau enroscar(se), enrollar(se).

• *Sokagiñan zeregiña harixak kiribillatzia. / Hiru, lau, sei eta zortzi hari kiribillautu eitten da sokia (TE).*

kerru hilo de lino; tela de lino. • Ald. *kirru*, *karru*. Ik. *ameluta*.

• *Kirruzko izararik ez zenduen zuek ezagutuko baiña guk bai.*

lana-sapa mata de lana.

laskittu restregar la ropa. • Ik. *lixibia jo*, *zapixak*, *jabonaduria egin*.

• *Laskittu! Laskittu! Erropak laskittu! Laskittu da, jaboiaikin zertu, erropia jo. Lehen askian onduan egoten zan losa bat, eta han jotzen zian. Edo lixibia. Lehenago, etxietan egoten zan lixiba-harri bat, harri sakon bat zulo bat einda, eta han erropak eitten zian. Por ejemplo labadorian bonbuan modokua edo haundixagua, baiña harrixan einda. Izerak-eta, hamabostian behin, edo ohiak aldatzen zianian, han ipini, ta... Erropak ipintzen zian sutako hautsakin eta koipiakin! Orduan jaboirik ez zan. Sutako hautsakin ta gero erremua, erremu orrixak. Hor euki, ta gero lixibia jo esaten zan, askan akklarau, laskittua (JML).*

liñagintza trabajos relacionados con el trabajo del lino.

liñazi semilla de lino.

liño lino. • Ald. *liñu*.

Asier Sarasua

Lixibontzixa lixibarri gaiñian. Igartubeiti basarri-museua.

• *Hori da liñua? Eta hortik urtetzen dau hainbeste harik? Sinistia be! Guk ez genduan ezautu, baiña amak kontautu bai. Ama, gaztetan, juaten zan liñu-potzura - orduan Arizmendiko askia ei zan liñu-potzua, eta San Pedron be bai baeguan beste bat-, eta gero harixa eitten eban. Txarrantxiakin, eta ezpatiakin... Txarrantxiakin, ba, kardiakin moduan, orraztu. Gurian badagoz horrek, baiña geuk ez dogu usau. Amak bai. Eta hortik landaratik harixak zelan urtetzen dau? Sinistia be! (JU). / Liñue... hori liñuoi behin-edo-behin ikusitte nago, baiña gitxi hori, gitxi. Liño-etxie Berrizen eguen. Berrizko Karteruanetik Ormaztegiara orduko, hortxe erdixen. Liño-etxie esaten jakon. Haraxe izerak-eta eitteko liñue eruaten eban jentiek. Izerak eta eitten zittuen han, karrazkuek, puertiek. Horrek mazkalok barik puertiaguk (FL).*

liño-harri piedra sobre la que se golpea el lino. • Liñua joteko erabiltzen dan harrixa.

Ald. *liñarri*.

liño-mazo mazo para ablandar el lino.

liño-potzu pozo en donde se remojaban los haces de lino. • Batzuetan askak erabiltzen ziran; beste batzuetan erreketako potzu eta otsiñak. Ipoín zaharretan kontatzen zanez, liño-potzuen inguruan bizi izaten ziran lamiñak. Ald. *liñapotzu, liñopozu, liño-pozo, liñopotzo*.

liñua jo agramar el lino. • Liño-mazuakin liñarrixan liñua jo, bigundu deiñ.

lixiaska desagüe para la colada; pilón para hacer la colada. • FO. *lixiba-aska*.

lixiba colada.

lixibarri piedra sobre la que antiguamente se aclaraba la colada; también se podía utilizar para limpiar la ropa. • FO. *lixiba-harri*.

• *Hori da lixibarrixa, bai... Lehenago etxe askotan izaten ziran holakuak! (JU)*.

lixibera lavandera. • Lixibia egitten eban andrazkua.

• *Besterik ezian, lixibera eitten eban, nahix eta goixian bostetarako errekarra jatxi zapixak joteko (TE)*.

lixibia egin hacer la colada, lavar la ropa.

• Ik. *laskittu, jabonaduria egin, lixibia jo, zapixa jo*.

lixibia egosi cocer la colada, macerar la colada, remojar la colada.

• *Lixibia egosten zan su-hautsakin eta erramuagaz (TE)*.

lixibia jo restregar y aclarar las ropas de la colada. • Ik. *laskittu, jabonaduria egin, zapixak jo*.

lixibontzi tina para hacer la colada. • Lixibia egitteko erabiltzen dan ontzixa. Sin. *lixipoto, tiña*.

lixipoto tina para hacer la colada. • Sin. *lixibontzi, tiña*.

maluta copo de lana. • Kardautako ardilana matazia.

malutia izpittu desenredar, deshacer el copo de lana, hilándolo.

• *Malutia be izpittu ein bihar izaten da. Txabillia edo goru-ardatzak erabiltzen hari-malutia askatu, izpittu... eta harixa eiñ (JU)*.

mataza madeja. • Ik. *ardatz, ehundu*.

oinol pedal del telar. • It. *Mo*.

sokagin cordelero. • Sin. *iruin*.

sopitta remiendo. • Adabakiña, narru zatixa; gehixenbat abarkak konpontzeko erabiltzen ziran narru-txatalak. Erab. Biharbada *zopitta*; ELH eta HB-ak ez dakarre; AZ-k bixetara. Ik. *abarkol, abarkugal, zozki*.

sutako hauts ceniza. • Antxiña erropia garbittu eta zuritzeko erabiltzen zana.

• *Sutako hautsa!, harek, izaren gaiñian botata haretzek lagatzen dau dana zuri-zuri (JE)*.

tejeru tejedor. • Sin. *ehungille, ehungin, ehunle*.

tiña tina para hacer la colada. • Lixibia egitteko erabiltzen dan ontzixa. Sin. *lixibontzi, lixi-poto*.

tranga tascador, macla. • Liñuari azala kendu eta barruko mintza (harixa egitteko erabiliko dana) etartzeko egurrezko erramintta haundixa. Artazi haundi itxuria dauka.

trangau tascar. • Trangiaz liñua jo, mintza etartzeko.

txabilla molinillo que se usa para retorcer el hilo de la lana. • Txabillia gizonezkuak erabiltzen zeben; andrazkuak goruetan egitten zeben. Batakin zein bestiakin izpizak bihurritu egin bihar dira harixa egin arte. Ik. *malutia izpittu, goruetan egin*.

txarrantxa carda para limpiar el lino.

3.1.3. Lanbide zaharrak: ikazgintzia, etxegintzia, karabixak...

Aurreko azpiatal bietan izaera berezi samarra zuten lanbideak bildu ditugu, Errota batetik, eta Ehungintza bestetik. Hemen beste lanbide zahar batzuk sartu ditugu. Izenburuak dioen moduan, ikazgintza, karabien inguruko kontuak eta etxegintza dira nagusienak, azken hori batez ere. Eta etxegintza delako horren barruan arotzen, harginen, igeltseroen eta hojalateroen inguruko berbak sartu dira. Baina beste lanbide batzuk ahaztu gabe: egurdunak, arraindunak, sagardoaren ingurukoak...

Zerrenda honetan, hiztegiaren sarreran aipatuko arrazoiak direla eta, hitz zahar edota bereziak bakarrik sartu ditugu, kanpoan utziz azken urteotako berrikuntza teknologikoak ekarritako hitzak, adibidez, *llabe inglesa*, *amianto*, *lijadora*, *uralita*... Gehienontzat berba ezagunak dira, esparru zabalekoak, eta gehienetan gazteleratik hartutakoak.

Beste lekuko batzuk ahaztu barik, oinarrizko izan dira ondorengo hiru hauen azalpenak: Jose Bergara "Agarrazpi", Julian Etxeberria "Ubitxa" eta Faustino Larrañaga. Hirurak baserritarrak eta ikatzgintza, karegintza eta enparauak ezagututakoak. Horrez gainera, oso baliagarriak izan dira, besteak beste, *Edurzuloak*,

aasa llana, cuchilla; especie de cepillo que usan los cesteros. • Zestogiñak otzarak eta antzerakuak egitteko darabilen erraminttia, helduleku bikua.

• *Aasia beste erremintta bat be bada, esku-leku bikin; zestogiñak eta zumitzak refinatzeke erabiltzen dabe, zepillua moduan. Oin piñuak zuritzeko be bai (JB).*

agilloi aguilón. • Teillatuko urak norabidez aldatzeko, gaillurretik bi hormen ertzeko zapata gaiñera botatzen dan egurra. Ik. *korba*.

aideko kalderin calderín de arriba. • Suak berotuta ur berua eukitzeko, ekonomikiari jartzen jakon ur depositua.

• *Etxe hontan aideko kalderin bat ipini bihar juau su haundixa ein deixen (JB).*

aldamiño andamio.

arapo púa, nudo de árbol. • Egurrak adarrak izan dittuan lekuan eukitzen daben zati

biribildu gogorra. Ik. *egur-zan*, *hari*, *izpi*, *kipula*.

• *Hauxe tronguau ebaten nenbillela tokau jatak arapua eta ixa apurtu jok zerria (EA).*

arketa unión. • Sarri teillatuetan, hodei bat baiño gehixagotik datozen urak batera juan deittian egitten dana.

arlata tablón del tejado. • Teillatuko azkenengo oholaren gaiñian *arlatia* josten da. *Arlatiak* alde baten bost zentimetro eta bestian bi eukitzen dittu. Bere gaiñian jarriko da azkenengo teillia. *Arlatiaren* itxuria dala-eta, teillia zuzen geratuko da, eta ez dau beheruntz egingo. It. JME. Erab. Eibarren ez dogu jaso berba hau, *alata* baiño, eta azalpen zehatzik barik. Balitxeke gauza bera izatia. Ik. *kampirixu*, *lata*, *goixaga*, *gaillurregur*.

arotz carpintero.

- arotz-aizkora** hacha de carpintero. • Ahua beste aizkorak baiño zuzenagua daukan aizkoria. Ald. *arotz-aixkora*.
- arotz-banko** banco de carpintero.
• Labratzerakuan, egurrei eustekua, egurrezkua. Egurrezko tornua.
- arotzerixa 1** carpintería, oficio de carpintería.
• Arotz-lana; arotzgintza.
- arotzerixa 2** carpintería; taller, edificio de carpintería. • Arotz biharra egitten dan taillarra, lekua. Sin. *aroztegi*.
- arotz-zerrota** sierra de carpintero.
• *Zerrotiak in ezingo dok egur hori moztu, lodiegixa dok-eta (TE)*.
- aroztegi** carpintería; taller, edificio de carpintería. • Arotz biharra egitten dan lekua. Sin. *arotzerixa*.
- arpan** sierra vertical para dos personas.
• Tronguak zerrautu, oholak egitteko erabiltzen zan trontza moduko zerria, bi heldulekukin. Ald. *arfan*.
- arraindun** pescadero; distribuidor de pescado. • Sin. *arrain-saltzaille*.
- arrain-saltzaille** pescadero. • Sin. *arraindun*.
- arraspa latz** escofina. • Egurra gitxika jateko erramintta latza.
• *Aizkora kertenari formia emoteko eitten zuan arraspa latzak in (JB)*.
- arremetu** machihembrar; sacar macho y hembra. • Oholak bat egin deixen etaratzen jakuen zuluu eta koskia; ohol bi alkartzia. Ik. *matxiembra*.
- arrimau** juntar, unir. • Ik. *estutu*.
• *Oholak arrimau bihar jittuat txakurrakin (JB)*.
- artazi** tijeras de corte. • Metalezko xaflak ebateko balio daben erreminttia. Ald. *artatzi, artati, artatxi*.
• *Txapia ebateko artazixak, galtzairu oneko ahua in bihar dittu. / Artazi onak majo*

Asier Sarasua

Jose Bergara "Agarrazpi".

ebaten dabe txapia (JSM).

- arte** maña, truco, oficio.
- artia billau** practicar un oficio para aprenderlo.
• *Arotzerixiari be artia billau bihar jakok. Danari moduan! Hasieran, normalena, dana txarto eittia eta zura brintzatzia. Baiña denporiak in, artia hartzen juaten haiz, eta dana errezagua*.
- artia hartu** coger maña, cogerle el truco a algo o alguien.
- aska** canalón del tejado. • Teillatu ertzian ura kalera bajatzen laga biharri in, arketara batzeko.
• *Hau etxiau bi gaillurreko etxia dok eta barrura begira daren teillatu bixak hartzeko askia jakak (JB)*.
- azal** corteza de la madera. • Ik. *gizen, laka, gixarra, bihotz*.
- azuela** azuela. • Atxurri in moduko erreminttia, zura labratzeko. Ik. *upatxur*.

• *Hau frontalau dana sitsak janda dagok eta azueliak in pasau bihar juat (JB).*

bardindu rasear.

• *Zura bihar dan moduan lagatzeko, bardinddu ein bihar da; legundu, koskorrak kendu... (JE).*

barrika barrica. • Sagardaua gordetzeko kupel klase bat, txikixa. Ik. *kupel, bukoi.*

basarri-arotz carpintero dedicado a arreglar y construir caseríos y aperos de labranza.

• Orain gitxira arte, basarrixak basarritarren artian jaso eta konpontzen ziran; auzo gehixenetan basarri-arotzak zeren, basarrixan zurajia egittiaz arduratzen ziranak.

bats orujo. • Sagardaua egitterakuan gelditzen diran sagar-hondarrak. Ald. *pats.*

beharri plinto, piedra fundamental. • Ik. *kantoi-harri.*

• *Etxe horren beharrixari ikara eragingo detsanik... (TE).*

berun plomo.

• *Beruna astuna dok eta ez dok ugartzen. Bañeriari instalaziñua eitteko-eta, ba, 30-eko berunezko hodixa erabiltzen dok, ugartzen ez dalako (JB).*

beso puntal, sostén de vigas. • Frontalak eutsi bihar daben kargia eusten laguntzeko, frontala eta zutabiaren artian ipintzen dan egurra. Ik. *tenteko, habe, txarrantxa, frontal, zuraje.*

betegarri relleno; leña que se añade a la carbonera, a medida que se va cociendo.

• Ikatza egosteko orduan, txondor edo ikaztoixa hustu ahala, gaillurreko zulotik gehitzen dan egurra. Ik. *ikaztoi, iduri, illintti, subegi, sutegi, txondor.*

bihotz parte central del tronco. • Sin. *una.* Ik. *azal, gizen, laka, gixarra*

• *Egur guztia ez dok bardiña. Zati desbardiñak jakaz. Bai! Lehelengo, azalan*

ETXIAK JASOTZEN

Etxia eitteko lehelengo bueltan **hormia** eitten jako, etxia izateko hormia euki bihar dau-etala Hormia eitten da, lurretik lehelengo pisora. Gero, ipintzen dira **postiak**: bi, edo lau, edo sei... daroiazanak. Gero **frontalak** postetik paretera; edo bestela, paretetik postera, postetik postera, ta beste postetik hormara. Ta gero han **kuartoiak** ipini, besterakuak. Ta gero, bestela suelua ondatu eitten dok, **ohol** zahar solte batzuk bota, ta hormia ein barrido beste piso bat. Haundixa dok **frontala**, ta beste **viga** esaten dana erderaz, horrek dittuk **kuartoiak**. Beste piso bat altzau, ta barrido postiak jarri, ta postian gaiñian barrido lehenengo objetua: frontal haundixa ta kuartoiak. Gero, igual **ganbaratxo** txiki bat ataratzen jakuan; bueno, basarri baten alturia esango deuat nik. Beste horma zati bat ein; *uno zinkuentatik* gora gitxik eruaten juen, ertzian. Erdixan gehixago, teillatuan kaidia emoteko; hiru **ura** eukitzen jittuek normalmente basarrixak. Ta gero iguala: postiak ipini, gero **kaballua**, egur oker bat, pixua eusteko, **kapirixueri** tramua mozteko, ta gero hari **goixagia** trabes. Teillatuan ez dagok frontalik, goixagia dagok. Ta goixagian gaiñian kapirixuak. Kapirixuak dittuk teillatuko kuartoiak, uran erara. Gero **latia** josi, teillak ipini, ta *ya está!* Latak kapirixuan josten dittuk. [...] Ta goi-goiko hagia dok **gaillurra**. Goixagia dok behe-rago doian frontala, ta horma gaiñian doianari **zapatia** esaten jakuan. Eske hormia amaitzen danian, holan ipini bihar izaten zuan egur bat, hormian gaiñian, gero teillatua josteko. Ta postiak beste egur bat be eruaten jok: **kinbelia**. Zelan honek bixok <bi zutabek> holan ein bihar daben juntia, azpitan ipintzen zuan kinbelia, holako egur bat. Frontaleri **hagiña** ein, bata bestiakin lotzeko, ta kinbelian gaiñian [ipini]. [...] Ta horrek danak dittuk **habia**; egur guztiak, frontala, ta kapirixuak, ta danak dittuk **habia**. Egur senduak diranak, baiña goittik behe-rakuak ez; harek postiak dittuk, **tentekua**. Postia ez dok izango euserkia, baiña beti postia guk, ze kostunbria jakagu...

Jose Bergara "Agarrazpi"

azpixan, gizona datok; gizona, lakia. Iguala dittuk. Gero, barrurago, gixarria; eta erdi-erdixan bihotza. Gizona biguna izaten dok, eta gixarria askoz gogorragua, eta illunagua (JB).

birbikin berbiquí. • Egurrari zulo biribillak egitteko erreminttia, kerten biribilla daukana. Ald. *birbiki*. Ik. *ginbelet, laztabin, taratulu, latro*.

bitzakor quebradizo. • Bitzatzeko jokeria daukan egurrari esaten jako.
• *Hau dok egur bitzakorra!, dana zartau dok! (JB).*

bitzau rajar(se), resqubrajat(se). • Egurra erdittik zabaltzia berez. Ald. *pitgau*. Sin. *bringau, brintzau, zartau*

bizio deformación, tendencia a deformarse.
• Egurra okertzeko jokeria eukitzia. Sin. *tema*.
• *Honek egurronek jakak biziua!, berriro be okertu dok (JB).*

bizioso madera con tendencia a deformarse.

bolau alero del tejado. • Teillapia, hormetatik kanpo gelditzen dan teillatu zatixa. Ik. *teillape*.

bringa astillón, duela. • Zatitutako egur zati luze eta lodixa.

bringau partir(se) la madera. • Enborra erdittik behin eta barrero zatittu, nahi dan neurriko egur zatixa egin arte. Ez danez harixa hausten, indar haundixa dauke. Baitta egurra, berez, erdibittu be. Ik. *brintzau, bitzau, zartau*.

brintza astilla pequeña. • Ald. *printza*.

brintzau rajar(se), resquebrajar(se), cascar(se). • Egurra zartau eta bi zati egin. Sin. *bitzau, zartau*. Ik. *bringau*.

bukoi cuba grande. • Kupel haundixa, haundiña. Erab. Mugatuan *bukoia* da, ez *bukoixa*. Ik. *kupel, barrika*.

Asier Sarasua

Sagardaua egitteko dolaria. Igartubeiti basarri-museua.

burdin-ziri cuña de hierro. • Mailluakin jota egurra bringatzeko eta jausi eragitteko erabiltzen diran burdiñazko zirixak.

buztiñola alfarería, obrador de arcilla.
• Buztiñezko gauzak egitten diran lantegixa; esate baterako, teillerixia. Ik. *teillerixa*.

dibujua etara sacar dibujo. • Egurrari reliebia etaratzia. Ik. *errebajua etara, jan*.

dolara lagar. • Sagarrak estutzeko lekua, prensia. Baitta sagardaua egitteko etxia edo tokixa be. Ald. *dolare, tolara*.

edurtegi nevera. • Sin. *edurzulo*. Ik. *edurtegi* (2.1.5. atala).

edurzulo nevera. • Sin. *edurtegi*. Ik. *edurzulo* (2.1.5. atala).

• *Lehen-lehen-lehen, izotza be ein eitten zan. Guk izotz-fabrikia ezagutu genduan Birjiñapian. Baiña lehenago, mendixan. Edurzuluetatik ekartzen zan asto gaiñian izotza herrixetara (CE).*

egur 1 leña (para fuego).

• *Egurra: burdixa bete eta narra beste hainbeste, hogeta hamar errial izaten zalakuan nago (TE).*

egur 2 madera. • Bes. *egur berde, edadeko egur, egur biribil, egur bizioso, egur igar, egur zahar*. Ik. *zur*.

• *Hau egur berdia dok eta ez jok balixo sutarako be. / Teillaturako edadeko egurra*

IKATZA

Aitta zanakin ibilitta naz ikazgintzan. Harek eitten eban iketza erdilekuen: u(ga)zabantzako erdixe, ta guretzako beste erdixe. Baiña gero etxie erosi naban neuk; ta gero noberantzako. Hantxe, basuen. Etxaurrian be ikaztoizulue euen gure etxaurrien, behiñ-edo-behiñ eindakue, baiña nere akorduen etxonduen ez. [...] Iketza, ba, egurre batu alkarregana, ta gero mendittik... irie jakingo dozu zer dan? Idiakin egurre dana tapau; dana tapau bueltan-bueltan, bai? Ta egurra ezkutautakuen, lehen ikatza eindako irure hori baltzoi, ba haretxekin irien gaiñien, dana tapau. Haga bat izaten dau sartuta erdixen behera, ta haxe hagie etara, ta goittik behera sue sartu gerol

Ta gero, ba, betegarrixak-eta emon biher izaten jakoz. Ha kañua erre eitten da albuek baiño aurretik, ta betegarrixak amatau ez deiñ emon biher izaten jakoz. Puntia tapau bihar izaten jako, bai? Albueta suak hartuko badau inddarra. Bestelan puntara joten dau suek inddarra. Llibre da. Baiña tapau ein bihar, puntie. Ta ha puntie tapautakuen, ikatza, ba, keie danetik botaten dau keie, danetik botaten dau keie. [...] Betegarrixa izeten da egurre, ba, honen tamaiñakue edo estutxuague. Lantzien behin sartu ein biher! Lantzien behin betegarrixa sartu ein biher! Barrue "huekotu" eitten jako; barruko zentrua "huekotu" eitten jako ta egosi ez. Ta ha bete ein bihar noberak, mozkor txikixekin. Hagiakin sartu, saka ein hagiakin goittik behera. Baiña ikaztoi gaiñien [...] ein bihar izeten zan. Tablo bat-edo ipini ta... Bestela egosikuno baten iguel nobera barrure doie. Baiña tabla baten ipini bihar gaiñien. Danai oratu da(g)ixon. Bai, bai. Nobera tabla gaiñian bihar da. Ze table... osorik behera juten gatxa izeten da ba, baiña hankak sartu ein leixoz! Sutan barrure huekuen, ta urten ezin noberak gora! Suek harrapaute zuk ezer ein ezin, ta hankak atara ezin! Kauen sos! Sekula iñor erre danik ez zendun entzun? Baiña horrek neri aitta zanak erakutsi estan: *"Hi! Hi, ohol bat eruen! Ohol bat ikaztoixan gaiñien badaezpada!"*. Oin, su barrixa danian ez dau baliorik eukitzen, baiña egosixaz bai; egosixaz eitten jakoz uno batzuk bigundu. Harek bigundutakun, uno bat gogorra euki arren, ha bigundu ta hankak sartu leiz barrure! Etara ezin gerol Kontuek! [...]

Ta eitten dittue, supil handixek diranien, hamabost egun sutan iguel. Hau pagadarra-edo mehei danien, hiru-lau egunien egosten da, ensegida! Ta lodixek denpora gehixago biher. Egur lodixek, mozkorrak eta horrek, hamabost egun; hiru aste be iguell! Mozkorra izeten da egurra, lodixe. Silla honen tamaiña ingurukue be iguel. Batu, ta mozkorrak denpora asko biher egosten. Badakizu, mehien aldien... [...] Pague izeten zan onena, ta artie biziegixe; sutegirako txinparta asko eta biziegixe. Gaztaiñie bape balixo ez dabena; gaztaiñiek su motela, ta berotu ezezer gaztaiñiek. Eta ostantzian horrek, haritxe-ta, basto samarra; horrek merketxuago izeten zien. Baiña prezio gehixen eitten dabena pague.

Faustino Larrañaga

TXONDORRA

Txondorra eitteko pago-buru haundixak erabili genduzen, pagadi zahar batetik ekarrirta. Dana pagua. **Burdi-motzakin** ekarri eben egur guztia. Urrintxo eguan basua, eta idixak hartu, burdi-motzakin, basora juan, eta handik ekarri genduan. Eta gero, basarri gaiñekaldeko **lau-une** baten txondorra ein. Egurra ebagi, eta tolostu... denboria ein eben txondorra eitten. Denporia bihar. Alturia inpresionantial! Behia bakarrik inpresionantia! Harek ekan zabaleria harek! Eta alturia? Ixa etxian parekual Batek esan etsan gure anaiari: “*zelan atrebidu haix hori eitten. Sua hartzen bajok, parekua be erreko dok!*” Mutrikutik etorri zan **ikazgiña**, geure anaiari laguntzera. Honek ikazgin honek kanpuan ein eban lo, egunetan. Bihako kanpuan lo! **Txondorra** zaindu ein bihar izaten da. Pare bat astian egon zan **ikatz** egosten; eta bera zaintzen. Zaindu ein bihar izaten da, suak hartzen badau, edo... Bera ikazgiña zan, horretara dedikatzen zan, auzorik auzo juan eta ikatza ein. Eta geure anaia, Gregorio, ba, laguntzen. Erraminttak geuriak ziran: **eskubaria, ta belakixak, eta bahia..** horrek guztiok guriak ziran. Bera Mutrikutik etorri zan ezer barik.

bihar juat. / Egur biribil bat ekarri bihar juat atxur kertena eitteko. / Hau dok egur biziosua!, zihero okertu dok. / Hau egurrau igar-igarra daok. / Hau egur zaharra dok, honekin ezin neikek ezer ein (EA).

egur-baso ejido; bosque destinado a madera.

• Sin. *egurtza*. Ik. *su-egur*.

egurdun maderero, que comercia con la madera, tratante de madera.

egurra zehetu cortar la leña. • Ald. *egurra txikittu*.

egurrezko metro metro de madera.

egurrikatz carbón vegetal. • Ald. *egurriketz*.

Ik. *harrikatx, ikatz*.

• *Egurrikatza da fiña, bildotsa erretzeko eta plantxa barruan botatzeko...; baiña harriketza da txapiandako, zuk ez dakizu hori?, ba nik bai! (FAO).*

egurrola aserradero. • It. TE. Gaur egun, behintzat, *zerratokixa* esaten da. Ik. *zerratoki*.

egurtoki leñera; depósito de leña. • Egurra gordetzeko txabolía edo lekua.

egurtza bosque para leña, ejido, bosque comunal. • Sin. *egur-baso*. Ik. *su-egur*.
• *Lehenago ziran herrixan egurtzak, su-egurra ataratzeko auzuak eta etxegintzarako bihar zan zura (TE).*

egur-zan veta. • Sin. *izpi, hari*. Ik. *arapo*.

epaiki sierra de mano.

epaiki-etxe arco de sierra. • Zerrian gaiñeko arku antzerakua.

• *Epaiki-etxia erosi biharra dago; hamengua erdi apurtuta dago (JB).*

eregi 1 ad. abrir(se). • Egurra umedadiak zabaltzia. Ik. *estutu 2, harrotu, hazi, kipula*.

eregi 2 iz. abertura, resquicio. • Oholak estututakuan geratzen dan bittartia.

• *Honek lurronek eregi lartxo ez jaukaz? (JB).*

errebajua etara sacar rebajo. • Egurrari koska luzia etaratzia. Ik. *dibujua etara, jan*. • *Etaraxok zepilluakin errebajua honi ate markuoni, bestela zelan itxiko juek ba? (JB)*.

errementari herrero. • Perratzaille.

erretilla reteja, reparación del tejado. • Ald. *erreteilla*.

eskubihar mano de obra.

• *Arotzerixan eskubiharra dok karuena*.

esku-mazo maceta de madera. • Formoia joteko erabiltzen dan egurrezko maillu txikixa.

• *Esku-mazua erabiltzen dok, ba, eztanbedarra joteko porejenplo (JB)*.

esku-zepillo 1 cepillo de mano. • Zerran ebagittako ohola mehetu eta lixotzeko erraminttia.

esku-zepillo 2 cepillo de mano. • Molduria etaratzekua.

esku-zerra sierra de mano.

estutu 1 prensar la manzana o uva para sacarle el jugo (sidra o chacolí, según el caso). • Bes. *sagarrak estutu, mahatsa estutu*.

• *Sardaua eittiak ez jakak pegarik ezebe! Apurtu sagarra ondo sagar-mazuakin; eta gero prensa txiki batera bota ta estutu. Etara dakazen ur danak eta barrika txiki bat bete, eta zabalik laga zulo bat gaiñian. Gero harek irakin eitten jok, eta zikiña urtetzen juaten dok. Eta ikusten danian ez dala behetik gora puspillorik etortzen, tapau. Laga hil batzuetan eta erateko listo dagok ha! (JB)*.

estutu 2 achicar, estrechar, juntar.

• *Arotzerixan, oholak alkarren artian hurreratu. Ik. arrimau, eregi*.

etxajan convite que se da a los operarios al poner el tejado. • Sin. *montxor, teillatu-afari*.

etxegin 1 construcción.

• *Etxegiñan eitten dau biharra (TE)*.

etxegin 2 constructor.

• *Gerra osteko etxegiñik ezagunena Berdengillo. Harek ein jittuan Dos de Mayoko etxe guztiak, eta Elgetarako bidekuak be bai (JE)*.

ezpal astilla. • Ald. *ozpal*. Ik. *txiribiri, txirlora, zerrauts*. Esak. *Ezपालa baiño argalagua izan*.

eztaiñau soldar con estaño. • Ik. *soldiau, kandejeja*.

eztaiñu barra barra de estaño. • Soldiatzeko erabiltzen dan materixala.

eztanbedar formón. • Egurrari zuluak garbitzeko erabiltzen dan erramintta zorrotza: biribillak, lauak, hiru puntakuak, erdi biribilak... dagoz. JME-k beste esangura honekin dakar: “*Daratulu txikia, esku bakarrez erabiltzekoa*”. Sin. *formoi, trintxa*. Ik. *gubixa*.

• *Oin danak formoia esaten dabe, baiña formoia erderaz da. Lehenago esaten eben eztanbedarra, hamen; ta enkanbio Bizkaixan trintxia (JB)*.

ezten lezna. • Egurrari zeozer sartu bihar danian, hasierako zulo txikixa egitteko erabiltzen dana.

eztittu ensamblar, juntar. • Egur bi, haga edo ohol bi, josi, alkartu.

• *Burdixan partikiari puntia eitten jakuan, bai. Eztittu esaten jakuan; bulpartika-puntia eztittu. Koskia etarata bai, ta koskarik barik be bai, tornillo batekin lotuta be bai. Uztaixak gogortzen jok, eta gero tornillo bat ipini, edo ziri bat, eta eutsi eitten jok. Hagiña etaratzia baiño errezagua izaten da (JB)*.

formoi formón. • Ald. *fromoi*. Sin. *eztanbedar, trintxa*. Ik. *gubixa*.

frontal viga horizontal, tirante. • Habe

nagusixa. Ik. *beso, habe, tenteko, txarrantxa, zuraje*.

gaillur punta del tejado.

gaillurregur cumbreira. • Ald. *gaillurraga*
• *Teillatuan bizkarrezurreko habia da gaillurregurra, alde batetik bestera doiana eta kapirixuak eusten dittuana (JB).* / *Gaillur-egurra eitteko haritza erabiltzen zan gehixenbat (JE).* / *Gaillurra, gaillurregurra eta gaillurragia, dana bat. Eta batzuk goixagia be esaten detse (VA).*

gaillur-teilla teja de cobijo. • Gaillurra estaltzen daben teilla berezi eta haundixa.

galdara 1 caldera. • Soldiatzeko sistema zaharrenian, maillukia berotzeko sua egitteko erabiltzen zan metalezko ontzixa. Ik. *estaiñau, kandejeja*.

• *Egiñeik sua galdaran eta sartik soldiatzeko maillukia berotu deiñ.*

galdara 2 caldera (de gas, calefacción, etc.).

garlopa garlopa. • Lurreko oholak mehetzeko erabiltzen da, esku-zepillua baiño haundixagua.

garlopin garlopín. • Zepillua baiño haundixagua eta garlopa baiño erramintta txikixagua.

gaztaiña madera de castaño.

• *Ate eta leihuetarako, ez dago gaztaiña lako egurrik. Eta teillatuak eitteko be, haritza eta gaztaiña onenak (VA).*

ginbela capitel, taco de madera que se pone sobre los postes, para hacer de base para unir dos vigas. • Tentekuen gaiñian ipintzen dan egur zatixa. Zutabiaren zabalera haunditu eta frontalak nun ezarri euki deixan. Sin. *txapel*. Ik. *beharri, beso, frontal, habe, poste-harri, tenteko, txarrantxa*.

ginbelet barrena pequena de carpintero, barrena para madera. • Egurrari zulo biribil txikixak, 7-6 milimetrotakuak,

egittekua. Daratulu txiki baten antzeko erreminttia da; indarra eginda, bueltaka, egurrian zuluak egitteko erabiltzen da. Ald. *gimelet*. Ik. *birbikin, laztabin, latro, taratulu*.

• *Burdixan laakuari zozki-zulua eitteko, ba, gimeleta (JB).*

gixarra segunda capa de los troncos. • Ik. *azal, gizen, laka, bihotz*.

• *Hori azaleko gizena lehelengo! Azaleko gizena. Osake, egurra ein barik dagona dok ha. Barrukua gixarria esaten jakona; ta barru-barruan huna esaten jetsagu guk, barruan bigununia eukitzen dabena batzuetan. Egurran bihotza esaten jetsek beste batzuek, ta total dana bat izango dok! Pertsoniak barruan dakana be huna dok. Gaztiak danak eukitzen jok; zahartzara gastau eitten dok. Kipulia, barriz, zahartzara gehixago (JB).*

gizen primera capa de los troncos, blanda.

• Azalaren azpiko geruza bigun eta zurizkia. Kendu egin bihar izaten da, zura hobeto landu ahal izateko, eta zerenak ez deixan jo. Sin. *laka*. Ik. *azal, gixarra, bihotz*.

• *Honek tronguonek gizen asko jakak eta landu eingo jetsagu, harik eta gixarria topau arte (JB).*

goixaga solanera, vigas del tejado.

• Teillatuan ezker-eskuma doiazan habiak. Euren gaiñian ipintzen dira kapirixuak. Ik. *gaillur, habe, kapirixo, zuraje*.

gozo dúctil, noble; madera fácil de trabajar.

• Errez lantzen dan egurra.
• *Txopua, gaztaiña eta keixia oso egur gozuak dira lantzeko (BA).*

granbil granbil. • Zuluak egin aurretik egurra markatzeko erabiltzen dan erraminttia.

gubixa media caña, gubia. • Formoi erdi biribilla. Ik. *formoi, eztanbedar, trintxa*.

• *Ekarrirak gubixia ate buruari txori-zulua*

Agiñako Orbe basarri zaharra 1910 inguruan. Gaur egun barriztuta dagan arren, XX. mende hasierara arte gorde zeban jatorrizko zurajia eta otzaldapia.

eitteko.

habe viga, travesaño horizontal, no vertical. • Ik. *gaillur, goixaga, haga, kapirixo, tenteko.*

haga vara. • Egur luziak, baita teillatuak egitteko erabiltzen diran batzuk be. Ik. *habe, goixaga, gaillurraga.*

hargin cantero, mampostero, picapedrero. • Etxegintzarako harrizak lantzen dittuan personia. Ik. *hormagin.*

hari veta. • Zurak eukitzen dittuan egur-zanak. Sin. *izpi, egur-zan.* Ik. *arapo.*

harlantza cantería (oficio y taller). • Harriza lantzeko lanbidia, eta baita lekua bera be. • *Harlantzia bihar gatxa! Albidade haundixa bihar harriza lantzeko! Ez dok makala! (TE).*

harloza losa. • Ik. *palanka, harpiko, harri-maillo.*
• *Zozola gaiñian eguan kanteria, eta*

Otolan be bai, eta toki askotan. Harlozak danerako bihar dira-eta: itxitturak eitteko, eta zubixak, eta danerako (JG).

harpiko cincel de cantero. • Ik. *harri-maillo.*
• *Santugiñak asko erabiltzen dabe harpikua (JSM). / Harpikua hartzen badok bizkorrago eingo dok lana (RL).*

harri piedra de esmerar, limpiar; piedra esmeril. • Soldiatzen erabiltzeko maillukia garbitzeko erabiltzen zan harriza.
• *Ekarrirak maillukia garbitzeko harriza, sutatik ontxe etara juat eta dana zikiña jaukak: honekin ezin juat ezer soldiau.*

harrikatx carbón mineral. • Ald. *harriketx.*
Ik. *egurrikatz, ikatz.*

harri-landu sillar, piedra labrada.
• Etxegintzan erabiltzen dan labrautako harriza. Ald. *harri-lando, harlandu.*
• *Eskola aurrian eitten genduan txingor-gaiñian, han ziran harri-lando batzuetan.*

harri-maillo mazo para romper piedras. • Ik.

KAREGIÑIAN

Karabixak ezautuko ez nittuan ba? Ubittan bazeguan bat! Ubitta iturrixa baiña honutzatuaguan... Karabixa Ubittan eguan bat, ta otiakin erretzen eben! Oin badakik, desapareziduta dagoz horrek! Antxiña eruan zittuan horrek aurrian eskabadorak! Karia bakoxtak berak eitten eben, bakoxtak berak eitten eben! Ba, alkarri lagunduta ta, igual, batari edo bestiak lagundu eitten, ta gero partidu. [...] Harrixa izaten da hori! Baiña kareharrixa izan bihar dau el Eguarbitzan dago kare-harrixa. Ta hori harrixori etara ta idixekin fan ta ekarri eitten eben! Ta gero, bota haral Hori eitten eben, holan zulo bat harrixakin, bueltan bueltan eitten eben ta gero, kare-harrixa [ipini]. Ta azpitan sua eitteko lekua lagatzen etsen. Ta, otia badakizu zer dan? lora horixa dakana? Lehen ota asko zeguan hemen, ta otia ebagi, sikatu ta otia sartzen jakon azpitan. Ta harekin harrixa erre eitten eben. Erre, e? Badakizu, otia laster erretzen da, su bizixak otiak... Ta beti hantxe, egun guztia sartu ta sartu ta sartu. Ni, badakik, ni gaztia nitzuan orduan ta ez nok akordatzen holan, zenbat egunian eitten zan, baiña igual egun bat edo bi edo hiru edo bai; pare bat egun bai behintzat! Ta ha garrak, otian garrak, ba, harrixa erre eitten dau, bigun-bigun eitten da dana masia, masia eitten da! Ta gero ha aprobetxatzen eben solorako, soluandako ona zan ha. Erre eitten eban lurra ta harek bitxo guztiak erre eitten zittun! Harrak, honek beste gauza guztiak, bitxo guztiak... Karia botatzen etsen ta lurra harrotu eitten dau harek! Ta oin, horregaittik, basarrietan pasatzen dana da, oin karerik ez detsa botatzen iñok. Ta oin sulfatua dau, espeziala, baiña sulfato hori ez badetsazu botatzen ezebe ez da hartzen! Bitxuak jaten dabe dana! Bota bihar detsazu tomatieri, nahi piparrerri, nahi lekiari... Bestela ez da hartzen bapel! Oin tomatia be palua ipintzen jako gora, ta lotu, ezta? Lehen tomatia sartu ta lurrian egoten zan tomatia! Ta ez zebe jaten! Eske bitxorik ez zeguan. Horrek kariak jaten zittuen. Garbixa zeguan lurral

Julian Etxeberria "Ubitxa"

harpiko.

• *Bati "porria" esaten jako eta beste bati "harri-maillua", honako punta zorrotzaguak daukazana, harrixa zatitzeko erabiltzen dana: harri-maillua (JB).*

harrotu hinchar(se). • Egurra, umedadia hartzeruzkuan, haunditzia. Ik. *kipula, eregi, hazi, nasaittu.*

hauspogin follero, fabricante de fuelles.

hauspogintza fabricación de fuelles; fábrica de fuelles. • Hauspuak egitteko lanbidia, eta baita taillarra be.

hazi hinchar(se). • Egurra, umedadiak hartzeruzkuan, haunditzia. Ik. *kipula, eregi, harrotu, nasaittu.*

• *Ohol sikua umedadiak hartzen bajok hazi ingo dok (VA).*

hireskatu secarse un árbol. • It. Az. Ik. *hirutu, hirua egin*

hirutu pudrir(se), secarse los troncos. • Egur asko, berandu ebagi edo denpora askuan gordetzen diranian ondo lihortu biharrian zatittu egitten dira, usteldu; berdia izatetik igartu barik usteltzera egitten dau. Ik. *hireskatu, ixu* (1.1.3. atala). Bes. *hirua egin, hirututa egon.* • *Honi egurroni hirua ein jakok. / Hau egurrau hirutu dok eta ez jok balio. / Honek tronguonek kanpotik itxura edarra jaukak, baiña barrutik dana hirututa dagok (JB).*

hodeixa tubo, canalón. • Ald. *hodei, horei, hodaixa, horaixa.*

• *Teillatuko kanaloari euskeraz "hodeixia" esaten jako, eta ez dira trunboiak datozen hodeixak... (NA). / Hor kanpoko horaixiari be, zulo galanta ein jako eta eurixa eitten dabenian ez dago azpittik pasatzerik (JB).*

horma muro, mampostería, pared.

hormagin albañil, constructor, cantero.

Ikazgiña belaxikin txondor gaiñian, Barrenetxe basarri parian 1965 inguruan.

• Hormak egitten dittuana. Erab. Hormak egitten dittuanari esaten jako *hormagiña* (lehengo basarrietan, esate baterako). Dana dala, gaur egun, *albañil* esateko, askoz normalagua da *igeltsero*. Ik. *igeltsero*, *hargin*.

hormagintza albañilería, cantería, construcción. • Hormak egitteko lanbidia.

hur bat emon aproximar. • Egurra komeni dan neurrixetara gastatzia. Ik. *ikutu bat emon*, *jan*, *kuriosotu*.

• *Markuak eitteko hur bat emon bihar jetset egur honeri (JB)*.

iduri cisco, carbón menudo, carbonilla, restos quemados. • Ald. *iruri*, *irure*. Sin. *lurrauts*. Ik. *betegarri*, *ikaztoi*, *illintti*, *subegi*, *txondor*.

• *Irurixa jirau biharra dogu, pabonua eitteko (TE)*.

igeltserixa albañilería. • Ald. *idaltserixa*, *ireltserixa*, *iraltserixa*.

• *Gaztetan arotzerixan egon nitzan tiokin; gero ideltserixan hortxe, eta gero kamioiak ekin netsan, gaur arte (NA)*.

igeltsero albañil. • Ald. *ideltsero*, *iraltsero*, *ieltsero*, *ialtsero*. Ik. *hormagin*.

igeltso yeso, escayola. • Ald. *igeltso*, *ideltso*, *iraltso*, *ideltso*.

• *Etxe nagusi horretan harri-landuak dirudixan aurria, iraltsua; eta barrutik haundixagua engaiñua (TE)*.

ikatz carbón. • Ald. *iketx*. Ik. *harrikatx*, *egurrikatz*.

• *Eingo ez zan ba Eibarren ikatza? Ene! Baita hor be Ipuruan ta edozein lekutan eitten zan ikatza orduan! Eitten eben, ba, pagua bota, paguak eta egurrak, bota egur pillo haundixa: pago-adarrak, pago-buruak... ta erdixan zulo bat lagatzen etsen. Ta gero, eitten eben bueltan lurrakin tapau dana. Ta gero, zohixak; zerak, lurra bedarrakin ebagi atxurrakin ta tapau ondo.*

Ta gero eitten eben albuán brasa bat, brasa haundi bat, erretako egurra, ez dakizu? Ta ha paliakin botatzen etsen erdi-erdira. Ta gero tapau ta denporiakin harek su hartzen dau ta harek egurrak danak erretzen diaz. Erre ez, egosi! Tapatzen ez bazan ondo, su hartzen eban ta erre eitten zan, ta gero ez daka indarrrik! Egosi ein bihar zan ha! Bai hor Tutulunguan ta han Arraoz-tik aurrera... (JE).

ikatz-bahe cedazo para limpiar el carbón.

ikatz egin hacer carbón. • Basuan egurrikatza egin. Ald. *iketza egin*.

ikatz-galbahi cedazo para carbón.

ikatz-neurtzaille medidor del carbón.

- Herriko abastos-politikan, ogixa pixau eta esnia graduau egitten zan moduan, ikatza neurtu egitten zan eta hori egitten ebana zan ikatz-neurtzaillia.

ikazdun carbonero, vendedor de carbón, distribuidor de carbón, repartidor de carbón.

- *Ikazduna zan deika kaletik, ikatzik bihar ete dozun (TE).*

ikazgei material preparado para hacer carbón.

- Ikatza egitteko gertautako egur zatixak.

ikazgin carbonero, persona que hace carbón.

- Txondorrian egurrikatza egitten dabena.
- *Bueno... ikazgiñak danerakuak. Eibartarrak asko ez, e! Izaten zian kanpoko basarrietako jentia hori, jeneralmente (JE).*

ikazgintza oficio e industria del carbón, carboneo.

- *Ikazgintziak neurri barik, galdu dittu gure basuak (TE).*

ikaztegi carbonera, sitio donde se construye la pira; también el lugar donde se guarda el carbón. • Txondorra jasotzen dan tokixa, lau-unia; ikatza gordetzeko tokixa be bai. Ik. *txondor, ikaztoi, iduri, illintti, subegi*.

ikaztoi carbonera. • Ikatza egosteko egitten dan egur-pillua. Sin. *txondor*. Ik. *betegarri, ikaztegi, iduri, illintti, mozkor, subegi*.

- *Bai, bai, iketza. Atzenengo ikaztoixa ein neban nik 80 zakukue. Ta San Blasetarako, San Blasetarako saldu Eibarren iketzak ta Abadiñora perixara San Blas egunien. Hori ama zanak esan ostan: "Abadiñora? Zapata barrixak erosiko baebazan..." (FL).*

ikutu bat emon retocar. • Ik. *hur bat emon, kuriosotu, jan*.

illintti 1 tizón. • Ald. *irintti, illintzi, iritzi*.

- *Umetan, nausixak esaten zeskuen, iritxigaz fiestan ibilli ezkeru, ohian txixa eitten zala (TE).*

illintti 2 carbón mal cocido. • Ondo egosi ez dan ikatzari be esaten jako. Ald. *irintti, illintzi*.

illintti-txondor carbonera de baja calidad.

- Illinttixekin egindako txondorra; kalidade gitxiagokua. Ik. *ikaztoi, txondor*.

izozdun hielero, vendedor o repartidor de hielo.

izpi veta. • Sin. *egur-zan, hari*. Ik. *arapo*.

- *Txibirixakin izpixa etarutzen dok. / Izpi txarra jaukak honek egurronek (JB).*

jan comer, gastar, desgastar. • Ik. *hur bat emon, kuriosotu, ikutu bat emon*.

jaso construir, levantar. • Bes. *etxia jaso*. Ik. *teillatua emon*.

josi clavar. • Ultzak sartu beste azal bati lotu dakixon.

kaixola jaula. • Teillatuko hodeixiari bajadia ipintzeko aldamiñua, sokiakin esegitta goittik behera ibiltzeko.

- *Trokolia erabiltten dok kaixolia jaso eta bajatzeko (JB).*

kandeleja kandeleja. • Beruna soldiatzeko erabiltzen zan eta gasoliniakin berotzen zan erraminttia. Maillukia baiño barrixagua eta

Karabixia.

sopletia baiño zaharragua. Ik. *soldiau, estaiñau*.

kantoi-harri piedra angular. • Etxe baten oiñarrixan, kantoiko harrixa. Horma bi edo elementu horizontal bat eta bertikal bat alkartzen diraneko angulua. Ik. *beharri*.
• *Beste batzuk aintzakotzat hartu ez eta laga ebena, hamen kantoi-harri jarritta. Sal. 117, 22. (TE)*

kapirixo cabrio, solivo. • Gaillurretik hormara doiazan egurrak, goittik behera, goixagen gaiñian. Gehixenetan haritza, zumarra ala gaztaiñia izaten dira. Gaiñian latak josten dira, teillak ezartzeko. Ald. *gapirixo, kapurixo(-habe)*. Ik. *arlata, goixaga, gaillurraga, lata, zuraje*.

karabixa calera, horno de cal. • Kareharrixa kixkalduaz kare bizixa egitteko erabiltzen dan labia. Erab. Mugatuan normalian *karabixia; karabixa* be entzun leike iñoiz.
• *Nola kare-harrixa dan gehixena gure*

mendixetan, karabixak ziran ugari (TE). / Karie eitten da, karabixa-zuluen... lehelengo hormia ein gora. Ta harrixe barruen tolostu, ta barruen karabixa-zuluai... Iñoiz ez dozu karabixa-zulorik ikusi? Aurretik, behetik, zulotxo bat eukitzen dau, ta harrixe arkua ein bai? sua azpitan eitteko bestekue, ta goixan dana harrixe, arkue eindde, hormie eindde zubixa moduen. Ta arkue eiñ, ta ha zulotik egurra sartu ta egurra sartu, harrixa erre artien. Harrixe erre eitten da, ta harrixe erretakuen, behera jausten hasten da, bidera, zulue betetzen. Karie eitten dau harrixek urtu ezker; haustu eiñ. Erre ta erre; arte-egurra emon karie erretzeko. Ta arte-egurra berue da ba; arte-egurra sartu ta sartu, ta hiru bat egun... (FL).

karabixia erre hacer cal.

karatx piedra caliza. • Sin. *kareharri*.
• *Ni gaztie nitzala karabixetako harrixa*

SARDAUA

Gero sardau-sagarra, **gaza-gorrixa**. Gaza-gorrixa, **gazia** dok sagarra, holan sakatu eskuan ta “plast” berez **maillatzen** dana. Ha **sardaua** eitteko dok ona. Jateko be bai batzuk, baiña jateko asko mingotsak dittuk. Ta sardaua eitteko dittuk hobiak. Oin lehenagoko sardaurik haretxegaittik ez dagok! Oin sardaua eitten dok dagon sagar danekin, ta lehenago sagar gaziakin bakarrik eitten juen sardaua. Etxian be bai, baiña sagar gaziakin bakarrik, **garratzakin** pentsau bez eitterik! Sagar garratzakin? Hara, oin daren sardauak ikusten dok zelako koloria... Horrek ez jakek sardauan kolorerik! Ez, ez! Lehengo sardaua hori-hori-horixa! Hori-gorriak! Ta oinguk berdeskak dittuk! Oiñ hurrenguan be, Berriatun egon giñuazen gaztia ta bixok, hillan hamaikan, urteko ferixakuan. Ta haintxe ekan batek, Ondarru ondoko batek, sardaua politta. Direziñua hartuta jakat hurrengo baten kaja bat-edo ekartzeko. Lehenago sardaua, tamaiño onian enkortxau, etzinda laga holako beheko fresko baten, ta bost urtian ta seixan bentajau eitten zittuan. Kortxua ta... Bueno! Batzuk kortxua jaurtitzen juen ta hustu! Tirua eitten juen! Ta bota ta bitsa zerbezian moduan! Ta oin hor saltzen dabizen sardauak zenbat denporako bizixa dakala pentsatzen dok? Ba urte t’erdi hartzen gaizki ibiltzen dittuk. Ein juat nik probia. [...] **Sardaua eittiak** ez jakak pegarik ezebel Ezebez! Apurtu sagarra ondo, ahal danik onduen, **sagar-mazuakin**; eta gero **prensa** txiki batera bota ta **estutu**. Etara dakazen ur danak eta **barrika** txiki bat bete, eta zabalik laga zulo bat gaiñian. Gero harek **irakin** eitten jok, eta zikiña urtetzen juaten dok. Eta ikusten danian ez dala behetik gora **puspillorik** etortzen, tapau. Laga hil batzuetan eta erateko listo dagok ha!

etaratzen Urkon! Karabixek karatxa biher dau; karabixa eingo bada karatxa bihar! Eta karatxa eguan Urkon, goixen. Ta haraxe juten nitzan ni, granujie, astuakin! Goguen dakat bete-betien; nik eukiko nittun lau-bost urte orduen, baiña astuan ondorien, banekixen parajie nun eguen ta juen. Ta han Arandoko lau bat gizon harriataratzen! Mendixen burdixekin harrittan jentie. Urkoraiño, nik, astuakin bazkarixa eruaten notsen (FL).

kare bizi cal viva.

karegintza fabricación de cal. • Karia egitteko lanbidia. Kare-egitten jardutia. Ik. *karabixia erre*.

• *Karegiñan ibilitta nago ni Asuntzan laguntzen; ibilitta nago kanpuen. Etxien ez, baiña. Ni gaztie nitzala etxekuek amaittu zien, baiña Asuntzak ointsuen eiñ eban karabixa, oin dala 40 bat urte, ala... Orduen sasoi baten karabixa erretzen laguntzen izeten giñen, ta neu be Arandotik izenda nago, karabixa erretzen. Gabien, gabien, hari beti segidu bihar jako erreko bada amatau barik; azpittik, han zulotik egurra emon ta egurra emon; karabixia erretzeko lehenik egur pilla handixe ein bihar izeten zan, egur pilla handixa erretzen dau ha(re)k harrixa erre orduko! Egurra artie, arte-egurre. Beruena haxe. Otie be iguel! Edozer. Baiña sartu bardiñien beruena arte-egurre... Gaztaiñie-edo sartzen badotsazu, eskasago, hilddague. Baiña arte-egurra berua, ta pague be ona; pague ta artie ta horrek, sua eitteko onak. Gero karie eindakuen soluen bota, azalien, zuri-zuri. Hori kariori, kokue erretzeko, lurra garrazteko ona izeten da hori. Kariiek lurra garbittu eitten dau! (FL)*

kareharri piedra caliza. • Sin. *karatx*.

kastillo castillo. • Egurak txukun eta zuzen

tolosteko modua.

• *Zerrautako oholak kastilluan ipintzen dira, pillan ipini biharrian, ba, kastilluan kurioso-kurioso tolostu (JB).*

kipula agrietado. • Egurra barrutik zabaltzia, eraztunak elkarrengadik banatzia. Ik. *eregi, harrotu, hazi, nasaittu.*
• *Egurrak kipulia dakanian ez jok balio ezetarako (EA).*

kirru lino, estopa. • Hodeixak bata bestiarri lotzen dittuan torlojuak harixa hobeto hartu deixan balio daben materixal naturala.
• *Tubuak lotzeko derrigor bihar jok kirrua, bestela tuerkia lotzen duan harixan urak urtetzen jok.*

koipe sebo. • Animalixen gantzez egindako materixala, harixa errezago hartzen laguntzen dau.

kokuak jan carcoma. • Sin. *zerenak jo.*
• *Ez bada sasoian botatzen, edo gaizki zaintzen bada, errezagua dok kokuak jatia gero; eta orduan ez jok ezetarako balio (JB).*

korba cuadril. • Ertza egitten daben horma biren artian ipintzen dan egurra. It. ANar. Ik. *agilloi*

kristal cristal. • Arotzerixan egurra lixotzeko erabiltzen dan kristal zatixa.
• *Ekarrirak kristala atxurran kertena findu bihar juat-eta (JB).*

kuartoi vigas que forman la base para construir el suelo. • Zoruko oholak josi aurretik, frontalen artian jartzen diran egurrak Ik. *kuartererixa*

kuartererixa conjunto de vigas que forman la base para construir el suelo. • Kuartoi moltzua; baita kapirixo moltzua be. Ik. *kuartoi*

kupel cuba. • Sagardua godetzeko barrika haundixa. Ik. *bukoi, barrika.*

kuriosotu refinar. • Egurrari daukan

laztasuna kentzia lezpaper edo arraspa batekin. Ik. *hur bat emon, jan, ikutu bat emon.*

• *Hau egur tiriau kuriosotu bihar juat eskutarako dok eta (JB).*

laka primera capa de los troncos, blanda.
• Sin. *gizen.* Ik. *azal, gixarra, bihotz.*

landu tallar, trabajar.
• *Zarautzen bajaukat egurra lantzen daben lagun bat... ha dok artistia ha! (EA).*

lapiko bomba. • Ura behetik gora altxatzeko balio daben erraminttia. Bi deposito daukaz eta bata haixez betetzen dan bittartean bestiak ura ekartzen dau.
• *Lapiko-bomba bat ipini bihar juau halako basarri baten ura altxatzeko.*

lata lata, tablón. • Ohol txiki eta estua. Teillatuan kasuan, kapirixo gaiñian josten dan ohola. Teillatuan egurrezko “lurra”, berorren gaiñian teillak ipintzeko. Ik. *arlata, gaillurraga, goixaga, kapirixo.*

latro barrena de carpintero. • Ald. *laratro.* Bes. *latro txikixa, latro haundixa.*
• *Ekarrirak latrua zotzeko eskillariari zuluak eitteko (JB).*

lautu allanar.

laztabin barrena, taladro. • Galtzairuzko barria, buru batian latrua modukua dabena; harrixa, lurra, eta abar zulatzeko erabiltzen da. Ik. *taratulu, birbikin, latro, ginbelet.*

lijauts polvo de lija.
• *Lijautsaurretatik barrura sartzen dok.*

lima-arraspa escofina. • Egurra limatzen-limatzen juateko erraminttia, arraspa latza baiño leunagua.
• *Arraspa latzakin pasau eta gero, lima arraspa fiñakin pasau bihar juat.*

lixotzeko papel lija. • Egurrak lixotzeko erabiltzen dan papel koskaduna. Sin. *lizpaper.*

lizpapel lija. • Ald. *lezpapel, res-papel, lexa-papel*. Sin. *lixotzeko papel*.

loratsu madera con dibujos.

lurrauts cisco, carbonilla, restos quemados.
• Sin. *iduri*.

maillu mazo, porra. • Erab. Eibarren *mailluka* da normalian darabigun berbia (golpiak joteko eta ultzak josteko erabiltzen dan erraminttia); *maillua* haundixagua izaten da, sarrittan gauzak apurtzeko erabiltzen dana: hargintzakua, arotzerixakua... Ik. *mailluka*.

mailluka martillo. • Ik. *maillu*.

matxienbra macho y hembra. • Matxua (koskia) eta hembra (zulu) etaratzeko balio daben esku-zepillua. Ik. *arremetu*.

meñamel meñamel. • Bentaniari errebaia etaratzeko zepillo moduko erraminttia.

mistillo orificio en la cuba, especie de grifo; canilla de las cubas. • Barrika eta kupeletan egindako zuluak, ardauak edo sagardauak urten deixan. Erab. Gipuzkua alderutz *txistillo*.

montxor banquete de fin de obra (sobre todo del tejado). • Teillatua egitten amaitutakuan egitten dan konbidauntzia, bazkarixa edo afarixa, etxeko ugezabak bihargiñei pagauta. AZ-k karia egin osteko afarixa be badala diño. Sin. *etxajan, teillatu-afari*.

mozkor pedazo de tronco; madero grande.
• Enbor zati haundixa, bringia. Ik. *ikaztoi, iduri, illintti, subegi, txondor*.

nasaittu hinchar(se). • Egurrak bere bolumena, buelua, haztia. Sin. *hazi, harrotu, kipula*.
• *Ohol sikua umedadiak hartzen bajok nasaittu eitten dok (JB)*.

neurrixak hartu medir.

ohol tabla.

ojalatero fontanero.

ojalatero alikete alicates de fontanero.

- Txapa eta pieza txikixei eusteko, alanbriak okertu edo ebateko, zirixak sartu edo ataratzeko eta abarretarako erabiltzen dan esku-erraminttia. Ald. *ojalatero alikete*.

otxau escariador.

otzaldapa pared de madera. • Ganbarako egurrezko hormia; egur oholez jasotako itxituria. Kanpoko hormakua izan leike, edo barrukua, ganbara zatixak partitzen dittuana. Sasoi baten, baita basarriko beste zati mordua be.

otzaragin cestero. • Sin. *zestero*.

palanka palanca. • Mendittik harlozak etaratzeko burdiñezko palanka haundixak. Ik. *harloza, harpiko, harri-maillo*.

perra herradura. • Metalezko arku txiki bat, zamarixei eta ganauei hanka azpixetan jartzen jakuena.

perratoki herradero (lugar). • Kaballerixia eta ganauak perratzen diran tokixa.

perratzaille herrador, herrero. • Ik. *errementari*.

perrau herrar.

- *Perrau biharra daukak hik, asto haundixorrek. / Bartolo errementarixanian eingo detsue zaldixa perratzia (TE)*.

pikete piquete. • Horzdun maillukia.

poste-harri base, cimient, piedra sobre la que se coloca el poste. • Ik. *beharri, beso, frontal, habe, kinbela, tenteko, txarrantxa, zuraje*.
• *Hori poste-harrixa; egurra ez usteltzeko! Bestela basarrixetan kortia egoten zuan, ta lurran gaiñian egurra usteltzen dok. Ta harek... egurra lurretik libratzeko. Umedadia kentzen jok horrek! Zelan harrixari ez jakon pasatzen umedaderik, han jeneralian egoten zuan harri bat.*

Harrixari zuluia ein erdixan, betik gora egurrari zirixa etara, ta han sartu (JB).

sagar-aska cubeta para machacar manzanas.

- Sagar gitxi zeguanian, edo tolararik ez zeguan basarrixetan, *sagar-askan* joten ziran sagarrak, *sagar-mazuakin*, bertan txikittu, eta sagardaua egitteko. Ik. *sagar-mazo*

sagar-mazo mazo para machacar manzanas.

sardandegi sidrería.

sarjento sargento. • Oholak alkarren artian estutzeko balio daben erraminttia.

soldiatzeko mailluka martillo para soldar.

- Soldiatzeko sistema zaharrenian erabiltzen zan erraminttia. Galdaran ikatzakin egindako suakin berotuta erabiltzen zan.
- *Zinkari puntia soldiatzeko, konparaziño baterako, soldiatzeko maillukia erabiltzen zan (JB).*

soldiau soldar, estañear. • Eztaiñua urtuta bi materixal batzia. Ik. *eztaiñau, kandejeja, galdara.*

subegi zonas de la carbonera de las que brota el fuego. • Txondorra egitten danian, egurra egosi egin bihar da, eta ez erre.

Horre-tarako txondorra ondo tapatzen da idurixakin eta zohixekin. Lantzian behin zuluak zabaltzen dira, *subegixak*, eta lehenbailehen itxi bihar dira, egurra ez deixan garrak hartu. Ik. *betegarri, ikaztoi, iduri, illintti, txondor.*

su-egur leña obtenida de los “egur-basos”.

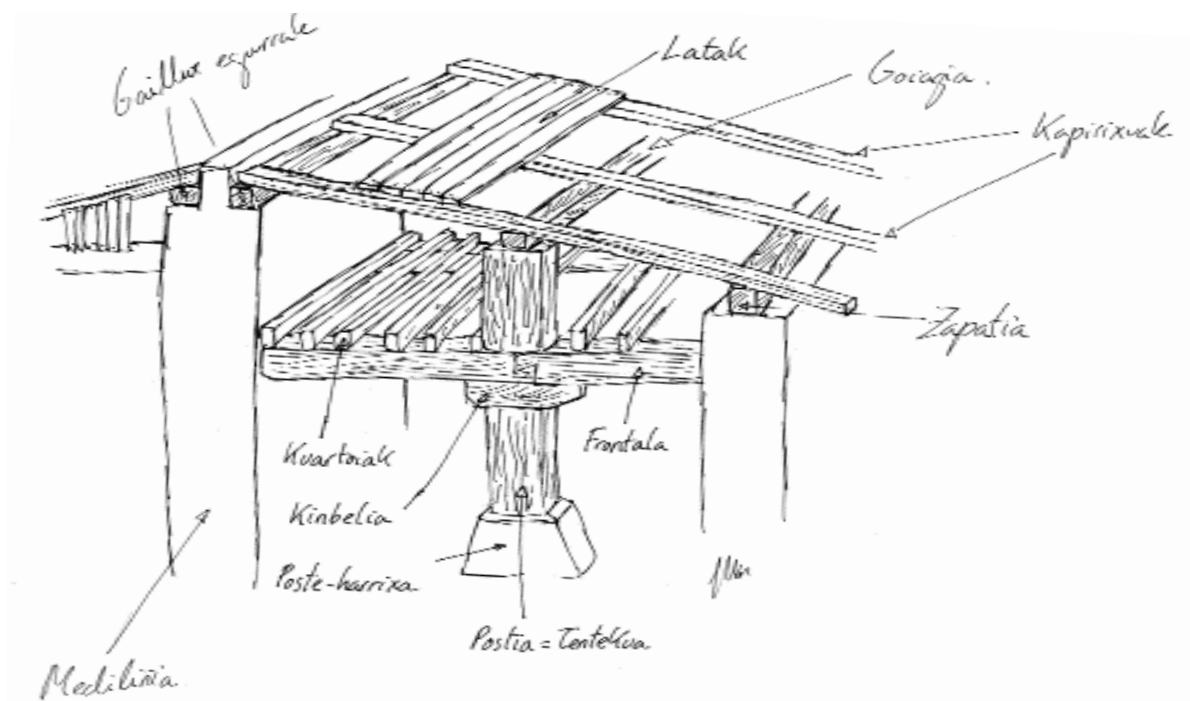
- Sua egitteko egurra, baiña gehixenbat egurtzetatik sutarako etaratako egurra. Ik. *egur-baso, egurtza.*

su-hari cinta de marcar. • Errautsakin illundutako, edo koloredun likiduakin bustittako harixa, egurra zuzen-zuzen markatzeko erabiltzen zana.

- *Batzuetan regliakin, eta beste batzuetan su-harixakin. Lehenago beti. Eta oholak markatzeko be bai (JB).*

sutegi en las carboneras, la chimenea central.

- Txondorran erdiko zuluia, hagia kendu ostian txondorra ixotzeko eta betegarrixa sartzeko erabiltzen dana. Ik. *betegarri,*

Antxiñako etxe baten zurajja: teillatua, habiak, zolua...

Asier Sarasua

Ganbarako habe, tenteko, beso eta hagak. Igartubeiti basarri-museua.

subegi, txondor.

taratulu taladro. • Ik. *ginbelet, latro, barrena.*

• *Taratulua, ba, burdixan laakuari zozki-zulua eitteko, eta... (JB).*

teilla teja. • Teillatuak egitteko erabiltzen dan piezia, buztin egosiz egindakua.

teillagin tejero. • Teillak egitten dittuana; lanbide hori dabena.

teillagintza fabricación de tejas.

• *Sasoï baten teillagintziak ondo emoten ei eban (TE).*

teillape techado; alero. • Izatez teillatupia, teillatu azpixa; baiña baita teillatuaren hegalpia, horma kontra euririk sartzen ez dan lekua. Ik. *bolau.*

teillatu curvarse. • Egurrak okertu eta teilla formia hartzia, umedadiagaittik.

• *Ohola, ondo zainduta ez badagok, igartzen danian teillatu eitten dok (JB).*

teillatu-afari cena que se ofrece al acabar el

tejado. • Sin. *etxajan, montxor.*

teillatua emon hacer el tejado. • Etxiari teillatua egittia. Ik. *jaso.*

teillerixa tejar, tejería. • Teillak eta ladrilluak egitten diran lekua. Ik. *buztiñola.*

• *Txontan bertan jeuan Teillerixa basarrixa, Buztin-zuri baiña aurreratxuago (EA). / Teillerixak leku askotan egoten zittuan, oingo aldiñ! Txikixak baiña asko, basarrixetan be... San Pedro bailleko Urkiola badakik zein dan? Teillak eitten jittuen! Txontan be bai, teillerixia, bai. Batzuetan basarrixetan eitten jittuen, neguan beste biharrik ez, egualdi txarra igual hilletan, ta auzoko batzuek juntau ta teilla pillia eitten juen. Buztin zuri bat izaten dok, ta harekin eitten jittuen teillak. Ta hori buztiña egoten dok, ba, leku batzuetan bakarrik. Ta Urkiolan lurpetik etaratzen juen, azpittik etaratzen juen zuluua einda. Edozein buztin-gorrik su txikixan erreta ez jok balixo! Buztin-zurixia bihar! (JB).*

tema vicio. • Egurrak ebagi eta okertzeko dauken jokeria. Sin. *bizio.*

tenteko poste vertical. • Habiak trabes ipintzen diran bittartian, tentekuak zutiñik ipintzen diranak dira. Ik. *beso, habe, frontal, kinbela, poste-harri, txarrantxa.*

terraja terraja. • Harixa emoteko erabiltzen dan erraminttia. Bes. *terraja haundixa, terraja txikixa.*

• *Haundixa ez jatak kabitzen eta ekarrirak terraja txikixa honi tubuoni harixa etaratzeko (JB).*

trintxa especie de cincel. • Egurra lantzeko erabiltzen dan galtzairuzko erraminttia, zizelan antzerakua baiña zabalagua eta zapalagua. Egurrari zuluak garbitzeko erabiltzen dan erraminttia zorrotza. Klase asko dagoz: biribilla, laua, hiru puntakua, erdi biribilak... Sin. *eztanbedar, formoi.* Ik.

gubixa.

trokola cuerda. • Ik. *kaixola*.

trongota trabajos referidos al acarreo de troncos. • Arbolak bota eta gero anpor edo tronguak karriatzeko biharrak: garbittu, ebagi eta txinga edo burdi-motzen bittartez tronguak menditik jaistia. Gaur egun, kamioiekin.

trontza tronadora, serrón. • Bi esku-leku daukazan zerra luzia. Ald. *drontza*. Bes. *trontzau, drontzua*.

tubo baltz tubo sin galvanizar.
• *Haixiandako, barandillak eitteko, kalefaziñuetarako... Horretarako tubo baltza erabiltzen da, galbanizau bako hodeixia (JB).*

tubo galbanizau tubo galvanizado.
• *Halako lekutik halako basarrira ekarri bihar bazuan ura, tubo galbanizaua ipini bihar zan (JB).*

tupi tupí. • Moldura eta errebañak egitteko, erdixan ardatz bat eta azpitan motorra daukan mahaixa.

txakur perro. • Oholak, egurrak... Estutzeko eta arrimatzeke erabiltzen dan erramintia.

txapel taco de madera que sirve de base para unir dos vigas. • Zutabiaren gaiñian ipintzen dan egur zatixa. Zutabiaren zabaleria haunditu eta frontalak nun ezarri euki deitan. Sin. *ginbel*

txarrantxa brazo lateral. • Itxuraz antzerakuak izan arren, eta zutabiak eusteko balio arren, *txarrantxak* eta *besuak* funtzioño desbardiña dake: *besuak frontalaren* pixua eusten dau, goittik beherako indarra; *txarrantxiak*, barriz, angulua mantentzen dau, *zutabia* aldietara mobidu ez dein. It. ANar. Ik. *frontal, habe, tenteko, beso*

txartxa estructura de madera que forma la prensa en el lagar. • Ald. *txertxa*.

• *Aurten sagardaua eitterakuan jo-ta txartxak be apurtu dittue gurian (NA).*

txiribiri viruta. • Ald. *txibiri*. Sin. *txirlora*. Ik. *ezpal, zerrauts*.

txirlora viruta. • Sin. *txiribiri*. Ik. *ezpal, zerrauts*.

txondor carbonera. • Ikatza egosteko egur pillua. Sin. *ikaztoi*. Ik. *betegarri, ikaztegi, iduri, illintti, illintti-txondor, mozkor, subegi*.

una veta central. • Bihotza. Egurrak barruan eukitzen daben egur-zan biguna.
• *Hau egur gaztia dok eta ondiokan una haundixa jakak (JB).*

upatxur azuela. • Ik. *azuela*.

ur aguas (forma del tejado).
• *Gure etxiak bi aldetara daka ura, baiña beste horrek lau aldetara (EA).*

uraska canalón horizontal del tejado. • Ik. *hodeixa*.

ur-sardau sidra ligera, hecha de una forma más rápida que la habitual. • Azkar egindako sardaua, bestia baiño ariñagua, baiña errez-errez egitten zana.

uztai aro, anilla. • Kupel eta barrikeri ipintzen jakuez, hautsi ez dittezen.

zaindu cuidar. • Egurra ebagi ostian bihar dan eran tolostu eta gordetzia. Ald. *zainttu*.
• *Egurra ondo zainttu bihar dok, botatakuan ebagi barik laga ein bihar detsak hantxe.*

zaregin cestero. • Zumitza lantzen dabena, eta gehixenbat zariak eta otarrak egitten dittuana. Sin. *otzaragin, zestero*.
• *Urritxak, ostantzian, zerbizio gitxi euki jok. Zesto batzuk eitten zittuen zaregiñak, baiña ez juen nahi izaten urritxa, txarra dok zumitza eitteko-eta. Gaztaiña nahi izaten juek harek be! Ha, porejemplo, langeixa esaten jakuan, gaztaiña makatza,*

3.2. Industria girokuak

Hiztegiaren seigarren atal honetan industriarekin zerikusia duten sailak bildu ditugu: *Burdiñolak*, *Armagintzia*, *Grabaua*, *Taillarra* eta *Gizartia*. Sailok, nolabaiteko ordena kronologikoan jarri ditugu zaharretik berriagoetara. Burdinolak daude industriaren oinarrian, gero etorriko zen armagintzaren sasoia, XIX. gizaldian grabatua eta azkenik fabrikazio mekanikoa, *Taillarra* izen generikopean sailkatu duguna. Horrek lau alorrok bildu ditugu atal honetan. Gainera, industria giroko lexikoa osatzeko, nahitaezko begitandu zaigu gizartearen jardueran, beharginen eta ugazaben arteko harremanetan, giro sozialistan eta beharginaren aldeko mugimenduan eibartarrok erabili izan ditugun berbak ere ekartzea. Horiek guztiak *Gizartea* izeneko sailean bildu ditugu.

Badakigu orain arte beste herri batzuetan egin diren antzeko lanetan ez dela "Etnografiko" izenburupean industriarekin eta beharginen inguruko hartuemanekin zerikusia zuen lexikorik jaso, baina Eibar bezalako herri industrial eta liberal batean, bertako ohiturak eta bizimodua jaso eta ulertzeko orduan, ezinbestekoa da atal horri ere jaramon egitea, bestela bilketa lana erren geratuko delako. Zelan ez ekarri hiztegi honetara armagintzaren eta grabatuaren inguruko hiztegia, eurak izan direnean gure herriari izena eta izana eman dioten lanbideak? Zelan ez jaso XX. gizaldi hasierako langile mugimenduaren inguruko hiztegia? Etnografiak, beste gauza batzuen artean, ohituren bilketa eta azalpena esan nahi du, eta Eibar izan dena, eta gaur egun dena, industriarekin estu-estu eginda dago.

Orain arteko atal gehienek iturri nagusia ahozkoa izen den bitartean, azken atal honetarako iturri idatzietatik edan dugu gehienbat. Burdinolen kasuan Eibarren aspaldi desagertutako lanbidea delako, eta beste aukerarik ez genuelako; beste atalen kasuan, gure aurretik bilketa zoragarriak egin dituzten lagunak egon direlako (Toribio Etxebarria, Juan San Martin eta Ramiro Larrañaga bereziki). Dena dela, ahoz baieztatu dugu bizirik daudela.

Berbak ataletan sailkatzeak bere arazoak ditu, eta atal honetan gehiago. Izan ere, badira sail guztietan ager litezkeenak, eta halaxe agertzen dira zenbait. Esate baterako, armagintza ezin liteke, berez, fabrikazio mekanikotik bereizi, eta orduan, elementu eta tresna komun asko ditu *Taillarra* sailarekin. Hala ere, bere saila jarri diogu armagintzari, Eibarko industriaren historian langintza berezia izan delako, eta badituelako bere elementu espezifikoak. Antzerakoa esan dezakegu *Grabaua* eta *Burdiñolak* ataletako berben inguruan. Konponbide moduan-edo, berba batzuk errepikatu egin ditugu, eta atal batean baino gehiagotan sartu.

3.2.1. Burdiñolak

Zerrenda honetan, batez ere, Jabier Zubiaurreren (1959) lana eta Juan Antonio Mogelen *Peru Abarka* (1999, ed. digitala) hartu ditugu oinarri. Hauxe da hiztegi osoan idatzizko iturrietatik gehien hartu duen atala. Ez zegoen beste biderik, burdinoletako sutegiak aspaldi amatatu zirelako gure herrian, eta lanbide honen berri emango liguketen lekukoak aurkitzea ezinezkoa delako.

Berba zaharrak eta gaur egun erabiltzen ez direnak izan arren, halako hiztegi batean agertzea merezi zutelakoan gaude. Urte batzuk barru, gaur egun ezagunak ditugun esku-beharretako zenbait berba, ezezagunak eta bitxiak egingo zaizkie gure ondorengo eibartarrei, baina berbok gordetzea merezi du eta, zaharragoak izan arren, burdinoletakoekin gauza bera. Bestalde, aspaldi daude dokumentatuta burdinolak gure ibar honetan, eta ondorengo industria guztiaren oinarri izan ziren. Horrez gainera, Juan Antonio Mogel -burdinolen gainean euskaraz idatzi duen idazle bakarretakoa eta lexiko kontuan ekarpenik baliotsuena egin duena- Eibarren jaio zen; baita Jabier Zubiaurre ere, 1959an "*Mogel eta burdingintza*" saiakera bikaina idatzi zuena. Biak eibartarrak. Zilegi bekigu harrotasun puntu hori eta euren lana hiztegi honetara ekartzea.

Baina ez ditugu berbok hona ekarri Mogel eibartarra zelako bakarrik, eibartarrok lexiko hori erabili izan dugula uste dugulako baino. Mogelen lexikoa, Eibar baino eremu zabalago bati dagokio, baina baita Eibarri ere. XIV. mendean baziren gure herrian eta inguruetan ur-indarrezko burdinolak, eta Eibarko olagizonek Mogelen zerrendako terminoekin izendatuko zituzten, seguru asko, burdinoletako elementuak. Esan dezagun, bide batez, euskalkia ez zela sasoi hartan olagizon eta merkatarien arteko harremanetan inondik inora oztopo izango; alde batetik, euskalkiak elkarrengandik orain baino hurbilago zeudelako eta, bestetik, harreman horien eraginez hizkera tekniko berdintsua sortuz joango zelako. Esan nahi dena da, Eibarko olagizonen, Durango aldekoen eta Legazpikoen artean, esate baterako, ez zela lexiko aldetik, desberdintasun handiegirik izango.

agoi masa hierro candente, goa.

- Burdiñolako sutegixan egitten dan burdiña hutsa batuz sortzen dan burdiñ-oratzar gorixa. Erab. ELH: agoa, Mo, AZ: agoe. Sin. burdiñ-oratzar, zamarra.
- *Burdiñagiaz edo palankiaz eragiñik agertzen dan burdiña hutsa batu eitten da, hau da, agoia sortzen da (JZ).*

agoialdi hornada. • Agoia atarutzen zaneko aldi bakotxa, 4 ordu ingurukua. Labaldi, galdaldi edo agoialdi sinonimuak dira. Sin. *galda*.

- *Ijeliak badaukaz une luziak agoialdi bakotxian. Urtzaille batak agoia zaintzen*

daben artian doia bestia lotara (Mo).

agoikerten asidero de la goa. • Burdiñazko barria, sutegixan gorittu eta gabipian agoiari ezartzen jakona, helduleku edo kirtentzat. Sin. *atal*.

agorrola ferrería de monte (en seco).

- Mendixetako ola zaharra. Legorreko olak Larramendik diñuanez. Sin. *haizeola*. Ik. *burdiñola, ola, zeharrola*.
- *Burdingaixa ikatza zeguan lekura eruatia merkiagua zan bestera baiño eta horregaittik, lehenengo olak basuetan jartzen ziran (JZ).*

aldabarrak puntales del boga.

aloger salario. • Bihargiñak bere

biharragaittik aldiro kobratzen daben diru-sarixa. Sin. *bihar-sari; egun-sari, jornal, soldata* (3.2.5. atala).

• *Ijeliak daroia bihar-sari edo aloger gehixago, eta honek izan daruaz egunekuaz ostian, eskupeko eta atsegin-sarixak* (Mo).

ardatz-nagusi eje principal. • Tikiñoi-nagusixan (azelin-nagusixan) ardatza, gabixari eragitten detsen mazukarixak daroiazena. Ik. *gabi-ardatz, tikiñoi-nagusi*. • *Gabixa darabilen tikiñoiari tikiñoi-nagusixa esaten jako eta haren ardatzari ardatz-nagusixa* (JZ).

arragoa crisol, fragua. • Burdiña urtua jasotzen daben labian behe aldia. (Mogelen burdiñolan *sutegixa* eta *arragoa* gauza bera dala esan leike). Sin. *sutegi*.

arrago-etxe departamento de fragua.

• Burdiñolako sei sailletako bat: arraguan edo sutegixan etxia edo saila.

atal asidero de la goa. • Burdiñazko barria, sutegixan gorritu eta gabipian agoiari ezartzen jakona, helduleku edo kirtentzat. Sin. *agoikerten*.

• *Agoia ataratzen dabe sutegittik (...)* gabipera daroie eta han ezartze deutse atala orakarri eta kirtentzat (Mo).

atxur azada. • Lurra lantzeko edo harrotzeko tresnia, zurezko kirtena eta honi lotuta xafla laua eta ahoduna dabena. Olagizonak agoia erdibitzeko erabiltzen eben.

• *(Agoia) erdibittu bihar danian, imintten deutsa gatzamailliak atxurra, eta gabi-mailluak emoten deutsan joaldi edo kolpiatz erdibitzen da* (Mo).

belaki pala recogedora. • Ikatza eta zepia batzeko erabiltzen zan pala antzekua, hortzbako eskuaria. Ald. *belai, belagi*. • *Ikatza ataratzeko bihar diran tresnak lau*

dira: eskuaria, kakua, galbahia eta belaikixa.

bergamaillu pared trasera del horno.

• Sutegixan lau albueta bat, tobera edo haixebidia daroiana. Ald. *bergamazo*. Sin. *haiza-harri*.

bihargin operario. • Burdiñoletan biharrian jarduten ebenetako bat. Burdiñoletako langillia. Maisu Juanek *opiziale* deitzen detsana. Sin. *opiziale*.

bihar-sari salario. • Bihargiñak bere biharragaittik aldiro kobratzen daben diru-sarixa. Sin. *aloger; egun-sari, jornal, soldata* (3.2.5. atala).

boga pieza sostén y eje para el movimiento del *gabigun*. • Gabigunan burdiñazko uztai haundixa, haren biraketa-ardatzerako albo bixetan mutur zilindriko bana dittuana euren kojinetietan. Ik. *aldabarrak*.

• *Biratzeko, burdiñazko uztai haundixagua, bogia, albo bixetara biratzeko mutur bana daroiazena* (JZ).

burdin-barra barra de hierro (producto).

• Totxua landuz ijeliak ataratzen daben produktua. • *Aurrerako bihar edo lanak geratzen dira ijeliantzat, zeñi dagokixon burdiña ijeztia edo irutia, burdin-barra izatera ekarri artian* (Mo).

burdingai mineral de hierro. • Burdiña ataratzen dan mia edo minerala.

burdinkato tenazas grandes ferrería. • Agoia mogitzeko kurrikak edo tenazak. Sin. *orrikak, txirikin*.

• *Ataratzen dabe (agoia) sutegittik agirira (...)* Botatzen dabe behera eta txirikiña edo *burdinkato bat iratsirik (burdinkatuakiñ helduta) daroie gabipera* (Mo).

burdiñaga palanca del fundidor. • Sin. *palanka*.

• *Urtzailliari, laguntzen deutse agoia su-*

azpittik ataratzen ijeliak eta gatzamailliak, bako txak bere burdiñaga edo palankiaz (Mo).

burdiñola ferrería. • Burdin-minerala landu eta burdiñia lortzen zaneko antxiñako lantegixa. Burdiñia egitteko eta lantzeko lantegixak. Sin. *agorrola, haizeola, ola, zeharrola.*

• *Olerrian eta bai Eitzan, baziran burdiñolak (TE).*

burdiñola saillak departamentos de una ferrería. • Normalian, honetxek sei saillok izaten zittuan burdiñoliak: ur-eraketia, hauspotegixa, sutegixa, gabitegixa, ikaztegixa eta miategixa.

burdiñ-oratzar masa hierro candente, goa.

• Burdiñolako sutegixan egitten dan burdiña hutsa batuz sortzen dan burdiñ-ore gorixa, agoia be deitzen jakona. Sin. *agoi, zamarra.*

• *Ijeliak bere uragiaz darabil gabixa (...), urtailliari irakasten deitsa zer egiñ, noiz aurrerratu, (...) eta noiz albotu burdiñ-oratzar edo agoia (Mo).*

burkuak bases de *aldabarrak*.

• Durmiendian gaiñian doiazzen zurezko pieza bixak, ziri batzuen bidez finkatuz aldabarren oiñarri direnak.

• *Durmiendian gaiñian burkuak doiaz, burkuen gaiñian aldabarrak finkatzen dira eta aldabarrak eusten detse bogiari.*

burute mitad de goa con mango. • Agoia zati bi eginda gero, atalakin geratzen dan zatixari esaten jakon *burutia* edo *txangota*, eta beste erdixari *totxua*. Sin. *totxo, txangot.*

• *Agoia zerbait kolpiau ondoren erdi bi eitten eben. Ataldun erdixari burutia deitzen jakon, eta hau sutegira zoian lantzeko txandian zain.*

dendal extremo ferrado del mazo. • Gabixan alde motzian doian burdiñazko piezia, nun

BURDIÑOLAK

Ijeliac esan gura dau *ijeztu*, edo irunduten dabela *burdiñia*. (...) Beraz ondo ipinija dauca Ijeliaren icena. Esaten da barriz *Urtzallia*, cerren *urtu* eraguiten daben mia *suteguijan*. Icentetan da *gatzamallia*, onec jaon, edo zaindu biar dabelaco lapicua, ta oni gatzaz ezarri edo emon. Au da beste iruren morroe edo otseiña leguez, agiunduten jacon guztija egiteco, ta Ijelia guztien jaola, iracasla ta buruba. (...) Urtzalliac bete biar dau suteguija *miaz*; ezarri biar dan *icatza*, ta eguin biar dan guztija, *agoia* aterateco prestau artian. *Auspuac* gueratu ta atala gorituten imini, ta ecin esan beste cereguin ditu suteguijan. Lagunduten deutsee agoia su azpiti ateraten ijela ta gatzamalliac, baco chac bere *burdinaga* edo *palanquiaz*. Ateraten dabee suteguiti aguirira, ez icerdi tanta, ta bero asco botabaga. Botaten dabee beera, ta *chiriquiña* edo burdin cato bat iraatsiric, darue gabipera. An ezarten deutsee atala oracarrí ta quirrentzat. *Gabija* ibilli dedin emoten deitsa ura ijeliac *uraguiac*. Asten da durundija, orma ta lur berari icara eraguiten deitsana. Darua agoia urtzalliac mallutzarpeti *gabi-igunaren* azpira. An asten da beste soñu, belarri atara ez eguiñac, zurtuten ditubana. Ijeliac bere uraguiac darabill gabija miats edo sarri, celan gura daben; ta ondo dan ura gueitu edo guichitubaz, beguira dagoca urtzalliari, ta iracasten deitsa cer eguin, nos aurrerratu, nos atzeratu, ta nos albotu burdin *oratzar* edo agoia. An dira su chipristin urrinerá duazanac: an ascatu ta bota eraguitia gueratu jacozan *lojjac*, *cepa* ta *chatarrac*. Alan *igunpian* ta *mallupian* apaiunduten dau agoia urtzalliac; gogortu ta chiquituten dau, ta erdibitu biar danian, iminten deitsa gatzamalliac achurra, ta *gabi-mallubac* emoten deitsan joaldi edo colpiac erdituten da; zati bata gueratuten da atal edo quirten eraatsiajaz, cein daruen barriro suteguija; ta aric aurreraco biar edo lanac gueratuten dira ijeliarentzat, ceñi jagocan ijestea edo irutia burdiñia, ecarri artian burdin-barra izatera, emoten deitsala vitartian gatzamalliari *uragua*, gabija erabilli daguijan, berac agiunduten deitsan arintasun edo guelditasunaz. (...)

Peru Abarka, (J.A. Mogel)

mazukarixak joten daben (gabixa altzatuz) dendal-harrixan tope egin arte. Ald. *endal*.
• *Mazukarixak dendalian jo eta gabigunatanze-aldia jetxi eitten da dendalarrixan tope egiñ arte, eta maillua jaso.*

dendal-harri tope del *dendal*. • Dendal-harrixa deitzen jakon arren, burdiñazko dendalan topia, nun gabixak, erreakziñoz, errebotatzen daben...
• *Mazukarixak dendala lagatzen dabenian, maillua indartsu jeixten da bere pisuak eta dendalarrixan jotian erreakziñuan indarrak eraginda.*

durmienda durmiente. • Olako piezarik haundixena zolari lotua eta beste guztien euskarri eta oiñarri dana.

errueda rueda hidráulica. • Uran energia biraketa-mogimendu bihurtzen daben makiña. Errueda hidraulikua, turbinia edo azeliña. Sin. *tikiñoi*. Ik. *kunbo*; *azeliñ* (3.2.4. atala).

eskamel brazo de los fuelles. • Hauspuan gaiñaldeko kertena, nun tikiñoi-ardatzan mazukarixak beherutz bultza egin eta hauspuari hustu-eragitten detsan.
• *Mazukarixak eskamelan bidez hauspua sakatuz puzka jartzen dau eta eskamela lagatzian hauspua airez betetzen.*

estolda alcantarilla para escorias. • Sutegixan sortzen dan zepa, errauts eta loikerixa guztiari urteeria emoteko kañozulua edo hoditerixia. Ald. *estolda-alde* (Mo).

gabi martinete, mazo grande. • Oletako burdiñazko maillutzarra, agoia lantzeko erabiltzen zana.
• *Gabixa ibilli deiñ emoten deutsa ura ijeliak uragiaz. (...) Gabixan hots, hormak ikara ipintzen dittuanak, ez deutsa gillirik egitten olagizon lotan dagozenen belarrixerri* (Mo).

gabi-ardatz 1 eje principal. • Larramendik

dakarrenez, tikiñoi nagusixan eragiñez gabixari eragitten detsen mazukarixak daroiazan ardatza. Ik. *ardatz-nagusi*.

gabi-ardatz 2 viga del martinete, mazo.
• Pagozko habe birakorra, mutur batian gabixa eta beste muturrian biratzeko ardatz egitten daben bogia eta dendala dittuana. Sin. *gabigun*.

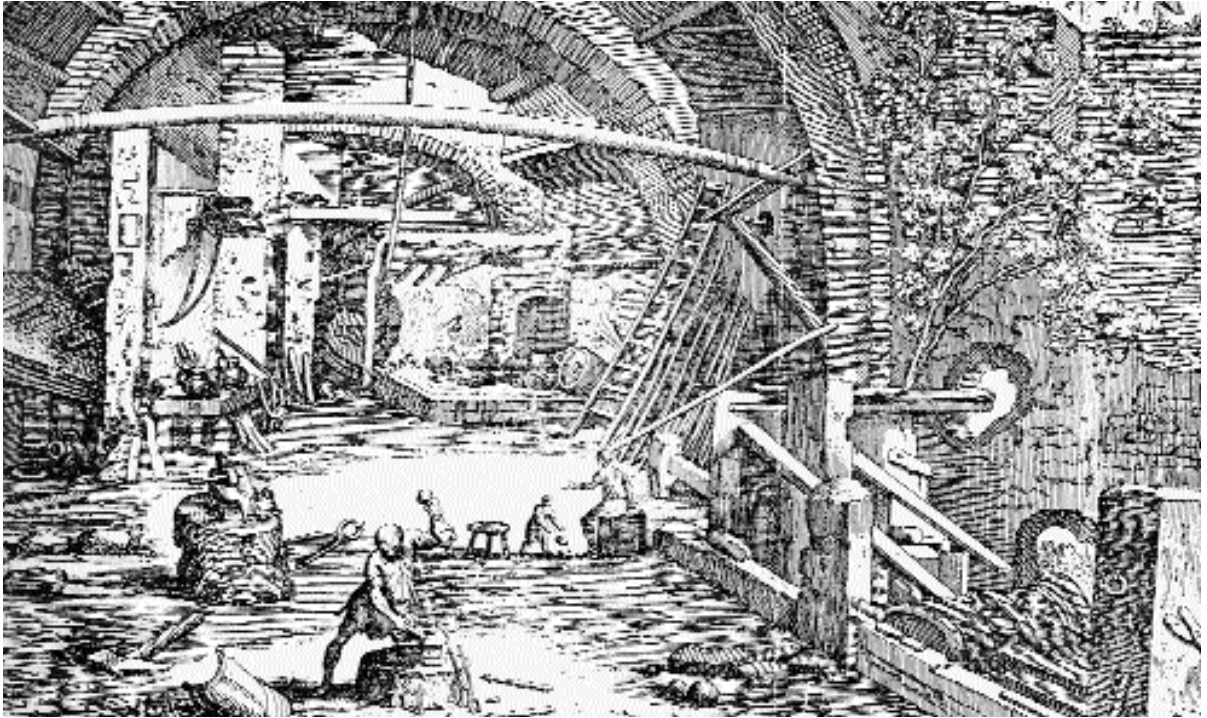
gabigun viga del martinete, mazo. • gabi-ardatz edo gabi-kirtena, bere luzera guztian burdiñazko uztaiz indartuta daguana. Sin. *gabi-ardatz 2*.
• *Aurreko aldian burdiñazko maillutzarra, ziri birekiñ igunari estututa* (JZ). *Darويا agoia urtzailiak maillutzarpetik gabigunatanzipira* (Mo).

gabi-maillu mazo, martillo pilón. • Gabixari muturrian jartzen jakon burdiñazko piezatzarra agoia eta totxua kolpiatuz burdiñia lantzeko.
• *Agoiari (...) gabi-mailluak emoten deutsan kolpiatz erdibittu egitten da; zati bata geratzen da atal edo agoikirten iraatsixaz (ezarritakuaz)...* (Mo). *Gabixari, burdiñazko maillutzar bat jartzen jako ertz batian eta beste ertzian mazukarixak joten dau.*

gabitegi departamento del mazo.
• Burdiñolako sei sailletako bat: Gabixa eta honi eragitteko sistemía. Agoia ijezteko dan lekua eta sistemía. Ik. *burdiñola saillak*.

galdaldi hornada. • Sin. *agoi-aldi, labaldi*.

galdabatekuak las 4 partes de la goa.
• Agoia zatitzen daneko lau zatixak; galdaldi edo agoi-aldi batekuak diran lau zatixak.
• *Agoian erdi bixak: burute edo txangota eta totxua. Honek zati bixok be erdibittu egitten ziran. Lau zatixok galdabatekuak zirala esaten zan* (JZ).

Antxiñako grabaua. Burdiñolia biharrian.

gatzamaille aprendiz; cocinero. • Lapikua zaintzen daben ola-mutilla, beste hiru bihargiñen morroia. Zeregiñak: mia jo, urtzailliari agoia ataratzen lagundu... Ik. *ijela, olagizon, urtzaile*.

• *Izentetan da gatzamaillia, honek jagon edo zaindu bihar dabelako lapikua eta honi gatza ezarri edo emon. Gatzamaille gaixuak izaten darua nekerik gogor eta gogaikarrixena eta irabazirik laburrena. Txikindu eta jo bihar dau agoi guztietarako mia mailluka txiki bategaz...* (Mo).

gerrigalda mitad de goa sin mango. • Agoian atalbako erdixa. Mogelek *totxo* deitzen detsana. Sin. *totxo*. Ik. *burute, txangot*.

giltz llave para apretar llantas. • Ardatzen uztaixak estutzeko tresnia.

• *Ardatzen uztaixak erabillixakin nasaittu egitten ziran eta giltzori hartu eta estutu ein bihar izaten ziran, ardatza gogor mantentzeko*.

gizategi comedor en las ferrerías.

guzur-aska entrada del agua a la rueda.

• Kunbotik tikiñoian pote edo paletara ura bideratzen daben askia.

• *Txinbuak ur-ahua zabaltzen dabenian, guzur-askatik zihar jausten da ura tikiñoian paletara, bira eragitteko. Tikiñoi bakotxak dau bere guzur-askia*.

habaurre vigueta muy alta. • Burdiñolan urak eraginda hauspuak mogitzeko mekanismuan atala (LA).

• *Habaurre dalako hau zera izan leike: mutur batian daben kontrapisuan eragiñez, hauspua airez bete deiñ eskamela jasotzen daben palankia*.

haga-harri base del yunque. • Burdiñolako gabitegixan, junguria bertara lotuta doian harrizko oiñarri zabal eta sendua.

• *Junguria lurrian lotuta, haga-harrixa deritxon oiñarri zabal eta sendo baten bittartez* (JZ).

haiza-harri pared trasera del horno.

• Sutegixan lau albueta bat, tobera edo haixebidia daroiana. Ald. *aisa-arrija* (Mo). Sin. *bergamaillu*.

• *Labian atze aldian daguan harrizko hormia da, toberia edo haixebidia daroiana, hauspotegixa suan eragiñetik babesteko.*

haizearka caja de agua, trompa. • Haixia emoteko, hauspuen ordezeko sistemian; tutu bertikal batetik arkara jausten dan urak, arkea betiaz haixiari bultza egitten detsana.

haizeola ferrería de monte, en seco. • Ur-indarra erabiltzia asmau aurretiko ola zaharra, basuan zeguana eta, jakiña, urik barik zebillena. Sin. *agorrola*.

• *Gure aurrekueri entzundakua da, mendixetako burdiña-laberi “jentil-olak” eta “haizeolak” esaten zetsela (Lab).*

hauspo fuelle, barquín.

• *Bi hauspo dira. Beti ikusi dittugunen antzekuak, baiña, askoz haundixaguak. Hauspo bakotxak gaiñaldian kerten bat dau: eskamela (JZ).*

hauspo-ardatz eje de levas de accionamiento de fuelles. • Hauspuen tikiñoi-ardatza, biratzerakuan mazukarixen bidez hauspuan eskamelari bultzatuz hauspuak puzka jartzen dabena.

• *Hauspo-ardatzan mazukarixak eskamelan bittartez hauspuari eragitten detsa eta hauspo-muturretik haixiak urtetzen dau indartsu.*

hauspo-pujoi tirador del barquín.

• Hauspuari tira egitten detsan barria (Mo). Hauspuari tira egitteko barria, ur barik, eskuz, eragitten detsana (JZ). Sin. *nardaka*.
• *Tira egitteko barriak bakarrik ez, hauspuak eskuz eragitten egitten eben gizonak be hauspo-pujoi izena zeroien (JZ).*

hauspotegi departamento de fuelles.

• Burdiñolako sei sailletako bat: Hauspuak, eta eureri eragitteko sistemian sailla. Ik. *burdiñola saillak*.
• *Hauspotegixan partiak: Tikiñoia; hauspo*

ardatza; hauspo bi, muturrak bat einda toberan, txandaka puzka; hauspuak airia hartzeko sistemian.

honda-aska salida del agua de la rueda.

• Hondoko askia, guzur-askatik sartu eta tikiñoiari bira eragitten detsan uran urterako kanala.

• *Tikiñoi-zirkuluan behealdiakin tangente eta horizontal dago “honda-askia”; bertatik urtetzen dabe urak eta ur-saltuan punturik bajuena da.*

iduri cisco, carbón menudo.

idurijela pared de fragua. • Sutegixan albueta bat. Haiza-harri edo bergamalluari begira eskumako albua, ziarzulan parian daguana.

ijela maestro laminador. • Burdiña-ijejketan diharduan bihargiña. Ola-buru da eta totxua ijeztia edo irutia dagokixo burdin-barra bihurtzeko. Ik. *gatzamaille, olagizon, urtzaile*.

ijeztu laminar hierro, forjar. • Agoian zatixa (galdabatekua) jungurian landu, mehetuz, xafla, burdin-barra edo komeni dan formia emon (Mo).

• *Ola-ijeliak burdiñia biribildu eta moltsotuta daguana dakar mehatuaz; eta esan giñai ijeztu edo iruten dabela burdiñia (Mo).*

ikatz carbón vegetal. • Burdiñoletan egur-ikatz zana erabiltzen zana.

• *Urtzailliak, bete bihar dau sutegixa miaz (burdingaixaz); ezarri bihar dan ikatza; eta egiñ, bihar dan guztia agoia ataratzeko prestau artian (Mo).*

ikazgela almacén del carbón; carbonera.

• Sin. *ikaztegi*.
• *Miategixa baiño sarrixago bete bihar izaten zan ikaztegixa, galda bakotxian mia baiño askoz ikatz gehixago jarri bihar izaten zan eta.*

ikaztegi almacén del carbón. • Sin. *ikazgela*.
Ik. *burdiñola saillak*.

jungura yunque. • Galtzairuzko blokia, nun ijeliak totxua ijezten daben gabi-maillua erabilliz gatzamaillian laguntzaz. Ald. *junguda, jungude, jungure*.

kapela sombrero de ferrón. • Olagizonen txapel hegal-zabala.
• *Kapela igartu eta erdikin bat buruan, zapi kedartu bat bekoki erdiraiño, izardixa hartu eta suan berotasuna arintzeko* (Mo).

kapela-zapi pañuelo de la cabeza.
• Olagizonak kapelapian jartzen eben zapixa, izardixa hartzeko eta suan berotasuna arintzeko.

karrama pala de rueda. • Sin. *pala*. Ik. *pota*.
• (...) *paladun erruedak, karramadunak deitzen jakuenak...* (BE).

kunbo embalse. • Erruedak baiño gorago dagan ur-askia.
• *Uragiak in txinbuak ur-ahua zabaldu ezkeru, kunboko ura guzur-askatik zihar erruedian paletara jausten da eta erruedia biraka jartzen*.

kurutze cruces, brazos de turbina. • Tikiñoien ardatza makuakin lotzeko lau besuak; kurutze formia hartzen dabelako-edo hori izenori. Erab. Pluralian erabiltzen da.
• *Kurutziak 4 ontza zabal eta 6 lodiko tabloiak dira, korapillo bako haritz garbiz eindakuak* (BE).

labaldi hornada. • Sin. *agoi-aldi, galdaldi*.

mailluak mazos. • *Mogelek bere zerrendan pluralian jartzen dau; orduan, uste izatekua da eskuz erabiltzeko mailluak izango dirana eta ez gabi-maillua*.
• *Olagizonak be erabilliko eben esku-maillua, batez be ola txikixetan, burdin-barratik pieza forjauren bat ataratzeko*.

mazukari diente del eje de levas. • Tikiñoi-ardatzetako burpillak daukezen lau

Olarreagako ola zaharra, 2002.

kosketako bakotxa, hauspuen eskamelari edo gabixan dendalari bultza egitteko.

• *Ardatzak biraka diranian, mazukarixak eragitten dabe hauspuetan edo gabixan, eskameletan edo dendalian bultza egiñez*.

mealle desmenuzador del mineral. • Mia edo burdingaixa zehetzeko zeregiña ebana. Mogelen olan gatzamaillian zeregiña zan.

mia mineral. • Mineral erabilgarrixak eta esplotatzeko bihar besteko kantidarian dittuan betan zatixa.
• *Urtzailliak bete behar dau sutegixa miaz; ezarri, bihar dan ikatza; eta ein bihar dan guztia, agoia aterateko prestau artian* (Mo).

mia jo desmenuzar el mineral.

• Gatzamaillian zeregiñetako bat; burdingaixa edo mia maillukiakin joaz zehetu edo txikittu.

• *Gatzamailliak txikindu edo jo bihar dau*

Antxiñako grabaua. Burdiñolan biharrian.

agoi guztietarako mia mailluka txiker bategaz, batian belauniko daguala, bestian albokerara etzunda, zelan otuten jakon. (Mo)

miategi almacén del mineral. • Mian edo burdingaixan biltegixa. Ik. *burdiñola saillak*.

• *Miategixa baiño sarrixago bete bihar izaten zan ikaztegixa, galda bakotxian mia baiño askoz ikatz gehixago jarri bihar izaten zan eta.*

nardaka tirador del barquín. • Hauspuari tira egitten detsan hagia. Sin. *hauspo-pujoi*.
• *Urkulura doian eta nardaka deitzen detsen paluan sartzen dan kerteneraiño (...)* (BE)

obrero camisón de ferrones. • Olagizonen atorra luzia.

• *Obrera huts idunian lotua, ezta zer eskatu jakerik, ez galtzerdi, ez abarka, ezta prakarik be. Ohera etzuteko eta jaikitzeo ez dauke nekerik zer hartu (Mo).*

ola ferrería. • Burdin-minerala landu eta burdiñia lortzen zaneko antxiñako lantegixa. Jeneralian burdiñia egitteko lantegixak edo burdiñolak. Agorrolak eta haizeolak (mendixetakuak), zeharrolak (urez mogitzen ziranak). Sin. *burdiñola*. Ik. *agorrola, haizeola, zeharrola*.

ola nagusi ferrería mayor. • Sin. *zeharrola*.
Ik. *ola txiki, olatxo, tiradera, zeharrola*.

• *Olak honetara sailkatzen ziran: ola nagusiak edo zeharrolak, eta ola txikixaguak edo tiraderak, eta ola txikixenak edo olatxuak.*

ola txiki ferrería menor. • Ola nagusixa baiño txikixagua eta tiraderian neurri bardiñeko burdiñolia. Sin. *tiradera*. Ik. *ola nagusi, olatxo, tiradera, zeharrola*.

• *Eibarren 1752xan, ola bi egozen: bata ola-nagusi bat eta bestia txikixago bat (tiradera / olatxo), bixak Salvatierrako Kondianak.*

olagizon ferrón. • Olako bihargiña. Mogelen olan lau bihargiñ: *Ijelia* (ola-burua), *urtzaille* bi eta *gatzamallia*. Eibarren bazan Olagizongua izeneko kale-basarri bat. Ik. *ijela, urtzaille, gatzamaille*.

• *Olagizonak eta errementariak, praktaxu zaharrak eta begiak gorriak (AZ). Mende hasiera arte egon izan da Eibarren "Olagizongua" deitzen zan etxe bat (JSM).*

olajaun patrón de la ferrería.

• *Eta zenbat enparetan jakue ola-jaunei gauzak zuzen badabiz? Asteazkenian daukee edanaldi bat (ardaua) olajaunan lepora, eta noiz edo noiz, zu eta ni orain legez etorritta, zerbait emoten deutesenian euren izenian edateko (Mo).*

olatxo ferrería menor. • Ola txikixen artian txikixenak, tiraderak baiño txikixaguak ziran. Ik. *ola nagusi, ola txiki, tiradera, zeharrola*.

• *Burdiñazko pieza zehia lantzen zan olatxueta, goldiak, perrak..., baiña tiraderak ugarixago ziran pieza zehia be lantzen zebeñ-eta* (LA).

opiziale operario. • Maisu Juan euskalgaiztuak bihargiñari *opiziale* deitzen detsa. Sin. *bihargin*.

• MJ: *-Zenbat opiziale dira eta zer aloger emoten jakue? P: -Dira lau bihargiñ: ijelia, urtzaille bi eta gatzamaillia. Alogera hainbestekua da; baiña bai ondo irabazia* (Mo).

orrikak tenazas de ferrería. • Metalezko tresnia, erdialdian giltzatzen edo artikulatzen diran pieza bi dittuana, mutur batian heldulekua eta bestian, burdiñeri oratzeko, pieza bixen artian baraila edo mordaza moduko bat egitten dabena. Erab. HB: *kurrikak*; LA: *kurrikak*, Mo: *orrikak*; Tr: *porrikak*. Sin. *burdinkato, txirikin*.

pala pala de rueda. • Tikiñoi, azelin, errueda edo turbiñian beso planuetariko bat, nun urak indarra eginda turbiñiari bira eragitten detsan. Sin. *karrama*. Ik. *pota*.

• *Oletan errueda mota bi erabiltzen dira: paladunak (karramadunak be deitzen jakuenak) eta potadunak* (BE).

palanka palanca del fundidor. • Urtzaillian burdiñagia, agoia su-azpittik atartzeko. Haixebidia edo toberia garbitzeko be erabiltzen da. Sin. *burdiñaga*.

para pala. • Zurezko kirten luze txamar bati lotutako metalezko xafla zabal batez osatutako lanabesa, olan, ikatza eta mia mogitzeko.

porroi porra de ferrería. • Maillu haundixa. Burdiñoletako porria.

pota alabe de rueda hidráulica. • Tikiñoi, azelin, errueda edo turbiñian beso ahurretariko bat, nun urak indarra eginda turbiñiari bira eragitten detsan. Ik. *karrama, pala*.

• *Txinbuak, uragian bittartez, guzur-askian ahua zabaltzen dabeanian, tikiñoian potetara bideratzen da ura guzur-askatik zihar, eta urak potari beherutz eragitten detsanez, tikiñoi-ardatza biraka hasten da*.

pujo-makur tirador de barquín torcido.

• Hauspuan mogimendurako barra makurra.
• *Puio-makurrak (diño): zorrak, zorrak / hauspoak: paga, paga / gabiak: aurten ez, aurten ez.* (AZ-ek dakar olako elementuon arteko alkarrizketiau).

sutegi fragua, crisol. • Burdingaixa, egur-ikatz eta hauspuetako haixian bittartez burdiña hutsa eta agoia lortzen dan labia. Sutegi eta arragoa gauza bera dala esan leike. Sin. *arragoa*. Ik. *burdiñola saillak; sutegi* (3.2.4. atala).

tikiñoi rueda hidráulica. • Uran energia biraketa-mogimendu bihurtzen dabean makiña. Errueda hidraulikua, turbiña edo azeliña. Sin. *errueda*. Ik. *azeliñ* (3.2.4. atala).

• *Olan tikiñoi bi dare, bata gabixa darabilen tikiñoia eta bestia hauspuak darabixazena. Bakotxan txinbuak guzur-askian ahua zabaltzen dabeanian hasten dira biraka*.

tikiñoi-nagusi rueda del martinete.

• Gabixa darabilen tikiñoia.

tiradera ferrería menor (hidráulica).

• Zeharrolian molde berekua baiña txikixagua: sutegixa, gabixa, hauspuak eta tikiñoiak txikixaguak ziran. Sin. *ola-txiki*. Ik. *ola nagusi, ola txiki, olatxo, zeharrola*.

tobera tobera. • Hauspuen mutur bixetatik urtetzen dabean haixia sutegira bideratzen

daben haixebidia.

totxo mitad de la goa sin mango. • Sin. *gerrigalda*. Ik. *burute*, *txangot*.

• *Agoia erdibitzen danian, zati bata geratzen da atal edo kirten eratsiaz, (ezarriagaz) zein daroien berriro sutegira. Beste erdixa da totxua* (Mo).

txakurzulo salida del hierro laminado.

• Olagizonak oletako horman egitten eben zuluua, ijeztutako burdiñari urteeria emoteko.

txangot mitad de goa con mango.

• Agoia zati bi eginda gero, atalakin geratzen dan zatixari esaten jakon *burutia* edo *txangota*, eta beste erdixari *totxua*. Sin. *burute*. Ik. *totxo*.

txapa pared de fragua frente tobera.

• Sutegixan lau albuetako bat; bergamaillu edo haiza-harrizan pareko albua (LA).
• *Bergamailluan aurreko albuari txapa deitzen jako*.

txatar residuos de hierro.

• *Han dira su-txipriztiñ urriñera doiazenak! Han askatu eta bota eragittia (agoiari) geratu jakozen loixak, zepa eta txatarrak* (Mo).

txikitzaille jefe de ferrería menor.

txinbo llave de paso. • Kunbotik guzur-askara jausten dan ura erregulatzeke giltza, uragian bidez jasotzen (zabaltzeke) eta jaisten (ixteke) dana (BE).

• *Ijeliak bere uragiaz (txinbua jasoz edo jaitsiz erregulatzen dau ur kantidadia) darabil gabixa mihats edo sarri zelan gura daben* (Mo).

txirikin tenazas grandes ferrería. • Agoia mogitzeko kurrikak edo tenazak. Sin. *burdinkato*, *orrikak*.

• *Ataratzen dabe (agoia) sutegittik agirira, ez izerdi-tanta eta bero asko bota бага. Botatzen dabe behera eta txirikiña edo*

burdinkato bat iratsirik (txirikiñakin helduta) daroie gabipera (Mo).

uraga bomba de agua en las ferrerías.

• Bihargiñan eskura dagan haga luzia, palanka-mekanismo baten bidez txinbo-giltzeri eragiñez tikiñoietarako ura erregulatzen dabena Ald. *uaga*, *ujaiki* (Mo).

• *Gabixa ibilli deiñ emoten deutsa ura ijeliak uragiaz. Ijeliak bere uragiaz darabil gabixa mihats edo sarri* (Mo).

ur-eraketa sistema hidráulico. • Burdiñolan partietako bat: ubidia, kunbua, tikiñoi bakotxeke uragia, txinbua, guzur-askia eta honda-askia. Ik. *burdiñola saillak*.

urkula horquilla. • Erregaia labaratzeko tresnia (JZ). Hauspuak eragittike mekanismo-sistemian piezetariko bat (BE).

ur-salto salto de agua. • Honda-askian aurretik anteparian edo kunbuan ur azaleraño dagan distantziari esaten jako saltua edo ur-saltua (BE).

urtzaille fundidor. • Oletan, budingaittik edo miatik eta egur-ikatzakin, burdiña hutsa eta agoia sutegixan lortzeke zeregiña daben olagizona. Urtzaille bi izaten ziran, txandaka, sutegixan arduradun eta bakotxeke labaldi bat zaintzen eban. Labaldi bakotxa lau ordukoa. Ik. *ijela*, *gatzamaille*, *olagizon*.

uztai aro, cello de hierro. • Olagintzan, gabiguna edo gabi-ardatza indartzeke erabiltzen diranak. Ald. *uztei*, *usteijak* (Mo).

• *Gabigunak, gabi-ardatzak edo gabi-kirtenak bere luzeera guztia uztaiz indartuta edo gogortuta dauka*.

zamarra agoa, masa de hierro candente.

• Sin. *agoi*, *burdiñ-oratzar*.

• *Mia sutegixan urtzen zan urtzaillian ardurupian, eta gero “zamarra” bihurtuta*

3.2.2. Armagintzia

Burdinolen hurrengo atala armagintza izango dugu, berau izan zen-eta burdinolen ostean gure herrian agertu zen langintza. XV. mendekoak dira lanbide honi buruzko lehenengo aipamenak, eta herriaren beharleku nagusia izan da 1950. hamarkadara arte. Bertako ekonomiaren oinarri izan da eta herriaren bizimodua eta izaera erabat moldatu ditu; neurri batean bere ondorioz (kanpotarrekin hartueman handia, inguruko ohiturak ezagutzeko aukera, beharginen aldeko mugimenduen etorrera...) baita euskara bera ere.

Idatzizko iturrien artean Toribio Etxebarria eta Ramiro Larrañagaren lanak erabili ditugu gehienbat, eta baita *Ego Ibarra* Udal Batzordeak egindako *Inventario de Utillaje Armero* delakoa ere. Ahozkoen artean, Periko Irusta, Julian Etxebarria eta Pedro Arrizabalaga armagintza izan dira iturri nagusia, eta beraiei zor dizkiegu hainbat berba eta azalpen. Ez dira berba asko bildu ditugunak, baina bai oso interesgarri eta adierazgarriak.

Lehen ere esana dugu, armaginek zerabiltzaten berba asko *Taillarra* deitu diogun fabrikazio mekanikoaren sailari dagozkiola, armagintzaren diseinu eta teknologiarik baino gehiago. Sail horren barruan daude, ba, armen fabrikazioan ere erabiltzen diren berba batzuk.

abuja aguja. • Igniziñua eragitten daben piezia.

• *Baskuliari abuja zuluaz firi-fariakin eittia zeregin kakia* (TE).

agokatu ajustar, encajar. • Pieza bat beste batian zihatz sartzia.

• *Baskulia agokatu biharrian jaukat* (RL).

alkautz arcabuz, escopeta. • Erderazko "arcabuz"-etik sortutakua da hau berbiau, eta zenbait basarritan eskopetiari deitzen detse holan (RL). Sin. *Arkaboz*.

aparejugin aparejero; oficio gremial de accesorios del arma. • Arma osagarrixetako gremixio-ofiziua. Armendako pieza eta osagarrigintzan diharduan bihargiña.

arima anima de cañón. • Kañoian barrua. Zilindrikua izan leike luzera guztian, edo kañoi punta xokboradun edo txokeduna. Ald. *anima*. Ik. *txoke, xokbora*.

• *Ezkerreko kañoiak eskumakuak baiño xokbora bizixagua izaten dau. Eskumakuan*

arimia zilindrikua izaten da gehixenetan.

arkaboz arcabuz • Ahotik kargatzen dan su-arma eruangarria. Sin. *alkautz*.

• *Arkaboza, antxiñako armia.*

arku guardamonte • Su-armetan kolpekarria (gatillua) babesteko piezia.

arkubuztan rabillo del guardamonte • Eskopeta-arkuan buztana.

arkugaiñeko palanca de cierre sobre el guardamonte. • Su-armetan, arkugaiñian doian itxituria.

• *Arkugaiñeko kakua jaukak eskopeta honek* (RL).

arma arma.

• *Zenbat milla arma egiñ ete dira Eibarren, armagintzia sortu zanetik?* (TE).

armagintza armeria (oficio e industria). • Sin. *armerixa*.

armagin armero. • Armagintzan diharduan bihargiña.

• *Nahixago armagin izatia, basarriko*

Bonifacio Echeverria, STAR lantegixa, 1910 inguruan.

baiño. Armagiñak asko ziran lehen Eibarren (RL).

armatzaille armador, montador.

- Hornitzailliegandik akaberako biharrak jaso eta gero, eskopetian azken-montajia egitten dabena. Libratzaille biharran kontrakua. Ik. *libratzaille*.
- *Libratzailliak soltau eta hornitzaillieri banatu eta armatzailliak jaso eta azken-montajia ein (PI).*

armerixa armeria. • Sin. *armagintza*.

arraixatzeko lima lima de rayar.

- Eskopetian arkugaiñeko pikaduria egitteko erabiltzen dan limia.

arraspa lima escofina. • Zura lantzeko limia. Sin. *lima-arraspa*.

- *Egurreko biharretan, haundiña arraspiakiñ egiñ ondoren, gero limiakin pasatzen da leuntzeko (JSM). Kaxagiñak, aizkoriakin eta arraspiagaz, biharrik latzena (TE).*

bala bala, proyectil. • Su-armetako kalibre txikiko jaurtigaixa.

- *Baliak jiran urten deixan, kañoia erreixau bihar izaten da (TE).*

barrena 1 barrena. • Kañoi-barrenatzen jardutzen dabena armerixako taillarra.

barrena 2 barrena. • Urez mogitzen zan aparatu bat, armerixa biharretan erabiltzen zana, kañoiak barrenatzeko. Ik. *taratulu*.

barrenari barrenador. • Kañoiak barrenatzen diharduan bihargiñan lanbidia.

barrenau barrenar. • Kañoien zulaketa eta leunketa eragiketia, armerixan.

baskula báscula. • Eskopetian atala, txispian mekanismua daukana eta kartutxuak kamaran sartu ahal izateko kañoiak baskulatzeko. Ik. *baskulagin*.

baskula-buztan rabera, apéndice de báscula.

- Zenbait eskopetak daroiena, baskulia kaxiari lotzeko.

baskulagin basculero • Armagintzako

lanbidietako bat. Baskulak egitten dittuana, txispian mekanismua kañoiari lotu eta ajustatzen dabena. Ik. *txispagin, kaxagin, kañoigin*.

• *Ni baskulagintzan gazte-gaztetatik. Anaiak ziran akabatzailliak eta gu limarixak. Hamalau urtekin hasi eta 65 urtekin urten. Lehelengo, holako burdiña zati bat tornuan lotu, eta limiakin jaten. Hantxe limia ikasten, egun guztia hantxe: eguna fan, ta eguna fan, ta eguna fan... Hille bixan hantxe ibili, eta gero emoten etsuen baskula zahar bat ajustatzeko, ta haxe ajustatzen ipini beste denporaldi bat. Semiari limia erakutsi ein bihar jako, e? Han hille bi buruari burdiña jan ta jan! Joe! (JE).*

bedan cincel estrecho y curvado para labrar ranuras. • Zizel estu eta kurbaua (Bec d'ane) (TE). Ald. *beran*. Ik. *bedan* (3.2.4. atala).

• *Bedanakin egin biharreko zeregiñ asko ziran, fresadoria agertu baiño lehen* (TE). *Batzuetan bedanakiñ egitten dittuk lanak* (RL). *Hori kanal barruori sakon dagok eta beranakiñ hartu bihar jok* (JSM).

bihurruna en armería, torcedura del cañón.

• *Kañoi horrek bihurrunia dauka erdi inguruan, eta barrenarixari eruan biharko detsazu* (TE).

biolin berbiquí de carrete o de pecho.

• Zuluak egitteko erreminttia, U formako helduleku batez muturrian eskuz jira-eragitten dan ginbelet bat dabena. Sin. *berbikin*. Ik. *ginbelet*.

birbikin berbiquí. • Zuluak egitteko erreminttia, “U” formako helduleku batez eskuz jira-eragitten dan ginbelet bat dabena. Ald. *birbikin*. Sin. *biolin*. Ik. *ginbelet*.

• *Berbikiñagaz atakadore zuluia eittia*

pitxoikuetan, zeregin kakatsua (TE).

boixeta resorte acodado de armería, pequeño en relación al resorte real. • Armerixan erabiltzen dan malguki edo muelle berezi bat. Ald. *boizeta*.

• *Boixetiak neurriko tenplia bihar dau, hausu barik biharra ein deixan* (TE). *Eskopetiak baskulan daroian zenbait pieza txikiren artian boizetia deitzen jakon bat be eruaten dau* (JSM).

brotxa brocha, herramienta de basculero.

• Baskulagiñan erreminttia kanalak neurrira kalibratzeko; mailluka-kolpeka sartzen da ajustau nahi dan kanalian. Ald. *broka*.
• *Brotxatzeko makiñetan tira edo bultza eginda abanzatzen dau erreminttiak, baiña eskuzko brotxaketan mailuka-kolpeka* (PI).

brotxa-juego juego de brochas. • Jueguak hiru brotxa-edo izaten dittu; kanal edo barru bakotxandako bere brotxia.

bultzagarri resorte. • Pieza elastikua, deformau ondoren askatzen danian bere jatorrizko formia hartzen dabena. Armerixan erabiltzen da izen honekin.

drunda mecha de arcabuz.

dultzidu afinar cañones de escopeta.

• Eskopeta-kañoiak leunduaz, akabauaz, azkenengo eskua emon esmerillakin.

dultzitzaille afinador, dulcidor. • Eskopeta-kañoiak dultzitzen dittuana.

• *Dultzitzailiak, respapelakiñ azkenengo eskua kañoieri* (TE).

eder escopeta del sistema de platina corta; carece de llaves. • Txispabako eskopetia. Erab. Azentua lehenengo “e” gaiñian daroia.

• *Éderrak txispabakuak dittuk* (TR).

Erregetxe edificio de la Real Fábrica de Armas. • Arma eta artisautza lanen kontrola eta harrerria egitten zan bertan.

ESKOPETAGINTZIA

Kañoia lehelengo barra bat izaten da; holako barra bat. Ha zulatu eitten dabe, erdittik, **barauts** luziakin. Lotzen dabe ta zulatu eitten dabe. Lehelengo **zuzendu** ta **zulatu**, gero **torniau** gaiñetik dana. Ta gero, **zepillo** batzuekin lixotu haura. Ta gero, pegau alkarri. Anilla batzuekin, latoia, ipintzen dittue kañoi bi alkarren parian; latoia ipintzen detse bueltan. Latoia **burdiña** baiño lehenago **urtzen** da, ba, ta **laban** sartu, **ikatz** naturalakin. **Suteixan** ez; labak einda espresamente **bustiñaz**, laba haundixak. Hantxe sartzten zittuen. Ta zelan burdiña urtzen dan latoia baiño lehenago, **goritzen** danian latoia korridu eitten da, ta pegau eitten da. Gero kanpora etara eta hoztu arte laga. Ta gero kañoi bi. Gero haura **probaderora** bialtzen dabe; ia esplotatzen daben bateron batek. Ta ondo dagozenak mekanizau eitten dira, **koskorrak** ebagi... Ta gero **baskulagiñagana**.

Baskuliari be eitten detse lehelengo fundiziñora etara. Gero mekanizau eitten dabe: zuluak ein, kanalak eta bestiak etara... [Nere sasoiñ ya] makiñetan, makiñetan! Aurretik aurretik ez zan eitten eskopeta ganorazkorik be, ta orduan makiña barik ibiltzen ziran. Makiña barik gatxa da eskopetia eittia gero! Gatxa, oso gatxa! Eskuz eittia danal? Inposible moduan! Ta gero, baskula mekanizaua, ba, **limarixegana** juaten zan, limarixegana. Ta baskulagiñak eitten dau jan ha **limiak** ta **sartzten ipini**. Neurrixa **jan** limiak: sartu ta ajustau! Eskopetia limauta ta bihar dan moduan ipini. Baskulagiñak amaittu eitten dau; tiro eitteko moduan ipini, ez dakizu?

Gero **kaxagiñak** kentzen dittu pieza guztiak eta harek egurrian ajustatzen dau dana. Lehelengo baskulia sartzten dau: emoten detsa erreberia esaten dana, tornillo fuerte bi, lotzen dau, ta gero **txispak**. Harek pieza guztiak egurrian enkajatzten dittu. Ta azkenian, danak enkajatzten dittuanian egurrian, limau: formia emon bihar dan moduan.

Ta **txispagiñak** be bail Txispak eitten zittuenak! Bail Txispak eitten zittuen, alboko txispak; espresamente. Txispagiñak esaten etsen, bai. Harek txispak etaratzen zittuen, montau, ta mollia sartu, tiruak golpia emoteko, ta ha **maillukan** eitten eben danal Mollia maillukan! Suteixan berotu, ta "*da!*", "*da!*". Ta gero limau pixkat. Harek eitten zittuen txispak bakarrik! Ta gero harek txispak baskulagiñak hartzen zittuan; baskulagiñak enkajau baskulan. Baskulagiñak burdiñan enkajatzten eban txispia, ta kaxagiñak egurrian atzia. Aurreko puntia baskulagiñak, ta atzekua kaxagiñak.

Gero, baskulia ta **kaxia** eitten dabenian, gero azkenengo **barrenia** emoten detse barruan; azkenengo pasadia. Barrenia esaten jako. Ta, gero reserbia, kartutxua sartzeko, **neurrixan ipini**. Ta, gero probaderora. Ta probaderuan tiruak eitten etsen, gogorak, ta batzuk desajustau eitten ziran. Ondo ajustauta eguazetak, tiro gogorakin barriro be desajustau eitten ziran. Ta barriro harek ajustau ein bihar ziran harek. Ondo datozenak, ba, gero, soltau, ta findu, ta lijau, ta akabau, ta tenplau, ta dibujau, ta... Buenol Eskopetia luzia?! Eskopeta bat eitten, baskulagiñak, lehenago-lehenago... Guk tardatzen genduan baskula bat eitten, txispaduna, hiru egun! **Eskopetia** zer luzia da! Eskopetia hasi ta akaberara, denporia bihar dau gerol [Victor] Sarasketan eitten genduazten guk hogetamar eskopeta egunian. Montau, e? Amaittuta laga. Baiña zenbat eskopeta bueltaka? Hogetamar eskopeta egunero-egunero amaitzeko, ba, ibili bihar zenduzen 500 eskopeta bueltaka. Batzuk probaderora juanda, beste batzuk probaderotik etorritta, beste batzuk baskulak eitten, beste batzuk kaxak eitten...

Julian Etxeberria "Ubitxa"

Soraluzen eta Eibarren egon izan da.

• *Erregetxia zan Untzagako Plazan* (TE).

erreixau rayar cañones. • Kañoi barruan erraixak egittia, baliak bihar dan moduan jirau deixan.

• *Txantioanian, kañoi erreixatzen biharra eitten dau. / Kañoi erreixatzia makiña aukerako baten eitten da* (TE).

esmitz revólver. • Errebolberra. “Smith & Wesson” errebolber markatik hartuta.

• *Txantioanian, hasieran, esmitza eitten zan* (TE).

eusteko pieza para sujetar la culata. • Kaxia eusteko pieza, kolokaziñua.

faltsa eskuadra falsa escuadra. • Kañoian eta baskulian arteko eskuadria konprobatzeko txantxilloia. Ald. *baltza eskuadra*.

ginbelet barrena para madera. • Daratulu txiki baten antzeko erremintia; indarra eginda, bueltaka, zurian zuluak egitteko erabiltzen da. Ik. *birbikin, biolin*.

guardabaja parte inferior de la báscula.

haixezko escopeta de aire comprimido.

• *Haixezkuak Nobertotxuanian eta Baskaranenian eitten ziran.*

hamabiko escopeta del calibre 12. • Bes.

hamabiko haundi, hamabiko txiki.

hamaseiko eskopeta del calibre 16.

harri-giltza clave del arco. • Arkuan giltza. Suharrizko giltza.

jaurti disparar un arma.

kako gancho, enganche. • Pieza okertu eta askotan punta zorrotzekua, gehixenetan metalezkua, zerbait txingilizka ipintzeko, zerbaiti eusteko edo heltzeko.

kamara cámara. • Eskopeta-kañoian kartutxua sartzen dan lekua.

• *Neurri-neurrizan jarri bihar da kamaria, ostikokadarik ez deixan euki eskopetiak* (TE).

kaña erdiko gubia cincel de media caña.

Kaxagiña biharrian.

- Gaiñazal kurbauak lantzeko arotz-biharretan erabiltzen dan erraminttia.

kañoi cañón • Su-arma batian jaurtigaixa urtetzen dan tutua. Eibarren batez be eskopetiana. Bes. *kañoibittarte*, *kañoigin*, *kañoiburu*...

kañoibittarte junta entre dos cañones.

kañoibittarte-lima lima para suavizar esquinas del cañón. • Kañoi bittartiak leguntzeko limia.

kañoiburu cabezal del cañón; recámara
• Kañoian buru-aldia, kamara-aldia.

kañoigintza oficio de cañonista.

kañoigin cañonista. • Antxiña batian, kañoigiñak sutan lantzen zittuen kañoiak. Gero, tutu bi montatzen zittuen pieza batian tiro biko eskopetendako. Ik. *baskulagin*, *txispagin*, *kaxagin*.

- *Antxiñako kañoigiñak danak forjari onak (RL) / Lehenago, gure attitten denboretan, kañoigintzia ofizio haundixa izaten zan (TE).*

katu gatillo. • Su-armetan tiro egitteko sakatzen dan kako-formako piezia. Sin. *txakur*.

kaxa culata de arma, corta o larga. • Kaxak egitteko intxaur egurra erabili izan da beti.

- *Kaxak eitteko intxaurra. Intxaurra besterik ez dau balio. Intxaurra izaten zan.*

Felipe Loiola

Grabautako eskopeta-baskulia.

Ta horrek intxaurrak erosten zittuen, zerriakin tabloiak ebagi, kaxia eitteko zabalera baten, ta harek eukitzen zittuen sikatzen. Ta, gero, sikatzen zianian, ba, arotzak plantillia eukitzen eban, kaxian formia, ta zerra-zinttiakin ebagi (JE).

kaxagintza fabricación de culatas.

kaxagin culatero, labrador de culatas.

- Eskopeta-kaxak lantzen dittuana. Ik. *baskulagin*, *txispagin*, *kañoigin*.
- *Geure aitxitxa eta amaman partetik kaxagiñak ziran; euren kontura zeken, aittak eta seme bik. Ta etorri ahala biharra eiñ. Biharra etorrela, ta jo-ta goixeko seiretatik amaittu artian. Eitten eben ha zera, ta gero beste hamar egunian jai, ez daguala biharrik. Ta gero, “biharra etorri dok”, ta jo-ta barrero biharrera. Holaxe beti! (AA)*

kaxak pikau picar culatas. • Kaxian azalera erreixa edo kanaltxo kurutzatuak egittia, esku-erremintta batekin. Etxietan emakumiak egitten eben kaxa-pikatzen.
• *Lehen, makiña bat etxetan eitten ziran esku-lanak Eibarren, bai kaxa-pikatzen, bai damaskinaurako pikatzen, perliatzen... (PI)*

kaxaprentsa mordaza para atar culatas.

- Kaxia lotzeko erabiltzen dana, baskuliakin ajustatzerakuan.

kaxapunta delantera de culata. • Kaxian aurreko aldia Sin. *kaxa-aurre*.

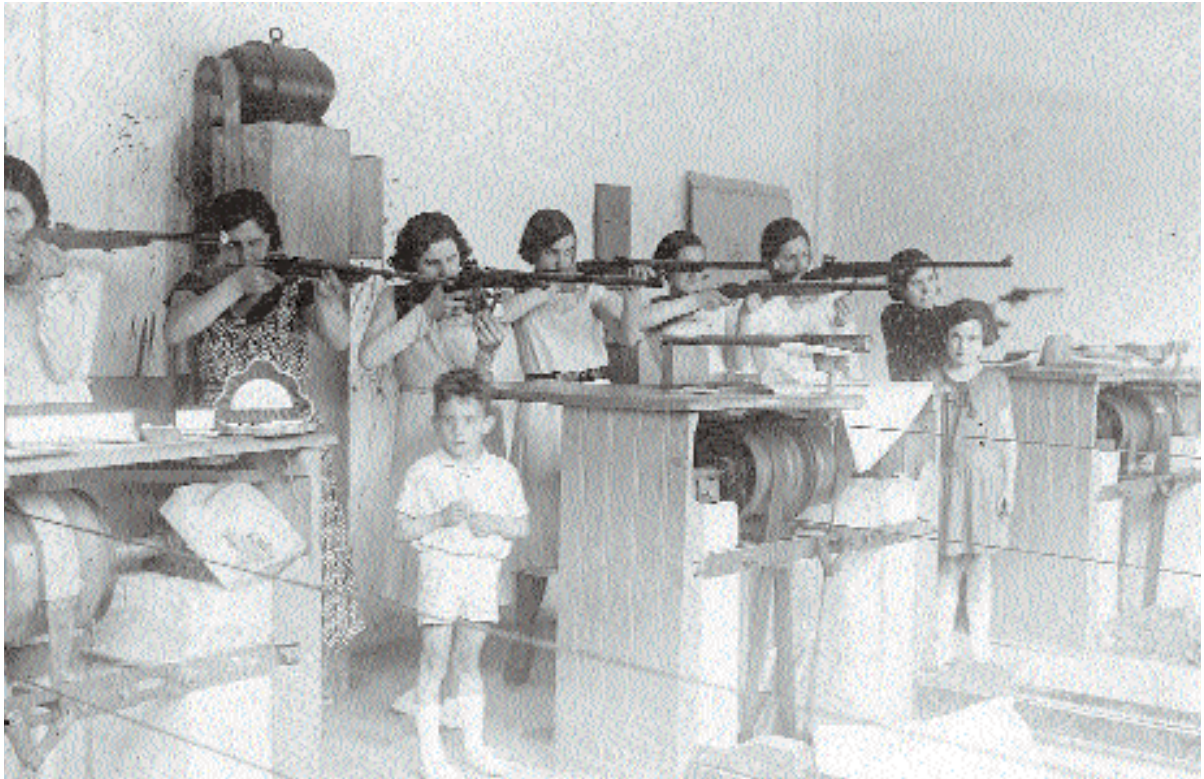
kaxaurre delantera de culata • Kaxian aurreko aldia. Sin. *kaxapunta*.

kaxaurreko prentsa mordaza para la delantera de culata. • Kaxaurriari edo kaxapuntari formia emoteko kolokaziñua.

koskordun culata tipo “pistoleto”.

- *Eskopeta honek kuliandia koskorduna jaukak (RL).*

koskor 1 muñón(es) del cañón. • Baskulian kanalian sartzen dan eskopeta-kañoian

Andrazkuak eskopetak probatzen Txantxa Zelaiko probaderuan. 1930 inguruak.

parte urtena.

- *Hau koskorren baskula-kanaleko brotxia da (PI).*

koskor 2 muñon(es) de la báscula.

- *Ez dok izaten erreza koskorrak grabatzia (RL).*

kulianda culata en bruto. • Landubako kaxia, eskopeta-kaxak egiteko. Ald. *julianda* (TE).

- *Kulianda on baten billa dabill, enkarguko (eskopeta) fin-fin batendako. / Juliandiak, ona izatera, diru asko balixo izaten dau (TE). Intxaur baltzezko kuliandak eskopeta fiñendako gordetzen dira, gogorraguak eta dotoriaguak diralako (JSM).*

libratzaille librador, desmontador.

- Armerixako bihargiñetako bat. Eskopetian piezak askatu, numerau eta hornitzaillieri akabera-biharretarako banatzen zittuana. Ik. *armatzaille*.

lima-arraspa lima escofina. • Zura lantzeko limia. Sin: *arraspa*.

makur herramienta especial de culatero.

- Kaxagiñan erreminttia, zurezko heldulekua eta puntia zorrotza eta “S” formakua (makurra) dittuana. Mailluka-kolpeka egitten dau biharra, jan bihar diran kaxa partien inguruak ebagiz, markatzeko erabiltzen da.

moskete mosquete. • XVI-XVII. mendetako su-arma eruangarrixa, fusilla baiño luziagua eta kalibre haundixagokua.

okulta escopeta de platinas • Txispadun eskopetia.

ostiko cache, cantonera • FO. *osteko?*

Eskopeta-kaxian basia errematatzen daben piezia.

- *Adarrezko ostikua daroia eskopeta honek (TE). Batzuek bere markia ipintzen dabe eskopetian ostikuan (RL).*

otxabau ochavado de cañones

otxabin ochavador de cañones. • Seguruena otxabaugintzan diharduana “*otxabagiña*”

(TE). Ald. *otxabagin*.(TE).

pikatzeko lima lima para el botón de la delantera de culata. • Kaxapuntako botoia pikatzeko limia.

pikatzeko zerra herramienta para picar culatas. • Zurezko heldukelua eta puntan zerra-hagiñak dittuan esku-erreminttia, kaxak pikatzeko erabiltzen dana.

pitxoiko escopeta de pistón. • Pitxoiko eskopetia. Sin. *piztoiko*.
• *Pitxoikogintzan dihardu, enkargu haundi bat hartu dabela Ameriketatik eta* (TE).

piztoiko escopeta de pistón. • Piztoiko edo piztoidun eskopetia; pitxoikua deitzen detsa Toribio Etxebarriak. Ald. *piztoidun*. Sin. *pitxoiko*.

probadero Banco de Pruebas de armas.

sorgiñari decoración asiento en báscula.
• Baskulian tablia edertzeko egitten dan dibujuari deitzen jako sorgiñarixa.

sugiltz llave del arma de fuego. • Txispia. Sin. *txispa*.

su-harri pedernal, silex. • Silex-bariedadia; takada batekin txinpartak ataritzen dittuana.
• *Posporuen aurretik, su-harrixagaz piztutzen zan pipia* (TE).

sutauts pólvora. • Ik. *sutauts* (3.2.4. atala).

suzulo oído del cañón. • Su-arma batzuek kamaran daken zuluua, igniziñua kargiak in komunikatuz tirua eragitteko.

tabla asiento de cañón en la báscula.
• *Tablia sorgiñarixakin dotoretzen da* (PI).

taratulu barrena. • Zuluak egitteko erraminttia, armagintzan kañoiak barrenatzeko erabiltzen dana. Ald. *daratulu*. Ik. *barrena*.

• *Kañoigiñak jakitzen juek taratulua erabiltzen* (RL).

terraja terraja de roscar. • Galtzairu tenplauzko llanta formako gorputz batian,

harixa emoteko torlojo-neurri askondako zulo hariztatuak dakazen erreminttia.

• *Armerixan erabiltzen da eta esan leike torlojo juego batendako terrajak dakazela gorputz batian. Torlojua da biratzen dana harixa emoteko* (SB).

tirobakar escopeta de un tiro. • Sin. *tirobateko*.

• *Eskopeta bi jaukaraz: tirobakarra eta tirobikua*.

tirobateko escopeta de un tiro. • Sin. *tirobakar*.

• *Ehiztari onak tirobatekua nahikua izaten dau* (TE).

tirobiko escopeta de dos tiros.

trangadera tajo, cilindro de madera.

• Egurrezko enbor zati zilindrikua. Berorren gaiñian, eskopeta-kaxak aizkoraz arbastatzen dira mekanizau aurretik. Ald. *tangadera*.

• *Aikoriakiñ ezeik ezer txikittu trangadera gaiñian izan ezik* (JSM). *Kaxagin guztiak eben trangadera eta aizkoria euren lanerako* (TE).

txakur gatillo de las armas de fuego. • Su-armetan tiro egitteko sakatzen dan kako-formako piezia. Sin. *katu*.
• *Eskopetian txakurrak sakatuta "zaunka" eitten jok* (RL).

txarol pavón. • Piezak txarolatzeko taillarra. Ik. *fabonu* (3.2.4. atala).

txarola emon pavonar. • Galtzairuzko piezen gaiñazala ugartu ez dein, oxido-kapa mehe urdin illunez tapatzia. Pabonatzia. Sin. *txarolau*. Ik. *illundu, urdiñ-illundu* (3.2.4. atala).

txarolau pavonar. • Sin. *txarola emon*. Ik. *illundu, urdiñ-illundu* (3.2.4. atala).

txarri-hagin elevador de martillos de expulsión. • Espulsorian kolpekarixak jasotzen dittuan piezia.

3.2.3. Grabaua

Izen orokor hori jarri diogu grabatuaren eta damaskinatuaren inguruan jaso ahal izan ditugun berben atalari. Eibartarrak armak egiten hasi zirenetik ekin zuten lan horiek dotoretzen, hasiera batean modu xumean bazen ere. Armagintza indartzen eta zabaltzen joan ahala, eibartarrek armak apaintzeko zuten trebezia ere areagotzen joan zen, eta gaitasun horrek goia jo zuen XIX-XX gizaldietan, hasieran Zuloagatarren eskutik, eta ondoren beste hainbat artisten lanari esker. Sasoi hartan, Eibarko grabatu lanak mundu guztian ziren ezagunak eta 1850-1950 bitartean ehundaka ziren lan horretan jarduten zuten eibartarrak, andrazko zein gizonezko, armak eta beste pieza batzuk grabatzen eta damaskinatzen (urrez eta zilarrez apaintzen).

Idatzizko iturri nagusiak Toribio Etxebarria, Juan San Martin eta Ramiro Larrañaga izan dira. Ahoz jaso izan duguna, berriz, urte askoan lan horretan jardun duten Dionisio Murua, Fernando Etxebarria, Martin Ugarteburu eta Luziana Larreategiri zor diegu. Lehendik jasota zeuden hitzen inguruko zalantzak argitzen eta lanbidea hobeto ulertzen lagundu digute.

aireko buril manual. • Eskuaireko gubilla; “zig-zag”ak egitteko erabiltzen da. Ik. *eskuaide, gubil, ebateko buril, horzbiko, atzamardun*.

arku semi-sacabocados. • Sakabokau-erdixa. Ik. *sakabokau, kuadro, lora, markadore, puntu-biribil, sartzeko puntzoi, ezten, matiatzeko puntzoi, ubedun puntzoi, zanzuzen, zan-oker*.

ataujia ataujia; adorno de incrustación de oro o plata. • Metalian gubillez egindako ilduetan urrezko edo zidarrezko harixak inkrustauaz egindako biharra. Itxura batian, damaskinuan antza dauka eta jendiak nahastau egitten dittu baiña ez dira gauza bera.

atzamardun peine; buril de varios filos. • Hortz bi baiño gehixagoko gubilla. Ald. *atzapardun* (IUA). Ik. *eskuaide, aireko, gubil, ebateko buril, horzbiko*. • *Egin ditturan grabaketak, atzamardunakin fonduak bardindu eta sonbriatzeko premiñan dauaz* (RL).

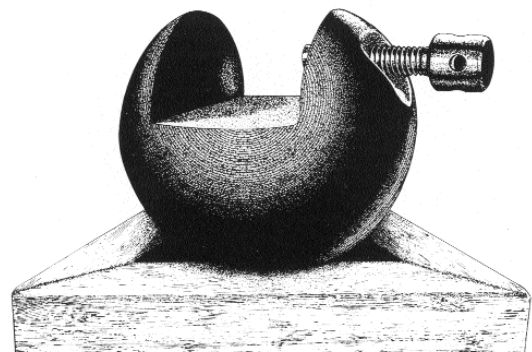
atzapardunen juego juego de peines o de buriles de varios filos. • Grabadoriak klase

diferentietako atzapardunak erabiltzen dittue: lau hortzekuak, seikuak...

bajuerliebe bajo relieve. • Landutako azaleratik gitxi nabarmentzen dan erliebelana.

bola bola de grabador y de damasquinador. • Grabauan, gubillian eta damaskinuan piezia lotzeko edo oratzeko erabiltzen dan galda-burdiñazko esfera. • *Hamabost kilo inguru izango jittuk bola honek* (RL).

bruñidore bruñidor de objetos grabados. • Grabautako zenbait piezari bristeraitteko erabiltzen dan erremintia. • *Zenbait grabau bruñidu eta gero dotore*

Grabatzeko bolia.

gelditzen dittuk (RL).

damaskinatzaile damasquinador/a.

• *Gaur egunian ez da Eibarren lehengo damaskinatzaile maisu haundirik* (DM).

damaskinau 1 *ad.* damasquinar. • Burdiña edo galtzairuzko gaiñazal batian urre eta zidarrezko hari eta orrixak inkrustauaz dibuju eta erliebe apaingarririk egin. Ald. *damaskiñau*.

• *Makiña batek egiñ izan dau biharra Eibarren damaskiñatzen.*

damaskinau 2 *iz.* damasquinado.

• Damaskiñatzen bittartez egindako biharra edo produktua. Ald. *damaskiñau*. Ik. *damaskiño*.

• *Damaskiñau ederretarikuak ein izan dira Eibarren. Nik etxian badakadaz bi edo hiru, ederrak benetan!*

damaskinau-eragiketak operaciones de damasquinado. • *Pikau, sartu* edo *inkrustau, matiau, sonbriau* eta *batzuetan perliu* be bai.

damaskiño 1 *adj.* damasquino. • Erab.

Badirudi izena Siriako Damaskon egitten ziran galtzairu fiñezko eta tenple zorrotzeko arma zurixeri emoten jakuen izenetik datorrela.

damaskiño 2 *iz.* damasquinado. • Erab. TE-ren Lexikoian “*damaskiño*” agertzen da damaskiñatzen artia edo bihargintzia izentatzeko, eta ez gaur egunian darabigun “*damaskinau*”. Ik. *damaskinau 2*.

• *Zuluagatarrak biztutako arte bat damaskiñua. / Eibarko damaskiñua, arte politta, ugarra ez baleu beti gauzia hondatu guran* (TE).

damaskiñoko del gremio del damasquinado.

dornu tornillo de banco. • Laneko bankuari edo mahaixari lotuta, grabatzailliak pieziari oratzeko darabixen erreminttia. Ald. *tornu* (JSM).

Damaskinautako pistola. Niceto Alcalá Zamora II. Republikako presidentiari erregalautakua. 1932.

• *Mugimentua daukan dornua laguntza ona dok grabatzaillandako* (RL).

ebateko gubil buril de corte (grabadores).

• Perfillak egiteko grabadoriak erabiltzen dabena. Ik. *eskuaide, gubil, aireko, horzbiko, atzamardun*.

entañadera entenalla. • Pieza txiki eta fiñak oratzeko erabiltzen diran kurrika txikiak, jeneralian ezpelezkuak.

• *Urrezko eraztunak grabatzeko entanaderak erabiltzia izaten dok ona* (RL).

epeldu templar, calentar la pasta en el damasquinado. • Damaskinauan, pikia epeldu egin bihar da piezia finkatzeko.

• *Juan hari pikia epeltzen damaskinaua gertatzeko* (RL).

erliebe-damaskinau damasquinado en relieve

• Modelaua edo bajuerliebia da, alanbre lodixa da sartu eta modelatzen dana. Ik. *urre-alanbre, urre-hari(lodi), miru-buztan*.
• *Gubilla irudixa perfilatzeko, eindako ildo edo kanaltxuetan miru-buztana eta zerra-hagiña etaratzen da punzetiakin, alanbre lodixa sartu eta modelau* (DM).

erliebe-lana egin trabajar el relieve.

• *Irudixak planotik nabarmenduz egitten dan biharra. Sin. hozka-lana* (RL).

errepujau 1 *ad.* repujar.

errepujau 2 *iz.* repujado. • Azalera batian

lortzen dan erliebia atzeko aldian kolpiak emonez.

- *Eibarren be, noizik behiñian, egin izan jittuek errepujauko biharrak (RL).*

erroseta roseta, grabado en forma de flor.

- *Torlojo burua erroseta bat egiñaz dotoretzen dok (RL).*

eskuaide buril manual (empuje a pulso).

- Metalian, eskuaidian, trazu garbixak eta bizar bakuak egiteko erabiltzen dan gubilla, bultza egiteko kirten biribilla dabena. Ald. *eskuaire*. Ik. *aireko, gubil, horzbiko, ebateko gubil, atzamardun*.
- *Eskuaideko lana ez dok izaten erreza (RL).*

ezten punzón. • Galtzairuzko tresna puntazorrotza, markak edo zuluak egiteko erabiltzen dana. Ik. *arku, kuadro, lora, markadore, matiatzeko puntzoi, puntu-biribil, sakabokau, sartzeko puntzoi, ubedun puntzoi, zan-oker, zan-zuzen*.

- *Abarketagiñak beti eskuan eztena dabela (TE). / Larregi tenplautako eztenak denpora gitxiko bizixa (JSM).*

fondua jo picar el fondo, operación de burilistas. • Gubillisten operaziñua. Punto tenpledunakin erliebian fondua pikatzia erremintta markak ezkutatzeko. Mate latz bat dala esan leike. Sin. *matia emon*.

grabau 1 grabar. • Ebaketak egiñez, harrixan, zurian, metaletan, dibuju apaingarrixak eta markak egin. Eibarren galtzairu, burdiña, urre eta zidarrian. Erab. Eibarren, sarri, damaskinauan sinonimotzat erabiltzen da. Ik. *damaskinau*.

- *Grabatzeko moduen artian: zizelaua, gubil-eskuaidekua, gubil-kolpekua, puntzoikua...(RL).*

grabau 2 grabado. • Grabau-lana.

grabauko del gremio del grabado.

- *Eibarren, limakua, makiñetakua edo*

DAMASKINAUA

Lehelengotik **pikau** hasieran. Pikaua dok arraixatzia, **labaiñiakin**. Pikau beti hiru aldera, e? Goittik behera, eta gero, kurutzia. Lehelengotan eitten zuan gogorrigo, ta gero azkenian fiñagua. Hori, esaten juen zala Placido Zuloagak asmautakua. Pikatzia dok basia gero harixa sartzeko. Eta pikau ta gero, harixa **sartu**; erramintta honekin hartu **urre-harixa**, eta sartu bertan erraixetan, **sartzeko punzoiakin**. Dibujua etara urriakin. Eta sartu ta gero, ondorian, **matiau**. Matiau zuan, ba, harixa sartzen amaittu, punzoi zabalaguakin; hiru bidar zabalagua, **matiatzeko punzoi**a. Sartzeko punzoiak eta matiatzeko punzoiak bardiña jaukek **matia**, baiña matiatzekua punzoi zabalagua dok. Hor amaittuta dagok **damaskinua**, esateko, baiña gero ein bihar izaten zuan **pabonura** bialdu, eta pabonuan ondorian **sonbriau** esaten zana, reliebia etara dibujuari. Sonbriau beti pabonau ta gero, bai. Eta, bihar izan ezkerro, gero, **perliu**; danak ez juen eukitzen. Izaten zuan dibujo arabia perleauandako. Izaten zuan, halaxe, badakik arabia zelan dan... Hamen izarra, barruan dibujuak, eta tiretan sartzen jakuan **zidar harixa**; lehelengotik kanala eiñ, erramintta zorrotz batekin pikau, **punzetiakin**, ta **sakabokauakin jo**, zidarrezko bolatxuak ipintzeko. Espezialistak izaten zittuazen horrek, **perliadoriak**. Guk dana eitten genduan taillarrian, baiña espezialistak jeuzen perliadoriak, etxietan, gehixenetan emakumiak.

Dunixi Murua

Grabauko erramintak.

grabaukua (TE).

gubil buril. • Grabadore gubilarixak grabatzeko erabiltzen daberen galtzairuzko esku-erraminttia. Asko dagoz: eskuaidekua, kolpekua, hortz-bikua, atzamarduna... Ald. *buril, guril*. Ik. *aireko, eskuaide, ebateko buril, horzbiko, atzamardun*.

• *Antxueloren gubillak bihar fiñak ataratzen zittuan* (TE). *Harri onakin hobeto zorrotzen dok gurilla* (RL).

gubilleko maestro del buril. • Sin. *gubillista*.

gubillista grabador con gubil. • Sin. *gubilleko*.

hauts gorri almazarrón, almagre.

• Almazarroia, pikia egitteko damaskinatzailliak darabixen burdiña-oxido gorrixa.
• *Erretxiña, pika baltza, segua eta hauts gorrixa erabiltzen dira damaskinatzaillien pikia eitteko* (JSM).

horzbiko buril de dos puntas. • Hortz bi

dittuan gubilla, trazo edo ebagi bi batera egitteko erabiltzen dana. Ik. *eskuaide, aireko, gubil, ebateko buril, atzamardun*.
• *Gitxittan erabiltzen juek grabadoriak hortz-biko gubilla* (RL).

hozka-lana egin trabajar el relieve.

• Irudixak planotik nabarmenduz egitten dan biharra. Sin. *erliebe-lana*.
• *Gehixenetan hozka-lana nekeza izaten dok* (RL).

konpas compás de puntas. • Grabadoriak metalian dibujatzeko darabixen hanka biko tresnia, hanka bakotzeko puntia zorrotza eta tenplautakua dabena.

• *Derriorrezkua dok konpasa grabadoriandako* (RL).

kuadro punzón especial, punta cuadrada (damasquinado). • Damaskiñauan sonbriatzeko erabiltzen dan puntzoia, puntia oiñarri kuadrauko piramide formakua dabena. Ald. *kuadrau*. Ik. *lora*,

markadore, puntu-biribil, sartzeko puntzoi, zan-okar, zan-zuzen, ezten, matiatzeko puntzoi, sakabokau, arku, ubedun puntzoi.

labaiña navaja, cuchilla para el picado.

- Ganibeta, batez be ahua kertenan barruan tolostu leikiana. Damaskiñau bihar dan gaiñazala pikatzeko (arraixatzeko) erraminttia.
- *Gurutzauta eta bertikalian pikau bihar dan labaiñiakin damaskinau bihar dan piezian gaiñazala (DM).*

laminadora laminadora para láminas de oro

en el damasquinado. • Urredunak, urre-orriza egitteko zerabillen makiña. Ik. *urreduna.*

- *Laminadoria kontrabanduan (piezak soltian) ekarritakua zan. Gure biharrerako makiña benetan aproposa. Zilindro txikixak zittuan eta sarri rektifikatzen genduzen txapia fin eta poro barik etaratzeko. Hasieran zilindruak Parisera bialtzen genduzen rektifikatzeko eta azkenengoz EVEC-en, eta oso ondo. Hemen be eitten zittuen laminadorak baiña ez guria lakorik (FE).*

lora punzón con extremo en flor. • Puntan lora formia daukan puntzoia, grabadoriak eskopeta arruntian zenefak egitteko erabiltzen dabena Ik. *kuadro, markadore, puntu-biribil, sartzeko puntzoi, zan, ezten, matiatzeko puntzoi, sakabokau, arku, ubedun puntzoi.*

mailluka martillo de grabador.

- *Grabauan, beti mailluka txikixa erabiltzen dok (RL).*

markadore punzón marcador. • Eskuzko puntzoia, galtzairu tenplauzkua, metalian dibujuak eta trazuak markatzeko grabadoriak erabiltzen dabena. Ik. *kuadro, lora, puntu-biribil, sartzeko puntzoi, zan, ezten, matiatzeko puntzoi, sakabokau, arku, ubedun puntzoi.*

GRABATZEN IKASTEN OLABENIAN

Juan nitzanian bazkaltzera esan netsan: “Aitta, Olabek esan desta seiretan itxoitzeko dibujoko arkupietan”. Amak: “Bai...! Eingo hebanan zeozer hori esateko maixo batek!” Ixilik ni. Ta aitta jua zan arratsaldian. Afaltzera jua nitzanian eitten desta aittak: “Hil Hurrengo neretako errekaue emoten deunenian emon e!” , aittak. “Ze ein dau ba?”, amak, “Ezebez. Olabek nahi dabela eruatia bere etxera grabatzen ikastera.” “Ni ez noial”, nik bestekaldetik. “Ba jua ein bihar haix, nik emon jetsanat berbia, bai...”. [...] Ipiñi ninduan, ba, bere onduan. Eguan grabadora bat hamen, hamen huekua neretako, hamen bera, ta gero pikatzaillia. Ipiñi estan berak, preparauta ekan txapa bat pikiakin pegauta ta erreixak holaxe eitten, kutxilliakin erreixak. Pikatzen ikasteko lehelengo, gero grabatzen ikasteko! Zortziretan jua nitzan, ta hasi nitzan hamarrak inguruan, laga pikatziari ta, holan: [neke eta botagura aurpegia ipintzen du Luzianak]. Antiajuak ekazen berak, gaiñetik holan begiratu ta “Ze pasatzen jatzu?” ta “Ez nago ondo”, “Ez zagoz ondo? Etorri zaitte!”. Bixok jua giñan sukaldera, ta andriari: “Jesusa, eixozu honi manzanillia ez dago ondo eta” Neri manzanillia asko gustatzen jatan ta ein zestan manzanillia ta nik hartu neban gustoral! Etorri bera atzera ta “Pasau jatzu?” ta “Ez”, ta “Jua zaitte orduan etxera. Lagunduko detsu honek”, beste grabadoriagaittik. Ta nik: “Ez, ez, juango naiz bakarrik, sosiguz-sosiguz juango naiz bakarrik”. Nik ez nekan ezer, bakarrik ez jatala gustatzen! Ta ez neban nahil! Ta urten neban, “calle Grabadores”-etan, sosiguz-sosiguz jua ezinda neguan moduan, ezta? Esaten neban: “Iguál begira egongo dira miradoretik” ta plantak eitten! Hartu nebanian Estaziño kalia, “pies pa’ que os quiero!” Pentsaurik gehixago ez nitzala jua bihar! Hurrengo eguna llegau zanian, amak: “Ez dakan hik ezer! Ala!” Jua nitzan, ta pixkaka-pixkaka bertarako eiñ! Hamabi urte nekazen; hamairu kunplidu baiño lehenago sartu nitzan; hogeta bedratzi urte ein bizperan azkenengo eguna ein neban biharrian han, Olabenian.

Luziana Larreategi

“URREDUNANEKUAK”

Aitxixa zan, Mateo Etxebarria. Uste dot zala Markiña aldekoa. Hona etorri zan, Eibarrera, arman, eskopetan ofizua ikastera. Ta orduantxe hasi zan damaskinaua, itxuria, Eibarren, ta pentsau eban, ba, urria preparatzen hasi! Oin, ez dakit nun ikasi eban be; nik uste dot aitxixari lagundu ingo zetsela. Orduan be, Placidok [Zuloaga] damaskinaua, eta... Placidok igual ikusiko eban Parisen zela eitten zan, edo aitxixa igual juango zan Parisera ikustera. Ni ideal Horixe sekula ez dogu zertul Makiña bai. Makiña, laminadora, handik ekarri eban, bai. Baiña harixa badakit eskuz eitten ebela. Egurrezko makiñak zirana bai, harixa eitteko egurrezko makiña bat. “Brrrr” eskuakin pasau, banaka-banaka... Indarrrik ez eguan-etala Txirixokalian, Txiriokale 6, hor bizi ziran, eta hortxe ipini eben taillarra planta bajaran. Bai. Orduan, zera, ba, kalia josten ei eben junguran; bihar erdixa, itxuria, kalia eitten eben, Txirixokalian. Hor urte askuan itxuria egon ziran. Eta gero, gerra ostian Bidebarrixetan, eta gero Generalisimon. [...] Guria zan urre-fabrika bakarra. Madriden eguan bat, baiña ez eben konsegitzen txapia eittia. Hamen eguana ez zan [negozia], baiña horrek [Madrیدهkuak] eken terkadadia. Itxuria, injenierua eguan bat frantsesa. Ta hari esaten etsen: “*pero cómo! Si aquellos hacen, aquí podemos hacer*”. Ta ibili ziran, baiña, buenol! Geuk be euki dogu sekretu moduan, “*de familia*”. Euki genduan geure tranpillia eta gauzak! Sekretua zan pazienzial Porke batzuk pentsatzen eben dana automatikua zala, ta ezi Pazienzia. Ta gero, suberatu be urria eitten genduan guk lanparilla alkoholezkuetan. Pasadatik pasadara suberatu. Ta harixa be pare bat bidar-edo suberatu. Gero, damaskinaua eitteko be, guk suberatuta emoten gentsen; bihar dan moduan amaituta, bigun-bigun. Bestela gogorra gelditzen zan. Ta berdia gogorragua. Zidarra zelan zekan nahastuta, ha gogorra gelditzen zan, gogorragua.

Fernando Etxebarria “Urreduna”

marrazki dibujo. • It. RL.

- *Marrazki onak egitten diranian dana dotoretzen dok* (RL).

matia emon 1 aplicar rugosidad al punzón de matear (operación de damasquinadores).

- Damaskinatzailliak matiatzeko puntzoiari, lima edo res-papel gaiñian bueltak emotiaz batera kolpiak josten puntzoi puntia lastu.

matia emon 2 suprimir brillo de fondos (operación de burillistas). • Gubillisten operaziñua. Punto tenpledunakin irudixa nabarmentzeko fonduan bristaria kentzia. Sin. *fondua jo*.

- *Grabaua bizi-bizi erakusteko, onena, matia emotia dok* (RL).

matiatzeko puntzoi punzón de matear (damasquinado). • Tenplau bako puntzoi punta laua, harixa zapaldu eta bristadia kentzeko damaskinauan erabiltzen dana. Ik. *kuadro, lora, markadore, puntu-biribil, sartzeko puntzoi, zan, ezten, sakabokau, arku, ubedun puntzoi*.

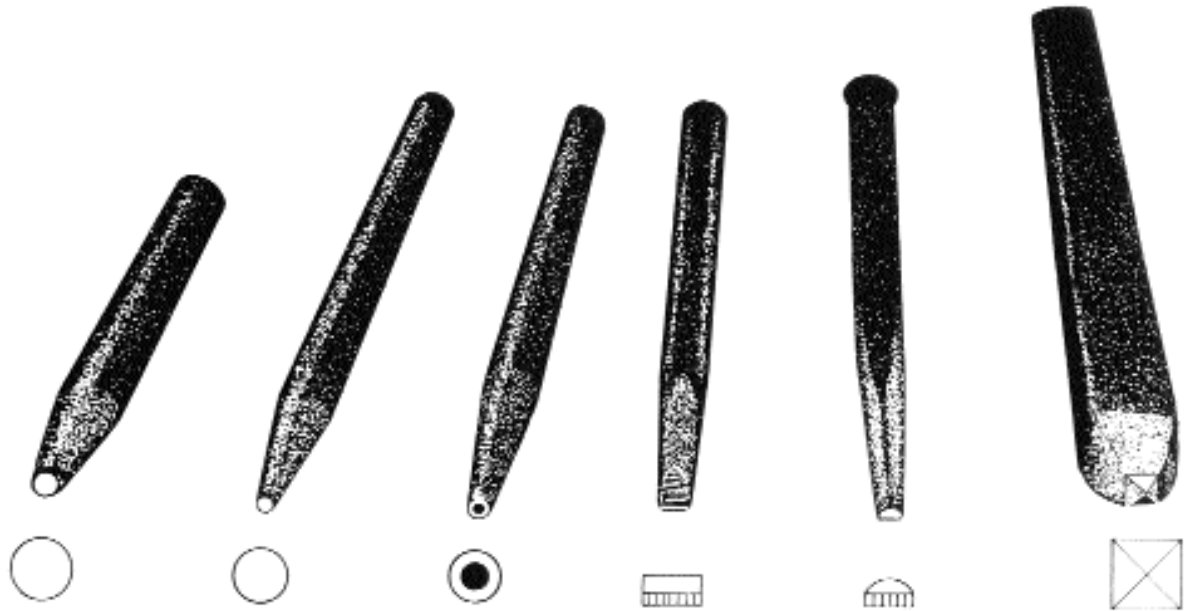
- *Matiatzeko puntzoiari puntia lastu egin bihar jako, lima gaiñian kolpiak jotiakin batera bueltaka erabilliz* (DM).

matiau matear, mateado. • Damaskinauan 3. eragiketia: harixa zapaldu eta bristadia kendu matiatzeko puntzoiakin (tenplaubakua). Ik. *pikau, sartu, sonbriau, perliu*.

- *Sartzeko eta matiatzeko puntzoiak tenplau bakuak izan bihar dira* (DM).

miru-buztan surco en forma de cola de milano. • Hondua gaiña baiño zabalagua daukan ildua, kanala edo erretena, punzetiakin kolpeka etarutzen dana; erliebe-damaskinauan. It. JSM. Ik. *erliebe-damaskinau, urre-alanbre, urre-hari*.

nielau nielado. • Metalian egindako dibujuak esmalte baltz batekin betiaz egindako biharra (zidar, kobre, berun, borax eta sufre

Puntzoiak.

nahastia dan esmaltiaz). XV mendian erabilli ei zan hau artiau, baiña ez itxuria Eibar aldian. It. RL.

ogi-zuri pan blanco. • Damaskinatzailliak erabiltzen zeben ogi-zurixa gasolñia eta olixuakin bustitta, piezak edo “materixala” garbitzeko.

• *Ni hasi nitzanian, ez jeuan ogi zuririk orduan, gerra ostian. Orduan ogi zurixa konrabandokua zuan. Ta eitten juen ogi zurixa, espeziala damaskinadoriendako, piezak garbitzeko. Eitten juen... espeziala eitten juen, bollotxuak. Baiña razionauta, e? Damaskinadoriendako. Gu juaten gintzuazen Estaziño kaleko panaderixara, Justo Larrañaganera. Hortxe erosten genduan ogixori, ogi zurixa; ogi txikixa, piezak garbitzeko. Ha ta olixuakin, edo gasoliniakin..., piezak garbitzeko erabiltzen genduan; azkenengo zera emoteko. Onena haxe dok, ogixa. Mamiña erabili eta azala jan! (DM).*

paparreko orratz broche de adorno.

• Emakumiak paparrarian edo samako zapixan eruatzen daben edergarrixa.

Damaskiñauan sarri egitten dan piezia.

• *Paparreko orratza oso dotore geldittu dok grabau danian (RL).*

perliatzaille perleador/a.

• *Gehixenetan, emakumiak izaten ziran etxietan perliatzen eitten ebenak (DM).*

perliau perleado. • Damaskinauko 5.

eragiketia: puntzeta batekin kanala egitten jako eta sakabokauakin zidarrezko bolatxuak atarutzen. Ik. *pikau, sartu, matiau, sonbriaui.*

pika pasta para fijar piezas. • Landu

biharreko pieza txikixak tinkatzeko damaskiñauan erabiltzen dan oria; erretxiña, pika baltza, segua eta almazarroi hautsez egiña. Erab. HB: *bike.*

• *Pikian ipiñirazu orratz hau, urria ezarri deixoran (TE). / Bere neurrixan jarri bihar izaten dok pikia, damaskinaua egin baiño lehen (RL). / Pikia lehen eifñ eitten zuan, gure aurretik. Baiña azkenengo urtietan, batzuek eitten juen eta bestiori saldu. Zaila ez zuan, baiña zikiña! Usain zatarrekua gaiñera. Bai! Izaten zuan nahastatzia resinia, sebua eta hauts*

gorrixa. Hauts gorrixa esaten gentsan, almazarrón. Sebua ipini bihar zuan neurrixan, bestela gogorregixa izaten zuan eta salto eitten juan, apurtu (DM).

pikau picar o rayar. • Damaskinauan 1. eragiketia: basia erreixau, era gurutzatuan eta goittik behera, labaiñiakin kanaltxuak egiñaz. Ik. *sartu, matiau, sonbriaui, perliau*. • *Pikaua, urria sartzeko edo inkrustatzeko moduan basia prestatzia da, labaiñiakin eindako erreixekiñ edo kanaltxuekiñ (DM).*

pika-zur taco de madera para la pasta.
• Damaskinauan, pieza txikixak tinkatzeko pikian euskarri egitten daben zurezko takua.
• *Ondo gertatzen danian pika-zura, denbora askorako izaten dok (RL).*

puntu-biribil punzón especial, punta redonda.
• Damaskinauan sonbriatzeko erabiltzen dan puntzoia, punta biribil eta ganbilla dabena. Ik. *kuadro, lora, markadore,*

sartzeko puntzoi, zan, ezten, matiatzeko puntzoi, sakabokau, arku, ubedun puntzoi.
• *Puntubiribilla sonbriatzeko erabiltzen dok; bai, neurri askokuak dagozak (DM).*

puntzeta punceta. • Perliuan kanalak egitteko, erliebe-damaskinauan miru-buztana eta zerra-hagiña etaratzeko erabiltzen dan erremintia.
• *Punzetak honetxek dittuk. Reliebia eitteko, eta baitta perleaua eitteko be, holakotxia zuan. Zabaltzeko! (DM).*

puntzoi punzón manual. • Galtzairuzko esku-tresnia kolpiakin irudixa grabatzen dabena. Ik. *sartzeko puntzoi, matiatzeko puntzoi, puntu biribil, zan-zuzen, zan-okar, sakabokau, ubedun puntzoi, kuadro, markadore, ezten, arku.*
• *Punzoiakin golpia jo, eta dibujua ataratzen juan piezan. Damaskinauan erabiltzen genduazen, ba, sartzekua, matiatzekua, puntabiribilla, zan-zuzena, zan-okerra..., eta sakabokaua... ubia eta*

Artamendi lantegiko grabadoriak biharrian 1920 inguruan. (Larrañaga, 1996).

kuadrúa... Eta beste bat jeuan arkuá zana, sakabokau erdi. Eta klase askotakuak. Zer bihar zan, ba, horixe ein. Noberak ein punzoiak! Bai tornuan, edo limiakin, lima txikixakin... Delikauena zuan sakabokaua, perliatzekua; gatxa zuan hori! Gitxik eitten juen hori ondo! Gitxik! Hamen jeuan famelixa bat, Muñoz, perleaurik onena eurak eitten juen, eta aittak eitten juan erreminttia. Gubillerako erraminttak suizuak eitten jittuen, onak; esku-aireko erramintta guztiak suizuak izaten zittuazen, eta baita labaiñak be bai; baiña damaskinakuak noberak eitten jittuan (DM).

sakabokau sacabocados. • Damaskinuan eta perliauko eragiketan erabiltzen dan puntzoi berezixa. Puntu negatibua, punta ahurra dabena. Ik. *sartzeko puntzoi, matiatzeko puntzoi, puntu-biribil, zan-zuzen, zan-oket, ubedun puntzoi, kuadro, markadore, ezten, arku.*

• *Ikusi perleatzeko zelakua zan! Hauxe zuan perleatzekua, sakabokaua. Ti-ti-ti-ti... bolia atara! (DM).*

sartu incrustar. • Damaskinuan 2. eragiketia: punta lauuko sartzekuakin sakatuz urrezko harixa sartu egitten da erreixetan dibujo fiñetarikuak lortuz. Ik. *pikau, matiau, sonbriau, perliau, urre-hari mehe.*

• *Urria sartu ta gero, urria tinkau ein bihar da puntzoiakin mailluka kolpe ariñen bittartez (DM).*

sartzeko puntzoi punzón de incrustar.

• Tenplau bako puntzoi punta laua, harixa sartzeko damaskinuan erabiltzen dana. Ik. *puntzoi, matiatzeko puntzoi, puntu-biribil, zan-zuzen, zan-oket, sakabokau, ubedun puntzoi, kuadro, markadore, ezten, arku.*

sonbriatzaile sombreador. • Damaskinuan, sonbriatzia zeregintzat dabena.

• *Sonbriatzailliak gitxi, baiña bazeguazen;*

URRE KLASIAK

Urria guk erosten genduan... lingotiak izaten ziran. Eta zeguazen lingotiak, ba, 250 gramo, kilua, 500 gramokuak... Lingotia zan, txokolatian ontzian tamañokuak batzuk eta beste batzuk luzetxuaguak. Eta gero hasi gintzazen, ba, laminatzen. Eta harixa eitteko fundidu eta gero trefiladorea pasau, eta trefiladoretan harixa. Harixa izaten zan damaskinaurako, mehiena, 7 zentesima t'ardi. Ta txapia, saltzen zebena, harek zentesima bat inguru eukitzen eban. Da gero, ba, izaten zan, bihar hobia eittia nahi bazan, txapia lodixagua, harixa be loditxuagua... Bai ba, zenbat eta lodixagua sartu garestixago urtetzen zeban, baiña hobia. Hobeto, hobeto! [...] Eta urria klasiak zeren. Bata 24 kilatekua. 24 kilate, fin-fin-fiña. Gero zidarra be sartzan zan. Zidarra merkiagua beti, askogaittik gaiñera. Baiña zidarrian perleaua-eta eitten eben. Eta zidar hau izaten zan ikasten, damaskinua eskolan ikasteko, alumnuak urriakin ein barik, zidarrakin eitten eben dana. Ta gero, 18ko urria eitten genduan, txapak. Harek eitten ziran inzialak, "efia"-eta, inzialak eitteko. 18 kilatekua hor asuntuan. Ostian, damaskinaurako dana fiña, 24kua. Maleabliaua, bigunaua, eta puru-puru-purua. Urre berdia ta gorrixa. Gorrixa zan, ba, fin-fiña, urria bakarrik. Eta urre berdiari zidarra nahastatzen zetsagun. Ahaztuta dakat oin zer proporziño. Ez dakit zenbat zan, 20% edo zenbat zan. Zidarra sartu eta urtetzen eban urre berdiak. Distingitzeko damaskinuan, distingitzeko. Ba hor be eitten eben, ba, urre gorrixa eta urre berdia sartu, figurari zertzeko. Eta gero relibia eguan. Relibia izaten zan alanbria. Alanbria, ba, 7 dezima inguruko alanbria, milimetrua baiño mehiagua. Eta harekin eitten zittuen relibian. Ha ya zan kategorixa haundixa. Zuk esan dozuna, animalixeri korputza ta arpegixa ta honek zerak relibian. Ta eskopetetan be askotan sartzan eben relibia inzialak eitteko, relibiakin, urre fiñakin. Eskatzen zebena! Mehiena izaten zan 7 zentesima t'ardi. Hortik gora nahi ebena.

Fernando Etxebarria "Urreduna"

perliatzen baiño gitxiago baiña baziran sonbriatzen bakarrik jardutzen ebenak be (DM).

sonbriau sombrear. • Damaskinauan 4. eragiketia: erliebe itxuria emoteko modelau antzeko bat. Ik. *pikau, sartu, matiau, perliau.*

• *Hola amaitzen da damaskinauko bihar asko, perliaua eruaten ez badau (DM).*

suberatu recocer oro en el trefilado.

• Urredunak trefilauan egitten zeban eragiketia, urria berotuz, urre-harixa egitteko bihar eban biguntasuna emoteko.
• *Trefilauan, urria pasadatik pasadara suberatu eitten zan alkoholodun lanparilla batekin, urre-harixa eitteko, urriak bere biguntasun puntua bihar eban-eta (FE).*

terrajia hilera para el estirado manual del hilo grueso (alambre) de oro. • Urre-harixa eskuz tiratzeko damaskinadoriak erabiltzen eban galtzairu tenplauzko trefilagaillua, aukeran neurri askotako zuluak zittuana, harixa komeni zan neurrira mehetzeko.
• *Erliebe-damaskinaurako hari-lodixa (alanbria) komeni zan neurrira mehetzeko erabiltzen genduan terrajia. Alanbria kinke baten bittartez suberatu, alanbre puntiari konua atara, terraja-zuluan sartu, eta alikate fin batzuekin tira egiñez mehetzen genduan (DM).*

trefiladora trefiladora especial para hilo de oro. • Urredunak urre-harixa egitteko erabiltzen eban makiña.
• *Trefilatzeke makiña haundixen eredia hartu eta geuretako espezial eindako trefiladora txikixa erabilli izan dogu urre-harixa eitteko. Ilerak diamantezkuak ziran eta Suizatik ekartzen genduzen lehen; gero, Barzelonatik (FE).*

ube punzón en “v”. • Grabadoriak erabiltzen daben “V” formako puntadun puntzoia. Beste lan batzuen artian: eskopeta arruntan

platinak apaintzeko. Sin. *ubedun puntzoi.* Ik. *kuadro, lora, markadore, puntu-biribil, sartzeko puntzoi, ezten, zan-okar, zanzuzen, matiatzeko puntzoi, sakabokau, arku.*

ubedun puntzoi punzón en “v”. • Sin. *ube.*

urdiñ-illundu pavonar • Illunketian edo fabonuan eragiketia egin. Ik. *fabonu (3.2.4. atala).*

• *Damaskinaduko lana bizi-bizi gelditzen dok urdiñ-illundu ta gero (RL). / Pabonau kanpuan, jakiña. Lehen eitten juen taillarretan bertan, baiña ipini zebenan pabonua, danak hara eruaten juen. Eibarren Urdanpilleta jeuan, Perderreneko taillarretan, Coliseo ostian; Carralek be bajekan han, eskopeta kañoiak pabonatzeko. Pabonaua dok, ba, aziduak dittuk, ez dakit zer. Piezia illundu eitten dok. Suakin zertzen zanian urdiña jartzen zuan, urdin-illundu esaten zuan. Estuasunian, pieza txikixa zanian, eitten zuan, noberak berotu, kinkan berotu, gero sartu olixotara, ta geratzen zuan illuna; ez baltza baiña illuna! Tranpatxua! (DM).*

urre oro.

• *Damaskiñaugintzan urriakiñ eitten diran dibujuak bai dirala benetan ikusgarririkak./ Baiña nik ez dakitt zer ikusi bihar dogun, urriakin urri gabiz eta damaskiñauko biharrok gelditzera doiaz (JSM).*

urre-alanbre alambre de oro de 0,7 a 0,8 mm para el damasquinado en relieve.

• Damaskinatzailliak, erliebe-damaskinaurako erabiltzen zeben urre-hari lodixari, alanbria deitzen zetsen. Sin. *urre-hari lodi.* Ik. *erliebe-damaskinaua.*

• *Sarri 0,8 mmko hari lodixa saltzen gentsen*

damaskinatzaillieri erliebe biharretarako, eta gero, eurak, terrajan pasau eta nahi eben neurrira jartzen eben (FE). Guk erliebe-damaskinaurako urre-hari lodixari alanbria deittu izan jetsagu beti (DM).

urreberde aleación de oro y plata. • Urre eta zidar nahastia.

• *Urreberdia amaitsu jaku eta Urredunanera jua biharko zara (TE).*

Urreduna preparador de hilo y láminas de oro. • Urre-harixa eta urre-orrixa prestatzeko taillarra. Damaskinatzaillendako materixal hornitzaillia. Erab. Eibarren Etxebarriatarrak izan dira 100 urtian zihar urria urtu eta grabatzeko urre-harixa eta urre-orriak gertau dittuenak. Eurak izan diran urredun bakarrak, eta Toledo eta Frantziako damaskinatzaillieri be eurak bialtzen zetsen materixala. Lau belaunaldik jardun dabe bihar horretan, eta familixian gatxizena be horixe izan da “*Urredunanequak*”, eta halaxe ezagutu izan dittugu danak.

• *Urredunanequak jeken taillarra, hamen, badagok Iralagoitia librerixia? Beherago zapaterixia? Hantxe bertan edifiziuan jeken Urredunanequak. Nik hantxe ezagutu najuan. Lehelengo Txirixokalian euki juen, harrizko etxian, gerra aurretik; eta gero Bidebarrixetan. Eurak eitten juen urria urtu, laminau, ta harixa ein. Hantxe bakarrik erosten zuan urria. Toledokuak be Eibarren erosten juen, Urredunanian (DM).*

urregin orfebre. • Urria lantzen dabena.

• *Urregiñen biharra be errez otxintzekua. Holaxe etorri jakok halako urregiñari be ondo bizitzia (JSM).*

urregorri oro sin aleación; oro puro. • Urre hutsa; 24 kilateko urria.

• *Urregorrixa ekarri biharko dogu, damaskiñauko biharrokin jarraitu nahi badogu (TE). / Joierixako urria izaten dok hamazortzi kilatekua, eta damaskinaukua zuan purua, hogetalau kilatekua, urre gorrixa. Ta gero jeuan, urre berdia. Berdia zuan zidarra eta urria nahastian. Hori erabiltzen zan aldatzeko; etxe bat eittia, ezta? Ta teillatuan koloria aldatzeko, ba, berdia sartu, edo... (DM).*

urre-hari lodi alambre o hilo grueso de oro.

• Urredunak erliebe-damaskiñaurako prestatzen eban 0,7-0,8 mm-ko harixa. Sin. *urre-alanbre*. Ik. *erliebe-damaskinau, urre-orri*.

urre-hari mehe hilo delgado de oro. •

Urredunak damaskiñaurako prestatzen eban (normalian) 0,07 mm-ko hari mehia. Lodiera diferentetako harixak egitten ziran. Ik. *sartu*.

• *Geuk 400 gramoko karretian eukitzen genduan urre-harixa eta gramoka saldu (FE). Urre-harixa (meheia) da damaskinauan erabiltzen dana (DM).*

urre-lingote lingote de oro. • Urrezko

lingotia, urredunak, urre-orrixa eta urre-harixa prestatzeko lehengaitzat erabiltzen ebana.

• *Urre-lingotia Donostian erosten genduan eta Bilbon be bai. Urtu, eta gero, laminau eitten genduzen orrixa eitteko; eta gero, trefilau alanbria eta harixa eitteko (FE).*

urre-orri lámina de oro. • Urredunak

damaskiñaurako prestatzen eban (normalian) zentesima bateko (0,01 mm) urrezko txapa edo xafla mehia. Zentesima

3.2.4. Taillarra

Hauxe da *Industria* atal hontako sailik luzeena. Neurri handi batean Toribio Etxebarriaren *Lexicón* lanetik eta Juan San Martinen berba teknikoen zerrendetatik osatu dugu. Berba ugari dira, baina aberastasun handiena adibideetan aurkituko dugu. Sekulako zortea dugu eibartarrok berba sarrerari adibideok jarri izan zizkietelako, hitza bere kontestuan agertzen digutelako, euskara bizi eta adierazkorrean. Adibideetan, denetik aurkituko dugu: hizkuntza aldetik esaldi jatorrak, garaiko informazioa, baita umorea ere... gozatzeko. Dena dela, adibide asko bibliografiatik jaso baditugu ere, garbi laga nahi dugu ondorengo zerrendako berba gehienak gaur egun ere oraindik bizirik daudela, batez ere nagusien ahotan. Hala ez den kasuetan, *It.* marka jarri dugu.

Sailari jarri diogun izenak ere merezi du azalpena. Eibarren fabrikari *taillarra* deitzen diogu. Norberaren kontura jartzen den gazte ekintzaileagatik "*taillarra ipini dau*" esaten da, eta industrialari *taillarduna* esaten zaio. *Taillarra*, Eibarren, fabrikazio mekanikoan zein artisautsan diharduen lantegia da. Hartara, izen egokiagoa iruditu zaigu, handiusteko "teknologia" eta "teknika" baino.

Jarri ditugun berben gainean esan behar da, garai jakin batera arteko lexikoa dela, gure gerra osterako artekoa-edo; nolabait esateko, lantegietako makinak motor bakarrarekin, txiringaz eta uhalez mugitzen zirenekoak. Ez diegu ba, jasotako berbei erantsi –egokia ere ez da-eta era honetako hiztegi batentzat– gaur egungo teknologiar dagokion terminorik; horretarako badaude lan ugari (eskola tekniko eta unibertsitaterako hainbat liburu, UZEiren lanak, Euskalterm datu-basea...) herri industrialon oinarriko hiztegiaren gainean datu-base terminologiko aberatsak eraiki dituztenak.

adabakin petacho, remiendo. • Zulatuta edo apurtuta dagan gauza bati konpontzeko ezartzen jakon zatixa. Ald. *arabakin*.

• *Hau tanborrau be, behiñ oiñ ezkeriokan bazartu laikek, horma zaharren moduan arabakiñez beteta dagok eta* (JSM).

aho filo. • Erremintta ebakitzaile baten ertz zorrotza.

• *Aho zorrozdun erreminttia be ederto jaten dau haixe-zulodun pieziak. Bai ba, haixe-zuluak haria eukitzen dau eta txar-txarra da biharrerako* (JSM).

akabatzaille pulidor. • Metalezko piezeri azala leun-leun lagatzeko ofiziu daukan bihargin artisaua.

• *Akabatzailliak ezagun izaten dabe kalian*

be: musturra baltza. Baiña ondo irabazten dabe akabatzen (JSM).

akabau pulir. • Metalezko piezeri azala leunduz akaberia emotia.

• *Akabatzia ofizio zikiña. / Juan zaittez Txopanera ia akabau dittuen nere piezak* (TE). *Pieza fiña, gaizki akabauta, arlote gelditzen da* (JSM).

akastu mellar, adentellar. • Ebaketa-erremintta baten ahuan edo pieza batian akatsak edo koskak egittia.

• *Akabautako pieziau konturatu barik akastu juat. Ugezabak jakitzen dabenian betozko makala ipiñiko jok* (JSM).

akats mella, muesca. • Ebaketa-erremintta baten ahuan edo pieza baten ertzetan egin leikian koskia.

• *Akabautako piezak dittuk eta kontuz akatsik atara barik. / Hor ertzian akastxo bat atarako baheskixo askoz hobeto geldittuko litzakek (JSM). Labaiña horrek akats haundi bat dauka. / Akats haundi bat ein zetsan kinzeniari, Katilluneko tabernan (TE).*

albata compuerta. • Ubide bat ixteko edo ura erregulatzeko atia.

aldatu transmitir. • Transmitidu. Motor bakarrakin polea eta ugal bittartez lantegi bateko makiñeri mogimendua emon.

aldatzaille transmisión. • Motor bakarrakin polea eta ugal bittartez lantegi bateko makiñeri mogimendua emoteko erabiltzen zan sistemía.

ale grano. • Galtzairuen egiturako partikula.
• *Apurtu jatan erremintta honek galtzairu ona izateko ale larregixa jekan (JSM).*

aleka grano; viruta que se puede producir con el agarrotamiento donde hay rozamiento.
• Rozamientua dagan edozein gaiñazaletan egin leikian txatar-partikulia, jeneralian, lubrifikaziño faltaz agertzen dana. Ald. *alika*.
• *Ejiari alekiak oratu jetsak eta dana urratuta geldittu dok. Egixa dok itzaleko alekia jakak (JSM). Ekarrri sardia lima honi alikia kentzeko (RL).*

alekia hartu agarrotarse, griparse. • Makiña baten atal mogigarri bat trabau eta mogidu ezinda geratzia.
• *Makiña bati behin ejiak alekia hartu ezkerro arreglo zailla izaten jok eta hobe dok olixo nahikua egiñ eta kontuz ibiltzia; ba, okerra laster egitten dok, baiña gero konpontzen izaten dittuk kontuak (JSM).*

alper artefacto de madera para taladrar y fresar; taladro de sobremesa. • Erab. TE-k diño, armagintzan hau tresnau erabiltzen hasi ziranian, biharra aurreratzen ebalako-

edo jarriko zetsela, biharbada, *alper* izena. Iñoiz, itxuria danez, makiñak (jeneralian) izentatzeko be erabilli izaten ebela diño.

altzagarri calzo. • Zeozer jasotzeko edo bardintzeko erabiltzen dan gauzia. Esate baterako makiña bat edo hanka errena daben mahaixa.

amantal delantal, mandil. • Bihargiñak, antxiña, erropen gaiñetik jartzen eben jantzixa.
• *Amantal eta guzti, lehengo jendia, biharretik tabernara (TE).*

apaluna abolladura. • Pieza batian gertau leikian zati edo une beheratua. Ald. *apalune*. Sin. *maillatuna, maspil, zapaldu 2, zapaluna*.
• *Burpill honek apalunia dau eta salto eragitten detsa burdixari (TE).*

apurtuna punto de rotura. • Materixal bat hausten daneko lekua. Ald. *apurtune*.
• *Hori erreminttiori be, ointxe ez dok luzeroko, apurtunia agertu jakok-eta (JSM).*

ar macho (en troquelería, en ajuste, en fundición) • Beste baten barruan sartzen dan piezia. Trokelian, emian sartzen dana. Galdaketan, piezen sakonunak edo zuluak ataratzeko, moldian jartzen dan piezia.

ardatz 1 eje. • Biraketa mogimendua transmititzeko edo bere inguruan biraka loka dabillen zerbaiten euskarri egitteko balio daben barra zilindrikua. Erab. Berba arrunta hitzun edadetuen eta basarritarren artian. Gaztiaguen artian *eji*a be erabiltzen da. Sin. *eje*.

ardatz 2 macho de roscar. • Zuluari harixa emoteko erreminttia.
• *Hórrek ardatz txixixak dira eta kontuz ez bazabiz errez apurtuko jatzuz; ze..., xaxara barik ibiltzarren takian-potian apurtu izan dira (JSM). Ardatz barrixa komeni dok;*

honek emon jittuk beranak (RL).

ardatz-etxe volvedor; porta-machos. • Harixa emoteko ardatzeri bira-eraitteko erreminttia.

ardatz-nagusi husillo patrón. • Makiña-erreminttetan erreminttia eta piezian artian bihar dan mogimendua transmititzen daben ardatza. Ik. *bolbedor*.

• *Honen tornuonen ardatz-nagusixak hari biborra (“Withworth”) dauka eta hari metrikua emoteko gaizki be gaizki ibiltzen naiz* (JSM).

argi-eragin abrillantar. • Baiñu galbanoplastikuan ondoren piezari brist-eragitteko akabatzaillien eragiketia. Erab. Batzuek, barruekin bakarrik darabixe hau berbiau; kanpuetarako *akabau* da darabixena.

• *Hi, mesedez argi-eraxok honi ebillioni; baiña argi ibilli hari, neria dok-eta* (JSM). *Eruaizuz Sosuanera pieza hónek argi-eraittera* (TE).

argimutil candelabro. • Lanerako bankuan jartzen zan burdiñazko besua puntan kandeliandako lekua ebana, gabeko biharrerako.

• *Argi-mutilla jarrirak tornu aurrian, gaur berandura arte biharra ein biharko juat eta* (TE). *Zorixonian etorri zuan argi elektrikua, ze, lehen hemen ibiltzen giñuan iputargixak baiño argi gitxiago egitten eben argi-mutillekin* (JSM).

aro tenple. • Galtzairuak berotu eta hoztian bittartez hartzen daben gogortasun eta erresistentzia ezaugarria. Sin. *tenple 2*.

arol poroso, de poca densidad. • Barruan hutsune asko dabena, trinkua ez dana, harrua.

aroltasun porosidad.

arragoa crisol. • Burdiña urtua jasotzen daben labian behe aldia. Laboratorixuan zenbait sustantzia urtzeko eta nahasketak

VICTOR SARASKETANIAN BIHARRIAN

Ni **baskulagintzan** gazte-gaztetatik. Hamalau urtekin hasi eta 65 urtekin urten. Lehelengo, holako burdiña zati bat **tornuan** lotu, eta **limiak**in **jaten**. Hantxe limia ikasten, egun guztia hantxe: eguna fan, ta eguna fan, ta eguna fan... Hille bixan hantxe ibili, eta gero emoten etsuen **baskula** zahar bat ajustatzeko, ta haxe ajustatzen ipini beste denporaldi bat. Ta pixkaka-pixkaka... Anaiak ziran **akabatzailliak** eta gu **limarixak**. Semiari **limia** **erakutsi** ein bihar jako, e? Han hille bi buruari burdiña jan ta jan! Joel [...] Ni Bittor Sarasketanian sartu nitzanian saludau eitten nindduen! Edozein ez zan sartzen Sarasketanian, e? Egon zan ba sasoi baten afana Alfan sartzia? Ta Bittor Sarasketanian, ba, zan **taillar** bat ondo irabazten zana, taillar fjuia zan, **biharra** ondo eitten zan taillarra, ta horregaittik, ba, hara fandakuan, pentsaizu: kategorixia! Egixa da hori! Holaxen ziran gauzak lehen! Sarasketanian sartzia kategorixia. Saludau! *“Zerian sartu haiz? Bittor Sarasketanian? Joel Hori dok suertia euki duana”*. Lehelengo egunian ilusiño demasakin hara. Hara taillar haundira, jolin! Berbarik bez iñori ta jo-ta biharrian hantxe! Nerbioso nobera ta hantxe begittu bez iñori, ta bildurretan! Egixak dira horrek! Taillarra zeguan zerian, Grabadores kalian. Merkadillua eitten da ba oin? Hantxe zeguan Bittor Sarasketan taillarra. Haundi-haundixa ez zan, baiña biharra eitten genduan orduan, danera, 110 lagunek. Gerra aurretik hori, e? Behian eitten eben egurra, **kaxak**. Gero beste piso bat; han **mekanizau** eitten eben, **baskulak** eta **kañoiak**. Ta goixan limarixak, ta **grabadoriak** albuhan. Eskuz **grabatzen** eben dana! Eskopeta guztiak grabatzen ziran Sarasketanian; danak! Oin, eskopeta merkiagueri grabau merkiagua eitten etsen; beste batzueri ona... **Urrerik** ez jakon sartzen, dana **gubillakin**: txorixak, gizonak, kazarixak, eperrak, galiperrak... **txispetan** ta albuhan, holakoxe figurak.

Julian Etxeberria “Ubitxa”

egitteko ontzixa.

arrasko rasqueta. • Galtzairuzko erreminttia, gaiñazalak arraskatzeko eta mekanizautako piezen alde lauak akabatzeko erabiltzen dana.

arreme herramienta machiembra. • Arran eta emian lana batera egitten daben erreminttia.

• *Badagoz erremintta batzuek arremiak diranak. Bixak alkarrekin dabe ar-eme biharra; bata bestian barruan doia (JSM).*

arremetu machihembar. • Pieza baten mihiña (arra) beste baten kanalian (emia) agokatzia.

arte maña, truco, oficio.

artia billau practicar un oficio para aprenderlo

• *Arotzerixiari be artia billau bihar jakok. Danari moduan! Hasieran, normalena, dana txarto eittia eta zura brintzatzia. Baiña denporiakin, artia hartzen juaten haiz, eta dana errezagua.*

artia hartu coger maña.

arua emon templar. • Tenplatzeko eragiketia. Galtzairuari bihar daben gogortasuna eta erresistentzia emotia. Sin. *tenplau*.

askatu desmontar. • Ald. *eskatu*.

asmakizun invento.

asmamena inventiva, imaginación.

• *Asmamen haundiko umia jatzu, bai egixak eta bai guzurrak apaiñ ederrez jazteko (TE). Makiña honen asmatzaillian asmamena ez da makala.*

asmatzaille inventor.

• *Jakin gura neuke zein izan dan makiña honen asmatzaillia (TE). Izan be, Urlixan semiak asmatzaille ona urten jok; burugiña dok ha (JSM).*

asmau inventar, crear.

• *Harek asmauko ez dabenik ez dagok (JSM). Jakin gura neuke zeinek asmau*

daben hau makiñiau.

asmotsu ingenioso. • Asmamen haundikua, burugiña.

• *Bagenduzen guk Alfan bihargiñ asmotsuak (TE).*

atal parte, sección, gajo.

• *Atalka-atalka eitten dittuk gauza haundixak. / Ugezaba zeken eta zittalak beretik ataltxo bat be ez lauekek emongo (JSM).*

azelin turbina de agua. • Ald. *azeliña*. Ik. *errueda, tikiñoi* (3.1.1. atala).

• *Saturixoko indarretxian azelin barrixa ipiñi dabe. Lehena ixa ez zan gauza eta txatarretara botako eben. / Agorrakin, amorraiñak larri eta azeliñak geldi (JSM).*

azpijan destalonado. • Ebaketa-erreminttak sorbatzan edo ahuan onduan, txiribirixa urtetzen ez dan aldetik dauken atzeragunia. Bere zeregiña, erreminttiak piezia rozau ez deixan lekua lagatzia da.

• *Perfil konstanteko fresa-hortzen bizkarrak mekanizatzeko, azpimana etaratzeko, tornu berezixa erabiltzen da (SB).*

bandio balanceo, ladeo. • Plano bati buruz alde batera zein bestera pieza baten mogimendua.

• *Txapak karriatzerakuan bandiukin kontuz ibilli hakitt, ostera bakotxian, bape konturatu barik baztar guztiak urratuaz ibiltzen haiz-eta; peorako horma guztiak be urratu dittuk (JSM).*

bankada bancada. • Makiña baten sostengua edo oiña.

barauts broca. • Zulatzeko ebaketa-erreminttia. Danetan ezagunena eta erabillixena barauts helikoidala da.

• *Indar larregikin sakatzen dozulako apurtzen jatzu barautsa (TE). Oingo eran galtzairu txarrak dabiz eta barautsak laster mozten dira; noiz azalduko ete dira*

antxiñako barautsen modukuak.

barauts-etxe portabrocas. • Makiñan barautsari heltzeko piezia; hiru atzapar izaten ditu barautsari heltzeko.

• *Barauts-etxiak behintzat, gaur-gaurkoz, Markiñako "Esperanza" k egitten dittuanak onenak (JSM).*

bedan cincel estrecho y curvado para ranuras.

• Ik. *bedan* (3.1.2. atala).
• *Bedanakin ein biharreko zeregiñ asko ziran, fresadoria agertu baiño lehen (TE). Hori kanal barruori sakon dagok eta beranakiñ hartu bihar jok (JSM).*

berotu calentar. • Materixala bero jarri, gero lantzeko.

• *Ikatza ugari ipiñizu sutegixan eta berotizu barautsa keixian gorririk zurira etorri arte (TE). Ez berotu larregi bestela alperrik galduko dok (RL).*

berun 1 fusible • Erab. Normalian pluralian erabiltzen da. Ik. *erre*.

• *Oiñ ez dago holakorik, baiña lehen sarri berunak erre eta kanbixau ein bihar izaten ziran (EA).*

berun 2 plomo (Pb).

• *Dornuari berunezko ahuak ipintzen jakoz pieza fiñeri oratzerakuan, hónek ez orbantzeko. / Berun barik heltziarren, kendu ezindako akatsak ein jakozak. / Garausartailliak be berunakin betetzen dittue haixe-zuluak (JSM).*

berunak mordazas de plomo. • Dornuan, pieza fiñeri orbanik atara barik oratzeko erabiltzen diran berunezko ahuak.

• *Berunak ein biharra daukagu eta eskatixozuz moldiak Nikanorri (TE). Dormurako berunak gertauko jittuat labian (RL).*

bilgin torno. • It. JSM. Tornua, piezak zilindratzeko erabiltzen dan makiña-erreminttia. Ik. *torniau, tornu*.

Castrillo Ortuoste Fondo. Eibarko Udai Artxiboa.

Motuak egitten 1960 inguruan.

bilgintzai tornero. • It. JSM. Bilgiñian biharrian diharduana. Ik. *torniatzaille*.

biria egin girar. • Sin. *jira egin*.

biribildu tornear, cilindrar; redondear. • Sin. *torniau*.

• *Tornero onak, biribildutakuan, lima fiñakiñ ikutu biharrik ez dau izaten fin gelditzeko (JSM). Kañoiak ondo biribilduta egon bihar jok (RL).*

birola arandela, suplemento.

• *Errobera honi birolia lokatu jako (TE).*

bihurriko tornillo. • Sin. *torlojo 1*.

bizar rebaba. • Galdaketan, forjauan edo mekanizaziñuan piezian inguruan edo ertzetan sortzen dan sobrako eta kendu biharreko materixala. Bes. *bizarrak kendu* (desbarbar).

• *Baskulian lehenengo zeregiña, bizarrak kentzia. / Bizarrak kentzen jarri nabe, gubil zabalakin (TE). / Trokelak ganoraz ez zorroztiarren hemen gabixak, bizar-kentzen denpora gehixago galtzen (JSM).*

bolbedor volvedor. • Ardatzari nahiz terrajari bira-eragitteko esku-erreminttia. Ik. *ardatz-etxe, terraja-etxe*.

brintzada grieta, raja. • Sin. *zartada*.

brintzau agrietarse. • Sin. *zartau, krak egin*.

burdingeza hierro dulce. • Zirkuitu magnetikuetarako egokixa dan burdiña suberatua. Burdiña huts txamarra, xaflakorra eta mekanizatzeke erreza.

burdingintza siderurgia. • Burdiña egitteko edo lantzeko lanbidia.

burdingorri cobre. • Kolore gorriska daben metala, oso harikorra eta xaflakorra eta bero eta elektrizidade eruatille ona (Cu). Sin. *urraida*.

• *Arrateko aldietan, bazan burdingorri gei apurren bat* (TE).

burdinguri hierro maleable. • Burdiñurtuan eta galtzairuan arteko aleaziñua. Suberatu egitten da xaflakor bihurtzeko.

burdin hari alambre. • Burdiñazko hari malgua, trefilaziñoz ataratzen dana.

burdiña hierro (Fe).

• Metal hutsa grisa, harikorra, xaflakorra eta gogorra da. Burdiña industrialian beste elementu batzuekin aleauta dago.
• *Burdiñako biharrak Eibarren hamaika laguni emon detse bizimodua. Bai, izan be, berak dakar gure ondasuna. / Mendi-ibilli bat egiñ ondoren, etxeruzkuan, berihalaxe hartzen dogu burdiña usaiña Eibarrera hurreratzen; begi-itsuan be igarriko genduke nora goiazen* (JSM).

burdiña-salda hierro fundido.

• *Urtutako burdiñiari burdiña-saldia deitzen jako* (JSM).

burdiña-txatar chatarra de hierro.

• *Gerra ondorian, burdiña-txatarrakin aberastu dira bat baiño gehiago* (TE).

burdiña landu forjar, fraguar. • Burdiña mailluaz landu. Sin. *forjau 1*.

burdiñori latón. • Kobrez eta zinkez osatutako aleaziñua. Moldiaerreza,

ugartzen gatxa eta leuntzeko ona. Sin. *letoi*.

burpil rueda. • Ardatz baten inguruan biratzen dan pieza zirkularra. Sin. *errobera*.

burpil hagindun rueda dentada, engranaje.

dester piedra de afilar rústica. • Bueltaka dabillen zorroztarria, eskuz, manibelaz edo pedal-sistema batez eragitten jakona. Ald. *dester-harri*. Sin. *zorroztarri*.

• *Sinistiak be kontuak*

jaukaz, aintxiñan erremintta zorrozqueta guztiak dester-harrizan egitten zirana (JSM). *Dester-harrinak urakin biharra egitten dau. / Desteria edo zorroztarria, Eibarko lantegi guztietan* (TE).

dornu tornillo de banco. • Laneko bankuari edo mahaixari lotuta, esku-biharretarako, limarixak eta ajustadoriak pieziari oratzeko darabixen erreminttia. Ald. *tornu* (JSM).

• *Aberastu zalakuan, lehelengo egiñ eban*

BARAUTSA

Arikitxa zaharra be gizon zuhurra ei zan. Bere ferreterixiakin, Eibarko herrixan, erremintta saltzen otxiñak eindakua. Denpora haretan be, biharian ikaste alde, basarritik jatxitako mutiko asko ibiltzen ei ziran taillarretan, urte batzuetara biharbada uezaba izango ziranak. Eta bittartietan honek izaten ei ziran errekaugintzan. Jakiña, mutiko askorentzat, hasi barrixan, bardin-bardin ziran milimetrua eta kilometrua, tartian metrua gora-behera zalako-edo. Holako neurri izenak eta gaiñerako erremintta askorenak, zerbait ikasi artian, nahastuta ibiltzen ei ziran haren aguetan. Ta sartu zan Arikitxanien errekadista bat, eta: "*Pedro, kilometroko barauts bat.*" Eta "*Zer? Tunela eitxeko dok ala?*"

*gauzia, dornua ibaira jaurti (TE).
Mugimentua daukan dornua laguntza ona
dok grabatzaillandako (RL).*

dornu-ardatz eje de tornillo de banco.

- Bankuko dornuan zil hariduna. Sin. *dornu-zil.*
- *Guenenguan, dornu-ardatzak, ar eta eme, eitten zittuan Entrena zaharrak torniatzaillia zanetik (TE).*

dornu-maratilla manivela del tornillo de banco. • Bankuko dornu-ardatzari edo dornu-zillari eragitteko burdiña-barria. Dornu-maratilliari eraginda oratzen jakue piezeri.

- *Dornu-maratilliak atzaparra harrapau eta odolbatua ein desta (TE).*

dornu-zil husillo del tornillo de banco.

- Dornuan ar hariduna. Dornu-ardatza be esaten jako. Dornu-maratillian bidez zil honi eragiñez lotzen edo askatzen dira piezak. Ald. *tornu-zil.* Sin. *dornu-ardatz.*

ebagi cortar, tallar.

- *Engraniak eitteko, moduluakin fresadoran hagiñak ebagi (JSM).*

eje eje. • Sin. *ardatz 1.*

eme herramienta hembra. • Hainbat gauzatan, pieza batek beste bat bere barruan hartzeko zulua edo eregiunia daben piezia, esate baterako, trokel emia.

- *Trokel arra emian larregi sartzerik ez da komeni, alekia egitten jako eta orduan azkar mozten da (JSM).*

entañadera entenalla, tornillo de mano.

- Pieza txikixak oratzeko erabiltzen dan esku-dornua. Ald. *entanadera (RL).* Erab. Normalian pluralian erabiltzen da.
- *Entañaderak emoirazuz apur baten, torlojo-buru hau biribiltzeko (TE).*

epaiki sierra. • Esku-zerria; metalak ebagitzeko zerria. Sin. *epaiki-orri.*

- *Epaikirik onenak suekuak; bai ba,*

Wolframio edo Tungstenozko aleaziñuak onduen domiñatzen dittue-eta. / Hi, txotxo, biharrakin pentsaik; barriketan jardutzen badok berriz be apurtuko dittuk barautsak eta epaikixak (JSM). .

epaiki-etxe portasierra. • Epaikixan euskarrixa.

- *Holan dok ala? hainbeste panpan erabiltzen dok, heure burua besterik ez lakua dalakuan, eta oindiok ez dok ikasi epaiki-etxiari epaikixa ezartzen (JSM).*

epaiki-orri hoja de sierra. • Metalak ebateko hagindun orrixa. Sin. *epaiki, esku-zerra.*

- *Kontuz ibilli hari, apurtu bihar dok-eta epaiki-orrixa.*

eragiketa operación, trabajo. • It. RL.

Lantze-prozesu batian egitten diran pausuetako bakotxa.

- *Eragiketa onenak goizekuak izaten dittuk (RL).*

eregi desajuste. • Pieza bat beste batekin lotzeko biharrezkua daben neurri justua galtzian ondorixua.

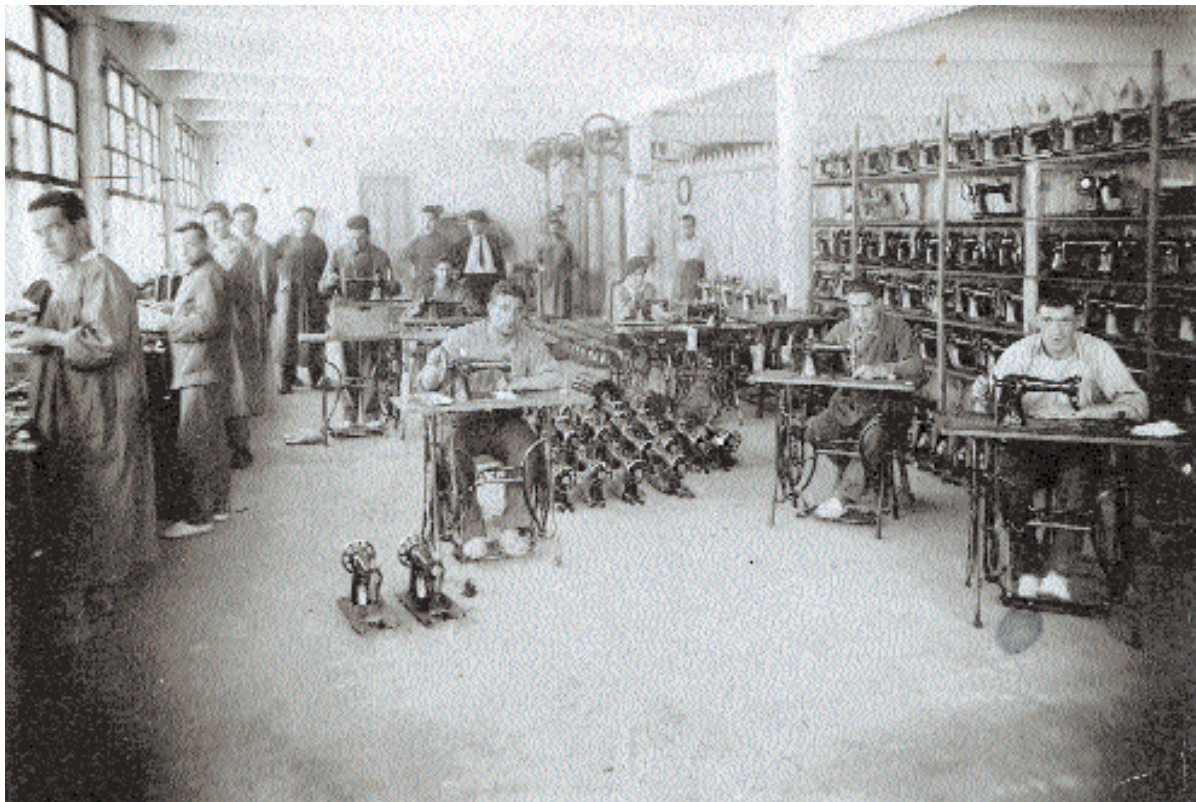
- *Bihargin txarren biharrereri eregixak azkar billatzen jakuez (JSM). Baskula ipurdixan eregixa ageri dau (TE).*

erre 1 fundirse • Bonbillak edo berunak erre. Apurtu eta lanerako gauza ez izatia. Ik. *berun 1.*

- *Hi txo-txo! Begiratik peorako argixa. Ez jakixat berunak erreko ziran ala bonbillia, baiña zeozer bai! Ia illuntzia aurretik konpontzen duan.*

erre 2 quemar en el tratamiento térmico.

- Tratamendu termikuan piezia larregi berotziarren hondatzen danian, *erre* egitten dala esaten da.
- *Piezia sutan neukana be ahaztuta najean eta erre jatak konturatu orduko; holarxe dittuk gure biharrak..., oiñ nahittanahiez barrixa egin bihar (JSM).*

Alfa lantegixa 1930 inguruan, josteko makiñak egitten hasi eta gitxira.

errementari herrero. • Burdiñia lantzen daben bihargin artisaua.

• *Bartolo Bidebarrixetan eta Altxubarren Arraguetan, errementarixak ziran (TE).*

erremintta herramienta. • Lanabesa, tresnia, eskuz zein makiña bidez erabilli leikiana. Ald. *erramintta*. Sin. *langai*.

• *Bihargin txarrandako erremintta onik ez (JSM). Batzuk tresnia, beste batzuk trepetxua, guk armerixan, armerixako lagunkixeri, erreminttia (TE).*

erreminttagin herramentista. • Lantegixan, erremintten sailleko bihargin aittua.

erreten acequia, cauce, canal. • Gizakixak egin edo prestatutako ubide txikixa.

• *Erretena unaren baten zulatuta egon bihar jok, urak igesixa jaukak-eta (JSM).*

erreus inútil, pieza rechazada, no servible.

• Akasdun pieza, atzera botatuko pieza, txartzat botatakua. “*Erregetxian*” armagiñen piezeri egitten jakuen

kontroletik ei dator. Erab. Gauza eta piezekin ez ezik, pertsonekin be badarabigu. Sin. *gauzaezdaben, gauzaezdako, gauzaeztan*. Ant. *gauzadan, gauzadaben*.

• *Erreusak txatarretara bota eta bakia; eurekin denporia galdu baiño besterik ez dok egitten (JSM). Zuk batutako intxaurretatik, erdixak baiño gehixago, erreusak ziran (TE).*

errobera rueda. • Sin. *burpil*.

• *Barrenetxe zan behin, jakin guran nola patentau erroberia, artian iñok patentau barik zalako (TE). Oingo gaztiak burpillari be “erroberia” deitzen jetsek (JSM).*

ertz arista.

• *Ertzak biziagi dittuen erreminttekin eskuetan ebagixak sarri (JSM). Bizi-bizi jaukak ertza pieza horrek (RL).*

ertzak hil matar aristas. • Ertz zorrotz eta biziagixeri lima leun batekin zorrotzasun

hori kentzia.

- *Ertzak hil biharra dauka pieza honek. / Lima legunagaz ertzak hilda lagaixozuz (TE).*

esku-harri barrita de piedra de esmeril.

- *Pasaixok pixkat esku-harrixa, ia leuntzen dan (JSM).*

esku-laztabin taladro de mano.

eskunarruak guantes de forjadores.

esku-zerra sierra de mano. • Sin. *epaiki*.

- *Makiñan baiño hobeto ebagiko dok hori esku-zerriakin.*

estun aro, argolla. • Sin. *uztai*.

- *Estuna ezarri ezkerko gogorragua geldittuko dok (RL).*

etenuna quiebra, punto de falla. • Ald. *etemun*.

- *Lurrak, toki honetantxe, etenunia daukala esaten dabe, eta hortik izaten dira lurrikarak (TE).*

euskarri soporte. • Zerbaitti eusten detsan oiñarrixa, zerbaitti finkotasuna emoten detsana.

ezten punzón. • Galtzairuzko tresna puntazorrotza, markak edo zuluak egitteko erabiltzen dana. Ik. *ezten* (3.2.3. atala).

fabonu taller de pavonado. • Piezak illuntzeko edo pabonatzeko taillarrari deitzen jako fabonua. Ald. *pabonu*. Ik. *txarol* (3.2.2. atala).

firi-fara 1 cabezal auxiliar. • Tornu-burua inbersiño mogimenduakin, zuluak erreparatzen, otxabuketan, hari-emoten erabiltzen dana.

- *Otxabua pasaixuek firi-faran hóneri piezori, zuluua neurrira jartzeko.*

firi-fara 2 cabezal para tornillería. • Tornu-burua, zulatzeko, torniatzeko eta beste zenbait eragiketa (otxabuketa, hari-emote, etab.) egitteko erabiltzen zana.

- *Nok esango leuke, batzuek firi-fara*

koxkor batekin torlojogintzan bizimodua ataratzen dabela; ondotxo irabazitta gaiñera (JSM). Eskuz baiño lehenago egingo dok zuluua firi-faran (RL).

firi-fara 3 taladro rústico. • Zuluak egitteko antxiñako aparato arrunta; bularrakin egin bihar izaten jakon bultza indarra egitteko.

- *Baskulian aguja zuluua, firi-fariakin ein biharrekua (TE).*

forjau 1 ad. forjar. • Metal eta aleaziñuak konpresiño-esfortzu haundixen bidez deformau eta moldiau. Sin. *burdiñia landu*.

- *Forjau matxinuan, trokelan araura (TE).*

forjau 2 iz. forjado; pieza forjada.

gabi martillo pilón, martinete • Kolpeka biharra egitten daben forjatzeko makiñia.

gaiki material. • Ik. *materixal*.

galda calentamiento para templar o forjar.

- Tenplatzeko edo forjatzeko pieziari emoten jakon beroketia.
- *Ia materixala biguntzen dan galda batzuk emonaz.*

galda fundición. • Metalak urtzen diran lantegixa. Erab. ELH: *galdategi*.

- *Oindiok oraintsu, xemei barik hasi ziran galdak be aberastu egin dittuk. Izan be biharrerako urte onak hartu jittuek (JSM).*

galda-burdiña hierro fundido. • Burdiña eta karbonoz (%2,1-etik gora) eratutako aleaziñua, zuzenian egoera likidotik moldiatzen dana. Erab. HB: *burdinurtu*.

galda-galtzairu acero fundido. • Labetan totxuak txatarriakin nahastuz lortzen dan galtzairu urtua. Erab. ELH: *altzairurtu*. Sin. *galtzairurtu*.

galdari fundidor. • Galdaketan diharduan bihargiña. Sin. *urtzaille*.

galdatu 1 caldear. • Metalak gorritu tratamendu termikoan.

- *Sarri galdatutako galtzairuak urebagixak*

ugari (JSM).

galdata 2 fundir. • Metalak urtu. Sin. *urtu*.

• *Aurrera fundiziñoako labak hamaika burdiña galdatutakuak dira* (JSM).

galdata 3 soldar, unir dos hierros caldeados.

• *Galdau bihar badira burdiña bi, gorittu ein bihar izaten dira zuriraiño* (TE). *Hausi jaku trepetxu hauxe, eta ez dakitt ahal izango ete dan zati bixak galdatzia* (TE).

galtzairu acero. • Burdiña eta karbonua (%0,05 - %1,7) dittuan aleaziñua.

galtzairu-elektriko acero eléctrico. • Laba elektriketuan lortutako galtzairua.

galtzairu-laster acero rápido. • W haundiko erreminta-galtzairua. Ebaketa lastertasun haundixan erabilli leikezen erremintak egitteko materixala.

• *Galtzairu-lasterrakin baiño ebaketa-lastertasun askoz haundixagua Wolframio-karbuozko plakatzuekin, eta haundixagua oindiok zeramikazkuekin.*

galtzairutu 1 acerar; obtener acero.

• Burdiñurtuan finketaz galtzairua lortzia.
• *Burdiña galtzairutzia, Bessemer esaten jakon laban* (TE).

galtzairutu 2 cementar. • Karbonodun

produkto batian piezak berotzia, karbonua, difusiñoz, metalian sartu eta gero tenplauta piezon gaiñazala gogortu dein. Erab. ELH: *zementatu*. Sin. *zementau*.

• *Armerixan, pieza askok galtzairutu biharra izaten dau. / Galtzairutzia, piezak hazur-hautsetan, beruan, laban eukitta, denbora aldi baten* (TE).

garau material para cubrir defectos. • Galda-burdiñazko piezen haixe-zuluak eta akatsak betetzeko erabiltzen dan gaixa.

• *Haixe-zulua jaukak eta sartixok garau bat* (RL).

garauak sartu tapar poros y grietas.

• *Benanzio txikixak, garauak sartzen eitten eban "Trokola"nian* (TE).

Bizikleta burpillak GAC lantegixan.

garau-sartzaille desporador. • Haixe-zuluak eta akatsak betetzeko zeregiña daukan bihargiña.

gauzadaben pieza buena, útil. • Gauza dan piezia, balio dabena. Baitta pertsonia be. Sin. *gauzadan*. Ant. *erreus*, *gauzaezdaben*, *gauzaezdako*, *gauzaeztan*.
• *Gauzadabena da erreusetara bota dozun piezia* (TE).

gauzadan pieza sin defectos. pieza buena.
• Akats bariko piezia, balio dabena. Sin. *gauzadaben*. Ant. *erreus*, *gauzaezdaben*, *gauzaezdako*, *gauzaeztan*.

gauzaezdaben pieza defectuosa, inútil, inservible. • Gauza ez dan piezia, balio ez dabena. Gauzeekin ez ezik, pertsonekin be erabili leike. Sin. *erreus*, *gauzaezdako*, *gauzaeztan*. Ant. *gauzadan*, *gauzadaben*.
• *Gauzaezdaben piezak hobe txatarretara botatzia. / Gauzaezdaben gizon baten billa zan arriskura bialtzeko* (TE).

gauzaezdako pieza defectuosa, inútil. • Sin. *erreus*, *gauzaezdaben*, *gauzaeztan*. Ant. *gauzadan*, *gauzadaben*.
• *Gauzaezdako piezekiñ zer galdurik ez dagok eta mutikuari hobe juagu eurekin juan ofiziua erakusten* (JSM).

gauzaeztan pieza defectuosa, inútil. • Sin. *erreus*, *gauzaezdaben*, *gauzaezdako*. Ant. *gauzadan*, *gauzadaben*.
• *Gauzaeztan pieza askotxo bota jittuk makiñiak azken aldixan*.

gei materia, sustancia. • Sin. *materixal*.

giltz llave, herramienta. • Torlojuak edo azkoiñak (tuerkak) askatzeko erremintia.
• *Giltza ona bada, soltatzan dittu gogorren dagozen torlojuak be* (JSM).

gori candente, calentado al rojo.
• Temperatura altuan eragiñez, argi gorrixa bialtzen daben materixalaz esaten da.
• *Burdiña gorixa hartzen eban eskuan*,

Ferran mailluarixak (TE). *Ipiñi dozu ala sutan berotzeko? Bai, goritzen dihardut* (JSM).

gori-gori al rojo vivo.

• *Piezia su gori-gorixan ez denpora larregixan euki, karbonua ez deixan galdu; Piezia suberatzeko, lehelengo gori-gori egin bihar da* (JSM).

gorittu calentat al rojo.

• *Trokela gorittuta badagok, sartu azkar olixotara* (JSM). *Egur-ikatzakin baiño errezago piezak gorittutzia harrikatzagaz* (TE).

gubil-zabal cincel, corta-fríos. • Maillukiaz edo mailluaz joka, metala eta harría lantzeko esku-erremintia. Gubil aho-zabala. Ald. *gurizabal*. Sin. *zulakaitz*.
• *Ofiziora jatxitzen ziran mutillen lehenengo zeregiña, gubil-zabalakin bizarrak kendu forjauari* (TE). *Ondo tenplau eta ondo zorrozutako gurizabalak txapa sendo askuak ebaten dittuala* (JSM). *Batzuetan epaikixa baiño hobia izaten dok gurizabala* (RL).

hagin diente de una maquina. • Sin. *hortz*.

haixe-zulo poro. • Galdaketaz egindako piezetan, solidotzian arrapauta geratu diran gas-burbuillak lagatako zuluak. Ald. *haixe-zulo*.
• *Haixe-zulua dauka pieza honek eta erreusetara botaizu* (TE). *Azkeneko labakadan egindako piezak haixe-zulua besterik ez jakek* (JSM).

hari rosca. • Torlojuan gorputzan bueltan edo zulo barruan egitten diran helize moduko urtenietako bakotxa. Ald. *harixak*.
• *Ondo ajustau barik dagon harixa laster ixoko da. / Batian hari inglesa eta bestia metrikuakin beti nahastian ibilli barik, noiz heldu bihar ete gara batasunera* (JSM). *Torlojuak bihurrixan daukan kanalari edo kanaleri esaten jako harixak* (TE).

harira exactamente. • Zeozer zihatx-zihatx egittia.

• *Harira pixau biharra dauka urriak* (TE).

harixa emon roscar. • Torlojuan edo zuluhan harixa egittia. Ald. *harixak emon* (TE).

• *Harixak emon lehenengo torniuan ardatzari, eta gero honegaz terrajiari, ar-emiak eukitzeko* (TE). *Harixa emoteko makiña barrixonik eskerrak eitten dittugu hainbeste torlojo* (SB).

harixa hartu agarrar la rosca. • Torlojuak emian hasierako hari batian edo bittan zuzen ahokatzia.

harixa ixo dañar, estropear la rosca. • Harixa hondatu. Ik. *ixo*.

harixan lotu atar a la rosca.

• *Harixetan lotutakua gogorragua ultziegatz josittakua baiño*. (TE)

harpiko cincel de cantero.

• *Santugiñak asko erabiltzen dabe harpikua* (JSM).

harri muela de esmeril. • Ale urratzaille gogorrez eta aglomeratzaillez osatutako erremintia. Aho edo sorbatz askotariko erremintia dala esan leike.

• *Harriko biharrak neketsuak, zikiñak eta osasunerako txarrak dira. Horretxegaittik ahal daben guztiak zirkiñ egitten detse bihar horri. / Harriko biharra txarra da beti. Gaiñera bat argi ez badabill esmerilla sartzen jako begixan* (JSM).

harrikatx carbón mineral, utilizado en las fábricas.

• *Harrikatza ugaritzen ez badok larri biharko juagu. Edurtzekin Asturiastik trenak etorri ezinda ei daguaz eta barkuak ibiltzeko, itsasua ez ei dagok barriketakua. Horregaittik, aspaldi dala ez dok gramo bat harrikatx be sartu, eta ez jakixat zerekiñ ixotu biharko dittugun labok* (JSM).

hauspo fuelle.

hiruhankako trípode, trébede • Hiru hankako euskarri, mahai edo antzerako tresnia.

hirutxur angulo triedro interno; rincón.

• *Angelu triedruan barrualdia. Hiru planoz osatutako barruruzko anguluan erpin ingurua. Baztarra. Ant. kantoi.*
• *Txatarrak pillatixak hantxe hirutxurrian. / Pieza batzueri limiakiñ hirutxurra ondo hartzia kostosua dok. / Gure taillarreko hirutxur zuluok beti txatarrez eta zikiñez beteta dauaz* (JSM).

hortz 1 diente de una maquina. • Sin. *hagin*.

hortz 2 cuchilla. • Tornuko ebaketa-erremintia.

• *Hortza zorrozten ikasi orduko, hamaika pioik pentsatzen dau gitxienez tornerua edo dala* (JSM).

hortz-etxe portacuchillas. • Tornuan hortza lotuta eukitzen daben tresnia.

• *Hárek be xemeiko barik hasi ziran hortz-etxegiñan euren taillartxuakin eta oiñ otxinduta dagoz* (JSM).

illundu pavonar. • Galtzairuzko piezen gaiñazala ugartu ez dein, oxido-kapa mehe urdin illunez tapatzia. Sin. *urdiñ-illundu*. Ik. *txarolau, txarola emon, fabonau* (3.2.2. atala).

indar energía eléctrica. • Ald. *argi-indar*.

• *Indarreko kableren bat edo eten dala eta herri guztia geldittu da indar barik. / Gaur taillarretan egonaldixak izan dittue indarran faltaz* (JSM). / *Hori antxiñako ipuiña da, baiña basarri baten ipiñi zebenian argi-indarra, hori entzun da: basarri baten eiñ ei juen, ba, bonbillia, argixori... Izaten zuan bonbillia ipintzeko holakotxe filamento bat; holakotxe txurten bat eukitzen juan... Ta basarri baten ipiñi ei juen ba hori ta "Enee...!" danak pozik! Zaharrenak, hango zaharrenak esan ei*

juan, ezetz, atraso haundi bat zala.
 “Zegaittik baiña?” ta “Piparik be ezin ixotu
 oin!” (BA).

indarretxe central eléctrica.

iragotu revenir. • Tenplian hurrengo
 eragiketia. Materixalak hartu daben
 gogortasuna neutralizatzeko zenbaitt
 kasutan, edo haunditzeko be bai.
 • *Tenplautako erreminttiak iragotzia bihar
 izaten dau ez deiñ hausi. / Iragotuzia
 eitten ez bada, temple biziexigagaz
 gelditzen da erreminttia (TE). Iraotixak
 hónek pieza bixok, bata kolore horixkaria
 hartu arte eta bestia lasto-koloria dabela
 laga. Gero, ha beste irugarrena “rapidua”
 dok eta gibel-koloria emon bihar jakok
 ondo iraotzeko (JSM). Ez zorrotzu gurilla
 ondo iraotu arte (RL).*

iraz-burdiña hierro colado. • Burdiña eta
 karbonoz (% 2,1-etik gora) eraturako
 aleaziñua, zuzenian egoera likidotik
 moldiatzen dana.

irundu laminar.

• *Txapa hau beste pittin bat iruntzeko
 premiñan dagok (RL).*

ixo dañar, deshacer la rosca. • Torlojuan edo
 tuerkian harixa desegittia, erretzia. Ik.
harixa ixo.

• *Hainbeste lotu eta soltau bahabil laster
 ixoko dok harixa (JSM). Torlojo honek
 harixa ixota jaukak (RL).*

ixotu encender. • Sua edo argixa piztu.

jira egin jirar • Sin. *bira egin.*

jo-ta-pasa trabajo de batalla. • Kontu edo
 ardura gitxikin egindako biharra.
 • *Honek bihar merkiok jo-ta-pasa egin
 bihar dittuk (JSM).*

jungura yunque. • Galtzairuzko blokia,
 metalak bertan mailluakin juaz lantzeko,
 forjan eta errementerixan erabiltzen dana.
 Ald. *junguda, jungude, jungure.*

1914ko industria erakusketia. Isasi kalia.

• *Edozein taillarretan ez deittiala faltau
 sutegixa eta junguria; edozertarako hain
 biharrekuak diranak (JSM). Batzuetan
 maillu eta beste batzuetan jungura ein
 bihar izaten da munduan (TE). Lehenengo,
 burdiña ondo gorritu, eta gero, jungurara
 (RL).*

kaka fastidioso. • Gogaikarrixa, aspergarrixa,
 amorrogarrixa.

• *Zeregin kakia, pitxoikuan kaxan,
 atakadore zuluia eittia (TE).*

kako gancho. • Pieza okertu eta askotan
 punta zorrotzekua, gehixenetan
 metalezkua, zerbaitt txingilizka ipintzeko,
 zerbaitti eusteko edo heltzeko.

kantoi cantón, esquina, ángulo triedro
 externo. • Ant. *hirutxur.*

• *Hori makiñiori karriatzen kontuz ez
 bazabizie kantoi guztiak urratuko detsazuez
 (JSM).*

kantoi-ertz arista del cantón o ángulo.

- *Gure trokelistiak be, biharrak ez dittu aspaldi honetan ondo akabatzen, kantoi-ertzak be jo-ta-pasa eginda dakarrez-eta* (JSM).

karabil terraja de roscar. • Kanpoko harixa

emoteko ebaketa-erraminttia. It.

RL. Ik. *terraja*.

- *Karabilla pasau biharra jaukak torlojo honek* (RL).

karraska lima. •

Metala edo zura bardintzeko edo leuntzeko galtzairu tenplauzko barra koskaduna. Ald. *karraka*. Sin. *lima*.

- *Alikia jaukek karraka guztiak* (RL).

karraska latz

escofina o raspa. •

Lima latza, zakarra.

Arbastuan (desbastian) erabiltzen da. Sin. *lima latz*.

karraska-hauts

limaduras. •

Metal bat karrakatxian edo

limatzian sortzen dan partikula-multzua edo hautsa. Ald. *karraskin*. Sin. *lima-hauts*.

karraskatu limar. • Karrakiakin pieza baten

gaiñazala indarrez igurtzi, piezia gastau, bardindu edo leuntzeko. Sin. *limau*.

kategin cadenero. • Kategintzako bihargiña.

- *Autubatzailiak diñuenez, Otxandixoko kategoriñak bihar barik azaltzen dirala eta, Eibarrera ei datoz bihar billa* (JSM).

kategintza fabricación de cadenas. • Katiak egitten dittuan industria eta ofiziuua.

kerten mango. •

Ald. *kirten*.

- *Egurrezko kirtena izaten dok onena mallukiandako* (RL). *Gorosti billa noia mailluka kertena eitteko* (TE).

kiribillau

enroscar(se),

enrollar(se). • Gauza luze bat bere ardatzan inguruan buelta bat edo gehixago formatzen dittuala egon edo jarri. Ald. *kiribildu*.

- *Sokagiñan zeregiña harixak kiribillatzia. Hiru, lau, sei eta zortzi hari kiribillauta eitten da sokia* (TE). *Hortzak txiribirixa kiribilduta ataratzia politta dok, baiña batzuetan hobe dok txiribiri etena*.

koipeztu engrasar. •

Zeozer koipez hornitzia, esate baterako makiña bat.

Preziuak zerutik, jornalak moztutzen, miña ipurzuluan, lapurrak gu zaintzen, jendia biziko zala alkarri ostutzen.

Zuek ziñan orduan truk' biarra kentzen, ogixak pixaturik esniak neurtutzen; lan orduak moztu eta jornalak jasotzen.

Lanerako bost egun jai biren bittarte, zortzi orduan irabazi bizitzeko beste; ta urtian jai ta jornala zortzi egun aparte.

Alperrik txinbistak eta trunboi otsa; alperrik oiñ edurrak t' alperrik izotza, geuk deigun erabilli berotan biotza!

Ibiltarixanak, 136. orr. Toribio Etxebarria

Ik. *olixontzi*.

- *Ondo koipeztu bako makiñak, takian-potian negarra* (JSM). *Ondo koipeztuta lagatzen danian burdiña, nekez ugartzen dok* (RL).

kolokaziño montaje de fabricación.

- Fabrikaziño mekanikuan piezia lotzeko eta erremintia gixatzeko bihar izaten dan aparatu lagungarria.
- *Kolokaziñuak pieza eta operaziño bakotxandako apropos asmau eta egindakuak izaten dira jeneralian (SB).*

konpas compás.

- *Konpasa izan leike puntaduna, lodiera-konpasa, barruetakua...*

koskor bulto, saliente. • Pieza baten gaiñazalian suertatzen diran urtenunak. Ald. *koxkor*:

- *Batzuetan sopletia kiñ ebaten dira plakak eta ertzak koxkortsuak gelditzen jakuez (JSM).*

kunbo embalse, presa. • Indarra sortzeko, ureztatzeko edo herrixa uraz hornitzeko presa baten bittartez egindako ur-batzia. Ik. *kunbo* (3.2.1. atala).

- *Elorriako kunboko albatak astero zabaltzen dittue, kunbua hustu eta*

garbitzeko. Gu mutikuak giñanian kunbo-estura juaten giñan igarixan ikastera, gero, behin ikasitta gero, kunbo-zabalian igari egitteko (JSM).

kurrikak tenazas. • Metalezko tresnia, erdialdian biratzen dabene pieza bi ditтуana, mutur batian heldulekua eta bestian burdiñeri oratzeko formia daukana. Sin. *tenazak, suhatzak*.

langai herramienta. • Sin. *erremintta*.

lantegi fábrica, tailler. • Erab. Eibarren normalian *taillar* esaten da. Sin. *taillar*:

latz aspero. • Zimurrez, pikorrez, urtenunez betia dagualako ikumenari zakarra egitten jakon gaiñazala.

- *Iño! latza dagok hau. Pasaixok liz-papela. Materixal hau oso latza dagok eta (JSM).*

latzune parte áspera de una cosa. • Ald. *latzuna*.

lautu aplanar. • Lau bihurtu, gorabeherak kendu, bardindu.

Alfako bihargiñak San Andres pasialekuan 1950 inguruan.

letoi latón. • Kobriaz eta zinkaz osatutako aleaziñua. Sin. *burdiñori*.

• *Letoia da, burdingorrixa eta zinka nahaste* (TE).

leundu afinar, alisar, suavizar, pulir. • Piezen gaiñazala zimurrik eta laztasunik barik laga. Ald. *legundu*. Sin. *akabau*.

• *Leuntasun gitxi jakek honek piezok. Ez dauaz horrek hain gaixki; hik hutsagaittik illetia joten dok* (JSM). *Orixuagaz legundu biharra dauka giltz horrek* (TE). *Beste itxura bat hartzen jok (pieziak) legundu eta gero* (RL).

leungarri grasa industrial, suavizador. • Pieza biren arteko marruskadura edo rozamientua leguntzeko gaixa, koipia gehixenetan. Ald. *legungarri*.

• *Legungarri apur bat ein biharko detsazu burdixari, hainbeste orrua ez deixan egiñ* (TE).

leuntzaille 1 alisador.; pulidor. • Piezak leguntzeko eginbiharra daukan bihargiña.

Ald. *leguntzaille*. Sin. *akabatzaillie*; *dultzitzaillie* (3.2.2. atala).

• *Armerixan, leguntzaillieri esaten jakue, akabatzaillia edo dultzitzaillia* (TE).

leuntzaille 2 engrasador. • Mekanismuak koipeztatzeko zeregiña dabena. Ik. *koipeztu*.

lima lima. • Metala edo zura bardintzeko edo leuntzeko galtzairu tenplauzko barra koskaduna. Sin. *karraska*.

lima latz lima áspera. • Koskadura zakarreko limia. Sin. *karraska latz*.

• *Lima latzakin gogor jan biharra dauka forjau horrek* (TE).

lima leun lima fina. • Koskadura fiñeko limia. Ald. *lima legun*.

lima-espiga espiga de la lima • Kertena ezartzen jakon limian muturra.

• *Kertenetik atara eta lima-espigiakin*

*jarraittu zetsan hiltzeko asmu*an (TE).

lima-hauts limaduras. • Metal bat limatzian sortzen dan partikula-multzua edo hautsa. Sin. *karraska-hauts*.

• *Dibujokuen lima-hautsa gorde eitten zan, iman bategaz burdiña-hautsa jaso eta urre zidarrak garbi ataratzeko* (TE).

Puntarengo limarixa izan nahi badok heu tapatzeko aiña hauts atara biharko dok limiak. / Limia dok gauza bat, egiñak bakarrik erakusten dabena (JSM).

lima-kerten mango de la lima.

limako maestro de lima.

• *Armerixan limako maisuari, limakua esaten jakon*.

liman jardun trabajar limando, como limador.

• *Zure semiak liman ala makiñetan dihardu?* (TE).

lima-pikari picador de limas. • Limak pikatzeko lanbidia. Sin. *lima-pikatzaillie*.

lima-pikatzaillie picador de limas. • Limak pikatzeko lanbidia. Sin. *lima-pikari*.

• *Lima-pikatzaillie asko ziran sasoi batian Txirixo-kalian* (TE).

limari limador, ajustador. • Liman diharduan bihargiña; armerixan, baskulagiña. Ik. *baskulagiñ* (3.2.2. atala).

• *Beste anai bat limari onenatarikua zan* (TE).

limau limar. • Limiak pieza baten gaiñazala indarrez igurtzi, piezia gastau, bardindu edo leuntzeko. Sin. *karraskatu*.

lizpapel papel de lija • Gaiñazalak leuntzeko erabiltzen dan paper-antzekua, alde batetik haria eta bestetik hauts urratzailleren bat likiaz pegauta dabena. Ald. *lexapepel*, *respapel*.

• *Baiña hori dok xaxaria hori! oindiok hori pieziori lizpapelakin ez dok leundu barren* (JSM). *Azkenengo ikutua lexapapelakin*

(RL). *Dultzitzailliak, respapelakin azkenengo eskua kañoieri* (TE).

lodiera grosor. • Sin. *lodi-mehe*.

lodi-mehe espesor. • Sin. *lodiera*.

• *Honen besteko lodi-meheia emon bihar detsazu txapiari* (TE).

loka 1 holgura, desajuste, suelto. • Pieza arra eta emia ondo ajustauta ez daguanian, pieza bixon artian daguan lasaieria. Ondo finkau barik jarri edo egon. Ik. *nasai*.

• *Mahai honek lokia dauka hamentxe* (TE). *Ardatzan eta kojinetian artian lokia dagok-eta, zelan ibilliko dok ba makiña ondo!* (EA).

loka 2 punto muerto. • Mekanismo batian, eragingaillu batek, bueltaka badabil be, eragin biharreko piezeri eragitten ez detsen egoeria.

lokan ipiñi poner en punto muerto. • Makiña edo mekanismo bat loka egoeran ipiñi edo jarri. Ald. *lokan laga, lokan jarri*. Sin. *lokara jarri*.

• *Baiña, makiña garbitzen lokan ipiñi barik habil barren; Makiña garbitzen hasterakuan, lehelengo lokan ipiñi bihar dok, miñen bat hartu ez deixan. Ikasik ni bizi naizen artian* (JSM). / *Poleia jarrizu lokara* (TE)

lokatuta desajustado/a.

• *Lokatuta dagok baskulia* (RL).

lotu montar, armar • Lehen armerixan bakarrik erabiltzen zan hau berbiau, baiña oin mekanikako beste biharretara be zabaldu da.

• *Sasoi bateko makiñak lotzia ez zuan beste munduko gauzia, baiña oiñ azaltzen diran makiña barrixak lotzeko bertara jarritta daguan teknikua bihar* (JSM).

maillatu 1 ad. abollar. • Zerbaitti, kolpeka, sakonunia edo antzerakua egin. Sin.

maspildu, zapaldu.

maillatu 2 iz. abolladura. • Sin. *apaluna, maillatuna, mazpil, zapaldu 2, zapaluna*. • *Zidarrezko pitxar honek maillatua dauka ertz baten* (TE). *Hau ez dagok ondo, maillatua jaukak* (RL).

maillatuna abolladura, magullamiento.

• Maillatzian ondorixua, sakonunia edo apalunia. Sin. *apaluna, maillatu, maspil, orban, soja, zapaldu 2, zapaluna*.

maillu mazo. • Mailluka haundixa. Forjan talka egitten daben pieza astuna.

Errementarixen mailluka haundixa.

• *Tiriki-tiki-tauki / mailluan hotsa / bixar ezkonduko da / gure neska motza* (TE). *Jo mailluakin gogor, apurtu arte* (RL).

mailluka martillo.

makiña máquina. • Erab. “*Iraultza industrialala gertau zanetik etorri jakun berba hau euskerara*” (TE).

makiña-erremintta máquina-herramienta.

• Mogimendu eta indar egokiz dabillen erreminttian bidez, materixalari pieziak bihar daben formia emoten detsana.

• *Elgoibartarrak lakorik makiña-erreminttagiñan, ez dok topauko* (SB).

makiñetako obrero de las máquinas.

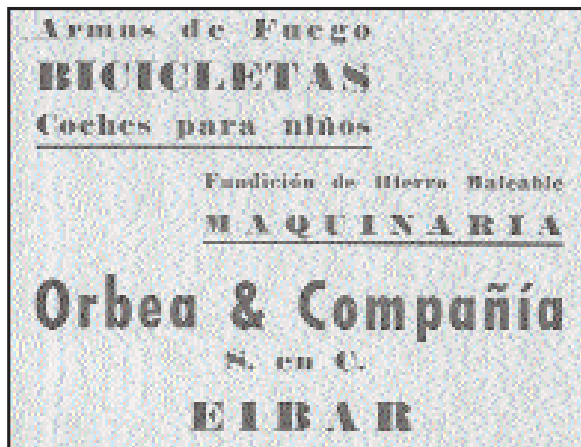
• *Haren anaia makiñetakua zan Urkusuan* (TE). *Makiñatxo bat andrakume zan makiñetakua gerra-aurrian be*.

maku llantas de la rueda. • Burpill edo errubera baten buelta guztian alkarrri lotuta ezartzen diran burdiñazko piezak.

• *Burpil batendako gauzarik biharrezkuenak dira: mastarra edo burpil-begixa, erradixuak eta makuak*.

maratilla destornillador. • Torlojuak eta gabillak (tirafonduak) estutzeko nahiz askatzeko esku-erreminttia. Esak. “*Aterik aiña maratilla (eta bat sobra) euki*” edozertarako erantzuna daukanari esaten

1935eko iragarkixa; San Juan jaixetako programia.

jako.

- *Ekarrirazu maratillia torlojo hau askatzeko (TE). Horrek gizonorrek eskuturrian indar haundixa dau eta torlojuak gogor lotzen ditte maratilliakin (JSM). Torlojuak ondo lotzeko maratilla egokixa bihar izaten dok (RL).*

maspil abolladura, magullamiento.

- Maillatua, akatsa. Sin. *apaluna, maillatu, maillatuna, soja, orban, zapaluna, zapaldu.*

maspildu aplastar, estrujar, aprensar.

- Zerbaite beste zerbaiteen kontra estutu edo sakatu, indarra eginda edo kolpeka. Sin. *maillatu, zapaldu.* Bes. *maspil-maspil* egin.
- *Ardatz-nagusixari takatekorik emon barik, bestela harixori maspilduko jakok. / Pieza delikau askori berunakin oratu bihar izaten jakok maspildu ez deiñ (JSM). Maillukiakin huts einda hatza maspildu eban (TE). / Han hirutxurrian lekua egitteko, bertan dan txatarrak maspil-maspil egixak, ze, harro-harro eginda daguaz leku asko hartzen dabela (JSM).*

materixal material. • Sin. *gei.*

matxino prensa de forja; martillo pilón.

- *Matxinuan jotako piezeri esaten jakue forjaua (TE). Eibarren eta Plaentxian matxino zaratia ugari. / Gure gazte*

denboran esaten zan Txomoneko forjian matxino-hotsagaittik: “daunba! eta erriala”, kolpe bakotxian erriala irabazten ebala aitzen emonez (JSM).

meatza mina. • It. TE.

- *Jaungoikuak kontua, Bizkaiko meatzak zenbat burdiña emon daben erromatarren denboratik hona (TE).*

molde molde. • Metalurgixan zein plastiko-industrian lortu nahi dan piezian formako hutsunia daben zera, moldiaketan bidez piezia ataratzeko.

moldiatzaille moldeador. • Fundiziñuan moldiatzen biharra egitten dabena.

moldiau moldear. • Moldia prestau.

motz desafilado. • Ant. *zorrotz.*

- *Motz-motz egindako barautsakin habill hor zulatu nahixan? Denporia galtzia nahi ez badok zorrotzik barautsori (JSM).*

moztu desafilar. • Zorroztasuna galdu.

- *Autsaz barauts gehixago! materixal gogorretarikua dok zulatzen habilleni eta moztu ahala barauts-etxetikan aldatzeko (JSM). Labaiñia moztu da denboria baiño lehen, ez dalako galtzairu ona (TE).*

nasai con holgura. • Ik. *loka.*

neurkatx inmedible. • Neurtu ezin dana edo neurtzeko gatxa dana.

- *Hau pieziau, bere forma raruegaittik neukatxa dok (JSM).*

neurri medida, tamaño.

- *Horri pieziorra ondo hartu ete detsaaz neurrixak? Ze, hi tartakin txamarra haiz eta ez nok fixatzen hirekin (JSM).*

neurtu medir.

- *Zihatx neurtu heike ardatza harixak emoten hasi baiño lehen (JSM).*

neurtzaille medidor. • Neurtzen diharduan bihargiña.

- *Perdoi gitxiko gauzentzat, kalibria baiño*

mikrometrúa neurtzaille hobia dok;
neurrixa ziurrago hartu leikialako (JSM).

obo argolla. • Sin. *estun, uztai*.

olixontzi aceitera. • Ik. *koipeztu*.

• *Hartik olixontzixa eta makiñak*
koipeztixak (JSM).

orban mancha, marca, rayadura, mella.

• Akabautako edo barnizautako piezetan,
kontuz erabiltzen ez badira, gertau leikian
zikinunia, arraixia, kolpia edo akatsa. Ik.
erreus, maillatu 2, maspil, soja.

orbandu manchar, mellar, hollar, abollar.

• Hondatu, zikindu, akastu. Ik. *maillatu*.
• *Konturik ez eukitziana horretara*
orbantzia gauzia (TE). Akabautako piezok
kontuz erabillixaz orbandu barik, alperreko
zeregiñik batu ez deigun (JSM). Pieza hau
orbanduta dagok (RL).

orratz aguja. • Bes. *erloju-orratza,*
iparrorratza, etab.

otxau escariador. • Aldez aurretik egindako
zuluak neurriak akabatzeke erabiltzen dan
ebaketa-erreminttia. Ald. *otxabu*.

• *Zulua neurri-neurrixan geldittuko bada,*
otxaia pasau bihar. / Otxabu onakin
zentesimara lagatzen dira zuluak (JSM). /
Garbi geldittu dok zulua otxaia pasau eta
gero (RL).

palanka eje de transmisión, barra.

perdoi tolerancia. • Piezian mekanizaziñuan
neurri estandararekingo onartzen dan aldia.

• *Horri trankil jan heikixoz beste pare bat*
milimetro gehixago, hainbeste perdoi
bajaukak-eta (JSM).

polea polea. • Burpil kanalduna, ugalan,
sokian edo kablian bittartez indarra
transmititzen dabena.

salda metal fundido. • Ik. *burdiña-salda*.

• *Burdiñaia urtu ta gero, saldia botatzen da*
moldietan (TE). Aspaldi ez dala,
Bergarako labetan, saldia jausitta bihargiñ

bat harrapau eta urtu egiñ ei eban (JSM).

sarda cepillo de limpieza. • Alanbrez edo
bestelako materixalez egindako tresnia,
zeozer garbitzeko erabiltzen dana, esate
baterako, limak.

• *Sardiakin garbittu bat emoixok limiari; ez*
dok ikusten irrist egitten dabena, ala?
(JSM). Sardiakiñ igurtzi biharra dauka
horrek, hogeit urteko ugarrak kentzeko
(TE). Limiari karraskiñak kentzeko sardia
onena (RL).

serrailagin cerrajero. • Serrailak egitteko
lanbidia dabena.

• *Baziran gure artian zerrailagiñak, baiña*
Mondragonen herri guztia (TE).

serrailagintza cerrajería.

soja defecto o grieta del metal. • Metalak
euki leikian akatsetako bat, zartaria. Ik.
erreus, maillatu, maspil, orban, zapaluna.

• *Sojia dauka tanbor-gei horrek. / Hotzian*
maillukatziak ekartzen dau sojia (TE).
Honek etxok balio, sojia jaukak (RL).

sor agarrotado, torpe. • Zurruna, gogorra.

• *Oso sorra dagok baskulia, olixua egin*
bihar jakok (RL).

sortu agarrotarse; entorpecerse. • Zurrundu,
gogortu.

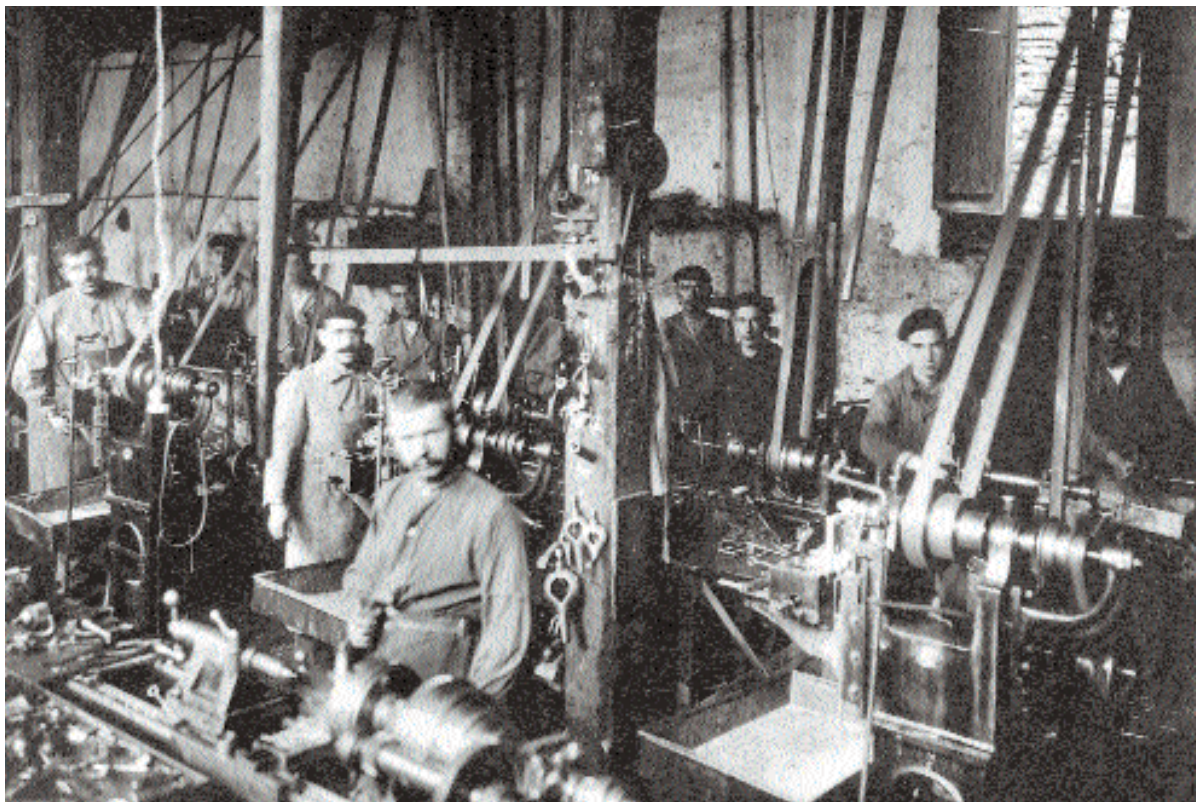
• *Estututziakiñ erroberia sortu dozu (TE).*

suberatu recocer. • Berotu ondoren oso astiro
hoztuz egitten dan tratamendua,
materixalari galdu dittuan propiedadiak
itxultzeko.

• *Hau galtzairuau, biharra egingo badau,*
gogorregixa dagok eta eruaik Txomonera
laban subiratu deixen (JSM). Suberatzera
noia gubil-zabal hau, tiratu biharra dauka-
eta (TE).

sugei combustible.

suhatzak tenacillas para piezas calientes, para
el fuego. • Kurriken moduko burdiñazko
tresnia, pieza bero, illinti, txingar, etab.

Bonifacio Echeverria, STAR, 1910 inguruan.

oratzeko erabiltzen dana. Sin. *kurrikak, tenazak.*

- *Gurizabalak tenplau bihar badira, suhatzak erabiltzia onena (RL).*

sutegi fragua. • Eskuz forjatzeko edo tenplatzeko erabiltzen dan laba txiki eta zabala; burdiña lantzen daneko lekua bera. Ald. *sutei, sutai.* Ik. *sutegi* (3.2.1. atala).
 • *Eibarren gaur be bihar asko egitten da suteixan: tenplau, iraoitu, zementau, suberatu, forjau, eta abar (JSM). / Txondorra eitten eben... haundixa baiña txondorra! Igual eitten zittuen ehun zaku edo... “¡Vete a saber!” Ta gero ba ha erretzen zanian, kentzen eben ta zatixak ein, zakuak bete ta gero saltzen zeben, ba, taillarretan! Suteirako, ez dakizu? Suteirako ikatza, ba, gauzak berotzeko ta erremintak eitteko ta ba... Hartu idixekin burdikadia ta kalerik kale saltzen! Ta ofizinetara juan ta “Zu, ikatza dakat” ta “Ekarrizuz zaku bi!” Ta horretxek. Saldu!*

(JE).

taillar tailler. • Eibarren industriari edo fabrikiari *taillarra* esaten detsagu, eta industri-gizon edo industrialari *taillarduna*. Ik. *taillardun* (3.2.5. atala).

- *Lehen Eibarren, hamabixak jotzen zittuanian, kale guztiak jentez betetzen zittuan. Bihargiñak urtetzen zebenak biharretik. Untzagan bajean, jo-ta Alfa guztiak urtetzen juan han. Oin nik ez juat ikusten hainbeste jente! Alfak be, 2000 bihargin euki biharrian 400 jakaz, Orbea ta Beistegui juan zittuan, Aurrera ta fundiziñuak be bai, Lambretta be bai... Zer gelditzen dok ba Eibarren? Eibarko peora guztietan bihargin bi edo hiru-lau lagun euren taillartxuakin. Oin hori be desaparezidu ein dok! (JL).*

taju cortante fijo en el yunque. • Junguran fijo jartzen dan ebaketa-tresnia, burdiña mailluakin jota bertan ebateko.

• *Hoztu baiño lehen, ipiñi tajuan, eta mailluagaz jo eta ebagi deigun* (TE).

tanbor bombo de pulimento y/o limpieza.

• Ontzi zilindriko itxixa, piezak leuntzeko edo garbitzeko, piezekin eta beste materixal batzuekin batera bueltaka erabiltzen dana.

• *Tanborrian bueltaka dabizen piezak garbittuko dittuk, baiña bai tanbor inguruak zikindu be* (JSM).

tenazak tenazas. • Errementarixen burdiñazko tresnia, pieza berueri oratzeko. Sin. *kurrikak, suhatzak*.

tenplau templar. • Aleaziño bat tenperatura altu bateraiño berotu eta gero hoztia, materixalak gogortasuna eta erresistentzia hartu deixan. Sin. *arua emon*.

• *Akabatzailliagandik tenplera, tenplau barik ba, piezak burdiñan gelditzen dira galtzairutu biharrian* (TE).

tenple 1 taller de tratamiento térmico.

• *Juan hari tenplera salto batian eta honek erreminttok tenplau deixezela segiduan* (EA).

tenple 2 temple, característica del tratamiento térmico. • Tenplau ondoren galtzairuak hartzen daben gogortasun eta erresistentzia ezaugarria. Sin. *aro*.

• *Erremintta horrek tenple biziegixa dauka; horretxegaittik apurtzen jatzu* (EA).

terraja terraja de roscar. • Kanpoko harixa emoteko ebaketa erreminttia. Klase bittakuak dira: kontrara jiratuz etarutzen diranak eta zabalduz libratzen diranak. Ik. *karabil*.

terraja-etxe volvedor; porta-terraja.

• Terrajari bira-eraitteko erreminttia. Ik. *bolbedor*.

tiratu estirar, calibrar. • Materixala, zulo batetik pasau eragiñez, luzetu, mehetu edo neurrixan jarri. Hotzian zein beruan egin

leike.

• *Burdiñia tiratzen dabe nahi daben neurrira. / Burdiñia tiratzia Elgoibarko San Pedron.*(TE)

tolostu apilar o colocar piezas ordenadamente. • Bes. *ziharretara tolostu* (transversalmente); *zutiñik tolostu* (en vertical).

• *Hor dabik granujia piezak tolosten* (RL). *Horrek barrok zutiñik tolosten badittuk leku gitxiago hartuko juek* (JSM). *Piezak kontuz tolostu bihar dira, maillaturik izan ez deixen*.

torlojo 1 tornillo. • Ald. *torleju*. Ik. *bihurriko*.

torlojo 2 husillo roscado • Zorro batian sartuta, biraketa-mogimendua mogimendu lineal bihurtzen daben ardatz hariduna. Ik. *ardatz-nagusi*.

torlojogin tornillero.

torlojogintza tornillería.

• *Eitzan, torlojogintzia, diru asko emon daben lana* (TE).

torlojua askatu desatornillar.

• *Ugartuta dagoenetik, gatxa torlojuak eskatzia orixotan beratzen euki ezik* (TE).

torlojua ixo dañar la rosca del tornillo. • Ik. *ixo*.

• *Hainbeste estutzekin, torlojua ixo dau* (TE).

torlojua lotu atornillar.

• *Torlojuak gogor lotu biharra dauke, dardariakin ez deittian eskatu* (TE).

torniatzaille tornero. • Torniuan piezak lantzen dittuan bihargiña. Ald. *dorniatzaille*. Ik. *bilgintzai*.

• *Guenenguan, dornu-ardatzak, ar eta eme, eitten zittuan Entrena zaharrak torniatzaillia zanetik. / Anai bata dorniatzaillia, bestia limarixa* (TE).

torniau tornear. • Ald. *dorniau*.

• *Dornu-zillak dorniau eta hóneri harixak*

Aurrera taillarra XX. mende hasieran.

ataratzen, eitten eban Entrena zaharrak Guenenguan (TE).

tornu torno; máquina-herramienta. • Tornu mekanikua; makiña-erremintia. Piezia bueltaka dabill eta hortza mogimendu lineala daben orga batian doia. Ald. *dornu, tornio, dornio*. Ik. *bilgin*.

• *Espaiñian eta inguruetan, fabrikante agertzen zan montadore harek, ez eban dornua limarako eta torniua zuluatarako baiño besterik eskillarape baten (TE).*

totxo tocho; lingote de hierro. • Burdiñazko lingotia; lehenengo ijeketaz desbastau ondorengua.

• *Zer ete jarabik horrek; totxua, forjatzeko, laban goritzen jharduk (JSM). Pare bat pioi bihar jittuek totxo guztiak eruateko (RL).*

tramankulu artefacto. • Tresna edo aparatu haundi eta trauskil txamarra. Ald. *tramanku (TE)*.

trepetxo herramienta. • Tresna edo lanabesa, taillarreko zein basarrikua, baiña batez be basarrikua.

• *Ganorazko taillarretan, trepetxo bakotxandako leku bat, eta trepetxo bakotxa bere lekuan (JSM).*

tresna herramienta no de corte. • Erraminttia, baiña ez ebaketakua.

tresna-zorro bolsa de herramientas.

trokel troquel, matriz. • Ebaketazko eta deformaziñozko konformaziñuetan erabiltzen dan erremintta bikotia, arra eta emia.

• *Txomoneko forjarako trokelak eitten dihardu (TE). Trokela ondo eginda badago, ezagun izaten jok gero (RL).*

trokelgin troquelista, matricero. • Trokelak egitten dittuana, lanbide hori dabena.

trosko trozo de hierro en bruto. • Burdiña zati landubakua. Ald. *troxko*.

• *Hasi hari burdiña-trosko honi zepilluan*

lau aldiak bardintzen (JSM).

tutu tubo.

• *Txorrotik ez dok taladrinarik jausten, tutua zikiñez beterik itxitta-edo euki bihar jok (JSM).*

txakur perro de arrastre. • Tornuan, puntutik punturako biharretan pieziari mogimendua transmititzeko lotzen jakon bridia. Sin. *zepo.*

• *Tornuan, puntutik-punturako biribiltze biharrak txakurrakin lotuta egin bihar izaten dira (JSM).*

txantxilloi calibre verificación; plantilla.

• Piezian neurrixa edo formia kontrolatzeko tresnia: “pasa-ez pasa txantxilloia”; armagintzan kalibria jakitzeko zilindrua.

• *Piezak ondo urtengo badabe txantxilloiakin sarri begiratu bihar. / Txantxilloiakin be zentesimara egitten da biharra (JSM). Begiratik txantxilloiakin neurri barruan daguan ala ez (RL).*

txarri-belarri embutición defectuosa.

• Enbutiziño txar baten formiari deitzen jako holan.
• *Honek rodilluok ondo dagoz baiña txarri-belarri bat edo beste urten detse. Itxuria danez, arra moztu-edo egin da (JSM).*

txatal partícula; pedazo pequeño de cualquier materia.

• *Atzo eskuan sartu jatan burdiña txatala ezin izan neban atara, eta gaur inguru guztian haragixa zihero zolduta daukat (JSM).*

txatar chatarra.

• *Gaur erdeldun asko dabil hemen errekan txatar billa, eta dirua ataratzen dabe gaiñera (JSM). Guda ondorian, txatarrak emon dau dirua. / Gauza ederrez beteta zalakuan, dana zan txatarra (TE).*

txiribiri viruta. • Ebaketa-erreminta baten

eragiñez harrotzen dan materixal-zati fin eta kixkurra. Ald. *txirbil (RL), txirilora (TE).*

• *Gure taillarrian, zapatuetan, txandaka egitten juagu zeñek atara txiribirixak. / Hori txiribixori ez dok egurrana, burdiñiana baiño (JSM). Anton arotzanetik ekarrizuz txiribiri batzuk, sua ixotu deigun (TE). Txatarretara juaan dittuk txirbil pilla guztiak (RL).*

txirrinbola llanta. • Bizikleta burpillen metalezko eraztun haundixa. Jolaserako zurezkuak zein burdiñazkuak erabiltzen ziran. Ald. *txirrinbola, txirringola.*

• *Zelako katia halako txirrinbolia. / Beistegik bizikleta-txirrinbolak egitteko makiña barrixa ekarri jok (JSM).*

Txomo nombre de un taller de forja.

• Eibarren, sasoi bateko forja-taillarrik haundiña.

ugal correa de transmisión. • Hainbat makiña eta sistematan mogimendua burpil batetik bestera transmititzeko erabiltzen dan elementua. Bes. *ugala sartu (ajustar la correa), ugalak urten.*

• *Ugala, estuegi apurtu eta nasaiegi labandu (JSM). Lehenago makiña guztiak ziran ugalakin (TE). Hor pareko makiñiori geldittu ein jakuk gaur goixian, ugalak urten detsalako.*

ugar roña; óxido.

• *Hórrek piezok baztarrian egoten ugarrez inkillau dittuk (JSM).*

ugartu oxidar(se), roñar(se). • Bes. *ugarrak jan, ugarra egin, ugar-ugar eginda egon.*

• *Hire eskuetako izardixak aguro ugartuko jok heuk biharra egitten duan makiña (JSM).*

ukat egin romperse, ceder, rendirse. • Hausi, apurtu, amore eman.

• *Honek arrok ukat egitten juek; erretako itxurarik ez jakek baiña nik uste juat larregi berotu dittuela tenplian (JSM).*

3.2.5. Gizartia

Hiztegiaren azkenengo saila izango den honetan, eta industria giroko lexikoa osatzeko, politikarekin, ekonomiarekin eta gizarte-mugimenduekin zerikusia duten hitzen zerrenda sartu dugu. Atal honen sarrera nagusian aipatu dugun moduan, lan etnografiko gehienetan ez da ohikoa horrelako hitzak jasotzea. Baina Eibar berezia izan da. XX. mende erdira arte, inguruko herri eta hiri gehienak baino irekiagoa zen, industrialagoa, liberal eta modernoagoa; arma-salmenta zela-eta atzerriarekin harreman handia zuen eta ideal sozialistak barru-barrutik bizi zituen herria. Egoera sozio-kultural horrek moldatu egin zuen nolabait bertako bizimodua eta, jakina, baita bertako euskarazko jarduna ere. Horren ondorioz XX. mende hasieran R.M. Azkuek, Txomin Agirrek eta beste zenbaitek eibartarren (edo beraiek zioten moduan “eibartarren”) hizkerari egindako kritika zorrotzak.

Baina, kontuak kontu eta kritikak kritika, Eibar neurri bereko beste herriak (Durango, Bergara, Donostia...) baino euskaldunagoa zen; eibartarrak harro eutsi zion berea zen euskarari, eta kanpotik ekarritako ideia eta ohitura berri horiek bezala, hitzak ere bere egin zituen; bertakotu eta euskaldundu. Maileguak asko (*hermandade, gremixo, pioitza, granuja...*), bertan sortuak beste hainbeste (*azpijorra, taillardun, biharginzale...*), baina denak ere esangura berezia hartzen zutenak XX. mende hasierako Eibar bizi haretan.

Eguneroko jardunean erabiltzen diren berbak dira; eibartarron historia, ohiturak eta bizimodua ulertzeko ezinbesteko dira. Horretara, egokia iruditu zaigu berbok hiztegi honetara ekartzea, “*Etnografiko*” izenburu horretan ondo ere ondo sartzen direlako.

alkartasun solidaridad, unión. • Alkarri laguntzeko edo alkarrekin jarduteko sortzen dan batasuna. Ik. *biharginzale, sindikato*.

• *Langillien alkartasunak ekarri dau hobeto bizi izatia* (TE).

azpijan conspiración; fraude, desfalco.

• Norbaittek ezkutuan dirua edo beste zerbait hartzia; azpijokuan jardutzia.
• *Biharginiak ez dagoz konforme-konforme eta uezabari azpijanian dihardue* (JSM).
Atzetik azpijanian jardutzen daben gizona da (TE).

azpijanian ibilli conspirar; defraudar.

azpijorra fraude, engaño, juego sucio; desfalco.

• *Baiña ha ez zuan berez behera etorri! Han azpijorria egon zuan demasa! Uezabetako batek ezkutuan dirua hartu ebala, ta*

sindikatuak be zertu juen zeozer; ta...

Danendako kalte azkenian! (EA).

behetar de ideas políticas conservadoras.

• XX. mendera arte, Eibartarrak bittan zatitzen ziran: “goitarrak”, herri erdigune ingurukuak, eta “behetarrak”, Ibarburuzetik beherakuak, Orbeatarren aldekuak. Lehenenguak liberalak ziran; bigarrenak kontsebadorak. Kontuan izan Eibar erdigunian zeguala udaletxe barrixa (1901ian jasotakua); behealdian, barriz, Erdi Aroko jauntxo haundixen jauregixak: Ibarra, Urkizu eta Untzeta inguruak. Ik. *goittar*.

bihar trabajo. • Erab. Eibarren *biharra* gehixago erabiltzen dogu *lana* baiño. Sin. *lan*.

• *Badakigu bihar batzuek beste batzuek*

baiño hobiak dirana. Baiña, munduan danok baketan bizi bihar bagara; biharra dogu bihar-biharrekua. (JSM).

bihargintza ofizio; tarea, trabajo. • Sin. lanbide. Ik. biharleku, zeregin.

• *Gizona bai pozik ibiltzen dala norberan gustoko bihargintzan (JSM).*

biharginzale obrerista, sindicalista.

• Bihargiñan aldeko zaletasuna daukana.

Ik. alkartasun, sindikato.

• *Makiña bat halako biharginzale emon izan ditte Eibarko herrixak (TE).*

bihargin 1 trabajador, obrero. • Biharra egitten dabena. Ofizio jakin batian jorنالian diharduana; batez be industriari. Biharrerako zaletasuna dabena. Sin. langille, obrero.

• *Bihargiñak jornal gehixago eskatzen jetsek uezabari. / Ez dittuzue ikusi grabadorien biharrek? ba, gauza fiñeko bihargiñik onenak eurak dittuzue (JSM).*

bihargin 2 clase obrera (en sentido colectivo); el trabajador. • Esanahi kolektibuan: bihargin-klasia, langillerixia.

• *Bihargiña, alkar-aittu zanetik, asko jaso zan bere eskubidietan (TE).*

biharleku 1 puesto de trabajo. • Biharra egitteko lekua, lantokixa.

biharleku 2 posibilidad laboral. • Biharrerako aukeria.

• *Ameriketan danendako da biharlekua (TE).*

biharleku 3 trabajo, faena. • Biharra, zeregiña, lan nekeza.

• *Zelako biharlekua jarri destan ointxe! (EA).*

biharra egin trabajar. • Sin. lan egin.

• *Jeneralian hamalau urterako danak biharrian. Ta desiatzen danak taillarrera juateko! Zergaittik eze kulturarik ez zeguan. Gurasuak be igualak ziran, eta ez zeguan kultura hori "biharra baiño*

estudixaik", noberari esateko. Eta holaxen. Juaten ziñan eta dirua gaiñera! Neri akordatzen jata, hamalau urtera sartu, ta lehelengo kinzenan fraka luziak; eta beste hiru lagunek be iguala! Ta jua tabernara dokeman, ta zigarro-paketa erosi genduan, txikitua eran, ta zigarro bat erre... "Hamen gauaz!" Ustez ein giñala gizon! (AA).

biharra emon emplear, dar trabajo.

• *Geldi ziran bihargiñeri biharra emoteko asmuari agindu zan Ixurako bidia (TE).*

biharra euki tener trabajo, tener empleo.

• *1940-1950 inguruan Alfa, Orbea ta GACia haundiñak. GACia momento batzuetan Alfa baiño gehixago izan zan. Ta bizikletenak: BH, Beistegui Hermanos, ta Bicicletas Cyl, ta... Ta eskopetia be asko eitten zan: Ugartetxea, ta Laurona, ta Aya... Eibarren biharra orduan?! Sireniak*

Alfako bihargiñak etxera bazkaitara. 1970 ingurua.

joten zebanian hamabixetan, danak batera kalera! Ha zan “la marabunta!”.

Lehelenguetan, gaiñera, buzuakin danak. Biharretik urten, pare bat txikito hartu, ta aintxixiketan bazkaiittara. Ta gero kafia ta puruakin biharrera. Ta illuntzixan barrido. Uste eze domekia zala egun guztietan! (EA).

biharrik-eza paro. • Gogoz kontra biharra egitteko aukerarik ez izatia.

• *Gerra batetik besterako bittartian, biharrik-eza ixa etenbako gaitza izan zan Eibarren (TE).*

egun-sari jornal. • Egunian egindako lanagaittiko jornala. Soldatapeko biharra etorri zanetik *jornala* da gehixen erabiltzen dan berbia. Sin. *jornal, nekesari, soldata.*

• *Egun-sarixa edo jornala da, besuak baiño beste ondasunik ez daukan gizonan bizi izateko bidia (TE).*

esku-sari sobresueldo.

ezpatadunak militares. • Militarreri esaten jakuen *ezpatadunak*.

Gerra Europea Primera Guerra Mundial.

• *Aittak kontatzen eban, Gerra European sasoian zelan armak hasi ziran esportatzen, eta urriakin pagatzen zan. Eta bihargiñak ez zebe nahi! Bai. Urriakin pagatzen fransesak eta inglesak; urriakin pagatzia nahi eta hamen nahi ez. Urrerik nahi ez; papela nahixago! (JL).*

goittar de ideas políticas liberales. • XX. mende erdikaldera arte, Eibar erdigunekua, ideaz liberal eta aurrerakoia. Ik. *behetar*.

granuja aprendiz, recadista. • Taillarretan ofiziuia ikastera sartzen ziran mutiko gaztiak, 10-12 urte ingurukuak. Hasiera baten egitten ziran biharrak, liman ikastia eta beste bihargiñeri errekauek egittia. Erab. Berba honek Eibarren ez dauka erderazko zentzu txarrik. “Mutiko”ren

BIHARGIÑAK ETA UEZABAK

Baiña, Eibarren gauza bat eguan zera: beste herrixetan, por ejemplo, Durangon-eta, dirudunak ez eben alternatzen bihargiñekin. Eibarren ez eguan hori, el Eibarren gauza bat notabilia genduan. Nere aitta zan Beistegiñian akabatzaillle, bihargiña zan. Beistegi anaiak ziran uezabak, baiña lagunak ziran. Txikiteuan, bazkarixetan, kazara... kazara be alkarrekin, peskara be alkarrekin... Nahiz eta taillarrian Cosme eta Juanito uezabak izan, kalia ez ziran uezabak. Eibarren meritua izan da, kudrillia, porejenplo, uezaba ta beran langillia kuadrilla batekuak ta ez zan egoten hori amorruri. Guk, porejenplo, dantzana, ba, eitten genduan... uezaban alabiakin iguall Ba... Pakita Txantoiakin eitten genduan dantzana sarri ta Beistegin alaba nausixakin ta... Beistegin alabia ibilliko zan, zerakin, beran aittan bihargin baten alabiakin kuadrillan... Ez zeuan Durangoko moduan zera bat, eta beste zera bat, eta hiru zera! Ez, ez, ez... Eibarren mutilla formal bazoian etxakon kalabazarik emoten. Alperrik izango zan... Bueno, desastrosua bazan ez dot esaten, baiña guk ez genduan pentsatzen juan Beistegin alabiagana dantzara ta kalabazia emon bihar euanik! Edo Pakita Txantoiakin edo... Bueno, Orbeatarrak pixkat ya diferentia zan, ezta? Baiña ez, Don Inazion alabak eta ez! Don Inazion alabak eta pixkat korrientetxuaguak zian. Oin, euren ama ta, ba, pixkat... Bazan hor Estaziñoko neska bat edo bi edo, ta horrek euren kuadrillatxua, baiña ostian ez, ostian danok giñan lagunak. Ta gure gurasuak, ba, esaten detsut, uezaba ta bihargiñak tabernara alkarregaz, alkarregaz afaldu ta alkarregaz kazara ta... Eibar beti izan da herri jatorral

Jose Etxeberria “Querido”

SOZIALISMUA

Basarritarrak beran bizimodu aparteko bat badau. Bera bakarrik bizi da: bera eta zerua eta lurra. Basarritarra. Baiña gizonak, bihargiñak, alkar ikusten ziran: bata fraka barik eta beste bat kaltzetin barik eta beste bat zapatarik barik edo txamarra barik. Danak falta zeбен; zeozer nahi zeбен gizonak ziran. Eta alkar... danak juntauta zeozer eiñ. Ezta? Hartzen dozu madal bat, hartzen dozu madal txiki bat, hartzen dozu eta ha bizkor apurtuko dozu. Baiña madal mordo bat juntatzen badittuzu eitten da forma bat ezin dozuna apurtu: danak juntauta gehixago gara bakarrik juanda baiño. Berezkua da, herri baten, jente asko juntatzen dan lekuan, sozialismua etortzia! Basarritarrak ez dau euki... gaizki bizi izan dira basarrixan mordo bat! Ez dira basarrixan danak ondo bizi... Baiña harek bakarrik ziran; bakartadia zeuken; esaten dotena, zerua, lurra eta bera, beran famelixia. Eta, *en cambio*, kalia, alkar ikusten gara: eta ez bakarrik bat eta bi, zientuak edo millaka. Aberatsak eta pobriak; batzuk dirua gastatzen mara-mara esaten dana eta beste batzuek zentimo barik. Eta horrek kontradiziñuok jente asko dagon lekuan, herri baten, agertzen dira, ez basarrixan.

Candio Eguren "Oka Txiki"

ordezkotzat erabili leike, eta taillarretan "aprendiz" esanguriakin.

• *Ni hamabi urtegaz sartu nitzuan Bittor Sarasketanian. Granujia! Lehelengo biharra granujena izaten zuan limatzen ikastia; haxe zuan lehenengo biharlekua. Eta gero, ba, kañoiak alde batetik bestera eruan, eta materixala Estaziñotik ekarri, eta...*

Holakotxiak eitten najittuan hasieran. Gero, gitxika-gitxika, ofiziuua ikasten hasi nitzuan, eta baskulagin gero! Berrogetamar urtian Sarasketanian baskulagin! (JE).

gremixo gremio. • Eibarko gizarte-terminologixan XIX. mende azkenetako berbia: lanbide bereko artisauen arteko korporaziñua.

• *Gremixua izan zan ofiziuetako Alkartasunen aurretik; eta horren ondoren Sindikatuak (TE).*

gudari soldado, combatiente; en la guerra civil, especialmente los soldados nacionalistas vascos. • Ik. *miliziano, rekete, txapelgorri.*

hermandade sociedad de socorros mutuos.

• Artisauen "Sociedad de Socorros Mutuos" dalakuari deitzen jakon *hermandadia*.
• *Hermandadia pagatzeko beste alde batera jarrizu, lehelengua da ba hori. / Iñor ez herrixan hermandadian ez zanik (TE).*

huelga huelga.

• *Eibarren lehenengo huelgia "Quintana Hermanos" en lantegixetan (TE).*

jai ta jornala slogan: "fiesta y jornal".

• Bihargiñen Erresistentzia-Alkartasunen 1896. urteko mogimendu sozialan eslogana, lan orduak gitxitzeko eta jornalak hobetzeko.

jornal jornal. • Eguneko biharran diru-sarixa.

Sin. *egun-sari, nekesari, soldata.*

• *Egun-sarixari esaten jako jornala,*

millaka (bihargin) *jornalian jarri ziran ezkerik, fabrikak sortu ziranian* (TE).

jornalero jornalero. • Iraultza industrialakin soldatapekuak sortzerakuan zabaldu dan berbia.

• *Hainbeste berbakizun emon dau oingo denboretan jornalaren autuak eze, hitz hori, jornalera, gelditu da ultziekin jositta leztze danon buruan* (TE).

jornalian a jornal. • Jornalian biharra egittia da: eguneko biharragaittik eguneko jornala edo diru-sarixa jasotzia. Ik. *piezakuan*.

• *Jornalian biharra eittiak ez eukan konturik eta piezakuan jarri ziran* (TE).

kapital capital. • Literatura sozialistia Eibarren zabaldu zanian euskeratutako berbia.

• *Kapitala, aitzen dabe sozialistak, gaur eguneko modura lan eitteko bihar dan guztia: lurra, geixak, erremintterixia eta esku arteko dirua* (TE).

kapitalismo capitalismo. • Ik. *sozialismo*.

• *Kapitalismua da historixian sasoi bat siñale dabena diruan nausittasuna, bere aurretiko sasoiak izan eban bezela lur-jabien nausittasuna* (TE).

kinzena paga. • Erab. Truke-sistemian kendu ostian, hamabostiango ordainsarixa etorri zan, eta 1921ian astero ordaintzia etorri arren, *kinzena* deitzen jarraitu jakon.

• *Lehenengo gerra haundixan ondoren etorri zan zortzixan behin kinzenia* (TE).

krak egin quebrarse, romperse. • Hausi, eten, apurtu. Politika edo ekonomiako hausturetan be erabiltzen da. Ald. *klak egin*.

• *Zuen soziedade horretan be kapaz dan bururik sartzen ez badozue laster krak egingo jok* (JSM).

krakada quiebra. • Ald. *klakada* (JSM).

• *Españiako gerria izan zan; gero etorri zan*

hondamendixan lehenengo krakadia (TE).

krisis crisis. • Erab. Eibarko lexikuan, 1914ko gerra european sartu zan. Mugak ixterakuan arma-lantegi guztiak bihar barik geratu ziran eta herrixa goittik behera geratu zan. Aurrera urten ahal izateko udalak neurri bi hartu zittuan: herri-sukaldiak (biharrik ez zekan jentiarri jaten emoteko) eta Arraterako bidia egittia (biharrik ez zekenak horretan biharrian ipintzeko). Ik. *sukalde popularrak*.

• *Krisisak edo biharrik-ezak, eten barik izan zirala esan leike, hamabi-hamalau urtian, baiña gogorrena 14kua izan zan. Eibar jo-ta geratu ein zan hille batzuetan* (CE).

lan trabajo. • Sin. *bihar*.

lanbide oficio, tarea, trabajo. • Sin. *bihargintza*.

lan egin trabajar. • Erab. Gehixago darabigu *biharra egin*. Sin. *biharra egin*.

• *Eurixa eiñ arren lan ein dabe etxe barriko obretan* (TE).

langille trabajador, obrero. • Biharra egitten dabena. Ofizio jakin batian jornalari diharduana; gehixenbat industriari. Erab. Eibarren sarrixago entzutzen da *bihargin*. Sin. *bihargin, obrero*.

miliziano en la guerra civil, soldado no regular y voluntario que luchó con los republicanos. • Gerran, eibartar gehixenak milizianuak Amuategi Batailoian. Ik. *gudari, rekete, txapelgorri*.

mitin reunión de trabajadores, “meeting”; mitin. • XIX. mende azkenetan sartutako berbia. Gizarte- edo politika-arazuen gainian berba egitteko batzarrak; baita jendaurreko hitzaldixak be.

• *Bihargiñak alkar aitzeko eukitzen zittuen batzarrerri esaten ekin jakon mitiña, burutanziño honek Inglaterratik azaldu ziranetik* (TE).

ALKATIAKIN TXIKITEUAN

Girua esan dozu? Edarra! Danak kantuan! Hor, zerian... Badetenian; "La escala" deitzen getsagun. Badetaneke taberniari? "La escala de Milán". Han illuntzietan ta zapatuetan ta... grupuak, ondo kantatzen ebenak, ta gaizki kantatzen gendunak be bai. Aitzen dozu? Pixkat zertu, txikito mordo bat eran, ta jo-ta oillarren moduan gero danok han! Baiña ondo kantatzen ebenak gehixenak hara azaltzen zian, Badetenera, ta han kantau ta... Beste zer batzuetan be bai e? Beste taberna batzuetan be bai. Bueno...! Eibarren? Eibarren hori zan...! Ta gero, ba, giro ona. Gauza bat eguan geiñera ona, bai direktoria, bai uezaba, bai enkargaua edo bihargiña, txikiteuan alkarrekin danak. Ez zeguan zeriki Ni jefia nitzanian GAC-n, ba, katia, porejemplo, "cadena de montaje", orduan lehelengua Eibarren ipiñi zana, GAC-ak ipiñi eban, ta nere egunian danak inbitatzen nittuan kafia hartzera zerera, Agiñazpiñera. Baiña euren egunian, zerian be... Ixa egunero kafia hartzen Agiñazpiñian! (...) Ta bazkalostian? "dal" taillarreruzkuan kafiori, ta zigarro-puruakin, fariasakin taillarrera! Joe...! Pufa...! Baiña gero biharrera e! Ez gero jokuan eittera, e! Taillarrera juaten zanian, biharrera! Ta hori sarrittan komentau da, ta eskribidu be bai iñok iñoix, Eibarren horixe egoten dala, sekula ez dala distinziorik egon bai uezaba, jefia, enkargaua, bihargiña, akabatzaillia edo injeñierua, danak nahastautal Alkatia be igual; alkatia be txikiteuan zerekin... "¡Con el populacho!". Bai, bai...! Esteban Orbea ta... gero, hau, Javier Eguren ta... txikiteuan, kuadrilliakin! Egon dia aletakuak ezetz be, ba, pixkat zerauak-edo, baiña honek? Eguren, Esteban Orbea, Juanito Egia, Antxon Iraolagoitia ta horrek? Kuadrilliakin...! Ta hori izaten zan, kanpoko jentiandako ta "Joñol". Atenziñua deitzen eban. Horixe da gauza ederra, e? Zera eukitzia, hori amistadori!

Arnaldo Bolunburu (Eibartarren Ahotan)

nekesari salario. • Nekian sarixa, jornala.

Industrian artisautzia kendu zanetik *jornala* da erabiltzen dana. Sin. *egun-sari, jornal, soldata*.

obrero obrero. • Lanbide jakin batian jornal-truk diharduana, batez be industrian biharra egitten dabena. Erab. Bihargiñen arteko giruan eta euren aldeko burrukan hartu izan dau benetako zentzuna eta indarra. Sin. *bihargin, langille*.

ofizio oficio. • Lanbidia, gehixenbat ikasketa aldiren bat eskatzen dabena.

• *Kalian dogu bigarrena ofiziuua ikasten armerixan, kontratuan behian* (TE).

ofizioko artesano, obrero cualificado.

• *Artisaua, ofiziuua ikasi dabena. Ik. pioi, piontzako.*

• *Baserriko mutill asko ofiziokuak eitten dira Eibarren* (TE).

otana tipo de pan, hogaza. • Ogi klasia. Gitxi egosittakua, biribilla, Arrasatetik ekartzen eben, uezabak biargiñeri egindako lanan trukian emoteko.

• *Trukian lana eitten ebenak, otania hartzen eben kontura etxerako* (TE).

piezakuan trabajo a destajo. • Bihargiñari ordaintzeko moduetako bat: produzitzen dabena *piezako* hainbeste. Ik. *jornalian*.

• *Eibarren piezakuan lan eittia nahixago izaten dau bihargiñak* (TE).

pioi peón. • Ofizio bako bihargiña. Ik. *ofizioko*.

• *Gitxien pagautako biharra, pioiana* (TE).

piontzako peón. • Piontzan biharra egitten dabena, pioia. Ik. *ofizioko*.

• *Piontzakuak jaso ziran gehixen huelgan urtetziagaz* (TE).

piontzan jardun trabajar de peón.

• *Gerria galdu genduanian, makiñatxo bat eskolari jakittun eta dotorek piontzan jardun bihar izan eben!* (TE)

rekete requete, soldado carlista en la guerra

civil. • Reketiak hartu zebeñ Eibar 1937ko apirillan 26xan. Ik. *gudari, miliziano, txapelgorri*.

sabotaje sabotaje. • Burruka sozial eta politikuetañ, makiñarixa, produktu, zerbitzu publiko, instalaziño militar, eta abarretan eragitten dan kaltia. Arazo sozialak indarra hartu ebanian euskeratutako berbia.

• *Sabotajien kontrarixuak izan gara Eibarren* (TE).

sindikato sindicato. • Interes komunen defentsarako eratzen dan bihargin-alkartia. XX. mende hasieran euskeratutako berbia. Ik. *alkartasun, biharginzale, Soziedadiak*. • *Bihargiñen mogimenduan hasieran izan ziran gremixuak eta soziedadiak, eta gero sindikatuak* (TE).

soldata sueldo, soldada. • Sin. *egun-sari, jornal, nekesari*.

sozialismo socialismo. • XIX. mende azkenetan euskeratutako berbia. Produkziño-bidien jabetza sozialan eta bardintasunan aldeko mogimendua. Ik. *kapitalismo*. • *Sozialismuak eskatzen dabena da kapitalen jabetasuna edo eskubidia ez deixala izan bata eta bestiak, ez bada ze soziedadiak; hau da, herri guztiak bat einda. Kapitala aitzen dabe sozialistak, gaur eguneko erara biharra edo lana eitteko bihar dan guztia: lurra, makiñak, eskuarterako dirua eta gei edo materixalak* (TE).

Soziedadiak las sociedades de resistencia.

• Sindikatuen aurretik bihargiñen interesen aldeko erresistentzia-soziedadiak. Sozialismuan lexikotik hartutako berbia. Ik. *alkartasun, biharginzale, sindikato*. • *Langilliak alkar aitzen ekiñ zetsenian, agertu ziran soziedadiak (gero sindikatuak esango jakuezenak) jornalak jaso eta*

bihar-orduak laburtzeko (TE).

sukalde popularrak cocinas populares.

• 1914-1918 bittartian Eibarko industriak sekulako krisialdixak euki izan zittuan.

Herrittar gehixenak gosiak zeguazen, eta udaletxiak “sukalde popularrak” ipini zittuan Untzagan bertan, eibartar guztiak merke-merke jan zeixen.

• *Cocinas populares! hori agertu zan “katorzian”, gerria etorri zanian. Erdi edo hiru laren behintzat, geldittu ziran lanik barik Eibarren. Fronteria itxi ebanian Franzia ez zoian grabaurik, damaskinaurik, Franziarutz eta armarik bez. Danak kaliañ edo gehixenak behintzat. Eta gose galantak pasau ziran. Eta sozialistak hiru eguazen orduan Ayuntamentuan, eta horrek pentsau eben horixe sukalde popularrori ipintzia. Eta han, hutsa diruagaittik, bai bazkarixa eta bai afarixa lapikukadaka saltzen zan, merke-merke, danendako. Ez zan bakarrik ha biharra ez eukenendako; eske eze herri guztiandako zan. Hori bi aldiz pasau da: bat hortxe egunotan, eta gero mil novecientos veintian, huelgia egon zanian, bardiña ein zan; orduan be cocina popular ipiñi zan, eta lanik ez eukanak horixe rantxuori jaten eban hutsa diruagaz. Jateko onak, e! (CE).*

taillardun empresario, patrón. • Ik. *uezaba*.

• *Taillarra ipintzen dabeneri esaten jakue taillardunak* (EA).

trukian trabajo al trueque. • Erresistentziako bihargiñen mogimendua sortu aurretik armerixan zeguan bihar-sistemia, diru barik, beste zerbaittez ordaintzekua.

txapelgorri carlista, requete, miquelete.

• Gaur egun *karlistia*. Hiztegi gehixenetan be holan agertzen da (AZ, JME, Elh...), baiña TE-k antxiñako esanguria emoten desku, justo kontrakua: “boina de color

Hemen duzun zerrenda, hiztegia baino, aurkitu nahi duzun berba aurreko ataletan kokatzeko bidea da. Parentesi artean atalaren zenbakia ipini dugu. Aldaeren kasuan, interesgarri eta berezienak bakarrik sartu ditugu, izartxo batez (*) adierazita, eta sarrera nagusia zein den azalduz.

aasa: llana, cuchilla; cepillo de cesteros (3.1.3.)
abade: cura (2.2.1.)
abadiño-gaztaiña: variedad de castaña (1.1.3.)
abar: ramita, rama pequeña (1.1.3.)
abarka: abarca (3.1.2.)
abarkadun: casero, aldeano (2.1.2.)
abarka-galtza: abarcas y calcetines de lana (3.1.2.)
abarka-soka: cuerdas para atar las abarcas (3.1.2.)
abarketa: alpargata (3.1.2.)
abarkol: plantilla para hacer albarcas (3.1.2.)
abarkugal: correa de cuero que da forma a las abarcas (3.1.2.)
abau: panal (1.2.1.)
abauts: butrino (1.2.4.)
abeletxe: majada (1.2.5.)
abellana: cacahuete (1.1.1.)
abendu errege: buitres (1.2.2.)
abendu: ratonero (1.2.2.)
abera: animal doméstico (1.2.5.)
abijoi: vencejo (1.2.2.)
abuja: aguja (3.2.2.)
adabakin: petacho, remiendo (3.1.2.; 3.2.4.)
adar: rama (1.1.3.)
adardun kakalardo: ciervo volante, escarabajo grande (1.2.1.)
adari motz: carnero sin cuernos (1.2.5.)
adari: carnero (1.2.5.)
adari-joko: juego de carneros (2.2.2.)
adari-mutil: preparador de carneros para pelea (2.2.2.)
adari-topeka: juego de carneros (2.2.2.)
adarittu: cubrir la oveja por el carnero (1.2.5.)
adarka egin: derrotar, además de cornear (1.2.5.)
adarka jardun: cornear las esquinas de los prados, escarbar con los cuernos (1.2.5.)
adarkari: corneador (1.2.5.)
adarkera: estilo de cornamenta (1.2.5.)
adarmakur: cornigacho (1.2.5.)
adartente: cornitieso (1.2.5.)
adartza: ramaje (1.1.3.)
afariketa: juega, diversión, cachondeo (2.2.3.)
afariketako: juguete; de bromas (2.2.3.)
afariketan: jugar a comiditas; a papás y mamás (2.2.3.)
agarratz: grosella (1.1.1.)
agilloi: aguilón (3.1.3.)
agoi: masa de hierro candente, goa (3.2.1.)
agoialdi: hornada (3.2.1.)
agoikerten: asidero de la goa (3.2.1.)
agokatu: ajustar, encajar (3.2.2.)
agonixako: toque de campanas a agonía (2.2.1.)
agor: septiembre (2.1.2.); seco, agotado (2.1.5.)
agorra egin: secar el cauce de un río (1.2.4.)
agorraldi: sequía (2.1.5.)
agorrola: ferrería de monte (3.2.1.)
agortu: secarse, agotarse, desecarse (2.1.5.)
agur-agur egin: decir adiós (2.2.4.)
ahata: azulón (1.2.2.)
ahi: papilla (3.1.1.)
ahizta: hermana (2.1.2.)
aho: filo (3.2.4.)
ahuntz: cabra (1.2.5.)
ahuntz-orri*: huntz-orri

ahunzdun: cabrero (1.2.5.)
aida: voz para arrear al ganado vacuno (1.2.6.)
aida-aida: vaca, buey (2.2.4.)
aideko kalderin: calderín de arriba (3.1.3.)
aidezko buelta: vuelta campana, voltereta (2.2.3.)
aillorba: alholva (1.1.1.)
aingeru-kanpai: repique a niño muerto (2.2.1.)
aingeru-lora: maravilla silvestre (1.1.1.)
aingira: anguila (1.2.3.)
aingira-zinbriko: anguila pequeña (1.2.3.)
aiña: nodriza (2.1.2.)
aiñube: sombrío; umbría (2.1.5.)
aireko: buril manual (3.2.3.)
aitona-bedar: agrimonia (1.1.1.)
aitta besuetako: padrino (2.1.2.)
aittagiñarreba: suegro (2.1.2.)
aittajaan: abuelo (2.1.2.)
aitta-ordiazko: padre adoptivo (2.1.2.)
aittitta: abuelo (2.1.2.)
aitxibax*: aittitta
Aixelko: personificación de la zorra en la fábula (2.2.1.)
aixen haundi: corregüela mayor (1.1.1.)
aixen txiki: corregüela menor (1.1.1.)
aixen: clemátide (1.1.1.); liana; enredadera (1.1.3.)
aixen-bedar: liana; enredadera (1.1.3.)
aixeri: zorro (1.2.3.)
aixeri-buztan: cola de caballo (1.1.1.)
aixkora*: aizkora
aixotz: podadera, machete (2.1.1.)
aizkoletxe: caja para hachas; agarradero de hacha (2.1.1.)
aizkora: hacha (2.1.1.)
aizkora-joko: concurso de hachas (2.2.2.)
ajura: método médico casero (2.1.3.)
akabatzaile: pulidor (3.2.4.)
akabau: matar (1.2.5.); pulir (3.2.4.)
akastu: mellar, adentellar (3.2.4.)
akats: mella, muesca (3.2.4.)
aken: garrapata (1.2.1.)
aker: cabrón, macho cabrío (1.2.5.); pieza del carro (2.1.1.)
aketika: brincar los cabritos (1.2.5.)
akulari: boyero (1.2.5.)
akulu bat, akulu bi...: canción del juego de las tabas (2.2.3.)
akulu: aguijada, aguijón (1.2.5.; 2.1.1.)
alasa*: arasa
albako: campanadas del alba (2.2.1.)
albandorraz: aguja para lana o hilo grueso (3.1.2.)
albaraka: albahaca (1.1.1.)
albarka*: abarka
albarketa*: abarketa
albata: compuerta (3.1.1.; 3.2.4.)
albatoko*: albako
alberretxiko*: albertxiko
albertxiko: albéchigo (1.1.1.)
albi: heno (1.1.1.)
albizuri: heno blanco (1.1.1.)
aldabarrak: puntales del "boga" (3.2.1.)
alda-erdi: medio lado de la ubre (1.2.5.)
aldameneko: vecino (2.1.2.)
aldamiño: andamio (3.1.3.)

- aldapa: cuesta; pendiente (2.1.5.)
aldapara*: **andapara**
aldapara: cuesta; pendiente (2.1.5.)
aldaparo*: **andapara**
aldasbehera: pendiente descendente (2.1.5.)
aldasgora: pendiente ascendente (2.1.5.)
aldats: cuesta; pendiente (2.1.5.)
aldatu: transmitir (3.2.4.)
aldatzaille: transmisión (3.2.4.)
alde: diferencia; distancia (2.2.2.)
aldeko: vecino (2.1.2.)
aldra: bandada (1.2.2.; 1.2.4.)
ale: grano (1.1.3.; 3.2.4.)
aleka: grano, viruta producida por agarrotamiento de rozamiento (3.2.4.)
alekia hartu: agarrotarse, griparse (3.2.4.)
aletu: desgranar (1.1.3.)
alfafa*: **alpapa**
algarratz*: *agarratz*
algarratz*: *agarratz*
alika*: **aleka**
alimanixa*: **animalixa**
alkartasun: solidaridad, unión (3.2.5.)
alkautz: arcabuz, escopeta (3.2.2.)
alkazixa*: **arkazixa**
alkortu*: **elkortu**
alkotz*: **alotz**
almorrana-bedar: hierba para curar hemorroides (1.1.1.)
aloger: salario (3.2.1.)
alotz: cascabillo del trigo (1.1.3.)
alpapa: alfalfa (1.1.1.)
alpape*: **alpapa**
alper*: **alper-harri**
alper: artefacto de madera para taladrar y fresar (3.2.4.)
alper-harri: rulo apisonador, rodillo, molón de labranza (2.1.1.)
alper-hesi: apero para desterronar (2.1.1.)
altan egon: estar en celo (1.2.5.)
altza burual: ¡levanta la cabeza!, a animales (1.2.6.)
altzal: ¡levantal!, a animales (1.2.6.)
altzagarri: calzo (3.2.4.)
ama: madre, progenitor en los animales (1.2.5.)
amaberjiñ-atzapar: madre selva (1.1.1.)
amagiñarreba: suegra (2.1.2.)
amain emon: liberar, soltar (1.2.5.)
amantal: delantal, mandil (3.2.4.)
ama-ordiazko: madre adoptiva (2.1.2.)
amaraun: telaraña sin forma definida (1.2.1.)
amatxoka ibilli: jugar a papás y mamás (2.2.3.)
amatzako: madre adoptiva (2.1.2.)
amelaun*: **amaraun**
ameluta: hilo basto, segunda estopilla del lino (3.1.2.)
ameraun*: **amaraun**
ameraun: clemátide (1.1.1.)
ametz: melojo (1.1.1.)
amil: precipicio (2.1.5.)
amillena: viento frío (2.1.5.)
amoko: pescado a anzuelo (1.2.4.)
amorrain: trucha (1.2.3.)
amorrain-erreak: truchero, río truchero (1.2.4.)
amorrain-zehe: alevín de trucha (1.2.3.)
amorro: rabia canina (1.2.5.)
amu: anzuelo (1.2.4.)
amutarri: mojón (2.1.2.)
anabasa: revoltijo de hilos (3.1.2.)
anai-erdi: hermanastro (2.1.2.)
anaitzako: hermano de adopción (2.1.2.)
Anbotoko Señoría: la bruja o dama de anboto (2.2.1.)
anda: féretro (2.1.2.)
andabide: camino funerario (2.1.2.)
andadora: metra (2.2.3.)
andapara: acequia, canal (3.1.1.)
andero: portador del féretro (2.1.2.)
andra-haix: viento sur (2.1.5.)
andra-makalaldi: menstruación (2.1.3.)
Andramari Martiko: fiesta de la Virgen del 25 de marzo (2.2.1.)
andramarixak: fiestas de la Virgen de agosto (2.2.1.)
anega: caja de medida de una fanega (2.1.1.); fanega (2.1.4.)
anegerdi: media fanega (2.1.4.)
anezka: lanzadera del telar (3.1.2.)
angira*: **aingira**
angula: angula (1.2.3.)
angulera: vendedora de angulas (1.2.4.)
anima*: **arima**
animalixa: animal (1.2.4.)
Animen egun: fiesta de ánimas (2.2.1.)
anis-bedar: hinojo, anís (1.1.1.)
anpolari: cereza, variedad (1.1.3.)
anpor: tronco (1.1.3.)
antepara*: **andapara**
antosin: cuenco; tazón de metal (2.1.2.)
antxitiketa joko: carrera de atletismo (2.2.2.)
antxitiketolari: corredor de atletismo (2.2.2.)
antxoa*: **antxoba**
antxoba: anchoa (1.2.3.)
antxuma: cabrito (1.2.5.)
antzar: ganso común (1.2.2.)
antz: vaca que no da leche (1.2.5.); estéril (1.2.5.)
antzutu: secar(se) la leche a las vacas (1.2.5.)
apa egin: sentarse (2.2.4.)
apaillugirñ*: **aparejungin**
apaldu: sosegarse, tranquilizarse (1.2.5.)
apaluna: abolladura (3.2.4.)
apapa jua: ir de paseo (2.2.4.)
aparejugin: aparejero (3.2.2.)
apartau: seleccionar, separar (1.1.3.)
apatx*: **apa egin**
apatx: pezuña (1.2.5.)
apatxi: sentado (2.2.4.)
apio-bedar: apio (1.1.1.)
apitxi*: **apa egin**
apo: verraco (1.2.5.)
apone: taba (2.2.3.)
apotu: cruzar cerdos (1.2.5.)
apurtuna: punto de rotura (3.2.4.)
ar: macho (3.2.4.)
araba: prefijo que denota exótico, foráneo (1.1.3.; 2.1.2.)
arabakiñ*: **adabakin**
arabazozo: estornino (1.2.2.)
arabixa: arándano (1.1.1.)
arabota: enebro (1.1.1.)
aragi*: **adari**
arakatx*: *agarratz*
araketa: labrar la tierra con la "aria" (2.1.2.)
aramaitako: hora del angelus (2.2.1.)
aran: endrina (1.1.1.; 1.1.3.)
arantza baltz: endrino (1.1.1.)
arantza zuri: espino albar (1.1.1.)
arantza: zarza (1.1.1.); endrino (1.1.1.); espino (1.1.3.); pincho, púa (1.1.3.)
arapo: púa, nudo de árbol (1.1.3.; 3.1.3.)
arari*: **adari**
arasa: alacena (2.1.2.)
aratian egin: nadar de espaldas (2.2.3.)
aratoste*: **aratuste**
aratuste-lora: narciso (1.1.1.)
aratustiak: carnavales (2.2.1.)

- arbi:** nabo (1.1.1.); hueva (1.2.4.)
arbixak: freza (1.2.4.)
arbola: árbol (1.1.3.)
arboladixa: arboleda (1.1.3.)
arbola-perretxiko: yesquero (1.1.2.)
arbolatsu: arbolado (1.1.3.)
arbolatxo: arbusto (1.1.3.)
ardandegi: vinotería (2.1.2.)
ardantz: vid, viñedo (2.1.2.)
ardatz: eje (2.1.1.; 3.2.4.); huso (3.1.2.); macho de roscar (3.2.4.); almiar (2.1.2.); eje, del almiar (2.1.2.)
ardatz-etxe: volvedor; porta-machos (3.2.4.)
ardatzian egin: hilar (3.1.2.)
ardatz-nagusi: eje principal (3.2.1.); husillo patrón (3.2.4.)
ardau: vino (2.1.2.)
ardi: pulga (1.2.1.); oveja (1.2.5.)
ardilana: lana (1.2.5.; 3.1.3.)
arditoki: redil; cuadra para ovejas (1.2.5.)
ardi-txakur: perro pastor (1.2.5.)
ardixak moztu: esquilarse, transquilar (1.2.5.)
ardizain egin: pastoreo, cuidar ovejas (1.2.5.)
ardizain: pastor (1.2.5.)
are: rastra, trapa (2.1.1.)
aremaittako*: aramaittako
arfan*: arpan
argi-eragin: abrillantar (3.2.4.)
argi-endar*: indar
argimutil: candelabro (2.1.2.; 3.2.4.)
argi-oiilar: abubilla (1.2.2.)
argittakua batu: pasar el cepillo (2.2.1.)
argizai: cera (2.1.2.); cera litúrgica (2.2.1.)
argizar(?)*: artizar
ari*: adari
arima: anima de cañón (3.2.2.)
arimian salto: branle, baile en corro en Cuaresma (2.2.3.)
arixalari: hijo pródigo (2.1.2.)
arixan jua: irse de la casa paterna (2.1.2.)
arixarro: herrero común (1.2.2.)
arka: arcón (3.1.1.)
arkaboz: arcabuz (3.2.2.)
arkakoso: pulga (1.2.1.)
arkakusu*: arkakoso
arkakutso*: arkakoso
arkazixa: falsa acacia, acacia (1.1.1.)
arkera: celo de la oveja (1.2.5.)
arketa: unión (3.1.3.)
arku: guardamonte (3.2.2.); semi-sacabocados (3.2.3.)
arkubuztan: raballo del guardamonte (3.2.2.)
arku-gaiñeko: palanca de cierre sobre el guardamonte (3.2.2.)
arkuma: cordero (1.2.5.)
arlata: tablón del tejado (3.1.3.)
arma: arma (3.2.2.)
armagin: armero (3.2.2.)
armagintza: armería (3.2.2.)
armatzaille: armador, montador (3.2.2.)
armerixa: armería (3.2.2.)
arnasa-estu: asma, disnea (2.1.3.)
arnasia gastau: morirse (2.1.3.)
arnobateko: médico curandero (2.1.3.)
aro: tiempo, época (2.1.5.); temple (3.2.4.)
arol: esponjoso, blando, poroso (3.1.1.; 3.2.4.); hueco, fofo, de poca densidad (3.1.1.)
aroldu: secarse, ahuecarse (1.1.3.)
aroltasun: porosidad (3.2.4.)
arotz*: alotz
arotz: carpintero (3.1.3.)
arotz-aizkora: hacha de carpintero (3.1.3.)
arotz-banko: banco de carpintero (3.1.3.)
arotzerixa: carpintería (oficio) (3.1.3.); carpintería (taller) (3.1.3.)
arotz-zerrota: serrucho de carpintero (3.1.3.)
aroztegi: carpintería (taller) (3.1.3.)
arpan: sierra vertical para hacer tablas (2.1.1.; 3.1.3.)
arra: palmo (2.1.4.)
arradan: mover la piedra de un tirón (2.2.2.)
arragoa: crisol, fragua (3.2.1.; 3.2.4.)
arrago-etxe: departamento de fragua (3.2.1.)
arra: rapaz, ave de presa (1.2.2.; 1.2.4.)
arraindun: pescadero (3.1.3.)
arrain-hazur: espina (1.2.4.)
arrain-otzara: nasa (1.2.4.)
arrain-saltzaille: pescadero (3.1.3.)
arrañetara urten: salir de pesca (1.2.4.)
arraixatzeko lima: lima de rayar (3.2.2.)
arramatada: ofensiva, ataque (1.2.5.)
arran: cencerro (1.2.5.)
arranbaltz: águila real (1.2.2.)
arranmin: badajo (1.2.5.)
arrano zuri: alimoche (1.2.2.)
arrano: buitre (1.2.2.)
arrantza egin: rebuznar (1.2.6.)
arrantza: pesca (1.2.4.); rebuzno (1.2.6.)
arrantzale: pescador (1.2.4.)
arraska: rasqueta para limpiar la artesa (3.1.1.)
arrasko: rasqueta (3.2.4.)
arraspa latz: escofina (3.1.3.)
arraspa: lima escofina (3.2.2.)
arratiak: fiestas de la Virgen de Arrate (2.2.1.)
arratoi: rata (1.2.3.)
arratoi-txakur: ratonero, perro ratonero (1.2.4.)
arraunka: costra de la leche en la cazuela (2.1.2.); grasa de la leche, mancha que deja (2.1.2.); regustillo de requemado (2.1.2.); costra, postilla (2.1.3.)
arrautzagin: gallina ponedora (1.2.5.)
arre: arre, a equinos (1.2.6.)
arre, arre, mandako: "arre borriquito" (2.2.3.)
arreburririk*: arreitiko ekarri
arreitiko ekarri: a horcadas sobre los hombros (2.2.3.)
arreme: herramienta machiembra (3.2.4.)
arremetu: machihembrar (3.1.3.; 3.2.4.)
arren*: arran
arrebixiko*: arreitiko ekarri
arriabarra: pedrisco (2.1.5.)
arrien: endurecimiento del pecho o ubre (2.1.3.)
arriarau: juntar, unir (3.1.3.)
arrio: arreo (2.1.2.); espantada, huida (2.2.2.)
arrio-burdi: carreta del arreo (2.1.1.)
arriolari: cobarde; carnero o gallo que rehuye la pelea (2.2.2.)
arro(n)ka*: arraunka
arroba*: arrua
arrua: arroba (2.1.4.)
arta*: arte
artaburu: mazorca (1.1.3.)
artadi: encinar (1.1.3.)
artakaskar: mazorca pequeña (1.1.3.)
artakaskara: cáscara del maíz (1.1.3.)
arta-kutxa: arca para guardar el maíz (3.1.1.)
artale: grano de maíz (1.1.3.)
artalora: flor masculina del maíz (1.1.3.)
artamabar: mazorca pequeña (1.1.3.)
artati*: artazi
artabixiki: mijo (1.1.1.)
artabxori: gorrion (1.2.2.)
artatzi*: artazi
artaurkultze: desgranar el maíz (1.1.3.)
artazi: tijeras (3.1.3.)
arte: maña, truco, oficio (3.1.3.; 3.2.4.); encina (1.1.1.)

- artia billau:** practicar un oficio para aprenderlo (3.1.3.; 3.2.4.)
artia hartu: coger maña, cogerle el truco (3.1.3.; 3.2.4.)
artitza: encinar (1.1.3.)
artizar: venus (2.1.5.)
arto: maíz (1.1.1.); borona, torta de maíz (3.1.1.)
arto-berde: maíz cortado en verde (1.1.3.)
artobero: borona fresca (3.1.1.)
arto-birrin: maíz triturado (3.1.1.)
arto-bizar: flor femenina del maíz (1.1.3.)
artodun: vendedor de borona (3.1.1.)
arto-ixo: maíz triturado (3.1.1.)
arto-lasto: caña de maíz (1.1.3.)
arto-maillasto: caña de maíz (1.1.3.)
arto-maluta: caloca (1.1.3.)
arto-opil: borona (3.1.1.)
arto-ostro: rastrojo del maíz cortado (1.1.3.)
arto-putz: tizón del maíz (1.1.1.)
arto-urun*: arturun
arto-zuriketa: pelado de las panochas (1.1.3.)
arto-zustar: rastrojo del maíz (1.1.3.)
artua joteko makiña: máquina trituradora (3.1.1.)
artua txikitzeo makiña*: artua joteko makiña
artua-eta-esne: leche y borona, postre (3.1.1.)
arturun: harina de maíz (3.1.1.)
artxara*: arzara
arua emon: templar (3.2.4.)
arzaiñ*: ardzain
arzara: comedero para ovejas, pesebre para ovejas (1.2.5.)
asaje: taba (2.2.3.)
asajetan egin: tabas (2.2.3.)
asentzio-bedar: pequeña flor (1.1.1.)
asiento: huesa, sepultura (2.2.1.)
aska: canalón (3.1.3.); abrevadero, pilón de agua (1.2.5.); pesebre, artesa (1.2.5.)
askagain: espacio superior de los pesebres (1.2.5.)
askar: arce (1.1.1.)
askatu: desmontar, soltar (3.2.4.)
askaurre: pasillo; zona delantera de los pesebres (1.2.5.; 2.1.2.)
aski: grama (1.1.1.)
asmakizun: invento (3.2.4.)
asmamen: inventiva, imaginación (3.2.4.)
asmatzaille: inventor (3.2.4.)
asmau: inventar, crear (3.2.4.)
asmotsu: ingenioso (3.2.4.)
asta*: asto-
astain: burra (1.2.5.)
astakuma: pollino (1.2.5.)
astama: burra (1.2.5.)
astanafarri*: astanaparrixa
astanaparrixa: varicela (2.1.3.)
astar: burro macho (1.2.5.)
astegun buruzuri: algo que se sale de lo común en día ordinario (2.2.1.)
astigar: arce (1.1.1.)
asto: burro; asno (1.2.5.); pieza del carro (2.1.1.)
asto: prefijo que denota silvestre (1.1.3.; 2.1.2.)
asto-arantza: tipo de espino (1.1.1.)
astodun: borriquero (1.2.5.)
astoka: dólar (juego) (2.2.3.)
asto-kardo: dipsaco, cardo borriquero (1.1.1.)
astoka-txibaka: jugar a burros (2.2.3.)
asto-larrosa: rosál silvestre (1.1.1.)
asto-perrejil: perejil silvestre (1.1.1.)
asto-proba: prueba de arrastre tirada por burros o mulos (2.2.2.)
astoputz haundi: bejín gigante (1.1.2.)
astoputz: cuesco de lobo (1.1.2.)
astozara: cesta para incorporar al burro (2.1.1.)
asun: ortiga (1.1.1.)
asunarrabixa: *Lamium purpureum* (1.1.1.)
atabal: tambor pequeño (2.2.1.)
atabalero: atabalero (2.2.1.)
atai: patio (2.1.2.)
ataiko ate: puerta de entrada principal (2.1.2.)
atai-txakur: perro guardián (1.2.5.)
ataka: portillo (2.1.2.)
atal: gajo; diente (1.1.3.; 3.2.4.); asidero de la goa (3.2.1.)
ataujia: ataujía (3.2.3.)
ate-bikotx: puerta doble (2.1.2.)
ategain: dintel (2.1.2.)
aterpe: resguardo (2.1.5.)
aterri: que no llueve (2.1.5.)
aterruna: momento escampado, sin lluvia (2.1.5.)
aterutu: parar de llover (2.1.5.)
ate-saietera: mitad superior de puerta doble (2.1.2.)
atoru bat, atoru bi...: canción del juego de las tabas (2.2.3.)
atun: atún (1.2.3.)
atxixa-pipa: pipa de yeso (2.1.2.)
atxur haundi: azadón (2.1.1.)
atxur txiki: azadilla (2.1.1.)
atxur: azada (2.1.1.; 3.2.1.)
atxurkilla: azadilla de dos picos (2.1.1.)
atzamardun: peine buril de varios filos (3.2.3.)
atzapardun*: atzamardun
atzapardunen juego: juego de buriles de varios filos (3.2.3.)
atzesku: último bailarín en la cuerda (2.2.1.)
atzeskulari: último bailarín en la cuerda (2.2.1.)
auji: grito de alegría (2.2.1.)
aulamo: vulvaria (1.1.1.)
aulki: taburete, asiento bajo rústico (1.2.5.; 2.1.1.)
aupe: levantarse (2.2.4.); tomar en brazos (2.2.4.)
aurki*: aulki
aurre-idi: pareja delantera de bueyes (1.2.5.)
aurresku: primer bailarín de la cuerda (2.2.1.); danza tradicional (2.2.1.); danza ritual y de respeto (2.2.1.)
aurreskua atara: comenzar el baile (2.2.1.)
aurreskulari: bailarín de aurresku (2.2.1.)
Aurtena: localización media entre tres caseríos del mismo nombre (2.1.2.)
auzo alkate: alcalde pedáneo (2.1.2.)
auzo: barrio, barriada (2.1.2.)
auzo: vecino; también su casa (2.1.2.)
auzoko*: auzo
auzokurren: vecino más próximo (2.1.2.)
auzolan: trabajo comunitario (2.1.2.)
axaxa emon: azucar; tentar (1.2.5.)
axeri(xa)*: aixeri
axkora*: aizkora
aza: berza, col, repollo (1.1.1.)
aza-berde: berza, col, repollo (1.1.1.)
azaburu: berza, col, repollo (1.1.1.)
azal: corteza (1.1.3.; 3.1.3.)
azaldu: hacer más superficial (2.1.2.)
azalga: acelga (1.1.1.)
azao: haz (1.1.3.)
azeittuna-arbola: olivo (1.1.1.)
azelga*: azalga
azelin: turbina de agua (3.1.1.; 3.2.4.)
azeri(xa)*: aixeri
azkena emon: matar (1.2.5.)
azkena ipurdi gizona: "último Julio Cagueta" (2.2.3.)
azkonar: tejón (1.2.3.); pieza del carro (2.1.1.)
azpi: acerolillo (1.1.1.); cama del ganado (1.2.5.)
azpibizardun: lengua de gato (1.1.2.)
azpigarri: helecho para cama de ganado (1.2.5.)
azpigarritan egin: trabajos de la cama del ganado (1.2.5.)

- azpijan:** destalonado (3.2.4.); conspiración; fraude (3.2.5.)
azpiana emon: dar determinado efecto a la bola (2.2.2.)
azpjianian ibilli: conspirar (3.2.5.)
azpiorra: fraude; engaño (3.2.5.)
azpil: cuenco, barreño (2.1.2.)
azpixak egin: preparar y limpiar la cama del ganado (1.2.5.)
azpizuri: mostajo (1.1.1.)
azartu: escarbar (1.2.5.)
azuela: azuela (3.1.3.)
azumerdiko: medida para líquidos; un litro (2.1.4.)
azunberdi*: **azumerdiko**
azunbre: azumbre (2.1.4.)
baba barri: haba nueva (1.1.3.); alubia fresca (1.1.3.)
baba gorri: alubia roja (1.1.3.)
baba zuri: alubia blanca (1.1.3.)
baba: alubia, judía (1.1.1.); ampolla (2.1.3.)
baba-baltz: haba (1.1.1.)
baba-koko: gorgojo de cereales (1.2.1.)
baba-leka: vaina, alubia verde (1.1.3.)
babalora: amapola (1.1.1.)
bahe: cedazo, criba, tamiz (2.1.1.)
baillara: valle; agrupación rural (2.1.2.)
bañero: bañero (2.2.1.)
bajuerliebe: bajorrelieve (3.2.3.)
bakillau: bacalao (1.2.3.)
bale: ballena (1.2.3.)
bale-buleka: al escondite (2.2.3.)
balio: ya! (2.2.3.)
balle: agrupación rural (2.1.2.)
baltzeko: figuras en las cartas (2.2.3.)
baltzittu: moratón, cardenal (2.1.3.)
baltzittuna: moratón, cardenal (2.1.3.)
bandio: balanceo, ladeo (3.2.4.)
bandixo: desván; granero (2.1.2.)
bankada: bancada (3.2.4.)
bapo: terminar (2.2.4.)
baratero: baratero (2.2.2.)
barato: dinero que se paga en los lugares de juego al dueño (2.2.2.)
baratz: huerta (1.1.3.)
barauts: broca (3.2.4.)
barauts-etxe: portabrocas (3.2.4.)
barbo*: **barbo**
bardindu: allanar, alisar; rasear (2.1.2.; 3.1.3.)
bare: babosa, limaco (1.2.1.); bazo (2.1.3.); flato (2.1.3.)
baresare: membrana que sujeta las tripas (1.2.5.)
bargasta: cerda joven (1.2.5.)
bargo: barbo (1.2.3.)
bariak oratu: dar el flato (2.1.3.)
barren: límite inferior de una superficie (2.1.5.)
barrena: barrena, taller (3.2.2.); herramienta barrenadora (3.2.2.)
Barrena: localización más baja entre varios caseríos (2.1.2.)
barrenari: barrenador (3.2.2.)
barrenau: barrenar (3.2.2.)
barrika: barrica (2.1.1.; 3.1.3.)
barru: barrus; jugar a barrus (2.2.3.); barrul expresión que se lanza cuando se juega a barrus (2.2.3.)
bartz: liendre (1.2.1.)
basa: prefijo que denota silvestre (1.1.3.; 2.1.2.)
basahuntz: ciervo (1.2.3.); corzo (1.2.3.)
basakatu: gato montés (1.2.3.)
basako: montaraz (2.1.2.)
basantzar: ánsar campestre (1.2.2.)
basarri: caserío (2.1.2.)
basarri-arotz: carpintero dedicado a arreglar y construir caseríos y aperos de labranza (3.1.3.)
basarri-mutil: casero joven (2.1.2.)
basarritar: casero, labrador (2.1.2.)
basarrixetako alkate: alcalde pedáneo (2.1.2.)
basarte: monte (2.1.2.)
basatza: lodazal, barrizal (2.1.5.)
baserri*: **basarri**
baskula: báscula (3.2.2.)
baskula-buztan: rabera (3.2.2.)
baskulagin: basculero (3.2.2.)
baso soil: bosque de pocos árboles, bosque poco poblado (1.1.3.)
baso: tierra no cultivada; bosque (1.1.3.)
basoahuntz*: **basahuntz**
baso-bide: camino de monte (2.1.2.)
basoillar: urogallo (1.2.2.)
basokaran: endrino (1.1.3.)
basokatu*: **basakatu**
basoko behi: ganado vacuno de raza no pinta (1.2.5.)
basoko jaun: personaje mitológico (2.2.1.)
baso-kabelin: clavelina (1.1.1.)
basolizar: serbal de cazadores (1.1.1.)
basontz: cáرابo (1.2.2.)
basta: manta, almohadilla (1.2.5.)
basurda: jabalí (1.2.3.)
bat (bi, hiru) baietz: apuesta a que no se echa un (dos, tres) txirlo(s) (2.2.2.)
bat (bi, hiru) ezetz: apuesta a que sí se echa un (dos, tres) txirlo(s) (2.2.2.)
batana: menta (1.1.1.)
bats: orujo (3.1.3.)
batze: recogida, vendimia (2.1.2.)
bedan: cincel estrecho y curvado para ranuras (3.2.2.; 3.2.4.)
bedar garratz: acedera (1.1.1.)
bedar: hierba (1.1.3.)
bedar-baltz: ranúnculo (1.1.1.)
bedar-berde: hierba fresca (1.1.3.)
bedar-igar: heno (1.1.3.)
bedar-karga*: **karga-bedar**
bedar-lihor: heno (1.1.3.)
bedarrondo: heno (1.1.3.)
bedarrondokuak*: **bedarrondota**
bedarrondota: conjunto de trabajos del heno (2.1.2.)
bedar-sail: prado, pradera, pastizal (1.1.3.)
bedar-siku: heno (1.1.3.)
bedartza: lugar de hierba tupida, herbazal (1.1.3.)
bedratziurren: novenario (2.2.1.)
begi: yema, vegetal (1.1.3.); manantial, madre (2.1.5.)
begierre: tracoma; conjuntivitis granulosa (2.1.3.)
begi-itsuka: gallinita ciega (2.2.3.)
begilauso: catarata (2.1.3.)
begiminbera: tracoma (2.1.3.)
begixak ataratzeko: libélula (1.2.1.)
begizko: aojamiento, mal de ojo (2.1.2.)
begizulo: ojera (2.1.3.)
beharri: plinto, piedra fundamental (3.1.3.)
behealde: Gipuzkoa (2.1.2.)
beheko su: fuego bajo, chimenea (2.1.2.)
behe-laiño: niebla (2.1.5.)
beherako: diarrea (2.1.3.)
behesubil: uno de los palos que hace mover el telar (3.1.2.)
behetar: conservador (3.2.5.)
behi gorri: ganado vacuno de raza no pinta (1.2.5.)
behi: vaca (1.2.5.)
behizain ibili: pastoreo, de ganado vacuno (1.2.5.)
behi-zaintzaille: pastor de ganado vacuno (1.2.5.)
bekar: legaña (2.1.3.)
bekeke: balido (1.2.6.); cordero (2.2.4.)
bela txiki: grajilla (1.2.2.)
bela: corneja (1.2.2.)

- belagi**: pala recogedora de madera (2.1.1.; 3.2.1.)
belaki*: **belagi**
- belakuso**: espantapájaros (1.2.4.; 2.1.2.)
belarri-bedar: uva de gato (1.1.1.)
belarriko-min bedar: uva de gato (1.1.1.)
belarrimotz: español (despectivo) (2.1.2.)
belatxinga piko-hori: chova piquigualda (1.2.2.)
belatxinga: grajilla (1.2.2.)
belazar: cuervo (1.2.2.)
beleron: "por mí y por todos mis compañeros" (2.2.3.)
belianak: nidada del cuervo (1.2.2.)
belozipedo: bicicleta (2.2.3.)
bendabal*: **mendabal**
benda-bedar: **menta-bedar**
bendafin*: **mendafin**
- benetan**: en serio, de verdad (2.2.3.)
benetara jo: enfadarse durante un juego o broma (2.2.3.)
berakatz: ajo (1.1.1.)
beran*: **bedan**
- beranduko gari**: trigo tardío (1.1.3.)
beranduko: tardío, tardano (1.1.3.)
berbena: verbena (1.1.1.)
berbena-bedar: verbena (1.1.1.)
berbikin*: **birbikin**
- berde**: fronda, follaje (1.1.3.); tiempo crudo y desapacible (2.1.5.)
berdel: verdel (1.2.3.)
berdeloi: verderón (1.2.2.)
berdetza: fronda, follaje (1.1.3.)
bergamailu: pared trasera del horno (3.2.1.)
bergamazo*: **bergamailu**
- bero**: "caliente-caliente" (2.2.3.)
bero-galda: bochorno (2.1.5.)
berotu: calentar (3.2.4.)
berriñ*: **birrin**
- berro**: berro (1.1.1.)
berrogei kontatzen: jugar al escondite (2.2.3.)
bertako txixi: bisbita arbóreo (1.2.2.)
beruan: mal de calentura (2.1.3.)
berun: plomo (3.1.3.; 3.2.4.); fusible (3.2.4.)
berunak: mordazas de plomo (3.2.4.)
besada: brazada (2.1.4.)
besatira: entrecruzar las patas el ganado al no poder con el peso (2.2.2.)
besau: domesticar (1.2.5.)
beso: puntal, sostén de vigas (3.1.3.)
besuetako: ahijado (2.1.2.)
betegarrí: relleno de la carbonera (3.1.3.)
beteko: zona del río donde cubre (2.1.5.)
beteta egon: estar embarazada, preñada (1.2.5.)
bezerixa: clientela (2.1.2.)
bezero: cliente (2.1.2.)
biai: ternera, becerra (1.2.5.)
bide-txingor: sendero, caminito (2.1.2.)
bide-txior*: **bide-txingor**
- bide-ur**: riachuelo que se forma al llover mucho (2.1.5.)
bide-zi(d)or*: **bide-txingor**
bidi(g)arro*: **birigarro**
- bigantxa**: ternera hembra (1.2.5.)
bigotedun txinbo: papamoscas común (1.2.2.)
bigura*: **mihura**
- bihar**: trabajo (3.2.5.)
bihargin: trabajador, obrero (3.2.1.; 3.2.5.); la clase obrera (3.2.5.)
bihargintza: oficio, tarea, trabajo (3.2.5.)
biharginzale: obrerista, sindicalista (3.2.5.)
biharleku: puesto de trabajo (3.2.5.); posibilidad laboral (3.2.5.); faena, trabajo (3.2.5.)
- biharra egin**: trabajar (3.2.5.)
biharra emon: emplear, dar trabajo (3.2.5.)
biharra euki: tener trabajo (3.2.5.)
biharrík-eza: paro; falta de trabajo (3.2.5.)
bihar-sari: salario (3.2.1.)
bihaztun: hiel, bilis (1.2.5.)
bihor: yegua (1.2.5.)
bihorrak: caballería, ganado caballar (1.2.5.)
bihotz: parte central del tronco (3.1.3.)
bihotzeko: infarto de miocardio (2.1.3.)
bihotzerre: ardor de estómago (2.1.3.)
bihurrak: piezas del carro (2.1.1.)
bihurrítu: esguince (2.1.3.); torcerse una articulación (2.1.3.)
bihurruna: torcedura (3.2.2.)
biki: doble (1.1.3.)
bikotx: doble (1.1.3.)
bildots: cordero (1.2.5.)
bilgin: torno (3.2.4.)
bilgintzai: tornero (3.2.4.)
billi: pato (1.2.2.; 2.2.4.)
billi-billi: llamada para atraer a los patos y ánades (1.2.6.)
billotx*: **bildots**
- biñakuetan**: dar fuerte a la cuerda y pasar cuando ésta esté arriba (2.2.3.)
biolin: berbiquí de carrete o de pecho (3.2.2.)
birá egin: girar (3.2.4.)
birbikin: berbiquí (3.1.3.; 3.2.2.; 3.2.4.)
birí: pulmón (1.2.5.)
biribildu: tornear, cilindrar; redondear (3.2.4.)
birigarro hegogorri: zorzal alirrojo (1.2.2.)
birigarro: zorzal (1.2.2.)
birigatx: tuberculosis; pulmonía(?) (2.1.3.)
birikatx: uñero, inflamación de la uña (2.1.3.)
biriki: pulmones y resto de órganos del sistema pulmonar (1.2.5.)
birixak hartu: dar el flato (2.1.3.)
birixetako: tuberculosis (2.1.3.)
birila: bolo (2.2.2.)
birola: arandela, suplemento (3.2.4.)
birrin: salvado menudo (3.1.1.)
birzahi: salvado, remoyuelo (3.1.1.)
birzahiko ogi: pan integral (3.1.1.)
bitoki: doble (1.1.3.)
bitsadera: espumadera (2.1.2.)
bitzakor: quebradizo (3.1.3.)
bitzau: rajar(se), resquebrajar(se) (3.1.3.)
biurriko: tornillo (3.2.4.)
bixak: término del juego de tabas (2.2.3.)
bixigu: besugo (1.2.3.)
bizar: rebaba (3.2.4.)
bizio: deformación, tendencia a deformarse (3.1.3.)
bizioso: madera con tendencia a deformarse (3.1.3.)
bizixen: cáncer (2.1.3.)
bizixo: lombriz intestinal (1.2.1.)
bizixo-bedar: lombriguera (1.1.1.); heléboro verde (1.1.1.)
bizkar: loma (2.1.5.)
bizkortu: restablecerse de una enfermedad (2.1.3.)
boga: pieza sostén y eje para el movimiento del gabigun (3.2.1.)
boixeta: resorte acodado de armería, pequeño (3.2.2.)
bola haundi: bolo grande (2.2.2.)
bola txiki: bolo pequeño (2.2.2.)
bola: bola en el juego de bolos (2.2.2.); bola de grabador y de damasquinador (3.2.3.)
bolaleku: bolera (2.2.2.)
bolari: jugador de bolos (2.2.2.)
bolatoki: bolera (2.2.2.)
bolau: alero del tejado (3.1.3.)

- bolbedor: volvedor (3.2.4.)
 boleta: bolos, el juego (2.2.2.)
 boleta-joko: juego de bolos (2.2.2.)
 boletan egin: jugar a bolos (2.2.2.)
 bolia agindu: tirar la bola con poca fuerza (2.2.2.)
 bolia bota: tirar la bola con fuerza (2.2.2.); enfermedad de las vacas (1.2.5.)
 bolin: molino (3.1.1.)
 borraja: borraja (1.1.1.)
 boskotx: ruda (1.1.1.)
 bostekuak: montones de cinco haces de trigo (1.1.3.)
 bostekuetan ipini: apilar haces de trigo de cinco en cinco (1.1.3.)
 bost-kantoi: variedad de manzana (1.1.3.)
 bostortz: tipo de arado (2.1.1.)
 bota: crecer setas en el monte (1.2.4.)
 bota-ahalian jardun: jarrear, llover a cántaros (2.1.5.)
 botada: crecer, salir cantidad de setas (1.2.4.)
 botagura: náuseas; ganas de vomitar (2.1.3.)
 botaka egin: vomitar (2.1.3.)
 botian-bote*: poteka
 bringa: astillón, duela (3.1.3.)
 bringau: partir(se) la madera (3.1.3.)
 brintza: astilla pequeña (3.1.3.)
 brintzada: grieta, raja (3.2.4.)
 brintzau: rajar(se), agrietar(se) (3.1.3.; 3.2.4.)
 broka*: brotxa
 bronkixo-bedar: arnica (1.1.1.)
 brotxa: brocha (3.2.2.)
 brotxa-juego: juego de brochas (3.2.2.)
 brtxol: voz para alejar al cerdo (1.2.6.)
 bruñidore: bruñidor (3.2.3.)
 buko: cuba (2.1.1.; 3.1.3.)
 bular bateko anai: hermanos de leche (2.1.2.)
 bulpartika: pértiga del carro (2.1.1.)
 bultzagarri: resorte (3.2.2.)
 burburixo: gorgojo (1.2.1.)
 burdi txiki: carro pequeño, cerrado (2.1.1.)
 burdi: carro (2.1.1.)
 burdi-ardatz: eje del carro (2.1.1.)
 burdibide: camino carretil (2.1.2.)
 burdi-motz: carro para transportar troncos (2.1.1.)
 burdin hari: alambre (3.2.4.)
 burdin-barra: barra de hierro (3.2.1.)
 burdingai: mineral de hierro (3.2.1.)
 burdingeza: hierro dulce (3.2.4.)
 burdingintza: siderurgia (3.2.4.)
 burdingorri: cobre (3.2.4.)
 burdinguri: hierro maleable (3.2.4.)
 burdinkato: tenazas grandes de ferrería (3.2.1.)
 burdin-ziri: cuña de hierro (3.1.3.)
 burdiña: hierro (3.2.4.)
 burdiñaga: palanca de fundidor (3.2.1.)
 burdiñare: grada de hierro (2.1.1.)
 burdiña-salda: hierro fundido (3.2.4.)
 burdiña-tatar: chatarra de hierro (3.2.4.)
 burdiña landu: forjar, fraguar (3.2.4.)
 burdiñola saillak: departamentos de una ferrería (3.2.1.)
 burdiñola: ferrería (3.2.1.)
 burdiñ-oratzar: masa de hierro candente, goa (3.2.1.)
 burdiñori: latón (3.2.4.)
 burdi-orrazi*: burtorrazi
 burdixan jolas: juego del carro (2.2.3.)
 burduntzali: cazo (2.1.2.)
 burduntzi: parrilla (2.1.2.)
 burgaiñeko: vara que sujeta la carga del carro (2.1.1.)
 buril*: gubil
 burkada: carretada (2.1.1.)
 burkaja: carro con caja detrás (2.1.1.)
 burkoltza: carro pequeño, cerrado (2.1.1.); entablado del carro (2.1.1.)
 burkuak: bases de "aldabarrak" (3.2.1.)
 burpil hagindun: rueda dentada, engranaje (3.2.4.)
 burpil: rueda (2.1.1.; 3.2.4.)
 burpilla emon: dar efecto (2.2.2.)
 burruketan: jugar a peleas (2.2.3.)
 burrundara: zumbido, ruido (1.2.6.)
 burruntzali*: burduntzali
 burtarasa: maderos del largo del carro (2.1.1.)
 burtarrasto: surco de las ruedas (2.1.2.)
 burtasto: pieza del carro (2.1.1.)
 burtera: latigadera, correa que sujeta el carro al yugo (2.1.1.)
 burterrail*: errail
 burtetxe: cama del carro; suelo o plano del carro (2.1.1.); carro (2.1.1.)
 burtezpata: varas verticales del carro (2.1.1.)
 burtohe: cama del carro (2.1.1.)
 burtohol: tablas que cierran el carro (2.1.1.)
 burtorrazi: pieza del carro (2.1.1.)
 burtxeloka egin: derrotar; ademán de cornear (1.2.5.)
 buru: copa de árbol (1.1.3.); fruto de hortaliza (1.1.3.); parte donde está la semilla (1.1.3.)
 burua egin: formarse el semillero de la planta (1.1.3.)
 buruan egon: estar en época de crear semilla (1.1.3.)
 buruhaundi: alcaudón (1.2.2.)
 burukera: porte de la cabeza del ganado (1.2.5.)
 burute: mitad de goa con mango (3.2.1.)
 burutik beherako: meningitis (2.1.3.)
 burzain: carretero (2.1.2.)
 buskan erakutsi: educar al perro para la caza (1.2.4.)
 busti-lehorrian: a la intemperie (2.1.5.)
 buztanbikotx: tjereta (1.2.1.)
 buztanikara hori: lavandera cascadeña (1.2.2.)
 buztanikara: lavandera común (1.2.2.)
 buztargin: fabricante de yugos (2.1.1.; 2.1.2.)
 buztarri: yugo, yunta (1.2.5.; 2.1.1.)
 buztarri-bakar: yugo para un solo buey (1.2.5.)
 buztarri-buruleku: gamella del yugo (2.1.1.)
 buztarri-koska: muñón del yugo (2.1.1.)
 buztarrixan adarleku: zona del yugo (2.1.1.)
 buztarrixan burteraleku: zona del yugo (2.1.1.)
 buztartu: uncir (1.2.5.; 2.1.1.)
 buztingorri: tipo de arcilla (2.1.5.)
 buztin-lur: tierra arcillosa (2.1.5.)
 buztinzuri: tipo de arcilla (2.1.5.)
 buztiñola: alfarería (2.1.2.; 3.1.3.)
 dagoka: ejercitarse un niño en sostenerse (2.1.2.)
 damaskinatzaile: damasquinador (3.2.3.)
 damaskinau: damasquinar (3.2.3.); damasquinado (3.2.3.)
 damaskinau-eragiketak: operaciones de damasquinado (3.2.3.)
 damaskiño: damasquinado (3.2.3.); damasquino (3.2.3.)
 damaskiñoko: del gremio del damasquinado (3.2.3.)
 danbolin*: tanbolin
 dantza: baile (2.2.1.)
 dantzaleku: lugar de baile (2.2.1.)
 dantza-premixo: concurso de baile suelto (2.2.1.)
 dantzari: bailarín (2.2.1.)
 dantzarixak ipini: organizar el grupo de bailes (2.2.1.)
 dantza-solte*: solte
 daratulu*: taratulu
 dartau*: zartau
 debrezete jua: pasear del brazo (2.2.1.)
 dendal: extremo ferrado del mazo (3.2.1.)
 dendal-harri: tope del dendal (3.2.1.)
 dester: piedra de afilar, piedra de amolar (2.1.1.; 3.2.4.)
 dester-harri*: dester

- di (-ti): sufijo que denota "bosque" (1.1.3.)
dibujua etara: sacar dibujo (3.1.3.)
dindirri*: tintirri
dolare: lagar (2.1.2.; 3.1.3.)
doministiku: estornudo (2.1.3.)
Dominusantu*: Domusantu egun
Domusantu egun: día de Todos los Santos (2.2.1.)
don-don egin: rifar (2.2.3.)
dornio*: tomu
dornu*: tomu
dornu: tornillo de banco (3.2.3.; 3.2.4.)
dornu-ardatz: eje de tornillo de banco (3.2.4.)
dornu-maratilla: manivela de tornillo de banco (3.2.4.)
dornu-zil: husillo de tornillo de banco (3.2.4.)
draga: freno (2.1.1.)
draga-egur: mecanismo accionador del freno (2.1.1.)
dragatz: machete, cuchilla para desmenuzar argoma (2.1.1.)
draga-zotz: mecanismo accionador del freno (2.1.1.)
draga-zulo: orificio para vara de freno (2.1.1.)
draun: campana mayor del campanario (2.2.1.); campanada ruidosa del mediodía (2.2.1.)
drontza*: trontza
drunda: mecha de arcabuz (3.2.2.)
dultzidu: afinar cañones de escopeta (3.2.2.)
dultzitzaille: afinador, dulcidor (3.2.2.)
dunba: cencerro (1.2.5.)
durdula*: durdura
durdura baltz: zorzal real (1.2.2.)
durdura: zorzal charlo (1.2.2.)
durmienda: durmiente (3.2.1.)
ebagi: cortar, tallar (3.2.4.)
ebagi-bedar: arnica (1.1.1.)
ebate: trabajos de siega (2.1.2.)
ebateko gubil: buril de corte (3.2.3.)
edarra: herrada, jarra grande (2.1.2.)
eder: escopeta de platina corta (3.2.2.)
edur: nieve (2.1.5.)
edurbusti: aguanieve (2.1.5.)
edur-haix: viento frío que anuncia nieve (2.1.5.)
edur-maluta: copo de nieve (2.1.5.)
edur-pikor: tipo de nieve (2.1.5.)
edurrak jardun: nevar (2.1.5.)
edurrak jo: nevar (2.1.5.)
edurraldi: nevada (2.1.5.)
edursiku: nieve en polvo (2.1.5.)
edurtegi: nevero, nevera (2.1.5.; 3.1.3.)
edurtza: nieve (2.1.5.); amontonamiento de nieve (2.1.5.)
edur-ur: aguanieve (2.1.5.)
edurzulo: nevero (2.1.5.); nevera (2.1.5.; 3.1.3.)
egualdi: tiempo meteorológico (2.1.5.)
Eguen Zuri: Jueves Gordo (2.2.1.)
eguna argittu: amanecer (2.1.5.)
eguna zabaldu: amanecer (2.1.5.)
eguno*: ehuno
egun-sari: jornal (3.2.5.)
egunsenti: amanecer, alba (2.1.5.)
egur: leña (1.1.3.; 3.1.3.); madera (1.1.3.; 3.1.3.)
egur-baso: ejido, bosque destinado a madera (2.1.2.; 3.1.3.)
egur-batze: recogida de leña (2.1.2.)
egurdun: maderero (2.1.2.; 3.1.3.)
egur-ikatz: carbón vegetal (3.2.4.)
egur-karga: carga de madera que se lleva a cuestras (2.1.2.)
egurra zehetu: cortar la leña (2.1.2.; 3.1.3.)
egurreta: trabajos de obtención y acarreo de leña (2.1.2.)
egurrezko metro: metro de madera (3.1.3.)
egurrikatz: carbón vegetal (3.1.3.)
egurrola: aserradero (3.1.3.)
egurteralde: oriente, este (2.1.5.)
egurtoki: almacén de leña (2.1.2.; 3.1.3.)
egurtza: ejido (2.1.2.; 3.1.3.)
egur-zan: veta (3.1.3.)
eguzki: sol (2.1.5.)
eguzkialde: solana (2.1.5.); oriente, este (2.1.5.)
eguzki-arte: claro entre nubes (2.1.5.)
eguzki-bedar: girasol (1.1.1.)
eguzki-begi: solana (2.1.5.)
eguzki-galdatan egon: estar a pleno sol (2.1.5.)
eguzki-lora: cardo rizado (1.1.1.)
eguzkixa ataratzeko: mariquita (1.2.1.)
ehitzari: cazador (1.2.4.)
ehiza-txakur: perro de caza (1.2.4.)
ehule*: ehunle
ehun: tejido (3.1.2.)
ehundu: tejer (3.1.2.)
ehungille: tejedor (3.1.2.)
ehungin: tejedor (3.1.2.)
ehunle: tejedor (3.1.2.)
ehuno: terreno comunal (2.1.2.)
eixo*: ixo
eje: eje (3.2.4.)
ekonomika: chapa de fuego (2.1.2.)
elbitz: lastón (1.1.1.)
elgar: fiebre (2.1.3.)
elixakuak emon: dar la extremaunción (2.2.1.)
elixan sartu: entrática (2.2.1.)
elixaurre: anteiglesia, zona delantera de la iglesia (2.1.2.)
elizkizun: misa; principalmente funeral (2.2.1.)
elkortu: secar(se), endurecer(se) (1.1.3.)
elor: cardo espinoso (1.1.3.)
elorri zuri: espino albar (1.1.1.)
elorri: espino (1.1.3.)
elxo: mosquito (1.2.1.)
eme: hembra (3.2.4.)
enano gazaña: castaño de indias (1.1.1.)
enara*: ernara
endal*: dendal
endarlai: zarzaparrilla (1.1.1.)
enor: verruga (2.1.3.)
enplasto-bedar: verbena (1.1.1.)
entañadera: entenalla (3.2.3.); entenalla, tornillo de mano (3.2.4.)
entiarro zibil: entierro civil (2.2.1.)
entoloma: seta engañosa, entoloma (1.1.2.)
epaiki: sierra de mano (3.1.3.; 3.2.4.)
epaiki-etxe: arco de sierra; portasierra (3.1.3.; 3.2.4.)
epaiki-orri: hoja de sierra (3.2.4.)
epeldu: calentar la pasta en el damasquinado (3.2.3.)
eper gorri: perdiz (1.2.2.)
eper urdin: perdiz pardilla (1.2.2.)
eper zuri: perdiz nival (1.2.2.)
epertalari: perdiguero; aficionado a la caza de la perdiz (1.2.4.)
eper-txakur: perro perdiguero (1.2.4.)
era: haz, anverso (1.1.3.); correa con que se ata el buey al yugo (2.1.1.)
erabagille: árbitro (2.2.2.)
eragiketa: operación, trabajo (3.2.4.)
erain: sembrar (1.1.3.; 2.1.2.)
eraingille: sembrador (2.1.2.)
eraitte: siembra (2.1.2.)
eralgi: tamizar (3.1.1.)
erasan: desgarro muscular; tirón (1.2.5.; 2.1.3.)
eratxi: ordeñar (1.2.5.); abatir (2.1.2.)
erbi: liebre (1.2.3.)
erbitalari: aficionado a la caza de liebres (1.2.4.)
erbi-txakur: lebre (1.2.4.)
erdalgaizto: castellano mal hablado (2.1.2.)

- erderak hartu:** aprender castellano (2.1.2.)
erdikuts: quedarse sólo el txirlo del medio en pie (2.2.2.)
eregi: operar (2.1.3.); abrir(se) (3.1.3.); desajuste, abertura (3.1.3.; 3.2.4.)
ereiñ*: **erain**
erla: abeja (1.2.1.)
erlabixa: avispero (1.2.1.)
erlamando: abejorro (1.2.1.); zángano, abeja macho (1.2.1.)
erlamiño baltz: clase de abejorro (1.2.1.)
erlamiño: avispa (1.2.1.)
erlatoki: colmenar (1.2.1.)
erla-txorta: enjambre (1.2.1.)
erlauntz: colmena (1.2.1.)
erle-kezten: grelo, flor del nabo (1.1.3.)
erlekizten: orzuelo; divieso (2.1.3.)
erletxe: colmena (1.2.1.)
erliak urten: enjambrar (1.2.1.)
erliebe damaskinaua: damasquinado en relieve (3.2.3.)
erliebe-lana: trabajar el relieve (3.2.3.)
ernamun: brote; germen de cualquier semilla o fruto (1.1.3.)
ernamuna bota: germinar, brotar (1.1.3.)
ernara txiki: avión común (1.2.2.)
ernara: golondrina común (1.2.2.)
erne: brote (1.1.3.; 1.2.4.); germinar, brotar (1.1.3.)
ernekatz: planta enclenque (1.1.3.)
ernemun*: **ernamun**
ernia bota: germinar, brotar (1.1.3.)
erpa: garra; zarpa (1.2.5.)
erpakada: zarpazo (1.2.5.)
erpil: terrón, gleba, granza (2.1.2.)
erpillak-jo: majar granzas (2.1.2.)
erpil-mazo: mazo para desterronar (2.1.1.)
erpoi*: **erpa**
errai: entrañas (2.1.3.)
erraiarixak: rayaderas (3.1.2.)
errail: tabloncillos transversales del carro (2.1.1.); tablón transversal (2.1.1.)
erralde: medida de peso, 5 kilos (2.1.4.)
erraminta*: **erremintta**
erramu: laurel (1.1.1.)
errape: ubre (1.2.5.)
errapera bota: llevar a mamar al ternero (1.2.5.)
erre: fundirse (3.2.4.); quemar, en tratamiento térmico (3.2.4.)
errebajua etara: sacar rebajo (3.1.3.)
erreduria egin*: **erreturia egin**
erregaldara: tambor para asar castañas (2.1.1.; 2.1.2.)
erregeak: término del juego de tabas (2.2.3.)
Erregenak: día de los Reyes Magos (2.2.1.)
errege-sagar: manzana reineta (1.1.3.)
Erregetxe: Real Fábrica de Armas (3.2.2.)
erreixau: rayar cañones (3.2.2.)
erreka: río, regata (2.1.5.)
errekako buztanikara: lavandera cascadeña (1.2.2.)
errekako txinbo: ruiseñor bastardo (1.2.2.)
errekarrain: pez de río (1.2.4.)
errekarri: cascajo (2.1.5.)
erreka-txindor: arroyo, riachuelo (2.1.5.)
errekabxo: arroyo, riachuelo (2.1.5.)
errekazulo: ribera en pendiente (2.1.5.)
errekondo: ribera (2.1.5.)
errementari: herrero (3.1.3.; 3.2.4.)
erremintta: herramienta (3.2.4.)
erreminttagin: herramentista (3.2.4.)
errentero: arrendatario, colono (2.1.2.)
errepa: cuesta, ribazo (2.1.5.)
errepujau: repujado (3.2.3.); repujar (3.2.3.)
erreteilla*: **erretilla**
erreten: canal pequeño, acequia (3.1.1.; 3.2.4.)
erretilla: reteja (3.1.3.)
erretillu: fuente, plato grande (2.1.2.)
erreturia egin: quema de rastrojos (1.1.3.)
erreus: pieza rechazada, inútil (3.2.4.)
errezil-sagar: reineta, variedad de manzana (1.1.3.)
errial: real (2.1.4.)
errialbiko: cincuenta céntimos (2.1.4.)
erripa*: **errepa**
erro: pezón de la ubre, teta (1.2.5.)
errobera: rueda (3.2.4.)
errobero: leche recién ordeñada (1.2.5.)
erroibe: mastitis (1.2.5.; 2.1.3.)
erromara: cancilla, cerco (1.2.5.; 2.1.2.)
erromerixa: romería (2.2.1.)
erromero: romero (1.1.1.)
erromolabxa: remolacha (1.1.1.)
errondalari: trasnochador, noctívago (2.2.1.)
errosarixo-bedar: tortero (1.1.1.)
erroseta: roseta, grabado en forma de flor (3.2.3.)
erroskadun: rosquillero (2.2.1.)
errotape: cámara de desagüe del molino (3.1.1.)
errotari: molinero (3.1.1.)
errotarri: piedra molar (3.1.1.)
erruda: ruda (1.1.1.)
errueda: rueda hidráulica (3.2.1.)
ertz: arista (3.2.4.)
ertzak hil: matar aristas (3.2.4.)
erube: salamandra (1.2.3.)
esaga: vara que sujeta la carga del carro (2.1.1.)
esaga-ziri: cuña de la "esaga" (2.1.1.)
esbarru*: **esparrau**
eskamel: brazo de los fuelles (3.2.1.)
eskarabajo: escarabajo patatero (1.2.1.)
eskaratz*: **eskatz**
eskarola: escarola (1.1.1.)
eskatu*: **askatu**
eskatz: cocina (2.1.2.)
eskillara-barren: descansillo al inicio de escaleras (2.1.2.)
eskillara-buru: descansillo superior de las escaleras (2.1.2.)
eskillara-mailla: escalón, peldaño (2.1.2.)
eskillarape: hueco inferior de las escaleras (2.1.2.)
eskillaso: arrendajo (1.2.2.)
eskobara: rastrillo (2.1.1.)
eskobara-buru: cabezal del rastrillo (2.1.1.)
eskuaid: buril manual (3.2.3.)
eskuaira*: **eskuaid**
eskuare*: **eskobara**
eskuarain: dolor reumático (2.1.3.)
eskuabara*: **eskobara**
eskubihar: mano de obra (3.1.3.)
esku-dantza: danza tradicional (2.2.1.)
esku-errot: molinillo manual (3.1.1.)
esku-harri: barrita de piedra de esmeril (3.2.4.)
esku-laztabin: taladro de mano (3.2.4.)
esku-mazo: maceta de madera (3.1.3.)
eskunarruak: guantes de forjadores (3.2.4.)
esku-sari: sobresueldo (3.2.5.)
esku-zepillo: cepillo de mano (3.1.3.)
esku-zerra: sierra de mano (3.1.3.; 3.2.4.)
esmitz: revólver (3.2.2.)
esne-arrauka*: **arraunka**
esne-bedar: lechetrezna (1.1.1.)
esne-behi: vaca lechera (1.2.5.)
esnedun: lechera/o (2.1.2.)
esne-gain: nata de la leche (2.1.2.)
esne-guen*: **guren**
esne-lora: planta lechosa (1.1.3.)
esne-ontzi: cántaro de leche (2.1.2.)

- esne-perretxiko:** lactarios (1.1.2.)
esnetan egin: oficio de lechera (2.1.2.)
esne-tela: nata de leche (2.1.2.)
esparrau: cercado, redil (1.2.5.)
estalpe: resguardo; cobertizo (2.1.2.; 2.1.5.)
estolda: alcantarilla para escorias (3.2.1.)
estrata: camino de caserío (2.1.2.)
estun: aro, argolla (3.2.4.)
estutu: prensar la fruta (3.1.3.); achicar, juntar (3.1.3.)
eten: rotura; hernia (1.2.5.; 2.1.3.)
etenuna: quiebra, falla (3.2.4.)
etorri: crecer la cosecha (1.1.3.)
etxaburu: terreno en la parte superior de la casa (2.1.2.)
etxajan: convite al finalizar el tejado (3.1.3.)
etxalde: hogar, casería (2.1.2.)
etxaurre: terreno delantero de la casa (2.1.2.)
etxazpi: terreno en la parte inferior de la casa (2.1.2.)
etxe: almacén, asas de las herramientas (2.1.1.)
etxegin: construcción (3.1.3.); constructor (3.1.3.)
etxerre-batze: recogida de dinero para quien se le ha quemado la casa (2.1.2.)
etxia jan: arruinar la fortuna familiar (2.1.2.)
etxoste: terreno en la parte de detrás (2.1.2.)
etzangarri*: **etzingarri**
etzingarri: helecho seco para cama del ganado (1.2.5.)
euji*: **auji**
eukalitu: eucalipto (1.1.1.)
euli: mosca (1.2.1.)
eulimando: moscardón (1.2.1.)
euno*: **ehuno**
euri: lluvia (2.1.5.)
euri-haix: viento que precede a la lluvia (2.1.5.)
euri-lanbro: llovizna (2.1.5.)
euri-lanpar: llovizna (2.1.5.)
euritte: lluvia, lluvia fuerte (2.1.5.)
eurixak jardun: llover (2.1.5.)
eurizar: chaparrón de gotas gruesas (2.1.5.)
euri-zirin: llovizna (2.1.5.)
euskalgaizto: euskera mal hablado (2.1.2.)
euskal-soka: cuerda de crines de caballo (3.1.2.)
euskarri: soporte (3.2.4.)
eusteko: pieza para sujetar la culata (3.2.2.)
eutsigarri: freno (2.1.1.)
euzki*: **eguzki**
ezarrixa: cargado, enfermo (2.1.3.)
ezkaillo: bermejuela (1.2.3.)
ezkaldarro: bermejuela, variedad grande (1.2.3.)
ezkal-zehe: cría de bermejuela (1.2.3.)
ezkur: bellota (1.1.3.)
ezkututzen: jugar al escondite (2.2.3.)
ezpada*: **ezpara**
ezpal: astilla (3.1.3.)
ezpal-batze: recogida de leña (2.1.2.)
ezpara: tábano (1.2.1.)
ezpata*: **ezpara**
ezpata: vara vertical del carro (2.1.1.); espadilla, agramadera (3.1.2.)
ezpata-bedar: iris, lirio (1.1.1.)
ezpata-dantza: baile de espadas (2.2.1.)
ezpatadunak: militares (3.2.5.)
ezpata-joko: parte del baile de espadas (2.2.1.)
ezpata-zulo: orificios para las "ezpatak" (2.1.1.)
ezpatetan: jugar a guerras (2.2.3.)
ezpateuli: tábano (1.2.1.)
ezpatondo: gramilla (3.1.2.)
ezpel: boj (1.1.1.)
eztaiñau: soldar con estaño (3.1.3.)
eztaiñu barra: barra de estaño (3.1.3.)
eztanbedar: formón (3.1.3.)
eztarriko min: anginas (2.1.3.)
eztarrixa zerrau: tener afonía (2.1.3.)
eztegu: boda, nupcia (2.1.2.)
ezten: agujijón (1.2.1.); lezna (3.1.3.); especie de punzón (3.2.3.; 3.2.4.)
eztena sartu: agujijonear, picar (1.2.1.)
eztittu: injertar (1.1.3.); ensamblar, juntar (2.1.2.; 3.1.3.)
eztul-bedar: tusilago (1.1.1.)
fabonu: pavonado, taller (3.2.4.)
falsa eskuadra: falsa escuadra (3.2.2.)
fandero*: **pandero**
farra: palo con ramas para sujetar las plantas (1.1.3.)
farrastada: brazada al nadar (2.2.3.)
filarmónika: acordeón (2.2.1.)
fio: viento frío (2.1.5.)
firi-fara: cabezal auxiliar (3.2.4.); cabezal para tornillería (3.2.4.); taladro rústico (3.2.4.)
firi-firi: corriente fría (2.1.5.)
flota: saúco (1.1.1.)
flot-arbola: saúco (1.1.1.)
foball: fútbol (2.2.2.)
fondua jo: picar el fondo, los burilistas (3.2.3.)
forjau: forjar (3.2.4.); pieza forjada (3.2.4.)
formoi: formón (3.1.3.)
fot: clase de pan, bollo (3.1.1.)
fraille ala monja: juego de adivinanza (2.2.3.)
fraille-katillu: tazón, bol (2.1.2.)
frankolin: alcaraván (1.2.2.)
frantsesare: grada de hierro (2.1.1.)
frantses-bedar: trébol (1.1.1.)
frantzia-krabelin: clavel chino (1.1.1.)
frisku: especie de albaricoque o briñón (1.1.1.)
fritzixa: animal salvaje dañino (1.2.3.; 1.2.4.)
fromoi*: **formoi**
frontal: viga principal, tirante (3.1.3.)
frontoizar: el antiguo frontón de Eibar (2.2.2.)
frutabatzaile: camachuelo (1.2.2.)
fu egin: soplar (2.2.4.)
fu: fuego (2.2.4.)
fueraka: jugar a barrus (2.2.3.)
gabeko mitxeleta: polilla, mariposa nocturna (1.2.1.)
gaberdiko meza: misa del gallo (2.2.1.)
gaberdiko mozolo: búho chico (1.2.2.); cárabo (1.2.2.)
gabi: martinete, martillo pilón (3.2.1.; 3.2.4.)
gabi-ardatz: eje principal (3.2.1.); viga del martinete (3.2.1.)
gabigun: viga del martinete (3.2.1.)
gabillada*: **gabillara**
gabillara buztanluze: aguilucho cenizo (1.2.2.)
gabillara txiki: cernícalo (1.2.2.); halcón (1.2.2.)
gabillara urdin: aguilucho cenizo (1.2.2.)
gabillara zuri: aguilucho cenizo (1.2.2.)
gabillara: gavilán (1.2.2.)
gabi-maillu: mazo, martillo pilón (3.2.1.)
gabitegi: departamento del martinete (3.2.1.)
Gabonak: las Navidades (2.2.1.)
Gabon-egun: Día de Nochebuena (2.2.1.)
Gabon-gau: la Nochebuena (2.2.1.)
Gabon-kantu: villancico (2.2.1.)
gabonsari: aguinaldo (2.2.1.)
gabonsari-batze: cuetación por navidad (2.2.1.)
Gabon zahar: nochevieja (2.2.1.)
gaiki: material (3.2.4.)
gailleta: cuenco, tazón (2.1.2.)
gaillur: cima, cumbre (2.1.5.); punta del tejado (3.1.3.)
gaillurraga*: **gaillurregur**
gaillurregur: cumbreira (3.1.3.)
gaillur-teilla: teja de cobijo (3.1.3.)

- gainjana emon: dar determinado efecto a la bola (2.2.2.)
 gaiñigar: ramas secas (1.1.3.)
 gaiñuts: fallar el lance en los bolos (2.2.2.)
 gaitz: enfermedad (2.1.3.)
 gaixondo: convalecencia (2.1.3.)
 gaixotasun: enfermedad (2.1.3.)
 gaizto: difícil (2.1.2.)
 galafari: cena posterior a los trabajos del trigo (2.1.2.)
 galanperna: parasol (1.1.2.)
 galbahe: cedazo, criba (2.1.1.; 3.1.1.)
 galburu: espiga de trigo (1.1.3.)
 galdá: hornada (3.2.1.); calentamiento para templar o forjar (3.2.4.); fundición (3.2.4.)
 galdabatekuak: las cuatro partes de la goa (3.2.1.)
 galda-burdiña: hierro fundido (3.2.4.)
 galda-galtzairu: acero fundido (3.2.4.)
 galdakao lanperna: amanita rojiza (1.1.2.)
 galdara: caldero (2.1.1.); caldera (3.1.3.)
 galdari: fundidor (3.2.4.)
 galdatu: caldear (3.2.4.); fundir (3.2.4.); soldar, unir dos hierros caldeados (3.2.4.)
 galdu: extinguir(se), desaparecer (1.2.4.)
 galeper: codorniz (1.2.2.)
 galgarau*: gargarau
 galtzada: plaza para pruebas de arrastre de piedra (2.2.2.)
 galtzagintza: calcetería (3.1.2.)
 galtzagiñan: hacienda calceta (3.1.2.)
 galtzairu elektriko: acero eléctrico (3.2.4.)
 galtzairu laster: acero rápido (3.2.4.)
 galtzairu: acero (3.2.4.)
 galtzairutu: acerar; obtener acero (3.2.4.); cementar (3.2.4.)
 galtzetoratz: aguja para punto (3.1.2.)
 galtzu: rastrojo de trigo (1.1.3.)
 galtzuondo: rastrojo de trigo segado y la tierra misma (1.1.3.)
 ganajateko: forraje (1.2.5.)
 ganajatekogintza: trabajos relativos al forraje (1.2.5.)
 ganau gorri: ganado de monte (1.2.5.)
 ganau: ganado vacuno (1.2.5.)
 ganau-aska: pesebre (1.2.5.)
 ganau-dun: ganadero (1.2.5.)
 ganau-gobernatzaile: persona que gobierna los ganados (1.2.5.)
 ganau-gobierno: trabajos relativos al gobierno de los ganados (1.2.5.)
 ganau-jira: trabajos relativos a la comida de los ganados (1.2.5.)
 ganbara: camarote, desván (2.1.2.)
 ganbaratxo: camarote (2.1.2.)
 ganbela: artesa (1.2.5.; 2.1.1.)
 gandor*: gangor
 gangor: cresta (1.2.5.)
 gantxil: botijo (2.1.2.); farol (2.1.2.)
 gantz: grasa (1.2.5.)
 gantzak alkar jo: muerte repentina (2.1.3.)
 gantzu-aska: caja para curtir carne en sal (1.2.5.)
 gapirixo*: kapidixo
 garagar: cebada (1.1.1.)
 garagarrak irabazi: rascarse los equinos (1.2.5.)
 garagarraka egin: rascarse los equinos (1.2.5.)
 garai: hórreo (2.1.2.)
 garandu*: garaundu
 garara juañ: empezar a desarrollarse la planta (1.1.3.)
 garatu: hechar escapos, germinar (1.1.3.)
 garau: grano (1.1.3.); material para cubrir defectos (3.2.4.)
 garauak sartu: tapar poros y grietas (3.2.4.)
 garaundu: desgranar (1.1.3.)
 garau-sartzaille: desporador (3.2.4.)
 garautegi: hórreo (2.1.2.)
 garauzale: granívoro (1.2.4.)
 garbantzu: garbanzo (1.1.1.)
 garbantzu-egur: comida de invitados, banquete (2.1.2.)
 garbittu: matar (1.2.5.)
 gardantxillo: cardenillo; leche agria, su color y gusto (2.1.2.)
 gargarau: grano de trigo (1.1.3.)
 gari: trigo (1.1.1.; 1.1.3.)
 gari-ale: grano de trigo (1.1.3.)
 gari-bizardun: trigo barbudo (1.1.3.)
 gari-buru: espiga de trigo (1.1.3.)
 gari-ebataille: persona que siega el trigo (2.1.2.)
 gari-ebatiak: labores de cosecha de la mies (1.1.3.)
 gari-eraille: labores de la siembra del trigo (1.1.3.)
 gari-erne: trigo verde (1.1.3.)
 gari-garau: grano de trigo (1.1.3.)
 gari-garbitzeko makiña: aventadora (2.1.1.)
 gari-heldu: trigo maduro (1.1.3.)
 gari-igitai: hoz especial para cortar trigo (2.1.1.)
 gari-jorra: escardar el trigo (1.1.3.)
 gari-jote: trilla (2.1.2.)
 gari-joteko avari: cena posterior a la trilla (2.1.2.)
 gari-joteko makiña: trilladora (2.1.1.)
 gari-kutxa: arca para guardar trigo (3.1.1.)
 gari-lohi: trigo sin limpiar (1.1.3.)
 gari-meta: hacina de trigo (1.1.3.; 2.1.2.)
 gari-pillo: montón de trigo (2.1.2.)
 garitako: haba que se sembraba entre el trigo (1.1.1.)
 garitza: trigal (1.1.3.)
 garixak bedinkatu: bendecir el trigo (1.1.3.)
 garlopa: garlopa (3.1.3.)
 garlopin: garlopin (3.1.3.)
 garo txiki: variedad de helecho (1.1.1.)
 garo: helecho (1.1.1.; 1.1.3.)
 garota: trabajos de cosecha del helecho (2.1.2.)
 garotza: helechal (1.1.3.)
 garranga: tornillo (3.1.2.)
 garratz jardun: llover, nevar o granizar con intensidad (2.1.5.)
 garrote-egur: mayal (2.1.1.)
 garun: seso; sienes (1.2.5.)
 gastau: extinguir(se), desaparecer (1.2.4.)
 gatibu*: katibu
 gatx*: gaitz
 gatxetsi: rechazar, repudiar (1.2.4.; 1.2.5.)
 gatxizen: apodo (2.1.2.)
 gatx-ondore: convalecencia (2.1.3.)
 gatz larri: sal gorda (2.1.2.)
 gatz zehe: sal fina (2.1.2.)
 gatzale: grano de sal (2.1.2.)
 gatzamaille: aprendiz en las herrerías (3.2.1.)
 gatzato: cuajada (2.1.2.)
 gatzittu: salar (2.1.2.)
 gaubela: vela mortuoria (2.2.1.)
 gautxori: chotacabras (1.2.2.); golfo, trasnochador (2.2.1.)
 gauzadaben: pieza buena, útil (3.2.4.)
 gauzadan: pieza buena, útil (3.2.4.)
 gauzaezdaben: pieza defectuosa, inútil (3.2.4.)
 gauzaezdako: pieza defectuosa, inútil (3.2.4.)
 gauzaeztan: pieza defectuosa, inútil (3.2.4.)
 gazittu*: gatzittu
 gaztai: queso (2.1.2.)
 gaztaiña ahozabal: variedad de castaña (1.1.3.)
 gaztaiña aletako: castaña que cae antes del vareo (1.1.3.)
 gaztaiña: castaño (1.1.1.); castaña (1.1.1.; 1.1.3.); madera de castaño (3.1.3.)
 gaztaiña-arbola: castaño (1.1.1.)
 gaztaiña-egur: madera de castaño (1.1.3.)
 gaztaiña-lokotz: envoltorio espinoso de la castaña (1.1.3.)
 Gaztaiñerre: Gaztaiñerre (2.2.1.)
 gatzanol: estantes donde se dejan curar los quesos (2.1.2.)

- gazanontzi:** quesera (2.1.2.)
gazanur*: **gazura**
gazura: suero de la leche (2.1.2.)
gei: larva (1.2.1.)
gei: materia, sustancia (2.1.2.; 3.2.4.)
Gerra Europea: Primera Guerra Mundial (3.2.5.)
gerri: tronco del árbol (1.1.3.); tronco de los animales (1.2.5.)
gerrigalda: mitad de goa sin mango (3.2.1.)
gerun: catarata (2.1.3.)
gibel: parte trasera de una loma (2.1.5.)
gibel-bedar: hepática (1.1.1.)
gibleko: hepatitis (2.1.3.); ictericia (2.1.3.)
giltz: llave, herramienta (3.2.1.; 3.2.4.)
gimelet*: **ginbelet**
ginbela: taco de madera (3.1.3.)
ginbelet: barrena para madera (3.1.3.; 3.2.2.)
giputz: de dialecto guipuzcoano (2.1.2.)
girapo: molleja de ave (1.2.5.)
girgillo: papada de cabras (1.2.5.); michelin; papada (1.2.5.)
giro egin: hacer buen tiempo (2.1.5.)
giro: tiempo atmosférico (2.1.5.)
gisats: retama (1.1.1.)
gixa: documento para traslado de ganados (1.2.5.)
gixarra: magro, fibra, músculo (1.2.5.); segunda capa de los troncos (3.1.3.)
gizategi: comedor de ferrería (3.2.1.)
gizen: primera capa de los troncos (3.1.3.)
gizon-proba: prueba de arrastre tirada por personas (2.2.2.)
gladiolasa: gladiolo (1.1.1.)
gladiologo*: **gladiolasa**
globo-bedar: colleja (1.1.1.)
gobernau: gobernar a los animales (1.2.5.)
goi-argi: cielo despejado (2.1.5.)
goibel: nublado, nuboso (2.1.5.)
goierre: calor sin sol (2.1.5.)
goi-garbi: cielo despejado (2.1.5.)
goiko su: económica, chapa (2.1.2.)
goisubil: rodillo superior del telar (3.1.2.)
goittar: liberal (3.2.5.)
goitibehera: goitibera (2.2.3.)
goixaga: solanera, vigas del tejado (3.1.3.)
goixagoko: variedad tempranera (1.1.3.)
goixalde: mañana, primeras horas (2.1.5.); madrugada, pasada la medianoche (2.1.5.); oriente, este (2.1.5.)
goixan behian jardun: llover a cántaros (2.1.5.)
goixeko izar: venus (2.1.5.)
goiz: temprano, temprano (1.1.3.)
goizalde*: **goixalde**
goizgari: trigo, variedad (1.1.3.)
goizgaztaiña: castaña, variedad (1.1.3.)
goiz-goiz: madrugada (2.1.5.)
goizizar*: **goixeko izar**
goiztabar: amanecer, alba (2.1.5.)
golda: arado (2.1.1.)
goldakera: manera de arar (2.1.2.)
goldaketa: arar, arado (2.1.2.)
goldatu: arar (2.1.2.)
gomitolari: náuseas (2.1.3.)
gorako: náuseas (2.1.3.)
gorbizu: encontrarse una herida (2.1.3.)
gori: candente (3.2.4.)
gori-gori: al rojo vivo (3.2.4.)
gorittu: calentar al rojo vivo (3.2.4.)
goritze: caldeado (3.2.4.)
gorosti: acebo (1.1.1.)
gorotz*: **korotz**
gorri: ganado que no sea pinto (1.2.5.)
gorriketan jardun: labrar la tierra (1.1.3.)
gorrin: roña (1.1.3.)
gorrindu: enfermarse las plantas (1.1.3.)
gorritu: labrar la tierra (1.1.3.); pelar el pasto (1.1.3.)
gorrotau: repudiar (1.2.4.)
goru: rueca (3.1.2.)
goruburu: rocadero (3.1.2.)
gorueta: hilado (3.1.2.)
goruetako-makiña: rueca mecánica (3.1.2.)
goruetan egin: hilar (3.1.2.)
gorulari: hilandera (3.1.2.)
goruntz: corsé (2.1.2.)
goru-txapel: cucurucho (3.1.2.)
goz*: **goiz-**
gozo: tierra fácil de labrar, blanda, suelta (2.1.2.); dúctil, madera fácil de trabajar (3.1.3.)
grabau: grabar (3.2.3.); grabado (3.2.3.)
grabauko: del gremio del grabado (3.2.3.)
gran duke: búho real (1.2.2.)
granbil: grambil (3.1.3.)
granuja: aprendiz, recadista (3.2.5.)
gremixo: gremio (3.2.5.)
guardabaja: parte inferior de la báscula (3.2.2.)
gubil: buril (3.2.3.)
gubilleko: burilista (3.2.3.)
gubillista: burilista, grabador de buril (3.2.3.)
gubil-zabal: cincel, corta-frios (3.2.4.)
gubixa: media caña, gubia (3.1.3.)
gudari: soldado nacionalista (3.2.5.)
guen: límite superior de una superficie o terreno (2.1.5.)
Guena: localización más alta entre varios caseríos (2.1.2.)
gun*: **mun**
guntzurrun: riñón (1.2.5.)
guraez: desgana (2.1.3.)
gurbix*: **gurpitz**
guren: nata de leche (2.1.2.)
guri*: **gubil**
gurpitz: madroño (1.1.1.)
gurrutxel: tapete litúrgico (2.2.1.)
guzur-aska: entrada del agua a la rueda (3.2.1.)
habaurre: vigueta muy alta (3.2.1.)
habe: viga, travesaño (3.1.3.)
habia euki: destino, estar así dispuesto (2.1.2.)
habixa: madriguera (1.2.4.); nido (1.2.4.)
habixagintza: construcción de nido (1.2.4.)
habixondoko arrautza: huevo de reclamo (1.2.5.)
haga: vara (2.1.1.; 3.1.3.)
haga-harri: base del yunque (3.2.1.)
hagin: tejo (1.1.1.); diente (3.2.4.)
haixe: viento (2.1.5.)
haixebe: sotavento (2.1.5.)
haixe-bolada: ventolera (2.1.5.)
haixe-haundi: vendaval (2.1.5.)
haixeleku: lugar ventoso (2.1.5.)
haixe-pasa: corriente de viento (2.1.5.)
haixete: vendaval (2.1.5.)
haixetsu: ventoso (2.1.5.)
haixetxo: brisa (2.1.5.)
haixe-zeko: carabina de aire comprimido (1.2.4.; 3.2.2.)
haixe-zulo: poro (3.2.4.)
haiza-harri: pared trasera del horno (3.2.1.)
haizearka: caja de agua, trompa (3.2.1.)
haizeola: ferrería de monte (3.2.1.)
haltz: aliso (1.1.1.)
hamabiko: escopeta del calibre 12 (3.2.2.)
hamabostekuak: montones de 15 haces de trigo (1.1.3.)
hamaiketako: almuerzo de media mañana (2.1.2.)
hamarretkuak: montones de 10 haces de trigo (1.1.3.)
hamarretako: almuerzo de media mañana (2.1.2.)

- hamaseiko:** escopeta del calibre 16 (3.2.2.)
hanka-bihurrikak: piletas (2.2.1.)
hankageldixan bota: tirar en parado (2.2.2.)
hankagorri: neonato, recién nacido (2.1.2.)
hankalatraba: a horcadas (2.2.3.)
hanketako: fiebre aftosa (1.2.5.)
har: ciempiés (1.2.1.); gusano (1.2.1.); oruga (1.2.1.)
haragi eten: tirón, lesión muscular (1.2.5.; 2.1.3.)
harbide: calzada, camino empredado (2.1.2.)
hareharri: arenisca (2.1.5.)
haretx*: **haritz**
harezti*: **harizti**
hargin: cantero, picapedrero (3.1.3.)
hari: veta (3.1.3.); rosca (3.2.4.)
hariapeko: topo (1.2.3.); afloramiento de agua (2.1.5.)
hariapotzu: pozo de tierra corrida con la lluvia (2.1.5.)
hariatza: arenal (2.1.5.)
hariltegi: cajoncito de la devanadera (3.1.2.)
hariltoki: devanadera (3.1.2.)
harira: exactamente, al milímetro (3.2.4.)
haritx*: **haritz**
haritxale: bellota de roble (1.1.3.)
haritz amerikano: roble americano (1.1.1.)
haritz: roble (1.1.1.)
haritz-mendi: robledal (1.1.3.)
harixa emon: roscar (3.2.4.)
harixa hartu: coger la rosca (3.2.4.)
harixa ixo: dañar la rosca (3.2.4.)
harixan lotu: atar a la rosca (3.2.4.)
harizti: robledal (1.1.3.)
harko: gusana de fruta; fruto agusanado (1.2.1.)
harlandu*: **harri-landu**
harlantza: cantería (oficio y taller) (3.1.3.)
harloza: laja, losa (2.1.2.; 3.1.3.)
harmaila: grada o peldaño de piedra (2.1.2.)
harpauso: pasadera, piedras colocadas para cruzar el río (2.1.2.; 2.1.5.)
harpiko: cincel de cantero (3.1.3.; 3.2.4.)
harrapatzen: jugar a pillar (2.2.3.)
harrasi: muralla, método de pesca (1.2.4.)
harri: fregadera (2.1.2.); granizo (2.1.5.); muela de esmeril (3.1.3.; 3.2.4.)
harri-berde: sulfato de cobre (2.1.5.)
harri-giltza: clave del arco (3.2.2.)
harri-jasotzaile: levantador de piedras (2.2.2.)
harri-jasotze: levantamiento de piedras (2.2.2.)
harrikatz: carbón mineral (3.1.3.; 3.2.4.)
harriko: fregado (2.1.2.)
harri-landu: sillar, piedra labrada (3.1.3.)
harri-maillo: mazo para romper piedras (3.1.3.)
harrixan: cálculo renal (2.1.3.)
harro: esponjosa, suelta, fácil de labrar (2.1.2.)
harrotu: desgranar (1.1.3.); remover la tierra, para cultivarla (2.1.2.); hinchar(se) (3.1.3.)
hartu barri: recién preñada (1.2.5.)
hartz: oso (1.2.3.)
hatz: pulgada (medida) (2.1.4.)
hatz-kapela*: **hazkapela**
haundittu: hincharse (2.1.3.); hinchazón (2.1.3.)
haundittuna: hinchazón (2.1.3.)
hausixan*: **hautsixan**
hausnarran jardun: rumiar (1.2.5.)
hauspo: fuelle (2.1.2.; 3.2.1.; 3.2.4.)
hauspo-ardatz: eje de accionamiento de fuelles (3.2.1.)
hauspogin: folletero, fabricante de fuelles (3.1.3.)
hauspogintza: fabricación de fuelles (3.1.3.)
hauspo-pujoi: tirador del barquín (3.2.1.)
hauspotegi: departamento de fuelles (3.2.1.)
hauts gorri: almazarrón (3.2.3.)
hauts-egun: miércoles de ceniza (2.2.1.)
hautsixan: arrastrar oblicuamente (2.2.2.)
hauts-koloreko txinbo: papamoscas común (1.2.2.)
hauts-trapu: cernadero para la colada (3.1.2.)
hazi: semilla (1.1.3.); semen (1.2.5.); hinchar(se) (3.1.3.)
hazi-buru: parte compacta en donde está la semilla nueva (1.1.3.)
hazigurenak: crecederas (2.1.3.)
hazikuren: paperas (2.1.3.)
hazikurenak*: **hazigurenak**
hazileku: semillero, sementera (1.1.3.)
hazitoki: semillero, sementera (1.1.3.)
hazittarako: selección de cosecha para siembra (1.1.3.); semental (1.2.5.)
hazkapela: dedil (2.1.3.)
hazte: crianza (1.2.5.)
hegabera: avefría (1.2.2.)
hegan egin: volar (1.2.4.)
hegaran egin*: **hegan egin**
hegaratu: iniciar el vuelo; aprender a volar (1.2.4.)
hegaz egin*: **hegan egin**
hegazian egin*: **hegan egin**
hegatzada: vuelo (1.2.4.)
hegazi: ave (1.2.4.)
hegi: ladera, cima (2.1.5.)
hegoalde: sur (2.1.5.)
hego-haix: viento sur (2.1.5.)
hegoi: viento sur (2.1.5.)
hegoi-erre: viento sur muy cálido (2.1.5.)
heldu: madurar(se) (1.1.3.)
hermandade: Sociedad de Socorros Mutuos (3.2.5.)
herri-idi: buey pirenaico (1.2.5.)
hesate: portillo (1.2.5.)
hesi: cercado, cerco (1.2.5.); apero de labranza (2.1.1.)
heskera: seto natural (1.1.3.; 2.1.2.)
heskeran egin: modalidad de caza (1.2.4.)
hesola: estaca, poste del cercado (1.2.5.)
heste: intestino (1.2.5.)
heste-sobre: apéndice (2.1.3.)
heuno*: **ehuno**
heze: verde; sin madurar (1.1.3.)
hezi: domesticar, educar (1.2.5.)
hezibako: salvaje (1.2.5.)
hil-draun: campana a muerto (2.2.1.)
hil-kanpai: tañido fúnebre (2.2.1.)
hilleko: menstruación (2.1.3.)
hireskatu: secarse un árbol (3.1.3.)
hiru: parte seca de los troncos (1.1.3.)
hirugixarra: tocineta (1.2.5.)
hiruhankako: trípode, trébede (3.2.4.)
hiruhortz: arado de tres dientes (2.1.1.)
hirukoskorreko: clase de pan (3.1.3.)
hirukotx: trébol silvestre (1.1.1.)
hirukuartoko: moneda antigua (2.1.4.)
hirurak: término del juego de tabas (2.2.3.)
hirutu: pudrir(se) (3.1.3.)
hirutxirlo: bolos, modalidad de tres txirlos o birlas (2.2.2.)
hirutxur: rincón (3.2.4.)
hode: nube (2.1.5.); tormenta (2.1.5.)
hode-adar: nubarrón, cúmulo-nimbo (2.1.5.)
hode-arte: claro (2.1.5.)
hodei*: **hode**
hodeixa: tubo, canalón (3.1.3.)
hode-kanpai: campana que avisa de tormenta (2.2.1.)
hode-lauso: nube alta y ligera (2.1.5.)
hode-tontor: nubarrón, cúmulo-nimbo (2.1.5.)
hodiatsu: nublado, nuboso (2.1.5.)

- hogeta hamarrera:** juego de cartas (2.2.3.)
honda-aska: salida del agua de la rueda (3.2.1.)
hondarrazpiko: salvariago (1.2.3.)
hontza: lechuga (1.2.2.)
horaixa*: **hodeixa**
hore*: **hode**
horma: muro, pared (3.1.3.)
horma-bedar: albahaquilla (1.1.1.); *Stachys* (1.1.1.)
hormabiko: dos paredes (en el frontón) (2.2.2.)
hormagin: constructor, cantero (3.1.3.)
hormagintza: cantería, construcción (3.1.3.)
hormako ira: variedad de helecho (1.1.1.)
hormaxori: gorrión (1.2.2.)
hortz: diente (2.1.1.; 2.1.2.; 3.2.4.); cuchilla (3.2.4.)
hortz-etxe: portacuchillas (3.2.4.)
horzbiko: azada de dos dientes (2.1.1.); buril de dos puntas (3.2.3.)
hotz: frío-frío (2.2.3.)
hozka-lana egin: trabajar el relieve (3.2.3.)
hozmindu: entumecerse los miembros (2.1.3.)
huelga: huelga (3.2.5.)
hun*: **mun**
huntz: hiedra (1.1.1.)
huntz-orri: hiedra (1.1.1.)
hur bat emon: aproximar (3.1.3.)
hur: avellano (1.1.1.); avellana (1.1.1.)
hur-arbola: avellano (1.1.1.)
hurribx: avellano (1.1.1.)
hutsasaje*: **putsasaje**
ibai: río relativamente grande (2.1.5.)
ibi*: **ibai**
ida*: **ira**
idaltsero*: **igeltsero**
idar: guisante (1.1.1.)
idar-oskol: vaina de guisante (1.1.3.)
ide*: **ira**
ideltsero*: **igeltsero**
idi bakarrian: prueba de un solo buey (2.2.2.)
idi gorri: buey pirenaico, autóctono (1.2.5.)
idi: buey (1.2.5.)
idi-gobernatzaile: boyero (1.2.5.)
idi-korotz: excremento de buey (1.2.5.)
idi-pare: pareja de bueyes (1.2.5.)
idi-proba: prueba de arrastre de piedra con bueyes (2.2.2.)
idi-probalari: boyero, carretero en las pruebas (2.2.2.)
idizale: aficionado a las pruebas (2.2.2.)
idi-zil: miembro viril del buey (1.2.5.)
iduri: cisco, carbón menudo (3.1.3.; 3.2.1.)
idurijela: pared de fragua (3.2.1.)
ie: voz para arrear a caballos o mulos (1.2.6.)
ifar: viento de componente norte o este (2.1.5.)
ifar-haix: viento de componente norte o este (2.1.5.)
ifar-laiño: nubes que anuncian mal tiempo (2.1.5.)
ifar-lauso: neblina que entra del mar (2.1.5.)
ifar-mendabal: viento noroeste (2.1.5.)
ifarralde: norte (2.1.5.)
ifer*: **ifar**
igabera: nutria (1.2.3.)
igar: seco (1.1.3.)
igarileku: piscina (2.2.3.)
igarixan egin: nadar (2.2.3.)
igartu: secar(se) (1.1.3.)
igatargi*: **iratargi**
igatei*: **igitai**
igeltserixa: albañilería (3.1.3.)
igeltsero: albañil (3.1.3.)
igeltso: yeso, escayola (3.1.3.)
iger*: **igar**
igetai*: **igitai**
igetargi*: **iratargi**
igitai: hoz (2.1.1.)
igo: desarrollar(se) algunas verduras (1.1.3.)
igurtzi: acariciar (1.2.5.)
ihartu*: **igartu**
ih: junco (1.1.1.)
ihintza: rocío (2.1.5.)
ijela: maestro laminador (3.2.1.)
ijeztu: laminar hierro, forjar (3.2.1.)
ijo*: **ixo**
ikatz: carbón (3.1.3.; 3.2.1.)
ikatz egin: hacer carbón (3.1.3.)
ikatz-bahe: cedazo para carbón (3.1.3.)
ikatz-galbahi: cedazo para carbón (3.1.3.)
ikatz-neurtzaille: medidor del carbón (3.1.3.)
ikazdun: repartidor de carbón (3.1.3.)
ikazgei: material para hacer carbón (3.1.3.)
ikazgela: carbonera (3.2.1.)
ikazgin: carbonero, persona que hace carbón (3.1.3.)
ikazgintza: oficio e industria del carbón (3.1.3.)
ikaztegi: carbonera, sitio de la pira y lugar donde se guarda (3.1.3.; 3.2.1.)
ikaztoi: carbonera (3.1.3.)
iketx*: **ikatz**
ikutu bat emon: retocar (3.1.3.)
illargi bete*: **iratargi oso**
illargi*: **iratargi**
illatargi*: **iratargi**
ille: pelo de oveja, lana (1.2.5.; 3.1.3.)
illintti: tizón (2.1.2.; 3.1.3.); carbón mal cocido (3.1.3.)
illintti-bxondor: carbonera de baja calidad (3.1.3.)
illintxa*: **illintti**
illintxi*: **illintti**
illundu: anochecer (2.1.5.); pavonar (3.2.4.)
illunkera: anochecer (2.1.5.)
illuntabar: anochecer (2.1.5.)
illuntabartu: anochecer (2.1.5.)
illuntzi: anochecer (2.1.5.)
imillaun*: **imiñaun**
imiña: caja de medida de un cuartal (2.1.1.); cuartal (2.1.4.)
imiñaun: caja de medida de un celemin (2.1.1.); celemin (2.1.4.)
imiñerdi: medio cuartal (2.1.4.)
imutxa: chinche (1.2.1.)
inbrizka: temporal de agua (2.1.5.)
indar: energía eléctrica (3.2.4.)
indarretxe: central eléctrica (3.2.4.)
indi-gaztaiña: castaño de indias (1.1.1.)
intsusa: saúco (1.1.1.)
intxarri*: **txintxarri**
intxaur baltz: variedad de nuez (1.1.3.)
intxaur motxalla: variedad de nuez (1.1.3.)
intxaur zuri: variedad de nuez (1.1.3.)
intxaur: nogal (1.1.1.); nuez (1.1.1.)
intxaur-arbola: nogal (1.1.1.)
intxaurti: nocedal, nogueral (1.1.3.)
intxaur-zugatz: nogal (1.1.1.)
intxausti: nocedal, nogueral (1.1.3.)
iñausi: podar (1.1.3.)
iñausittako: árbol desmochado (1.1.3.)
iñude: nodriza (2.1.2.)
iñurriño: variedad de castaña (1.1.3.)
iñuska egin: hozar (1.2.5.)
iñuzente eragin: hacer una inocentada (2.2.1.)
iodo-bedar: celidonia (1.1.1.)
ipar*: **ifar**
ipiñu: mojón (2.1.2.)

- ipitta:** escoba de saúco (2.1.2.; 3.1.1.)
ipoñi: cuento (2.1.2.)
ipurdi: parte baja del tronco; tocón (1.1.3.)
ipurtagi*: **iputargi**
ipuru: enebro (1.1.1.)
iputargi: luciérnaga (1.2.1.)
iputegi: bodega (2.1.2.; 3.1.3.)
ira txiki: variedad de helecho (1.1.1.)
ira: helecho (1.1.1.; 1.1.3.)
ira-arte: helechal (1.1.3.)
irabazi: crecer (plantas o animales) (1.1.3.)
ira-berde: helecho fresco (1.1.3.)
iradi: helechal, terreno de helecho (1.1.3.)
ira-gorri: helecho seco (1.1.3.)
iragotu: revenir (3.2.4.)
irakorri: desgranar (1.1.3.)
iraltsero*: **igeltsero**
ira-pilla: montón de helecho, almiar de helecho (1.1.3.)
irasagar: membrillero (1.1.1.)
ira-sail: helechal (1.1.3.)
iratai*: **igitai**
iratargi oso: luna llena (2.1.5.)
iratargi: luna (2.1.5.)
iratoki: chabola para helecho (2.1.2.); helechal (1.1.3.)
iratz: helechal (1.1.3.)
irauldu: dar la vuelta a la tierra, removerla (2.1.2.); moler (2.1.2.)
iraz-burdiña: hierro colado (3.2.4.)
irazi: colar (2.1.2.)
ira-zil: vara de helecho (1.1.3.)
iraztontzi: colador (2.1.2.)
ira-zuztar: rastrojo de helecho (1.1.3.)
ire*: **ira**
ire-egur: mayal (2.1.1.)
iren: castrado (1.2.5.)
irendu: capar, castrar (1.2.5.)
iretagi*: **iratargi**
iri*: **idi**
irintti*: **illintti**
irintzi*: **illintzi**
irrar: gorjeo, trino (1.2.6.)
irrintzi: relincho (1.2.6.); grito de alegría (2.2.1.)
iruiri: hilar (3.1.2.); cordelero (3.1.2.)
irulein: trenzar (3.1.2.)
irulista: envés, reverso de la hoja (1.1.3.)
irun*: **iruin**
irundu: laminar (3.2.4.)
iruri*: **iduri**
irustarbi: gamón(?), bruno(?) (1.1.1.)
isillu: banco, escaño de cocina (2.1.2.)
isipila: calentura; postilla, costra (2.1.3.)
isko eske egon: celo de la vaca (1.2.5.)
isko: toro (1.2.5.)
isko-nafar: toro bravo (1.2.5.)
iskotu: cubrir la vaca (1.2.5.)
iskua bota: cubrir la vaca (1.2.5.)
isla: horizonte, perfil de los montes (2.1.5.)
iso: ¡sooooo!; exclamación para parar a los equinos (1.2.6.)
itargi*: **iratargi**
itsasantzar: ganso (1.2.2.)
itsasarrain: pez marino (1.2.4.)
itsas-arrano: águila pescadora (1.2.2.)
itsas-eper: canastera (1.2.2.)
itsas-ernara: charrán (1.2.2.)
itsas-haixe: viento que llega del mar (2.1.5.)
itsaskabra: cabracho (1.2.3.)
itsas-mika: ostrero (1.2.2.)
itsuski: escoba rústica (2.1.2.)
ittai*: **igitai**
ittulan egin: guiar al ganado (1.2.5.)
itturri: fuente (2.1.5.)
itturri-buru: manantial, madre (2.1.5.)
itxari*: **ehitzari**
itxitura: cerradura, alambrada, valla (1.2.5.)
itxos-haixe*: **itsas-haixe**
itxuli: volcar(se) (2.1.2.)
itxulikalde: envés, reverso de la hoja (1.1.3.)
itxundu: deshojar(se) (1.1.3.)
itxuski*: **itsuski**
itzain: boyero, carretero (1.2.5.)
itzari*: **ehitzari**
itzundu*: **itxundu**
itzuzki*: **itsuski**
ixilkuma: bastardo (2.1.2.)
ixillu*: **isillu**
ixipu: brocha (2.1.2.)
ixko*: **isko**
ixo: dañar, deshacer la rosca (3.2.4.)
ixo: moler (3.1.1.)
ixotu: encender (3.2.4.)
ixu egun: día del fuego resurrector (2.2.1.)
ixu: yesca (1.1.3.)
ixurda: delfín (1.2.3.)
izar arin: estrella fugaz (2.1.5.)
izar buztandun: cometa (2.1.5.)
izar geld: estrella polar (2.1.5.)
izardi larri: sudor frío (2.1.3.)
izardi: savia vegetal (1.1.3.)
izarratu: estrellado (2.1.5.)
izeko: tía (2.1.2.)
izotz baltz: escarcha (2.1.5.)
izotz-kandela: carámbano (2.1.5.)
izozdun: vendedor de hielo (3.1.3.)
izpi: hebra, filamento (2.1.2.); veta (3.1.3.)
izpittu: deshebrar (2.1.2.; 3.1.2.)
iztar-lehengusu: primo carnal (2.1.2.)
izuta: vencejo (2.1.2.)
izuzki*: **itsuski**
jabe bako zugatz: mostrenco (1.1.3.)
jabonaduria egin: lavar la ropa, hacer la colada (3.1.2.)
jai ta jorna: "fiesta y jornal", slogan (3.2.5.)
jan: desgastar (3.1.3.)
jangoikuan atzamar: madreseña (1.1.1.)
jan-sagar: manzana de sobremesa o postre (1.1.3.)
jan-txakur: perro de compañía (1.2.5.)
jarkera: postura del baile (2.2.1.)
jarr: enraizar (1.1.3.)
jaso: construir, levantar (3.1.3.)
jatxi: ordeñar (1.2.5.)
jaurti: disparar un arma (3.2.2.)
jazban: batería de música; tambor pequeño (2.2.1.); grupo musical de romerías (2.2.1.)
jentil: gigante de las leyendas (2.2.1.)
jetsi*: **jatxi**
jeurt: voz para hacer recular al ganado (1.2.6.)
jibixa: jibión (1.2.1.)
jikara: tacita; vaso pequeño (2.1.2.)
jira egin: jirar (3.2.4.)
jira: vuelta (2.2.1.)
jokaleku: garito (2.2.3.)
joko: juego, competencia (2.2.3.); apuesta (2.2.2.)
jolas: juego, diversión (2.2.3.)
jolasian egin: jugar, divertirse (2.2.3.)
jornal: jornal (3.2.5.)
jornalero: jornalero (3.2.5.)
jornalian: a jornal (3.2.5.)
jorrai: azada pequeña para escardar (2.1.1.)

- jorraketa:** escardado (2.1.2.)
jorratu: escardar, desherbar (2.1.2.)
josi: clavar (3.1.3.)
josteko makiña: máquina de coser (3.1.2.)
jostorraz: aguja (3.1.2.)
jo-ta-pasa: trabajo de batalla (3.2.4.)
jotelari: cornúpeto, acorneador (1.2.5.)
jotera egin: derrotar; ademán de cornear (1.2.5.)
Juanito Txistularixa: leyenda del cura cazador (2.2.1.)
julianda*: kulianda
jungude*: jungura
jungura: yunque (3.2.1.; 3.2.4.)
kabalerituen egun: jueves (2.2.1.)
kaballo: caballo (1.2.5.)
kaiku: cuenco para leche (2.1.1.; 2.1.2.)
kaiku: kaiku; jersey típico vasco (2.2.1.)
kaiñabera: caña de pesca (1.2.4.)
kaixo: gaviota (1.2.2.)
kaixola: jaula (3.1.3.)
kajetola: confitura de membrillo (2.2.1.)
kaka: porquería (2.2.4.); fastidioso (3.2.4.)
kakalardo: escarabajo (1.2.1.)
kakaraka: cacareo (1.2.6.)
kakatza: barrizal, fango; estercolero (2.1.5.)
kako: gancho, enganche (3.2.2.; 3.2.4.)
kalandresak: calandrias (1.2.2.)
kale-basari: caserío sito en la calle o muy cerca (2.1.2.)
kaleko-jira: trabajos y recados que se hacen en la calle (2.1.2.)
kaleko-ostera: trabajos y recados que se hacen en la calle (2.1.2.)
kalekuma: urbanita (2.1.2.)
kalentura: fiebre (2.1.3.)
kaletar: urbanita (2.1.2.)
kale-bakur: perro callejero (1.2.5.)
kalzada*: galtzada
kamadar: cabezal de la cama; larguero (2.1.2.)
kamara: cámara (3.2.2.)
kana: vara, cana (2.1.4.)
kana-erdi: media vara (2.1.4.)
kandeleja: candelera (3.1.3.)
kanerdi*: kana-erdi
kangrejo: cangrejo de río (1.2.1.)
kanika: canica (2.2.3.)
kanpaiña artazi: tijeras para esquila (2.1.1.)
kantin: cantina, marmita (2.1.2.)
kantina*: kantiña
kantinplora: cantina, marmita (2.1.2.)
kantiña: cantina, bar (2.1.2.)
kantoi: cantón, esquina (3.2.4.)
kantoi-ertz: arista del cantón (3.2.4.)
kantoi-harri: piedra angular (3.1.3.)
kantu-papel: hoja volante (2.2.1.)
kantxil*: gantxil
kaña erdiko gubia: cincel de media caña (3.2.2.)
kañabera: caña (1.1.1.)
kañalera: carrizo (1.1.3.)
kañoi: cañón (3.2.2.)
kañoibittarte: junta de cañones (3.2.2.)
kañoibittarte-lima: lima para suavizar esquinas de cañón (3.2.2.)
kañoiburu: cabezal de cañón; recámara (3.2.2.)
kañoigin: cañonista, operario (3.2.2.)
kañoigintza: cañonista, oficio (3.2.2.)
kaparra: garrapata (1.2.1.)
kapela: sombrero de ferrón (3.2.1.)
kapelatu: tomar el árbol forma de sombrilla (1.1.3.)
kapela-zapi: pañuelo de la cabeza (3.2.1.)
kapillada*: gabillara
kapirixo: cabrio, solivo (3.1.3.)
kapital: capital (3.2.5.)
kapitalismo: capitalismo (3.2.5.)
kapoi: capón (1.2.5.)
kapurixu*: kapirixo
karabil: terraja de roscar (3.2.4.)
karabixa: calera, horno de cal (3.1.3.)
karabixia erre: hacer cal (3.1.3.)
karaketxa: carro para material pesado (2.1.1.)
karakote: vara con gancho, garfio (2.1.1.)
karatz: piedra caliza (2.1.5.; 3.1.3.)
karda: cepillo fuerte, carda (1.2.5.; 3.1.2.)
kardaketa: cardado, trabajo de carda (3.1.2.)
kardantxillo: jilguero (1.2.2.)
kardo: cardo (1.1.3.)
kardubera: cerraja (1.1.1.)
kardu-hori: diente de león (1.1.1.)
kardulatz: dipsaco, cardo borriquero (1.1.1.)
kardu-lora: cardo rizado (1.1.1.)
kare bizi: cal viva (3.1.3.)
karegintza: fabricación de cal (3.1.3.)
kareharri: piedra caliza (2.1.5.; 3.1.3.)
karen: placenta (1.2.5.); estaca en las pruebas de bueyes (2.2.2.)
karga: cantidad de material que se lleva a cuestras (2.1.2.; 2.1.4.); tiempo pesado y gris (2.1.5.)
kargabar: carga de leña (2.1.2.)
karga-bedar: cantidad de hierba que se lleva a cuestras (1.1.3.)
karga-egur*: egur-karga
karga-jasotze: levantamiento de peso (2.2.2.)
kargata: trabajo de llevar cargas a la espalda (2.1.2.)
karrajo: pasillo (2.1.2.)
karrika*: karraska
karrama: carda para purificar el lino (3.1.2.); pala de rueda (3.2.1.)
karramarro: cangrejo de mar (1.2.1.)
karrapusta: estopa (2.1.2.)
karraska latz: escofina o raspa (3.2.4.)
karraska: suciedades del lino (3.1.2.); lima (3.2.4.)
karraskada: graznido del gallo cuando huye (1.2.6.)
karraskadia jo: acobardarse, huir el gallo (2.2.2.)
karraska-hauts: limadura (3.2.4.)
karraskatu: limar (3.2.4.)
karraskilla: aladierno (1.1.1.)
karraskiñ*: karraska-hauts
karraspina: colmenilla (1.1.2.)
karraztarro: zorzal charlo (1.2.2.)
karretero: boyero (2.2.2.)
kartola: jamuga, cartola (1.2.5.); tapas del carro (2.1.1.)
kaskajuen egun: viernes (2.2.1.)
kaskamoztu: trasquilar, esquila (1.2.5.)
kaskara-batze: juego de recogida de cáscaras de maíz (2.2.2.)
kasko: casco; pezuña (1.2.5.)
kastigau: cruzar animales (1.2.5.)
kastillo: castillo (3.1.3.)
katagorri: ardilla (1.2.3.)
kataian egon: encadenado (1.2.5.)
katama: gata (1.2.5.)
katamixar: ardilla (1.2.3.)
katamotz: linco (1.2.3.)
katanar: agateador (1.2.2.)
katapardo: jineta (1.2.3.)
katar: gato (1.2.5.)
katarramixu: juego de niños (2.2.3.)
kategin: cadenero (3.2.4.)
katagintza: cadenería (fabricación y oficio) (3.2.4.)
kateka: jugar a la cadenería (2.2.3.)
kateko bakur: perro guardián (1.2.5.)
kate-motz: cadena gruesa (2.1.1.)

- kate-nar:** cadena de narria (2.1.1.)
katia egin: formar la cuerda en el baile (2.2.1.)
katibu: ama, el que se la queda (2.2.3.)
katillo: taza, escudilla (2.1.2.)
katu: gatillo (3.2.2.)
katu-lora: nepeta (1.1.1.)
katumixar*: **katamixar**
kaxa: culata (3.2.2.)
kaxagin: culatero (3.2.2.)
kaxagintza: fabricación de culatas (3.2.2.)
kaxak pikau: picar culatas (3.2.2.)
kaxaprentsa: mordaza para fijar culatas (3.2.2.)
kaxapunta: delantera de culata (3.2.2.)
kaxaurre: delantera de culata (3.2.2.)
kaxurreko prentsa: mordaza para delantera de culata (3.2.2.)
kazari: cazador (1.2.4.)
kaza-txakur: perro de caza (1.2.4.)
kaztaiña*: **gaztaiña**
kedar: hollín (2.1.2.)
kedarratu: ahumar (2.1.2.)
keetu: ahumar (2.1.2.)
keixa anpolari: variedad de cereza (1.1.3.)
keixa baltz: variedad de cereza (1.1.3.)
keixa makatz: cerezo silvestre (1.1.1.)
keixa zuri: variedad de cereza (1.1.3.)
keixa: cerezo (1.1.1.); cereza (1.1.1.); 1.1.3.)
keixa arbola: cerezo (1.1.1.)
keixapian egin: modalidad de caza (1.2.4.)
kerru*: **kirru**
kerru: punta de cono (2.2.3.)
kerten: mango (3.2.4.)
kerten: tallo de planta o flor (1.1.3.); palo de desarrollarse algunas verduras (1.1.3.)
ketan sikatu: ahumar (2.1.2.)
ki: cartílago (1.2.5.)
kidarra*: **kedar**
kikara*: **jikara**
kiki egin: jugar a esconderse (2.2.4.)
kinbela*: **ginbela**
kinzena: paga (3.2.5.)
kiñar: brezo (1.1.1.)
kípula: cebolla (1.1.1.); agrietado (3.1.3.)
kiputx*: **giputz**
kiribildu*: **kiribillau**
kiribillau: enrosocar(se), enrollar(se) (3.1.2.; 3.2.4.)
kirixixo: erizo (1.2.3.)
kirixixo-txakur: perro cazador de erizos (1.2.4.)
kirru: hilo fino de lino; tela de lino (3.1.2.); estopa (3.1.3.)
kiru: retama (1.1.1.)
kiskilla: quisquilla (1.2.1.)
klabelin*: **krabelin**
klin-klon: croar de sapos (1.2.6.)
kobregaldara: caldero de cobre (2.1.1.)
Kofradixa egun: día de la Cofradía (2.2.1.)
koipe: manteca; sebo (1.2.5.; 3.1.3.)
koipeztu: engrasar (3.2.4.)
koko: bicho (1.2.1.); ciempiés (1.2.1.); gallina (2.2.4.); huevo (2.2.4.)
kokobiribil: cochinita (1.2.1.)
koko jantzi: disfrazar(se) (2.2.1.)
kokole: chocolate (2.2.4.)
koko-marru: el coco (2.2.4.)
koko-moko jantzi*: **koko jantzi**
Koko-txiki egun: viernes flaco (2.2.1.)
kokozale: insectívoro (1.2.4.)
kokuak jan: carcinoma (3.1.3.)
koliflor*: **koniflor**
kollar: yugo para equinos (2.1.1.)
kolokaziño: montaje de fabricación (3.2.4.)
koltza: adral, parte del carro (2.1.1.); jaula grande para curación de alimentos (2.1.2.)
kon: roto (2.2.4.)
konbidautza: banquete (2.1.2.)
konejo: conejo (1.2.5.)
koniflor: coliflor (1.1.1.)
konkortu: perder el sentido (2.1.3.)
konort: conocimiento (2.1.3.)
konorta etorri: volver en sí (2.1.3.)
konorta galdu: desmallarse (2.1.3.)
konorta kendu: anestesiar (2.1.3.)
konpas: compás (3.2.3.; 3.2.4.)
Konseju Zahar: antiguo ayuntamiento (2.1.2.)
kontrabista: locura animal, volverse locos los ganados (1.2.5.)
kontrafobore: tipo de apuesta entre dos competidores (2.2.2.)
kontrako eztarri: tráquea (2.1.3.)
kontrako eztarritik juan: atragantarse (2.1.3.)
kontrapase: contrapasa (1.2.4.)
kopeta: trenza (2.1.2.); melenera de bueyes uncidos (2.1.1.)
kopetadun: muchachas adolescentes (2.1.2.)
kopin: muñeca (2.2.3.)
korapillo: nudo de la madera (1.1.3.)
korba: cuadrado (3.1.3.)
korda: racimo, ristra (2.1.2.)
korde: palangre (1.2.4.); cuerda de medida (1.2.5.; 2.1.4.)
korotz: excremento animal (1.2.5.)
korputz-bide: camino funerario (2.1.2.)
korroka: croar de ranas (1.2.6.)
korrokoi: mújol, muble (1.2.3.)
korta: cuadra, establo (1.2.5.; 2.1.2.)
kortagain: camarote situado sobre la cuadra (2.1.2.)
kortaxur: tridente de tres o cuatro púas (2.1.1.)
koskabillo-bedar: celidonia menor (1.1.1.)
koskor: currusco de pan, mendrugo (3.1.1.); muñón(es) del cañón o báscula (3.2.2.); bulto, saliente (3.2.4.)
koskordun: culata tipo "pistolet" (3.2.2.)
koskorreko: chichón (2.1.3.)
koxkar*: **koskor**
krabelin: clavel (1.1.1.)
krak egin: quebrarse, fracturarse (3.2.4.; 3.2.5.)
krakada: fractura, quiebra (3.2.5.)
krisaillu: lámpara de aceite (2.1.2.)
krisis: crisis (3.2.5.)
kristal: cristal de carpintería (3.1.3.)
kriston atzapar: madre selva (1.1.1.)
kuadro: punzón especial de punta cuadrada (3.2.3.)
kuartillo t'ardi: medida de líquido, 1,25 litros aprox. (2.1.4.)
kuartillo: medida de líquido, tres cuartos de litro (2.1.4.)
kuartoi: tabloncillos del suelo (3.1.3.)
kuarternerixa: tabloncillos del suelo (3.1.3.)
kui: conejo de indias, cobaya (1.2.5.)
kuku egin*: **kiki egin**
kuku: cuco (1.2.2.)
kukufrika: digital (1.1.1.)
kukulu: tallo principal (1.1.3.)
kukulumixox egon: estar en cucullas (2.2.3.)
kukurruko-eztul bedar: amor del hortelano (1.1.1.)
kukurruko-eztul: tos ferina (2.1.3.)
kukurruku: canto del gallo (1.2.6.); juego del carro (2.2.3.)
kukurrualdal: ¡tiempo! en los juegos (2.2.3.)
kuku-sagar: agalla de roble (1.1.3.; 2.2.3.)
kuletro faltso: matamoscas (1.1.2.)
kuletro: oronja (1.1.2.)
kulianda: culata en bruto (3.2.2.)
kuma: cría (1.2.4.)
kunbo: poza, embalse, presa (2.1.5.; 3.1.1.; 3.2.1.; 3.2.4.)
kupel: cuba (2.1.1.; 3.1.3.)

- kuriosotu:** refinar (3.1.3.)
kurkubieta: variedad de manzana (1.1.3.)
kurrikak: tenazas (3.2.4.)
kurrillo: grulla (1.2.2.)
kurrin: onomatopeya del gruñido del cerdo (1.2.6.)
kurrinka: gruñir el cerdo (1.2.6.)
kurrin-kurrin: llamada a los cerdos (1.2.6.)
kurririka: gruñido del cerdo (1.2.6.)
kurroillo*: **kurrillo**
kurrun*: **kurrin**
kurutze: brazos de turbina (3.2.1.)
kurutzei: material para hacer cruces (2.1.2.)
kutun: acerico (2.1.2.); amuleto (2.1.2.)
kutxa: arca (3.1.1.)
kutxa-kaja: cajón de arca (3.1.1.)
la(ba)ko-su*: **labasu**
laako*: **larako**
laba: horno (3.1.1.)
laba-ataka: portillo del horno (3.1.1.)
labaiña: navaja, cuchilla para el picado (3.2.3.)
labako*: **larako**
labaldi: hornada (3.2.1.)
labari: panadero (3.1.1.)
labasu: hornada (3.1.1.)
laba-txirtxil: cucaracha (1.2.1.)
labetxe: caseta del horno (3.1.1.)
labore: género de la huerta y sembrados (1.1.3.)
labrau: arar la tierra (2.1.2.)
lahar: zarza (1.1.1.); 1.1.3.)
laharrarte: zarzal, matorral (1.1.3.)
laiño: nube (2.1.5.); niebla (2.1.5.)
laiñotu: nublado (2.1.5.); nublar(se) (2.1.5.)
laixa: laya (2.1.1.)
laixetan egin: layar (2.1.2.)
laka: pago de la molienda (3.1.1.); primera capa de los troncos (3.1.3.)
lakar: medida de líquido, aprox. 5 litros (2.1.4.)
lakatx: cápsula espinosa de castaña (1.1.3.); ramita lateral de otra mayor (1.1.3.)
lakirixo: alambre para cazar (1.2.4.)
lamaiko: moneda antigua (2.1.4.)
lamaikuari bota: juego de la moneda (2.2.3.)
lamin: lamia (2.2.1.)
laminadora: laminadora (3.2.3.)
lan egin: trabajar (3.2.5.)
lan: trabajo (3.2.5.)
lana-sapa: mata de lana (3.1.2.)
lanbide: oficio, tarea, trabajo (3.2.5.)
lanbro: llovizna, bruma (2.1.5.); calima (2.1.5.)
lanbro-laiño: neblina, llovizna (2.1.5.)
landa: tierra cultivada (1.1.3.)
landara: planta (1.1.3.)
landategi: semillero (1.1.3.)
landu: tallar, trabajar (3.1.3.)
langa: travesaño; tranca (1.2.5.; 2.1.2.)
langai: herramienta (3.2.4.)
langille: trabajador, obrero (3.2.5.)
lanpar: llovizna (2.1.5.)
lanperna hori: amanita junquilea (1.1.2.)
lanperna txar: amanita pantera; cogomasa; oronja fétida; oronja verde (1.1.2.)
lanperna: amanita (1.1.2.); percebe (1.2.1.)
lantegi: fábrica, taller (3.2.4.)
lapa: lapa (1.2.1.)
lapatz: lampazo (1.1.1.)
lapiko: cazuela (2.1.2.); bomba (3.1.3.)
lapikoko: guisado, cocido (2.1.2.)
larako: pieza de madera del yugo (2.1.1.)
lar-amilla: especie floral (1.1.1.)
laratro*: **latro**
laratz: llar (2.1.1.)
laratz-kako: gancho del llar (2.1.1.)
laratz-kate: llar (2.1.1.)
lar-bedar: especie floral (1.1.1.)
laremin: ictericia (2.1.3.)
lar-mendi: pastizal (1.1.3.)
larra: pastizal (1.1.3.)
larra-behi: ganado de monte (1.2.5.)
larrain: era (2.1.2.)
larralde: pastizal (1.1.3.)
larrari: montaraz (1.2.5.)
larre*: **larra**
larri: enfermo (2.1.3.)
larroillo: alcaraván (1.2.2.)
larrosa: rosa, rosal (1.1.1.)
larruna: terreno de pastos (1.1.3.)
lar-sail: pastizal (1.1.3.)
lasai-bedar: especie floral (1.1.1.)
laskittu: restregar la ropa (3.1.2.)
lastamarrara: jergón, colchón de paja y lana (2.1.2.)
lasta-moltzo: fardo de paja (1.1.3.)
lastardatz: madero vertical en torno al cual se forman los montones de paja (2.1.2.)
lastazau: haz de paja (1.1.3.)
lasta-zehe: paja troceada (1.1.3.)
lasto: paja (1.1.3.)
lastomargara*: **lastamarrara**
lastotoki: pajar (1.1.3.)
lata: lata, tablón (3.1.3.)
latro: barrena de carpintero (3.1.3.)
latz: áspero (3.2.4.)
latz-bedar: especie floral (1.1.1.)
latzune: aspereza de la pieza (3.2.4.)
lauhortz: apero de cuatro púas (2.1.1.)
laukantoiko: variedad de manzana (1.1.3.)
laukuan: al galope (1.2.5.)
lautu: allanar (3.1.3.); aplanar (3.2.4.)
laztabin: barrena, taladro (3.1.3.)
lebatz*: **legatz**
leen*: **legen**
legar: galio (1.1.1.)
legatz: merluza (1.2.3.)
legazkuma: pescadilla (1.2.3.)
legen: enfermedad de los árboles (1.1.3.); enfermedad del ganado (1.2.5.); mancha cutánea, eczema (2.1.3.)
legor*: **lihor**
legundu*: **leundu**
lehengusiña: prima (2.1.2.)
lehengusu-txiki: primo segundo (2.1.2.)
leixo: saetera (2.1.2.)
leka: judía verde (1.1.1.); vaina (1.1.3.)
lekaixo: grito de alegría (2.2.1.)
lekatako: delantal grande (2.1.2.)
lekeittio-bedar: acederilla (1.1.1.)
lepagorri: variedad de gallina (1.2.5.)
lepaondo: variedad de gallina (1.2.5.)
lepo-era: correa con que se ata el buey al yugo (2.1.1.)
lera: narria, trineo (2.1.1.)
lera-partika: pértiga del trineo (2.1.1.)
lespapel: lija (3.1.3.)
letaiñako: letanías (2.2.1.)
letoi: latón (3.2.4.)
letxuga: lechuga (1.1.1.)
leundu: afinar, alisar, pulir (3.2.4.)
leungarri: grasa industrial, engrase (3.2.4.)
leuntzaille: pulidor (3.2.4.); engrasador (3.2.4.)

- lexar**: **lixar**
liar*: **ligar**
liberdi: cuarto de kilo (2.1.4.)
libra: libra (2.1.4.)
libralaun: cuarto de libra (2.1.4.)
libratzaille: desmontador (3.2.2.)
librau: parir (2.1.3.)
ligar: cuajo (1.2.5.)
lihor: tierra firme (2.1.5.)
lihorreko harri: palangre, piedra para afianzar el palangre (1.2.4.)
lijauts: polvo de lija (3.1.3.)
lijertu: aflojar(se) cualquier cosa atada (2.1.2.)
lika: liga (1.2.4.)
lima latz: lima áspera (3.2.4.)
lima leun: lima fina (3.2.4.)
lima: lima (3.2.4.)
lima-arraspa: lima escofina (3.2.2.; 3.1.3.)
lima-espiga: espiga de la lima (3.2.4.)
lima-hauts: limaduras (3.2.4.)
lima-kerten: mango de lima (3.2.4.)
limako: maestro de lima (3.2.4.)
liman jardun: trabajar limando (3.2.4.)
lima-pikari: picador de limas (3.2.4.)
lima-pikatzaille: picador de limas (3.2.4.)
limari: limador, ajustador (3.2.4.)
limau: limar (3.2.4.)
liñagintza: trabajos del lino (3.1.2.)
liñapotzu*: **liño-potzu**
liñazi: semilla de lino (3.1.2.)
liño: lino (1.1.1.; 3.1.2.)
liño-harri: piedra para golpear el lino (3.1.2.)
liño-mazo: mazo para ablandar el lino (3.1.2.)
liño-potzu: pozo para remojar el lino (3.1.2.)
liñua jo: agramar el lino (3.1.2.)
lirixo: azucena blanca (1.1.1.)
litxarrerixa: golosina (2.1.2.)
lixar: fresno (1.1.1.); bravío, sin desmochar (1.1.3.)
lixaska: pilón para hacer la colada; desagüe para la colada (3.1.2.)
lixiba: colada (3.1.2.)
lixiba-ontzi*: **lixibontzi**
lixibari: piedra para hacer la colada (3.1.2.)
lixibera: lavandera (3.1.2.)
lixibia egin: hacer la colada (3.1.2.)
lixibia egosi: hacer la colada (3.1.2.)
lixibia jo: restregar y aclarar la colada (3.1.2.)
lixibontzi: tina para la colada (3.1.2.)
lixipoto: tina para la colada (3.1.2.)
lixotzeko papel: lija (3.1.3.)
lizar*: **lixar**
lizpapel: papel de lija (3.2.4.) *lexapepel*, *respapel*
lizundu: enmohecer(se) (2.1.2.)
lodiera: grosor (3.2.4.)
lodi-mehe: espesor (3.2.4.)
lo-erre: quejarse de sueño (2.1.2.)
lohi: placenta (1.2.5.)
lohidi: muladar (1.2.5.)
loiña: loina (1.2.3.)
loiñasta: larva de loina (1.2.3.)
loka: desajuste (3.2.4.); punto muerto (3.2.4.)
lokan ipiñi: poner en punto muerto (3.2.4.)
lokatu: volverse clueca (1.2.5.); dislocarse (2.1.3.)
lokatuta: desajustado (3.2.4.)
lokatz: barro (2.1.5.)
lokatza: barrizal (2.1.5.)
lokotz: cápsula de castaña (1.1.3.)
lo-lo egin: dormir (2.2.4.)
lora: flor (1.1.3.); punzón con extremo en flor (3.2.3.)
lorabatzaile: camachuelo (1.2.2.)
lorara etorri: florecer (1.1.3.)
lorategi: invernadero; jardín (1.1.3.)
loratoki: jardín (1.1.3.)
loratsu: madera con dibujos (3.1.3.)
loratu: florecer (1.1.3.)
lorratz: rastro, huella (1.2.5.)
lorrotz*: **lorratz**
lotegi: dormitorio (2.1.2.)
lotu: montar, armar (3.2.4.)
lubarri: tierra labrada por primera vez (2.1.2.)
lubarrixa egin: convertir monte en campo de siembra (2.1.2.)
lukainka: longaniza; chorizo (2.1.2.)
luma-barrittu: mudar, las aves (1.2.4.)
luma-kerten: raquis (1.2.4.)
lumatu: emplumarse (1.2.4.); desplumar (1.2.4.; 1.2.5.)
luperixa: desprendimiento de tierra (2.1.5.)
lupu: sabandija, oruga venenosa (1.2.1.)
lur egin: labrar y preparar la tierra para la siembra (2.1.2.)
lur: tierra (2.1.5.)
lur-aldatu: transplantar (1.1.3.)
lurbaltz: humus (2.1.5.)
lur-burdi: carro para transportar tierra (2.1.1.)
lur-jausi: desprendimiento de tierra (2.1.5.)
lurmen: tierra desnevada (2.1.5.)
lurmendu: desnevar, derretirse la nieve (2.1.5.)
lurra hartu: enraizar (1.1.3.)
lurrak: tierras, pertenencias del caserío (2.1.2.)
lurrauts: cisco, restos quemados (3.1.3.)
lurreta: trabajo de acarreo de tierra (2.1.2.)
ma*: **pa**
madal: rama (1.1.3.)
madari: peral (1.1.1.)
madari-intxaur: variedad de nuez (1.1.3.)
magal: protección, falda (2.1.5.)
mahaspasa: uva pasa (1.1.3.)
mahastegi: lagar (2.1.2.)
mahasti: viñedo (1.1.3.)
mahats: vid (1.1.1.)
mahatsadi: viñedo (1.1.3.)
mahats-farral: parral de uva (1.1.3.)
mahats-korda: racimo de uva (1.1.3.)
mahats-mordo: racimo de uva (1.1.3.)
mahats-orri: hoja de uva (1.1.3.)
mahats-txorta: racimo de uva (1.1.3.)
mahats-zepotz: viña de cepas individuales (1.1.3.)
maietz: mayo (2.1.2.)
maietzeko lorak: devoción mariana del mes de mayo (2.2.1.)
maillabi*: **maillubi**
maillasto: caña de maíz (1.1.3.)
maillatu: marcar, abollar, magullar (1.1.3.; 3.2.4.); abolladura (3.2.4.)
maillatuna: abolladura magullamiento (3.2.4.)
maillu: mazo, martillo grueso (2.1.1.; 3.1.3.; 3.2.4.)
mailluak: mazos (3.2.1.)
maillubi: fresa (1.1.1.)
maillubi-bedar: fresa estéril (1.1.1.)
mailluka: martillo (2.1.1.; 3.1.3.; 3.2.3.; 3.2.4.)
mailluki*: **maillubi**
maitte-maitte egin: acariciar, hacer mimos o carantoñas (2.2.4.)
makailau*: **bakillau**
makako: cordero crecido (1.2.5.)
makakorroi: mugido de dolor (1.2.6.)
makal: álamo negro (1.1.1.)
makalarro*: **makakorroi**
makatz: pera silvestre (1.1.1.); silvestre (en frutales) (1.1.3.; 2.1.2.)
makera: pieza del carro (2.1.1.)

- makilla**: palo que crece al desarrollarse las verduras (1.1.3.)
makilla-dantza: danza tradicional (2.2.1.)
makillatu: desarrollar(se) las plantas y verduras; salir palo (1.1.3.)
makillau*: **bakillau**
makiña: máquina (3.2.4.)
makiña-erremintta: máquina-herramienta (3.2.4.)
makiñetako: obrero de las máquinas (3.2.4.)
makuak: llantas de la rueda (3.2.4.)
makur: herramienta de culatero (3.2.2.)
makuxa-sagar: variedad de manzana (1.1.3.)
malakatoi*: **melakatoi**
malba: malva (1.1.1.)
malbabisko: malvavisco (1.1.1.)
malda: pendiente (2.1.5.)
malgari: trigo, variedad (1.1.3.)
malma*: **malba**
maluta: hoja envoltorio de la mazorca (1.1.3.); copo de nieve (2.1.5.); copo de lana (3.1.2.)
malutia izpittu: hilar el copo de lana (3.1.2.)
mama: agua (2.2.4.)
mamarru: coco (2.2.4.)
mamelo: caramelo (2.2.4.)
mandazain: mulero (1.2.5.)
mandeuli: mosca borriquera (1.2.1.)
mandixo*: **bandixo**
mando: grande (1.2.4.); mulo, mula (1.2.5.)
mangia jardun: jarrear (2.1.5.)
manta: arrullo, mantilla (2.1.2.); paño negro litúrgico (2.2.1.)
mantetako ume: niño pequeño (2.1.2.)
mantia jaso: retirar la manta fúnebre (2.2.1.)
mantso: buey (1.2.5.); manso, noble, en animales (1.2.5.)
mantzeliña: manzanilla (1.1.1.)
manzanilla*: **mantzeliña**
mara-mara jardun: nevar intensamente (2.1.5.)
maratilla: destornillador (3.2.4.)
mariagora: semilla voladora del cardo (1.1.3.)
marigonagorri: mariquita (1.2.1.)
marigorri: mariquita (1.2.1.)
marigoringo: mariquita (1.2.1.)
markadore: punzón marcador (3.2.3.)
marmitta: cantina, marmita (2.1.2.)
marraskillo: caracol (1.2.1.)
marrazki: dibujo (3.2.3.)
marrusa: mugido (1.2.6.)
marrusaka jardun: mugir (1.2.6.)
marti: marzo (2.1.2.)
marxando egin: hacer novillos (2.1.2.; 2.2.1.)
maskal: pocho, muy maduro; marchito (1.1.3.); insípido, soso (1.1.3.)
maskaldu: marchitar(se), debilitar(se) (1.1.3.)
maskillo: moco seco (2.1.3.)
masma hankaluze: opilión (1.2.1.)
masma: araña (1.2.1.)
masma-etxe: tela de araña (1.2.1.)
masmaratxa: tela de araña (1.2.1.)
masma-zulo: tela de araña (1.2.1.)
maspil: abolladura, magullamiento (3.2.4.)
maspildu: magullarse (1.1.3.); estrujar, prensar (3.2.4.)
mastra: tallo rastrero (1.1.3.); fronda, follaje (1.1.3.)
mastratza: fronda, follaje (1.1.3.)
masusta*: **masustra**
masustra: mora, zarzamora (1.1.1.)
matakorroi*: **makakorroi**
matarraska: rasqueta para limpiar la artesa (3.1.1.)
mataza: madeja (3.1.2.)
materixal: material (3.2.4.)
matia emon: aplicar rugosidad al punzón de matear (3.2.3.); suprimir brillo de fondos (3.2.3.)
matiatzeko puntzoi: punzón de matear (3.2.3.)
matiau: matear, mateado (3.2.3.)
matraka: carraca (2.2.1.)
matxarda: acial, tenazas de palo (2.1.1.)
matxienbra: macho y hembra (3.1.3.)
matxingarratz: acedera (1.1.1.)
matxingonagorri: mariquita (1.2.1.)
matxingorri: mariquita (1.2.1.)
matxino: prensa de forja, martillo pilón (3.2.4.)
matxinsalto: saltamontes, langosta (1.2.1.)
matxinsaltokari: saltamontes (1.2.1.)
maubi*: **maillubi**
mausa: yezgo, sauquillo (1.1.1.)
maxa: especie floral (1.1.1.)
maxkal*: **maskal**
mazukari: diente del eje de levas (3.2.1.)
mealle: el que desmenuzaba de mineral en la ferrería (3.2.1.)
meatza: mina (3.2.4.)
medialin: medianil, pared medianera (2.1.2.; 3.1.3.)
medilin*: **medialin**
melakatoi: melocotón (1.1.1.)
mendabal: viento de componente oeste (2.1.5.); vendaval, ventolera (2.1.5.)
mendafin: hierbabuena (1.1.1.)
mendi: bosque (2.1.2.)
mendiko behi: ganado de monte (1.2.5.)
mendiko ganau: ganado de monte (1.2.5.)
mendi-mutil: trabajador, en el bosque (2.1.2.)
mendiollito: sisón (1.2.2.)
mendi-punta: cima, cumbre del monte (2.1.5.)
menta-bedar: hierbabuena (1.1.1.)
mentafin*: **mendafin**
mentau: injertar (1.1.3.)
mentu: injerto (1.1.3.)
meñamel: meñamel (3.1.3.)
meta: almiar, montón (2.1.2.)
metatu: amontonar la cosecha (2.1.2.)
mia jo: desmenuzar el mineral (3.2.1.)
mia: mineral (3.2.1.)
miategi: almacén del mineral (3.2.1.)
mielo: hinojo, anís (1.1.1.)
migura*: **mihura**
mihatx*: **mihetz**
mihetz ipini: meter las plantas separadas entre sí (1.1.3.; 2.1.2.)
mihetz: ralo, espaciado (1.1.3.; 2.1.2.)
mihetzu: ralea, clarear las plantaciones (2.1.2.)
mika: urraca (1.2.2.)
milenrama: milenrama (1.1.1.)
miliziano: soldado republicano (3.2.5.)
millo*: **mielo**
mimosa: mimosa (1.1.1.)
min: citola de molino (3.1.1.)
minberatu: doler, lastimar; dejar dolorido (2.1.3.)
mingor txiki: agachadiza chica (1.2.2.)
mingor: agachadiza (1.2.2.)
mintegi: semillero, sementera (1.1.3.)
mintz: membrana (1.2.5.; 2.1.2.)
minzor: sensibilidad de dolor (2.1.3.)
miñuna: punto neurálgico (2.1.3.)
miro*: **mielo**
miru: milano (1.2.2.)
miru-buztan: surco en cola de milano (3.2.3.)
mirura*: **mihura**
mistillo: orificio en la cuba, canilla (3.1.3.)
mitin: reunión, mitin (3.2.5.)
mitxelekote: mariposa (1.2.1.)
mitxeleta baitz: mariposa de mal agujero (1.2.1.)
mitxeleta zuri: clase de mariposa (1.2.1.)

- mitxeleta**: mariposa (1.2.1.)
mitxeleta-gei: larva de mariposa (1.2.1.)
mihura: muérdago (1.1.1.)
mix: voz para atraer a los gatos (1.2.6.)
mixar: lirón (1.2.3.)
mixi: gato (2.2.4.)
mizpilla: níspero (1.1.1.)
molde: molde (3.2.4.)
moldiatzaille: moldeador (3.2.4.)
mol diau: moldear (3.2.4.)
moltso: trapo húmedo para limpiar (2.1.2.)
momo: coco (2.2.4.)
momorro*: **mamarru**
momorro: bicho (1.2.1.)
montxor: banquete de fin de obra (2.1.2; 3.1.3.)
mordaza: acial, tenazas de palo (2.1.1.)
mormo*: **murmu**
mormorreko: entierro de gente muy pobre (2.2.1.)
morokil: farinetas (3.1.1.)
morroi: criado, trabajador en el caserío (2.1.2.)
morroillo: cerrojo (2.1.2.)
moskan*: **moskaran**
moskaran: cáscara verde de nuez (1.1.3.); mancha que deja la cáscara de la nuez (1.1.3.)
moskete: mosquete (3.2.2.)
moskaron*: **moskaran**
mosu-kitarra: filarmónica (2.2.1.)
mota: brote (1.1.3.); muñón de tierra, ribazo (2.1.2.)
motabatzaile: camachuelo (1.2.2.)
motxailla: gitano (2.1.2.)
motz: desafilado (3.2.4.)
moxal: potro (1.2.5.)
mozgari: variedad de trigo (1.1.3.)
mozkor: pedazo de tronco, madero grande (3.1.3.)
mozolo txiki: mochuelo (1.2.2.)
mozolo zuri: lechuza (1.2.2.)
moztu: desafilarse (3.2.4.)
mudau: mudar el pelo (1.2.5.)
muga: muñón de tierra (2.1.2.)
mugarri: mojón, límite (2.1.2.)
mugarte: terraza, bancal (2.1.2.)
muga-xagu: ratón de campo (1.2.3.)
mugazahar: muñón grande (2.1.2.)
mugia aztartu: escarbar con los cuernos (1.2.5.)
mugitza: tortero (1.1.1.)
mugondo: muñón de tierra y zona de alrededor (2.1.2.)
mun: tuétano (2.1.2.)
murgil: zambullirse (2.2.3.)
murgillian egin: bucear (2.2.3.)
murmu: moquillo (1.2.5.)
murrusa*: **marrusa**
muskar: lagarto (1.2.3.)
uskil*: **uskira**
uskira: baba del caracol (1.2.1.); sustancia pegajosa (1.2.4.); moco (2.1.3.)
mustur: morro (1.2.5.)
mutur*: **mustur**
muturretako: bozal para ganado (1.2.5.)
mutxikin: corazón de fruta (1.1.3.); residuo en general (1.1.3.)
mutxurixo: montocito de trigo (1.1.3.)
naarbera: variedad de castaña (1.1.3.)
nabar: cuchilla (2.1.1.)
nabar-etxe: estructura de la "nabarra" (2.1.1.)
nabasai: (?) (2.1.1.)
nabazi: semilla de nabo (1.1.3.)
nabo: nabo (1.1.1.)
nabo-lora: flor de nabo (1.1.3.)
nafarreixa*: **naparreixa**
nafarreixa*: **naparreixa**
nahiez: depresión; indisposición (2.1.3.)
napar-hegoi: viento sudeste (2.1.5.)
naparreixa: viruela (2.1.3.)
naparreixa*: **naparreixa**
nardai: pieza para unir el yugo a la narria, etc (2.1.1.)
nardaka: pieza para unir el yugo a la narria, etc (2.1.1.); tirador del barquín (3.2.1.)
narra: narria (2.1.1.)
narras: tiempo malo (2.1.5.)
narraskillo*: **marraskillo**
narrutu: despellejar (1.2.5.)
nasai: con holgura (3.2.4.)
nasaittu: hinchar(se) (3.1.3.)
Natibittate: día de Navidad (2.2.1.)
negrilla: capuchina (1.1.2.); negrilla (1.1.2.)
negu-bedar: hierba, forraje (1.1.1.)
neguko madari: variedad de pera (1.1.3.)
neguko paranda: pinzón real (1.2.2.)
neguko txitxi: bisbita común (1.2.2.)
neguko zuza: platera (1.1.2.)
nekesari: salario (3.2.5.)
neska-laguntza: cortejar; acompañar a la chica a su casa (2.2.1.)
neskama: criada, sirvienta (2.1.2.)
neskame: trébede (2.1.2.)
neurkatx: inmedible (3.2.4.)
neurri: medida, tamaño (3.2.4.)
neurrira jokatu: competiciones con "handicap" (2.2.2.)
neurrixak hartu: medir (3.1.3.)
neurtu: medir (3.2.4.)
neurtzaille: medidor (3.2.4.)
nielau: nielado (3.2.3.)
norde: viento norte o noroeste (2.1.5.)
ñan-ñan egin: comer (2.2.4.)
obo: argolla (3.2.4.)
obrero: camión de ferrones (3.2.1.)
obrero: obrero (3.2.5.)
odol igesi: hemorragia (2.1.3.)
odolak burua hartu: embolia (2.1.3.)
odolan: trombosis (2.1.3.)
odolbatu: moratón, cardenal (2.1.3.)
odol-buztan: sanguijuela (1.2.1.)
odolgi: musgo (1.1.1.)
odoloste: morcilla (2.1.2.)
odolustu: desangrarse (2.1.3.)
ofizio: oficio, trabajo (3.2.5.)
ofizioko: artesano, obrero cualificado (3.2.5.)
ogeleku*: **oheleku**
ogerleko: duro, cinco pesetas (2.1.4.)
ogi baltz: pan integral (3.1.1.)
ogi-bero: pan del día (3.1.1.)
ogigaztai: comadreja (1.2.3.)
ogigin: panadero (3.1.1.)
ogi-mutxikin: mendrugo (3.1.1.)
ogi-ore: masa de pan (3.1.1.)
ogi-urun: harina de trigo (3.1.1.)
ogi-zuri: pan blanco (3.2.3.)
oheleku: dormitorio (2.1.2.)
ohol: tabla (3.1.3.); tabla del juego de bolos (2.2.2.)
ohol-huts: no acertar sobre la madera en los bolos (2.2.2.)
oillagor: becada (1.2.2.)
oillagorreta: caza de la becada (1.2.4.)
oillagortalar: cazador de becadas (1.2.4.)
oillagor-txakur: setter (1.2.4.)
oillaloka: gallina clueca (1.2.5.)
oillanda: polla (1.2.5.)
oillar basarritar: gallo autóctono (1.2.5.)

- oillar burrukalar:** gallo de peleas (2.2.2.)
oillar ingles: gallo de peleas (1.2.5.; 2.2.2.)
oillar: gallo (1.2.5.)
oillar-burruka: peleas de gallos (2.2.2.)
oillar-joko: peleas de gallos (2.2.2.)
oillartoki: gallera (1.2.5.; 2.2.2.)
oillasko: pollo (1.2.5.)
oilletxe: gallinero (1.2.5.)
oillo: gallina (1.2.5.)
oillo-harri: piedra calcárea para gallinas (2.1.5.)
oillo-luma: plumón (1.2.5.)
oillotoki: gallinero (1.2.5.)
oillo-zorri: piojo de gallinas (1.2.1.)
oin: pie (2.1.4.)
oinol: pedal del telar (3.1.2.)
oiñaztari: rayo (2.1.5.)
oiñaztu: relámpago (2.1.5.)
oiñaztua egin: relampaguear (2.1.5.)
oiñeztu*: **oiñaztu**
ojala: pañal (2.1.2.); mantilla (2.1.2.)
ojalatero: fontanero (3.1.3.)
ojalatero alikete: alicates de fontanero (3.1.3.)
ojalietako ume: niño pequeño (2.1.2.)
okaran: ciruelo (1.1.1.); ciruela (1.1.1.)
okil txiki: pájaro carpintero (1.2.2.); trepador azul (1.2.2.)
okil: pito real (1.2.2.)
okil-txori: trepador azul (1.2.2.)
okulta: escopeta de platinas (3.2.2.)
ola nagusi: ferrería mayor (3.2.1.)
ola txiki: ferrería menor (3.2.1.)
ola: ferrería (3.2.1.)
olagarro: pulpo (1.2.1.)
olagizon: ferrón (3.2.1.)
olajaun: patrón de ferrería (3.2.1.)
olata: oblea, oblata (2.2.1.)
olatxo: ferrería menor (3.2.1.)
olgetan egin: jugar, divertirse (2.2.3.)
olixo-arbola: olivo (1.1.1.)
olixo-aza: cocido de berza y cerdo (2.1.2.)
olixontzi: aceitera (3.2.4.)
olmo: olmo (1.1.1.)
olo gaizto: avena silvestre (1.1.1.)
olo: avena (1.1.1.); gramínea (1.1.1.)
ond(d)jo*: **onguak**
ondoez: malestar (2.1.3.)
ondoezik: enfermo, con malestar (2.1.3.)
ondra-bazkari: banquete funeral (2.1.2.)
ondrau: manso, noble, en animales (1.2.5.)
ondu: curar (2.1.2.); curtir (2.1.2.); secar (2.1.2.); superar (2.2.2.)
ondubako: inmaduro, sin curar (2.1.2.)
ongarri: abono, estiércol (1.1.3.)
ongo baltz: boleto negro (1.1.2.)
ongo gorri: boleto de pie rojo (1.1.2.)
ongo likin: boleto viscoso anillado (1.1.2.)
ongo txar: boleto citrino (1.1.2.)
ongo zuri: calabaza (1.1.2.)
onguak: hongos, boletus (1.1.2.)
ontza: onza (medida de longitud) (2.1.4.); onza (medida de peso) (2.1.4.)
ontzitadi: batería de cocina (2.1.2.)
oohl: exclamación para parar a los ganados uncidos (1.2.6.)
opil: torta (3.1.1.)
opiziale: operario (3.2.1.)
orain: lunar (2.1.3.)
orban: mancha, marca (2.1.3.; 3.2.4.)
orbandu: manchar, mellar, hollar (3.2.4.)
orbel: hojarasca (1.1.3.)
oregano: orégano (1.1.1.)
orekan egon: cernirse (1.2.4.)
ore-mahai: artesa (3.1.1.)
oritz: calostro (1.2.5.)
oroldixo*: **odolgi**
orolgi*: **odolgi**
orratz: libélula (1.2.1.); aguja (3.2.4.)
orrazi: pieza del carro (2.1.1.)
orraztu: quitar sobrantes a la carga del carro (2.1.2.)
orri: hoja (1.1.3.)
orrikak: tenazas de ferrería (3.2.1.)
orrittu: brotar nueva hoja (1.1.3.)
orritza: fronda (1.1.3.)
orrua egin: bramar, gritar algunos animales (1.2.6.)
orrua: bramido, rugido (1.2.6.)
ortu: huerta (1.1.3.)
ortukuak: hortalizas (1.1.3.)
ortu-sail: extensión de huerta (1.1.3.)
orube: solar (2.1.2.)
osatu: curar (2.1.3.)
oskarbi: cielo despejado, sin nubes (2.1.5.)
oskarbittu: despejar el cielo (2.1.5.)
oskol: cáscara, envoltorio (1.1.3.)
oskoldu: desgranar (1.1.3.)
ostalde: oeste (2.1.5.)
ostarku: arco iris (2.1.5.)
ostera: salida, paseo (2.1.2.)
ostiko: cacha, cantonera (3.2.2.)
ostondo: horizonte (2.1.5.)
ostro: hoja (1.1.3.); tallo (1.1.3.); rastrojo de plantas (1.1.3.)
ostrotu: quedarse la planta en esqueleto (1.1.3.)
ostrotza: follaje, fronda (1.1.3.); tallo seco (1.1.3.)
ostrozto: follaje, fronda (1.1.3.)
ota: argoma, tojo (1.1.1.; 1.1.3.); vara para las gallinas (1.2.5.)
ota-atxur: azadón para argoma (2.1.1.)
otana: clase de pan (3.1.1.; 3.2.5.)
otarra: capazo, cesto (2.1.2.)
otatza: argomal, tojal (1.1.3.)
otondo-bedar: betónica (1.1.1.)
otsin: poza, presa (2.1.5.; 3.1.1.)
otso: lobo (1.2.3.)
Otsoko: personificación del lobo en la fábula (2.2.1.)
otxabagin*: **otxabin**
otxabau: ochavado de cañones (3.2.2.)
otxabin: ochavador (3.2.2.)
otxabu*: **otxau**
otxan: manso, noble, en animales (1.2.5.)
otxau: escariador (3.1.3.; 3.2.4.)
otxiñ*: **otsin**
otzaldapa: pared de madera (2.1.2.; 3.1.3.)
otzara: cesta de mimbre (2.1.2.)
otzaragin: cesterero (3.1.3.)
ozpal*: **ezpal**
pa: beso (2.2.4.)
pabonu*: **fabonu**
pagadi: hayedo (1.1.3.)
pagatx*: **pagotx**
pagatxa: hayuco (1.1.3.)
pagauso txiki: paloma zurita (1.2.2.)
pagauso: paloma torcaz (1.2.2.)
pago: haya (1.1.1.)
pago-ezkur: hayuco (1.1.3.)
pagotx: trébol encarnado (1.1.1.)
paguso*: **pagauso**
pagu-zuza: pardilla (1.1.2.)
paitta: pato (1.2.2.)
pala: pala de rueda (3.2.1.)
palanka: palanca (3.1.3.; 3.2.1.)
palanka-jauritze: lanzamiento de barra vasca (2.2.2.)

- palankari:** lanzador de barra vasca (2.2.2.)
pandero: pandero, pandereta (2.2.1.)
pandero-jole: panderetero/a (2.2.1.)
papa: pan (2.2.4.)
papardo: palometa (1.2.3.)
paparreko orratz: broche (3.2.3.)
paparrori: marta (1.2.3.)
paparzuri: garduña (1.2.3.)
para: pala (3.2.1.)
paradako isko: toro semental (1.2.5.)
paranda: pinzón (1.2.2.)
paranden gixoi: picogordo (1.2.2.)
pardilla: pardilla (1.1.2.)
pardillo: pardillo (1.2.2.)
pardo: moteado (1.2.4.)
parra jo: desempatar (2.2.2.)
parra*: farra
parra-par: tobogán (2.2.3.)
parrokiano: cliente del lechero (2.1.2.)
partika: pértiga (2.1.1.)
pasa-muxu: pasimisi (2.2.3.)
pase: migración (1.2.4.)
paseko birigarro: zorzal alirrojo (1.2.2.)
paseko durdura: zorzal real (1.2.2.)
paseko paranda: pinzón real (1.2.2.)
paseko txirixo: reyezuelo (1.2.2.)
paseko txitxi: bisbita común (1.2.2.)
paseko: migrador (1.2.4.)
paselari: cazador de palomas (1.2.4.)
pasmo: pus (2.1.3.)
pasmo-bedar: murajes (1.1.1.)
pastore: pastor (1.2.5.)
patata: patata (1.1.1.)
patata-koko: patatero (1.2.1.)
pats*: bats
pattaka: voz de llamada a los carneros (1.2.6.)
pattin: pozo artesiano, aljibe (2.1.5.)
Patxi Infarnuko: Pedro Botero (2.2.1.)
paun egin: caerse (2.2.4.)
pauso*: pagauso
pekotz*: pekorotz
pekorotz: cagada de vaca (1.2.5.)
pelo: pezuña (1.2.5.)
pelotaleku: frontón (2.2.2.)
pendiz: vertiente aguda (2.1.5.)
perdoi: tolerancia (3.2.4.)
perejil*: perrejil
Periko ta bere txakurrak: leyenda del cura cazador (2.2.1.)
perliatzaille: perleador/a (3.2.3.)
perliau: perleado (3.2.3.)
pernil: jamón (1.2.5.)
perra: herradura (1.2.5.; 3.1.3.)
perra-etxe: herrería (1.2.5.)
perratoki: herrería (1.2.5.; 3.1.3.)
perratzaille: herrero, herrador (1.2.5.; 3.1.3.)
perrau: herrar (1.2.5.; 3.1.3.)
perrejil: perejil (1.1.1.)
perretxikotalari: setero (1.2.4.)
perretxikuak: setas (1.1.2.)
peska: pescado (1.2.4.); pesca (1.2.4.)
peskari: pescador (1.2.4.)
pezeta: peseta (2.1.4.)
piadre: voz en los juegos infantiles (2.2.3.)
piezakuan: trabajo a destajo (3.2.5.)
pika: yunque pequeño (2.1.1.); pendiente; cuesta (2.1.5.); pasta para fijar piezas (3.2.3.)
pika-jungura: yunque para afilar (2.1.1.)
pikamaillu: mazo para afilar (2.1.1.)
pikar: pendiente; cuesta (2.1.5.)
pikatzeko lima: lima para culatas (3.2.2.)
pikatzeko zerra: herramienta para picar culatas (3.2.2.)
pikau: afilar (2.1.1.); rayar (3.2.3.)
pika-zur: taco de madera para la pasta (3.2.3.)
pikete: piquete (3.1.3.)
pikolodi: picogordo (1.2.2.)
piku: higuera (1.1.1.); higo (1.1.1.; 1.1.3.)
pikuko txinbo: curruca capirotada (1.2.2.)
pikuoker: piquituerto (1.2.2.)
pikupian egin: modalidad de caza (1.2.4.)
pikuxori: curruca capirotada (1.2.2.)
pillu, pillu, sangarra pillol: jaupa! ¡vival! (2.2.3.)
pinporta: yema, forúnculo (1.1.3.)
pinto: ganado vacuno moteado (1.2.5.)
pinttana: animal moteado (1.2.5.)
piñaburu: piña (1.1.3.)
piñadi: pinar (1.1.3.)
piñari-ongo: boleto de pino; boleto variegado; boleto viscoso anillado (1.1.2.)
piñazi: piñón (1.1.3.)
piñu baltz: pino de Monterrey (1.1.1.)
piñu puntabera: ciprés de Lawson (1.1.1.)
piñu zuri: alerce (1.1.1.)
piñu: pino (1.1.1.)
piñu-arbola: pino (1.1.1.)
piñu-kaskara: piña (1.1.3.)
piñu-koko: procesionaria (1.2.1.)
piñu-orri: acícula de pino (1.1.3.)
piñu-perretxiko: niscalo (1.1.2.)
piñuri*: piñadi
piñu-zuritzeko: cuchilla para pelar troncos (2.1.1.)
pioi: peón (3.2.5.)
piontzako: peón (3.2.5.)
piontzan jardun: trabajar de peón (3.2.5.)
pipar: pimienta (1.1.1.)
pipar-bedar baltz: tomatillo del diablo (1.1.1.)
pipar-bedar gorri: hierba pejiuguera (1.1.1.)
pipi: pájaro (2.2.4.)
pipitta: brote de árboles (1.1.3.)
piratzaille: árbitro deportivo (2.2.2.)
pirau: arbitrar (2.2.2.)
piripo: buche de ave (1.2.5.)
pistola: pistola, pan tostado para sopa (3.1.1.)
pitilin: pene (2.2.4.)
pitotx: turón (1.2.3.)
pitx: dejada (2.2.2.)
pitxar: jarra (2.1.2.)
pitxi: joya, cosa bonita (2.2.4.)
pitxiliñ*: pitilin
pitxi-lora: vellorita (1.1.1.)
pitxiñ*: pitxitxi
pitxitxi: apelativo cariñoso (2.2.4.)
pitxoiko: escopeta de pistón (3.2.2.)
pitza*: bitzau
piztoiko: escopeta de pistón (3.2.2.)
plaza: plaza de pruebas (2.2.2.)
polea: polea (3.2.4.)
popo: coche (2.2.4.)
popolo: vulva (2.2.4.)
porroi: porra de ferrería (3.2.1.)
porru: puerro (1.1.1.)
pospolin: codorniz (1.2.2.); trompa pequeña (2.2.3.); vulva (2.2.4.)
poste-harri: base, cimienta (3.1.3.)
postura: apuesta (2.2.2.)
pota: alabe de rueda hidráulica (3.2.1.)
poteka: juego de pillar (2.2.3.)

potian-potian*: **poteka**

potox*: **pitox**

potro-bedar: celidonia menor (1.1.1.)

potrozorri: ladilla (1.2.1.)

potxolin: vulva (2.2.4.)

potxolo: hoyo (2.1.2.); boche (2.2.3.)

potxoloka: juego de canicas (2.2.3.)

potx-potx: llamada a pollinos (1.2.6.)

priji-arrain: pescado para freír (1.2.4.)

primerako entiarro: entierro de primera (2.2.1.)

printza*: **brintza**

prixku*: **frisku**

priztixa*: **fritzixa**

proba: prueba de arrastre (2.2.2.)

probadero: banco de pruebas de armas (3.2.2.)

probalari: boyero en las pruebas de bueyes (2.2.2.)

probaleku: plaza de pruebas de arrastre de piedra (2.2.2.)

probari*: **probalari**

probarri: piedra de pruebas de bueyes (2.2.2.)

pujo-makur: tirador de barquin torcido (3.2.1.)

punba egin: caerse (2.2.4.)

punbala*: **punba egin**

punta: brote (1.1.3.)

puntabatzaile: camachuelo (1.2.2.)

punta-harri: piedra para hundir el palangre (1.2.4.)

puntu-biribil: punzón de punta redonda (3.2.3.)

puntzeta: punceta (3.2.3.)

puntzoi: punzón manual (3.2.3.)

pupu: daño, dolor, herida (2.2.4.)

purra-purra: llamada a las gallinas (1.2.6.); gallina (2.2.4.)

purrut: refunfuño (2.2.4.); pedo (2.2.4.)

puspillo: ampolla; burbuja (2.1.3.)

puts: balón de pichigoma (2.2.3.)

putsasaje: término del juego de tabas (2.2.3.)

putz-erroskilla: rosquilla (2.2.1.)

puxika: vejiga (2.1.3.)

raketista: raquetista (2.2.2.)

rebolloi*: **robelloi**

referi: árbitro de fútbol (2.2.2.)

reketete: requete, carlista (3.2.5.)

res-papel*: **lespapel**

retel: retel (1.2.4.)

-ri*: **-di**

robelloi txar: lactario anaranjado (1.1.2.)

robelloi: niscalo (1.1.2.)

romana: romana (peso) (2.1.4.)

sabai*: **sapai**

sabeloi: costra de los recién nacidos (2.1.3.)

sabotaje: sabotaje (3.2.5.)

sagar: manzano (1.1.1.); manzana (1.1.1.; 1.1.3.)

sagar-aska: cubeta para machacar manzanas (3.1.3.)

sagar-garratz: variedad de manzana (1.1.3.)

sagar-gazi: variedad de manzana (1.1.3.)

sagar-geza: variedad de manzana (1.1.3.)

sagar-gozo: variedad de manzana (1.1.3.)

sagar-joteko arka: arca para machacar la manzana (2.1.1.)

sagar-joteko makiña: máquina troceadora de manzanas (2.1.1.)

sagar-joteko mazo: mazo para machacar manzanas (2.1.1.)

sagar-makatz: manzano silvestre (1.1.1.)

sagar-mazo: mazo para machacar manzanas (3.1.3.)

sagar-umau: manzanas conservadas (1.1.3.)

sagar-urtebete: variedad de manzana (1.1.3.)

sagasti-bedar: grama (1.1.1.)

sago-intxaur: variedad de nuez (1.1.3.)

sagu*: **xagu**

sahieski: costilla, costillar (1.2.5.)

sahiets: costilla (1.2.5.)

sail: labrantío, terreno labrado (1.1.3.)

sakabokau: sacabocados (3.2.3.)

sakape: zona entre el tejado y la pared (2.1.2.)

sakuta: saúco (1.1.1.)

salda: metal fundido (3.2.4.)

saltamatxin: saltamontes (1.2.1.)

saltsa-perretxiko: rebozuelo, cabrilla (1.1.2.)

samalodi: bocio (2.1.3.)

samurtu: ablandarse el catarro (2.1.3.)

San Blas: San Blas (2.2.1.)

San Juan bezpera: víspera de San Juan, 23 de junio (2.2.1.)

San Juan egun: día de San Juan, 24 de junio (2.2.1.)

San Juan txiki: día siguiente al de San Juan, 25 de junio (2.2.1.)

sanandresak: fiestas de San Andrés (2.2.1.)

sanbartolomiak: fiestas de San Bartolomé (2.2.1.)

sanblas: torta de san blas (2.2.1.)

sanblas-opil: torta de san blas (2.2.1.)

sanjose lora: primula (1.1.1.)

sanjuan sagar: variedad de manzana (1.1.3.)

sanjuanak: fiestas de San Juan (2.2.1.)

sanmigelak: fiestas de San Miguel (2.2.1.)

sanpedruak: fiestas de San Pedro (2.2.1.)

santixauak: fiestas de Santiagos (2.2.1.)

santutxu: humilladero (2.2.1.)

sapa: mata, montón (1.1.3.)

sapai: henil, granero (2.1.2.)

sapiño*: **txapiño**

saraketa: trabajos de escardado (2.1.2.)

sarats: sauce (1.1.1.)

saratu: rozar, binar, escardar o arar ligeramente la superficie de la huerta (2.1.2.)

sarda: horca (2.1.1.); cepillo de limpieza (3.2.4.)

sardaka egin: trabajar con la horca (2.1.2.)

sardandegi: sidrería (2.1.2.; 3.1.3.)

sardau: sidra (2.1.2.)

sardiña: sardina (1.2.3.)

sargori: bochorno (2.1.5.)

sarjento: sargento (3.1.3.)

sarraja*: **sarreka**

sarreka: cajón (2.1.2.)

sartain-ipurdi: zanahoria silvestre (1.1.1.)

sartalde: oeste (2.1.5.)

sartu: plantar, sembrar (1.1.3.); incrustar (3.2.3.)

sartzeko puntzoi: punzón de incrustar (3.2.3.)

sasi: zarza (1.1.1.; 1.1.3.); zarzal (1.1.3.)

sasi-arantza: zarza (1.1.1.)

sasiarte*: **sasikarte**

sasieskola egin: hacer novillos (2.1.2.; 2.2.1.)

sasikarte: maleza, zarzal (1.1.3.)

sasiko: bastardo (2.1.2.)

sasikuma: bastardo (2.1.2.)

sasi-mediku: curandero, brujo (2.1.3.)

sasipoi: bastardo (2.1.2.)

sasixori: acentor (1.2.2.); zarcerro (1.2.2.)

sasitza: zarzal (1.1.3.)

sastai: parte de la cuadra (1.2.5.)

sastra: maleza (1.1.3.)

sastraka: maleza (1.1.3.)

sastrakada: maleza (1.1.3.)

sastrapa*: **sostropo**

satan ongo: boleto de satanás (1.1.2.)

satandera: comadreja (1.2.3.)

satero: musaraña (1.2.3.)

sator: topo (1.2.3.)

sator-bedar: tártago (1.1.1.)

sator-bide: montículos que hace el topo (1.2.3.)

sator-zulo: madriguera de topo (1.2.3.)

sats: estiércol (1.2.5.)

sega: guadaña (2.1.1.)

- sega-harri: piedra para afilar guadañas (2.1.1.)
 sega-joko: concurso de corte de hierba con guadaña (2.2.2.)
 segapote: bote para guardar la piedra de afilar la guadaña (2.1.1.)
 sei-hankako koko: insecto (1.2.1.)
 sekula-bedar: trébol (1.1.1.)
 semeiko*: xemeiko
 sendabedar: hierba medicinal (1.1.3.; 2.1.3.)
 senderuela: senderuela (1.1.2.)
 serora: sacristana (2.2.1.)
 serora-etxe: casa seroral (2.2.1.)
 serrailagin: cerrajero (3.2.4.)
 serrailagintza: cerrajería (oficio e industria) (3.2.4.)
 seta de cardo: seta de cardo (1.1.2.)
 siku ibili: estar estreñado (2.1.3.)
 sikugarri: material para cama del ganado (1.2.5.); heno, forraje seco (1.1.3.; 1.2.5.)
 simaur: estiércol (1.2.5.)
 simaurketa: trabajos relativos al estiércol (1.2.5.)
 simaurtoki: muladar (1.2.5.)
 sindikato: sindicato (3.2.5.)
 sinositis-bedar: murajes (1.1.1.)
 sits: polilla (1.2.1.); carcoma (1.2.1.)
 sobra*: sorba
 soño haundi: acordeón (2.2.1.)
 soño txiki: acordeón diatónico (2.2.1.)
 soño: acordeón (2.2.1.)
 soño-jole: acordeonista (2.2.1.)
 soño-jotaille: acordeonista (2.2.1.)
 soñu-dantza: baile, fiesta (2.2.1.)
 soja: defecto o grieta del metal (3.2.4.)
 soka: cuerda de baile (2.2.1.)
 sokadantza: danza tradicional (2.2.1.)
 sokagin: cordelero (3.1.2.)
 soka-salto: saltar a la cuerda (2.2.3.)
 sokatira: deporte rural (2.2.2.)
 sokia atara: comenzar la sokadantza (2.2.1.)
 sokia egin: formar la cuerda en el baile (2.2.1.)
 sokiarri eragin: dar a la cuerda (2.2.3.)
 soldata: sueldo (3.2.5.)
 soldiatzeko mailluka: martillo para soldar (3.1.3.)
 soldiau: soldar (3.1.3.)
 solo: terreno labrado, labrantío (1.1.3.)
 solotu: hacer tierra cultivable (1.1.3.)
 solte: baile suelto (2.2.1.)
 soluan beherako: pasacalles (2.2.1.)
 sonbriatzaille: sombreador (3.2.3.)
 sonbriau: sombrear (3.2.3.)
 sopin: apelmazado (2.1.2.; 3.1.1.)
 sopindu: embarrarse, apelmazarse (2.1.2.)
 sopitta: remiendo (3.1.2.)
 sopuru: espiguilla (1.1.1.)
 sor: agarrado, torpe (3.2.4.)
 sorba: ramo de San Juan (2.2.1.)
 sorgin: bruja (2.2.1.)
 sorgin-bedar: belladona (1.1.1.)
 sorgin-egur: evónimo (1.1.1.)
 sorgin-garo: clase de helecho (1.1.1.)
 sorgin-haix: remolino (2.1.5.)
 sorgin-ida: clase de helecho (1.1.1.)
 sorgin-itxuski: rusco (1.1.1.)
 sorginkerixa: brujería, magia (2.2.1.)
 sorgin-orrazi: cardo borriquero, dipsaco (1.1.1.)
 sorgiñari: decoración en báscula (3.2.2.)
 sorgiñorratz: libélula (1.2.1.)
 sorki: rodete (2.1.2.)
 sortalde: este (2.1.5.)
 sortu: engendrar (2.1.3.); agarrarse (3.2.4.)
 sostrapa*: sostropo
 sostropo: matorral (1.1.3.)
 sozialismo: socialismo (3.2.5.)
 Soziedadiak: sociedades de resistencia (3.2.5.)
 suarka: espacio que rodea al fuego bajo (2.1.2.)
 suaro: seguro contra incendios (2.1.2.)
 suaroko egun: día de paga del "suaro" (2.1.2.)
 suba: serpiente, culebra (1.2.3.)
 suba-baltz: especie de culebra (1.2.3.)
 suba-bedar: ajo de oso (1.1.1.); planta supuestamente venenosa (1.1.3.)
 suba-bibora: víbora (1.2.3.)
 suba-gorri: víbora (1.2.3.)
 su-baju: fuego bajo (2.1.2.)
 subalindara: lagartija (1.2.3.)
 suba-lora: planta supuestamente venenosa (1.1.3.)
 suba-perrebixiko: seta venenosa (1.1.2.)
 su-barri egun: día del fuego resurrector (2.2.1.)
 su-barri: fuego de resurrección (2.2.1.)
 sube-arto: aro (1.1.1.)
 subegi: brotes de fuego de la carbonera (3.1.3.)
 subelindara*: subalindara
 suberatu: recocer (3.2.3.; 3.2.4.)
 subil: tronco para leña; astillón (1.1.3.)
 subilindara*: subalindara
 su-burdiña: morillo (2.1.2.)
 su-egur: leña (2.1.2.; 3.1.3.)
 sugalindara*: subalindara
 sugar: fiebre (2.1.3.)
 suge*: suba
 sugéi: combustible (2.1.2.; 3.2.4.)
 sugilindara*: subalindara
 sugiltz: llave del arma de fuego (3.2.2.)
 su-hari: cinta de marcar (3.1.3.)
 su-harri: pedernal, sílex (2.1.5.; 3.2.2.)
 suhatzak: tenacillas para piezas calientes (3.2.4.)
 sukalde popularrak: cocinas populares (3.2.5.)
 sukalde: cocina (2.1.2.)
 su-kanpai: campanada de incendio (2.1.2.; 2.2.1.)
 sunbil*: subil
 supil*: subil
 supuru*: sopuru
 sustrai: raíz (1.1.3.)
 sutako hauts: ceniza (3.1.2.)
 sutako txapa: morillo (2.1.2.)
 sutauts: pólvora (3.2.2.)
 sutegi: chimenea central (3.1.3.); fragua, crisol (3.2.1.; 3.2.4.)
 sutondo: zona cercana al fuego (2.1.2.)
 suzko errobera: fuegos artificiales (2.2.1.)
 suzulo: oído del cañón (3.2.2.)
 tabla: asiento de cañón en la báscula (3.2.2.)
 taillar: taller (3.2.4.)
 taillardun: empresario, patrono (3.2.5.)
 taju: cortante fijo en el yunque (3.2.4.)
 taka-taka: andar (2.2.4.)
 takatan: caballo (2.2.4.)
 taket: vara lateral del carro (2.1.1.)
 taketa-zulo: orificios para las "taketak" (2.1.1.)
 takorri: tabaco (2.1.2.)
 talde: grupo, rebaño (1.2.5.)
 talo: placa donde se inserta el gozne (2.1.2.); torta de harina de maíz (3.1.1.)
 talo-erretzaille: la que hace tortas de maíz (3.1.1.)
 talogin: la que hace tortas de maíz (3.1.1.)
 talopara: plancha metálica para cocer el talo (3.1.1.)
 talua-eta-esnia: postre de tortas de maíz (3.1.1.)
 tanbolin: tambor para asar castañas (2.1.1.; 2.1.2.); tamboril (2.2.1.)

- tanbolinttero:** tamborilero (2.2.1.)
tanbor: bombo de pulimento (3.2.4.)
tanbortero: tamborrero, atabalero (2.2.1.)
tanga*: **tantan**
tangadera*: **trangadera**
tanganillo: tanganillo (1.2.4.)
tantai: árbol bravo, sin desmochar (1.1.3.)
tantan: gota (2.1.5.)
tantari*: **tantai**
tanza: cuerda de pesca (1.2.4.)
tapau: superar, ganar (2.2.2.)
taratulu: taladro, barrena (3.1.3.); (3.2.2.)
tarin: lúgano (1.2.2.)
tarrastada: rasguño, rasponazo (2.1.3.)
tarrua joten: juego de pillar (2.2.3.)
tartakarin: pelota botona (2.2.2.)
tarte: diferencia; distancia (2.2.2.)
tas-tas egin: pegar (2.2.4.)
tati egin: juego de niños pequeños (2.2.4.)
tato egin: saltar (2.2.4.)
teilla: teja (3.1.3.)
teillagin: tejero (3.1.3.)
teillagintza: tejería (3.1.3.)
teillape: techado; alero (3.1.3.)
teilla-perretxiko: rúsula comestible (1.1.2.)
teillatu: curvarse (3.1.3.)
teillatu-afari: banquete de fin de obra (2.1.2.; 3.1.3.)
teillatua emon: hacer el tejado (3.1.3.)
teillerixa: tejar, tejería (3.1.3.)
tela*: **esne-tela**
tema: vicio (3.1.3.)
tenazak: tenazas (3.2.4.)
tenplau: templar (3.2.4.)
tenple: taller de tratamiento térmico (3.2.4.); temple (característica) (3.2.4.)
tensio-bedar: centaurea menor (1.1.1.)
tenteko: poste vertical (3.1.3.)
terraja: terraja (3.1.3.; 3.2.2.; 3.2.3.; 3.2.4.)
terraja-etxe: volvedor; porta-terraja (3.2.4.)
terral: terral(?) (2.1.5.)
tete egin: pegar (2.2.4.)
tete: chupete (2.2.4.)
tikiñoi: rueda hidráulica (3.2.1.)
tikiñoi-nagusi: rueda del martinete (3.2.1.)
tiki-taka: jugar a pelota sin fuerza (2.2.2.)
tilo-arbola: tilo (1.1.1.)
tinko: estaca, palo (1.2.5.)
tiña: tina de colada (3.1.2.)
tipirri-taparrak: tiras de papel fosforadas (2.2.3.)
tiradera: ferrería menor (3.2.1.)
tiratu: estirar, calibrar (3.2.4.)
tirobakar: escopeta de un tiro (3.2.2.)
tirobateko: escopeta de un tiro (3.2.2.)
tirobiko: escopeta de dos tiros (3.2.2.)
tirriñ*: **txirrin**
títel: papera (2.1.3.)
titillak: mollejas de cordero (1.2.5.)
titi-punta: pezón (1.2.5.)
tobera: tolva (3.1.1.; 3.2.1.)
tokera: juego con monedas de cobre (2.2.3.)
tolare*: **dolare**
tolostu: ordenar, colocar (2.1.2.; 3.2.4.)
tomate: tomate (1.1.1.)
tontor: cima, cumbre (2.1.5.)
topekalaria*: **topelari**
topelari: ganado que embiste (1.2.5.)
topin: olla, puchero (2.1.2.)
torleju*: **torlojo**
torlojo: tornillo (3.2.4.); husillo roscado (3.2.4.)
torlojogin: tornillero (3.2.4.)
torlojogintza: tornillería (3.2.4.)
torlojua askatu: desatornillar (3.2.4.)
torlojua ixo: dañar la rosca del tornillo (3.2.4.)
torlojua lotu: atornillar (3.2.4.)
torniatzaille: tornero (3.2.4.)
torniau: tornear (3.2.4.)
tornio*: **tornu**
tornu*: **dornu**
tornu: torno (3.2.4.)
tortolos: taba (2.2.3.)
tortolosean egin: jugar a tabas (2.2.3.)
toxt: llamada a las ovejas (1.2.6.)
toxtu: lingote de hierro (3.2.4.); mitad de la goa sin mango (3.2.1.)
toz: llamada a los ganados para que vengan (1.2.6.)
trabes: apuesta entre gente del público (2.2.2.)
trallan: cabestrillo (2.1.3.)
tramankulu: artefacto (3.2.4.)
tranbil: rodillo (2.1.1.)
tranga: tascador, agramadera (3.1.2.)
trangadera: cilindro de madera; tocho de madera (2.1.1.; 3.2.2.)
trangau: tascar (3.1.2.)
tratante: ganadero (1.2.5.)
trebera: trébede (2.1.2.)
trefiladora: trefiladora (3.2.3.)
tremesa: pan bazo (3.1.1.)
trepetxo: apero de labranza, herramienta (2.1.1.; 3.2.4.)
tresna: herramienta no de corte (3.2.4.)
tresna-zorro: bolsa de herramientas (3.2.4.)
trikiti: pieza musical típica (2.2.1.)
trillo: masa de tierra (2.1.2.)
trimotor-egualdi: tiempo soleado (2.1.5.)
tringo: compacto, apelmazado (2.1.2.)
trinkete: trinquete (2.2.2.)
trintxa: especie de cincel (3.1.3.)
tripakallo*: **tripaki**
tripaki: callos (1.2.5.)
tripa-mehe: intestino delgado (1.2.5.)
tripasare: membrana que sujeta las tripas (1.2.5.)
tripa-truke: trabajar a cambio de comida (2.1.2.)
tripotx: menudillo (1.2.5.)
trokau: torcerse, dislocarse una articulación (2.1.3.)
trokel: troquel, matriz (3.2.4.)
trokelgin: troquelista, matricero (3.2.4.)
trokola: cuerda (3.1.3.)
tronbil: tronco para leña; astillón (1.1.3.)
trongota: trabajos de acarreo de troncos (2.1.2.; 3.1.3.)
tronpa: trompa, peonza (2.2.3.)
trontza: tronzadora, serrón (2.1.1.; 3.1.3.); deporte rural (2.2.2.)
trosko: trozo de hierro en bruto (3.2.4.)
trufa: trufa (1.1.2.)
trukian: juego de cartas (2.2.3.); trabajo al trueque (3.2.5.)
trukutz: troncho, parte dura de algunas hortalizas (1.1.3.)
trumoi*: **trunboi**
trumonots: ruido del trueno (2.1.5.)
trunboi: trueno (2.1.5.); tormenta (2.1.5.)
trunboiak jo: tronar (2.1.5.)
trunboi-hode: cúmulo-nimbo, nubarrón (2.1.5.)
trunboi-laiño: cúmulo-nimbo, nubarrón (2.1.5.)
truxalak egin: jarrear, llover a cántaros (2.1.5.)
truxalak: chaparrón, lluvia torrencial (2.1.5.)
truxo: chaparrón, lluvia torrencial (2.1.5.)
ttintirri: moquillo; moquera (2.1.3.)
tuba*: **trufa**
tubo baltz: tubo sin galvanizar (3.1.3.)

- tubo galbanizau:** tubo galvanizado (3.1.3.)
tunbal: cencero grande (1.2.5.)
tupi: tupí (3.1.3.)
tutu: bocina (2.2.4.); coche (2.2.4.); tubo (3.2.4.)
txabera: gancho para haces (2.1.1.)
txabilla: molinillo para retorcer el hilo (3.1.2.)
txabola: cabaña, choza (1.2.5.; 2.1.2.)
txahal: ternera (1.2.5.)
txahala egin: parir la vaca (1.2.5.)
txahalill: ternero abortado (1.2.5.)
txahalilla bota: abortar la vaca (1.2.5.)
txahal-isko: ternero, becerro (1.2.5.)
txahaltxiki: ternero lechal (1.2.5.)
txakolin: chacolí (2.1.2.)
txakolindegi: lugar donde se vende chacolí (2.1.2.)
txakur eme: perra (1.2.5.)
txakur haundi: perra gorda (2.1.4.)
txakur txiki: perra chica (2.1.4.)
txakur: perro (1.2.5.); perro (herramienta) (3.1.3.); gatillo (3.2.2.); perro de arrastre (3.2.4.)
txakur-bedar: especie floral (1.1.1.)
txakurzulo: salida del hierro laminado (3.2.1.)
txaldun: caballo, en la baraja (2.2.3.)
txalma: enjalma, albardón (2.1.2.)
txalmatu: enjalmar (2.1.2.)
txaltxa: rebozuelo, cabrilla (1.1.2.)
txalupeta: instrumento de madera (2.2.1.)
txamarrak: leñitas, ramas pequeñas y menudas (1.1.3.)
txanbolinttero*: **tanbolinttero**
txanget*: **txanket**
txangot: mitad de goa con mango (3.2.1.)
txanka: sota, en la baraja (2.2.3.)
txanket: losa para trillar (2.1.2.)
txanketian jo: manera de trillar, contra una losa (2.1.2.)
txankulu: zueco (2.1.2.)
txanpiñoi: champiñón (1.1.2.)
txantel*: **txatal**
txantxa: broma (2.2.3.)
txantxagorri: petirrojo (1.2.2.)
txantxan: caries (2.1.3.)
txantxetako: de broma, simulado (2.2.3.)
txantxetan jardun: jugar, divertirse (2.2.3.)
txantxiko: rana (1.2.3.)
txantxillikot: agallón de roble (1.1.3.; 2.2.3.)
txantxillo: calibre, plantilla (3.2.4.)
txantxurkillo: tijereta (1.2.1.)
txapa: melenera de bueyes uncidos (2.1.1.); económica (2.1.2.); pared de fragua (3.2.1.)
txaparda: variedad de castaña (1.1.3.)
txaparrada*: **zaparrada**
txaparruak: traje de baño (2.2.3.)
txapel: nube en la cumbre de un monte (2.1.5.); taco de madera (3.1.3.)
txapelgorri: carlista (3.2.5.)
txapiño: escarpín (2.1.2.)
txapittula: cobijo, choza (2.1.2.)
txapligo: cohete de fiestas; petardo (2.2.1.)
txapuleros se le be: chapuleros se le ve (2.2.3.)
txara: jaro, jara (1.1.3.); jaral, monte bajo (1.1.3.)
txargara: variedad de castaña (1.1.3.)
txarol: pavón (3.2.2.)
txarola emon: pavonar (3.2.2.)
txarolau: pavonar (3.2.2.)
txarrantxa: cepillo metálico (1.2.5.); carda para limpiar lino (3.1.2.); brazo lateral de las vigas (3.1.3.)
txarri: cerdo (1.2.5.)
txarri-ama: cerda con crías (1.2.5.)
txarri-bedar: sanícula (1.1.1.)
txarri-belarri: embutición defectuosa (3.2.4.)
txarriboda: matanza de cerdo y banquete posterior (1.2.5.)
txarridun: tratante de cerdos (1.2.5.)
txarri-erregalo: regalo de la matanza (1.2.5.)
txarri-galdara: caldero de comida para el cerdo (1.2.5.)
txarri-hagin: elevador de martillos de expulsión (3.2.2.)
txarri-hiltze: matanza del cerdo (1.2.5.)
txarri-jateko: comida para cerdos (1.2.5.)
txarriki: carne de cerdo (1.2.5.)
txarri-korta: cochiguera, pocilga (1.2.5.)
txarrikuma: cochinillo (1.2.5.)
txarritoki: cochiguera, pocilga (1.2.5.)
txartau: cortar ramillas (1.1.3.)
txartxa: estructura de madera de la prensa en el lagar (3.1.3.)
txatal: pedazo de terreno (2.1.2.); trozo pequeño de algo (2.1.2.; 3.2.4.)
txatar: residuo de hierro (3.2.1.; 3.2.4.)
txatxa: niño pequeño (2.1.2.)
txepetx: chochín (1.2.2.)
txertxa*: **txartxa**
txiba: trompa (2.2.3.)
txibato: molinera (1.1.2.)
txibiri*: **txiribiri**
txibixa: chipirón (1.2.1.)
txidar: arveja (1.1.1.)
txiflo: silbato (2.2.3.)
txiki-txaka*: **tiki-taka**
txikitzaile: jefe de ferrería menor (3.2.1.)
txikorixa: achicoria (1.1.1.)
txiku: potro (1.2.5.)
txilibito: pene (2.2.4.)
txilin: campanilla (2.1.2.)
txilindruan: al corro (2.2.3.)
txilintxalan: habladurías y disputillas de niños (2.2.3.)
tximeleta*: **txinbeleta**
tximinixako kate: llar (2.1.1.)
tximiño: mono (1.2.3.)
tximista*: **txinbista**
tximixa: grelo, flor del nabo (1.1.3.)
txinbeleta: mariposa (1.2.1.)
txinbista: rayo, centella (2.1.5.)
txinbo burubaltz: carbonero común; carbonero garrapinos; carbonero palustre; curruca capirotada; herrerillo capuchino (1.2.2.)
txinbo burugorri: reyezuelo (1.2.2.)
txinbo buztangorri: colirrojo tizón (1.2.2.)
txinbo buztanluze: mito (1.2.2.)
txinbo buztanzuri: collalba gris (1.2.2.)
txinbo errial: torcecuellos (1.2.2.)
txinbo hegozuri: papamoscas cerrojillo (1.2.2.)
txinbo karkar: tarabilla (1.2.2.)
txinbo pikumotz: alcaudón (1.2.2.)
txinbo: curruca mosquitera (1.2.2.); pájaro, paseriforme en general (1.2.4.); llave de paso (3.2.1.)
txinbotxa: herrerillo común (1.2.2.)
txinbo-txakur: perro de caza de pajarillos (1.2.4.)
txindurri: hormiga (1.2.1.)
txindurri-etxe: hormiguero (1.2.1.)
txinga: red de pesca en río (1.2.4.); clavija de hierro para acarrear troncos (2.1.1.); pesa (2.2.2.)
txinga-eruataille: participante en pruebas de "txingas" (2.2.2.)
txinga-eruate: deporte rural (2.2.2.)
txingar: ascua (2.1.2.)
txingartza: brasa (2.1.2.)
txinget: pestillo (2.1.2.)
txingor: granizo (2.1.5.)
txingorgain: truequemé (2.2.3.)
txingorra-mingorra: cuatro esquinas (2.2.3.)

- txingorrika**: andar sobre un pie; a la pata coja (2.2.3.)
txinparta: centella (2.1.5.)
txintxarri: esquila, cencerro pequeño (1.2.5.)
txintxaun: columpio (2.2.3.)
txintxin-bedar: vellorita (1.1.1.)
txintxorta: chicharrones (2.1.2.)
txiñurri*: **txindurri**
txio-txio: pájaro (2.2.4.)
txio-txio: piar de pájaros (1.2.6.)
txipiroi: barbuda (1.1.2.); chipirón (1.2.1.)
txipli-txapla ibili: chapotear, jugar chapoteando en el agua (2.2.4.)
txirbil*: **txiribiri**
txiribiri: viruta (3.1.3.; 3.2.4.)
txirikil: calderón, toña (2.2.3.)
txirikilletan egin: jugar al calderón (2.2.3.)
txirikin: tenazas grandes de ferretería (3.2.1.)
txirimiri*: **zirimiri**
txirixo: mosquitero (1.2.2.)
txirla: almeja (1.2.1.)
txiriak: moluscos (1.2.1.)
txirlo: bolo (2.2.2.)
txirlora: viruta (3.1.3.)
txirrin: ombligo (2.2.4.)
txirrinbola: llanta, aro metálico o de madera (2.2.3.; 3.2.4.)
txirindola*: **txirrinbola**
txirindula: bicicleta (2.2.3.)
txirringa: baile en corro, sin música (2.2.1.); jugar al corro de las patatas (2.2.3.)
txirringola*: **txirrinbola**
txirriskilla: verdicillo (1.2.2.)
txirta: escribano cerillo (1.2.2.)
txirtxil: grillo (1.2.1.)
txirtxil-lora: *Rhinantus mediterraneus* (1.1.1.)
txirtxil-zulo: agujero del grillo, nido (1.2.1.)
txisillu*: **isillu**
txispa: llave de armería; platinas laterales de escopeta (3.2.2.)
txispagin: llavero armero (3.2.2.)
txispalari: llavero armero (3.2.2.)
txisten: palo de desarrollarse las verduras (1.1.3.)
txistu: txistu (2.2.1.)
txistulari: txistulari (2.2.1.)
txitxa: polluelo (1.2.4.)
txitxak etara: incubar (1.2.4.)
txitxak hazi: criar polluelos (1.2.4.)
txitxalapur: ratonero (1.2.2.); rapaz, ave rapaz (1.2.4.)
txitxara: lombriz (1.2.1.)
txitxarra: corteza de cerdo frita (1.2.5.)
txitxarro: jurel (1.2.3.)
txitxi: bisbita arbóreo (1.2.2.); perro (2.2.4.); carne (2.2.4.); pequeño (2.2.4.)
txitxiburduntzi: excursión al monte con comida (2.2.1.)
txixa-bedar: diente de león (1.1.1.); gordolobo (1.1.1.)
txiz: orinar (2.2.4.)
txoke: agolletado (3.2.2.)
txokiatzaille: operario que pone a punto el mecanimo del gatillo (3.2.2.)
txoko: esquina entre frontis y la pared izquierda (2.2.2.)
txokor-batze: deporte de recoger cáscaras de maíz (2.2.2.)
txolot: vaso de metal con asa (2.1.2.)
txomin-bedar: acederilla (1.1.1.)
Txomo: conocida forja de Eibar (3.2.4.)
txondor: carbonera (3.1.3.)
txopo: álamo (1.1.1.)
txopo-perretxiko: seta de chopo (1.1.2.)
txopo-platano: plátano (1.1.1.)
txori: coleta pequeña, lazo (2.1.2.); pájaro (1.2.4.); gozne (2.1.2.)
txori: prefijo que denota bravío, silvestre (en frutales) (1.1.3.; 2.1.2.)
txori-haundi: alcaudón (1.2.2.)
txori-intxaur: variedad de nuez (1.1.3.)
txori-kardo: hierba cana (1.1.1.)
txori-keixa: cerezo silvestre (1.1.1.; 1.1.3.)
txori-kopeta: trenza de pelo (2.1.2.)
txorikuma: polluelo (1.2.4.)
txorimalo: espantapájaros (1.1.3.; 1.2.4.; 2.1.2.)
txorittara juan: atrapar pájaros (1.2.4.)
txori-txiki: paseriforme (1.2.4.)
txorixanak: nidada de pájaro (1.2.4.)
txorixanetara urten: buscar nidos (1.2.4.)
txorokil: mazorca desgranada, zuro (1.1.3.)
txorokil-batze: deporte de recoger cáscaras de maíz (2.2.2.)
txorromorro: txorromorro (2.2.3.)
txorrothu: secarse las hojas de maíz (1.1.3.)
txorroztaille*: **zorroztaile**
txorroztilla*: **zorroztaile**
txorta: ramillete, puñado (1.1.3.); ristra (2.1.2.)
txorta-abar: carga de leña (1.1.3.; 2.1.2.)
txorten: rabillo, pedúnculo (1.1.3.)
txostada: no botar la pelota (2.2.2.)
txota: sota, en la baraja (2.2.3.)
txuldar: divieso; forúnculo (2.1.3.)
txundar*: **txuldar**
txunda-txunda: música (2.2.4.)
txuringa: hemorroide, almorrana (2.1.3.); zona de la vagina de la vaca (1.2.5.)
txuringiak urten: prolapsos vaginal (1.2.5.)
txutaka: juego infantil (2.2.3.)
txutxu: tren (2.2.4.); huevo (2.2.4.)
txutxurrutxuka: juego del carro (2.2.3.)
ua-uau: perro (2.2.4.)
ube: tipo de punzón (3.2.3.)
ubedun puntzoi: tipo de punzón (3.2.3.)
udaguen: otoño (2.1.5.)
uda-lora: primula (1.1.1.)
udatzen: otoño (2.1.5.)
udazken: otoño (2.1.5.)
udazkeneko zuza: platera (1.1.2.)
uezaba: patrón, empresario (3.2.5.)
uez-aitta: padrastro (2.1.2.)
ufal: riada, inundación (2.1.5.)
ufalaldi: inundación (2.1.5.)
ufaldu: calarse, melarse (2.1.5.)
ufalte: inundación, temporal de lluvias (2.1.5.)
ugal: correa de transmisión (3.2.4.)
ugaldu: multiplicarse; reproducirse (1.1.3.; 1.2.5.)
ugar: roña; óxido (3.2.4.)
ugaramara: capa de algas verdes (2.1.5.)
ugaratxo: rana (1.2.3.)
ugarittu: multiplicarse (1.1.3.; 1.2.5.)
ugarixo*: **ugaratxo**
ugartu: oxidar(se), roñar(se) (3.2.4.)
ugasixo*: **ugaratxo**
ugazaba*: **uezaba**
ujal*: **ufal**
ukat egin: romperse, ceder, rendirse (3.2.4.)
ule-leun: animal bien cuidado (1.2.5.)
ulia bota: muda (1.2.5.)
ultza: clavo (3.2.4.); medida en juegos rurales (2.2.2.)
ultzagin: fabricante de clavos (3.2.4.)
ultzagintza: fabricación de clavos (3.2.4.)
ultzia egin: hacer una plaza en deporte rural (2.2.2.)
ulu: aullido (1.2.6.)
umau: madurar, conservar (1.1.3.); fruta madura (1.1.3.)
ume eske egon: en celo (1.2.5.)
ume: cría (1.2.4.)

- umegintza:** embarazo y parto (2.1.3.)
ume-gorri: polluelo recién eclosionado (1.2.4.)
umetoki: útero (1.2.5.)
umetokixa bota: salirse el útero tras el parto (1.2.5.)
umetxikin: corazón de fruta (1.1.3.)
umezara: pañal (2.1.2.)
umiak atara: criar, hacer crías (1.2.4.)
una: veta central (3.1.3.)
untza*: **ultza**
upartíño: partición de agua (2.1.5.)
upate(g)li*: **iputegi**
upatxur: azuela (3.1.3.)
ur: agua, forma del tejado (3.1.3.)
ura tiratu: repujar (1.1.3.)
uraga: bomba de agua (3.2.1.)
uraldi: descarga de agua en estío (3.1.1.; 3.2.4.)
urandra: tritón (1.2.3.)
uraska: abrevadero, pilón (1.2.5.); canalón horizontal del tejado (3.1.3.)
urats: agua sulfurosa (2.1.5.)
urbatu: charca, poza (2.1.5.)
ur-bedar: sanícula (1.1.1.)
ur-bizi: rápido de río (2.1.5.)
ur-buztan: sanguijuela (1.2.1.)
urdai: tocino (1.2.5.)
urdaiazpiko: jamón (1.2.5.)
urdaigixarra: tocino veteado (1.2.5.)
urdai-kallo: pellejo de tocino (1.2.5.)
urdin: gorro verde (1.1.2.)
urdin-illundu: pavonar (3.2.3.; 3.2.4.)
urdin-sagar: variedad de manzana (1.1.3.)
urebagi: grieta en el temple (3.2.4.)
ureper: rascón (1.2.2.)
ur-eraketa: sistema hidráulico (3.2.1.)
ureta **suba*:** **ur-suba**
ur-geldi: charca, agua estancada (2.1.5.); lentos de un río (2.1.5.)
ur-haundi: zona donde cubre (2.1.5.)
urki: abedul (1.1.1.)
urkitz: abedul (1.1.1.)
urkula: horquilla (3.2.1.)
urkuldu: desgranar (1.1.3.)
ur-makinista: martín pescador (1.2.2.)
uroillo baltz: focha (1.2.2.)
uroillo: polla de agua (1.2.2.)
urrobotoi: matricaria (1.1.1.)
urraida: cobre (3.2.4.)
urratu: irritar (2.1.3.); raspadura, rasponazo (2.1.3.)
urre: oro (3.2.3.)
urre-alanbre: alambre de oro (3.2.3.)
urreberde: aleación de oro y plata (3.2.3.)
Urreduna: preparador de oro para el damasquinado (3.2.3.)
urregin: orfebre (3.2.3.)
urregorri: oro de 24 quilates (3.2.3.)
urre-gorritu: dorar (3.2.4.)
urre-hari lodi: alambre o hilo grueso de oro (3.2.3.)
urre-hari mehe: hilo delgado de oro (3.2.3.)
urre-lingote: lingote de oro (3.2.3.)
urre-orri: lámina de oro (3.2.3.)
urretu: dorar (3.2.4.)
urre-txapa: lámina de oro (3.2.3.)
urretxindor: ruseñor (1.2.2.)
urre-txorta: madeja de oro (3.2.3.)
urriska*: **kurrixka**
urritx baltz: rúsula ennegrecida (1.1.2.)
urritx gorri: rúsula roja (1.1.2.)
urritx: rúsula, carbonera (1.1.2.)
urritxak: rúsulas (1.1.2.)
urruma: mugido (1.2.6.)
urrumada: gruñido (1.2.6.)
urrumizara: mugido (1.2.6.)
urruza: animal hembra (1.2.5.)
ur-salto: salto de agua (3.2.1.)
ur-sardau: sidra ligera (2.1.2.; 3.1.3.)
ur-suba: culebra de agua (1.2.3.)
Urtebarri: Año Nuevo (2.2.1.)
urtebete **sagar*:** **sagar-urtebete**
urtu: fundir (3.2.4.)
ur-bxakur: nutria (1.2.3.); perro de aguas (1.2.5.)
ur-txiki: zona donde no cubre (2.1.5.)
urtzaille: fundidor (3.2.1.; 3.2.4.)
urun: harina (3.1.1.)
ur-zorri: quisquilla de río (1.2.1.)
ur-zozo: mirlo acuático (1.2.2.)
us: llamada para espantar a cerdos (1.2.6.)
usa: terreno comunal (2.1.2.)
usakuma: pichón (1.2.4.)
usatortola: tórtola (1.2.2.)
usetxe: palomar (1.2.5.)
usotoki: palomar (1.2.5.)
uxo: voz para espantar a gallinas (1.2.6.)
uzan: sanguijuela (1.2.1.)
uztai: aro, anilla, argolla (2.1.1.; 2.1.2.; 3.1.3.; 3.2.1.; 3.2.4.)
uztapiku: breva (1.1.1.; 1.1.3.)
uztargiñ*: **buztargin**
uztarri*: **buztarri**
uztarrigiñ*: **buztargin**
uztartu*: **buztartu**
uztau: romaza (1.1.1.)
uztei*: **uztai**
xagu: ratón (1.2.3.)
xagu-habixa: ratonera (1.2.3.)
xaguxar: murciélago (1.2.3.)
xapi: voz para espantar a los gatos (1.2.6.)
xaxa emon*: **axaxa emon**
xaxau: azucar, tentar (1.2.5.)
xemeiko: perra chica (2.1.4.)
ximiko*: **xemeiko**
xo*: **uxo**
xokbora: agolletado, en ánima de cañón (3.2.2.)
zabal: llano, esplanada (2.1.5.)
zablu*: **zimbili-zanbulu**
zaburrak: desechos, restos (3.2.3.)
zaburu*: **zimbili-zanbulu**
zahato: bota, odre (2.1.2.)
zahi: salvado (3.1.1.)
zahi-birrin: salvado menudo (3.1.1.)
zahittu: echarse a perder los alimentos (2.1.2.)
zaindu: cuidar la madera (3.1.3.)
zaldi: caballo (1.2.5.)
zaldi-bide: camino para equinos (1.2.5.)
zaldizkuak: columna de lluvia (2.1.5.)
zaldun: caballero (1.2.5.)
zaltegi: caballeriza; establo (1.2.5.; 2.1.2.)
zama: especie de remolque con palos y ramas (2.1.1.); carga (2.1.4.)
zamar: grano de polvo, suciedad (2.1.5.)
zamarra: agoa, masa de hierro candente (3.2.1.)
zamarak*: **txamarak**
zamau: mantel (2.1.2.)
zani: vena de agua (2.1.5.); punzón trazador (3.2.4.)
zan-bedar: llanten (1.1.1.)
zanga: zanja (2.1.2.)
zan-gorri: alfilerillo del pastor (1.1.1.)
zan-okar: trazador en arco (3.2.3.)
zan-tiratu: tirón (1.2.5.; 2.1.3.)

- zanzurkillo***: txantxurkillo
zan-zuzen: trazador recto (3.2.3.)
zapaburu: renacuajo (1.2.3.)
zapaburutx*: zapoburutx
zapaldu: aplastar, pisar (3.2.4.); abolladura (3.2.4.)
zapaluna: abolladura (3.2.4.)
zaparrada: chaparrón (2.1.5.)
zapasalto egin: brincar (1.2.5.)
zapatari: zapatero (insecto) (1.2.1.); zapatero (3.1.2.)
zapatu ingles: sábado inglés (3.2.5.)
zapedar*: zapo-bedar
zapero: masa de harina (1.2.5.)
zapi: trapos, colada (3.1.2.)
zapixak jo: aclarar la ropa (3.1.2.)
zapo: rape (1.2.3.); sapo (1.2.3.)
zapo-bedar: pamplina (1.1.1.)
zapoburutx: renacuajo (1.2.3.)
zapo-kipula: ajo de oso (1.1.1.)
zapo-lora: planta supuestamente venenosa (1.1.3.)
zapo-perretxiko: seta no comestible (1.1.2.); marasmio (1.1.2.)
zapu-berbeta: hablar en clave (2.2.3.)
zaputs: peludo, abultado (1.2.5.); pequeño, pequeñajo (1.2.5.)
zaputz: pescuezo (1.2.5.)
zapuztu: rechazar, repudiar, abandonar (1.2.4.)
zara: cesta grande de mimbre (2.1.2.)
zaragi: odre (2.1.2.)
zarba: acelga (1.1.1.); rama con todas las ramitas (1.1.3.)
zarbezkaillu*: zarbo-ezkaillu
zarbo: góbido (1.2.3.)
zarbo-ezkaillu: sarbo-escallo (1.2.4.)
zardai: pértiga, vara (2.1.1.)
zaregin: cestero (3.1.3.)
zargo*: zarbo
zarguezkaillu*: zarbo-ezkaillu
zarratu: cerrado, tupido (1.1.3.; 2.1.2.)
zartara: grieta, quebradura (2.1.5.; 3.2.4.)
zartau: rajar(se), resquebrajar(se) (3.1.3.; 3.2.4.)
zatar: tiempo desagradable (2.1.5.)
zaunka: ladrar; ladrido (1.2.6.)
zauri: herida (2.1.3.)
zazpihortz: tipo de arado (2.1.1.)
zebo: cebo, fulminante (3.2.2.)
zehirrola: ferrería mayor (3.2.1.)
zehe: alevín de pez (1.2.3.; 1.2.4.)
zeken-intxaur: variedad de nuez (1.1.3.)
zekor: becerro, ternero (1.2.5.)
zelai-perretxiko: higróforo de los prados (1.1.2.)
zemendi: noviembre (2.1.2.)
zementau: cementar (3.2.4.)
zepa: escoria (3.2.1.; 3.2.4.)
zepagei: escoria derritida y ardiente (3.2.1.)
zepillo: cepillo de carpintero (3.1.3.)
zepo: poste de mazo (3.2.1.); perro de arrastre (3.2.4.)
zepo-ama: base de postes del mazo (3.2.1.)
zopotillo: poste de apoyo de ruedas (3.2.1.)
zeregin: tarea, ocupación (3.2.5.)
zeren: carcinoma (1.2.1.)
zerenak jo: carcomer (1.2.1.; 3.1.3.)
zerra: sierra (3.1.3.)
zerra-etxe: armazón de sierra (3.1.3.)
zerraila: cerradura (2.1.2.)
zerrari: aserrador (3.1.3.)
zerratoki: aserradero (3.1.3.)
zerrauts: serrín (3.1.3.)
zerra-zintta: sierra mecánica (3.1.3.)
zerrenda(ra)*: zirrindara
zerrota: serrucho (3.1.3.)
zeruko katu: oruga peluda (1.2.1.)
zerzeta: cerceta (1.2.2.)
zestero: cestero (3.1.3.)
zezeña: cecina (1.2.5.)
zezen: toro bravo (1.2.5.)
zezentxori: avetoro (1.2.2.)
ziar*: zillar
ziarleku: depósito de escorias (3.2.1.)
ziarzulo: boca de escorias (3.2.1.)
zibili-zabulu*: zinbili-zanbulu
zibili-zaubla*: zinbili-zanbulu
zibiri-zaure*: zinbili-zanbulu
ziburi-zaburu*: zinbili-zanbulu
ziburu*: zinbili-zanbulu
zidar: plata (3.2.3.)
zidarbizi: mercurio (3.2.4.)
zidar-hari: hilo de plata (3.2.3.)
zidartu: platear (3.2.4.)
zigor: junco flexible (1.1.3.)
ziharretara: transversalmente (3.2.4.)
zikirixo: centeno (1.1.1.)
zikoña: cigüeña (1.2.2.)
zili: tallo, palo de desarrollarse las verduras (1.1.3.); (3.2.4.)
zildu: desarrollar(se), echar nuevos brotes (1.1.3.)
zildutako: producto florecido en depósito (1.1.3.)
zillar: escoria derretida y ardiente (3.2.1.)
zilletik egin: nacer de cesárea (2.1.3.)
zimeldu: marchitar(se) (1.1.3.)
zinbili-zanbulu: columpio (2.2.3.)
zingu-zangu: accionador de fuelles (3.2.1.)
zintta-bedar: *Phalaris arundinacea* (1.1.1.)
zintzari*: txintzari
ziri: cuña; clavija (2.1.1.; 3.1.3.; 3.2.1.; 3.2.4.); gancho para atar haces (2.1.1.)
zirikillote: unguento casero (2.1.3.)
zirillu: fondo de la fragua (3.2.1.)
zirimiri: calabobos, llovizna (2.1.5.)
zirin: excremento de ave (1.2.5.); diarrea (1.2.5.)
zirri: rayos de fuego (3.2.1.)
zirrindara: margen, franja estrecha de terreno (2.1.2.)
zirri-parrak: ramitas, leña menuda (1.1.3.)
zittal-ikutu: grano maligno de la piel (2.1.3.)
zizel: cincel (3.2.3.)
zizelketa: cincelado (3.2.3.)
zizipozo: ceceo (2.1.2.)
ziztro: carnero impotente (1.2.5.)
zohi: tepe (2.1.2.)
zoko egin: meter en el boche todas las nueces con que se juega (2.2.3.)
zoldu: infectarse (2.1.3.); ablandarse el catarro (2.1.3.)
zomorro: bicho (1.2.1.)
zopak egitten: echar piedras en el agua y hacer que salten (2.2.3.)
zopako: pan para sopa (3.1.1.)
zopaundi: clase de sopa (2.1.2.)
zopil: terrón, gleba, granza (2.1.2.)
zopildu: formarse terrones (2.1.2.)
zopil-mazo: mazo para desterronar (2.1.1.)
zopizarriau: rozar (2.1.2.)
zorabixo: mareo (2.1.3.)
zorkil*: zopil
zoro-haix: viento sur (2.1.5.)
zorpil*: zopil
zorri: piojo (1.2.1.); pulgón (1.2.1.)
zorro: funda de arma, vaina (3.2.2.); manguito roscado (3.2.4.)
zorrotz: afilado (3.2.4.)
zorrotzaille: afilador (2.1.2.; 3.1.3.)
zorrotzari: piedra de afilar (2.1.1.; 3.2.4.)
zorrotzu: afilar (3.2.4.)

zortzialdeko: ochavado (3.2.2.)
zortzi-hankako koko: arácnido (1.2.1.)
zortziko: ritmo musical (2.2.1.)
zotal: tepe (2.1.2.)
zotaska: surco, zanja del arado o laya (2.1.2.)
zotz: poco crecido, achicado (1.1.3.)
zozki: correa de cuero (3.1.2.)
zozo papazuri: mirlo capiblanco (1.2.2.)
zozo: mirlo (1.2.2.)
zozo-birigarro: túrdidos; malvices en general (1.2.4.)
zozotalari: cazador de túrdidos (1.2.4.)
zoztu: secarse las plantas y verduras, achicarse (1.1.3.)
zugatz: árbol (1.1.3.)
zugazti: arboleda (1.1.3.)
zuhaitz*: **zugatz**
zuku: comida para las gallinas (1.2.5.)
zulakaitz: cincel (3.2.4.)
zularitz*: **zugatz**
zulatu: agujerear, taladrar (3.2.4.)
zulatzaille: obrero taladrador (3.2.4.)
zulatzeko makiña: taladro industrial (3.2.4.)
zulo: madriguera (1.2.4.)
zulogin: obrero taladrador (3.2.4.)
zuma: mimbre (1.1.1.)
zumalakar: arraclán (1.1.1.)
zuma-lixar: salsa, mimbre (1.1.1.)
zumar: olmo (1.1.1.)
zumitz: hebra de corteza de castaño (3.1.3.)
zuntxau: zunchar (3.2.2.); acoplar piezas en caliente (3.2.4.)
zur: madera trabajada (1.1.3.; 3.1.3.; 3.2.4.)
zuraitz*: **zugatz**
zuraje: almacén de la casa (3.1.3.)
zuraritz*: **zugatz**
zurda: cerda (1.2.5.); crin (1.2.5.); cuerda de pelo de caballo (3.1.2.); escarcha (2.1.5.)
zurgin: ebanista (3.1.3.)
zuri: lactario aterciopelado (1.1.2.)
zuringa*: **txuringa**
zurittu: mecanizar (3.2.4.)
zurrimillo: remolino (2.1.5.)
zutiñik: en vertical (3.2.4.)
zuza urdin: pie azul (1.1.2.)
zuza: seta de San Jorge (1.1.2.); seta de los caballeros (1.1.2.)
zuzendu: enderezar, rectificar (3.2.4.)
zuztar: raigón; raíz (1.1.3.)

abandonar: gaxetsi (1.2.4.; 1.2.5.); gorrotau (1.2.4.); zapuztu (1.2.4.)
abarca: abarka (3.1.2.)
abarcas y calcetines: abarka-galtza (3.1.2.)
abatir: eratxi (2.1.2.)
abedul: urki (1.1.1.); urkitz (1.1.1.)
abeja: erla (1.2.1.)
abejorro: erlamiño baltz (1.2.1.); erlamando (1.2.1.)
abertura: eregi (3.1.3.)
ablandarse el catarro: samurtu (2.1.3.); zoldu (2.1.3.)
abolladura: apaluna; maillatu; maillatuna; maspil; zapaldu; zapaluna (3.2.4.)
abollar: maillatu (1.1.3.; 3.2.4.)
abono: ongarri (1.1.3.)
aborrecer: gaxetsi (1.2.4.; 1.2.5.); gorrotau (1.2.4.); zapuztu (1.2.4.)
abortar (la vaca): txahalilla bota (1.2.5.)
abrazadera: uztai (2.1.1.; 2.1.2.; 3.1.3.; 3.2.1.; 3.2.4.); estun (3.2.4.); obo (3.2.4.)
abrevadero: aska (1.2.5.); uraska (1.2.5.)
abrilantar: argi-eragin (3.2.4.)
abrirse: eregi (3.1.3.)
abubilla: argi-oillar (1.2.2.)
abuelo: aittajaun (2.1.2.); aittitta (2.1.2.)
abultado: zaputs (1.2.5.)
acacia: arkazixa (1.1.1.)
acariciar: igurtzi (1.2.5.); maitte-maitte egin (2.2.4.)
accionador de fueles: zingu-zangu (3.2.1.)
acebo: gorosti (1.1.1.1.)
acedera: bedar garratz (1.1.1.); matxingarratz (1.1.1.)
acederilla: lekeitio-bedar (1.1.1.); txomin-bedar (1.1.1.)
aceitera: olixontzi (3.2.4.)
acelga: azalga (1.1.1.); zarba (1.1.1.)
acentor: sasitxori (1.2.2.)
acequia: andapara (3.1.1.); erreten (3.1.1.; 3.2.4.)
acerar: galtzairutu (3.2.4.)
acerico: kutun (2.1.2.)
acero eléctrico: galtzairu elektriko (3.2.4.)
acero fundido: galda-galtzairu (3.2.4.)
acero rápido: galtzairu laster (3.2.4.)
acero: galtzairu (3.2.4.)
acerolillo: azpi (1.1.1.)
achicado: zaputs (1.2.5.); zotz (1.1.3.)
achicar: estutu (3.1.3.)
achicoria: txikorixa (1.1.1.)
acial: matxarda (2.1.1.); mordaza (2.1.1.)
ácicula: piñu-orri (1.1.3.)
aclarar la ropa: zapixak jo (3.1.2.)
acobardarse: karraskadia jo (2.2.2.)
acoplar: zuntxau (3.2.4.)
acordeón diatónico: soño txiki (2.2.1.)
acordeón: filarmonika (2.2.1.); soño (2.2.1.); soño haundi (2.2.1.)
acordeonista: soño-jole (2.2.1.); soño-jotaille (2.2.1.)
adentellar: akastu (3.2.4.)
adolescente: kopetadun (2.1.2.)
adral: koltza (2.1.1.)
aficionado a bueyes y pruebas: idizale (2.2.2.)
afilado: zorrotz (3.2.4.)
afilador: zorroztaille (2.1.2.; 3.1.3.)
afilar: pikau (2.1.1.); zorroztu (3.2.4.)
afinador: dultzizaille (3.2.2.)
afinar cañones de escopeta: dultzidu (3.2.2.)
aflojar(se): lijertu (2.1.2.)
aflojamiento de agua: hariapeko (2.1.5.)
afonía, estar afónico: eztarrixa zerrau (2.1.3.)
agachadiza chica: mingor txiki (1.2.2.)
agachadiza: mingor (1.2.2.)
agallón seco: txantxillikot (1.1.3.; 2.2.3.)
agallón: kuku-sagar (1.1.3.; 2.2.3.)
agarradero de hacha: aizkoletxe (2.1.1.)
agarrar la rosca: harixa hartu (3.2.4.)
agarrotado: sor (3.2.4.)
agarrotarse: alekia hartu (3.2.4.); sortu (3.2.4.)
agateador: katanar (1.2.2.)
aginaldo: gabonsari (2.2.1.)
agoa: zamarra (3.2.1.)
agolletado: txoke (3.2.2.); xokbora (3.2.2.)
agotarse: agortu (2.1.5.)
agramadera: ezpata (3.1.2.)
agamar el lino: liñua jo (3.1.2.)
agriestado: kipula (3.1.3.)
agrieta(rse): bitzau (3.1.3.); bringau (3.1.3.); brintzau (3.1.3.); zartau (3.1.3.)
agrimonia: aitona-bedar (1.1.1.)
agrupación rural: baillara (2.1.2.); balle (2.1.2.)
agua (forma del tejado): ur (3.1.3.)
agua sulfurosa: urats (2.1.5.)
agua: mama (2.2.4.)
aguanieve: edurbusti (2.1.5.); edur-ur (2.1.5.)
aguijón: akulu (1.2.5.; 2.1.1.); ezten (1.2.1.)
aguijonear: eztena sartu (1.2.1.)
águila pescadora: itsas-arrano (1.2.2.)
águila real: arranbaltz (1.2.2.)
aguilón: agilloi (3.1.3.)
aguilucho cenizo: gabillara buztanluze (1.2.2.); gabillara urdin (1.2.2.); gabillara zuri (1.2.2.)
aguja (para lana o hilo grueso): albandorraz (3.1.2.)
aguja (para punto): galtzetorraz (3.1.2.)
aguja: abuja (3.2.2.); jostorraz (3.1.2.); orraz (3.2.4.)
agujerear: zulatu (3.2.4.)
aguzadera: destera (2.1.1.)
ahijado: besuetako (2.1.2.)
ahumar: kedarratu (2.1.2.); keetu (2.1.2.); ketan sikatu (2.1.2.)
ajo de oso: suba-bedar (1.1.1.); zapo-kipula (1.1.1.)
ajo: berakatz (1.1.1.)
ajustador: limari (3.2.4.)
ajustar: agokatu (3.2.2.)
alabe de rueda hidráulica: pota (3.2.1.)
alacena: arasa (2.1.2.)
aladierno: karraskilla (1.1.1.)
alambrada: itxitura (1.2.5.)
alambre de oro: urre-alambre (3.2.3.)
alambre: burdin hari (3.2.4.)
álamo negro: makal (1.1.1.)
álamo: txopo (1.1.1.)
alba: egunsenti (2.1.5.); goiztabar (2.1.5.)
albahaca: albaraka (1.1.1.)
albahaquilla: horma-bedar (1.1.1.)
albañil: hormagin (3.1.3.); igeltsero (3.1.3.)
albañilería: hormagintza (3.1.3.); igeltserixa (3.1.3.)
albardón: txalma (2.1.2.)
albaricoque, especie de albaricoque o briñón: frisku (1.1.1.)
albaricoque: albertxiko (1.1.1.)
alcalde pedáneo: auzo alkate (2.1.2.); basarrietako alkate (2.1.2.)
alcantarilla para escorias: estolda (3.2.1.)
alcaraván: frankolin (1.2.2.); larroillo (1.2.2.)
alcaudón: buruhaundi (1.2.2.); txinbo pikumotz (1.2.2.); txori-haundi (1.2.2.)

- aldeano:** abarkadun (2.1.2.)
alerce: piñu zuri (1.1.1.)
alero: bolau (3.1.3.); teillape (3.1.3.)
alevín: zehe (1.2.3.; 1.2.4.)
alfalfa: alpapa (1.1.1.)
alfarería: buztiñola (2.1.2.; 3.1.3.)
alfilerillo del pastor: zan-gorri (1.1.1.)
alholva: aillorba (1.1.1.)
alicates de fontanero: ojalatero alikete (3.1.3.)
alimoche: arrano zuri (1.2.2.)
alisador: leuntzaille (3.2.4.)
alisar: bardindu (2.1.2.); leundu (3.2.4.)
aliso: haltz (1.1.1.)
aljibe: pattin (2.1.5.)
allanar: bardindu (2.1.2.; 3.1.3.)
almacén de carbón: ikaztegi (3.2.1.)
almacén de leña: egurtoki (2.1.2.; 3.1.3.)
almacén del mineral: miategi (3.2.1.)
almazarrón: hauts gorri (3.2.3.)
almeja: txirla (1.2.1.)
almiar: ardatz (2.1.2.); meta (2.1.2.)
almohadilla: basta (1.2.5.)
almorrana: txuringa (2.1.3.)
almuerzo de media mañana: hamaiketako (2.1.2.); hamarretako (2.1.2.)
alpargata: abarketa (3.1.2.)
alubia blanca: baba zuri (1.1.3.)
alubia fresca: baba barri (1.1.3.)
alubia roja: baba gorri (1.1.3.)
alubia verde: baba-leka (1.1.3.)
alubia: baba (1.1.1.)
ama (en juegos): katibu (2.2.3.)
amanecer: eguna argitu (2.1.5.); eguna zabaldu (2.1.5.); egunsenti (2.1.5.); goiztabar (2.1.5.)
amanita junquílea: lanperna hori (1.1.2.)
amanita pantera: lanperna txar (1.1.2.)
amanita rojiza: galdakao lanperna (1.1.2.)
amanitas: lanpernak (1.1.2.)
amapola: babalora (1.1.1.)
amontonamiento de nieve: edurtza (2.1.5.)
amontonar la cosecha: metatu (2.1.2.)
amor del hortelano: kukuruko-etzul bedar (1.1.1.)
ampolla: baba (2.1.3.); puspillo (2.1.3.)
amuleto: kutun (2.1.2.)
anchoa: antxoba (1.2.3.)
andamio: aldamiño (3.1.3.)
andar: taka-taka (2.2.4.)
anestesiari: konorta kendu (2.1.3.)
angelus vespertino: aramaittako (2.2.1.)
anginas: eztarriko min (2.1.3.)
anguila pequeña: aingira-zinbriko (1.2.3.)
anguila: aingira (1.2.3.)
angula: angula (1.2.3.)
angulera: angulera (1.2.4.)
anilla: uztai (2.1.1.; 2.1.2.; 3.1.3.; 3.2.1.; 3.2.4.); estun (3.2.4.); obo (3.2.4.)
anima de cañón: arima (3.2.2.)
animal bien cuidado: ule-leun (1.2.5.)
animal doméstico: abera (1.2.5.)
animal hembra: urrusa (1.2.5.)
animal moteado: pinttana (1.2.5.)
animal salvaje: friztixa (1.2.3.; 1.2.4.)
animal: animalixa (1.2.4.)
ánimas, día de: Animen egun (2.2.1.)
anís: anis-bedar (1.1.1.); mielo (1.1.1.)
anochecer: illundu (2.1.5.); illunkera (2.1.5.); illuntabar (2.1.5.); illuntabartu (2.1.5.); illuntzi (2.1.5.)
ánsar campestre: basantzar (1.2.2.)
anteiglesia: elixaurre (2.1.2.)
antiguo ayuntamiento: Konseju Zahar (2.1.2.)
anverso: era (1.1.3.)
anzuelo: amu (1.2.4.)
Año Nuevo: Urtebarri (2.2.1.)
aojamiento: begizko (2.1.2.)
aparejero: aparejugin (3.2.2.)
apelmazado: sopin (2.1.2.; 3.1.1.); tringo (2.1.2.)
apelmazarse: sopindu (2.1.2.)
apéndice: heste-sobre (2.1.3.)
apero: trepetxo (2.1.1.)
apilar ordenadamente: tolostu (3.2.4.)
apio: apio-bedar (1.1.1.)
aplanar: lautu (3.2.4.)
aplastar: maspildu (1.1.3.; 3.2.4.); zapaldu (3.2.4.)
apodo: gatxizen (2.1.2.)
aprender castellano: erderak hartu (2.1.2.)
aprendiz: gatzamaille (3.2.1.); granuja (3.2.5.)
aproximar: hur bat emon (3.1.3.)
apuesta con "handicap": neurrirra jokatu (2.2.2.)
apuesta: joko (2.2.2.); kontrafabore (2.2.2.); postura (2.2.2.); trabes (2.2.2.)
arácnido: zortzi-hankako koko (1.2.1.)
arado con púas de hierro: frantsesare (2.1.1.)
arado de cinco dientes: bostortz (2.1.1.)
arado de hierro: burdiñare (2.1.1.)
arado de siete dientes: zazpihortz (2.1.1.)
arado de tres dientes: hiruhortz (2.1.1.)
arado: golda (2.1.1.)
arándano: arabixa (1.1.1.)
arandela: bírola (3.2.4.)
araña: masma (1.2.1.)
arar, manera de: goldakera (2.1.2.)
arar: goldatu (2.1.2.)
arbitrar: pirau (2.2.2.)
árbitro deportivo: erabagigille (2.2.2.); piratzaille (2.2.2.); referi (2.2.2.)
árbol desmochado: iñausittako (1.1.3.)
árbol: arbola (1.1.3.); zugatz (1.1.3.)
arbolado: arbolatsu (1.1.3.)
arboleda: arboladixa (1.1.3.); zugazti (1.1.3.)
arbusto: arbolatxo (1.1.3.); sostropo (1.1.3.)
arca para guardar el maíz: arta-kutxa (3.1.1.)
arca para guardar trigo: gari-kutxa (3.1.1.)
arca para machacar la manzana: sagar-joteko arka (2.1.1.)
arca: kutxa (3.1.1.)
arcabuz: arkaboz (3.2.2.); alkautz (3.2.2.)
arce: askar (1.1.1.); astigar (1.1.1.)
arcilla: buztinzuri (2.1.5.); buztingorri (2.1.5.)
arco de sierra: epaiki-etxe (3.1.3.)
arco iris: ostarku (2.1.5.)
arcón: arka (3.1.1.)
ardilla: katagorri (1.2.3.); katamixar (1.2.3.)
ardor de estómago: bihotzerre (2.1.3.)
arenal: hariatza (2.1.5.)
arenisca: hareharri (2.1.5.)
argolla: uztai (2.1.1.; 2.1.2.; 3.1.3.; 3.2.1.; 3.2.4.); estun (3.2.4.); obo (3.2.4.)
argoma: ota (1.1.3.)
argomal: otatza (1.1.3.)
arista: ertz (3.2.4.)
arma: arma (3.2.2.)
armar: lotu (3.2.4.)
armazón: etxe (2.1.1.)
armazón (de la casa): zuraje (3.1.3.)
armería: armagintza (3.2.2.); armerixa (3.2.2.)
armero: armagin (3.2.2.)
arnica: bronkixo-bedar (1.1.1.); ebagi-bedar (1.1.1.)

- aro:** sube-arto (1.1.1.)
aro: uztai (2.1.1.; 2.1.2.; 3.1.3.; 3.2.1.; 3.2.4.); estun (3.2.4.); obo (3.2.4.); txirrinbola (2.2.3.)
arraclán: zumalakar (1.1.1.)
arre borriquito: arre, arre, mandako (2.2.3.)
arre: iel (1.2.6.); arrel (1.2.6.)
arrendajo: eskillaso (1.2.2.)
arrendatario: errentero (2.1.2.)
arreo: arrio (2.1.2.)
arroba: arrua (2.1.4.)
arroyo: erreka-txindor (2.1.5.); errekaxo (2.1.5.)
arruinar la fortuna familiar: etxia jan (2.1.2.)
arullo: manta (2.1.2.)
artefacto: tramankulu (3.2.4.)
artesa: aska (1.2.5.); ganbela (1.2.5.; 2.1.1.; 2.1.2.); ore-mahai (3.1.1.)
artesano, obrero cualificado: ofizioko (3.2.5.)
arveja: txidar (1.1.1.)
ascua: txingar (2.1.2.)
aserradero: egurrola (3.1.3.); zerratoki (3.1.3.)
aserrador: zerrari (3.1.3.)
asidero de la goa: agoikerten (3.2.1.); atal (3.2.1.)
asiento de cañón en la báscula: tabla (3.2.2.)
asma: arnasa-estu (2.1.3.)
aspecto de la cabeza: burukera (1.2.5.)
aspereza: latzune (3.2.4.)
áspero: latz (3.2.4.)
astilla: brintza (3.1.3.); ezipal (3.1.3.)
astillón: bringa (3.1.3.); subil (1.1.3.); tronbil (1.1.3.)
atabalero: atabalero (2.2.1.); tanbortero (2.2.1.)
ataque: arramatada (1.2.5.)
ataujía: ataujia (3.2.3.)
atornillar: torlojua lotu (3.2.4.)
atragantarse: kontrako ezarririk jua (2.1.3.)
atrapar pájaros: txorritara jua (1.2.4.)
atún: atun (1.2.3.)
aullido: ulu (1.2.6.)
ave rapaz: arrai (1.2.2.; 1.2.4.); txixalapur (1.2.4.)
ave: hegazti (1.2.4.)
avefría: hegabera (1.2.2.)
avellana: hur (1.1.1.)
avellano: hur (1.1.1.); hur-arbola (1.1.1.); hurritx (1.1.1.)
avena silvestre: olo gaizto (1.1.1.)
avena: olo (1.1.1.)
aventadora: garri-garbitzeko makiña (2.1.1.)
avetoro: zezentxori (1.2.2.)
avión común: ernara txiki (1.2.2.)
avispa: erlamiño (1.2.1.)
avispero: erlabixa (1.2.1.)
azada de dos dientes: horzbiko (2.1.1.)
azada pequeña para escardar: jorrai (2.1.1.)
azada: atxur (2.1.1.; 3.2.1.)
azadilla: atxurkilla (2.1.1.); atxur txiki (2.1.1.)
azadón para argoma: ota-atxur (2.1.1.)
azadón: atxur haundi (2.1.1.)
azucena blanca: lirixo (1.1.1.)
azueta: azueta (3.1.3.); upatxur (3.1.3.)
azulón: ahata (1.2.2.)
azumbre: azunbre (2.1.4.)
azucar: axaxa emon (1.2.5.); xaxau (1.2.5.)
baba: muskira (1.2.1.)
babosa: bare (1.2.1.)
bacalao: bakillau (1.2.3.)
badajo: arranmin (1.2.5.)
bailarín de aurreku: aurrekulari (2.2.1.)
bailarín: dantzari (2.2.1.)
baile de espadas: ezpata-dantza (2.2.1.)
baile en corro: arimian salto (2.2.3.); txirringa (2.2.1.)
baile suelto: solte (2.2.1.)
baile, formar la cuerda en el baile: katiya egin (2.2.1.); sokia egin (2.2.1.)
baile, primer bailarín de la cuerda: aurreku (2.2.1.)
baile, último bailarín en la cuerda: atzesku (2.2.1.); atzeskulari (2.2.1.)
baile: dantza (2.2.1.); soiñu-dantza (2.2.1.)
bajorrelieve: bajuerliebe (3.2.3.)
balanceo: bandío (3.2.4.)
balido: bekeke (1.2.6.)
ballena: bale (1.2.3.)
balón de pichigoma: puts (2.2.3.)
bancada: bankada (3.2.4.)
bancal: mugarte (2.1.2.)
banco de carpintero: arotz-banko (3.1.3.)
banco de cocina: isillu (2.1.2.)
banco de pruebas de armas: probadero (3.2.2.)
bandada: aldra (1.2.2.; 1.2.4.)
banquete de fin de obra: etxajan (3.1.3.); montxor (2.1.2.; 3.1.3.); teillatu-afari (2.1.2.; 3.1.3.)
banquete funeral: ondra-bazkari (2.1.2.)
banquete posterior a los trabajos del trigo: galafari (2.1.2.)
banquete, comida de invitados: garbantzu-egun (2.1.2.)
banquete, convite al poner el tejado: etxajan (3.1.3.)
banquete: konbidautza (2.1.2.)
bañador: txaparruak (2.2.3.)
bañero: baiñero (2.2.1.)
baratero: baratero (2.2.2.)
barbo: bargo (1.2.3.)
barbuda: txipiroti (1.1.2.)
barquín: hauspo (3.2.1.)
barra de estaño: eztaiñu-barra (3.1.3.)
barra de hierro: burdin-barra (3.2.1.)
barrena (taller): barrena (3.2.2.)
barrena: ginbelet (3.2.2.; 3.1.3.); latro (3.1.3.); laztabin (3.1.3.); taratulu (3.2.2.)
barrenador: barrenari (3.2.2.)
barrenadora: barrenara (3.2.2.)
barrenar: barrenau (3.2.2.)
barreño: azpil (2.1.2.)
barrica: barrika (2.1.1.; 3.1.3.)
barrio: auzo (2.1.2.)
barrizal: basatza (2.1.5.); kakatza (2.1.5.); lokatza (2.1.5.)
barro: lokatz (2.1.5.)
barrus: barru (2.2.3.); fueraka (2.2.3.)
basal, piedra: poste-harri (3.1.3.)
báscula, parte inferior: guardabaja (3.2.2.)
báscula: baskula (3.2.2.)
basculero: baskulagin (3.2.2.)
base de postes del mazo: zepo-ama (3.2.1.)
base del yunque: haga-harri (3.2.1.)
bastardo: ixilkuma (2.1.2.); sasiko (2.1.2.); sasikuma (2.1.2.); sasipoi (2.1.2.)
batería de cocina: ontzitadi (2.1.2.)
batería de música: jazban (2.2.1.)
bazo: bare (2.1.3.)
becada: oillagor (1.2.2.)
becerro: zekor (1.2.5.)
bejín gigante: astoputz haundi (1.1.2.)
belladona: sorgin-bedar (1.1.1.)
bellota de roble: haritxale (1.1.3.)
bellota: ezkur (1.1.3.)
berbiquí de carrete: biolin (3.2.2.)
berbiquí: birbikin (3.1.3.; 3.2.2.; 3.2.4.)
bermejuela (cría): ezkal-zehe (1.2.3.)
bermejuela (variedad grande): ezkal-darro (1.2.3.)
bermejuela: ezkaillu (1.2.3.)
berro: berro (1.1.1.)

- berza:** aza (1.1.1.); aza-berde (1.1.1.); azaburu (1.1.1.)
beso: pa (2.2.4.)
besugo: bixigu (1.2.3.)
betónica: otondo-bedar (1.1.1.)
bicho: koko (1.2.1.); momorro (1.2.1.); zomorro (1.2.1.)
bicicleta: belozipedo (2.2.3.); txirindula (2.2.3.)
bilis: bihaztun (1.2.5.)
binar: saratu (2.1.2.); zopizarriau (2.1.2.)
bisbita arbóreo: bertako txitxi (1.2.2.); txitxi (1.2.2.)
bisbita común: neguko txitxi (1.2.2.); paseko txitxi (1.2.2.)
boca de escorias: ziarzulo (3.2.1.)
boche: potxolo (2.2.3.)
bochorno: bero-galda (2.1.5.); goierre (2.1.5.); sargori (2.1.5.)
bocina: tutu (2.2.4.)
bocio: samalodi (2.1.3.)
boda: eztegu (2.1.2.)
bodega: iputegi (2.1.2.); 3.1.3.)
boj: ezel (1.1.1.)
bol: fraille-katillu (2.1.2.)
bola: bola (2.2.2.; 3.2.3.)
bolera: bolaleku (2.2.2.); bolatoki (2.2.2.)
boleto citrino: ongo txar (1.1.2.)
boleto de pie rojo: ongo gorri (1.1.2.)
boleto de pino: piñari-ongo (1.1.2.)
boleto de satanás: satan ongo (1.1.2.)
boleto negro: ongo baltz (1.1.2.)
boleto variegado: piñari-ongo (1.1.2.)
boleto viscoso anillado: ongo likin (1.1.2.); piñari-ongo (1.1.2.)
bollo: fot (3.1.1.)
bolo: birla (2.2.2.); txirlo (2.2.2.)
bolos, el juego: boleta (2.2.2.)
bolos, fallar el lance: gañhuts (2.2.2.)
bolos, juego: boleta-joko (2.2.2.)
bolos, jugador de: bolari (2.2.2.)
bolos, jugar: boletan egin (2.2.2.)
bolos, modalidad de tres birias: hirutxirlo (2.2.2.)
bolsa de herramientas: tresna-zorro (3.2.4.)
bomba de agua: uraga (3.2.1.)
bomba: lapiko (3.1.3.)
bombo de pulimento: tanbor (3.2.4.)
borona fresca: artobero (3.1.1.)
borona, vendedor: artodun (3.1.1.)
borona: arto (3.1.1.); arto-opil (3.1.1.)
borraja: borraja (1.1.1.1.)
borriquero: astodun (1.2.5.)
bosque comunal: egurtza (3.1.3.)
bosque: mendi (2.1.2.)
bota: zahato (2.1.2.)
bote para guardar la piedra de afilar: segapote (2.1.1.)
botijo: gantxil (2.1.2.)
botona, pelota: tartakarin (2.2.2.)
boyero: akulari (1.2.5.); idi-gobernatzaile (1.2.5.); idi-probalari (2.2.2.); itzain (1.2.5.); karretero (2.2.2.); probalari (2.2.2.)
bozal para ganado: muturretako (1.2.5.)
bramar: orrua egin (1.2.6.)
bramido: orrua (1.2.6.)
brangle: arimian salto (2.2.3.); txirringa (2.2.1.)
brasa: txingartza (2.1.2.)
bravío: lizar (1.1.3.); makatz (1.1.3.); 2.1.2.); tantai (1.1.3.); txori- (1.1.3.); 2.1.2.)
brazada (al nadar): farrastada (2.2.3.)
brazada: besada (2.1.4.)
brazo de los fueles: eskamel (3.2.1.)
brazo de sujeción: txarrantxa (3.1.3.)
brazos de turbina: kurutze (3.2.1.)
breva: uztapiku (1.1.1.); 1.1.3.)
brezo: kiñar (1.1.1.)
brincar: aketika (1.2.5.); zapasalto egin (1.2.5.)
brisa: haixetxo (2.1.5.)
broca: barauts (3.2.4.)
brocha: brotxa (3.2.2.); xipu (2.1.2.)
broche: paparreko orratz (3.2.3.)
broma: txantxa (2.2.3.)
brotar: orrittu (1.1.3.); ernamuna bota (1.1.3.); erne (1.1.3.)
brote: ernamun (1.1.3.); erne (1.1.3.); mota (1.1.3.); pipitta (1.1.3.); punta (1.1.3.)
bruja: Anbotoko Señoria (2.2.1.); sorgin (2.2.1.)
brujería: sorginkerixa (2.2.1.)
bruma: lanbro (2.1.5.)
bruno: irustarbi (1.1.1.)
bruñidor: bruñidore (3.2.3.)
bucear: murgillian egin (2.2.3.)
buche de ave: pipiro (1.2.5.)
buey pirenaico: idi gorri (1.2.5.); herri-idi (1.2.5.)
buey: idi (1.2.5.); mantso (1.2.5.)
bueyes que ayudan por delante a otros: aurre-idi (1.2.5.)
bueyes, pareja de: idi-pare (1.2.5.)
búho chico: gaberdiko mozolo (1.2.2.)
búho real: gran duke (1.2.2.)
buitre: arrano (1.2.2.); abendu errege (1.2.2.)
bulto: koskor (3.2.2.; 3.2.4.)
burbuja: puspillo (2.1.3.)
buril de corte: ebateko gubil (3.2.3.)
buril de dos puntas: horzbiko (3.2.3.)
buril manual: aireko (3.2.3.); eskuaide (3.2.3.)
buril: gubil (3.2.3.)
burilista: gubilleko (3.2.3.); gubillista (3.2.3.)
burra: astain (1.2.5.); astama (1.2.5.)
burro: asto (1.2.5.); astar (1.2.5.)
busardo europeo: abendu (1.2.2.); txitxalapur (1.2.2.)
buscar nidos: txorixanetara urten (1.2.4.)
butrino: abauts (1.2.4.)
caballería: bihorrak (1.2.5.)
caballeriza: zaltegi (1.2.5.; 2.1.2.)
caballero: zaldun (1.2.5.)
caballo (en la baraja): txaldun (2.2.3.)
caballo: zaldi (1.2.5.); kaballo (1.2.5.); takatan (2.2.4.)
cabaña, chabola: txabola (2.1.2.)
cabestrillo: trallan (2.1.3.)
cabezal de cañón: kañoiburu (3.2.2.)
cabezal del rastrillo: eskobara-buru (2.1.1.)
cabezal: firi-fara (3.2.4.); kamadar (2.1.2.)
cabra: ahuntz (1.2.5.)
cabracho: itsaskabra (1.2.3.)
cabrero: ahunzdun (1.2.5.)
cabrilla: saltsa-perretxiko (1.1.2.); txaltxa (1.1.2.)
cabrio: kapiroxo (3.1.3.)
cabrito: antxuma (1.2.5.)
cabrón: aker (1.2.5.)
cacahuete: abellana (1.1.1.)
cacareo: kakaraka (1.2.6.)
cache: ostiko (3.2.2.)
cachondeo: afariketa (2.2.3.)
cadenería: kategintza (3.2.4.)
cadenero: kategin (3.2.4.)
cadeneta (juego): kateka (2.2.3.)
caerse: paun egin (2.2.4.); punba egin (2.2.4.)
caja de agua, trompa: haizearka (3.2.1.)
caja para curtir carne en sal: gantzu-aska (1.2.5.)
cajón: sarreka (2.1.2.)
cajoncito de la devanadera: hariltegi (3.1.2.)
cal viva: kare bizi (3.1.3.)
cal, fabricación: karegintza (3.1.3.)
cal, hacer: karabixia erre (3.1.3.)
calabaza: ongo zuri (1.1.2.)
calabobos: zirimirri (2.1.5.)

- calandrias:** kalandresak (1.2.2.)
calarse: ufaldu (2.1.5.)
calceta: galtzagiñan (3.1.2.)
calcetería: galtzagintza (3.1.2.)
cálculo renal: harrixan (2.1.3.)
caldeado: goritze (3.2.4.)
caldear: galdatu (3.2.4.)
caldera: galdara (3.1.3.)
calderín: aideko kalderin (3.1.3.)
caldero: galdara (2.1.1.); kobregaldara (2.1.1.); txarri-galdara (1.2.5.)
calderón (juego): txirikil (2.2.3.)
calentar: berotu (3.2.4.); gorittu (3.2.4.)
calentura: isipila (2.1.3.)
calera: karabixa (3.1.3.)
calibrar: tiratu (3.2.4.)
calibre: txantxilloi (3.2.4.)
calima: lanbro (2.1.5.)
caliza: karatx (2.1.5.)
callos: tripaki (1.2.5.)
caloca: arto-maluta (1.1.3.)
calostro: oritz (1.2.5.)
calzada: harbide (2.1.2.)
calzo: altzagarri (3.2.4.)
cama del carro: burtohe (2.1.1.); burtetxe (2.1.1.)
cama del ganado: azpi (1.2.5.)
camachuelo: frutabatzaile (1.2.2.); lorabatzaile (1.2.2.); motabatzaile (1.2.2.); puntabatzaile (1.2.2.)
cámara de desagüe del molino: errotape (3.1.1.)
cámara: kamara (3.2.2.)
camarote: ganbara (2.1.2.); ganbaratxo (2.1.2.); kortagain (2.1.2.)
caminito: bide-txingor (2.1.2.)
camino carretil: burdibide (2.1.2.)
camino de caserío: estrata (2.1.2.)
camino de monte: baso-bide (2.1.2.)
camino funerario: andabide (2.1.2.); korputz-bide (2.1.2.)
camino para equinos: zaldi-bide (1.2.5.)
campana mayor: draun (2.2.1.)
campanada de incendio: su-kanpai (2.2.1.)
campanada ruidosa del mediodía: draun (2.2.1.)
campanadas a agonía: agonixako (2.2.1.)
campanadas a muerto: hil-draun (2.2.1.)
campanadas del alba: albako (2.2.1.)
campanadas que avisa de tormenta: hode-kanpai (2.2.1.)
campanilla: txilin (2.1.2.)
cana: kana (2.1.4.)
canal: andapara (3.1.1.); erreten (3.1.1.); 3.2.4.)
canalón: aska (3.1.3.); uraska (3.1.3.)
canalón: hodeixa (3.1.3.)
canastera: itsas-eper (1.2.2.)
cáncer: bizixen (2.1.3.)
cancilla: erromara (1.2.5.; 2.1.2.)
candelabro: argimutil (2.1.2.; 3.2.4.)
candeleja: kandeleja (3.1.3.)
candente: gori (3.2.4.)
cangrejo: karramarro (1.2.1.); kangrejo (1.2.1.)
canica: kanika (2.2.3.)
canilla de cuba: mistillo (3.1.3.)
cántaro: esne-ontzi (2.1.2.)
cantería: harlantza (3.1.3.); hormagintza (3.1.3.)
cantero: hargin (3.1.3.); hormagin (3.1.3.)
cantina (bar): kantiña (2.1.2.)
cantina: kantin (2.1.2.); kantinplora (2.1.2.); marmitta (2.1.2.)
cantón: kantoi (3.2.4.)
caña de maíz: arto-lasto (1.1.3.); arto-maillasto (1.1.3.); maillasto (1.1.3.)
caña: kañabera (1.1.1.; 1.2.4.)
cañón ochavado: zortzialdeko (3.2.2.)
cañón: kañoi (3.2.2.)
cañonista: kañoigintza (3.2.2.); kañoigin (3.2.2.)
capa de algas verdes: ugaramara (2.1.5.)
capar: irendu (1.2.5.)
capazo: astozara (2.1.1.); otarra (2.1.2.); otzara (2.1.2.); zara (2.1.2.)
capital: kapital (3.2.5.)
capitalismo: kapitalismo (3.2.5.)
capitel: ginbela (3.1.3.)
capón: kapoi (1.2.5.)
cápsula de castaña: gaztaiña-lokotz (1.1.3.); lakatz (1.1.3.); lokotz (1.1.3.)
capuchina: negrilla (1.1.2.)
carabina de aire comprimido: haixezko (1.2.4.)
cáрабо: basontz (1.2.2.); gaberdiko mozolo (1.2.2.)
caracol: marraskillo (1.2.1.)
carámbano: izotz-kandela (2.1.5.)
caramelo: mamelo (2.2.4.)
carbón mineral: harrikatz (3.1.3.; 3.2.4.)
carbón vegetal: egurrikatz (3.1.3.; 3.2.4.)
carbón, hacer: ikatza egin (3.1.3.)
carbón, medidor: ikatz-neurtzaille (3.1.3.)
carbón, oficio: ikazgintza (3.1.3.)
carbón: ikatz (3.2.1.; 3.1.3.)
carboneo: ikazgintza (3.1.3.)
carbonera, brotes de fuego: subegi (3.1.3.)
carbonera, chimenea central: sutegi (3.1.3.)
carbonera: txondor (3.1.3.); ikaztoi (3.1.3.); ikaztegi (3.1.3.); ikazgela (3.2.1.)
carbonera: urritx (1.1.2.)
carbonero común: txinbo burubaltz (1.2.2.)
carbonero garrapinos: txinbo burubaltz (1.2.2.)
carbonero palustre: txinbo burubaltz (1.2.2.)
carbonero: ikazgin (3.1.3.); ikazdun (3.1.3.)
carbonilla: iduri (3.1.3.; 3.2.1.); lurrauts (3.1.3.)
carcoma: zeren (1.2.1.); sits (1.2.1.)
carcomer: kokuak jan (3.1.3.); zerenak jo (1.2.1.; 3.1.3.)
carda: karda (3.1.2.); karrama (3.1.2.); txarrantxa (3.1.2.)
cardado: kardaketa (3.1.2.)
cardenal: baltzittu (2.1.3.); baltzittuna (2.1.3.); odolbatu (2.1.3.)
cardenillo: gardantxillo (2.1.2.)
cardo borriquero: asto-kardo (1.1.1.); kardulatz (1.1.1.); sorgin-orrazi (1.1.1.)
cardo espinoso: elor (1.1.3.)
cardo rizado: eguzki-lora (1.1.1.); kardu-lora (1.1.1.)
cardo: kardo (1.1.3.)
carga de madera: egur-karga (2.1.2.); kargabar (2.1.2.); txorta-abar (1.1.3.; 2.1.2.)
carga: karga (2.1.2.; 2.1.4.); zama (2.1.4.)
caries: txantxan (2.1.3.)
carlista: txapelgorri (3.2.5.)
carnavales: aratustiak (2.2.1.)
carne de cerdo: txarriki (1.2.5.)
carne: txitxi (2.2.4.)
carnero impotente: ziztro (1.2.5.)
carnero sin cuernos: adari motz (1.2.5.)
carnero: adari (1.2.5.)
carpintería: arotzerixa (3.1.3.); arotzegi (3.1.3.)
carpintero: arotz (3.1.3.); basarri-arotz (3.1.3.)
carraca: matraka (2.2.1.)
carrera de atletismo: antxitxiketa-joko (2.2.2.)
carreta del arreo: arrio-burdi (2.1.1.)
carretada: burkada (2.1.1.)
carretero: burzain (2.1.2.)
carrizo: kañalera (1.1.3.)
carro con caja detrás: burkaja (2.1.1.)
carro para material pesado: karaketxa (2.1.1.)

- carro para transportar tierra: lur-burdi (2.1.1.)
 carro para transportar troncos: burdi-motz (2.1.1.)
 carro pequeño, cerrado: burdi txiki (2.1.1.); burkoltza (2.1.1.)
 carro: burdi (2.1.1.); burtetxe (2.1.1.)
 cartilago: ki (1.2.5.)
 casa seroral: serora-etxe (2.2.1.)
 casa, terreno en la parte de abajo: etxazpi (2.1.2.)
 casa, terreno en la parte de arriba: etxaburu (2.1.2.)
 casa, terreno en la parte de delante: etxaurre (2.1.2.)
 casa, terreno en la parte de detrás: etxoste (2.1.2.)
 cascabillo: alotz (1.1.3.)
 cascajo: errekarri (2.1.5.)
 cáscara: oskol (1.1.3.)
 casco: kasko (1.2.5.)
 caserío urbano: kale-basarri (2.1.2.)
 caserío: basarri (2.1.2.)
 casero: abarkadun (2.1.2.); basarritar (2.1.2.); basarri-mutil (2.1.2.)
 caseta del horno: labetxe (3.1.1.)
 castaña, madera: gaztaiña-egur (1.1.3.); 3.1.3.)
 castaña, variedad: abadiño-gaztaiña (1.1.3.); gaztaiña ahozabal (1.1.3.); gaztaiña aletako (1.1.3.); goizgaztaiña (1.1.3.); iñurriño (1.1.3.); naarbera (1.1.3.); txaparda (1.1.3.); txargara (1.1.3.)
 castaña: gaztaiña (1.1.1.); gaztaiña (1.1.3.)
 castaño de indias: enano-gaztaiña (1.1.1.); indi-gaztaiña (1.1.1.)
 castaño: gaztaiña (1.1.1.); gaztaiña-arbola (1.1.1.)
 castellano mal hablado: erdalgaizto (2.1.2.)
 castellano: belarrimotz (2.1.2.)
 castillo: kastillo (3.1.3.)
 castrado: iren (1.2.5.)
 castrar: irendu (1.2.5.)
 catarata: begilauso (2.1.3.); gerun (2.1.3.)
 cauce: andapara (3.1.1.); erreten (3.1.1.); 3.2.4.)
 caza de becada: oillagorreta (1.2.4.)
 caza, modalidad: heskeran egin (1.2.4.)
 caza, modalidad: keixapian egin (1.2.4.)
 caza, modalidad: pikupian egin (1.2.4.)
 cazador de becadas: oillagortolari (1.2.4.)
 cazador de liebres: erbitalari (1.2.4.)
 cazador de palomas: paselari (1.2.4.)
 cazador de perdiz: epertalari (1.2.4.)
 cazador de túrdidos: zozotalari (1.2.4.)
 cazador: ehitzari (1.2.4.); kazari (1.2.4.)
 cazo: burduntzali (2.1.2.)
 cazuela: lapiko (2.1.2.)
 cebada: garagar (1.1.1.)
 cebo: zebo (3.2.2.)
 cebolla: kipula (1.1.1.)
 ceceo: zizipozo (2.1.2.)
 cecina: zezeiña (1.2.5.)
 cedazo para carbón: ikatz-galbahi (3.1.3.); ikatz-bahe (3.1.3.)
 cedazo: bahe (2.1.1.); galbahe (3.1.1.)
 ceder: ukat egin (3.2.4.)
 celemín: imiñaun (2.1.4.)
 celidonia menor: koskabillo-bedar (1.1.1.); potro-bedar (1.1.1.)
 celidonia: iodo-bedar (1.1.1.)
 celo de la oveja: arkerá (1.2.5.)
 celo de la vaca: isko eske (1.2.5.)
 celo, estar en: altan egon (1.2.5.); ume eske egon (1.2.5.)
 cementar: galtzairutu (3.2.4.); zementau (3.2.4.)
 cencerro: arran (1.2.5.); dunba (1.2.5.); tunbal (1.2.5.); txintxarri (1.2.5.)
 ceniza: sutako hauts (3.1.2.)
 centaurea menor: tensiño-bedar (1.1.1.)
 centella: txinbista (2.1.5.); txinparta (2.1.5.)
 centeno: zikirixo (1.1.1.)
 central eléctrica: indarretxe (3.2.4.)
 cepillo de carpintero: zepillo (3.1.3.)
 cepillo de cesteros: aasa (3.1.3.)
 cepillo de limpieza: sarda (3.2.4.); txarrantxa (1.2.5.)
 cepillo de mano: esku-zepillo (3.1.3.)
 cera: argizai (2.1.2.)
 cera litúrgica: argizai (2.2.1.)
 cercado: hesi (1.2.5.); esparrau (1.2.5.)
 cerceta: zertzeta (1.2.2.)
 cerco: erromara (2.1.2.)
 cerda joven: bargasta (1.2.5.)
 cerda madre: txarri-ama (1.2.5.)
 cerda: zurda (1.2.5.)
 cerdo: txarri (1.2.5.)
 cereza, variedad: anpolari (1.1.3.); keixa anpolari (1.1.3.); keixa baltz (1.1.3.); keixa zuri (1.1.3.); txori-keixa (1.1.3.)
 cereza: keixa (1.1.1.); 1.1.3.)
 cerezo silvestre: keixa makatz (1.1.1.); txori-keixa (1.1.1.)
 cerezo: keixa (1.1.1.); keixa-arbola (1.1.1.)
 cernadero para la colada: hauts-trapu (3.1.2.)
 cernícalo: gabillara txiki (1.2.2.)
 cernirse: orekan egon (1.2.4.)
 cerrado: zarratu (2.1.2.)
 cerradura: itxitura (1.2.5.); zerraila (2.1.2.)
 cerraja: kardubera (1.1.1.)
 cerrajería: serrailagintza (3.2.4.)
 cerrajero: serrailagin (3.2.4.)
 cerrojo: morroillo (2.1.2.)
 cesárea, nacer de: zilletik egin (2.1.3.)
 cesta: astozara (2.1.1.); otarra (2.1.2.); otzara (2.1.2.); zara (2.1.2.)
 cesterero: otzaragin (3.1.3.); zesterro (3.1.3.); zaregin (3.1.3.)
 chacolí, lugar donde se vende: txakolindegí (2.1.2.)
 chacolí: txakolin (2.1.2.)
 champiñón: txanpiñoi (1.1.2.)
 chapa: ekonomika (2.1.2.); txapa (2.1.2.)
 chaparrón: eurizar (2.1.5.); txaparrada (2.1.5.)
 chapotear: txipli-txapla ibili (2.2.4.)
 charca: ur-geldi (2.1.5.); urbatu (2.1.5.)
 charrán: itsas-ernara (1.2.2.)
 chatarra: txatar (3.2.4.)
 chicharrones: txintxorta (2.1.2.)
 chichón: koskorreko (2.1.3.)
 chimenea: beheko su (2.1.2.); su-baju (2.1.2.)
 chinche: imutxa (1.2.1.)
 chipirón: txibixa (1.2.1.); txipiroi (1.2.1.)
 chochín: txepetx (1.2.2.)
 chocolate: kokole (2.2.4.)
 chotacabras: gautxori (1.2.2.)
 chova piquigualda: belatxinga piko-hori (1.2.2.)
 choza: txapittula (2.1.2.)
 chupete: tete (2.2.4.)
 cicatriz: orban (2.1.3.)
 cielo despejado: goi-garbi (2.1.5.); goi-argi (2.1.5.); oskarbi (2.1.5.)
 ciempiés: har (1.2.1.); koko (1.2.1.)
 ciervo volante: adardun kakalardo (1.2.1.)
 ciervo: basahuntz (1.2.3.)
 cigüeña: zikoña (1.2.2.)
 cilindrar: biribildu (3.2.4.)
 cilindro de madera: trangadera (2.1.1.); 3.2.2.)
 cima: gaillur (2.1.5.); hegi (2.1.5.); mendi-punta (2.1.5.); tontor (2.1.5.)
 cimiento: poste-harri (3.1.3.)
 cincel de cantero: harpiko (3.1.3.); 3.2.4.)
 cincel: bedan (3.2.2.); 3.2.4.); gubil-zabal (3.2.4.); kaña erdiko gubia (3.2.2.); trintxa (3.1.3.); zizel (3.2.3.); zulakaitz (3.2.4.)
 cincelado: zizelketa (3.2.3.)
 cinta de marcar: su-hari (3.1.3.)

- ciprés de Lawson:** piñu puntabera (1.1.1.)
cirro: hode-lauso (2.1.5.)
ciruela: okaran (1.1.1.)
ciruelo: okaran (1.1.1.)
cisco: iduri (3.1.3.; 3.2.1.); lurrauts (3.1.3.)
cisterna: pattin (2.1.5.)
cítola de molino: min (3.1.1.)
clarear: miheztu (2.1.2.)
claro entre nubes: eguzki-arte (2.1.5.); hode-arte (2.1.5.)
clavar: josi (3.1.3.)
clave del arco: harri-giltza (3.2.2.)
clavel chino: frantzia-krabelin (1.1.1.)
clavel: krabelin (1.1.1.)
clavelina: baso-krabelin (1.1.1.)
clavija de hierro para acarrear troncos: txinga (2.1.1.)
clavija: ziri (2.1.1.; 3.1.3.; 3.2.1.; 3.2.4.)
clavo: ultza (3.2.4.)
clavos, fabricación: ultzagintza (3.2.4.)
clavos, fabricante: ultzagin (3.2.4.)
clemátide: aixen (1.1.1.); ameraun (1.1.1.)
cliente: bezero (2.1.2.); parrokiario (2.1.2.)
clientela: bezerixa (2.1.2.)
cobarde: arriolari (2.2.2.)
cobaya: kui (1.2.5.)
cobertizo: estalpe (2.1.2.); txabola (2.1.2.)
cobijo: txapittula (2.1.2.)
cobre: burdingorri (3.2.4.); urraida (3.2.4.)
coche: popo (2.2.4.); tutu (2.2.4.)
cochinilla: kokobiribil (1.2.1.)
cochino: txarrikuma (1.2.5.)
cochiguera: txarri-korta (1.2.5.); txarritoki (1.2.5.)
cocido: lapikoko (2.1.2.)
cocido de berza y cerdo: olixo-aza (2.1.2.)
cocina: eskatz (2.1.2.); sukalde (2.1.2.)
cocinas populares: sukalde popularrak (3.2.5.)
coco, el: koko-marru (2.2.4.)
coco: mamarru (2.2.4.); momo (2.2.4.)
codorniz: galeper (1.2.2.); pospolin (1.2.2.)
cofradía, día de: Kofradixa egun (2.2.1.)
coger maña: artia hartu (3.1.3.; 3.2.4.)
cogomasa: lanperna txar (1.1.2.)
cohete de fiestas: txaplago (2.2.1.)
col: aza (1.1.1.); aza-berde (1.1.1.); azaburu (1.1.1.)
cola de caballo: aixeri-buztan (1.1.1.)
cola de milano, surco en: miru-buztan (3.2.3.)
colada, cocer: libixia egosi (3.1.2.)
colada, hacer: jaboladuria egin (3.1.2.); libixia egin (3.1.2.)
colada, piedra para limpiar la ropa: libixarri (3.1.2.)
colada, pilón: libixaska (3.1.2.)
colada, restregar y aclarar las ropas: libixia jo (3.1.2.)
colada, tina para hacer la colada: libixontzi (3.1.2.); lixi-poto (3.1.2.); tiña (3.1.2.)
colada, total de prendas y trapos: zapi (3.1.2.)
colada: libixa (3.1.2.)
colador: iraztontzi (2.1.2.)
colar: irazi (2.1.2.)
colchón de paja y lana: lastamarrara (2.1.2.)
coletita: txori (2.1.2.)
coliflor: koniflor (1.1.1.)
colirrojo tizón: txinbo buztangorri (1.2.2.)
collalba gris: txinbo buztanzuri (1.2.2.)
colleja: globo-bedar (1.1.1.)
colmena: erlauntz (1.2.1.); erletxe (1.2.1.)
colmenar: erlatoki (1.2.1.)
colmenilla: karraspina (1.1.2.)
colono: errentero (2.1.2.)
columna de lluvia: zaldizkuak (2.1.5.)
columpio: txintxaun (2.2.3.); zimbili-zanbulu (2.2.3.)
comadreja: ogigaztai (1.2.3.); satandera (1.2.3.)
combustible: sugai (2.1.2.; 3.2.4.)
comenzar el baile: aureskua atara (2.2.1.); sokia atara (2.2.1.)
comer: ñan-ñan egin (2.2.4.)
cometa: izar buztandun (2.1.5.)
comida para cerdos: txarri-jateko (1.2.5.)
comida para las gallinas: zuku (1.2.5.)
comiditas (juego): afariketan (2.2.3.)
compás: konpas (3.2.3.; 3.2.4.)
competencia: joko (2.2.3.)
compuerta: albata (3.1.1.; 3.2.4.)
concurso de acarreo de pesas: txinga-eruate (2.2.2.)
concurso de baile suelto: dantza-premixo (2.2.1.)
concurso de corte de hierba con guadaña: sega-joko (2.2.2.)
concurso de hachas: aizkora-joko (2.2.2.)
concurso de recogida de cáscaras de maíz: kaskara-batze (2.2.2.); txokor-batze (2.2.2.); txorokil-batze (2.2.2.)
concurso de tronzas: trontza (2.2.2.)
conejo de indias: kui (1.2.5.)
conejo: konejo (1.2.5.)
confitura de membrillo: kajetola (2.2.1.)
conocimiento: konort (2.1.3.)
conservador: behetar (3.2.5.)
conservar: umau (1.1.3.)
conspiración: azpijan (3.2.5.)
conspirar: azpijanien ibilli (3.2.5.)
construcción: etxegin (3.1.3.); hormagintza (3.1.3.)
constructor: etxegin (3.1.3.); hormagin (3.1.3.)
construir: jaso (3.1.3.)
contrapasa: kontrapase (1.2.4.)
convalencia: gaixondo (2.1.3.); gatx-ondore (2.1.3.)
copa de árbol: buru (1.1.3.)
copo de lana: maluta (3.1.2.)
copo de nieve: (edur-)maluta (2.1.5.)
corazón de frutas: mutxikin (1.1.3.); umetxikin (1.1.3.)
cordelero: iruin (3.1.2.); sokagin (3.1.2.)
cordero: arkuma (1.2.5.); bildots (1.2.5.); makako (1.2.5.); bekeke (2.2.4.)
cornamenta, estilo de cornamenta: adarkera (1.2.5.)
corneador: adarkari (1.2.5.)
corneja: bela (1.2.2.)
cornigacho: adarmakur (1.2.5.)
cornitieso: adartente (1.2.5.)
cornúpeta: jotelari (1.2.5.)
correa de abarcas: abarkugal (3.1.2.)
correa: era (2.1.1.); ugal (3.2.4.); zozki (3.1.2.)
corredor de atletismo: antxitxiketolari (2.2.2.)
corregir: zuzendu (3.2.4.)
corregüela mayor: aixen haundi (1.1.1.)
corregüela menor: aixen txiki (1.1.1.)
corriente de viento: haixe-pasa (2.1.5.); firi-firi (2.1.5.)
corro, al: txilindruan (2.2.3.); txirringa (2.2.1.)
corsé: goruntz (2.1.2.)
cortar ramillas: txartau (1.1.3.)
cortar: ebagi (3.2.4.)
cortejar: neska-laguntza (2.2.1.)
corteza de cerdo: txitxarra (1.2.5.)
corteza: azal (1.1.3.; 3.1.3.)
corzo: basahuntz (1.2.3.)
costilla: sahiet (1.2.5.)
costillar: sahieski (1.2.5.)
costra de los recién nacidos: sabeloi (2.1.3.)
costra: arraunka (2.1.2.; 2.1.3.); isipila (2.1.3.)
crecederas: hazigurenak (2.1.3.)
crecer: etorri (1.1.3.); bota (1.2.4.); irabazi (1.1.3.)
cresta: gangor (1.2.5.)
cría: kuma (1.2.4.); ume (1.2.4.)
criada: neskama (2.1.2.)

- criado: morroi (2.1.2.)
 crianza: hazte (1.2.5.)
 criar: umiak atara (1.2.4.)
 criba: bahe (2.1.1.); galbahe (3.1.1.)
 crin: zurda (1.2.5.)
 crisis: krisis (3.2.5.)
 crisol: arragoa (3.2.1.; 3.2.4.); sutegi (3.2.1.; 3.2.4.)
 cristal de carpintero: kristal (3.1.3.)
 croar de ranas: korroka (1.2.6.)
 croar de sapos: klin-klon (1.2.6.)
 cruzar: kastigau (1.2.5.); apotu (1.2.5.)
 cuadra para ovejas: arditoki (1.2.5.)
 cuadra, parte donde se tumba el ganado: sastai (1.2.5.)
 cuadra: korta (1.2.5.; 2.1.2.); zaltegi (1.2.5.; 2.1.2.)
 cuadril: korba (3.1.3.)
 cuajada: gatzato (2.1.2.)
 cuajo: ligar (1.2.5.)
 cuarta: imiña (2.1.4.)
 cuatro esquinas (juego): txingorra-mingorra (2.2.3.)
 cuba: bukoi (2.1.1.; 3.1.3.); kupel (2.1.1.; 3.1.3.)
 cubeta para machacar manzanas: sagar-aska (3.1.3.)
 cubo grande de madera: edarra (2.1.2.)
 cubrir la oveja: adarittu (1.2.5.)
 cubrir la vaca: iskotu (1.2.5.); iskua bota (1.2.5.)
 cucaracha: laba-txirtxil (1.2.1.)
 cuchilla: hortz (3.2.4.); nabar (2.1.1.); piñu-zuritzeko (2.1.1.)
 cucullas: kukulumixo egon (2.2.3.)
 cuco: kuku (1.2.2.)
 cucurucho: goru-txapel (3.1.2.)
 cuenco: antosin (2.1.2.); azpil (2.1.2.); fraille-katillu (2.1.2.); kaiku (2.1.1.)
 cuento: ipoiñ (2.1.2.)
 cuerda de abarcas: abarka-soka (3.1.2.)
 cuerda de baile: soka (2.2.1.)
 cuerda de crines de caballo: euskal-soka (3.1.2.); zurda (3.1.2.)
 cuerda de medida: kordel (1.2.5.; 2.1.4.)
 cuerda de pesca: tanza (1.2.4.)
 cuerda: trokola (3.1.3.)
 cuervo, nidada: belianak (1.2.2.)
 cuervo: belazar (1.2.2.)
 cuesco de lobo: astoputz (1.1.2.)
 cuesta: aldapa (2.1.5.); aldapara (2.1.5.); aldats (2.1.5.); errepa (2.1.5.); malda (2.1.5.); pika (2.1.5.); pikar (2.1.5.)
 cuestión por Navidad: gabonsari-batze (2.2.1.)
 culata en bruto: kulianda (3.2.2.)
 culata tipo "pistolet": koskordun (3.2.2.)
 culata, fabricación: kaxagintza (3.2.2.)
 culata: kaxa (3.2.2.)
 culatero: kaxagin (3.2.2.)
 culebra de agua: ur-suba (1.2.3.)
 culebra: suba (1.2.3.)
 cumbre: gaillur (2.1.5.); mendi-punta (2.1.5.); tontor (2.1.5.)
 cumbreira: gaillurregur (3.1.3.)
 cúmulo-nimbo: hode-adar (2.1.5.); hode-tontor (2.1.5.); trunboi-hode (2.1.5.); trunboi-haiño (2.1.5.)
 cuña: ziri (2.1.1.; 3.1.3.; 3.2.1.; 3.2.4.); burdin-ziri (3.1.3.); esaga-ziri (2.1.1.)
 cura: abade (2.2.1.)
 curandero: sasi-mediku (2.1.3.)
 curar: osatu (2.1.3.)
 curar (comida): ondu (2.1.2.)
 curruca capirotada: pikuko txinbo (1.2.2.); pikuxori (1.2.2.); txinbo burubaltz (1.2.2.)
 curruca mosquitera: txinbo (1.2.2.)
 currusco: koskor (3.1.1.)
 curtir: ondu (2.1.2.)
 curvarse: teillatu (3.1.3.)
 Dama de Anboto: Anbotoko Señoría (2.2.1.)
 damasquinado en relieve: erliebe-damaskinaua (3.2.3.)
 damasquinado, del gremio del: damaskiñoko (3.2.3.)
 damasquinado, operaciones de: damaskinau-eragiketak (3.2.3.)
 damasquinado: damaskinau (3.2.3.); damaskiño (3.2.3.)
 damasquinador: damaskinatzaile (3.2.3.)
 damasquinar: damaskinau (3.2.3.)
 damasquino: damaskiño (3.2.3.)
 danza tradicional: aurreku (2.2.1.); esku-dantza (2.2.1.); makilla-dantza (2.2.1.); sokadantza (2.2.1.)
 dar a la cuerda: sokiari eragin (2.2.3.)
 debilitar(se): maskaldu (1.1.3.); zimeldu (1.1.3.)
 decir adiós: agur-agur egin (2.2.4.)
 dedil: hazkapela (2.1.3.)
 defecto o grieta del metal: soja (3.2.4.)
 deformación, tendencia a deformarse: bizio (3.1.3.)
 dejada: pitx (2.2.2.)
 delantal: amantal (3.2.4.); lekatak (2.1.2.)
 delantera de culata: kaxapunta (3.2.2.); kaxaurre (3.2.2.)
 delfín: ixurda (1.2.3.)
 depósito de escorias: ziarleku (3.2.1.)
 depresión: nahiez (2.1.3.)
 derrotar: adarka egin (1.2.5.); burtxeloka egin (1.2.5.); jotera egin (1.2.5.)
 desafilado: motz (3.2.4.)
 desafilarse: moztu (3.2.4.)
 desajustado: lokatuta (3.2.4.)
 desajuste: eregi (3.2.4.); loka (3.2.4.)
 desangrarse: odolustu (2.1.3.)
 desaparecer: galdu (1.2.4.); gastau (1.2.4.)
 desarrollar(se) (algunas verduras): garatu (1.1.3.); igo (1.1.3.); makillatu (1.1.3.); zildu (1.1.3.)
 desatornillar: torlojua askatu (3.2.4.)
 descansillo: eskillara-buru (2.1.2.); eskillara-barren (2.1.2.)
 descarga de agua: uraldi (3.1.1.; 3.2.4.)
 desecarse: agortu (2.1.5.)
 desecho: zaburrak (3.2.3.)
 desempatar: parra jo (2.2.2.)
 desgana: guraez (2.1.3.)
 desgarrar: erasan (1.2.5.; 2.1.3.); haragi eten (1.2.5.; 2.1.3.); zantiratu (1.2.5.; 2.1.3.)
 desgastar: jan (3.1.3.)
 desgranar: aletu (1.1.3.); garaundu (1.1.3.); harrotu (1.1.3.); irakorri (1.1.3.); oskoldu (1.1.3.); urkuldu (1.1.3.)
 deshacer la rosca: ixo (3.2.4.)
 deshebrar: izpittu (2.1.2.); izpittu (3.1.2.)
 desherbar: jorratu (2.1.2.)
 deshojar(se): itxundu (1.1.3.)
 desmallarse: konorta galdu (2.1.3.)
 desmenuzador (de mineral): mealle (3.2.1.)
 desmenuzar (el mineral): mia jo (3.2.1.)
 desmontador: libratzaile (3.2.2.)
 desmontar: askatu (3.2.4.)
 desnevar: lurmendu (2.1.5.)
 despejar (el cielo): oskarbitu (2.1.5.)
 despellejar: narrutu (1.2.5.)
 desplumar: lumatu (1.2.4.; 1.2.5.)
 desporador: garau-sartzaile (3.2.4.)
 desprendimiento de tierra: luperixa (2.1.5.); lur-jausi (2.1.5.)
 destalonado: azpijan (3.2.4.)
 destino: habia euki (2.1.2.)
 destornillador: maratilla (3.2.4.)
 desván: bandixo (2.1.2.); ganbara (2.1.2.)
 devanadera: hariltoki (3.1.2.)
 devoción mariana: maietzeko lorak (2.2.1.)
 diarrea: beherako (2.1.3.); zirin (1.2.5.)
 dibujo: marrazki (3.2.3.)
 diente de León: kardu-hori (1.1.1.); txixa-bedar (1.1.1.)
 diente, púa: hortz (2.1.1.; 2.1.2.; 3.2.4.); hagin (3.2.4.); mazukari

- (3.2.1.)
diferencia: alde (2.2.2.); tarte (2.2.2.)
difícil: gaizto (2.1.2.)
digital: kukufraka (1.1.1.)
dintel: ategain (2.1.2.)
dipsaco: asto-kardo (1.1.1.); kardulatz (1.1.1.); sorgin-orrazi (1.1.1.)
disfrazar(se): koko jantzi (2.2.1.)
dislocar(se): bihurrittu (2.1.3.); lokatu (2.1.3.); trokau (2.1.3.)
disnea: arnasa-estu (2.1.3.)
disparar: jaurti (3.2.2.)
distancia: alde (2.2.2.); tarte (2.2.2.)
diversión: afariketa (2.2.3.); jolas (2.2.3.)
divertirse: jolasian egin (2.2.3.); olgetan egin (2.2.3.); txantxetan jardun (2.2.3.)
divieso: erlekizten (2.1.3.); txuldar (2.1.3.)
doble: biki (1.1.3.); bikotx (1.1.3.); bitoki (1.1.3.)
dólar: astoka (2.2.3.)
doler, dejar dolorido: minberatu (2.1.3.)
dolor reumático: eskuarrain (2.1.3.)
domesticar: hezi (1.2.5.); besau (1.2.5.)
dorar: urre-gorrittu (3.2.4.); urretu (3.2.4.)
dormir: lo-lo egin (2.2.4.)
dormitorio: lotegi (2.1.2.); oheleku (2.1.2.)
dos paredes (en el frontón): hormabiko (2.2.2.)
dúctil: gozo (3.1.3.)
duela: bringa (3.1.3.)
dulcior: dultzitzaile (3.2.2.)
durmiente: durmienda (3.2.1.)
duro: ogerleko (2.1.4.)
ebanista: zurgin (3.1.3.)
económica: goiko su (2.1.2.); ekonomika (2.1.2.); txapa (2.1.2.)
eczema: legen (2.1.3.)
educar: hezi (1.2.5.); buskan erakutsi (1.2.4.)
efecto, dar efecto a la bola: burpilla emon (2.2.2.)
eje de levas: hauspo-ardatz (3.2.1.)
eje de tornillo: dornu-ardatz (3.2.4.)
eje del almiar: ardatz (2.1.2.)
eje del carro: ardatz (2.1.1.); burdi-ardatz (2.1.1.)
eje principal: ardatz-nagusi (3.2.1.); gabi-ardatz (3.2.1.)
eje: ardatz (3.2.4.); eje (3.2.4.)
ejercitarse un niño en sostenerse: dagoka (2.1.2.)
ejido: egur-baso (2.1.2.; 3.1.3.); egurtza (2.1.2.; 3.1.3.)
embalse: kunbo (2.1.5.; 3.1.1.; 3.2.1.; 3.2.4.); otsin (2.1.5.; 3.1.1.)
embarrado: sopin (2.1.2.; 3.1.1.)
embarrarse: sopindu (2.1.2.)
embolia: odolak burua hartu (2.1.3.)
embutición defectuosa: txarri-belarri (3.2.4.)
emplear: biharra emon (3.2.5.)
emplumarse: lumatu (1.2.4.)
empresario: taillardun (3.2.5.); uezaba (3.2.5.)
enalbardar: txalmatu (2.1.2.)
encadenado: kataian egon (1.2.5.)
encajar: agokatu (3.2.2.)
encender: ixotu (3.2.4.)
encina: arte (1.1.1.)
encinar: artadi (1.1.3.); artitza (1.1.3.)
enclenque (planta): ernekatx (1.1.3.)
enconarse: gorbiztu (2.1.3.)
enderezar: zuzendu (3.2.4.)
endrina: aran (1.1.1.; 1.1.3.)
endrina: arantza (1.1.1.); arantza baltz (1.1.1.); basokaran (1.1.3.)
endurecer(se): elkortu (1.1.3.)
endurecimiento del pecho o ubre: arrien (2.1.3.); erroibe (1.2.5.; 2.1.3.)
enebro: arabota (1.1.1.); ipuru (1.1.1.)
energía eléctrica: indar (3.2.4.)
enfadarse: benetara jo (2.2.3.)
enfermedad cutánea: legen (1.2.5.; 2.1.3.)
enfermedad de la corteza de los árboles: legen (1.1.3.)
enfermedad: gaitz (2.1.3.); gaixotasun (2.1.3.); larri (2.1.3.)
enfermo: ezarrixa (2.1.3.)
engaño: azpijan (3.2.5.); azpiorra (3.2.5.)
engendrar: sortu (2.1.3.)
engranaje: burpil hagindun (3.2.4.)
engrasador: leuntzaille (3.2.4.)
engrasar: koipeztu (3.2.4.)
enjalma: txalma (2.1.2.)
enjamburar: erliak urten (1.2.1.)
enjambre: erla-txorta (1.2.1.)
enmohecer(se): lizundu (2.1.2.)
enraizar: jarri (1.1.3.); lurra hartu (1.1.3.)
enredadera: aixen (1.1.3.); aixen-bedar (1.1.3.)
enrollar(se): kiribillau (3.2.4.)
enroscar(se): kiribillau (3.1.2.; 3.2.4.); harixan lotu (3.2.4.)
ensamblar: eztiitu (2.1.2.; 3.1.3.)
entablado (del carro): burkoltza (2.1.1.)
entenalla: entañadera (3.2.3.; 3.2.4.)
entierro civil: entiarro zibil (2.2.1.)
entierro de gente muy pobre: mormorreko (2.2.1.)
entierro de primera: primerako entiarro (2.2.1.)
entoloma: entoloma (1.1.2.)
entrada principal: ataiko ate (2.1.2.)
entrañas: errai (2.1.3.)
entrática: elixan sartu (2.2.1.)
entumecerse: hozmindu (2.1.3.)
envés: irulista (1.1.3.); itxulikalde (1.1.3.)
envoltorio exterior de la nuez: moskaran (1.1.3.)
era: larrain (2.1.2.)
erizo: kirikixo (1.2.3.)
escalón: eskillara-mailla (2.1.2.)
escampar: atertu (2.1.5.)
escaño (de cocina): isillu (2.1.2.)
escapos, echar escapos: garatu (1.1.3.)
escarabajo: kakalardo (1.2.1.)
escarbar: aztartu (1.2.5.)
escarcha: izotz baltz (2.1.5.); zurda (2.1.5.)
escardado: jorraketa (2.1.2.)
escardar ligeramente: saratu (2.1.2.)
escardar: jorratu (2.1.2.)
escariador: otxau (3.1.3.; 3.2.4.)
escarola: eskarola (1.1.1.)
escarpín: txapiño (2.1.2.)
escayola: igeltso (3.1.3.)
escoba de saúco: ipitta (2.1.2.; 3.1.1.)
escoba: itsuski (2.1.2.)
escofina: karraska latz (3.2.4.); arraspa latz (3.1.3.); lima-arraspa (3.1.3.)
escondite, al: bale-buleka (2.2.3.); berrogei kontaktzen (2.2.3.); ezkutatzen (2.2.3.)
escopeta de aire comprimido: haixezko (3.2.2.)
escopeta de dos tiros: tirobiko (3.2.2.)
escopeta de pistón: pitxoiko (3.2.2.); piztoiko (3.2.2.)
escopeta de platinas: okulta (3.2.2.)
escopeta de sistema de platina corta: eder (3.2.2.)
escopeta de un tiro: tirobakar (3.2.2.); tirobateko (3.2.2.)
escopeta del calibre 12: hamabiko (3.2.2.)
escopeta del calibre 16: hamaseiko (3.2.2.)
escoria derretida y ardiente: zillar (3.2.1.); zepagei (3.2.1.)
escoria: zepa (3.2.1.; 3.2.4.)
escribano cerillo: txirta (1.2.2.)
escudilla: katillo (2.1.2.)
esguince: bihurrittu (2.1.3.)
espada: ezpata (3.2.2.)
espadilla: ezpata (3.1.2.)

- espantada:** arrio (2.2.2.)
espantajo: belakuso (1.2.4.; 2.1.2.); txorimalo (1.1.3.; 1.2.4.; 2.1.2.)
espantapájaros: belakuso (1.2.4.; 2.1.2.); txorimalo (1.1.3.; 1.2.4.; 2.1.2.)
espesor: lodi-mehe (3.2.4.)
espiga de la lima: lima-espiga (3.2.4.)
espiga de trigo: galburu (1.1.3.); gari-buru (1.1.3.)
espiguilla: sopuru (1.1.1.)
espina: arantza (1.1.3.); arrain-hazur (1.2.4.)
espino albar: arantza zuri (1.1.1.); elorri zuri (1.1.1.)
espino: arantza (1.1.3.); elorri (1.1.3.)
esponjoso: arol (3.1.1.); harro (2.1.2.)
espumadera: bitsadera (2.1.2.)
esquila: txintxarri (1.2.5.)
esquilar: ardiak moztu (1.2.5.); kaskamoztu (1.2.5.)
establo: korta (1.2.5.; 2.1.2.); zaltegi (1.2.5.; 2.1.2.)
estaca: hesola (1.2.5.); tinko (1.2.5.)
estantes (para curar quesos): gaztanol (2.1.2.)
estañear: soldiau (3.1.3.)
este: egurteralde (2.1.5.); eguzkialde (2.1.5.); goixalde (2.1.5.); sortalde (2.1.5.)
estercolero: kakatza (2.1.5.)
estéril: antzu (1.2.5.)
estiércol: ongarri (1.1.3.); sats (1.2.5.); simaur (1.2.5.)
estirar: tiratu (3.2.4.)
estopa: karrapusta (2.1.2.); kirru (3.1.3.)
estornino: arabazozo (1.2.2.)
estornudo: doministiku (2.1.3.)
estrechar: estutu (3.1.3.)
estrella fugaz: izar arin (2.1.5.)
estrella polar: izar geldí (2.1.5.)
estrellado: izarratu (2.1.5.)
estreñido: siku ibili (2.1.3.)
estrujar: maspildu (3.2.4.)
eucalipto: eukalitu (1.1.1.)
euskera (mal hablado): euskalgaitzo (2.1.2.)
evónimo: sorgin-egur (1.1.1.)
exactamente: harira (3.2.4.)
excremento de ave: zirin (1.2.5.)
excremento de buey: idi-korotz (1.2.5.)
excremento de vaca: pekorotz (1.2.5.)
excremento: korotz (1.2.5.)
exótico, prefijo que denota: araba- (1.1.3.; 2.1.2.)
extinguir(se): galdu (1.2.4.); gastau (1.2.4.)
extremaunción: elixakuak emon (2.2.1.)
fábrica: lantegi (3.2.4.); taillar (3.2.4.)
faena: biharleku (3.2.5.)
falda: magal (2.1.5.)
falla: etenuna (3.2.4.); krakada (3.2.5.)
falsa escuadra: faltsa eskuadra (3.2.2.)
fanega: anega (2.1.4.)
fardo de paja: lasta-moltzo (1.1.3.)
farinetas: morokil (3.1.1.)
farol: gantxil (2.1.2.)
fastidioso: kaka (3.2.4.)
féretro: anda (2.1.2.)
ferrería de monte: agorrola (3.2.1.); haizeola (3.2.1.)
ferrería hidráulica: tiradera (3.2.1.)
ferrería mayor: ola nagusi (3.2.1.); zeharrola (3.2.1.)
ferrería menor: ola txiki (3.2.1.); olatxo (3.2.1.)
ferrería: burdiñola (3.2.1.); ola (3.2.1.)
ferrón: olagizon (3.2.1.)
fibra: gixarra (1.2.5.)
fiebre aftosa: hanketakoko min (1.2.5.)
fiebre: elgar (2.1.3.); kalentura (2.1.3.); sugar (2.1.3.)
fiesta de la Virgen del 25 de marzo: Andramari Martiko (2.2.1.)
fiestas de la Virgen de agosto: andramarixak (2.2.1.)
fiestas de la Virgen de Arrate: arratiak (2.2.1.)
fiestas de San Andrés: sanandresak (2.2.1.)
fiestas de San Bartolomé: sanbartolomiak (2.2.1.)
fiestas de San Miguel: sanmigelak (2.2.1.)
figura (en la baraja): baltzeko (2.2.3.)
filamento: izpi (2.1.2.)
flarmónica: mosu-kitarra (2.2.1.)
filo: aho (3.2.4.)
fiato, dar el: bariak oratu (2.1.3.); birixak hartu (2.1.3.)
fiato: bare (2.1.3.)
flor: lora (1.1.3.)
florecer: loratu (1.1.3.); lorara etorri (1.1.3.)
focha: uroillo baltz (1.2.2.)
fofo: arol (3.1.1.)
folaje: berde (1.1.3.); berdetza (1.1.3.); mastra (1.1.3.); mastratza (1.1.3.); orritza (1.1.3.); ostrotza (1.1.3.); ostroztzo (1.1.3.)
folletero: hauspogin (3.1.3.)
fondo de la fragua: zirillu (3.2.1.)
fontanero: ojalatero (3.1.3.)
foráneo, prefijo que denota: araba- (2.1.2.)
forjado: forjau (3.2.4.)
forjar: burdiñia landu (3.2.4.); forjau (3.2.4.)
formón: eztanbedar (3.1.3.); formoi (3.1.3.)
forraje seco: sikugarri (1.1.3.; 1.2.5.)
forraje: ganajateko (1.2.5.)
forúnculo: txuldar (2.1.3.)
fractura: krakada (3.2.5.)
fracturarse: krak egin (3.2.4.; 3.2.5.)
fragua, pared: idurijela (3.2.1.)
fragua: sutegi (3.2.1.; 3.2.4.); arragoa (3.2.1.; 3.2.4.)
fraguar: burdiñia landu (3.2.4.); forjau (3.2.4.)
franja de terreno: zirrindara (2.1.2.)
fraude: azpijan (3.2.5.); azpiorra (3.2.5.)
fregadera: harri (2.1.2.)
fregado: harriko (2.1.2.)
freno, mecanismo accionador: draga-egur (2.1.1.); draga-zotz (2.1.1.)
freno, orificio para la vara: draga-zulo (2.1.1.)
freno: draga (2.1.1.); eutsigarri (2.1.1.)
fresa estéril: maillubi-bedar (1.1.1.)
fresa: maillubi (1.1.1.)
fresno: lixar (1.1.1.)
freza: arbixak (1.2.4.)
fronda, secarse la: ostrotu (1.1.3.); zoztu (1.1.3.)
fronda: berde (1.1.3.); berdetza (1.1.3.); mastra (1.1.3.); mastratza (1.1.3.); orritza (1.1.3.); ostrotza (1.1.3.); ostroztzo (1.1.3.)
frontón viejo: frontoizar (2.2.2.)
frontón: pelotaleku (2.2.2.)
fruta madura: umau (1.1.3.)
fruto agusanado: harko (1.2.1.)
fruto de hortaliza: buru (1.1.3.)
fuego bajo: beheko su (2.1.2.); su-baju (2.1.2.)
fuego resurrector, día del: lxu egun (2.2.1.); su-barri egun (2.2.1.)
fuego resurrector: su-barri (2.2.1.)
fuego: fu (2.2.4.)
fuegos artificiales: suzko errobera (2.2.1.)
fuelle: hauspo (2.1.2.; 3.2.1.; 3.2.4.)
fuelles, fabricación de: hauspogintza (3.1.3.)
fuelles, fabricante de: hauspogin (3.1.3.)
fuelle: erretillu (2.1.2.)
fuelle: itturri (2.1.5.)
funda: zorro (3.2.2.)
fundición: galda (3.2.4.)
fundidor: galdari (3.2.4.); urtzaille (3.2.1.; 3.2.4.)
fundir: galdatu (3.2.4.); urtu (3.2.4.)
fundirse: erre (3.2.4.)

- fusible:** berun (3.2.4.)
fútbol: foball (2.2.2.)
gailleta: gailleta (2.1.2.)
gajo: atal (1.1.3.; 3.2.4.)
galio: legar (1.1.1.)
gallera: oillartoki (1.2.5.; 2.2.2.)
gallina clueca: oillaloka (1.2.5.)
gallina ponedora: arrautzagin (1.2.5.)
gallina, variedad de: lepaondo (1.2.5.); lepagorri (1.2.5.)
gallina: oillo (1.2.5.); koko (2.2.4.); purrak (2.2.4.)
gallinero: oilletxe (1.2.5.); oillotoki (1.2.5.)
gallinita ciega, a la: begi-hitsuka (2.2.3.)
gallo autóctono: oillar basarritar (1.2.5.)
gallo de peleas: oillar burrukalar (2.2.2.); oillar ingles (1.2.5.; 2.2.2.)
gallo, graznido: karraskada (1.2.6.)
gallo: oillar (1.2.5.)
gallos, pelea de: oillar-burruka (2.2.2.); oillar-joko (2.2.2.)
galope, al: laukuan (1.2.5.)
gamella (del yugo): buztarri-buruleku (2.1.1.)
gamón: irustarbi (1.1.1.)
ganadero: ganaudun (1.2.5.); tratante (1.2.5.)
ganado de monte: ganau gorri (1.2.5.); larra-behi (1.2.5.); mendiko behi (1.2.5.); mendiko ganau (1.2.5.)
ganado que embiste: topelari (1.2.5.)
ganado vacuno, cuidador: behi-zaintzaille (1.2.5.)
ganado vacuno: ganau (1.2.5.)
ganado, cuidado: behizain ibili (1.2.5.)
ganar: ondu (2.2.2.); tapau (2.2.2.)
gancho del llar: laratz-kako (2.1.1.)
gancho para atar haces: txabera (2.1.1.); ziri (2.1.1.)
gancho: kako (3.2.2.; 3.2.4.)
ganso: antzar (1.2.2.); itsasantzar (1.2.2.)
garbanzo: garbantzu (1.1.1.)
guarduña: paparzuri (1.2.3.)
garfio: karakote (2.1.1.)
garito: jokaleku (2.2.3.)
garlopa: garlopa (3.1.3.)
garlopín: garlopin (3.1.3.)
garra: erpa (1.2.5.)
garrapata: aken (1.2.1.); kaparra (1.2.1.)
gata: katama (1.2.5.)
gatillo, operario que pone a punto: txokiatzaille (3.2.2.)
gatillo: katu (3.2.2.); txakur (3.2.2.)
gato montés: basakatu (1.2.3.)
gato: katar (1.2.5.); mixi (2.2.4.)
gavilán: gabillara (1.2.2.)
gaviota: kaixo (1.2.2.)
Gaztañerre: Gaztañerre (2.2.1.)
género: labore (1.1.3.)
germinar: ernamuna bota (1.1.3.); erne (1.1.3.)
gigante de las leyendas: jentil (2.2.1.)
Gipuzkoa: behealde (2.1.2.)
girar: bira egin (3.2.4.)
girasol: eguzki-bedar (1.1.1.)
gitano: motxaila (2.1.2.)
gladiolo: gladiolasa (1.1.1.)
gleba: erpil (2.1.2.); zopil (2.1.2.)
goa, mitad con mango: burute (3.2.1.); txangot (3.2.1.)
goa, mitad sin mango: gerrigalda (3.2.1.); totxo (3.2.1.)
goa: agoi (3.2.1.); burdiñ-oratzar (3.2.1.)
gobernar: gobernau (1.2.5.)
gobidos: zarbo (1.2.3.)
goitibera: goitibehera (2.2.3.)
golfo: gautxori (2.2.1.)
golondrina común: ernara (1.2.2.)
golosina: litxarrerixa (2.1.2.)
gordolobo: txixa-bedar (1.1.1.)
gorgojo de cereales: baba-koko (1.2.1.)
gorgojo: burburixo (1.2.1.)
gorjeo: irrara (1.2.6.)
gorrión: artaxori (1.2.2.); hormatxori (1.2.2.)
gorro verde: urdin (1.1.2.)
gota: tantan (2.1.5.)
gozne: txori (2.1.2.)
grabado, del gremio del: grabauko (3.2.3.)
grabado: grabau (3.2.3.)
grabar: grabau (3.2.3.)
grada: harmailla (2.1.2.)
grajilla: bela txiki (1.2.2.); belatxinga (1.2.2.)
grama: aski (1.1.1.); sagasti-bedar (1.1.1.)
grambil: granbil (3.1.3.)
gramilla: ezpatondo (3.1.2.)
gramínea: olo (1.1.1.)
grande: mando (1.2.4.)
granero: bandixo (2.1.2.); sapai (2.1.2.)
granívoro: garauzale (1.2.4.)
granizo: harri (2.1.5.); txingor (2.1.5.)
grano de la piel: zittal-ikutu (2.1.3.)
grano de maíz: artale (1.1.3.)
grano de polvo: zamar (2.1.5.)
grano de sal: gatzale (2.1.2.)
grano de trigo: gargarau (1.1.3.); gari-ale (1.1.3.)
grano: ale (1.1.3.; 3.2.4.); garau (1.1.3.)
granza: erpil (2.1.2.); zopil (2.1.2.)
grasa industrial: leungarri (3.2.4.)
grasa: gantz (1.2.5.); koipe (1.2.5.)
grelo: nabo-lora (1.1.3.); erle-kezten (1.1.3.); tximixa (1.1.3.)
gremio: gremixo (3.2.5.)
grieta en el temple: urebagi (3.2.4.)
grieta: brintzada (3.2.4.); zartara (2.1.5.; 3.2.4.)
grifo de cuba: mistillo (3.1.3.)
grillo, nido del: txirtxil-zulo (1.2.1.)
grillo: txirtxil (1.2.1.)
griparse: alekia hartu (3.2.4.); sortu (3.2.4.)
grito de alegría: auji (2.2.1.); irrintzi (2.2.1.); lekaixo (2.2.1.)
grosella: agarratz (1.1.1.)
grosor: lodiera (3.2.4.)
grulla: kurrillo (1.2.2.)
gruñido del cerdo: kurrin (1.2.6.)
gruñir el cerdo: kurrinka egin (1.2.6.)
guadaña, piedra para afilar guadañas: sega-harri (2.1.1.)
guadaña: sega (2.1.1.)
guantes de forjadores: eskunarruak (3.2.4.)
guardamonte: arku (3.2.2.)
gubia: gubixa (3.1.3.)
gula de granete: zil (3.2.4.)
guiar al ganado: ittulan egin (1.2.5.)
guipuzcoano (de dialecto): giputz (2.1.2.)
guisado: lapikoko (2.1.2.)
guisante: idar (1.1.1.)
gusana de fruta: harko (1.2.1.)
gusano: har (1.2.1.)
haba nueva: baba barri (1.1.3.)
haba que se sembraba entre el trigo: garittako (1.1.1.)
haba: baba-baltz (1.1.1.)
habladurías y disputillas de niños: txilintxalan (2.2.3.)
hablar en clave: zapu-berbeta (2.2.3.)
hacer buen tiempo: giro egin (2.1.5.)
hacer mimos: maitte-maitte egin (2.2.4.)
hacha de carpintero: arotz-aizkora (3.1.3.)
hacha: aizkora (2.1.1.)
hacina de trigo: gari-meta (1.1.3.; 2.1.2.)
halcón: gabillara txiki (1.2.2.)
harina de maíz: arturun (3.1.1.)

- harina de trigo:** ogi-urun (3.1.1.)
harina: urun (3.1.1.)
haya: pago (1.1.1.)
hayedo: pagadi (1.1.3.)
hayuco: pagatxa (1.1.3.); pago-ekzur (1.1.3.)
haz de paja: lastazau (1.1.3.)
haz: azao (1.1.3.)
haz: era (1.1.3.)
hebra de corteza de castaño: zumitz (3.1.3.)
hebra: izpi (2.1.2.)
heléboro verde: bizixo-bedar (1.1.1.)
helechal: garotza (1.1.3.); iradi (1.1.3.); ira-sail (1.1.3.); ira-arte (1.1.3.); iratoki (1.1.3.); iratza (1.1.3.)
helecho fresco: ira-berde (1.1.3.)
helecho hembra: sorgin-garo (1.1.1.); sorgin-ida (1.1.1.)
helecho seco: azpigarri (1.2.5.); etzingarri (1.2.5.); ira-gorri (1.1.3.)
helecho, choza para: iratoki (2.1.2.)
helecho, rastrojo: ira-zuztar (1.1.3.)
helecho, variedad de: garo txiki (1.1.1.); hormako ira (1.1.1.); ira txiki (1.1.1.)
helecho: garo (1.1.1.; 1.1.3.); ira (1.1.1.; 1.1.3.)
hembra: eme (3.2.4.)
hemorragia: odol igesi (2.1.3.)
hemorroide: txuringa (2.1.3.)
henil: sapai (2.1.2.)
heno blanco: albizuri (1.1.1.)
heno: albi (1.1.1.); sikugarri (1.1.3.; 1.2.5.); bedar-igar (1.1.3.); bedar-lihor (1.1.3.); bedarrondo (1.1.3.); bedar-siku (1.1.3.)
hepática: gibel-bedar (1.1.1.)
hepatitis: gibeledo (2.1.3.)
herbazal: bedartza (1.1.3.)
herida: zauri (2.1.3.)
hermana: ahizta (2.1.2.)
hermanastro: anai-erdi (2.1.2.)
hermano de adopción: anaizako (2.1.2.)
hermano de leche: bular bateko anai (2.1.2.)
hernia: eten (2.1.3.)
herrada: edarra (2.1.2.)
herradero: perratoki (1.2.5.; 3.1.3.); perra-etxe (1.2.5.)
herradura: perra (1.2.5.; 3.1.3.)
herramientista: erremintagin (3.2.4.)
herramienta: erreminta (3.2.4.); langai (3.2.4.); trepetxo (3.2.4.); tresna (3.2.4.)
herrar: perrau (1.2.5.; 3.1.3.)
herrería: perratoki (1.2.5.; 3.1.3.); perra-etxe (1.2.5.)
herrerillo capuchino: txinbo burubaltz 5 (1.2.2.)
herrerillo común: aritxarro (1.2.2.); txinbotxa (1.2.2.)
herrero: errementari (3.1.3.; 3.2.4.); perratzaille (1.2.5.; 3.1.3.)
hiedra: huntz (1.1.1.); huntz-orri (1.1.1.)
hiel: bihaztun (1.2.5.)
hielero: izozdun (3.1.3.)
hierba cana: txori-kardo (1.1.1.)
hierba fresca: bedar-berde (1.1.3.)
hierba medicinal: sendabedar (1.1.3.; 2.1.3.)
hierba pejuquera: pipar-bedar gorri (1.1.1.)
hierba: bedar (1.1.3.)
hierbabuena: mendafin (1.1.1.); menta-bedar (1.1.1.)
hierro colado: iraz-burdiña (3.2.4.)
hierro dulce: burdingeza (3.2.4.)
hierro fundido: burdiña-salda (3.2.4.); galda-burdiña (3.2.4.)
hierro maleable: burdinguri (3.2.4.)
hierro: burdiña (3.2.4.)
higróforo de los prados: zelai-perretxiko (1.1.2.)
higuera: piku (1.1.1.)
hijo pródigo: aritxalari (2.1.2.)
hilado: gorueta (3.1.2.)
hilandería: gorulari (3.1.2.)
hilar: iruin (3.1.2.); ardatzian egin (3.1.2.); goruetan egin (3.1.2.)
hilo basto: ameluta (3.1.2.)
hilo de oro: urre-hari (3.2.3.)
hilo de plata: zidar-hari (3.2.3.)
hilo fino de lino: kirru (3.1.2.)
hinchar(se): harrotu (3.1.3.); haunditu (2.1.3.); hazi (3.1.3.); nasaittu (3.1.3.);
hinchazón: haunditu (2.1.3.); haundittuna (2.1.3.)
hinojo: anis-bedar (1.1.1.); mielo (1.1.1.)
hogar, casa: etxalde (2.1.2.)
hoja de sierra: epaiki-orri (3.2.4.)
hoja de uva: mahats-orri (1.1.3.)
hoja volante: kantu-papel (2.2.1.)
hoja: orri (1.1.3.); ostro (1.1.3.)
hojarasca: orbel (1.1.3.)
holgado: nasai (3.2.4.)
holgura: loka (3.2.4.)
hollar: orbandu (3.2.4.)
hollín: kedar (2.1.2.)
hongos: onguak (1.1.2.)
horca: sarda (2.1.1.)
horcadas, a: arreittiko ekarri (2.2.3.); hankalatraba (2.2.3.)
horizonte: isla (2.1.5.); ostondo (2.1.5.)
hormiga: txindurri (1.2.1.)
hormiguero: txindurri-etxe (1.2.1.)
hornada: agoialdi (3.2.1.); galda (3.2.1.); labaldi (3.2.1.); labasu (3.1.1.)
horno: laba (3.1.1.)
horquilla: urkula (3.2.1.)
hórreo: garai (2.1.2.); garautegi (2.1.2.)
hortalizas: ortukuak (1.1.3.)
hoyo: potxolo (2.1.2.; 2.2.3.)
hoz para trigo: gar-igita (2.1.1.)
hoz: igita (2.1.1.)
hozar: iñuska egin (1.2.5.)
huelga: huelga (3.2.5.)
huella: lorratz (1.2.5.)
huerta: baratza (1.1.3.); ortu (1.1.3.); ortu-sail (1.1.3.)
huesa: asiento (2.2.1.)
hueva: arbi (1.2.4.)
huevo: koko (2.2.4.); txutxu (2.2.4.)
huevo de reclamo: habixondoko arrautza (1.2.5.)
huir: karraskadia jo (2.2.2.)
humilladero: santutxu (2.2.1.)
humus: lurbaltz (2.1.5.)
husillo de tornillo de banco: dornu-zil (3.2.4.)
husillo patrón: ardatz-nagusi (3.2.4.)
husillo roscado: torlojo (3.2.4.)
huso: ardatz (3.1.2.)
ictericia: gibeledo (2.1.3.); laremin (2.1.3.)
imaginación: asmamena (3.2.4.)
incrustar: sartu (3.2.3.)
incubar: bixtak etara (1.2.4.)
indisposición: nahiez (2.1.3.)
infarto de miocardio: bihotzeko (2.1.3.)
infectarse: zoldu (2.1.3.)
ingenioso: asmotsu (3.2.4.)
injertar: eztitu (1.1.3.); mentau (1.1.3.)
injerto: mentu (1.1.3.)
inmaduro: heze (1.1.3.); ondubako (2.1.2.)
inedible: neurkatx (3.2.4.)
inocentada, gastar una: iñuzente eragin (2.2.1.)
insectívoro: kokozale (1.2.4.)
insecto: koko (1.2.1.); sei-hankako koko (1.2.1.)
inservible: erreus (3.2.4.); gauzaezdaben (3.2.4.); gauzaezdako (3.2.4.); gauzaeztan (3.2.4.)
insípido: maskal (1.1.3.)
intemperie, a la: busti-ehorrian (2.1.5.)

- intestino delgado:** tripa-mehe (1.2.5.)
intestino: heste (1.2.5.)
inundación: ufal (2.1.5.); ufaldai (2.1.5.); ufalte (2.1.5.)
inútil: erreus (3.2.4.); gauzaezdaben (3.2.4.); gauzaezdakoa (3.2.4.); gauzaeztan (3.2.4.)
inventar: asmau (3.2.4.)
inventiva: asmamena (3.2.4.)
invento: asmakizun (3.2.4.)
inventor: asmatzaille (3.2.4.)
invernadero: lorategi (1.1.3.)
iris: ezpata-bedar (1.1.1.)
irritar: urratu (2.1.3.)
jabalí: basurda (1.2.3.)
jamón: pernil (1.2.5.); urdaiazpiko (1.2.5.)
jamuga: kartola (1.2.5.)
jara: txara (1.1.3.)
jaral: txara (1.1.3.)
jardín: lorategi (1.1.3.); loratoki (1.1.3.)
jaro: txara (1.1.3.)
jarra: pitxar (2.1.2.)
jarrear: bota-ahalian jardun (2.1.5.); garratz jardun (2.1.5.); goixan behian jardun (2.1.5.); mangia jardun (2.1.5.); truxalak egin (2.1.5.)
jaula para curación de alimentos: koltza (2.1.2.)
jaula: kaixola (3.1.3.)
jefe de ferretería menor: txikitzaile (3.2.1.)
jergón: lastamarrara (2.1.2.)
jibión: jibixa (1.2.1.)
jilguero: kardantxilo (1.2.2.)
jineta: katapardo (1.2.3.)
jirar: jira egin (3.2.4.)
jornal, a: jornalian (3.2.5.)
jornal: egun-sari (3.2.5.); jornal (3.2.5.)
jornalero: jornalero (3.2.5.)
joya: pitxi (2.2.4.)
judía verde: leka (1.1.1.)
judía: baba (1.1.1.)
juego con la boina del que se la queda: tarrua joten (2.2.3.)
juego de canicas: potxoloka (2.2.3.)
juego de dinero con monedas de cobre: tokera (2.2.3.)
juego de la moneda: lamaikuari bota (2.2.3.)
juego de pillarote: poteka (2.2.3.)
juego del carro: burdixan jolas (2.2.3.); kukurrukul (2.2.3.); txutxurrutxuka (2.2.3.)
juego: jolas (2.2.3.); joko (2.2.3.)
juerga: afariketa (2.2.3.)
jueves gordo: Eguen Zuri (2.2.1.)
jueves, dícese del: kaballerituen egun (2.2.1.)
jugador de bolos: bolari (2.2.2.)
jugar a burros: astoka-txitxaka (2.2.3.)
jugar a esconderse: kiki egin (2.2.4.)
jugar a guerras: ezpatetan (2.2.3.)
jugar a papás y mamás: amatxoka ibilli (2.2.3.)
jugar a pelearse: burruketan (2.2.3.)
jugar a pillar: harrapatzen (2.2.3.)
jugar al calderón, a la toña: txirikilletan egin (2.2.3.)
jugar al corro: txirringa (2.2.3.)
jugar: jolasian egin (2.2.3.); olgetan egin (2.2.3.); txantxetan jardun (2.2.3.)
juguete: afariketako (2.2.3.)
junco: ihi (1.1.1.); zigor (1.1.3.)
junta de cañones: kañoibittarte (3.2.2.)
juntar: arrimau (3.1.3.); eztiitu (2.1.2.); 3.1.3.)
jurel: txixarro (1.2.3.)
kaiku: kaiku (2.2.1.)
labrador: basarritar (2.1.2.)
labrantío: sail (1.1.3.); solo (1.1.3.)
labrar: gorriketan jardun (1.1.3.); gorritu (1.1.3.); labrau (2.1.2.); lur egin (2.1.2.)
lactario anaranjado: robelloi txar (1.1.2.)
lactario aterciopelado: zuri (1.1.2.)
lactario: esne-perretxiko (1.1.2.)
ladeo: bandio (3.2.4.)
ladera: hegi (2.1.5.)
ladilla: potrozorri (1.2.1.)
ladrido zaunka (1.2.6.)
lagar: dolare (2.1.2.); 3.1.3.); mahastegi (2.1.2.)
lagartija: subalindara (1.2.3.)
lagarto: muskar (1.2.3.)
laja: harloza (2.1.2.)
lamia: lamin (2.2.1.)
lámina de oro: urre-orri (3.2.3.); urre-txapa (3.2.3.)
laminador: ijela (3.2.1.)
laminadora: laminadora (3.2.3.)
laminar hierro: ijestu (3.2.1.)
laminar: irundu (3.2.4.)
lámpara de aceite: krisaillu (2.1.2.)
lampazo: lapatz (1.1.1.)
lana: ardilana (1.2.5.); 3.1.3.); ille (3.1.3.)
langosta: matxinsalto (1.2.1.); matxinsaltokari (1.2.1.); saltamatxin (1.2.1.)
lanzadera del telar: anezka (3.1.2.)
lanzador de palanca: palankari (2.2.2.)
lanzamiento de palancas de hierro: palanka-jauritze (2.2.2.)
lapa: lapa (1.2.1.)
larva: gei (1.2.1.)
lastimar: minberatu (2.1.3.)
lastón: elbitz (1.1.1.)
lata: lata (3.1.3.)
latigadera: burtera (2.1.1.)
latón: burdiñori (3.2.4.); letoi (3.2.4.)
laurel: erramu (1.1.1.)
lavandera cascadeña: buztanikara hori (1.2.2.); errekaoko buztanikara (1.2.2.)
lavandera común: buztanikara (1.2.2.)
lavandera: lixibera (3.1.2.)
lavar la ropa: jabonaduria egin (3.1.2.); lixibia egin (3.1.2.)
laya: laixa (2.1.1.)
layar: laixetan egin (2.1.2.)
lebre: erbi-txakur (1.2.4.)
leche recién ordeñada: errobero (1.2.5.)
leche, oficio de vender leche: esnetan egin (2.1.2.)
lechera: esnedun (2.1.2.)
lechetzna: esne-bedar (1.1.1.)
lechuga: letxuga (1.1.1.)
lechuzca: hontza (1.2.2.); mozolo zuri (1.2.2.)
legaña: bekar (2.1.3.)
lengua de gato: azpibizardun (1.1.2.)
lentos de río: ur-geldi (2.1.5.)
leña, recogida de: egur-batze (2.1.2.); ezpal-batze (2.1.2.)
leña, trabajos de obtención y acarreo de leña: egurreta (2.1.2.)
leña: egur (1.1.3.); 3.1.3.); su-egur (2.1.2.); 3.1.3.)
leñitas: txamarrak (1.1.3.)
letanías: letaiñako (2.2.1.)
levantador de piedras: harri-jasotzaile (2.2.2.)
levantamiento de peso: karga-jasotze (2.2.2.)
levantamiento de piedras: harri-jasotze (2.2.2.)
levantarse: aupa (2.2.4.)
leyenda del cura cazador: Juanito txistularixa (2.2.1.); Periko ta bere txakurrak (2.2.1.)
lezná: ezten (3.1.3.)
liana: aixen (1.1.3.); aixen-bedar (1.1.3.)
libélula: begixak atartzeko (1.2.1.); orratz (1.2.1.); sorgiñorratz (1.2.1.)
liberal: goitarr (3.2.5.)
liberar: amain emon (1.2.5.)

- libra:** libra (2.1.4.)
liebre: erbi (1.2.3.)
liendre: bartz (1.2.1.)
liga: lika (1.2.4.)
lija, polvo: lijauts (3.1.3.)
lija: lespapel (3.1.3.); lixotzeko papel (3.1.3.)
lima áspera: lima latz (3.2.4.)
lima de rayar: arraixatzeko lima (3.2.2.)
lima escofina: arraspa (3.2.2.); lima-arraspa (3.2.2.)
lima fina: lima leun (3.2.4.)
lima para botón delantera culata: pikatzeko lima (3.2.2.)
lima para suavizar esquinas de cañón: kañoibittarte-lima (3.2.2.)
lima: karraska (3.2.4.); lima (3.2.4.)
limaco: bare (1.2.1.)
limador: limako (3.2.4.); limari (3.2.4.)
limadura: karraska-hauts (3.2.4.); lima-hauts (3.2.4.)
limar: karraskatu (3.2.4.); limau (3.2.4.)
límite inferior: barren (2.1.5.)
límite superior: guen (2.1.5.)
lince: katamotz (1.2.3.)
lingote de hierro: tobo (3.2.4.)
lingote de oro: urre-lingote (3.2.3.)
lino, piedra sobre la que se golpea: liño-harri (3.1.2.)
lino, pozo en donde se remoja: liño-potzu (3.1.2.)
lino: liño (1.1.1.); 3.1.2.)
lirio: ezpata-bedar (1.1.1.)
lirón: mixar (1.2.3.)
llana: aasa (3.1.3.)
llanada: zabal (2.1.5.)
llano: zabal (2.1.5.)
llanta: txirrinbola (2.2.3.; 3.2.4.); makuak (3.2.4.)
llanten: zan-bedar (1.1.1.)
llar: laratz (2.1.1.); tximinixako kate (2.1.1.)
llave (herramienta): giltz (3.2.1.; 3.2.4.)
llave de armería: txispa (3.2.2.)
llave de paso: txinbo (3.2.1.)
llave del arma de fuego: sugiltz (3.2.2.)
llavero armero: txispagin (3.2.2.); txispalari (3.2.2.)
llover a cántaros: bota-ahalian jardun (2.1.5.); garratz jardun (2.1.5.); goixan behian jardun (2.1.5.); mangia jardun (2.1.5.); truxalak egin (2.1.5.)
llover: eurixa jardun (2.1.5.)
llovizna: euri-lanbro (2.1.5.); euri-lanpar (2.1.5.); euri-zirin (2.1.5.); lanbro (2.1.5.); lanpar (2.1.5.); zirimiri (2.1.5.)
lluvia fuerte: euritte (2.1.5.)
lluvia torrencial: truxalak (2.1.5.); truxo (2.1.5.); txaparrada (2.1.5.)
lluvia: euri (2.1.5.)
lobo: otso (1.2.3.)
lobo, personificación en las fábulas: Otsoko (2.2.1.)
localización entre varios caseríos: Aurtena (2.1.2.); Barrena (2.1.2.); Guena (2.1.2.)
locura animal: kontrabista (1.2.5.)
lodazal: basatza (2.1.5.)
loina, larva de: loiniasta (1.2.3.)
loina: loiña (1.2.3.)
loma, parte trasera: gibel (2.1.5.)
loma: bizkar (2.1.5.)
lombriguera: bizixo-bedar (1.1.1.)
lombriz intestinal: bizixo (1.2.1.)
lombriz: txixara (1.2.1.)
longaniza: lukainka (2.1.2.)
losa para trillar: txanket (2.1.2.)
losa: harloza (2.1.2.; 3.1.3.)
luciérnaga: iputargi (1.2.1.)
lúgano: tarin (1.2.2.)
lugar de baile: dantzaleku (2.2.1.)
luna llena: iratargi oso (2.1.5.)
luna: iratargi (2.1.5.)
lunar: orain (2.1.3.)
maceta: esku-mazo (3.1.3.)
machete: aixotz (2.1.1.); dragatz (2.1.1.)
machiembra (herramienta): arreme (3.2.4.); matxienbra (3.1.3.)
machihembrar: arremetu (3.1.3.; 3.2.4.)
macho de roscar: ardatz (3.2.4.)
macho: ar (3.2.4.)
macla: tranga (3.1.2.)
madeja de oro: urre-txorta (3.2.3.)
madeja: mataza (3.1.2.)
madera con dibujos: loratsu (3.1.3.)
madera con tendencia a deformarse: bizioso (3.1.3.)
madera: egur (1.1.3.; 3.1.3.); zur (1.1.3.; 3.1.3.; 3.2.4.)
maderero: egurdun (2.1.2.; 3.1.3.)
madero: mozkor (3.1.3.)
maderos del largo del carro: burtarasa (2.1.1.)
madre adoptiva: ama-ordiazko (2.1.2.); amatzako (2.1.2.)
madre: ama (1.2.5.)
madreselva: amaberjiñ-atzapar (1.1.1.); jangoikuan atzamar (1.1.1.); kriston atzapar (1.1.1.)
madriquera: habixa (1.2.4.); zulo (1.2.4.)
madroño: gurpitz (1.1.1.)
madrugada: goixalde (2.1.5.); goiz-goiz (2.1.5.)
madurar(se): heldu (1.1.3.); umau (1.1.3.)
maestro del buril: gubilleko (3.2.3.)
maestro laminador: ijela (3.2.1.)
maestro limador: limako (3.2.4.)
magia: sorginkerixa (2.2.1.)
magro: gixarra (1.2.5.)
magullamiento: maillatuna (3.2.4.)
magullar(se): maillatu (1.1.3.); maspildu (1.1.3.)
maíz inmaduro: arto-berde (1.1.3.)
maíz triturado: arto-birrin (3.1.1.); arto-ixo (3.1.1.)
maíz, desgranar: artaurkultze (1.1.3.)
maíz, flor femenina: arto-bizar (1.1.3.)
maíz, flor masculina: artalora (1.1.3.)
maíz, grano: artale (1.1.3.)
maíz, hoja envoltorio de la mazorca: arto-maluta (1.1.3.); maluta (1.1.3.)
maíz, pelado de panocha: arto-zuriketa (1.1.3.)
maíz, rastrojo: arto-ostro (1.1.3.); arto-zuztar (1.1.3.)
maíz, secarse las hojas: txorrotu (1.1.3.)
maíz, tizón: arto-putz (1.1.1.)
maíz: arto (1.1.1.)
majada: abeletxe (1.2.5.); txabola (1.2.5.)
majar granzas: erpillak jo (2.1.2.)
mal de calentura: beruan (2.1.3.)
mal de ojo: begizko (2.1.2.)
malestar: ondoez (2.1.3.);
maleza: sasikarte (1.1.3.); sastra (1.1.3.); sastraka (1.1.3.); sastrakada (1.1.3.)
malva: malba (1.1.1.)
malvisco: malbabisko (1.1.1.)
mamitis: erroibe (1.2.5.; 2.1.3.)
mampostero: hargin (3.1.3.); hormagin (3.1.3.)
manantial: begi (2.1.5.); iturri-buru (2.1.5.)
mancha (de la nuez): moskaran (1.1.3.)
mancha: orban (2.1.3.; 3.2.4.)
manchar: orbandu (3.2.4.)
mandil: amantal (3.2.4.); lekatako (2.1.2.)
mango de lima: lima-kerten (3.2.4.)
mango: kerten (3.2.4.)
manguito roscado: zorro (3.2.4.)
manivela de tornillo de banco: dornu-maratilla (3.2.4.)
mano de obra: eskubihar (3.1.3.)
manso: mantso (1.2.5.); ondrau (1.2.5.); obxan (1.2.5.)
manta: basta (1.2.5.)

- manteca:** koipe (1.2.5.)
mantel: zamau (2.1.2.)
mantilla: manta (2.1.2.); ojala (2.1.2.)
manzana, variedad: bost-kantoi (1.1.3.); errege-sagar (1.1.3.); errezil-sagar (1.1.3.); jan-sagar (1.1.3.); kurkubieta (1.1.3.); laukantoiko (1.1.3.); makuxa-sagar (1.1.3.); sagar-garratz (1.1.3.); sagar-gazi (1.1.3.); sagar-geza (1.1.3.); sagar-goza (1.1.3.); sagar-umau (1.1.3.); sagar-urtebete (1.1.3.); sanjuan sagar (1.1.3.); urdin-sagar (1.1.3.)
manzana: sagar (1.1.1.; 1.1.3.)
manzanilla: mantzeliña (1.1.1.)
manzano silvestre: sagar-makatz (1.1.1.)
manzano: sagar (1.1.1.)
maña: arte (3.1.3.; 3.2.4.)
mañana (primeras horas): goixalde (2.1.5.)
maquila: laka (3.1.1.)
máquina de coser: josteko makiña (3.1.2.)
máquina trituradora: artua joteko makiña (3.1.1.); sagar-joteko makiña (2.1.1.)
máquina: makiña (3.2.4.)
máquina-herramienta: makiña-erremintta (3.2.4.)
marasmio: zapo-perretxiko (1.1.2.)
maravilla silvestre: aingeru-lora (1.1.1.)
marcar: maillatu (1.1.3.)
marchitar(se): maskaldu (1.1.3.); zimeldu (1.1.3.)
marchito: maskal (1.1.3.)
mareo: zorabixo (2.1.3.)
margen: zirrindara (2.1.2.)
mariposa, de mal agujero: mitxeleta baltz (1.2.1.)
mariposa, larva de: mitxeleta-gei (1.2.1.)
mariposa, variedad: mitxeleta zuri (1.2.1.)
mariposa: mitxelekote (1.2.1.); mitxeleta (1.2.1.); txinbeleta (1.2.1.)
mariquita: eguzkixa ataratzeko (1.2.1.); marigonagorri (1.2.1.); marigorri (1.2.1.); marigoringo (1.2.1.); matxingonagorri (1.2.1.); matxingorri (1.2.1.)
marmita: kantin (2.1.2.); kantinplora (2.1.2.); marmitta (2.1.2.); topin (2.1.2.)
marojo: ametz (1.1.1.)
marta: paparrori (1.2.3.)
martillo de grabador: mailluka (3.2.3.)
martillo para afilar guadañas y semejantes: pikamaillu (2.1.1.)
martillo para soldar: soldiatzeko mailluka (3.1.3.)
martillo pilón: gabi (3.2.4.); gabi-maillu (3.2.1.); matxino (3.2.4.)
martillo: mailluka (2.1.1.; 3.1.3.; 3.2.4.)
martín pescador: ur-makinista (1.2.2.)
martinete: gabi (3.2.1.)
marzo: marti (2.1.2.)
masa de harina de maíz: zapero (1.2.5.)
masa de pan: ogi-ore (3.1.1.)
mastitis: erroibe (1.2.5.; 2.1.3.)
mata: sapa (1.1.3.); lana-sapa (3.1.2.)
matamoscas: kuletro falto (1.1.2.)
matanza de cerdo: txarriboda (1.2.5.); txarri-hiltze (1.2.5.)
matar aristas: ertzak hil (3.2.4.)
matar: akabau (1.2.5.); azkena emon (1.2.5.); garbittu (1.2.5.)
matear: matiau (3.2.3.)
materia: gei (3.2.4.; 2.1.2.)
material para cubrir defectos: garau (3.2.4.)
material para hacer carbón: ikazgei (3.1.3.)
material para hacer cruces: kurutzei (2.1.2.)
material: gaiki (3.2.4.); gei (2.1.2.); materixal (3.2.4.)
matorral: sostropo (1.1.3.)
matricaria: urrabotoi (1.1.1.)
matricero: trokelgin (3.2.4.)
matriz: trokel (3.2.4.)
mayal: ire-egur (2.1.1.); garrote-egur (2.1.1.)
mayo: maietz (2.1.2.)
mazacote de tierra en la huerta: trillo (2.1.2.)
mazo para ablandar el lino: liño-mazo (3.1.2.)
mazo para desterronar: erpil-mazo (2.1.1.); zopil-mazo (2.1.1.)
mazo para machacar manzanas: sagar-joteko mazo (2.1.1.); sagar-mazo (3.1.3.)
mazo para romper piedras: harri-maillu (3.1.3.)
mazo: maillu (2.1.1.; 3.1.3.; 3.2.4.)
mazorca desgranada: artakaskara (1.1.3.); txorokil (1.1.3.)
mazorca pequeña: artakaskar (1.1.3.); artamatxar (1.1.3.)
mazorca: artaburu (1.1.3.)
mecanizar: zurittu (3.2.4.)
mecha de arcabuz: drunda (3.2.2.)
media caña: gubixa (3.1.3.)
media fanega: anegerdi (2.1.4.)
media vara: kana-erdi (2.1.4.)
medianil: medialin (2.1.2.; 3.1.3.)
médico curandero: arnobateko (2.1.3.)
medida de líquido: azumerdiko (2.1.4.)
medida de líquido: kuartillo (2.1.4.)
medida de líquido: kuartillo t'erdí (2.1.4.)
medida de líquido: lakar (2.1.4.)
medida de peso del ganado (5 kilos): erralde (2.1.4.)
medida: neurri (3.2.4.)
medidor: neurtzaille (3.2.4.)
medio cuartal: imiñerdi (2.1.4.)
medir: neurrixak hartu (3.1.3.); neurtu (3.2.4.)
melarse: ufaldu (2.1.5.)
melenera: kopeta (2.1.1.); txapa (2.1.1.)
mella: akats (3.2.4.); orban (2.1.3.; 3.2.4.)
mellar: akastu (3.2.4.); orbandu (3.2.4.)
melocotón: melakatoi (1.1.1.)
melejo: ametz (1.1.1.)
membrana que sujeta las tripas: baresare (1.2.5.); tripasare (1.2.5.)
membrana: mintz (1.2.5.; 2.1.2.)
membrillero: irasagar (1.1.1.)
medrugo: koskor (3.1.1.); ogi-mutxikin (3.1.1.)
meningitis: burutik beherako (2.1.3.)
menstruación: andra-makalaldi (2.1.3.); hilleko (2.1.3.)
menta: batana (1.1.1.)
menudillo: tripotx (1.2.5.)
meñamel: meñamel (3.1.3.)
mercurio: zidarbizi (3.2.4.)
merluza: legatz (1.2.3.)
metal fundido: salda (3.2.4.)
método médico casero: ajura (2.1.3.)
metra: andadora (2.2.3.)
micHELIN: girgillo (1.2.5.)
miembro viril del buey: idi-zil (1.2.5.)
miércoles de ceniza: hauts-egun (2.2.1.)
migración: pase (1.2.4.)
migrador: paseko (1.2.4.)
mjjo: artabixi (1.1.1.)
milano: miru (1.2.2.)
milenrama: milenrama (1.1.1.)
militares: ezpatadunak (3.2.5.)
mimbre: zuma (1.1.1.); zuma-lixar (1.1.1.)
mimosa: mimosa (1.1.1.)
mina: meatza (3.2.4.)
mineral de hierro: burdingai (3.2.1.)
mineral: mia (3.2.1.)
miriápodo: koko (1.2.2.)
mirlo acuático: ur-zozo (1.2.2.)
mirlo capiblanco: zozo paparzuri (1.2.2.)
mirlo: zozo (1.2.2.)
misa del gallo: gaberdiko meza (2.2.1.)
misa, oficio religioso: elizkizun (2.2.1.)
mitin: mitin (3.2.5.)

- mito:** txinbo buztanluze (1.2.2.)
mochuelo: mozolo txiki (1.2.2.)
moco: maskillo (2.1.3.); muskira (2.1.3.)
mojón: mugarri (2.1.2.); amutarri (2.1.2.); ipiñu (2.1.2.)
molde: molde (3.2.4.)
moldeador: moldiatzaille (3.2.4.)
moldear: moldiau (3.2.4.)
moler: irauldu (2.1.2.); ixo (3.1.1.)
molinera: txibato (1.1.2.)
molinero: errotari (3.1.1.)
molinillo manual: esku-errotari (3.1.1.)
molinillo para retorcer el hilo: txabilla (3.1.2.)
molino: bolin (3.1.1.); errota (3.1.1.)
molleja de ave: girapo (1.2.5.)
mollejas de cordero: titillak (1.2.5.)
molón de labranza: alper-harri (2.1.1.); tranbil (2.1.1.)
moluscos: txirlak (1.2.1.)
moneda antigua: hirukuartoko (2.1.4.)
moneda antigua: lamaiko (2.1.4.)
mono: tximiño (1.2.3.)
montador: armatzaille (3.2.2.)
montaje de fabricación: kolokaziño (3.2.4.)
montar: lotu (3.2.4.)
montaraz: basako (2.1.2.); larrari (1.2.5.)
monte bajo: txara (1.1.3.)
monte: basarte (2.1.2.)
montés: basa- (1.1.3.)
moquera: ttinttirri (2.1.3.)
moquillo: murmu (1.2.5.)
mora: masustra (1.1.1.)
moratón: baltzitu (2.1.3.); baltzittuna (2.1.3.); odolbatu (2.1.3.)
morcilla: odoloste (2.1.2.)
mordaza para atar culatas: kaxaprensa (3.2.2.)
mordaza para delantera de culata: kaxaurreko prensa (3.2.2.)
mordazas de plomo: berunak (3.2.4.)
morillo: su-burdiña (2.1.2.); sutako txapa (2.1.2.)
morirse: arnasia gastau (2.1.3.)
morro: mustur (1.2.5.)
mosca borriquera: mandeuli (1.2.1.)
mosca: euli (1.2.1.)
moscardón: eulimando (1.2.1.)
mosquete: moskete (3.2.2.)
mosquitero: txirixo (1.2.2.)
mosquito: eltxo (1.2.1.)
mostajo: azpizuri (1.1.1.)
mostrenco: jabe bako zugatz (1.1.3.)
moteado: pardo (1.2.4.); pinto (1.2.5.)
muble: korrokoi (1.2.3.)
mudar: luma-barritu (1.2.4.); mudau (1.2.5.); ulia bota (1.2.5.)
muela de esmeril: harri (3.2.4.)
muela de molino: errotarri (3.1.1.)
muérdago: mihura (1.1.1.)
muerte repentina, tipo de: gantzak alkar jo (2.1.3.)
muesca: akats (3.2.4.)
mugido de dolor: makakorroi (1.2.6.)
mugido: marrusa (1.2.6.); urruma (1.2.6.); urrumizara (1.2.6.)
mugir: marrusaka jardun (1.2.6.)
mújol: korrokoi (1.2.3.)
mula: mando (1.2.5.)
muladar: lohidi (1.2.5.); simaurtoki (1.2.5.)
mulero: mandazain (1.2.5.)
multiplicarse: ugaldu (1.1.3.; 1.2.5.); ugaritu (1.1.3.; 1.2.5.)
muñeca: kopin (2.2.3.)
muñón de tierra: mota (2.1.2.); muga (2.1.2.); mugazahar (2.1.2.)
muñón del yugo: buztarri-koska (2.1.1.)
muñón: koskor (3.2.2.; 3.2.4.)
murajes: pasmo-bedar (1.1.1.); sinositis-bedar (1.1.1.)
muralla (método de pesca): harrasi (1.2.4.)
murciélago: xaguxar (1.2.3.)
muro: horma (3.1.3.)
musaraña: satero (1.2.3.)
músculo: gixarra (1.2.5.)
musgo: odolgi (1.1.1.)
música: txunda-txunda (2.2.4.)
mustio, ponerse: maskaldu (1.1.3.); zimeldu (1.1.3.)
nabo, flor de: nabo-lora (1.1.3.); erle-kezten (1.1.3.); tximixa (1.1.3.)
nabo: arbi (1.1.1.); nabo (1.1.1.)
nadar de espaldas: aratian egin (2.2.3.)
nadar: igarixan egin (2.2.3.)
narciso: aratuste-lora (1.1.1.)
narria: lera (2.1.1.); narra (2.1.1.)
nasa: arrain-otzara (1.2.4.)
nata de la leche: esne-gain (2.1.2.); esne-tela (2.1.2.); guren (2.1.2.)
náuseas: botagura (2.1.3.); gomitolari (2.1.3.); gorako (2.1.3.)
navaja: labaiña (3.2.3.)
Navidad, día de: Natibittate (2.2.1.)
Navidades: Gabonak (2.2.1.)
neblina que entra del mar: ifar-lauso (2.1.5.)
neblina: lanbro-laiño (2.1.5.)
negrilla: negrilla (1.1.2.)
neonato: hankagorri (2.1.2.)
nepeta: katu-lora (1.1.1.)
nevada: edurraldi (2.1.5.)
nevar intensamente: mara-mara jardun (2.1.5.)
nevar: edurrak jardun (2.1.5.); edurrak jo (2.1.5.)
nevera: edurtegi (2.1.5.; 3.1.3.); edurzulo (2.1.5.; 3.1.3.)
nevero: edurtegi (2.1.5.; 3.1.3.); edurzulo (2.1.5.; 3.1.3.)
nidada de pájaro: txorixanak (1.2.4.)
nido, labor de construcción: habixagintza (1.2.4.)
nido: habixa (1.2.4.)
niebla: behe-laiño (2.1.5.); laiño (2.1.5.)
nielado: nielau (3.2.3.)
nieve, tipo de nieve: edur-pikor (2.1.5.); edursiku (2.1.5.)
nieve: edur (2.1.5.); edurtza (2.1.5.)
niño pequeño: mantetako ume (2.1.2.); ojalietako ume (2.1.2.); txatxa (2.1.2.)
níscalo: piñu-perretxiko (1.1.2.); robelloi (1.1.2.)
níspero: mizpilla (1.1.1.)
noble (animales): mantso (1.2.5.); ondrau (1.2.5.); otxan (1.2.5.)
nocedal: intxaurti (1.1.3.); intxausti (1.1.3.)
Nochebuena: Gabon-gau (2.2.1.); Gabon egun (2.2.1.)
Nochevieja: Gabon zahar (2.2.1.)
noctívago: errondalari (2.2.1.); gautxori (2.2.1.)
nodriza: aiña (2.1.2.); iñude (2.1.2.)
nogal: intxaur (1.1.1.); intxaur-erbola (1.1.1.); intxaur-zugatz (1.1.1.)
nogueral: intxaurti (1.1.3.); intxausti (1.1.3.)
norte: ifarralde (2.1.5.)
novenario: bedratziurren (2.2.1.)
noviembre: zemendi (2.1.2.)
novillos, hacer: martxando egin (2.1.2.; 2.2.1.); sasieskola egin (2.1.2.; 2.2.1.)
nubarrón: hode-adar (2.1.5.); hode-tontor (2.1.5.); trunboi-hode (2.1.5.); trunboi-laiño (2.1.5.)
nube alta y ligera: hode-lauso (2.1.5.)
nube en la cumbre de un monte: txapel (2.1.5.)
nube: hode (2.1.5.); laiño (2.1.5.)
neblado: goibel (2.1.5.); hodiato (2.1.5.); laiñotu (2.1.5.)
nublar(se): laiñotu (2.1.5.)
nuboso: goibel (2.1.5.); hodiato (2.1.5.); laiñotu (2.1.5.)
nudo de árbol: arapo (1.1.3.; 3.1.3.); korapillo (1.1.3.)
nudo metálico de caza: lakirixo (1.2.4.)
nuez, envoltorio exterior: moskaran (1.1.3.)

- nuez, **variedad**: intxaur baltz (1.1.3.); intxaur motxalla (1.1.3.); intxaur zuri (1.1.3.); madari-intxaur (1.1.3.); sago-intxaur (1.1.3.); txori-intxaur (1.1.3.); zeken-intxaur (1.1.3.)
- nuez: intxaur (1.1.1.)
- nupcia: eztegu (2.1.2.)
- nutria: igabera (1.2.3.); ur-txakur (1.2.3.)
- oblea: olata (2.2.1.)
- obrador de arcilla: buztiñola (2.1.2.; 3.1.3.)
- obrera: biharginzale (3.2.5.)
- obrero de las máquinas: makiñetako (3.2.4.)
- obrero taladrador: zultazaille (3.2.4.); zulogin (3.2.4.)
- obrero: bihargin (3.2.5.); langille (3.2.5.); obrero (3.2.5.)
- ochavado: otxabau (3.2.2.)
- ochavador: otxabin (3.2.2.)
- ocupación: zeregin (3.2.5.)
- odre: zahato (2.1.2.); zaragi (2.1.2.)
- oeste: ostalde (2.1.5.); sartalde (2.1.5.)
- ofensiva: arramatada (1.2.5.)
- oficio: arte (3.1.3.; 3.2.4.)
- oficio: bihargintza (3.2.5.); lanbide (3.2.5.); ofizio (3.2.5.)
- oído del cañón: suzulo (3.2.2.)
- ojera: begizulo (2.1.3.)
- olivo: azeituna-arbola (1.1.1.); olixo-arbola (1.1.1.)
- olla: topin (2.1.2.)
- olmo: olmo (1.1.1.); zumar (1.1.1.)
- ombligo: txirin (2.2.4.)
- onza: ontza (2.1.4.)
- operación: eragiketa (3.2.4.)
- operar: eregi (2.1.3.)
- operario: bihargin (3.2.1.); opiziale (3.2.1.)
- opilión: masma hankaluze (1.2.1.)
- ordenar: tolostu (2.1.2.)
- ordeñar: eratxi (1.2.5.); jatxi (1.2.5.)
- orégano: oregano (1.1.1.)
- orfebre: urregin (3.2.3.)
- organizar el grupo de bailes: dantzariak ipini (2.2.1.)
- oriente: egurteralde (2.1.5.); eguzkialde (2.1.5.); goixalde (2.1.5.)
- orinar: txiz (2.2.4.)
- oro de 24 quilates: urregorri (3.2.3.)
- oro, aleación con plata: urreberde (3.2.3.)
- oro, hilo delgado: urre-hari mehe (3.2.3.)
- oro, hilo grueso: urre-hari lodi (3.2.3.)
- oro, lámina: urre-orri (3.2.3.); urre-txapa (3.2.3.)
- oro, laminadora: laminadora (3.2.3.)
- oro, lingote: urre-lingote (3.2.3.)
- oro, madeja: urre-txorta (3.2.3.)
- oro, trefiladora para el hilo: trefiladora (3.2.3.)
- oro: urre (3.2.3.)
- oronja fétida: lanperna txar (1.1.2.)
- oronja verde: lanperna txar (1.1.2.)
- oronja: kuletro (1.1.2.)
- ortiga: asun (1.1.1.)
- oruga peluda: zeruko katu (1.2.1.)
- oruga venenosa: lupu (1.2.1.)
- oruga: har (1.2.1.)
- orujó: bats (3.1.3.)
- orzuelo: erlekizten (2.1.3.)
- oso: hartz (1.2.3.)
- ostrero: itsas-mika (1.2.2.)
- otoño: udaguen (2.1.5.); udatzen (2.1.5.); udazken (2.1.5.)
- oveja: ardi (1.2.5.)
- ovejas, cuidado: ardizain egin (1.2.5.)
- oxidar(se): ugartu (3.2.4.)
- óxido: ugar (3.2.4.)
- padrastra: uez-aitta (2.1.2.)
- padre adoptivo: aitta-ordiazko (2.1.2.)
- padrino: aitta besuetako (2.1.2.)
- paga: kinzena (3.2.5.)
- paja troceada: lasta-zehe (1.1.3.)
- paja: lasto (1.1.3.)
- pajar: lastotoki (1.1.3.)
- pájaro carpintero: okil txiki (1.2.2.)
- pájaro: pipi (2.2.4.); txio-txio (2.2.4.); txori (1.2.4.)
- pala de rueda: karrama (3.2.1.); pala (3.2.1.)
- pala recogedora: belagi (2.1.1.; 3.2.1.)
- pala: para (3.2.1.)
- palanca de cierre sobre el guardamonte: arku-gaiñeko (3.2.2.)
- palanca de fundidor: burdiñaga (3.2.1.); palanka (3.2.1.)
- palanca: palanka (3.1.3.)
- palangre, piedra para afianzar: lihorreko harri (1.2.4.)
- palangre, piedra para hundir: punta-harri (1.2.4.)
- palangre: kordel (1.2.4.)
- palmo: arra (2.1.4.)
- palo con ramas para sujetar las plantas: farra (1.1.3.)
- paloma torcaz: pagauso (1.2.2.)
- paloma zurita: pagauso txiki (1.2.2.)
- palomar: usetxe (1.2.5.); usotoki (1.2.5.)
- palometa: papardo (1.2.3.)
- pamplina: zapo-bedar (1.1.1.)
- pan (especie de bollo): fot (3.1.1.)
- pan bazo: tremesa (3.1.1.)
- pan blanco: ogi-zuri (3.2.3.)
- pan del día: ogi-bero (3.1.1.)
- pan integral: birzahiko ogi (3.1.1.); ogi baltz (3.1.1.)
- pan para sopa: pistola (3.1.1.); zopako (3.1.1.)
- pan, clase de: otana (3.1.1.; 3.2.5.)
- pan, masa: ogi-ore (3.1.1.)
- pan: papa (2.2.4.)
- panadero: labari (3.1.1.); ogigin (3.1.1.)
- panal: abau (1.2.1.)
- pandereta: pandero (2.2.1.)
- panderetero: pandero-jole (2.2.1.)
- pandero: pandero (2.2.1.)
- panocha, pelado de: arto-zuriketa (1.1.3.)
- pantano: otsin (3.1.1.)
- pañal(es): ojala (2.1.2.); umezara (2.1.2.)
- pañño fúnebre, retirada: mantia jaso (2.2.1.)
- pañño fúnebre: manta (2.2.1.)
- papada: girgillo (1.2.5.)
- papamoscas cerrojillo: txinbo hegozuri (1.2.2.)
- papamoscas común: bigotedun txinbo (1.2.2.); hauts-koloreko txinbo (1.2.2.)
- papel de lija: lizpapel (3.2.4.)
- papera: titil (2.1.3.); hazikuren (2.1.3.)
- papilla: ahi (3.1.1.)
- parado, tirar de: hankageldixan bota (2.2.2.)
- parar de llover: atertu (2.1.5.)
- parasol: galanperna (1.1.2.)
- parcela pequeña: txatal (2.1.2.)
- pardilla: pagu-susa (1.1.2.); pardilla (1.1.2.)
- pardillo: pardillo (1.2.2.)
- pared de madera: otzaldapa (2.1.2.; otzaldapa (3.1.3.)
- pared: horma (3.1.3.)
- pareja de bueyes: idi-pare (1.2.5.)
- parir, la vaca: txahala egin (1.2.5.)
- parir: librau (2.1.3.)
- paro: biharrik-eza (3.2.5.)
- parral de uva: mahats-farral (1.1.3.)
- parrilla: burduntzi (2.1.2.)
- parte: atal (3.2.4.)
- partición de agua: upartiño (2.1.5.)
- partícula: txatal (3.2.4.)
- partir(se): bitzau (3.1.3.); bringau (3.1.3.); brintzau (3.1.3.); zartau (3.1.3.)
- pasacalles: soluan beherako (2.2.1.)
- pasadera, piedras colocadas para cruzar el río: harpauso

- (2.1.2.; 2.1.5.)
- pasar el cepillo:** argittakua batu (2.2.1.)
- pasear del brazo:** debrezete jua (2.2.1.)
- paseo:** apapa jua (2.2.4.); ostera (2.1.2.)
- paseriforme:** txinbo (1.2.4.); txori-txiki (1.2.4.)
- pasillo:** karrajo (2.1.2.)
- pasimisi:** pasa-muxu (2.2.3.)
- pasta para fijar piezas:** pika (3.2.3.)
- pastel de San Blas:** sanblas (2.2.1.); sanblas-opil (2.2.1.)
- pastizal:** larra (1.1.3.); larralde (1.1.3.); larruna (1.1.3.); lar-mendi (1.1.3.); lar-sail (1.1.3.)
- pastor:** ardizain (1.2.5.); pastore (1.2.5.)
- pata coja, a la:** txingorrika (2.2.3.)
- patata:** patata (1.1.1.)
- patatero:** eskarabajjo (1.2.1.); patata-koko (1.2.1.)
- patio:** atai (2.1.2.)
- pato:** bili (1.2.2.; 2.2.4.); paitta (1.2.2.)
- patrón de ferretería:** olajaun (3.2.1.)
- patrono:** taillardun (3.2.5.); uezaba (3.2.5.)
- pavón:** txarol (3.2.2.)
- pavonado (taller):** fabonu (3.2.4.)
- pavonar:** illundu (3.2.4.); txarola emon (3.2.2.); txarolau (3.2.2.); urdiñ-illundu (3.2.3.); urdiñ-illundu (3.2.4.)
- peciolo:** txorten (1.1.3.)
- pedal del telar:** oinol (3.1.2.)
- pedernal:** su-harri (3.2.2.)
- pedo:** purrut (2.2.4.)
- pedrisco:** arriabarra (2.1.5.)
- Pedro Botero:** Patxi Infarnuko (2.2.1.)
- pedúnculo:** txorten (1.1.3.)
- pegar:** tas-tas egin (2.2.4.); tete egin (2.2.4.)
- peine buril de varios filos:** atzamardun (3.2.3.)
- pelar (el pasto):** gorrittu (1.1.3.)
- peldaño:** harmailla (2.1.2.); eskillara-mailla (2.1.2.)
- pelea de carneros:** adari-joko (2.2.2.); adari-topeka (2.2.2.)
- pelea de gallos:** oillar-burruka (2.2.2.); oillar-joko (2.2.2.)
- pellejo de tocino:** urdai-kallo (1.2.5.)
- pelo de oveja:** ille (1.2.5.)
- peludo:** zaputs (1.2.5.)
- pendiente ascendente:** aldasingora (2.1.5.)
- pendiente descendente:** aldasbehera (2.1.5.)
- pendiente:** aldapa (2.1.5.); aldapara (2.1.5.); aldats (2.1.5.); errepa (2.1.5.); malda (2.1.5.); pika (2.1.5.); pikar (2.1.5.)
- pene:** pitilin (2.2.4.); txilibito (2.2.4.)
- peón:** pioi (3.2.5.); piontzako (3.2.5.)
- peonza:** pospolin (2.2.3.); tronpa (2.2.3.); txiba (2.2.3.)
- pequeñajo:** zaputs (1.2.5.)
- pequeño:** txixi (2.2.4.)
- pequeño:** zaputs (1.2.5.)
- pera silvestre:** makatz (1.1.1.)
- pera, variedad de:** neguko madari (1.1.3.)
- peral:** madari (1.1.1.)
- percebe:** lanperna (1.2.1.)
- perder el sentido:** konkortu (2.1.3.)
- perderser (los alimentos):** zahittu (2.1.2.)
- perdiguero, aficionado a la caza de la perdiz:** epertalari (1.2.4.)
- perdiguero, perro:** eper-txakur (1.2.4.)
- perdiz nival:** eper zuri (1.2.2.)
- perdiz pardilla:** eper urdin (1.2.2.)
- perdiz:** eper gorri (1.2.2.)
- perejil silvestre:** asto-perrejil (1.1.1.)
- perejil:** perrejil (1.1.1.)
- perleado:** perliau (3.2.3.)
- perleador:** perliatzaille (3.2.3.)
- perra chica:** txakur txiki (2.1.4.); xemeiko (2.1.4.)
- perra gorda:** txakur haundi (2.1.4.)
- perra:** txakur eme (1.2.5.)
- perro (herramienta):** txakur (3.1.3.)
- perro callejero:** kale-txakur (1.2.5.)
- perro cazador de erizos:** kirikixo-txakur (1.2.4.)
- perro de aguas:** ur-txakur (1.2.5.)
- perro de arrastre:** txakur (3.2.4.); zepo (3.2.4.)
- perro de caza de pajarillos:** txinbo-txakur (1.2.4.)
- perro de caza:** ehiza-txakur (1.2.4.); kaza-txakur (1.2.4.)
- perro de compañía:** jan-txakur (1.2.5.)
- perro guardián:** atai-txakur (1.2.5.); kateko txakur (1.2.5.)
- perro para becadas:** oillagor-txakur (1.2.4.)
- perro pastor:** ardi-txakur (1.2.5.)
- perro perdiguero:** eper-txakur (1.2.4.)
- perro ratonero:** arratoi-txakur (1.2.4.)
- perro:** txakur (1.2.5.); txixi (2.2.4.); ua-uau (2.2.4.)
- pértiga del carro:** bulpartika (2.1.1.)
- pértiga del trineo:** lera-partika (2.1.1.)
- pértiga:** partika (2.1.1.); zardai (2.1.1.)
- pesa:** txinga (2.2.2.)
- pesca, salir de pesca:** arraiñetara urten (1.2.4.)
- pesca:** arrantza (1.2.4.); peska (1.2.4.)
- pescadero:** arrain-saltzaille (3.1.3.); arraindun (3.1.3.)
- pescadilla:** legazkuma (1.2.3.)
- pescado a anzuelo:** amoko (1.2.4.)
- pescado para freír:** priji-arrain (1.2.4.)
- pescado:** peska (1.2.4.)
- pescador:** arrantzale (1.2.4.); peskari (1.2.4.)
- pescuezo:** zaputz (1.2.5.)
- pesebre, espacio superior:** askagain (1.2.5.)
- pesebre, zona delantera:** askaurre (1.2.5.; 2.1.2.)
- pesebre:** aska (1.2.5.); arzara (1.2.5.); ganau-aska (1.2.5.)
- peseta:** pezeta (2.1.4.)
- pestillo:** txinget (2.1.2.)
- petacho:** adabakin (3.1.2.; 3.2.4.)
- petardo:** txapligo (2.2.1.)
- petirrojo:** txantxagorri (1.2.2.)
- pez de río:** errekarra (1.2.4.)
- pez marino:** itsasarra (1.2.4.)
- pezón de la ubre:** erro (1.2.5.)
- pezón:** titi-punta (1.2.5.)
- pezuña:** apatx (1.2.5.); kasko (1.2.5.); pelo (1.2.5.)
- piar txio-txio** (1.2.6.)
- picador de limas:** lima-pikari (3.2.4.); lima-pikatzaille (3.2.4.)
- picapedrero:** hargin (3.1.3.)
- picar el fondo:** fondua jo (3.2.3.)
- picar:** eztena sartu (1.2.1.)
- picar:** pikau (3.2.3.)
- pichón:** usakuma (1.2.4.)
- pic-nic:** txixiburduntzi (2.2.1.)
- pigordio:** paranden gixoi (1.2.2.); pikolodi (1.2.2.)
- pie azul:** zuza urdin (1.1.2.)
- pie:** oin (2.1.4.)
- piedra angular:** kantoi-harri (3.1.3.)
- piedra calcárea para gallinas:** oillo-harri (2.1.5.)
- piedra caliza:** karatx (3.1.3.); kareharri (2.1.5.; 3.1.3.)
- piedra de afilar:** destera (2.1.1.; 3.2.4.); zorroztarri (2.1.1.; 3.2.4.)
- piedra de pruebas de arrastre:** probarri (2.2.2.)
- piedra esmeril:** harri (3.1.3.)
- piedra labrada:** harri-landu (3.1.3.)
- piedra para aclarar la colada:** lixibarri (3.1.2.)
- piedra para afilar guadañas:** sega-harri (2.1.1.)
- piedra sobre la que se golpea el lino:** liño-harri (3.1.2.)
- pilón de colada:** lixiaska (3.1.2.)
- pilón:** aska (1.2.5.); uraska (1.2.5.)
- pimiento:** pipar (1.1.1.)
- pinar:** piñadi (1.1.3.)
- pincho:** arantza (1.1.3.)
- pino Monterrey:** piñu baltz (1.1.1.)
- pino:** piñu (1.1.1.); piñu-arbola (1.1.1.)
- pinzón real:** neguko paranda (1.2.2.); paseko paranda (1.2.2.)

- pinzón:** paranda (1.2.2.)
piña: piñaburu (1.1.3.); piñu-kaskara (1.1.3.)
piñón: piñazi (1.1.3.)
piojo de gallinas: oillo-zorri (1.2.1.)
piojo: zorri (1.2.1.)
pipa de yeso: atxixa-pipa (2.1.2.)
piquete: pikete (3.1.3.)
piquituerto: pikuoker (1.2.2.)
piruetas: hanka-bihurrixak (2.2.1.)
pisar: zapaldu (3.2.4.); maspildu (3.2.4.)
piscina: igarileku (2.2.3.)
pistola (pan): pistola (3.1.1.)
pito real: okil (1.2.2.)
placenta: karen (1.2.5.); lohi (1.2.5.)
plancha metálica para cocer tortas: talopara (3.1.1.)
planta lechosa: esne-lora (1.1.3.)
planta supuestamente venenosa: suba-bedar (1.1.3.); suba-lora (1.1.3.); zapo-lora (1.1.3.)
planta, rastrojo: ostro (1.1.3.)
planta: landara (1.1.3.)
plantar: sartu (1.1.3.)
plantilla para hacer albarcas: abarkol (3.1.2.)
plantilla: txantxilloi (3.2.4.)
plata: zidar (3.2.3.)
plátano: txopo-platano (1.1.1.)
platear: zidartu (3.2.4.)
platera: neguko susa (1.1.2.); udazkeneko susa (1.1.2.)
platinas laterales de escopeta: txispa (3.2.2.)
plaza (en deporte rural): ultza (2.2.2.)
plaza de pruebas: galtzada (2.2.2.); plaza (2.2.2.); probaleku (2.2.2.)
pleno sol, estar a: eguzki-galdatan egon (2.1.5.)
plinto: beharri (3.1.3.)
plomo: berun (3.1.3.; 3.2.4.)
plumón: oillo-luma (1.2.5.)
pocho: maskal (1.1.3.)
pocilga: txarri-korta (1.2.5.); txarritoki (1.2.5.)
podadera: aixotz (2.1.1.)
podar: iñausi (1.1.3.)
polea: polea (3.2.4.)
polilla: gabeko mitxeleta (1.2.1.); sits (1.2.1.)
polla de agua: uroillo (1.2.2.)
polla: oillanda (1.2.5.)
pollino: astakuma (1.2.5.)
pollo: oillasko (1.2.5.)
polluelo recién eclosionado: ume-gorri (1.2.4.)
polluelo: txitxa (1.2.4.); txorikuma (1.2.4.)
pólvora: sutauts (3.2.2.)
poro: haixe-zulo (3.2.4.)
porosidad: aroiltasun (3.2.4.)
poroso: arol (3.1.1.; 3.2.4.); harro (2.1.2.)
porquería: kaka (2.2.4.)
porra de ferrería: porroi (3.2.1.)
porra: maillu (2.1.1.; 3.1.3.; 3.2.4.)
porta-brocas: barauts-etxe (3.2.4.)
porta-cuchillas: hortz-etxe (3.2.4.)
portador del féretro: andero (2.1.2.)
porta-machos: ardatz-etxe (3.2.4.)
porta-sierra: epaiki-etxe (3.2.4.)
porta-terrajá: terraja-etxe (3.2.4.)
portillo del horno: laba-ataka (3.1.1.)
portillo: ataka (2.1.2.); hesate (1.2.5.)
posibilidad laboral: biharleku (3.2.5.)
poste de apoyo de ruedas: zepotillo (3.2.1.)
poste de mazo: zepo (3.2.1.)
poste vertical: tenteko (3.1.3.)
postilla: arraunka (2.1.3.); isipila (2.1.3.)
postura (en el baile): jarkera (2.2.1.)
potro: moxal (1.2.5.); txiku (1.2.5.)
poza: kunbo (2.1.5.); otsin (2.1.5.; 3.1.1.)
pozo artesiano: pattin (2.1.5.)
pozo de tierra corrida con la lluvia: hariapotzu (2.1.5.)
pozo en donde se remojaba el lino: liño-potzu (3.1.2.)
practicar un oficio para aprenderlo: artia billau (3.1.3.; 3.2.4.)
precipicio: amil (2.1.5.)
prensa de forja: matxino (3.2.4.)
prensar: estutu (3.1.3.); zapaldu (3.2.4.)
preñada: beteta egon (1.2.5.)
preparador de carneros para pelea: adari-mutil (2.2.2.)
preparar y limpiar la cama del ganado: azpixon egin (1.2.5.)
presa: kunbo (2.1.5.; 3.1.1.; 3.2.1.; 3.2.4.); otsin (2.1.5.; 3.1.1.)
prima: lehengusiña (2.1.2.)
Primera Guerra Mundial: Gerra Europea (3.2.5.)
primo carnal: iztar-lehengusu (2.1.2.)
primo segundo: lehengusu-txiku (2.1.2.)
primula: sanjose lora (1.1.1.); uda-lora (1.1.1.)
probadero: probaleku (2.2.2.)
procesionaria: piñu-koko (1.2.1.)
producto florecido en depósito: zildutako (1.1.3.)
progenitor (en animales): ama (1.2.5.)
prolapso vaginal: bolia bota (1.2.5.); txuringiak urten (1.2.5.)
protección: magal (2.1.5.)
prueba de arrastre de piedra tirada por bueyes: idi-proba (2.2.2.)
prueba de arrastre de piedra tirada por burros: asto-proba (2.2.2.)
prueba de arrastre de piedra tirada por personas: gizon-proba (2.2.2.)
prueba de arrastre de piedra: proba (2.2.2.)
prueba de un solo buey: idi bakarrian (2.2.2.)
pruebas, arrastrar oblicuamente la piedra: hautsixan (2.2.2.)
pruebas, piedra de: probarri (2.2.2.)
púa (de árbol): arapo (1.1.3.; 3.1.3.); korapillo (1.1.3.)
púa: arantza (1.1.3.)
puchero: topin (2.1.2.)
putrir(se): hirutu (3.1.3.)
puerro: porru (1.1.1.)
puerta de entrada: ataiko ate (2.1.2.)
puerta doble: ate-bikotx (2.1.2.)
puesto de trabajo: biharleku (3.2.5.)
pulgá: ardi (1.2.1.); arkakoso (1.2.1.)
pulgada: hatz (2.1.4.)
pulgón: zorri (1.2.1.)
pulidor: akabatzaile (3.2.4.); leuntzaile (3.2.4.)
pulir: akabau (3.2.4.); leundu (3.2.4.)
pulmón: biri (1.2.5.)
pulmones y resto de órganos del sistema pulmonar: biriki (1.2.5.)
pulmonía: birigatx (2.1.3.)
pulpo: olagarro (1.2.1.)
punceta: puntzeta (3.2.3.)
punta en cono: kerru (2.2.3.)
puntal del "boga": aldabarrak (3.2.1.)
puntal: beso (3.1.3.)
punto de rotura: apurtuna (3.2.4.)
punto muerto: loka (3.2.4.)
punto neurálgico: miñuna (2.1.3.)
punzón con extremo en flor: lora (3.2.3.)
punzón de incrustar: sartzeko puntzoi (3.2.3.)
punzón de mear: matiatzeko puntzoi (3.2.3.)
punzón de punta cuadrada: cuadro (3.2.3.)
punzón de punta redonda: puntu-biribil (3.2.3.)
punzón en "v": ube (3.2.3.); ubedun puntzoi (3.2.3.)
punzón manual: puntzoi (3.2.3.)
punzón marcador: markadore (3.2.3.)
punzón muy fino: zan (3.2.4.)

- punzón:** ezten (3.2.4.)
puñado: txorta (1.1.3.)
pus: pasmo (2.1.3.)
quebradizo: bitzakor (3.1.3.)
quebrarse: krak egin (3.2.4.; 3.2.5.)
quejarse de sueño: lo-erre (2.1.2.)
quema de rastrojos: erreturia egin (1.1.3.)
quemar, en tratamiento térmico: erre (3.2.4.)
quesera: gaztanontzi (2.1.2.)
queso: gaztai (2.1.2.)
quiebra: etenuna (3.2.4.); krakada (3.2.5.)
quiquiriqui: kukurruku (1.2.6.)
quisquilla de río: ur-zorri (1.2.1.)
quisquilla: kiskilla (1.2.1.)
rabera: baskula-buztan (3.2.2.)
rabia: amorro (1.2.5.)
rabillo del guardamonte: arkubuztan (3.2.2.)
rabillo: txorten (1.1.3.)
racimo de uva: mahats-korda (1.1.3.); mahats-mordo (1.1.3.); mahats-txorta (1.1.3.)
racimo: korda (2.1.2.)
raigón: zuztar (1.1.3.)
raíz: sustrai (1.1.3.); zuztar (1.1.3.)
raja: brintzada (3.2.4.); zartara (2.1.5.; 3.2.4.)
rajar(se): bitzau (3.1.3.); brintzau (3.1.3.); bringau (3.1.3.); zartau (3.1.3.)
ralear: miheztu (2.1.2.)
ralo: mihetz (1.1.3.; 2.1.2.)
rama con todas las ramitas: zarba (1.1.3.)
rama: adar (1.1.3.); madal (1.1.3.)
ramaje: adartza (1.1.3.)
ramas secas: gaiñigar (1.1.3.)
ramillete: txorta (1.1.3.)
ramita lateral de otra mayor: lakatz (1.1.3.)
ramita, leña menuda: zirri-parrak (1.1.3.)
ramita: abar (1.1.3.)
ramitas: txamarrak (1.1.3.)
ramo de San Juan: sorba (2.2.1.)
ramo: txorta (1.1.3.)
rana: txantxiko (1.2.3.); ugaratxo (1.2.3.)
ranúnculo: bedarbaltz (1.1.1.)
rapaz: arrai (1.2.2.; 1.2.4.); txitxalapur (1.2.4.)
rape: zapo (1.2.3.)
rápido de río: ur-bizi (2.1.5.)
raquetista: raketista (2.2.2.)
raquis: luma-kerten (1.2.4.)
rascarse los equinos: garagarrak irabazi (1.2.5.); garagarrika egin (1.2.5.)
rascón: ureper (1.2.2.)
rasear: bardindu (3.1.3.)
rasguño: tarraztada (2.1.3.); urratu (2.1.3.)
rasponazo: tarraztada (2.1.3.); urratu (2.1.3.)
rasqueta: arraska (3.1.1.); arrasko (3.2.4.); matarraska (3.1.1.)
rastra: are (2.1.1.)
rastrillo: eskobara (2.1.1.)
rastro: lorratz (1.2.5.)
rastrujo de helecho: ira-zuztar (1.1.3.)
rastrujo de plantas: ostro (1.1.3.)
rastrujo de trigo segado y la tierra misma: galtzuondo (1.1.3.)
rastrujo de trigo: galtzu (1.1.3.)
rastrujo del malz cortado: arto-ostro (1.1.3.); arto-zuztar (1.1.3.)
rastrujo: zuztar (1.1.3.)
rata: arratoi (1.2.3.)
ratón de campo: muga-xagu (1.2.3.)
ratón: xagu (1.2.3.)
ratonera: xagu-habixa (1.2.3.)
ratonero, perro ratonero: arratoi-txakur (1.2.4.)
ratonero: abendu (1.2.2.); txitxalapur (1.2.2.)
rayaderas: erraiarixak (3.1.2.)
rayar cañones: erreixau (3.2.2.)
rayar: pikau (3.2.3.)
rayo: txinbista (2.1.5.); oiñaztarri (2.1.5.)
rayos de fuego: zirri (3.2.1.)
Real Fábrica de Armas, edificio: Erregetxe (3.2.2.)
real: errial (2.1.4.)
rebaba: bizar (3.2.4.)
rebaño: talde (1.2.5.)
rebozuelo: saltsa-perretxiko (1.1.2.); txaltxa (1.1.2.)
rebuznar: arrantza egin (1.2.6.)
rebuzno: arrantza (1.2.6.)
recadista: granuja (3.2.5.)
recámara: kañoiburu (3.2.2.)
rechazar: gatxetsi (1.2.4.; 1.2.5.); zapuztu (1.2.4.)
recién preñada: hartu barri (1.2.5.)
reclamo: habixondoko arrautza (1.2.5.)
recocer: suberatu (3.2.3.; 3.2.4.)
recogida de leña: egur-batze (2.1.2.); ezpal-batze (2.1.2.)
recogida: batze (2.1.2.)
rectificar: zuzendu (3.2.4.)
red de pesca en río: txinga (1.2.4.)
redil para ovejas: arditoki (1.2.5.)
redil: hesi (1.2.5.); esparrau (1.2.5.)
refinar: kuriosotu (3.1.3.)
refunfuño: purrut (2.2.4.)
regalo de la matanza: txarri-erregalo (1.2.5.)
regata: erreka (2.1.5.); erreka-txindor (2.1.5.)
regustillo de requemado: arraunka (2.1.2.)
reineta: errege-sagar (1.1.3.); errezil-sagar (1.1.3.)
relámpago: oiñaztu (2.1.5.)
relampaguear: oiñaztua egin (2.1.5.)
relincho: irrintzi (1.2.6.)
relleno de la carbonera: betegarri (3.1.3.)
remiendo: adabakin (3.1.2.; 3.2.4.); sopitta (3.1.2.)
remolacha: erromolatxa (1.1.1.)
remolino: zurrumillo (2.1.5.)
remolino de viento: sorgin-haixe (2.1.5.)
remolque: zama (2.1.1.)
remover la tierra: harrotu (2.1.2.); irauldu (2.1.2.)
remoyuelo: birrin (3.1.1.); zahi-birrin (3.1.1.); birzahi (3.1.1.)
renacuajo: zapaburu (1.2.3.); zapoburutx (1.2.3.)
rendirse: ukat egin (3.2.4.)
repique a niño muerto: aingeru-kanpai (2.2.1.)
repollo: aza (1.1.1.); aza-berde (1.1.1.); azaburu (1.1.1.)
reproducirse: ugaritu (1.1.3.; 1.2.5.); ugaldu (1.1.3.; 1.2.5.)
repudiar: gatxetsi (1.2.4.; 1.2.5.); gorrotau (1.2.4.); zapuztu (1.2.4.)
repujado: errepujau (3.2.3.)
repujar: errepujau (3.2.3.)
repujar: ura tiratu (1.1.3.)
requete: reketete (3.2.5.)
resguardo: aterpe (2.1.5.); estalpe (2.1.2.; 2.1.5.)
residuo: mutxikin (1.1.3.); txatar (3.2.1.)
resorte acodado de armería: boixeta (3.2.2.)
resorte: bultzagarri (3.2.2.)
resquebrajar(se): bitzau (3.1.3.); bringau (3.1.3.); brintzau (3.1.3.); zartau (3.1.3.)
restablecerse: bizkortu (2.1.3.)
restregar y aclarar las ropas de la colada: lixibia jo (3.1.2.)
restregar: laskittu (3.1.2.)
retama: gisats (1.1.1.); kiru (1.1.1.)
reteja: erretilla (3.1.3.)
retel: retel (1.2.4.)
retocar: ikutu bat emon (3.1.3.)
reunión: mitin (3.2.5.)
revenir: iragotu (3.2.4.)
reverso: irulista (1.1.3.); itxulikalde (1.1.3.)

- revoltijo de hilos: anabasa (3.1.2.)
 revólver: esmitz (3.2.2.)
 Reyes Magos: Erregenak (2.2.1.)
 reyezuelo listado: paseko txirixo (1.2.2.); txinbo burugorri (1.2.2.)
 riachuelo de cuando llueve mucho: bide-ur (2.1.5.)
 riachuelo: erreka-txindor (2.1.5.); errekatxo (2.1.5.)
 riada: ufal (2.1.5.)
 ribazo: mota (2.1.2.); muga (2.1.2.); mugazahar (2.1.2.)
 ribera entre matorrales o pendientes: errekazulo (2.1.5.)
 ribera: errekondu (2.1.5.)
 rífar: don-don egin (2.2.3.)
 rincón: hirutzur (3.2.4.)
 riñón: guntzurrun (1.2.5.)
 río, donde cubre: beteko (2.1.5.); ur-haundi (2.1.5.)
 río, donde no cubre: ur-txiki (2.1.5.)
 río, lentos: ur-geldi (2.1.5.)
 río: erreka (2.1.5.); ibai (2.1.5.)
 ristra: korda (2.1.2.); txorta (2.1.2.)
 roble americano: haritz amerikano (1.1.1.)
 roble: haritz (1.1.1.)
 robledal: haritz-mendi (1.1.3.); harizti (1.1.3.)
 rocadero: goruburu (3.1.2.)
 rocío: ihintza (2.1.5.)
 rodete: sorki (2.1.2.)
 rodillo superior del telar: goisubil (3.1.2.)
 rodillo: alper-harri (2.1.1.); tranbil (2.1.1.)
 rojo vivo, al: gori-gori (3.2.4.)
 romana: romana (2.1.4.)
 romaza: uztau (1.1.1.)
 romería: erromerixa (2.2.1.)
 romero: erromero (1.1.1.)
 romperse: ukat egin (3.2.4.)
 roña: gorrin (1.1.3.)
 roña: ugar (3.2.4.)
 roñar(se): ugartu (3.2.4.)
 rosa: larrosa (1.1.1.)
 rosal silvestre: asto-larrosa (1.1.1.)
 rosal: larrosa (1.1.1.)
 rosca: hari (3.2.4.)
 roscar: harixa emon (3.2.4.)
 roseta: erroseta (3.2.3.)
 rosquilla: putz-erroskilla (2.2.1.)
 rosquillero: erroskadun (2.2.1.)
 roto: kon (2.2.4.)
 rotura: eten (1.2.5.; 2.1.3.)
 rozar: saratu (2.1.2.); zopizarriau (2.1.2.)
 ruda: boskotx (1.1.1.); erruda (1.1.1.)
 rueda mecánica: goruetako-makiña (3.1.2.)
 rueda: goru (3.1.2.)
 rueda del martinete: tikiñoi-nagusi (3.2.1.)
 rueda dentada: burpil hagindun (3.2.4.)
 rueda hidráulica: errueda (3.2.1.); tikiñoi (3.2.1.)
 rueda: burpil (2.1.1.; 3.2.4.); errobera (3.2.4.); txirrinbola (2.2.3.)
 rugido: orrua (1.2.6.)
 ruiseñor bastardo: errekaiko txinbo (1.2.2.)
 ruiseñor: uretxindor (1.2.2.)
 rulo apisonador: alper-harri (2.1.1.); tranbil (2.1.1.)
 rumiar: hausnarran jardun (1.2.5.)
 rusco: sorgin-itxuski (1.1.1.)
 rúsula comestible: teilla-perretxiko (1.1.2.)
 rúsula ennegrecida: urritx baltz (1.1.2.)
 rúsula roja: urritx gorri (1.1.2.)
 rúsula: urritx (1.1.2.)
 sábado inglés: zapatu ingles (3.2.5.)
 sabandija: lupu (1.2.1.)
 sabotaje: sabotaje (3.2.5.)
 sacabocados: sakabokau (3.2.3.)
 sacar dibujo: dibujua etara (3.1.3.)
 sacar rebajo: errebajua etara (3.1.3.)
 sacristana: serora (2.2.1.)
 saetera: leixo (2.1.2.)
 sal fina: gatz zehe (2.1.2.)
 sal gorda: gatz larri (2.1.2.)
 salamandra: erube (1.2.3.)
 salar: gatzittu (2.1.2.)
 salario: aloger (3.2.1.); bihar-sari (3.2.1.); nekesari (3.2.5.); soldata (3.2.5.)
 salida: ostera (2.1.2.)
 saliente: koskor (3.2.4.)
 salir de pesca: arraiñetara urten (1.2.4.)
 salirse el útero tras el parto: umetokixa bota (1.2.5.)
 saltamontes: matxinsalto (1.2.1.); matxinsaltokari (1.2.1.); saltamatxin (1.2.1.)
 saltar a la cuerda: soka-salto (2.2.3.)
 saltar: tato egin (2.2.4.)
 salto de agua: ur-salto (3.2.1.)
 salvado menudo: birrin (3.1.1.); zahi-birrin (3.1.1.); birzahi (3.1.1.)
 salvado: zahi (3.1.1.)
 salvaje: basa- (1.1.3.)
 salvaje: hezibako (1.2.5.); lixar (1.1.3.)
 salvariego: hondarrazpiko (1.2.3.)
 San Juan, día de: San Juan egun (2.2.1.)
 sanblas, torta de: sanblas (2.2.1.); sanblas-opil (2.2.1.)
 sanguijuela: odol-buztan (1.2.1.); ur-buztan (1.2.1.); uzan (1.2.1.)
 sanícula: txarri-bedar (1.1.1.); ur-bedar (1.1.1.)
 sanjuanés: sanjuanak (2.2.1.)
 sanpedros: sanpedruak (2.2.1.)
 santiagos: santixauak (2.2.1.)
 sapo: zapo (1.2.3.)
 sarbo-escallo: zarbo-ezkaillu (1.2.4.)
 sardina: sardiña (1.2.3.)
 sargento: sarjento (3.1.3.)
 sauce: sarats (1.1.1.); zuma-lixar (1.1.1.)
 saúco: flota (1.1.1.); flot-arbola (1.1.1.); intsusa (1.1.1.); sakuta (1.1.1.)
 sauquillo: mausa (1.1.1.)
 savia vegetal: izardi (1.1.3.)
 sebo: koipe (3.1.3.)
 secar el cauce de un río: agorra egin (1.2.4.)
 secar el follaje: ostrotu (1.1.3.); zoztu (1.1.3.)
 secar(se) la leche a las vacas: antzutu (1.2.5.)
 secar(se): aroldu (1.1.3.); elkortu (1.1.3.); igartu (1.1.3.); ondu (2.1.2.)
 secar(se): maskaldu (1.1.3.); zimeldu (1.1.3.)
 secarse un árbol: hireskatu (3.1.3.)
 sección: atal (3.2.4.)
 seco: agor (2.1.5.); igar (1.1.3.); zotz (1.1.3.)
 seguro contra incendios: suaro (2.1.2.)
 selección de la cosecha para la siembra: hazittarako (1.1.3.)
 seleccionar: apartau (1.1.3.)
 sembradío: solo (1.1.3.)
 sembrador: eraingille (2.1.2.)
 sembrar: erain (1.1.3.; 2.1.2.); sartu (1.1.3.)
 semen: hazi (1.2.5.)
 semental: hazittarako (1.2.5.); paradako isko (1.2.5.)
 sementera: hazileku (1.1.3.); hazitoki (1.1.3.); mintegi (1.1.3.)
 semilla de lino: liñazi (3.1.2.)
 semilla de nabo: nabazi (1.1.3.)
 semilla: hazi (1.1.3.)
 semillero: hazileku (1.1.3.); hazitoki (1.1.3.); landategi (1.1.3.); mintegi (1.1.3.)
 semi-sacabocados: arku (3.2.3.)
 sendero: bide-txingor (2.1.2.)

- senderuela:** senderuela (1.1.2.)
sensibilidad de dolor: minzor (2.1.3.)
sentado: apatxi (2.2.4.)
sentarse: apa egin (2.2.4.)
separar: apartau (1.1.3.)
septiembre: agor (2.1.2.)
sepultura en la iglesia: asiento (2.2.1.)
sequía: agorraldi (2.1.5.)
serbal de cazadores: basolizar (1.1.1.)
serpiente: suba (1.2.3.)
serrador: zerrari (3.1.3.)
serrín: zerrauts (3.1.3.)
serrón: trontza (2.1.1.; 3.1.3.)
serrucho: zerrota (3.1.3.)
seso: garun (1.2.5.)
seta de cardo: seta de cardo (1.1.2.)
seta de chopo: txopo-perretxiko (1.1.2.)
seta de los caballeros: zuza (1.1.2.)
seta de San Jorge: zuza (1.1.2.)
seta engañosa: entoloma (1.1.2.)
seta no comestible: zapo-perretxiko (1.1.2.)
seta venenosa: suba-perretxiko (1.1.2.)
setas: perretxikuak (1.1.2.)
setero: perretxikotalari (1.2.4.)
seto: heskera (1.1.3.; 2.1.2.)
setter: oillagor-txakur (1.2.4.)
siderurgia: burdingintza (3.2.4.)
sidra: sardau (2.1.2.); ur-sardau (2.1.2.; 3.1.3.)
sidrería: sardandegi (2.1.2.; 3.1.3.)
siembra: eraitte (2.1.2.)
sienas: garun (1.2.5.)
sierra de carpintero: arrotz-zerrota (3.1.3.)
sierra de mano: epaiki (3.1.3.); esku-zerra (3.1.3.; 3.2.4.)
sierra mecánica: zerra-zintza (3.1.3.)
sierra vertical para tablonas: arpan (2.1.1.; 3.1.3.)
sierra, armazón: zerra-exe (3.1.3.)
sierra: epaiki (3.2.4.); zerra (3.1.3.)
silbato: txiflo (2.2.3.)
sllex: su-harri (2.1.5.; 3.2.2.)
sillar: harri-landu (3.1.3.)
silvestre: asto- (1.1.3.; 2.1.2.); basa- (1.1.3.; 2.1.2.); makatz (1.1.3.; 2.1.2.); txori- (2.1.2.)
sindicalista: biharginzale (3.2.5.)
sindicato: sindikato (3.2.5.)
servienta: neskama (2.1.2.)
sisón: mendioillo (1.2.2.)
sistema hidráulico: ur-eraketa (3.2.1.)
sobresueldo: esku-sari (3.2.5.)
socialismo: sozialismo (3.2.5.)
Sociedad de Socorros Mutuos: hermandade (3.2.5.)
sociedades de resistencia: Soziedadiak (3.2.5.)
sol: eguzki (2.1.5.)
solana: eguzkialde (2.1.5.); eguzki-begi (2.1.5.)
solanera: goixaga (3.1.3.)
solar: orube (2.1.2.)
soldado carlista: rekete (3.2.5.)
soldado nacionalista: gudari (3.2.5.)
soldado republicano: miliziano (3.2.5.)
soldar con estaño: eztañau (3.1.3.)
soldar: galdatu (3.2.4.); soldau (3.1.3.)
solidaridad: alkartasun (3.2.5.)
solivo: kapirixo (3.1.3.)
soltar: amain emon (1.2.5.)
sombreador: sonbriatzaile (3.2.3.)
sombrear: sonbriau (3.2.3.)
sombrero: kapela (3.2.1.)
sombrío: aiñube (2.1.5.)
sopa especial: zopaundi (2.1.2.)
soplar: fu egin (2.2.4.)
soporte: euskarri (3.2.4.)
sosegar: apaldu (1.2.5.)
soso: maskal (1.1.3.)
sostén de vigas: beso (3.1.3.)
sota, en la baraja: txanka (2.2.3.); txota (2.2.3.)
sotavento: haixebe (2.1.5.)
suciedades del lino: karraska (3.1.2.)
sudor frío: izardi larri (2.1.3.)
suegra: amagiñarreba (2.1.2.)
suegro: aittagiñarreba (2.1.2.)
sueldo: bihar-sari (3.2.1.); jornal (3.2.5.); nekesari (3.2.5.); soldata (3.2.5.)
suero de la leche: gazura (2.1.2.)
superar: ondu (2.2.2.); tapau (2.2.2.)
superficial: arol (3.1.1.)
suplemento: birola (3.2.4.)
suprimir brillo de fondos: matia emon (3.2.3.)
sur: hegoalde (2.1.5.)
surco de las ruedas: burtarrasto (2.1.2.)
surco, zanja del arado o laya: zotaska (2.1.2.)
sustancia pegajosa: muskira (1.2.4.)
sustancia: gei (3.2.4.)
taba: apone (2.2.3.); asaje (2.2.3.); tortolos (2.2.3.)
tabaco: takorri (2.1.2.)
tábano: ezpara (1.2.1.); ezpateuli (1.2.1.)
tabas, jugar a: asajietan egin (2.2.3.); tortolosestan egin (2.2.3.)
tabla: ohol (2.2.2.; 3.1.3.)
tablas que cierran el carro: burtohol (2.1.1.)
tablón del tejado: arlata (3.1.3.)
tablón transversal: errail (2.1.1.)
tablón: lata (3.1.3.)
tablonas del suelo: kuartoi (3.1.3.); kuartonerixa (3.1.3.)
taburete: aulki (1.2.5.; 2.1.1.)
taco de madera: gimbela (3.1.3.); txapel (3.1.3.)
tajo de madera: trangadera (2.1.1.; 3.2.2.)
taladrar: zulatu (3.2.4.)
taladro de mano: esku-laztabin (3.2.4.)
taladro industrial: zulatzeko makiña (3.2.4.)
taladro: firi-fara (3.2.4.); taratulu (3.1.3.)
tallar: landu (3.1.3.)
taller: lantegi (3.2.4.); taillar (3.2.4.)
tallo principal: kukulu (1.1.3.)
tallo rastrero: mastra (1.1.3.)
tallo sin hojas: ostro (1.1.3.); ostrotza (1.1.3.)
tallo: kerten (1.1.3.); makilla (1.1.3.); txisten (1.1.3.); zil (1.1.3.)
tamaño: neurri (3.2.4.)
tambor para asar castañas: erregaldara (2.1.1.; 2.1.2.); tanbolin (2.1.1.; 2.1.2.)
tambor pequeño: atabal (2.2.1.)
tamboril: tanbolin (2.2.1.)
tamborilero: tanbolintero (2.2.1.)
tamborrero: tanbortero (2.2.1.)
tamiz: bahe (2.1.1.); galbahe (3.1.1.)
tamizar: eralgi (3.1.1.)
tanganillo: tanganiño (1.2.4.)
tañido de agonía: agonixako (2.2.1.)
tañido fúnebre: hil-kanpai (2.2.1.)
tapar poros y grietas: garauak sartu (3.2.4.)
tapas del carro: kartola (2.1.1.)
tapete litúrgico: gurrutxel (2.2.1.)
tarabilla: txinbo karkar (1.2.2.)
tardano: beranduko (1.1.3.)
tardío: beranduko (1.1.3.)
tarea: bihargintza (3.2.5.); lanbide (3.2.5.); ofizio (3.2.5.); zeregín (3.2.5.)
tártago: sator-bedar (1.1.1.)
tascador: tranga (3.1.2.)

- tascar:** trangau (3.1.2.)
taza: katillo (2.1.2.); jikara (2.1.2.)
tazón: antosin (2.1.2.); fraille-katillu (2.1.2.)
techado: teillape (3.1.3.)
teja de cobijo: gaillur-teilla (3.1.3.)
teja: teilla (3.1.3.)
tejado, construir: teillatua emon (3.1.3.)
tejado, punta: gaillur (3.1.3.)
tejas, fabricación: teillagintza (3.1.3.)
tejedor: ehungille (3.1.2.); ehungin (3.1.2.); ehunle (3.1.2.)
tejer: ehundu (3.1.2.)
tejería: teillerixa (3.1.3.)
tejero: teillagin (3.1.3.)
tejido: ehun (3.1.2.)
tejo: hagin (1.1.1.)
tejón: azkonar (1.2.3.)
tela de araña: amaraun (1.2.1.); masma-etxe (1.2.1.); masmaratxa (1.2.1.); masma-zulo (1.2.1.)
telar, rodillo inferior: behesubil (3.1.2.)
telar, rodillo superior: goisubil (3.1.2.)
templar: arua emon (3.2.4.); epeldu (3.2.3.); tenplau (3.2.4.)
temple (característica): temple (3.2.4.)
temple: aro (3.2.4.)
temporal de agua: inbrizka (2.1.5.)
temporal de lluvias: ufalaldi (2.1.5.); ufalte (2.1.5.)
tempranero: goixagoko (1.1.3.); goiz- (1.1.3.)
temprano: goixagoko (1.1.3.); goiz- (1.1.3.)
tenacillas: suhatzak (3.2.4.)
tenazas grandes de herrería: burdinkato (3.2.1.); orrikak (3.2.1.); txirikin (3.2.1.)
tenazas: kurrikak (3.2.4.); tenazak (3.2.4.)
tentar: axaxa emon (1.2.5.); xaxau (1.2.5.)
tepe: zohi (2.1.2.); zotal (2.1.2.)
terminar: bapo (2.2.4.)
ternera hembra: biai (1.2.5.); bigantxa (1.2.5.)
ternera: txahal (1.2.5.)
ternero abortado: txahalill (1.2.5.)
ternero lechal: txahalxiki (1.2.5.)
ternero macho: txahal-hisko (1.2.5.)
ternero, llevar a mamar: errapera bota (1.2.5.)
terraja: karabil (3.2.4.); terraja (3.1.3.; 3.2.2.; 3.2.4.)
terral: terral (2.1.5.)
terrazza: mugarte (2.1.2.)
terreno comunal: ehuno (2.1.2.); usa (2.1.2.)
terreno, franja de: zirrindara (2.1.2.)
terreno, parcela pequeña: txatal (2.1.2.)
terrón: erpil (2.1.2.); zopil (2.1.2.)
tía: izeko (2.1.2.)
tiempo atmosférico: egualdi (2.1.5.); giro (2.1.5.)
tiempo crudo: berde (2.1.5.)
tiempo desagradable: zatar (2.1.5.)
tiempo malo: narras (2.1.5.)
tiempo soleado: trimotor-egualdi (2.1.5.)
tiempo: aro (2.1.5.)
tierra arcillosa: buztin-lur (2.1.5.)
tierra cultivada: landa (1.1.3.)
tierra desnevada: lurmen (2.1.5.)
tierra firme: lihor (2.1.5.)
tierra labrada por primera vez: lubarri (2.1.2.)
tierra no cultivada: baso (1.1.3.)
tierra: lur (2.1.5.)
tierras, pertenencias del caserío: lurrak (2.1.2.)
tijeras para esquila: kanpaina artazi (2.1.1.)
tijeras: artazi (3.1.3.)
tijereta: buztanbikotx (1.2.1.); txantxurkillo (1.2.1.)
tilo: tilo-arbola (1.1.1.)
tina para hacer la colada: lixibontzi (3.1.2.); lixi-poto (3.1.2.); tiña (3.1.2.)
tirador de barquín: hauspo-pujoi (3.2.1.); nardaka (3.2.1.); pujo-makur (3.2.1.)
tirón: erasan (1.2.5.); haragi eten (1.2.5.; 2.1.3.); zan-tiratu (1.2.5.; 2.1.3.)
tizón del maíz: arto-putz (1.1.1.)
tizón: illintti (2.1.2.; 3.1.3.)
tobera: tobera (3.2.1.)
tobogán: parra-par (2.2.3.)
tocineta: hirugixarra (1.2.5.)
tocino veteado: urdaigixarra (1.2.5.)
tocino: urdai (1.2.5.)
tocón: ipurdi (1.1.3.)
Todos los Santos: Domusantu egun (2.2.1.)
tojo: ota (1.1.1.)
tolerancia: perdoi (3.2.4.)
tolva: tobera (3.1.1.)
tomar el árbol forma de sombrilla: kapelatu (1.1.3.)
tomar en brazos: aupa (2.2.4.)
tomate: tomate (1.1.1.)
tomatillo del diablo: pipar-bedar baltz (1.1.1.)
toña (juego): txirikil (2.2.3.)
tope del "dendal": dendal-harri (3.2.1.)
topera: sator-zulo (1.2.3.)
topo, galerías de: sator-bide (1.2.3.)
topo: hariapeko (1.2.3.); sator (1.2.3.)
toque de campanas a agonía: agonixako (2.2.1.)
torbellino: sorgiñ-haixe (2.1.5.)
torcecuellos: txinbo errial (1.2.2.)
torcedura: bihurruna (3.2.2.)
torcerse: bihurrittu (2.1.3.); trokau (2.1.3.)
tormenta: hode (2.1.5.); trunboi (2.1.5.)
tornear: biribildu (3.2.4.); torniau (3.2.4.)
tornero: bilgintzai (3.2.4.); torniatzaille (3.2.4.)
tornillería: torlojogintza (3.2.4.)
tornillero: torlojogin (3.2.4.)
tornillo de banco: dornu (3.2.3.; 3.2.4.)
tornillo: biurriko (3.2.4.); garranga (3.1.2.); torlojo (3.2.4.)
torno: bilgin (3.2.4.); tornu (3.2.4.)
toro bravo: isko-nafar (1.2.5.); zezen (1.2.5.)
toro: isko (1.2.5.)
torta de harina de maíz: talo (3.1.1.)
torta de maíz, la que prepara: talo-erretzaille (3.1.1.); talogin (3.1.1.)
torta de San Blas: sanblas (2.2.1.); sanblas-opil (2.2.1.)
torta, plancha metálica para cocer "talos": talopara (3.1.1.)
torta: opil (3.1.1.)
tortero: errosarixo-bedar (1.1.1.); mugitza (1.1.1.)
tórtola: usatortola (1.2.2.)
tos ferina: kukurruko-eztul (2.1.3.)
trabajador forestal: mendi-mutil (2.1.2.)
trabajador: bihargin (3.2.5.); langille (3.2.5.)
trabajar a cambio de comida: tripa-truke (2.1.2.)
trabajar a cambio de jornal: jornalian (3.2.5.)
trabajar el relieve: erliebe-lana (3.2.3.); hozka-lana egin (3.2.3.)
trabajar: biharra egin (3.2.5.); lan egin (3.2.5.)
trabajo a destajo: piezakuan (3.2.5.)
trabajo al trueque: trukian (3.2.5.)
trabajo comunitario: auzolan (2.1.2.)
trabajo de batalla: jo-ta-pasa (3.2.4.)
trabajo de llevar cargas a la espalda: kargata (2.1.2.)
trabajo de subir las tierras bajadas a la zona más alta: lurreta (2.1.2.)
trabajo: bihar (3.2.5.); biharleku (3.2.5.); bihargintza (3.2.5.); lan (3.2.5.); lanbide (3.2.5.); ofizio (3.2.5.)
trabajos de acarreo de troncos: trongota (2.1.2.; 3.1.3.)
trabajos de cosecha del helecho: garota (2.1.2.)
trabajos de escardado: saraketa (2.1.2.)
trabajos de obtención y acarreo de leña: egurreta (2.1.2.)

- trabajos de recogida y acarreo de la cama del ganado: azpigarrittan egin (1.2.5.)
- trabajos del lino: liñagintza (3.1.2.)
- trabajos relativos a la comida de los ganados: ganau-jira (1.2.5.)
- trabajos relativos al estiércol: simaurketa (1.2.5.)
- trabajos relativos al gobierno de los ganados: ganajatekogintza (1.2.5.)
- trabajos relativos al gobierno de los ganados: ganau-gobierno (1.2.5.)
- trabajos y recados que se hacen en la calle: kaleko-jira (2.1.2.); kaleko-ostera (2.1.2.)
- tracoma: begiminbera (2.1.3.); begierre (2.1.3.)
- tranca: langa (1.2.5.; 2.1.2.)
- tranquilizarse: apaldu (1.2.5.)
- transmisión: aldatzaille (3.2.4.)
- transmitir: aldatu (3.2.4.)
- transplantar: lur-aldatu (1.1.3.)
- transversalmente: ziharretara (3.2.4.)
- trapa: are (2.1.1.)
- trapo: moltso (2.1.2.)
- tráquea: kontrako eztrari (2.1.3.)
- trasnochador: errondalari (2.2.1.); gautxori (2.2.1.)
- trasquilar: ardixak moztu (1.2.5.); kaskamoztu (1.2.5.)
- tratamiento térmico: tenple (3.2.4.)
- tratante de cerdos: txaridun (1.2.5.)
- travesaño: habe (3.1.3.); langa (2.1.2.)
- trazador en arco: zan-okar (3.2.3.)
- trazador recto: zan-zuzen (3.2.3.)
- trébede: hiruhankako (3.2.4.); neskame (2.1.2.); trebera (2.1.2.)
- trébol encarnado: pagotx (1.1.1.)
- trébol silvestre: hirukotx (1.1.1.)
- trébol: frantses-bedar (1.1.1.); sekula-bedar (1.1.1.)
- trafiladora para hilo de oro: trefiladora (3.2.3.)
- tren: txutxu (2.2.4.)
- trenza: kopeta (2.1.2.); txori-kopeta (2.1.2.)
- trenzar: irulein (3.1.2.)
- trepador azul: okil txiki (1.2.2.); okil-txori (1.2.2.)
- trigal: garitza (1.1.3.)
- trigo barbudo: gari-bizardun (1.1.3.)
- trigo maduro: gari-heldu (1.1.3.)
- trigo no limpio: gari-lohi (1.1.3.)
- trigo tardano: beranduko gari (1.1.3.)
- trigo verde: gari-erne (1.1.3.)
- trigo, bendecir el: garixak bedinkatu (1.1.3.)
- trigo, escardado del: garijorra (1.1.3.)
- trigo, espiga: galburu (1.1.3.); gari-buru (1.1.3.)
- trigo, grano: gargarau (1.1.3.); gari-ale (1.1.3.); gari-garau (1.1.3.)
- trigo, hacina de: gari-meta (1.1.3.; 2.1.2.)
- trigo, hoz para el: gari-gitai (2.1.1.)
- trigo, labores de cosecha de la mies: gari-ebatiak (1.1.3.)
- trigo, labores de siembra: gari-eraitte (1.1.3.)
- trigo, manera de trillar: txanketian jo (2.1.2.)
- trigo, montocito: mutxurixu (1.1.3.)
- trigo, montón: gari-pillo (2.1.2.)
- trigo, montones de haces: bostekuak (1.1.3.); hamabostekuak (1.1.3.); hamarrekuak (1.1.3.)
- trigo, persona que siega: gari-ebataille (2.1.2.)
- trigo, rastrojo y la tierra misma: galtzuondo (1.1.3.)
- trigo, rastrojo: galtzu (1.1.3.)
- trigo, variedad: goizgari (1.1.3.); malgari (1.1.3.); mozgari (1.1.3.)
- trigo: gari (1.1.1.); 1.1.3.)
- trilla: gari-jote (2.1.2.)
- trilladora: gari-joteko makiña (2.1.1.)
- trineo: lera (2.1.1.); narra (2.1.1.)
- trino: irrara (1.2.6.)
- trinquete: trinkete (2.2.2.)
- trípode: hiruhankako (3.2.4.)
- tritón: urandra (1.2.3.)
- trombosis: odolán (2.1.3.)
- trompa: pospolin (2.2.3.); tronpa (2.2.3.); txiba (2.2.3.)
- tronar: trunboiak jo (2.1.5.)
- troncho, parte dura de la hoja: trukutz (1.1.3.)
- tronco, parte baja: ipurdi (1.1.3.)
- tronco, parte central: bihotz (3.1.3.)
- tronco, primera capa: laka (3.1.3.); gizen (3.1.3.)
- tronco, segunda capa: gixarra (3.1.3.)
- tronco: anpor (1.1.3.); gerri (1.1.3.; 1.2.5.)
- troncos, trabajos de acarreo: trongota (2.1.2.; 3.1.3.)
- tronzadora: trontza (2.1.1.; 3.1.3.)
- troquel: trokel (3.2.4.)
- troquelista: trokelgin (3.2.4.)
- trozo de hierro en bruto: trosko (3.2.4.)
- trozo: txatal (2.1.2.)
- trucha, alevín: amorrain-zehe (1.2.3.)
- trucha: amorrain (1.2.3.)
- truchero, río: amorrain-erreak (1.2.4.)
- truco, coger el: artia hartu (3.1.3.; 3.2.4.)
- truco: arte (3.1.3.; 3.2.4.)
- trueno, ruido: trumonots (2.1.5.)
- trueno: trunboi (2.1.5.)
- trueque, juego de cartas: trukian (2.2.3.)
- truequemé: bingorgain (2.2.3.)
- trufa: trufa (1.1.2.)
- tuberculosis: birixetako (2.1.3.); birigatz (2.1.3.)
- tubo galvanizado: tubo galbanizau (3.1.3.)
- tubo sin galvanizar: tubo baltz (3.1.3.)
- tubo, canalón: hodeixa (3.1.3.); tutu (3.2.4.)
- tuétano: mun (2.1.2.)
- tupí: tupi (3.1.3.)
- tupido: zarratu (1.1.3.; 2.1.2.)
- turbina de agua: azelin (3.1.1.; 3.2.4.)
- túrdidos: zozo-birigarro (1.2.4.)
- turón: pitotx (1.2.3.)
- tusílago: eztul-bedar (1.1.1.)
- txistulari: txistulari (2.2.1.)
- txorizo: lukainka (2.1.2.)
- txorromorro: txorromorro (2.2.3.)
- ubre, medio lado: alda-erdi (1.2.5.)
- ubre: errape (1.2.5.)
- último Julio Cagueta: azkena ipurdi gizena (2.2.3.)
- umbria: aiñube (2.1.5.)
- umegintza: umegintza (2.1.3.)
- uncir: buztartu (1.2.5.; 2.1.1.)
- ungüento casero: zirikillote (2.1.3.)
- unión: alkartasun (3.2.5.)
- unión: arketa (3.1.3.)
- uñero: birikatz (2.1.3.)
- urbanita: kalekuma (2.1.2.); kaletar (2.1.2.)
- urogallo: basoillar (1.2.2.)
- urraca: mika (1.2.2.)
- útero, salirse tras el parto: umetokixa bota (1.2.5.)
- útero: umetoki (1.2.5.)
- útil: gauzadaben (3.2.4.); gauzadan (3.2.4.)
- uva de gato: belarri-bedar (1.1.1.); belarriko-min bedar (1.1.1.)
- uva pasa: mahaspasa (1.1.3.)
- vaca lechera: esne-behi (1.2.5.)
- vaca que no da leche: antzu (1.2.5.)
- vaca: behi (1.2.5.); aida-aida (2.2.4.)
- vaina de guisante: idar-oskol (1.1.3.)
- vaina: leka (1.1.1.; 1.1.3.)
- valle: baillara (2.1.2.); balle (2.1.2.)
- vara con gancho: karakote (2.1.1.)
- vara de helecho: ira-zil (1.1.3.)
- vara larga: langa (2.1.2.)

- vara lateral del carro:** taket (2.1.1.)
vara para las gallinas: ota (1.2.5.)
vara que sujeta la carga del carro: burgaiñeko (2.1.1.); esaga (2.1.1.)
vara vertical de carro: burtezpata (2.1.1.); ezpata (2.1.1.)
vara: haga (2.1.1.; 3.1.3.)
vara: kana (2.1.4.)
varicela: astanaparrixa (2.1.3.)
vaso de metal con asa: txolot (2.1.2.)
vecino más próximo: auzokourren (2.1.2.)
vecino: aldameneko (2.1.2.); aldeko (2.1.2.); auzo (2.1.2.)
vejiga: puxika (2.1.3.)
vela mortuoria: gaubela (2.2.1.)
vellorita, margarita menor: pitxi-lora (1.1.1.); txintxin-bedar (1.1.1.)
vena de agua: zan (2.1.5.)
vencejo: abijoi (1.2.2.)
vencejo: izuta (2.1.2.)
vendaval: haixe-haundi (2.1.5.); haixete (2.1.5.); mendabal (2.1.5.)
vendedora de angulas: angulera (1.2.4.)
vendimia: batze (2.1.2.)
ventolera: haixe-bolada (2.1.5.); haixe-haundi (2.1.5.); haixete (2.1.5.); mendabal (2.1.5.)
ventoso, lugar: haixeleku (2.1.5.)
ventoso: haixetsu (2.1.5.)
venus: artizar (2.1.5.); goixeko izar (2.1.5.)
verbena: berbena (1.1.1.); berbena-bedar (1.1.1.); enplasto-bedar (1.1.1.)
verdecillo: txirriskilla (1.2.2.)
verdel: berdel (1.2.3.)
verderón: berdeloi (1.2.2.)
verja: erromara (1.2.5.)
verraco: apo (1.2.5.)
verruga: enor (2.1.3.)
verticalmente: zutiñik (3.2.4.)
vertiente aguda: pendiz (2.1.5.)
veta central: una (3.1.3.)
veta: egur-zan (3.1.3.); hari (3.1.3.); izpi (3.1.3.)
viático: elixakuak emon (2.2.1.)
víbora: suba-bibora (1.2.3.); suba-gorri (1.2.3.)
vicio: tema (3.1.3.)
vid: mahats (1.1.1.)
viento de componente norte o este: ifar (2.1.5.); ifar-haixe (2.1.5.)
viento de componente oeste: mendabal (2.1.5.)
viento frío: amillena (2.1.5.); fio (2.1.5.)
viento noroeste: ifar-mendabal (2.1.5.)
viento norte o noroeste: norde (2.1.5.)
viento que anuncia nieve: edur-haixe (2.1.5.)
viento que llega del mar: itsas-haixe (2.1.5.)
viento que precede a la lluvia: euri-haixe (2.1.5.)
viento sudeste: napar-hegoi (2.1.5.)
viento sur muy cálido: hegoi-erre (2.1.5.)
viento sur: andra-haixe (2.1.5.); hego-haixe (2.1.5.); hegoi (2.1.5.); zoro-haixe (2.1.5.)
viento, lugar ventoso: haixeleku (2.1.5.)
viento: haixe (2.1.5.)
viernes flaco: koko-txiki egun (2.2.1.)
viernes: kaskajuen egun (2.2.1.)
viga del martinete: gabi-ardatz (3.2.1.); gabigun (3.2.1.)
viga principal: frontal (3.1.3.)
viga: habe (3.1.3.); haga (3.1.3.)
vigueta muy alta: habaurre (3.2.1.)
villancico: Gabon-kantu (2.2.1.)
vino: arda (2.1.2.)
vinotería: arandangeg (2.1.2.)
viña de cepas individuales: mahats-zepotz (1.1.3.)
viñedo: ardantza (2.1.2.); mahasti (1.1.3.); mahatsadi (1.1.3.)
viruela: naparreixa (2.1.3.)
viruta producida por rozamiento: aleka (3.2.4.)
viruta: txiribiri (3.1.3.; 3.2.4.); txilora (3.1.3.)
vivero: hazileku (1.1.3.); hazitoki (1.1.3.); mintegi (1.1.3.)
volar, echar a: hegaratu (1.2.4.)
volar: hegan egin (1.2.4.)
volcar(se): itxuli (2.1.2.)
volvedor: bolbedor (3.2.4.)
volver en sí: konorta etorri (2.1.3.)
volverse clueca: lokatu (1.2.5.)
vomitara, ganas de: botagura (2.1.3.); gomittolarri (2.1.3.); gorako (2.1.3.)
vomitara: botaka egin (2.1.3.)
voz para alejar a los cerdos: brrtxol
voz para arrear al ganado vacuno: aidal (1.2.6.)
voz para atraer a los gatos: mix (1.2.6.)
voz para espantar a cerdos: us (1.2.6.)
voz para espantar a gallinas: uxo (1.2.6.)
voz para espantar a los gatos: xapi (1.2.6.)
voz para hacer parar a los equinos: isol (1.2.6.)
voz para hacer retroceder al ganado: jeurt! (1.2.6.)
voz para parar a los ganados uncidos: oohl (1.2.6.)
voz, llamada a las gallinas: purra-purra (1.2.6.)
voz, llamada a las ovejas: totx! (1.2.6.)
voz, llamada a los carneros: pattakal (1.2.6.)
voz, llamada a los cerdos: kurrin-kurrin (1.2.6.)
voz, llamada a pollinos: potx-potx (1.2.6.)
voz, llamada a: toz! (1.2.6.)
voz, llamada patos y ánades: bili-bili (1.2.6.)
vuelo, iniciar el vuelo: hegaratu (1.2.4.)
vuelo: hegatzada (1.2.4.)
vuelta campana: aidezko buelta (2.2.3.)
vuelta: jira (2.2.1.)
vulva: popolo (2.2.4.); pospolin (2.2.4.); potxolin (2.2.4.)
vulvaria: aulamo (1.1.1.)
yal (en juegos): baliol (2.2.3.)
yegua: bihor (1.2.5.)
yema: begi (1.1.3.); pinporta (1.1.3.)
yerbero: bedartza (1.1.3.)
yesca: ixu (1.1.3.)
yeso: igelto (3.1.3.)
yesquero: arbola-perretxiko (1.1.2.)
yezgo: mausa (1.1.1.)
yugo para equinos: kollar (2.1.1.)
yugo para un solo buey: buztarri-bakar (1.2.5.)
yugo, fabricante: buztargin (2.1.1.; 2.1.2.)
yugo: buztarri (1.2.5.; 2.1.1.)
yunque: jungura (3.2.1.; 3.2.4.); pika-jungura (2.1.1.); pika (2.1.1.)
yunta: buztarri (1.2.5.)
zambullirse: murgil (2.2.3.)
zanahoria silvestre: sartain-ipurdi (1.1.1.)
zángano: erlamando (1.2.1.)
zanja: zanga (2.1.2.)
zapatero (insecto): zapatari (1.2.1.)
zapatero: zapatari (3.1.2.)
zarcero: sasitxori (1.2.2.)
zarpa: erpa (1.2.5.)
zarpazo: erpakada (1.2.5.)
zarza: arantza (1.1.1.); lahar (1.1.1.; 1.1.3.); sasi (1.1.1.; 1.1.3.); sasi-arantza (1.1.1.)
zarzal: laharrarte (1.1.3.); sasi (1.1.3.); sasitza (1.1.3.); sasikarte (1.1.3.); sastra (1.1.3.); sastraka (1.1.3.); sastrakada (1.1.3.)
zarzamora: masustra (1.1.1.)
zarzaparrilla: endarlai (1.1.1.)
zona entre el tejado y la pared: sakape (2.1.2.)
zorra, personificación en las fábulas: Aixelko (2.2.1.)

zorro: aixeri (1.2.3.)

zorzal alirrojo: birigarro hegogorri (1.2.2.); paseko birigarro (1.2.2.)

zorzal charlo: durdura (1.2.2.); karraztarro (1.2.2.)

zorzal real: durdura baltz (1.2.2.); paseko durdura (1.2.2.)

zorzal: birigarro (1.2.2.)

zueco: txankulu (2.1.2.)

zumbido: burrundara (1.2.6.)

zunchar: zuntxau (3.2.2.)

zuro: artakaskara (1.1.3.); txorokil (1.1.3.)

VII. BIBLIOGRAFIA

Bibliografia atal hau bi zatitan banatu dugu. Lehenengo zerrendan (*Oinarrizko bibliografia*) hiztegi hau osatzeko, lanaren oinarri metodologikoa zehazteko eta galdetegiak gertatzeko erabilitako bibliografia aurkituko duzu. Bigarreanean, aldiz, *Bibliografia osagarria* deitu dioguna dago: kontsultarako erabili ditugun liburuak, beste herri batzuetako hiztegi eta ikerketak, Eibarrekin eta eskualderekin zerikusia duten lanak... irakurlearendako interesgarri izango direlakoan.

OINARRIZKO BIBLIOGRAFIA:

- Aizpuru, I. 1990. *Euskal Herriko zuhaitz eta zuhaisken gidaliburua*. Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen-Zerbitzu Nagusia, Gasteiz.
- Aizpuru, M eta M. Etxaide. 1984. *Landare eta animalien izenak*. Biologia/1. UZEI, Donostia.
- Alustiza, N. 1994. *Inventario utillaje armero*. (argitaratu barik, Eibarko Udal Artxiboan).
- Alvarez, J., et al. 1985. *Araba, Bizkaia eta Gipuzkoako Ornodun Kontinentalen Atlas*. Eusko Jaurlaritza, Bilbo.
- Araolaza, O. 1998. *Gregorio Santa Kruz dantza maisua*. Ego Ibarra, Eibarko Udala.
- Areta, N. *Eibarko Euskara. Morfologiako alor baten azterketa: izen sintagmaren deklinabidea, adjektibo sintagma eta adberbio sintagma*. Doktore Tesia. Deustuko Unibertsitatea (arg. gabe).
- Argoitia, J.A., N. Azkarate, eta X. Gezuraga. 1995. *Eibarko euskeraren esakerak eta bestelako berezitasun batzuk*. Eibarko Udala.
- Aurrekoetxea, G. "EHHA: inkesta metodologia eta ezezko datuak", *Euskera*, 1986 (XXXI): 413-424.
- Aurrekoetxea, G. eta X. Videgain (arg.). 1992. *Nazioarteko dialektologia biltzarra. Agiriak*. Euskaltzaindia, Bilbo. [Iker-7].
- Aurrekoetxea, G. eta X. Videgain. 1993. *Euskal Herriko Hizkuntza Atlas: Galdesorta*. Euskera, 1993 (3), 38. Liburukia, Separata. Bilbo.
- Azkue, R. M. 1984. *Diccionario vasco-español-francés*, (berrarg.). Euskaltzaindia, Bilbo.
- Barrutia, E. 1996. *Bermeo eta Mundakako arrantzaleen hiztegia*. UEU, Bilbo.
- Bostak Bat Elkarte. 1996. *Hiztegia 3000*. Bostak Bat Elkarte.
- Bruun, B., H. Delin, eta L. Svensson. 1990. *Guía de campo de las aves de España y de Europa*. Ediciones Omega, Barcelona.
- Canton, B.B., M.N. Díaz eta M.C. De Pablo. 1992. *Euskal Herriko Ugaztunak*. Kriseilu, Donostia.
- Diesener, G. eta J. Reichhof. 1986. *Reptiles y anfibios*. Guías de Naturaleza Blume, Barcelona.
- Eibarko Euskara Mintegia. 1997. *Eibarreraz idazteko oiñarrizko erizpidiak*. Eibarko Udala.
- Eibarko Euskara Mintegia. 1998. *Eibarko aditza*. Eibarko Udala.
- Eibarko Natura eta Etnografia Taldea. 1998. *Laixetan, Garixetan: Basarrixa Eibarren*. Egoibarra Batzordea, Eibarko Udala.
- Elexpuru, J.M. 1988. *Bergarako Euskara*. UNED, Bergara.
- Elexpuru, J.M. *Bergara Aldeko Lexikoa*. Doktore tesia (arg. barik).
- Elhuyar (zuz: M. Azkarate, X. Kintana, X. Mendiguren). 2000. *Euskara – gaztelania. Castellano – vasco hiztegia*. Usurbil, Elhuyar.
- Elortza, J., E. Garro, J.L. Ormaetxea, J.M. Garai, eta E. Plazaola. 1999. *Arrasateko euskara*, Arrasateko Udala.

- Erkoreka, A. (koord.). 1988. *Contribución al atlas etnográfico de euskalerrria*. El-Etniker.
- Erkoreka, A. (zuzendari). 1985. *Contribución al Atlas Etnográfico de Euskalerrria. Investigaciones en Bizkaia y Gipuzkoa*. Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- Etniker-Bizkaia. 1991. *1-4 zenbakiak. (berrarg.)*. Dept. Etnografia del Instituto Labayru.
- Etxaide, A. M. 1984. *Erizkizundi Irukoitza*. Euskaltzaindia, Bilbo. [Iker-3, 2 liburuki].
- Etxebarria, J. M. 1991. *Zeberio Haraneko Euskararen Azterketa Etnolingüistikoa*. Ibaizabal, Euba.
- Etxebarria, T. 1967. *Ibiltarixanak*. Itxaropena, Zarautz.
- Etxebarria, T. 1998. *Flexiones verbales y lexicon del euskera dialectal de Eibar*. Eibarko Udala. [3. argitalpena].
- Euskaltzaindia. 2000. *Hiztegi batua*. Euskaltzaindia, Bilbo ["Euskera XLV 2"]
- Euskaltzaindia. 2000. *Ohiko Euskal Mintzamoldeen Antologia*. Euskaltzaindia, Bilbo.
- Eusko Jaurlaritzaren. 1995. *Nekazaritza Hiztegia*. Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Gasteiz.
- Gaminde, I. 1999. *Bakio berbarik berba*. Labayru Ikastegia.
- Garai, M., A. Martiartu, V. Narbaiza, M. Zelaieta. *Antzinako jolasak eta kantuak Eibarren*. (Ikasketak amaierako lan argitaragabea, UNED, 1982-1983 ikasturtea).
- Garin, F. 1986. *Guía de plantas silvestres del parque natural de Pagoeta*. Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- Garmendia Larrañaga, J. 1978. *De etnografía vasca. Las ferrerías*. Ediciones de la C.A.P. de Guipúzcoa, Tolosa.
- Garmendia Larrañaga, J. 1987. *Léxico Etnográfico Vasco. Euskal Lexiko Etnografikoa*. Donostiako Aurrezki Kutxa Municipal eta EHU-ko Argitalpen Zerbitzua, Donostia.
- Gómez, R. eta J. Lakarra (arg.). 1995. *Euskal dialektologiako kongresua (Donostia, 1991ko irailak 2-6)*. ASJUren gehigarriak, Donostia.
- Intxausti, J. *Euskal ola zaharrak*. Lur eta Gizon-Euskal Herria, Jakin Sorta, 9.
- Isazelaia, J. 1997. *Linua, Ehuna, Artilea*. Bergarako Udala, Bergara.
- Izagirre, C. 1994. *El vocabulario vasco de Aranzazu-Oñate y zonas colindantes*. Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia. [ASJU-ren gehigarriak, 7. zb.]
- Larrañaga, J. 1998. *Antzuolako hizkera*. Antzuolako Udala.
- Larrañaga, R. 1984. *Museo de Armas-Eibar*. Gipuzkoako Foru Aldundia-Kultur Saila, Donostia.
- Larrañaga, R. eta N. Alustiza. 1996. *El grabado en Eibar. Nuestros grabadores*. Egoibarra Batzordea, Eibarko Udala.
- Larrañaga, R. eta S. Gorrotxategi. 1990. *500 urte euskal armagintzan- Eibar*. Eibarko Udala.
- Laskibar, X. eta D. Palacios. 1991. *Perretxikuak: Euskal Herriko perretxikuen gida*. Elkar, Donostia.
- Laspiur, I. 1999. *Eibarrera jatorraren bidetik. ...eta kittol! Euskara Elkarte*, Eibar.
- Laspiur, I. 1999. *Eibarko euskeriaren deklinabidia eta entonaziñua*. Euskara Batzordea, Eibarko udala.
- Leizaola, F. 1992. "Metodología para la realización del Atlas Etnolingüístico de Euskalerrria-EAEL", in *Aurrekoetxea-Videgain (arg.)*, 647-658.
- Maitland, P.S. 1980. *Guía de los peces de agua dulce de Europa*. Omega, Barcelona.
- Malkiel, Y. 1975. "A typological classification of dictionaries on the basis of distinctive features", in *Housholder, W & S. Saporta (ed.)*, "Problems in Lexicography". Indiana University, Bloomington.
- Mitxelena, K. 1987-1999. *Diccionario general vasco – Orotariko euskal hiztegia*.

- Euskaltzaindia, Editorial Desclée de Brouwer, Ediciones Mensajero.
- Moliner, M. 1998. *Diccionario de uso del español*. Ed. Gredos, Madrid (2 ale. I: A-H; II: I-Z).
  - Mogel, J.A. 1999. *Peru Abarka*. Edizio digitala: Josu Lavin, *Euskal Literatura Konputerizatua*, Eibar.Org Elkarteak interneten ezarria (<http://www.eibar.org/materixala/peru>), 1999.11.
  - Múgica Berraondo, P. 1981. *Diccionario vasco – castellano*. Mensajero, Bilbo.
  - Múgica Berraondo, P. 1987. *Diccionario castellano – vasco*. Mensajero, Bilbo.
  - Narbaiza, A. 2001. *Zura: arotzak eta etxegileak*. Bergarako Udala.
  - Olañeta, A. eta A. Urkiola. 1998. *Txondorrak, karobiak, elurzuloak*. Bergarako Udala.
  - Ortuzar, A. 2001. *Lexicón del euskera dialectal de Eibar, Paperezko hiztegitik bertsio elektronikora*. Euskal Herriko Unibertsitatea, Informatika Fakultatea (argitaratu gabeko karrera amaierako proiektua).
  - Puente Amestoy, F. "Nombres vulgares de animales y plantas". *Munibe*, 1956 (VIII): 183-202.
  - Real Academia Española de la Lengua. 2001. *Diccionario de la lengua española*. (22. argitalpena), RAEL, Madrid.
  - San Martín, J. 1958a. "Burdin laneko zenbait tekniku itz", *Euzko-gogoia* 9-1: 39-51.
  - San Martín, J. 1958b. "Eibar'en erabiltzen diran burdin langintzako itz teknikuak", *Euskera* 3: 141-158.
  - San Martín, J. 1959. "Eibar'en teknika gaietan egin dan eboluziñoari buruz", *Euskera*, 4: 127-139.
  - San Martín, J. 1961. "Contribución al estudio del vocabulario técnico euskerico de la siderurgia", *Anuario de Eusko-Folklore*, XVIII.
  - San Martín, J. 1973: *Lexico técnico empleado en la industria metalúgica eibarresa*. III Semana de Antropología Vasca, tomo 2, pág. 373-381, Volúmen IV, Editorial La Gran Enciclopedia Vasca. Bilbao, 1976.
  - San Martín, J. 1975. "Perretxiku izenak Eibarren", *Euskera*, 1975 (XX): 317-324.
  - San Martín, J. 1981. "Eibarko aditz-laguntzailearen paradigmak", in Iker-1 (331-342). Euskaltzaindika, Bilbo.
  - San Martín, J. "Toribio Etxebarriaren Lexicón-i gehigarriak". *Euskera*, 45 (2000): 1001-1020.
  - San Martín, J., R. Larrañaga, eta P. Zelaia. 1981. *Eibarko damaskinadua*. Eibarko Museoaren Patronatoa, Eibar.
  - San Martín, J. 1990. "Botanika lexikoa Eibarren eta Toribio Etxebarriaren Lexicón lanari gehigarriak", *Euskera* 35-2: 337-365.
  - Sarasketa, A. eta Sarasua, A. 1998. *Eibarko basarrixak*. Egoibarra Batzordia, Eibarko Udala.
  - Sarasua, A. 1996. *Eibarko hegaztiak*. Egoibarra Batzordia, Eibarko udala.
  - Sarasua, A. 1997 "Eibarko hegazti-izenak", *Eibar aldizkaria*, 16: 22-23.
  - Sarasua, A. *Deba Arroko, Lea-Artibaiko eta inguruko zenbait herritako hegazti-izenak* (arg. barik).
  - Ugarte Azurmendi, M. 1995. *Legazpi Barrutiko Itzen Bilduma*. Legazpiko Udala.
  - Urdangarin, C., J. M. Izaga eta K. Lizarralde. 1994. *Antzinako lanbideak. Oficios tradicionales*. Gipuzkoako Bazkundera, Merkataritza, Industria eta Itsasketa, Donostia.
  - Urdangarin, N. eta L. Munduate. 1996. *Karobiak Ataunen*. Goiherriko Euskal Eskola. Eusko Jaurlearitza Argitalpen Zerbitzu Nagusia. [VI. Gerriko ikerlan sariketa]
  - Videgain, X. 1992. "Lexikoaren bilketaren baldintza zenbait" in *Aurrekoetxea eta Videgain*, 1992, 559-576.

- Villarreal de Berriz, P.B. 1973. *Máquinas hidráulicas de molinos, (libro 2º de herrerías)* – Oficina de Antonio Marín, Madrid, 1736. Sociedad Gipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, San Sebastián.
- Yrizar, P. 1981. *Contribución a la dialectología vasca* (2 liburuki). Donostia.
- Zuazo, K. 1999. *Deba Ibarreko Euskera*. Deba ibarreko udalak.
- Zubiaurre, J. 1960. "Mogel eta burdingintza", *Euskera* V: 74-90.
- Zufiaurre Goya, J. 1998. *Beasaini Buruzko Monografia Etnografikoa*. Beasaingo Udala. [Beasaingo Paperak aldizkaria. 7. Zkia.]

BIBLIOGRAFIA OSAGARRIA:

- Agirretxe, J.L., M. Lersundi, eta O. Olaetxea. 1998. *Pasaia hizkera*. Pasaiko Udala.
- Aguirre Sorondo, A. 1996. *Las ermitas de Eibar*. Egoibarra Batzordea, Eibarko Udala.
- Aldaz Emazabel, J. 1967. "Catálogo de las aves observadas en Guipúzcoa y Vizcaya", *Memorias de la Real Sociedad Española de Historia Natural* (10):459-508.
- Allieres, J. 1995. "Euskal Herriko Atlas Etnolingüistikoaz", in R. Gómez eta J. Lakarra (arg.), 45-58.
- Aranberri, F. 1996. *Ermua eta Eitzako Euskara*. Ermuko Udala.
- Aranzadi Elkartea. 1961. "Repertorio de nombres vascos de aves adoptado por la sección de ornitología del Grupo de Ciencias Naturales Aranzadi", *Munibe*, 1961 (XIII): 310-326.
- Askoren artean. 1986. *Euskara euskalkiak. Eibar 1985*. Eibarko udala, Eibar.
- Askoren artean. 1997. *Betiko beharrak galbidean*. Enkarerrietako Museoa.
- Askoren artean. 1998. *Enkarerrietako Errotak*. Enkarerrietako Museoa.
- Asociación Cultural Eibar. *Eibar. Revista popular*. III. época. 1994-2002.
- Aurrekoetxea, G. eta X. Videgain. 1989. "Euskal Herriko Hizkuntza Atlas", in *Ikasgelatik Plazara*, 31-60, UEU.
- Axular, P. 1988. *Guero*. Edizio Faximila, Euskaltzaindia, Bilbo.
- Azkarraga, J, eta F. Muniozguren. 1996. *Eibarko bilakaera soziolingüistikoa (1981-1991) eta 1995-2000 jardunbiderako oinarriak*. Euskara Batzordea, Eibarko udala.
- Azkue, R.M. 1989. *Euskal Herriaren yakintza I-IV*. (3. argitalpena), Euskaltzaindia & Espasa Calpe, Madrid.
- Azurmendi Agirre, X. 1997. *Atzoko Zegama*. Eusko Ikaskuntza, Donostia. [Lankidetzan Bilduma, 3.]
- Azurmendi, J. M. 1996. *Ataungo euskara*. Goierriko Euskal Eskola Elkartea, Mazpide Euskaltegia eta Lazkaoko Udala.
- Azurmendi, J. M. 1998. *Zegamako euskara*. Goierriko Euskal Eskola Elkartea, Mazpide Euskaltegia eta Lazkaoko Udala.
- Barrutia, E. 2001. *Bizkaiko arrantzaleen hiztegia*. BBK eta Labayru, Bilbo.
- Bernis, F. 1955. *Prontuario de la Avifauna Española*. Madrid.
- Bouda, K. eta D. Baumgartl. *Nombres Vascos de las plantas*. Acta salmanticensia, 1955, Tomo VII, nº 3. Filosofía y Letras, Universidad de Salamanca.
- Camino, I. (arg.). 1998. *Nafarroako hizkerak*. UEU, Bilbo.
- Canton, B.B., M.N. Díaz, eta M.C. De Pablo. 1991. *Euskal Herriko Hegaztiak*. Kriselu, Donostia.
- Cañizal, M. et al. 1998. *Arrate*. Centro Unesco de San Sebastián.
- Castillo, V., J. A. Romo, eta B. Giralt. 2001. *Azkoitiko euskerie. Aizkibel beka*. Barrikeratik, 3., Azkoitiko Udala.
- Díaz de Lezana, A. *Terminologi lanaren metodologia*, on-line (INTERNET lekua: <http://www.eizie.org/euskara/argital/senez/17>) (in *Senez*, 17, 1996).
- Elexpuru, J. M. 1999. "Herri euskararentzat lekutxo bat, mesedez", *Egunkaria*, 99/4/11, 6. orrialdea.
- Elortza, J. eta J.L. Ormaetxea. 1994. "EAEL eta Arrasateko hizkera" in R. Gomez & J.A. Lakarra, (arg.), 479-493.
- Elorza Maiztegi, J. 2000. *Eibar: Orígenes y Evolución. Siglo XIV al XVI*. Ego Ibarra Batzordea, Eibarko Udala.
- Esteban, A. 1961. *Ferrería de Mirandaola*. Talleres Graficos Langa y Cía, Madrid.
- Etxebarria, J. M. 1992. "Etnotestuen beharrizana euskararen etorkizunean", in

Aurrekoetxea eta Videgain [arg.], 727-736.

- Etxebarria, T. 1989. *Viaje por el país de los recuerdos*. Eibarko Udala, Eibar.
- Euskaltzaindia. 1995. *Eibarko hiri-toponimia*. Euskaltzaindia, Gasteiz.
- Euskaltzaindia. 1994-1996. *Arauak. I. karpeta*. Euskaltzaindia, Bilbo.
- Euskaltzaindia. 1997-1999. *Arauak. II. karpeta*. Euskaltzaindia, Bilbo.
- Euskaltzaindia. 2000-2002. *Arauak. III. karpeta*. Euskaltzaindia, Bilbo.
- Eusko Jaurilaritza. 1993. *Juegos infantiles en Vasconia*. Atlas etnográfico de Vasconia, II. Bilbo.
- Eusko Jaurilaritza. 1998. *Ritos del nacimiento al matrimonio*. Atlas etnográfico de Vasconia, II. Bilbo.
- Fraile, I eta A. Fraile. 1996. *Oiartzungo hizkera*. Oiartzungo Udala.
- Gaminde, I. 1994. *Bilboko Larraskituko euskaraz*. Bilboko udala.
- Gaminde, I. 1997. *Gatikako Euskaraz*. Gatikako Gogoz Euskara Taldea.
- Gaminde, I. "Bizkaiko ume-olgeten lexikoaz". FLV, 1998, XXIX (77): 55-76.
- Gaminde, I. 2000. *Zamudio berbarik berba*. Labayru Ikastegia.
- Gaminde, I., eta M. Salterain. 1990. *Abadiñoako Lexikoaz*. Abadiñoako Udala.
- Garmendia Larrañaga, J. 1991. *Gipuzkoako Aia herria*. Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.
- Garmendia Larrañaga, J. 1993. *Neguko Festak*. Gipuzkoako Foru Aldundia, Kultura eta Turismo Saila. [Bertan Bilduma, 1.].
- González, M. 1992. "Metodología de los atlas lingüísticos en España", in *Aurrekoetxea-Videgain (arg.)*, 151-178.
- Gorospe, G. (arg.). 1999. *Antxeta. Gipuzkoako Urtekari Ornitologikoa, 1997*. Itsas Enara Ornitologia Elkartea, Donostia.
- Harbard, C. 1991. *Aves cantoras. Cómo atraerlas e identificar su canto*. Editorial Acanto, Barcelona.
- Harrison, C. 1977. *Guía de campo de los nidos, huevos y polluelos de las aves de España y de Europa*. Omega, Barcelona.
- Hurtado, I. 2000. *Goierriko hizkeraren kokapenerako*. Goiherriko Euskal Eskola Elkartea, Mazpide Euskaltegia eta Lazkaoko Udala.
- Ibarra, O. 1995. *Ultzamako hizkera: inguruko euskalkiekiko harremanak*. Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- Ibarra, O. 1996. "Erroibarko lexikoaren gainean", *Euskera* 41:3, 929-973.
- Ibarra, O. 1997. *Ultzamako Hizkera*. Plazaola Patzuergo Turistikoa.
- Iturain, I. eta L. Loidi. 1995. *Orioko euskara*. Orioko Udala.
- Izagirre, C. 1956. "Oinhatiko liñagin-iztegitxo", *Euskera* 1: 174-182.
- Izagirre, C. 1967. "Tolosako Euskeraren iztegitako itz-bilduma", *BRSVAP*, XXIII: 157-188.
- Izagirre, C. 1968. "Notas lexicográficas", *ASJU* 2: 49-71.
- Izagirre, E., M. Lizarralde, eta A. Narbaiza. 2000. *Eibarko idazlien eta idazlanen antologixia*. Eibarko Udala.
- Iztueta, J.I. 1847. "Guipuzcoan ezagutzen diran egazti, eta pistia guztien arrazoia, Euscarazco icen beren berenquiaquin" in *Guipuzcoaco provinciaren Condaira edo Historia*, (195-201 orrialdeak). Donostia.
- Karasatorre, R., J. L. Erdozia, eta E. Ulair. 1991. *Etxarri-Aranatzko Euskara eta Arañaz Elkarteko Hiztegia*. Altaffaylla Kultur Elkartea.
- Laborde, M. 1990. *Ferrones*. in *Euskaldunak Euskal-etnia*. Etor.
- Larramendi, M. 1969. *Corografía de Guipúzcoa*. Donostia.
- Larrañaga, R. 1972. *Un guipuzcoano desconocido. Ramón de Gorosta (1834-1889)*.

Biografía de un armero de la Cuenca del Deva y apuntes sobre la armería vasca. Colección Hombres del País. Sociedad Guipuzcoana de Ediciones y Publicaciones, S.A., San Sebastián.

- Larrañaga, R. 1991. "El damasquinado de Eibar", *Revista Narria*, 55-56: 33-38.
- Larrañaga, R. 1995. "Relación de algunas palabras euskericas habituales en Soraluze-Placencia de las Armas", *Cuadernos de Sección. Hizkuntza eta Literatura* 13, (1995), 35-42.
- Leizaola, F. eta beste (arg.). 1983. *Euskalerriko atlas etnolinguistikoa-EAEL I.* Aranzadi, Donostia.
- Leizaola, F. eta beste (arg.). 1990. *Euskalerriko atlas etnolinguistikoa-EAEL II.* Aranzadi, Donostia.
- Lekeitioko Berbak Lantaldea. 2001. *Lekeitioko berbak (1), Itsasoa.* Lekeitioko Udala.
- Lekeitioko Berbak Lantaldea. 2001. *Lekeitioko berbak (2), Eguraldia.* Lekeitioko Udala.
- Lekeitioko Berbak Lantaldea. 2002. *Lekeitioko berbak (3), Onomatopeiak.* Lekeitioko Udala.
- Lekuona, M. 1978. *Idazlan Guztiak: 1.- Aozko literatura.* Kardaberaz Bilduma 22, Tolosa.
- Lekuona, M. 1978. *Idazlan Guztiak: 2.- Eusko etnografia.* Kardaberaz Bilduma 23, Tolosa.
- Linazasoro, I. 1971. *Setas. Perretxikoak.* Caja de Ahorros Provincial de Guipuzcoa, Donostia.
- López de Guereñu, G. "Nombres que se aplican a la '*Coccinella septempunctata*' en Álava", *Munibe* (IX-3): 113-138.
- Lopez de Guereñu, G. 1958. *Voces alavesas.* Euskera, 58, 73.
- Mendebalde. 2000. *Mendebaldeko berbetearen formalizazioa.* Mendebalde Kultur Alkartea.
- Narbaiza, A. 1990. *Eibarko gatxizenak.* Egoibarra Batzordea, Eibarko Udala.
- Narbaiza, A. 1998. *Eibarko Euskara: Gutxiespenaren Historia.* Euskara Batzordea, Eibarko Udala, Eibar.
- Olano, M. 1998. *Areso eta Leitzako hizkerak.* Nafarroako Gobernua, Aresoko Udala eta Leitzako Udala.
- Onaindia, Aita. 1965. *Jolasketa.* Ellakuria Irarkola, Bilbo.
- Peterson, R., G. Mountfort, eta P.A.D. Hollom. 1967. *Guía de campo de las Aves de España y demás países de Europa.* Omega, Barcelona.
- Sangroniz, M. 2001. *Eibar kantuz kantu.* Ego Ibarra, Eibarko Udala.
- Sangroniz, M. 2001. *Eibarko euskeriaren unidate didaktikua.* Euskara Saila, Eibarko Udala.
- San Martin, J. 1960. *Zirikadak.* Itxaropena, Zarautz.
- San Martin, J. 1965. *Eztenkadak.* Itxaropena, Zarautz.
- San Martin, J. 1977. "Relación de caserios del término municipal de Eibar, con citas cronológicas", *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, 1977(9) : 61-90.
- San Martín, J. 1978. "*Txori izenak Eibarren*", *Euskera*, 1978 (XXIV): 271-277.
- San Martin, J. 1978. *Gogoz. Gure herriko gauzak.* Caja de ahorros provincial de Guipúzcoa.
- San Martin, J. 1981. *Bidez. Gure herriko gauzak.* Caja de ahorros provincial de Guipúzcoa.
- San Martin, J. 1993. *Antzinako Eibar.* Egoibarra Batzordea, Eibarko Udala.
- Santana, A. 1993. *Baserria.* Gipuzkoako Foru Aldundia, Kultura eta Turismo Saila. [Bertan Bilduma, 4.]
- Ugarte, J.L., T. Madinabeitia, eta M.J. Ugalde. 1999. *Brinkola Gogoan.* Eusko Ikaskuntza,

Donostia. [Lankidetzan Bilduma, 11.].

- Unanue, J. M. 1990. *Eibar: gaiak, idazlanak*. Egoibarra Batzordea, Eibar.
- Xamar. 1992. *Orhipean*. Pamiela Argitaletxea, Iruñea.
- Zuazo, K. 1993. "Euskalkiak, askatu gabeko korapiloa", *Jakin*, 76: 41-62.
- Zuazo, K. 1998. "Euskara, hurrengo iraultzaren atarian", *Egunkaria*, 98/11/20, 4. orrialdean.
- Zuazo, K. 2000. *Euskararen sendabelarrak*. Alberdania, Irun.
- Zuazo, K. 2001. *Deba Ibarretik euskararen herrira*. Badihardugu Euskara Elkarte.
- Zubiri, J.J. 2000. "Euskara ahozko transmisioan: etxeko sustraia", *Sukil*, 3 (2000): 281-300.
- Zubiri, J.J., eta P. Perurena. 1998. *Goizueta eta Arano herrietako hizkeren ezaugarri orokorrak*. Nafarroako Gobernua, Goizuetako Udala eta Aranoko Udala.

*Liburu hau 2003ko otsailaren 26an aurkeztu da
Eibarko Portalea Kultura Etxean.
Eras eta Times letra tipoak erabili dira.
1.000 ale kaleratu dira.*

EIBAR